مۇتەللىپ سەيپۇللا ئەزىز

ئۇرۇمگەن دەريا

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

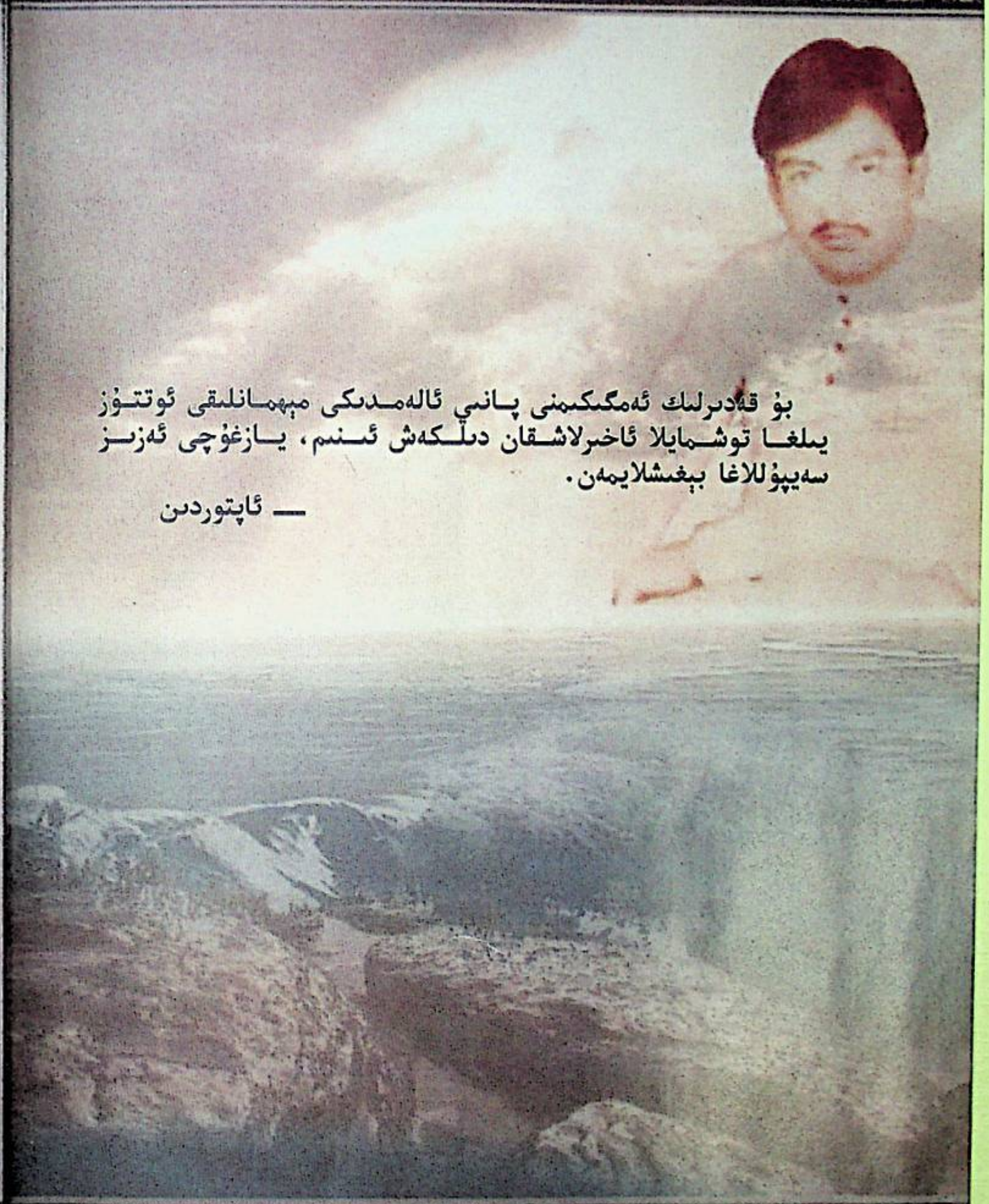

بۇ قەدىرلىك ئەمگىكىمنى پانىي ئالەمدىكى مېھمانلىقى ئوتتۇز يىلغا توشمايلا ئاخىرلاشقان دىلكەش ئىنسم، يازغۇچى ئەزىز سەيپۇللاغا بېغىشلايمەن.

— ئاپتوردىن

مۆتەللىپ سەيپۇللا ئەزىز

ئۆرتەنگەن دەريا

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

燃烧的河：维吾尔文 / 穆塔里甫·赛普拉著. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2012.8
ISBN 978-7-228-15822-5

Ⅰ. ①燃… Ⅱ. ①穆… Ⅲ. ①长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. ①I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2012)第208354号

责任编辑	艾则孜·吐尔迪
责任校对	古丽夏尔·尼格买提
封面设计	买买提·诺比提
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话	0991-2827472
邮　　编	830001
印　　刷	北京顺诚彩色印刷有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 1/32
印　　张	14
版　　次	2012年12月第1版
印　　次	2012年12月第1次印刷
印　　数	1 - 3000册
定　　价	40.00 元

مۇھەررىردىن

يازغۇچى مۇتەللىپ سەيپۇللا ئەزىز 1966 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى لوپ ناھىيەسىنىڭ سامپۇل يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1984 ـ يىلى 7 ـ ئايدا خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىنى پۈتكۈزگەن، 1990 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1992 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتىدا ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىياتى كەسپىدە ئوقۇغان، 1993 ـ يىلىدىن 1995 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جۇڭگو تىل ـ ئەدەبىياتى كەسپىدە ئۆزلۈكسىدىن ئوقۇغان. 1984 ـ يىلى خىزمەتكە قاتناشقاندىن كېيىن ئوقۇتقۇچى، لوپ ناھىيەلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كەسپىي ئىجادىيەتچىسى بولغان، لوپ ناھىيەلىك مائارىپ ئىدارىسى، مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى ۋە سىياسىي كېڭەش لوپ ناھىيەلىك كومىتېتىدا ئىشلىگەن.

مۇتەللىپ سەيپۇللا ئەزىز ھازىرغىچە 50 پارچىدىن ئارتۇق ھېكايە، ئىككى پارچە پوۋېست، 100 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرىدىن باشقا دىراما ۋە فېلىيەتۇنلارنى يېزىپ ئېلان قىلدۇرغان. «غەلۋىر»، «چۈشەن» قاتارلىق بىر قىسىم ھېكايىلىرى خوتەن ۋىلايىتى بويىچە «مۇنەۋۋەر ئەسەر» مۇكاپاتىغا، «غاز كاۋىپى» ناملىق ھېكايىسى 16 ـ نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن. «ئېشەك كۆزى» ناملىق پوۋېستى، «مەھەللىدىكى سۈزۈك كۆل»، «غاز كاۋىپى»، «كاۋاپ پۈلىنى قايسىڭلار تۆلىگەن» قاتارلىق ھېكايىلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان.

«ئۆرتەنگەن دەريا» ئاپتورنىڭ تۇنجى رومانى بولۇپ، ئەسەردە يېقىنقى يىللاردىن بېرى كۆتۈرۈلگەن «خوتەن قاشتېشى قىزغىنلىقى» باش تېما قىلىنغان. ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى مۇرەككەپ ۋە جىددىي، ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئۆزگىچە بولۇپ، ئوقۇرمەنلەرنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ. ئەڭ مۇھىمى، ئەسەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان كۆزقاراشلار ئۆزىنىڭ يېڭىلىقى ۋە ئەھمىيىتى بىلەن كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب ئۆلۈم پاسىلىدىن قايتىش 1
ئىككىنچى باب يورۇقلاش 23
ئۈچىنچى باب قاشتاشقا دەز كەتتى 50
تۆتىنچى باب ھەممىنى كۆڭۈل تونۇيدۇ 75
بەشىنچى باب غەپلەت 106
ئالتىنچى باب ئەرگە بىر نۆۋەت 138
يەتتىنچى باب ئېچىلغان كۆز 188
سەككىزىنچى باب تاش دولقۇن 240
توققۇزىنچى باب باغرى قان دەريا 285
ئونىنچى باب بۇزۇلغان چۈش 342
ئون بىرىنچى باب سۇزۇلگەن ئۈپۈق 399

بىرىنچى باب

ئۆلۈم پاسىلىدىن قايتىش

1

ئالىمجاننىڭ ئارغامچىنى قامالالاپ تۇتقان قولى سىيرىلىپ كەتتى. شۇ سىيرىلىش بىلەن تەڭ تېخى بايىلا دەسسەپ ئالغان موزاينىڭ بېشىچىلىك تاشمۇ قومۇرۇلدى. ئورنىدىن ئاجرىغان تاش پەس تامان ئۇچۇپ، خېلى بىركەمدە دەريا تېگىدىن ئەكىس سادا قايتتى. جىلغا ئىچىدە تەكرار ياڭرىغان ئەكس سادا ئالىمجاننىڭ يۇرىكىنى جىغىلدىراتتى.

ئەمدى ئۇ بوشلۇقتا پۇلاڭلاپ قالغاندى. بېلىدىن چىگىلگەن ئارغامچا بارغانچە چىڭىپ، قوۋۇرغىلىرىغا مەھكەم پاتتى، ئۇستىخانلىرىدىن غىرىسلىغان ئاۋاز چىقىپ كەتتى. ئالىمجان ئۆزىنى بارغانچە پەسلەۋاتقاندەك، چوڭقۇر جىلغىغا قاراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلدى. شۇ ئۇي، شۇ تۇيغۇ ئۇنى ئەندىكتۈردى، چېكىسىدىن تەر تەپچىرىدى. چېكىسىدىنلا ئەمەس، مەيدە ـ تۆشلىرىدىنمۇ، يوتا ـ چاتراقلىرىدىنمۇ شۇرقىراپ تەر قۇيۇلۇشقا باشلىدى.

«مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن...» بىر مۇدھىش خىيال ئالىمجاننىڭ بېشىدىن كىرىپ تاپىنىدىن ئاقتى. ئۇ ۋارقىرىماقچى، قىسقا كېلىپ قالغان ئارغامچىغا ئۇلاش ئۆچۈن يەنە ئارغامچىغا كەتكەن شېرىكى ئابدۇرېشىتنى چاقىرماقچى بولدى.

ـــ ئانا !...

ئالىمجاننىڭ ئېغىزىدىن نېمىشقىدۇر دوستىنىڭ ئەمەس، ئانىسىنىڭ ئىسمى چىقىپ كەتتى. جىلغا يەنە لەرزىگە كەلدى:

— ئانا!... ئانا!... ئانا!...

ئەكس سادا ئالىمجاننىڭ يۈرىكىنىمۇ لەرزىگە سالدى. ئۇنىڭ ئېغىزى قۇرۇدى، بوغۇزى سىقىلدى، كۆزلىرىگە قىزغۇچ نۇر تالاسى كۆرۈندى. كۆرۈنگەن ئۇ قىزىللىق پېتىۋاتقان قۇياشنىڭ ئاخىرقى جىلۋىسىگىمۇ، ئۆزى جىلغا ئىچىدىن سۈزمەكچى بولغان ئارزۇسىدىكىدەك قاشتاشنىڭ رەڭگىگىمۇ ئوخشايتتى.

تەگسىز جىلغا، بېلىگە بارغانچە پېتىۋاتقان ئارغامچا، كۆزىگە تولۇۋاتقان قىزىللىق ئالىمجاننى هايات بىلەن ماماتنىڭ پاسىلىدا گاڭگىراتتى.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئانىسى كەلدى، ئەمدىلا يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقان ئوغلىمۇ كەلدى. ئۇ كۆرۈنمىلەر ئارىسىدا دادىسىمۇ، بويۇن قىسىپ ئۆزىگە تەلمۈرۈۋاتقان ئايالىمۇ بار ئىدى، ئۆزىگە قاشتاش سېتىپ بەرگەن ناتونۇش دېھقانلارمۇ بارەڭ قىلاتتى. كۆز ئالدىدىكى مەۋھۇم بوشلۇقتا گىرەلىشىپ پەيدا بولۇۋاتقان ئۇ سىيمالار ئالىمجان بىلەن ئەبەدىيلىك ۋىدالىشىۋاتقانەڭ قىلاتتى. ئالىمجان ئاشۇ سىيمالارغا، ئاشۇ كۆرۈنۈشلەرگە تارتىشتى. ئۇ كۆز ئالدىدا ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان ئاشۇ سىيمالارغا چىدىمىدى، قولىنىڭ بىر قات تېرىسىنى يالاپ بولغان چىگە ئارغامچىنى چىڭ سىقىملاپ، جان - جەهلى بىلەن جىلغا ئۈستىگە ئىنتىلدى، جىنچىراغدەك پىلدىرلاپ قالغان بىچارە كۆزلىرى بىلەن يۇقىرى تەرىپىگە تىكىلدى. ئۇچلۇق تاشلار بىلەن قاشالاپ قويۇلغاندەكلا كۆرۈنىدىغان جىلغا ئۈستىدە قۇياش بىر كۈنلۈك مۇقەددەس ۋەزىپىسىنى ئاللىقاچان ئاخىرلاشتۇرۇپ غەربىي چوققىغا قونۇشقا تەمشىلىپ تۇراتتى.

«ئابدۇرېشىت نېمىشقا تېخىچە كەلمەيدىغاندۇ؟ — ئالىمجاننىڭ خىيالىدىن شۇ كەچتى، — ئارغامچا تاپالمىغانمىدۇ يا؟...»

ئويلىغانسېرى ئۈنىڭ قورقۇنچى ئاشتى، ئىزتىراپى

هەسسىلەندى. قورقۇنچى ۋە ئىزتىراپى ئۇلغايغانسېرى قولىدىكى ئاخىرقى ماغدۇرمۇ خوراپ تۈگەشكە باشلىدى، ۋۇجۇدى ئېغىرلاشتى، خىيالىمۇ چىگگىلىكتەك چىگىچلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

ــ ئاھ خۇدا !... مۇشۇ يەردىن ئامان ـ ئېسەن چىقىۋالسام... ئىككىنچى قاشتاش ئىزدەپ... مېنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغىن خۇدايا ...

ئالىمجاننىڭ ئاۋازى ئاستا ـ ئاستا پەسلىدى. ئاۋازى پەسلەۋاتقان ئاشۇ دەقىقىدە بېشىمۇ پەسلىدى. مەڭزىنى يالاپ ئۆتكەن كۆز ياشلىرى تىك سىرغىپ، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ شاۋقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە قوشۇلۇپ كەتتى.

ئالىمجان هايات ـ ماماتئوتتۇرىسىدا ئەڭ ئاخىرقى كۈچىنى ئىشقا سېلىپ تىركىشىۋاتقان ئاشۇ دەملەردە ئابدۇرېشىت تاغ باغرىدىكى ئادەمسىز چىغىر يولدا هاسىرىغىنىچە يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى، ئۇنىڭ جىددىيچىلىكى چېكىگە يەتكەن، تىلى قۇرۇپ تاڭلىيىغا چاپلىشىپ قالغاندەك تىنىقى تىنىقىغا يەتمەيتتى، كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش تۆكۈلەتتى. ئۆزىگە شۇنىرلاۋاتقاندەك بىر خىل پىچىرلاش هەر قەدىمىگە تەڭكەش ئىدى.

ــ ئىسىت، نېمە پوق يەپ ئالىمجانغا بۇ يەرگە چىقايلى دېگەن بولغىيدىم؟...

توغرا، ئالىمجاننى دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا چىقىپ قاشتاش ئىزدەشكە ئابدۇرېشىت دەۋەت قىلغان. ئالىمجان ئېككىلەنگەن، ئابدۇرېشىت ئۇنى قىزىقتۇرغان. ئابدۇرېشىت دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا ئۆزى ئىلگىرى چىقىپ باقمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئويىچە قاشتاش دېگەن چوقۇم باش ئېقىندىن نەچچە يۈز يىلدا بىر قېتىم ئېقىپ كېلىدىغان نەرسە، باش ئېقىندا ــ يورۇقلاش دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىندا قول تىقىپلا سۈزۈۋالغىلى بولىدىغان هەر رەڭ، هەر شەكىلدىكى قاشتاش چوقۇم بار. قاشتاش شۇ يەردىن چىقىدۇ، شۇ يەردىن كەلكۈن

سۇيىگە قوشۇلۇپ ئاياغ ئېقىنلارغا ئېقىپ كېلىدۇ، ئېقىش داۋامىدا قورام تاشلارغا ئۇرۇلۇپ پارچىلىنىدۇ، ئازما - قاينام‌لاردا ئۈششاقلىنىدۇ، تاشتىن - تاشقا، قاشتىن - قاشقا سوقولۇپ، قىر - گىرۋەكلىرى سۇرۇلۇپ سىلىقلىنىدۇ، ئەسرەپ، ئېرالاپ تاش - شېغىللار ئارىسىدا، قۇم - لاتقىلار قوينىدا يېتىش نەتىجىسىدە خىلمۇخىل رەڭلەردىن «چاپان» كىيىدۇ. ئاياغ ئېقىن ئاللىقاچان پاكىزلىنىپ قالدى، بۇ يەردە قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر ئاۋۇپ كەتتى. باشتا — تېخى قاشتاش ئىزدىگۈچىلەرنىڭ قەدىمى يەتمىگەن ئاشۇ تىك داۋانلارنىڭ كەينىدە ئابدۇرېشىتلارنىڭ مۇبارەك قولىنى كۆتۈپ ياتقان قاشتاش چوقۇم ئاز ئەمەس. شۇ يەرگە چىقىش، شۇ يەردىن قاشتاش سۇزۇپ كىرىش كېرەك.

ئابدۇرېشىت بۇلارنى زوق بىلەن سۆزلىدى، بەك يىراقتا بارمىسىمۇ بولىدىغانلىقىنى، يورۇقلىقاش دەرياسىنى بويلاپ تېكىلىك داۋان تەرەپكە بىر كۈن يول يۈرسىلا توڭگۇزلۇق دېگەن جايغا بارغىلى بولىدىغانلىقىنى، شۇ يەردىن ئۆتۈپ قوراملىق دېگەن جايدىن دەريا قىنىغا چۈشسىلا ۋالىلداپ تۇرىدىغان ئاق، قىزىل، قارا، يېشىل ۋە باشقا رەڭدىكى قاشتاشلارنى سۇزۇپ ...

بۇ گەپلەرنى دەۋاتقاندا ئابدۇرېشىتنىڭ كۆز قارىچۇقلىرىمۇ تەسەۋۋۇرىدىكى ئاشۇ تاشلاردەك پارلىغان. كۆزلىرىنىڭ شۇ پارلىشىغا ئۆز ئويىغا، ئۆز بايانلىرىغا بولغان ئىشەنچ جەملەنگەندى. لېكىن، ئۇ چاغدا ئالىمجانىنىڭ كۆزلىرى چىمچىقلىغان، شۇ چىمچىقلاشقا ئۇنىڭ ئاڭلىغانلىرىغا بولغان گۇمانسىراش، دېلىغۇللۇق ئارىلاشقانىدى.

— چۈشكىلى بولماسمىكىن، — دېگەن ئالىمجان، — توڭگۇزلۇقنىڭ ئۇستى تەرىپى تىك قىيالىق. ئۇ يەردىن يامىشىپ دەريا‌غا چۈشۈش جان بىلەن ئويناشقانلىق بولماسما؟ ئەڭ ياخشىسى مەن مۇشۇ يەردە نان تېگىۋاتقان تىجارىتىمنى قىلىۋېرەيمىكىن؟

— سىز ئىلگىرى ئۇ يەرگە چىقىپ باقمىغان، — دېگەن ئابدۇرېشىت، — مەن ئىلگىرى قوتاز، قويلىرىمنى تېكىلىك داۋاندا باقىدىغان تۇرسام، توڭگۇزلۇق تەرەپنى بىلمەسمەنما؟ هازىرغۇ تىجارىتىڭىز ئوبدان يۈرۈشۈۋاتىدۇ. شۇنداقتىمۇ، تىجارەت دېگەن كۆپ دەسمايە كېتىدىغان ئىش. قورامىلىقتىن قاشتاش سۈزۈپ كىرسەك، دەسمايە سالمايمۇ بىراقلا بېيىپ كېتىمىز.

ئۇ كۈنى ئابدۇرېشىت دەريا قىنىغا قەيەردىن چۈشكىلى بولىدىغانلىقىنى ئايدىڭدا چىقسىمۇ بىلەلەيدىغىنىنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلىدى، قۇم ئۈستىگە بارماقلىرى بىلەن بىرنېمىلەرنى سىزىپ چۈشەندۈردى.

— مەن بىلىدىغان باش قىرغاق بەك تار، — دېدى ئۇ، — كەڭرەك يوپكا كىيگەن ئايال كىشىمۇ ئۇ يەردىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ. پەقەت ئۈزۈنراق ئىككى تال ئارغامچا ئېلىۋالساق، دەريا قىنىغا ئېسىلىپ چۈشەلەيمىز.

بويى چىققىنى بىلەن كۆپنى كۆرمىگەن، ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولغىنى، قاشتاش تىجارىتىگە كىرىشكىنى بىلەن تېخى ساددا ئالىمجان ئۆزىدىن كىچىك بولسىمۇ قومىچىدا قورۇلاي دەپ قالغان قوشنىسىنىڭ سالاسىغا ئاخىر ماقۇل كەلدى. ئابدۇرېشىت تېخى بۇ پىلاننى هېچكىمگە ئاشكارىلاپ قويماسلىق هەققىدە ئالىمجاندىن ۋەدىمۇ ئېلىۋالدى.

شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككى قوشنا «بىرنەچچە كۈن دەريانىڭ ئاياغ تەرەپلىرىنى ئىزدەپ، تەلىيىمىزنى سىناپ كۆرىمىز...» دەپ ئۆيىدىكىلىرىگە خوش ئېيتتى. ئالدىن تەييارلاپ، يول بويىدىكى چاتقاللار ئارىسىغا تىقىشتۇرۇپ قويغان ئارغامچىلىرىنى مۇرىسىگە سالغىنىچە توڭگۇزلۇقنى نىشانلاپ يول ئالدى. بۇگۈن سەھەردە توڭگۇزلۇقتىن ئۆتۈپ قورامىلىقتا كەلدى.

— سىلى چۈشۈڭلا، — دېگەندى ئالىمجان بۇگۈن ئەتىگەن، — يېنىڭ بولغاندىكىن چىقىدىغان ۋاقىتتا سىلىنى ئاسان تارتالايمەن.

— ئىككىلىمىز چۈشىمىز، — دېگەندى ئابدۇرېشىت، — كىنودىكىدەك سىيرىلىپ چۈشىمىز. چىقالماي قالساق، دەريا سۈيىدە ئېقىپ ئاياغ تەرەپتىن چىقىۋالىمىز.

ئېيتماقچا شۇنچىلىك ئاسان بولغىنى بىلەن ئۇلار كىنودىكىنى دوريالمىدى. باشتا ئارغامچىنى تاشلاپ تەخمىنلەپ كۆرگىنىدە دەريا يۈزىگە يەتكەندەك قىلىۋىدى، بىر ئۇچىنى چوڭ قورام تاشقا، يەنە بىر ئۇچىنى ئالىمجاننىڭ بېلىگە يۆگەپ باغلىغاندىن كېيىن ئارغامچا قىسقىراپ قالدى.

ئابدۇرېشىت تاش كەينىدە ئولتۇرۇپ ئارغامچىنى ئاستا - ئاستا سىيرىپ تۇگەتتى. ئۇ ئالىمجاننى دەريا يۈزىگە چۈشۈپ بولدى، دەپ قىياس قىلدى. ئەمما، ئۇ چاغدا ئالىمجان تېخى قىيانىڭ ئوتتۇرىسىدىن سەللا ئاشقان، دەريا قىنىغا يېتىشكە، قىرغاققا پۇت قويۇپ سۇ يالاپ ئۆتكەن قىرغاقتىن قاشتاش تېرىشقا تېخى بالدۇر ئىدى. كانارىدىكى گۆشتەك ساڭگىلاپ قالغان ئالىمجان ئەندىكىپ ۋارقىرىدى:

— ئارغامچىنى يەنە قويۇۋېتىڭلا ! ...

— تېخى چۈشۈپ بولالمىغانمۇ؟! ...

— ياق ... ئارغامچىنى پەسلىتىڭلا يەنە !

ئابدۇرېشىتنىڭ يۈرىكى «قارت» تىدە قىلىپ قالدى. قىيا لېۋىگە يۈگۈرۈپ كېلىپ پەسكە بويۇندىدى:

— ئارغامچا تۈگىدى !...

ئۇستى تەرەپتىن ئۇچۇپ چۈشكەن بۇ شۇم خەۋەر ئالىمجاننىڭ يۈرىكىنىمۇ پۇلاڭلىتىۋەتتى. قىيا ئۇستىدە ئۆزىگە قارىغىنىچە تىترەپ تۇرغان ئابدۇرېشىتنىڭ دات رەڭ چىرايىنى غۇۋا كۆرگىنىدە ۋۇجۇدىغا بىر قورقۇنچ سايە تاشلاپ ئۆتتى.

— يەنە بىرنىمۇ ئۇلاڭلا ئەمىسە !

— ئۇلاپ بولدۇق يا بايا !

— ئەمىسە مېنى تارتىۋېلىڭلا ... تېز تارتىۋېلىڭلا ! ...

ئابدۇرېشىت كۇچىدى، ئەمما چۈجىدەك تەن، چۈنقىتەك

بىلەكتە قانچىلىك كۈچ بولماقچىدى؟ ئىنجىقلاشتىن يەل قويۇۋەتكەن بولسىمۇ، ئالىمجاننى تارتىپ چىقىرالمىدى. ئابدۇرېشىت پەسكە قاراپ يىغلامسىرىغان ئاۋازدا ۋارقىرىدى:

— مەن بېرىپ يەنە ئارغامچا تېپىپ كېلەي!

— نەدىنا، پوق باش؟!

ئالىمجاننىڭ سوئالى جاۋابسىز قالدى، چاقماق تېزلىكىدە كاللىسىغا كەلگەن «ئارغامچا ئۇلاش» ئويى ئابدۇرېشىتنى ئېغىز ئاچۇرمىغانىدى. ئابدۇرېشىت كەينىگە چاپچىپ بۇرۇلۇپ، كىرىچىتىن ئايرىلغان ئوقتەك ئېتىلدى. ھەر قەدەمدە بىر مۈدۈرۈپ، چىغىر يولغا يەتتى. چىغىر يولنى بويلاپ نامەلۇم بىر ئۇمىد ئىلكىدە توڭگۇزلۇق تامان ئۇچتى.

2

توڭگۇزلۇق كىچىك بىر ئۆتەڭ. بۇ جايدا مۇقىم ئولتۇراق جان يوق، ئەمما تاغ ئارىسىدىكى كەڭ يايلاقتا كۆچۈرۈلىدىغان مال - چارۋىلار سايىلەندۇرۇلىدىغان، دەم ئالدۇرۇپ سۇغىرىلىدىغان تۈزلەڭ بار.

ئابدۇرېشىت توڭگۇزلۇقتىكى قېرى سۆگەتنىڭ دۇمبەللەر بىلەن بوي تالاشقان ئۇچ شاخلىرىنى كۆرگىنىدە زېمىنىنى ئاللىقاچان گىرىمسەن قاراڭغۇلۇق قاپلىغانىدى. شۇنداىمۇ، ئۇ غايەت زور كۈنلۈككە ئوخشاش يېيىلىپ تۇرغان سۆگەت شاخلىرىنى ئېنىق كۆردى. گويا ئاشۇ «كۈنلۈك» ئۆزىگە باشپاناھ بولىدىغاندەك، ئاشۇ يېيىلىپ تۇرغان سۆگەتنىڭ شاخ - چىۋىقلىرى بىراقلا ئارغامچىغا ئايلىنىپ، ئالىمجاننى تارتىپ چىقىرىپ بېرىدىغاندەك بىر تۇيغۇ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ ئۆتتى. شۇ تۇيغۇ بىلەن ئۇنىڭ ئېغىرلىشىپ كەتكەن تىزلىرىغا قايتىدىن ماغدۇر يامىشتى، ئېگىلىپ قالغان بېلى ئازراق بولسىمۇ رۇسلاندى، سۆرىلىپ يۆتكىلىۋاتقان قەدەملىرى تېتىكلەشتى.

ئابدۇرېشىت ئىككى دۇمبەلدىن ئېشىپ توڭگۇزلۇقتىكى كەڭ سەينىاغا يەتكىنىدە، بۇ جاي ئادەمنى شۇركۈندۈرگۈدەك جىمجىتلىققا چۆككەن، ئۆزى ئىلگىرى مال ھەيدەپ كەلگەندىكى ئاۋاتلىق، ئۆزى قوناق قىلغاندىكى شاۋقۇن - سۇرەندىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ھەممە نەرسە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەندەك بۇ ھال ئابدۇرېشىتنى مەڭدەتتى. ئۇ ئۆزىنى ئىلگىرى قوتاز، قويلىرىنى سۇغارغان چوڭ ئوقۇرنىڭ تۇۋىگە تاشلىدى. بىر خىل قورقۇنچ، بىر خىل غېرىبلىق تۇرۇپلا ئۇنىڭ باغرىنى ئەزدى. ئاۋۋال كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش تۆكۈلدى، ئارقىدىن ھۆكۈرەپ يىغلىدى، بېشىنى ئوقۇرغا ئۇرۇپ ئاھ ئۇردى.

ئىسىت ... كۆز يېشى بىلەن قورقۇنچى پەسەيمىدى، ئوقۇرغا باش ئۇرغىنى بىلەن ئىزتىراپى ئارام تاپمىدى. توختىماي تارىلاۋاتقان كۆز ياشلىرى ئارىسىدا بىرلا جاي، بىرلا سىيما نامايان ئىدى. ئۇ جاي تېك چوقىلار بىلەن قورشالغان قوراملىق، ئۇ سىيما قىيالار ئارىسىدا ساڭگىلاپ قالغان ئالىمجان ئىدى. ئالىمجان ئۇنىڭغا قول سوزاتتى، ئۆتۈنۈش نەزەرى بىلەن ئىنتىلەتتى. ئەمدى ئۇ سىيماغا ئالىمجاننىڭ دادىسى قوشۇلدى، ئانىسىمۇ قوشۇلدى، ئارقىدىن ئايالى، ئىككى پەرزەنتىمۇ قوشۇلدى. قوشۇلغان ئۇ سىيمالارنىڭ ھەممىسى ئابدۇرېشىتقا قول سىلكىشلەيتتى، ئۇنى ھومىيىپ سوراقلايتتى. بىرلا ئالىمجان ئۇنداق ئەمەس ئىدى. ئۇ بېچارە ئىدى. بېچارىلەرچە پىلدىرلاپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ئاجىز ئۈمىد نۇرىنى بالقىتىپ ئابدۇرېشىتقا تىكىلەتتى، قول سوزۇپ يېلىناتتى.

ئالىمجاننىڭ يۇرەكنى لەختە قىلىدىغان ئېچىنىشلىق سىيماسى ئابدۇرېشىتنى يەنە ئورنىدىن تۇرغۇزدى. قەدەم يۆتكىگۈدەك ماجالى قالمىغان بولسىمۇ، ئۇ بۇنداق يېتىۋالماسلىقى كېرەك ئىدى. بۇ يەردىكى كەڭ سەينا، سالۋاراپ كەتكەن قېرى سۆگەت، يېرىقلىرىغا ماز كەپلەپ قويۇلغان چوڭ ئوقۇر ئالىمجانىنى جىلغىدىن تارتىپ چىقىرالمايتتى. ئىچ -

ئىچىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان ياشلار، تۇرتەكلەپ كېلىۋاتقان پۇشايمان ھېسلىرى ئابدۇرېشىتنىڭ ئىزتىراپىنى يوق قىلالمايتتى. شۇڭا، ئۇ يەنە مېڭىشى، گەرچە قاچان يېتىپ بېرىشى نائېنىق بولسىمۇ، قارايانتاققا قاراپ يول ئېلىشى زۆرۈر ئىدى. كەنتكە بېرىپ، ئۇ يەردىكىلەرگە ئۆزى شېرىك بولۇشنى نىيەت قىلغان ئالىمجان ھەققىدە خەۋەر يەتكۈزۈشى، ئادەم باشلاپ كېلىپ ئۇنى ھاڭدىن تارتىپ چىقىرىۋېلىشى كېرەك ئىدى. ئالىمجاننىڭ ئاتا ـ ئانىسى بۇرنىغا قول تەڭلەپ نوقۇشلىسىمۇ، تاپا قىلىپ كاسسىغا تەپسىمۇ مەيلى ئىدى، ئايالى كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقارسىمۇ، چوڭ ئوغلى تۇغۇنەك مۇشتلىرىنى شىلتىسىمۇ مەيلى ئىدى، پەقەت يۆگەكتىكى نارەسىدە قىزقىراپ يىغلىمىسىلا بولاتتى. ئالىمجان تارتىپ چىقىرىلمىغانلا بولسا، شۇ قوشنىسى ھايات قالمىغانلا ئىش بولسا، ئابدۇرېشىت بۇنىڭدىن كېيىن قاشتاش ئىزدىمەسىمۇ، قاشتاش سېتىپ پۇل تاپمىسىمۇ مەيلى ئىدى. ئۆزى بىر ئۆمۈر خەقىش قېپىغا ئايلىنىپ يۈرت ـ جامائەتنىڭ، ئالىمجاننىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ لەنىتىگە كۆمۈلۈپ ئۆتمىسىلا بولاتتى.

شۇ خىل چىگىچ ئوي، شۇ خىل مۇرەككەپ ئېسەنگىرەش ئابدۇرېشىتنى يەنە چىغىر يولغا ئېلىپ چىقتى. ئەمدى ئۇ يولنى پەرق ئېتەلمىدى. چوڭ قارا قازاننى دۇم كۆمتۇرۇپ قويغاندەكلا قاراڭغۇلۇققا ئەسىر بولغان جاھان گويا ئابدۇرېشىت بىلەن قېرىشقاندەك قىلاتتى. ئۇ يولنى قىياسەن ئىلغا قىلىپ ئىككى قەدەم ئېلىۋىدى، چوڭ بىر تاشقا پۇتلىشىپ دۇملا چۈشتى. مىڭ تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ مېڭىۋىدى، يەنە پۇتلاشتى. بېشى زىڭىلدىدى، پۇتىمۇ زىڭىلدىدى. ئاۋۇال پۇتىدىن باشلانغان ئاغرىق بىرپەستىلا مېڭىسىگە تەپتى. ئابدۇرېشىت ئورنىدىن تۇرالمىدى. شېغىل ئارىلاش توپىغا تۇمشۇق تىرەپ ياتقىنىچە خىتىلدىدى.

ئابدۇرېشىتنىڭ بۇ گۆرىستان قاراڭغۇلۇقىدا يولنى تېپىپ قارايانتاققا بېرىشقا كۆزى يەتمىدى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ ئېڭىغا بىر

ئوي قېتىلدى. بۇگۈن كېچە مۇشۇ يەردە تۇنەپ، تاڭ ئاتقاندىن كېيىن تاغلار ئارىسىغا قېچىپ كېتىشكە ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر مۇدھىش خىيال توختىماي زىگىلداۋاتقان كاللامسىدا يالت قىلىپ ياندى. ئابدۇرېشىتنىڭ ئويىچە شۇنداق قىلىش توغرىسىدەك تۇيۇلدى. ئالىمجاننىڭ بۇ كەمگىچە قاي ھالدا ئىكەنلىكى ئېنىق ئەمەس. ئالىمادىس بىرەر بالا ـ قازاغا ئۇچراپ قالسا، ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماق تەس. ئۇنىڭدىن كۆرە تاغ كەينىگە — تىكلىك داۋاننىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتكىنى مۇۋاپىق. ئۇ يەردە مالچىلار بار. پاناھلانغۇدەك گەمە ـ ئۆتۈكۈر دېگەنلەر تېپىلمدۇ. شۇ يەرلەردە ئۆزىنى بىرنەچچە يىل دالدىغا ئالسىلا ئالىمجاننىڭ ئۆلۈمىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئۇنتۇلىدۇ. شۇ چاغدا مەھەللىگە قايتىپ كەلسىمۇ...

تۇيۇقسىز ئاڭلانغان سۇس تۇياق ئاۋازى ئابدۇرېشىتنىڭ خىيالىنى ئۈزۈپ قويدى. ئابدۇرېشىت چۆچۈدى. گويا كاللىسىغا سايە تاشلاپ ئۆتكەن ئاۋۇ خىيالىنى بىرەسى بىلىپ قالغاندەك ئەندىكتى. شۇ ئەندىكىشىدە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. تۇياق ئاۋازىنىڭ قاياقتىن كېلىۋاتقىنىغا زەن قويدى.

خۇداغا شۈكۈر. يېقىملىق تۇياق ئاۋازى قارايانتاق تەرەپتىن — ئۆز مەھەللىسى تەرەپتىن كېلىۋېتىپتۇ ! ئېشەكنىڭ توكۇرۇكلىشىغىمۇ، ئاتنىڭ تاقىراقلىشىغىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ئاۋاز بارغانچە يېقىنلىدى. نېمىلا بولسۇن، تۇياق ئاۋازى بولغان يەردە ئادەم بولىدۇ !

دەقىقە ئىچىدە شۇنداق خۇلاسىگە كەلگەن ئابدۇرېشىت ئۆزىنى ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە ئاتتى. گەرچە يولنى كۆرەلمىگەن بولسىمۇ، ئاۋازنى ئىلغا قىلىپ جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى:

— ئادەم بارمۇ؟!...

ئاۋۇال ئىتنىڭ ھاۋشىغان بوم ئاۋازى، ئارقىدىن بىرنىڭ «ھاي، ھاي ... كۇشتە» دېگىنى ئاڭلاندى. ئابدۇرېشىت يىقىلدى. موزايدەك چوڭلۇقتىكى ئىت ئاۋۇال ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئىككى

قېتىم ئايلاندى. ئارقىدىن ئولجىنى ئىگىسىگە كۆز - كۆز قىلماقچى بولغاندەك ئالدى پۈتلىرىنى ئابدۇرېشىتنىڭ گەجگىسىگە ئېلىپ سۈرلۈك خىرقىرىدى. ئۇنىڭغىچە قېچىرنىڭ يېنىك پۈشقىرىشىمۇ ئاڭلاندى. ئابدۇرېشىت زەئىپ ئۈندە يېلىندى:

— مېنى ... ياق، بىزنى قۇتقۇزۇڭالسىلا...

قېچىر توختىدى. بىرى قېچىر ئۈستىدىن سىيرىلىپ چۈشتى. ئىتنىنى سىلاپ كەتكۈزۈۋېتىپ، ئابدۇرېشىتنىڭ يېنىغا زوڭزايدى:

— كىم سىلى؟ قوي ئوغرىسى ئەمەستۇ؟

سوئال گەرچە قوپال سورالغان بولسىمۇ، ئابدۇرېشىتقا ئۇنداق ئاڭلانمىدى. شۇ تاپتا بىرى ئۇنى تىللىسىمۇ مەيلى ئىدى. ئىش قىلىپ، ئادەمزاتى گەپ قىلسىلا بولاتتى.

— يا ... ياق. مەن سامېۋللۇق ئابدۇرېشىت ئاخۇن، ئوغرى ئەمەس.

ئابدۇرېشىت ئۆرە بولدى. ئۆرە بولۇشى بىلەن تەڭ كەلگۈچى قولچىرىغىنى ئابدۇرېشىتنىڭ كۆزىگە ئۇدۇللاپ يورۇتتى. كۆچلۈك نۇر ئۇنىڭ كۆزىنى قاماشتۇردى. ئابدۇرېشىت بۇرنىغا قامچا دەستىسىنىڭ تىرەلگىنىنى تۇيدى.

— قارايانتاقلىق پىستەك ئەمەسما سىلى؟ سامېۋللۇق دەيدۇ تېخى. مەن سىلىنى تونۇيمەن.

ئابدۇرېشىت قېچىرچىنىڭ تىللاشلىرىنى ئېغىر ئالمىدى. كۆزىنى چىراغ نۇرىدىن قاچۇرۇپ تۇرۇپ سورىدى:

— سى ... سىلىمۇ سامېۋلدىنما؟

— بىزلىيدىن، ئىسمىم روزىتوختى، ئاڭلىغانما؟

ئابدۇرېشىت هاياجانلاندى. گەرچە مۇنۇ سوئالچى روزىتوختى هەققىدە هېچنېمە ئاڭلىمىغان بولسىمۇ، بىزلىي بىلەن قارايانتاق قوشنا دېگۈدەك كەنتلەردىن ئىدى. هەر ئىككىسى سامېۋلدىن ئىبارەت بىر يېزىغا قارايتتى. ئەمما، شۇ تاپتا ئابدۇرېشىتنىڭ

بۇلارنى تالاشقۇدەك، ئىزاھلاشقۇدەك ۋاقتىمۇ، رايىمۇ يوق ئىدى. ئۇنىڭ قىزىقىدىغىنى روزىتوختىدا بىرەر ئارغامچىنىڭ بار - يوقلۇقىلا ئىدى.

— سىلىدە ئارغامچا بارمۇ، روزىتوختى ئاكا؟

— ئاكا دېگىنىنى، مەندىن چوڭ سىلى، — روزىتوختى قامچىسىنى چۈشۈرمەي تۇرۇپ سورىدى، — نېمە قىلىسىلە ئارغامچىنى؟ قوي ئوغرىلىغانما؟ پۇتىنى چۈشەيدىغانغىمۇ؟

ئابدۇرېشىتنىڭ تۇرۇپلا جۇدۇنى ئۆرلىدى. شۇنداىمۇ ئۆزىنى بېسىۋالدى. كۆرەڭ روزىتوختىنىڭ قامچىسىنى يېنىك ئىتتىرىپ تۇرۇپ دېدى:

— قورامىلىقتا ئادەم ئۆلگىلىۋاتىدۇ، ئاداش. تولا سوراقچىلىق قىلماي ئارغامچا بولسا بېرىپ تۇرۇڭلا ئاۋۋال. نەچچە پۇل دېسەڭلا بېرىمەن.

روزىتوختى ئۇندىمىدى، قامچىسىنى يىغىشتۇردى، قېچىرىنى يېتىلەپ ئوقۇر يېنىغا ئاپىرىپ، قاڭتۇرۇپ باغلىدى. كۆرەك جۇۋىسىنى يەرگە تاشلاپ سۇنايلىنىپ ياتتى. روزىتوختىنىڭ بۇ قىلىقلىرىغا چىدىمىغان ئابدۇرېشىت ئۇنىڭ يېنىغا بارماقچى بولۇپ قەدەم يۆتكىۋىدى، كۆزىدىن ئوت يانىدۇرۇپ تۇرغان ئىت مەگۈن چىشلىرىنى چىقىرىپ خىرىلدىدى. ئەمدى ئابدۇرېشىتنىڭ ئاۋازىمۇ خىرىلداپ قالدى:

— خۇش بولۇپ كېتەي، روزىتوختى ئاخۇن، قورامىلىقتا بىر ئاغىنەم ئېسىلىپ قالغان. ئارغامچا بولسا...

— مۇشۇ كەمدە قوي ئوغرىسى ئاۋۇپ كەتتى، — روزىتوختى جۇۋىسىنى خىپچىغاچ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئۇلۇشكۇن سۇرەتتەك ئېرىكمىدىن ئوننى ھەيدەپ كېتىپتۇ. يايلاق تەرەپكە كەتكەن ئىزى بار، ئىزدەپ مېڭىشىم. سىلىمۇ ئالىقاندەك يەردە ئوتتۇز كۆرۈنىدىغان پىستەك. شۇڭا ...

— جېنىم ئاكا، مەن ئوغرى ئەمەس، ئارغامچا ئىزدەپ...

— ئۆزۈڭلىمۇ ئوغرىغا ئوخشايسىلە.

ئابدۇرېشىت قەدەم يۆتكىدى. ئىت خىرىلدىدى، يىغىپ تۇرغان كەينى پۇتلىرىنىمۇ ئۆرە قىلدى، قۇيرۇقىنى تۆگىدى. كۆندۈرۈلگەن ئىتلاردىكى بۇ ھالنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغىنىنى ئابدۇرېشىت ئوبدان بىلەتتى. شۇنىڭمۇ تاقەت قىلالمىدى. يەرگە ئېڭىشىپ قولىغا تاش ئالدى. قولچىرىغىنى ئابدۇرېشىتقا قارىتىپ يورۇتۇپلا تۇرغان روزىتوختى تۇيۇقسىز ئىتىغا بۇيرۇق قىلدى:

— بوينىڭ، ئالە تاشاقتىن!

بوينىڭ گويا ئىگىسىدىن شۇ سۆزنى كۈتۈپ تۇرغاندەك بىراقلا ئۆرە بولدى، ئالدى ئىككى پۇتىنى ئابدۇرېشىتنىڭ كۆكسىگە قويدى، كەينى پۇتى بىلەن تىرەجەپ ئابدۇرېشىتنى يىقىتتى. ئابدۇرېشىت يىقىلغاچ ۋارقىرىدى:

— قويۇڭلارنىڭ بار يېرىنى مەن بىلىمەن، مەن دەي ... ي!

— توختا، بوينىڭ.

ئابدۇرېشىتنىڭ چاترىقىغا بېشىنى تىقىپ بولغان بوينىڭ ھاسىرىغىنىچە نېرى بولدى. ئۇنىڭغىچە روزىتوختى يېتىپ كەلدى.

— قويلىرىم نەدە، ئوغرى؟

— قورامدىقتا، — يىغلاپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى ئابدۇرېشىت، — ئون ئېرىكنىڭ ھەممىسى بار. ھازىرلا سىلىنى باشلاپ باراي.

— كىمىڭلىنى زادىلىق قىلىسىلە، پىستەك؟ — روزىتوختى بىراقلا چېچىلدى، — يىتكەن ئېرىكنى ئون دەپ قويسام، بار يېرىنى بىلىمەن دەۋاتقىنىنى، ئوغرى ئالغىنى بەش تۇرسا ئاران.

ئۆرە بولاي دەۋاتقان ئابدۇرېشىت تىزلاندى. روزىتوختىنىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ يېلىندى:

— خۇش بولۇپ قالاي، ئاكا. ئىتىڭنى نېرى قىلىڭ. قويدىن راست ئونى بار، ھەممىنى سىزگە بېرەيلى. ماۋۇ ئىتىڭنى ...

— باشقا يەردىنما ئوغرىلىغانما؟

ـــ ھەئە. ھەممىنى سىز ئېلىپ كېتىڭ. ئارغامچا بولسا بېرىپ ...
ـــ بويناق، قايت!
ئابدۇرېشتنىڭ گەجگىسىگە مەگۈنلىرىنى پاتۇرۇۋاتقان ئىت يەنە قايتتى. ئابدۇرېشت تېخىچە روزىتوختىنىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ يىغلاۋاتاتتى:
ـــ ئەللىك قوي دېسىڭىزمۇ بەرگۈچىلىكىم بار، ئاكا. مەن دېگەن تاشچى.
ـــ تاشچىلارنىڭمۇ ھەممىسى ئوغرى. مەن ئالىم تاشچىنى تونۇيمەن، شۇ بىرسىلا ئوغرى ئەمەسمىكى.
ـــ ئالىم ئاكامنى تونۇمسىز؟ قورامىلىقتا دەريادا ئېسىلىپ قالغىنى ئاشۇ ئالىم تاشچى. مەن ئارغامچىغا ماڭغان.
ـــ بۇرۇنراق دېمەمسىلە مانداق، ـــ ئەمدى روزىتوختىنىڭ ئاۋازى بوشاپ قالدى، ـــ قوي ئوغرىلىقىغا ئالىم تاشچى شېرىك ئەمەستۇ؟
ـــ ياق، بىز قاشتاش ئىزدەپ چىققان قورامىلىققا.
ـــ بايا دېمەي مۇشۇ گەپنى. ئارغامچا دېگەن بايا مەندە. پىستەك دېگەننى. ماڭىلى تېز.
قېچىر چاقماق تېزلىكىدە يېشىلدى. توقۇمى چۈشۈرۈلۈپ ئورنىغا كۈرەك جۈۋا سېلىندى. ئابدۇرېشت تېخىچە خىرتىلداپ تۇراتتى. ئىككىيلەن قېچىرغا قاتارلىشىپ مىندى. ساغرىسىغا توختىماي قامچا تېگىۋاتقان قېچىر قورامىلىق تەرەپكە قاراپ چاپتى. ئارقىدىن بويناقمۇ ئەگەشتى. قېچىرنىڭ ئەكس سادا پەيدا قىلىۋاتقان رېتمىلىق تۇياق ئاۋازى قورامىلىق تەرەپكە قاراپ ئاستا ـ ئاستا يىراقلاپ كەتتى.

3

قۇمتۇغدا ئادەملەر مىغىلدايدۇ. قورام تاشلارنى يىغىپ

دۆۋىلەۋاتقان، سىم كوشۇكلاردا، قاپ ـ تاغارلاردا تۇغان بېشىغا تاش توشۇۋاتقانلارنىڭ ھە ـ ھۇلىرى يورۇقتاش دەرياسىنىڭ ئىككى قاسىنىدا بىر ـ بىرىگە قىيا بېقىشىپ تۇرغان قارايانتاق بىلەن مىلىكئاۋات كەنتلىرىگىچە ئاڭلىنىدۇ.

بۇ يەردە ئادەملەر يېزا، كەنتنى بىرلىك قىلىپ بۆلۈنگەندىن باشقا، ئەر ـ ئايال، ئورۇق ـ سېمىزلەر تەڭشىلىپ چوڭ ـ كىچىك گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنگەن. ھەربىر يېزا، ھەربىر كەنتنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش تەقسىماتى، ھەربىر كىچىك گۇرۇپپىنىڭ كىشى بېشىغىچە بەلگىلەپ بېرىلگەن كۇندىلىك ئەمگەك ۋەزىپىسى بار.

بۇ خىل ئەمگەك ھەر يىلى باھار پەسلىدە داۋام ئېتىلىدۇ. دەريا مۇشۇنداق باغلانمىسا، لوپ بوستانلىقى بىلەن ئىلچى بوستانلىقى قۇرغاقچىلىق بالاسىغا مۇپتىلا بولىدۇ. دەريا ئەتىيازدا نەچچە مىڭ كىشىنىڭ ھاشار چۇمۇلىسىدەك ئاي ـ ئايلاپ ئىشلىگەندىكى قان ـ تەرى بەدىلىگە باغلانغىنى بىلەن، ياز كەلكۇنىدە ئۇ تۇغ، ئۇ تۇغان تۇزلىنىپ كېتىدۇ. يانداۋرقى يىلى يەنە باغلىنىدۇ، يەنە تۇزلىنىدۇ. شۇڭا، بۇ خىل تەكرارلىق ئەل ئېغىزىدا «قۇمتۇغ» دەپ ئاتالغان.

ئابدۇرېشىت تاش يىغىش گۇرۇپپىسىغا بۆلۈنگەن، توغرىسى، شۇ گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈۋالغان. ئىش بېشى ۋەلى ئەسلىدە ئۇنى سىم تور توقۇش گۇرۇپپىسىغا بۆلگەن، ئابدۇرېشىت ئۇنىمىغان.

ـــ جېنىڭلىغا تۇشلۇق بولۇپ تور توقۇڭلا، پىستەك، ـــ دېگەنىدى ۋەلى شۇ چاغدا، ـــ ئالىمجان ئائىلىسىدىكىلەرنىڭكىـ ئىمۇ ئىشلەيمەن، دەۋاتىسىلە. تۆت كىشىلىك تاش يىغساڭلا، بىر كۇندە ئون ئىككى كۇب تاشنى دۆۋىلەپ بولغۇچە پىستەك بويۇڭلار يەنىمۇ پاكارلاپ قالار ھېلى.

ئابدۇرېشىتنىڭ جۇغى ھەقمەتەن كىچىك ئىدى. ئاۋازىنىڭ چوڭلۇقىغا، ئۇنۇپ چىققان نەچچە تال بۇرۇت ـ ساقىلىغا زەن قويمىغان كىشى ئۇنىڭ بالاغەتكە يەتكىنىدىن گۇمان قىلاتتى. شۇنىڭغا باقماي «ئېگىزنىڭ ئاچچىقى كەلگۈچە، پاكارنىڭ جېنى

چىقىپتۇ» دېگەندەك، بىرەرى ئۇنىڭ بوي ـ بەستىنى چىشلەپ تارتسا ياكى ئويلاشمايلا «پىستەك» دەپ قويىدىغان بولسا ئىمانى ئۇچۇپ، تۇگۇنەك مۇشتلىرى تۇگۇلەتتى.

ـــ ئاۋۋال يىغىپ باقاي، ئون ئىككى كۇب تاشنى يىغالمىغان چېغىمدا بىرنېمە دېمەمسىلە، تاز؟

ئىش بېشىنىڭ خۇيى تۇتتى. مايلىشىپ كەتكەن شاپاق بۆكسىنى ئېلىۋېتىپ، ئىت تالىۋالغاندەك ئالىپاساق بېشىنى ئۇدۇللاپ ئابدۇرېشىتقا چېنىدى:

ـــ كۆرسىتە تېزىمنى!

ـــ چۈنى يىغماي تارتە بېشىڭنى!

تۇنجى كۇنىدىكى ئىش غىژ ـ غىژلىشىشتىن باشلاندى. ئىش بېشى: «يالاقچى مەدىكار» دېدى. ئابدۇرېشىت: «پوداقچى مىسباش» دېدى. قوشنىلار ئارىلىشىۋىدى، ۋەلى: «خەپ، توختاپ تۇرا!» دېگىنىچە يېزا باشلىقىنى ئىزدەپ كەتتى. ئابدۇرېشىت: «قولۇڭدىن كەلسە كەستۇرۇۋەت!» دەپ ۋارقىرىدى كەينىدىن.

توغرا، ئىش بېشى ۋەلى كەستۇرۇۋېتەلمەيتتى. بۇ يەردە نەچچە توك ـ توك ئادەمگە كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرالمىغىنى، قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، مەيدىسىنى قوپۇرۇپ يۇرەلمىگىنى بىلەن، ئىش بېشى دېگەن قۇمتۇغ باغلىنىپ پۇتسىلا كۆزىنىڭ پاختىسىمۇ، كۆپۈپ چىققان مەيدە ـ تۆشلىرىمۇ تەبىئي هالدا يوقاپ كېتىدىغان لەقەم ـــ مەنسەپ ئىدى. شۇنداقتىمۇ، ئابدۇرېشىتنىڭ قىلغىنى يامان بولدى. ئىش بېشى يېزا باشلىقىنى چىللاپ كېلەلمىگىنى بىلەن، ئابدۇرېشىتنىڭ كۇندە دۆۋىلىگەن تېشىنى كەچلىكى ئىنچىكە ئۆلچەپ ئۆتكۇزۇۋالالايتتى؛ ۋەزىپىنى بۇرۇنراق تۇگىتەلىگەن بەزى كۇنلىرى ئاخشىمى ئۆيىدە قونۇپ كېلىش ئىشىدا، خانىپىرىقتىكى داڭلىق تېڭىقچى ئاتائىسلام هاجىنىڭ ئايۇنىدا تېڭىق ئىچىدە يېتىۋاتقان ئالىمجاننى كۆرگىلى ماڭغىنىدا بىرەر ـ يېرىم كۇنلۇك رۇخسەت دېگەننى بېرەلەيتتى.

ئەمدى چاتاق بولدى. ۋەلىنىڭ كۆزىنىڭ پاختىسى باشقىدىن پۈلتايدى، مەيدىسى تېخىمۇ بەكرەك قوپۇپ قالدى. قولىدىكى ئۆلچەم تايىقىنى گىلدىڭلاتقىنىچە ئۇيان مېڭىپمۇ، بۇيان چۆرگۈلەپمۇ ئابدۇرېشىتنىڭ ئەتراپىدىن نېرى كەتمىدى. باشقىلارنىڭ خېلى - خېلى ئارامىلىنىپ يىغقان تاشلىرى ئۆلچەمگە ئاسانلا يەتكىنى بىلەن، ئابدۇرېشىتنىڭ ئۇنداق بولماي قالدى. ئۇ كەچتە ئىشتىن چۈشىدىغاندا، ئىش بېشىنىڭ دۆۋىلەنگەن تاشنى ئۆلچەيدىغان تايىقى باشقىچە دىگگىيىپ، باشقىچە ئۇزىراپ قالاتتى. شۇنداقتىمۇ، ئابدۇرېشىت لېۋىنى چىشلىدى، يەڭلىرىنى شىمايلىدى، پېلىكى قۇرۇپ كەتكەن قوغۇنلۇقتا يېتىشقان چوڭ - كىچىك قوغۇنلاردەك تاشلارنىڭ چوڭلىرىنى ئاۋۇال يىغىپ چاسا شەكىلده تىزدى. «ئۇۋچىنىڭ مىلتىقى بولسا، تۆلكىنىڭ خۇداسى بار» دېگەندەك، كېيىنچە ئۇمۇ ئامال تاپتى. چوڭ تاشلارنى ئۇستىلەپ تىزغانسېرى ئىچىنى بوش قالدۇردى. ئۇنىڭ بۇ «هۇنەر»ىنى بىلىپ قالغان هاشارچىلارمۇ ئىش بېشى ۋەلىگە يەل بېرىپ يۇرۇشمىدى. چۈنكى، ئۇلار بىلەتتى: ئالىمجان گىپىس ئىچىده ياتمۇ، ئايالى تۇغۇتلۇق. شۇ بالاغا ئۆزىنى سەۋەبكار دەپ قارىغان ئابدۇرېشىت ئالىمجان ئائىلىسىنىڭ ۋەزىپىسىنىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئالدى. بۇ هالدا ئىچ ئاغرىتماقتا يوق، «ئابدۇرېشىتنىڭ دۆۋىلىگەن تاشلىرىنىڭ ئىچى كاۋاك چىقتى» دەپ چېقىشتۇرۇپ يۇرۇش قوشنىدارچىلىقنىڭ تۈز - تەمىگە خىلاپ.

ئابدۇرېشىت ئون كۈننى توشتۇردى، بۇ ئاردا ئۆيىگە بېرىپ كېلەلمىدى. ئۆيىگە بارالمىسىغۇ چوڭ ئىش ئەمەس، يامان يېرى خانئېرىققا بارالمىدى. دوستىنىڭ نە هالدا ئىكەنلىكىنى، سۈنغان ئۈستىخانلىرىنىڭ تۈتقان - تۈتمىغىنىنى، گەپ - سۆزگە كەلگەن - كەلمىگىنىنى، گېپىدىن تاماق ئۆتكەن - ئۆتمىگەنلىكىنى بىلگۈسى كەلدى. «ئۆگۈنگە ئۈلىشالمىسا، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرىدۇ» دېگەنىدى ئاتائىسلام هاجى شۇ چاغدا. قۇمتۇغنىڭ

ئىلتىپاتى جەددىي كەلگەچكە، ئابدۇرېشىت ئۆگۈنگىچە ساقلىيالمىدى. كۆز گۆھىرى كەينىگە تارتىشقىنىچە ئۆزى ئۇدۇل قۇمتۇغقا قايتىپ چىقتى. شۇنىڭدىن بېرى خانئىپرىق تەرەپتىن بىرەر خەۋەر بولمىدى. قازايىقەدەر خەۋىرى كەلمىگەنىكەن، ئالىمجاننى خەتەردىن ئۆتۈپ كەتتى، دەپ ئىشەندى. شۇنداقتىمۇ بىرەر قېتىم بېرىپ كەلمىسە قانداق بولىدۇ؟

— ياق، — دېدى ۋەلى ھۇرپىيىپ تۇرۇپ، — ئالىمجان دېگەن ئاۋاقنى ئىشتىن قويغانىنى ئاز دەپ، ئۆزۈڭمۇ قۇمتۇغدىن قاچاي دېگەنما؟ يامان بولسائ، سەنمۇ ئالىمغا ئوخشاش بېلىڭنى سۇندۇرۇپ يېتىۋال خانئىپرىققا بېرىپ.

مۇزدىن سوغۇق، ھىڭدىن سېسىق بۇ گەپ ئابدۇرېشىتنىڭ جېنىدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ گۇرەن تومۇرلىرى كۆپتى، بوينى چۈجە خورازنىڭكىدەك سوزۇلدى، قولىغا بىر تاشنى ئېلىپ....

دەل شۇ چاغدا قوشنا كەنتلىك بىر دېھقان ئابدۇرېشىتنىڭ يېڭىدىن تارتتى:

— بولدى قىلسىلا، بالام. بۇياققا كەلسىلە، سىلىگە دەيدىغان بىر گېپىمىز بار ئىدى.

ئابدۇرېشىت يۇلقۇنۇپ تۇرۇپ بولدى قىلدى، خۇشياقمىغان ھالدا بوۋايغا ئەگەشتى؛ توغرىسى، بوۋاينىڭ ئۆچىتەك ئاقارغان ساقىلىغا يۈز كېلەلمىدى. بوۋاينىڭ يېتىلمىكىدە بىر دۆۋە تاشنىڭ كەينىگە ئۆتتى. تاش كەينىدە يەنە ئۆچەيلەن تۇراتتى.

— ئۆتكەن ھەپتە بۇ گۆھەرنى خۇدايىم بەرگەنىدى، — دېدى بوۋاي قوينىدىن مۇشتچىلىك بىر قاشتاشنى ئاستا چىقىرىپ، — پۇل قىلايلى دېسەكمۇ ئالىدىغانلار كۆپ ئىكەن. ماۋۇ شېرىكلىرىمىز: «ئالىم تاشچى ئوبدان ئالاتتى، بىز ئىلگىرى ئۇنىڭغا تاش سېتىپ باققان» دېيىشتى. ئىزدىسەك، ئالىم ئاخۇن يوق ئىكەن. ئۇقساق سىلىنى ئالىمجانىڭ شېرىكى، ئۇنىڭ ئورنىدا ئەمگىكىنى قىلىۋاتىدۇ دېيىشتى. شۇڭا...

ئابدۇرېشىتنىڭ قۇلىقىغا «ئالىم تاشچىنىڭ شېرىكى...»

دېگەن سۆز بۆلەكچىلا يېقىملىق ئاڭلاندى. بوۋاينىڭ باشقا گەپلىرىنىڭ تەڭدىن تولىسى قۇلىقىغا كىرمىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئاللىقاچان توخۇ شورپىسىدەك پارقىراپ بولغان كۆزى بوۋاينىڭ قاداق باسقان ئالمىنىدىن يېرىمى كۆرۈنۈپ تۇرغان قاشتاشقا تىكىلگەن، بايامقى ناخۇشلۇقى نەلەرگىدۇر يوقاپ، سەزگۈسى چاقناپ تۇرغان شۇ تاشنىڭ قات ـ قېتىغا سىڭىپ ئۇلگۈرگەنىدى.

ـــ ئالمىجاننى تاپقىلى بولارمۇ يا؟

بوۋاينىڭ يەڭ تارتىپ تۇرۇپ سورىغان سوئالى ئابدۇرېشىتنى ئېسىگە كەلتۈردى:

ـــ بولىدۇ، بولىدۇ. بىز ئالىم ئاكام بىلەن سېنىڭ، مېنىڭ دېيىشمەيمىز، شۇڭا بۇ ياڭاقلىرىنى مەن ئېلىپ قويايي بوپتۇ.

ئابدۇرېشىت قاشتاشقا قولىنى سوزدى. ئۇ كۆز ئالدىدىكى بۇ نېسىۋىنى كۆزگە ئىلمىغاندەك قىياپەتكە كىرىۋالغىنى بىلەن، تىترەپ كەتكەن ئاۋازىدىن ئاۋۇلارمۇ بىرنېمىنى بىلىپ ئۇلگۈردى.

ـــ نەچچىگە ئالارلا، غوجام؟

ـــ مال سىلىنىڭ، دىتلىرىنى قويۇپ باقسىلا، ئاڭلاپ باقاي.

ـــ ئۇچ مىڭ، ـــ بوۋاي قولىدىكىنى ئابدۇرېشىتقا ئۇزارتقاچ دېدى، ـــ ئۇچ مىڭ كوي بەرسىلى، سىلىگە ساتساق ساتايلى.

ئابدۇرېشىت قاشتاشنى قولىغا ئالدى، بارمىقىنى تۇكۇرۇكلەپ تاشنى سۈرتتى. ۋالىلداپ تۇرغان قاشتاش كۆزنى چاقتى. بىر تەرىپىگە گىرۋەك ياقىلاپ سوزۇلغان ئوتقاشتەك قىزىل رەڭ ئابدۇرېشىتنىڭ هوشىنى يېرىملاتتى. شۇندىمۇ ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، هاياجىنىنى پەپىلەپ تۇرۇپ بوۋايغا دېدى:

ـــ ساق بىر يۈز ئەللىك كوي بىرەيما، ئاخۇنۇم؟

بوۋاي تۇرۇپ قالدى، كۆزلىرى چىمچىقلىدى، يېرىم ئېچىلغان لەۋلىرى مىتىلدىدى. لېكىن، ئۇنىڭ نېمە دېگىنىنى ئابدۇرېشىت ئاڭقىرالمىدى.

— بولارمۇ يا؟
— سىلى ئالالمىغۇدەكلا، — بۇڭاينىڭ باياتىن بېرى پاختىلىق چاپىنىنىڭ ياقىسىدا يۇزىنىڭ يېرىمىنى توسۇپ تۇرغان بىر ھەمراھى تۇيۇقسىز ئابدۇرېشىتنىڭ قولىدىكى تاشنى يۇلۇپ دېگۈدەك تارتىۋالدى، — يۇز ئەللىك كويلۇقى چىققاندا سىلىنى ئىزدەيلى.

بۇڭاينىڭ ھەمراھلىرى ماڭدى. ئابدۇرېشىتنىڭ يۇرىكى ئاغدى. شۇنداقتىمۇ كەينىگە نەچچە قەدەم مېڭىپ قويدى. بۇڭاي بىرنەرسىدىن ئەنسىرىگەندەك ھەمراھلىرىنى توختاتتى. تاشنى ئابدۇرېشىتقا چېنەپ تۇرۇپ قايتا سورىدى:

— خام سۇندۇرماي دەپ باقسىلا، غوجام، نەچچە پۇلغا ئالىلا زادى؟

— ئۆزلىرىنىڭ يۇزى، ئاخۇنۇم، ئۇچ يۇز كوي بولسۇن ئەمىسە.

— بىزغۇ تاشچى ئەمەس، باھانىمۇ قويالمايمىز. شۇنداقتىمۇ بۇ تېشىمىزنى خېلى پۇلغا ئالار، دەپتىكەنمىز. قولىمىز پۇل كۆرمىگىلى نى زامان بوپتۇ. ماقۇل كۆرسىلە، ھەربىرىمىزگە يۇز كويدىن پۇل بېرىپ، بۇ گۆھەرنى ئەكەتسىلە، ماقۇلما؟

ئابدۇرېشىتنىڭ يۇرىكى ئويىنىدى، ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى، تەن ـ تېنىنىڭ قات ـ قېتىدىن كۆۋجەپ يېنىۋاتقان بىر خىل خۇشاللىق قولىنى بوۋايغا سوزدۇردى:

— ماقۇل، تۆتەيلەنمۇ سىلەر؟ ئۇنداقتا تۆت يۇز كوي بولسۇن. خۇدايىم نەپ تەككۈزسۇنما تاشلىرىدىن؟

— راسا تەككۈزسۇن!

توپىغا سۇۋالغان ئالىقانلار جۇپلەشتى. بوۋاينىڭ ھەمراھلىرى غودۇڭشىدى. ئابدۇرېشىت ئوبدانلا پۈتكۈزگەن بۇ سودىسىغا بىرەر كۆز چىقىشىدىن ئەنسىرەپ، دەرھال يانچۇقىغا قول تىقتى.

ئوھ، يانچۇق قۇرۇق ئىدى. ئابدۇرېشىتنىڭ يانچۇقىنىڭ تېگىگىچە كىرىپ كەتكەن قولى خېلىغىچە قايتىپ چىقمىدى.

ئۇنى تەر باستى، پۇتلىرىدىن ماغدۇر قاچتى، ئېغىزى قۇرۇپ، بىرپەستىلا لەۋلىرىنى گەز قاپلىدى. يانچۇقىغا كەپلىشىپ قالغان قولىغا تەلمۇرۇپ تۇرغان ئاۋۇلارنىڭ كۆزى ئابدۇرېشىتنى تېخىمۇ هودۇقتۇردى. شۇنىڭدىمۇ تەمتىرىمەي تۇرۇپ دېدى:

— بۇ يەردە پۇل سانىشىپ يۈرسەك بولمىغۇدەك. هېلى ئۆيگە بېرىپ ئېلىپ بىرەي پۇللىرىنى، ماقۇلما؟

— نەگە بېرىپا، پىستەك؟! — تاش دۆۋىسىنىڭ كەينىدىن بوغۇق بىر ئاۋاز بىلەن تەڭ ۋەلىنىڭ ئىسلاش بېشى چىقىپ كەلدى، — بايانتىن بېرى نەگە قاچتىكى دېسەم، بۇ يەردە ئېپقاچتى ئويىنغىلى تۇرغانما؟ هەرقايسىڭمۇ كوللېكتىپ ئەمگەكتىن تېپىۋالغان قاشتاشنى هۆكۈمەتكە ئۆتكۈزمەي، دۆڭنىڭ كەينىدە سېتىشىپ يۈرۈشۈپسەن. سورىقى بار ئالەم بۇ. نەدىنا، هەرقايسىڭ؟ مېڭىشە بۇ ياققا!

بوۋاي ۋە ئۇنىڭ هەمراهلىرىنى تەر باستى. نەچچە كۈندىن بۇيان ۋايسىم يەپ يۈرگەن ئىش ئاخىر يۈز بەرگەنىدى. ئۇلار نېمە دېيەرنى بىلەلمەي تۇرغىنىدا ئىشنى يەنە ئابدۇرېشىت ئوڭشىدى:

— نېمە بولدى؟! — ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ ياخىراق ۋە قەهرلىك ئىدى، — كىم تاش سېتىپتۇ؟ پۇل قېنى؟ ساتقان تاش قېنى؟ پاكىتىڭ بولسا چىقىرە، پاخشەك!

بوۋاي ياقا چىشلىدى. قارىماققا غورۇلاينىڭ چۈجىسىدەك تۇرغىنى بىلەن زىل سۇنايىنىڭكىدەك ئاۋازى ئاۋۇ باشلىقنى تىترىتىپ، كەلگەن يېرىگە داجىتۋاتقان مۇنۇ ئابدۇرېشىتقا قاراپ بوۋايىنىڭ هەمراهلىرىمۇ ئېغىزىنى ئېچىپلا قېلىشتى. ۋەلى كەينىگە داجىغىنى بىلەن هەيۋىسىدىن ئالدىراپ چۈشمىدى:

— مۇسادىرە قىلىمىز، شاڭجاڭنىڭ قېشىغا بارىلى ئالدى بىلەن.

— ماڭە ۋاي!

ئابدۇرېشىت هېچ ئىش بولمىغاندەك گۈرسۈلدىتىپ

دەسسىگىنىچە كېتىپ قالدى. بايىلا ئىشتاننىڭ يانچۇقىغا كىرىپ ئۇلۇگۈرگەن قاشتاش «مەن ماۋۇ يەردە» دېگەندەك توختىماي پۇلاڭلايتتى. ئىش بېشى ئابدۇرېشتنىڭ كەينىدىن تاپ بېسىپ دېگۈدەك كەلدى:

— قاشتاش بولماي نېمە يانچۇقۇڭدا تومپىيىپ تۇرغان؟

— بىرنېمەم.

ئابدۇرېشت ئالدىنى قامالاپ تۇرۇپ شۇنداق دېگىنىچە ئىش ئورنىدىمۇ توختىماي ئۇدۇل قاشقا چىقتى. ۋەلىنىڭ «توختا، پىستەك!» دېگىنىنى ئاڭلىمغىنىدا بولسا كوماندا ئاڭلىغان ئەسكەردەك يۈگۈردى. شۇ يۈگۈرگىنىچە بىرپەسنىڭ ئىچىدىلا كۆزدىن غايىب بولدى.

— بۇ بالا ئالىم تاشچىنىڭ شېرىكى ئىكەن، ئەنسىرىمەيلى، — دېدى بوۋاي ھەمراھلىرىغا پەس ئاۋازدا، — بۇ ئىشمۇ ئوبدان بولدى. تاشنى بىزدىن تارتىۋالغان بولسا چاتاق چىقاتتى. ئاۋۇ بالىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى بىز پۇلنى ئېلىشنى بىلىمىز.

ئىككىنچى باب

يورۇقلاش

1

سەھەر دەريا يورۇقلاشتا قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر ھەقمقەتەن كۆپ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى قولىغا ئۇچ چىشلىق كىچىك تاتلىغۇچ ئېلىۋېلىشقان. ئۇلار شۇ تاتلىغۇچلىرى بىلەن دەريا قىنىنى ئېرىنمەي ئىزدىشىدۇ، ھەربىر تاشنى دېگۈدەك ئۆرۈيدۇ، كۆزىگە ئىسسىقراق كۆرۈنگەن ئاق، يېشىل، قىزىل، قارا ۋە باشقا رەڭلەردىكى پارقىراق تاشلارنى دەرھال ئېلىشىپ، كۇن نۇرىغا تۇتۇشىدۇ، قوللىرىنى نەمدەپ سۇرتۇپ باقىدۇ. بۇنداق تاشلارنىڭ كۆپىنچىسى سۇ تېشى بولۇپ چىقىدۇ.

سۇ تېشىمۇ نەمخۇش چاغلىرىدا بەئەينى قاشتاشقىلا ئوخشايدۇ. نەپەسلەر تېزلىشىپ، يۈرەكلەر باشقىچە تېپىچەكلەيدۇ. نەم قۇرۇپ، تاش ئۆز سۈلكىتىنى يوقاتقاندا، لەۋلەر ئارمان بىلەن چىشلىنىپ، تېرىلگەن تاشلار يىراقلارغا ئېتىلىدۇ. رىتىمى بۇزۇلغان يۈرەكلەر قاتقىغان شۇ تاشلاردەك سىلكىنىدۇ.

قاشتاشنىڭ نەرخ ـ ھاۋاسى ئۆسكەنسېرى بىركەملەردىكى ئىشتاننىڭ پۇچقىقىنى تۇرۇپ سۇ كېچىپ قاشتاش سۈزىدىغان ھىممەتلىك كۈنلەر ئاللىقاچان ئۆتمۈشكە ئايلاندى. دەريا يۈزىدە قاشتاش تۇگىدى. ئەمدى قاشتاشنى مۇشۇنداق كولاپ، كوچىلاپ تىرىش، شېغىللارنىڭ ئاستىدىكىلىرىنى ئىزدەش بىردىنبىر ئۈسۈل بولۇپ قالغانىدى.

تۆت پەسلىنىڭ ھەممىسىدە قاشتاش ئىزدەشكە بولسىمۇ،

قاشتاش ئىزدەش قىزغىنلىقى كۈز ۋە قىش مەۋسۈملىرىدا تېخىمۇ يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلىدۇ، باھاردىمۇ قاشتاش ئىزدەيدىغانلار غولدايدۇ. چۈنكى، بۇ ۋاقىتلاردا دەريانىڭ سۈيى تارتىلغان، كەلكۈن پەسلى تېخى يېتىپ كەلمىگەچكە، كىشىلەر دەريانىڭ خالىغان يېرىنى ئۆز خاھىشى بويىچە كېزەلەيدۇ. يازدىكى كەلكۈن ئاۋۇغان مەزگىلدە بولسا پەقەت ئۆركەشلىگەن سۇ دولقۇنلىرى يالاپ ئۆتكەن قىرغاقتىنلا قاشتاش ئىزدەشكە مۇمكىن بولىدۇ.

ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت بۇگۈنمۇ ئادىتى بويىچە دەريا بويىغا كەلدى. نەچچە كۈن ئالدىدا تاش ئىزدىگۈچىلەرگە تارقىتىپ قويغان پۇللىرىنىڭ پايدىسىنى كۆرگەن بۇ ئىككى قوشنا يەنە بىر باغلام پۇلنى قول سومكىلىرىغا سېلىشىپ، قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر توپىغا قېتىلدى.

— خۇدايىم بەردىمۇ؟

— بۇگۈن قانداقراق؟

— خۇدايىم بېرىپ قالسا، بىزگە سېتىپ بېرەلا.

ئالىمجانلار ھەربىر كىشىنىڭ يېنىدىن ئۆتكىنىدە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ دەيدىغان شۇ جۈملىلىرى بىلەن قاشتاش ئىزدىگۈچىلەرگە سالام بېرىپ خېلى ئۇزاق مېڭىشتى. بەزىلەرگە ئازراقتىن زاكالەتمۇ تارقىتىشتى. كىشىلەر ئۇلارنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئېلىشتى، ئالغان پۇللىرىنى يېرىلغان بارماقلىرىنى تۈكۈرۈكلەپ تۇرۇپ ساناشتى، «تېخى بەرمىدى، يارانقۇچىنىڭ خەزىنىسى كەڭرى، باشقىلارغا بەرگەن رىزقتىن بىزگىمۇ بېرىپ قالار، قاشتاش تېپىپلا قالساق ئۆزلىرىگە سېتىپ بېرىمىز» دەيىشىپ بۇ ئىككى بايۇەچچىگە زوقلىنىپ قاراپ قېلىشتى.

ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ھەۋەس بىلەن قاراپ قالغىنىنى كۆرۈپ ئابدۇرېشىتنىڭ قەددى تىكلەندى، بوينى سوزۇلۇپ، مەيدە ـ تۆشلىرى بىركەملەردىكى ئىش بېشى ۋەلىنىڭ مەيدىسىدەك كۆپتى. ئۆزىگە بويى بارغانچە ئۆسۈۋاتقاندەك، ئۆسكىنىدىن

يېنىدا كېتىۋاتقان ئالىمجان بىلەن تەڭلىشىشكە ئازلا قالغانىدەك بىلىنىشكە باشلىدى.

ئالىمجان ئۇنداق ئەمەس ئىدى. گەرچە ئۇمۇ كۆپ گەپتىن خالىي كېتىۋاتسىمۇ قەلبىدە ئۆزىنىڭمۇ بىر چاغلاردا ئاۋۇلارغا ئوخشاش بىر پۇل، بىر نانغا زار ھالدا قاشتاش ئىزدىگىنى كېزىپ يۈرەتتى.

ئۇ چاغلاردا ئالىمجانمۇ قۇياش بىلەن تەڭ قىرغاقتا پەيدا بولاتتى. دادىسىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە قۇياش نۇرىغا پىشانىسىنى ئۇدۇللاپ دەريا قىنىغا چۈشەتتى. قۇياش نۇرىنىڭ سۇزۇك سۇ يۈزىدە پەيدا قىلغان جىلۋىسىدىن قەيەردە قاشتاش بارلىقىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى. ئالىمجان پۇچقىقىنى تىزىغچە تۇرۇپ، نۇر جىلۋىسىنى قوغلاپ، ئانا دەريا يورۇقلىقاشنىڭ ئاياغ ئېقىنلىرىغچە باراتتى. مۇرىسىگە سېلىۋالغان خۇرجۇنى كەچكە يېقىن ئېغىرلايتتى. يىغقان تاشلىرىنى ھەپتە ئاخىرىدا ئېشەككە ئارتىپ، يەنە شۇ قۇياش بىلەن تەڭ دادىسى بىلەن بىللە ئىلچى بازىرىدا ئۇنەتتى. كونا سېپىلغا يېقىن توزغاق كوچىسىدىكى قاشتاش ئويمىچىلىق كارخانىسى بازار كۈنىلا تىجارەت قىلىدىغان بولغاچقا، بۇنداق كۈندە كارخانىنىڭ ئالدىدىكى توپا توزۇپ تۇرغان مەيدان قاشتاش يۈدۈپ كىرگۈچىلەر بىلەن تولۇپ كېتەتتى. سارغايغان چىراي، ئولتۇرۇشقان كۆزلەر كارخانىنىڭ ئىشىكىگە تەلمۈرەتتى، تالجىققان يۈرەكلەر ئىشكىنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتۈپ ئاجىز سوقاتتى، قاداق باسقان قوللار ۋالىلداپ تۇرغان يوغان - يوغان قاشتاشلارنى توختىماي سۈرتەتتى. تېخى بەزىلەر ياڭاق مېغىزى بىلەن تاشلىرىنى مايلاپ پارقىرىتىۋېتەتتى.

— ئۇلار نېمە قىلىۋاتىدۇ؟ — دەپ سورايتتى ئالىمجان دادىسىدىن.

— كۆپرەك پۇل تېپىشنىڭ كويىدا بولۇۋاتىدۇ، — دەيتتى دادىسى ئۇھسىنىپ، — ياڭاق مېغىزىدىن ئېسىل ياغ چىقىدۇ. شۇ ياغ بىلەن قاشتاشنى سۈرتسە، پىرىيومچىلار ھېلى

سورتلىغاندا قاشتاشنىڭ دەرىجىسى ياخشى چىقىدۇ، باھاسىمۇ نەچچە موچەن قىممەت بولىدۇ.

ئالىمجان بىر قېتىم جىيا بوستانلىقىنىڭ ئۈدۈلىدىن قوينىڭ بېشىچىلىك چوڭلۇقتىكى بىر قاشتاشنى يۇدۇپ چىقتى. بۇ تاش ئالىمجان ئىلگىرى ئۇچراتقان قاشتاشلارغا زادىلا ئوخشمايتتى. دولان قوينىنىڭ دۈمبىسىگىمۇ، سارغايتىپ قۇيۇلغان ئۆپكىسىگىمۇ ئوخشايتتى، تەڭ يېرىمىنى قىپقىزىل رەڭ قاپلىغانىدى. ھېچ يېرىدە دەز، بىرەر جايىدا داغ دىدارى يوق ئىدى. قارىغانسېرى قارىغۇسى، سىلىغانسېرى سىلىغۇسى كېلەتتى.

ئۇ تاشنى يۇدۇپ چىققان كۈنى ئالىمجان زادىلا ھارمىدى. يول بويى خۇرجۇنىدىن پات ـ پات چىقىرىپ، تىزىغا قويۇپ سىلاپ باقتى. سىلاۋاتقان چاغلىرىدا بىرەرىنىڭ بۇلاپ قېچىشىدىن قورققانىدەك ئەتراپقا ھودۇقۇپ قاراپ قويدى. تۈن نىسپىدىن ئاشقاندا دادىسىنى تۇرتۇپ ئويغاتتى:

ــ ماۋۇنىڭدەك تاشنى كارخانىدىكىلەر نەچچە پۇلغا ئالىدۇ، دادا؟

بىر كۈنلۈك كوللېكتىپ ئەمگەكتىن ھېلىلا قايتىپ، ئەنسىرەك ئىچىدە ئۈيقۇغا كەتكەن دادىسى كۆزىنى ئۇۋۇلىدى، ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى. ئوغلى سۇپا لېۋىگە قويغان ئاللانىڭ مۇنۇ نېسۋىسىنى كۆرگىنىدە ئېغىزىنى كامارەك ئېچىپلا قالدى. «بىسمىللاھىر ـ رەھمانىر ـ رەھىم» دېگىنىچە قاشتاشنى ئىككى قوللاپ ئېلىپ، چىراغ تۇۋىگە ئەكەلدى. ئالىمجان كۆردىكى: دادىسىنىڭ قولىمۇ، قاشتاشمۇ تىترەپ كەتتى. جىنچىراغنىڭ ئاجىز نۇرى قاشتاشتىن تېشىپ ئۆتتى. تاشنىڭ ئىچىدە قىزغۇچ بىر بوشلۇق ياندى.

ــ مەن بۇ ئۆمرۈمدە بۇنداق ئېسىل قاشتاشنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن، بالام. بىزگە خۇدايىم بەرگەن ئوخشايدۇ. قەيەردىن سۇزدىڭىز بۇنى؟

— جىيىنىڭ ئاياغ تەرىپىدىن، تايلاقتا يېقىن جايدىن.
— بۇ بىر گۆھەر ئىكەن، ئوغلۇم. گۆھەر ھەرگىز يالغۇز ياتمايدۇ. ئەمگەكتىن بوشىنالمىسام، پۇرسەت بولسا يەنە شۇ جايغا بېرىپ باقايلى. سىز ئەمدى ئۇ تەرەپلەرگە ھەرگىز يالغۇز بارماڭ.
— نېمىشقا، دادا؟
— بىر كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار، بالام. خاسىيەتلىك ئىشنىڭ خەتىرى هەممىدىن چوڭ بولىدۇ. بۇنداق گۆھەر ياتقان جايدا چوقۇم بىر خىسلەت بار.
ئالىمجان بۇ گەپلەرنى چۈشىنەلمىدى، لېكىن كېيىنكى يەكشەنبىسى قاشتاش كارخانىسىنىڭ ئاشۇ تاشقا «ئىككى كوي يەتتە مو» دەپ باھا قويغىنىنى ناھايىتى ئېنىق ئاڭقىرىدى.
— ساتمايلى، دادا، — دېدى ئالىمجان، — سىز ئۆيدە بۇ تاشنى ئون كويدىن ئوشۇق ئالىدۇ دېگەنىدىڭىز، بۇ يەردىكىلەر قاشتاشنى سىزچىلىك تونۇمايدىكەن، ئۆيگە ئەكېتەيلى.
ئالىمجان ئۇنداق دېگىنى بىلەن بۇ يەردىن باشقا جايدا قاشتاشنى ھېچكىم پۇلغا ئالمايدۇ. بىر كېچە يول يۈرۈپ، دەڭجاغا ئىككى مو تۆلەپ ئېشەك ساقلىتىپ، دادا ـ بالا ئىككىسىنىڭ توزغاق كوچىسىدا ئولتۇرغىنىغا يېرىم كۈن بولدى. ئەتىگەندىن بېرى ئاغزىغا ئۇۋاق دىدارى سېلىپ باقمىدى. ئۆيدىكىلەر ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ ئولتۇرىدۇ. چىراغ يېقىشقا كىرىشىن، قازان ئېسىش ئۈچۈن ماي، تۇز كېرەك. يەنە تېخى ئالىمجاننىڭ ئوكىلىرىنىڭ پۇت بارماقلىرى خېيىنى تېشىپ چىققىلى خېلى بولدى. ئانىسىنىڭمۇ باش ياغلىقى كونىراپ، تىتىلىپ كېتەيلا دەپ قاپتۇ. بىچارە بالا بۇلارنى بىلمەمدىكىنە؟
ئالىمجاننىڭ دادىسى پىرىيومچىغا يېلىندى:
— بۇنچىلىك قاشتاشنى ئىلگىرى كۆرۈپ باققان بولساڭلار، شۇ پۇلغا ئېلىڭلار. كۆرمىگەن بولساڭلار يەنە بىر قېتىم باھالاپ بېقىڭلار. ئۆتۈنۈپ قالاي، قايتا بىر قېتىم باھالاپ بېقىڭلار.

ھېچبولمىغاندا بەش كوي بولسىمۇ ...

پىرىيومچى دېگەن كاتتا ئادەم ئىكەن. ئېغىزىدىن بىر نۇرى چىقىۋاتقىنى ھۆكۈم بولىدىكەن. يالاڭ ئاياغ بىر دېھقانىنىڭ مۆلدۈرلەپ تۇرغان كۆزلىرى، تىترەك ئارىلاشقان ئۆتۈنۈشلىرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى كوي ئۈچ موغىمۇ يارىمايدىكەن.

— ئەكېتىمەن ! — ۋارقىرىدى ئالىمجان، — بۇ قاشتاشنى چىققان جايىغا تاشلىۋېتىمەن.

دادا ئوغلىنىڭ بالىلىق قىلىۋاتقان ئېغىزىنى ئالىقانچىلاپ توسۇۋالدى. بۇ قاشتاش تېپىلغان جاينىڭ ئۆزلىرىگە تېكىلىپ تۇرغان نەچچە يۈز كىشى ئالدىدا پاش بولۇپ قېلىشىدىن ۋايىم يېدى، توغرىسى، ئوغلىنىڭ ئەتىسىدىن ئەنسىرىدى.

مانا شۇ ئىشلارنىڭ بولغىنىغا ھەش - پەش دېگۈچە نەچچە يىل بوپتۇ. زامان يېڭىلىنىپ، ھەر نەرسە ئۆز قىممىتىنى تېپىپتۇ. ئادەممۇ، قاشتاشمۇ ئەتىۋارلىشىپتۇ. شۇ كەملەردىكى بەش كويغا يارىمىغان قاشتاش مۇشۇ كۈنلەردە ئالىمجاننىڭ قولىدا بولىدىغان بولسا، نەچچە مىڭ، ھەتتا نەچچە ئون مىڭ دېگەن سانلارنى دېگۈچىلەرنىڭ ئېغىزىغا توپا تىقار.

شۇ چاغدا قاشتاش سۈزگۈچىلەر توزغاق كوچىسىدا توپا يالاپ، پىرىيومچى، باھا قويغۇچىلارنىڭ ئالدىدا خەسلىنىپ، ئېلىپ كىرگەن ياڭاقتەك، گۈلە - قاقتەك قاشتاشلىرىنى ساتقان تۇرغان نەچچە يۈز كىشى ئالدىدا پاش بولۇپ قېلىشىدىن ۋايىم يېدى، توغرىسى، ئوغلىنىڭ ئەتىسىدىن ئەنسىرىدى.

مانا شۇ ئىشلارنىڭ بولغىنىغا ھەش - پەش دېگۈچە نەچچە يىل بوپتۇ. زامان يېڭىلىنىپ، ھەر نەرسە ئۆز قىممىتىنى تېپىپتۇ. ئادەممۇ، قاشتاشمۇ ئەتىۋارلىشىپتۇ. شۇ كەملەردىكى بەش كويغا يارىمىغان قاشتاش مۇشۇ كۈنلەردە ئالىمجاننىڭ قولىدا بولىدىغان بولسا، نەچچە مىڭ، ھەتتا نەچچە ئون مىڭ دېگەن سانلارنى دېگۈچىلەرنىڭ ئېغىزىغا توپا تىقار.

شۇ چاغدا قاشتاش سۈزگۈچىلەر توزغاق كوچىسىدا توپا يالاپ، پىرىيومچى، باھا قويغۇچىلارنىڭ ئالدىدا خەسلىنىپ، ئېلىپ كىرگەن ياڭاقتەك، گۈلە - قاقتەك قاشتاشلىرىنى ساتقان پۇلنى دەڭجاغا بېرىپ قايتىشاتتى. ھازىر نەدىكىنى؟ بىرەرسىگە قاشتاش چىققۇدەك بولسا، باغلام - باغلام پۇللارنى سىقىملاشقان ئېلىپساتارلار قاشتاش ئىگىسىنىڭ باش - كۆزىنى سىلاشتۇرۇپ، ئۈستىبېشىنى قېقىشتۇرۇپ كېتىشىدۇ؛ دېمىگەن ئۈز گېپى، قىلمىغان چىرايلىق قىلىقلىرى قالمايدۇ.

شۇ كۈندىكى ئەلەمدىن يېرىلغۇدەك بولغان ئالىمجان ئۆيىگە قايتار يولىدا: «خەپ دادا، چوڭ بولغىنىمدا چوقۇم پىرىيومچى بولىمەن !» دېگەنىدى. مانا ئەمدى دېگىنى كەلدى. گەرچە قاشتاش كارخانىسىغا پىرىيومچى بولالمىغان بولسىمۇ، يورۇڭقاشنىڭ

جىمى ئېقىنى ئۇنىڭ كارخانىسىغا ئايلاندى. توزغاق كوچىسى ئەمدى ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىغا كۆچۈپ چىققاندەك، قاشتاش ئۇچراتقۇچىلار ئۇنى ئىزدەپ كېلىشىدۇ. دادىسىنىڭ گېپى بويىچە بۇ دېگەن ئاللانىڭ بەرگەن نېسىۋىسى، بۇ نېسىۋىنى قەدىرلەش، ئىشىكى ئالدىغا كەلگۈچىنى كۈلدۈرۈپ يولغا سېلىش كېرەك.

ئالىمجان شۇنداق قىلدى. ھەربىر تاشنى باشقا ئېلىپساتارلارنىڭكىدىن ئۆزىرەك باھادا سېتىۋالدى. ئاي ـ ئايلاپ بىرەر پارچىمۇ قاشتاش ئۇچرىتالمىغان يېلىڭ ئەت، چاپلاش قورساقلارنى ئۇچراتقىنىدا، «تاپقاندا بىزگە سېتىپ بېرەرلا» دېگىنىچە قولىغا پۇل تۇتقۇزۇپ ماڭدى. بۇنىڭ ھىممىتىنى ئۇ كۆردى. ئالدىن پۇل ئالغۇچىلارنىڭ كۆپلىرى ئالىمجاننى ئىزدەپ كېلىشتى. ئۇنداقلار باھا تالىشىپ، تاش چىشلەپ تۇرۇۋالمىدى. نەتىجىدە دادىسى ئېيتقان «نېسىۋە» كۈنسېرى ئېشىپ باردى. تاپقان پۇلى يۇمىلىغانسېرى ئاۋۇدى، بولۇپمۇ ئاتائىسلام ھاجىنىڭ خىسلەتلىك قولىدا ساقىيىپ چىققىنىدىن بېرى ئۇ نېسىۋە بارغانچە كۆتۈرۈلۈپ ماڭدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۆزلىرى ئالىم ئاخۇن تاشچىما؟ — تۇيۇقسىز ئاڭلانغان بىر زەئىپ ئاۋاز ئالىمجاننىڭ خىيالىنى بۆلدى، — سىلىنى قويامىلىقتا قىرادىن ئۇچۇپ كېتىپ ئۆلۈپ قاپتۇ، دەپ ئاڭلىۋىدۇق. كېيىن ئۇقساق، جانلىرى ئامان قاپتۇ ـ ھە؟

ئالىمجان ئۆزىگە سالام بەرگۈچىنىڭ قوشنا ناھىيەدىن ئىكەنلىكىنى تەلەپپۇزىدىنلا بىلىۋالدى.

— خوش، ھەربىرلىرىنىڭ دۇئالىرىنى بەرىكىتى بىلەن ساقىيىپ قالدىم. ئۆزلىرى ...

سالام بەرگۈچى ئورۇق ئەت دېھقان ئەتراپىغا باقتى. يېقىن جايدا بىرەرسىنىڭ يوقلۇقىغا ئىشەنچ قىلغىنىدىن كېيىن زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، كونا بىرپۈتۈن سومكىسىنىڭ بوغقۇچىنى

يەشتى:
— ئسسىم مەتقۇناخۇن، يۇرتتىكىلەر يورۇقلاش دەريا سىنىڭ تېشىنى تېرىپ ساتسا ھەممىسىنى پۇلغا ئالمىدىكەن، دېيىشىپتى. ئۇچ ئاينىڭ مابەينىدە خۇدايىم بەرمىدى. ئەتىگەن مۇنۇسى چىقتى قارىسىلا. ئالىم تاشچى، ئالىم تاشچى دەپ ناملىرىنى ئاڭلىغىلى ئۇزاق بولدى. كۆرۈشۈش بۇگۇن نېسىپ بوپتۇ مانا.

ئابدۇرېشىت پىخىلداپ كۇلدى. مەتقۇربان ئاخۇن سۇمكىدىن گىرده چوڭلۇقىدىكى بىر قاشتاشنى چىقاردى. تاش خېلىلا كۆركەم ئىدى، گەرچە رەڭ دىدارى بولمىسىمۇ، دەز - يېرىق كۆرۈنمەيتتى.

— خۇدايىم بېرىپتۇ، — دېدى ئالمجان قاشتاشنى قولىغا ئېلىپ، — سېتىپ بەرسىلە ئېلىپ قويايلى. نەچچە پۇل كۆردىلە ئۆزلىرى؟

— مەن باھاسىنى بىلمەيمەن. ئۆزلىرى ھەر ئىشتا بولغاندىكىن، مانچە پۇل بولا دەپ پىچىپ قويسىلا، ئۇكام.

ئالمجان قولىدىكى قاشتاشنى دەڭسەپ كۆردى. ھازىرقى بازاردا ئەڭ تۆۋەن بولغىنىدىمۇ ئۇچ مىڭ كويغا يارايتتى. بۇ تاشنى ئۆزىگە تۆت - بەش يۈز كوي نەپ تەگكۈدەك باھادا سېتىۋالالىسا بۇگۈنكى ھاردۇقى چىقىپ قالاتتى. شۇنداقتىمۇ، ئاۋۋال مەتقۇربان ئاخۇنىڭ باھاسىنى ئۇقۇپ بېقىشنى كۆتتى:

— گۆھەر ئۆزلىرىنىڭ، ئاكا. ئاۋۋال ئۆزلىرى كۆڭلىلىرىدە ئويلىغانلىرىنى دەپ باقسىلا، ئارتۇق - كېمىنى شۇ چاغدا دېيىشەيلى.

مەتقۇربان ئاخۇن جىددىيلەشتى، خىرىلداپ راق چىقىدىغان پەس ئاۋازى كېكەچلەپ قالدى:

— مى ... مېنى دېگۈزمىسىلە بولاتتى بۇ ئىشتا. شۇنداقتىمۇ دەپ باقاي. يەتتە يۈز كوي دېسەم، ئارتۇق كېتەرمۇ؟

ئالمجان ئۆزىدىنمۇ ئوروق بۇ دېھقانغا باشقىدىن زەن قويدى، ساددىلىقىغا ئىشەندى. ئۇ چىش يېرىپ بىرنەرسە دەپ بولغۇچە

ئابدۇرېشىت ئېغىز ئېچىپ قالدى:
— ئارتۇق كەتمەي ئەمسە، ئۇچ يۈز ...
ئالىمجان مۇنۇ شېرىكىنىڭ مەتقۇربان ئاخۇنىنى دوراۋاتقىنىدىن رەنجىدى، شۇ هامان ئابدۇرېشىتنىڭ پۇتىغا دەسسىدى.
— تاشلىرى ئىككى مىڭ كوي بولسۇن، ماقۇلما، ئاكا؟
مەتقۇربان ئاخۇنۇمنىڭ يۈزى هۆپپىدە قىزاردى، شالاڭ سېرىق ساقاللىرى تىترىدى، ساقاللىرىلا ئەمەس، بار تېنى ئۇلگۇچە تىترىدى.
— نېمە دېدىلە؟ ئىككى مىڭ كوي ... ئۆيدىن چىقاندا جىق پۇل ئالمايلا چىقىپتىكەنمەن. پۇلۇم تۈگەپ كەتكىلىمۇ ئىككى ئايدەك بولدى. تۈزۈك بىرنەرسە يەپ باقمىغىنىمغىمۇ ... شۇڭا مېنى زادىلىق قىلماي، بەش يۈز كوي بەرسىلە، بوپتۇ.
— ماقۇل، — دېدى ئابدۇرېشىت دەرھاللا، — دېگەنلىرىنى بې ...
— ياق، — ئالىمجان ئابدۇرېشىتنىڭ سۆزىنى بۆلدى، — تاشلىرىغا ئىككى يېرىم مىڭ كوي بېرىمىز. رازى بولسىلا، مانا پۇل. رازى بولمىسىلا، يەنە پۇل قوشمىز.
ئالىمجان قول سومكىسىنىڭ سىيرىتمىسىنى شىرتىلدىتىپ ئاچتى. ئىچىدىن قاتلاشمىغان ئۇچ باغلام پۇلنى سۇغۇرۇپ ئالدى. ئۇنىڭغىچە مەتقۇربان ئاخۇنۇمۇ، ئابدۇرېشىتنىڭمۇ كۆزلىرى كېرىلدى، تىنىقلىرىنىڭ رېتىمى بۇزۇلدى. ئالىمجان پۇلنى مەتقۇربان ئاخۇنغا ئۇزارتتى.
— رازى بولالىمۇ؟
مەتقۇربان ئاخۇنۇمنىڭ زۇۋانى تۇتۇلدى. ئېغىزى ماكىلدىغىنى بىلەن بىرەر ئۇن ئەسلا چىقمىدى. تېرىسىنى شامال يالاپ، يول - يول سىزىقلار پەيدا بولغان تارىشا گۈگۈتتەك يۈزى تاتاردى. كۆز قارىچۇقى ئالىمجانىنىڭ قولىدىكى بوز قەغەزدىن بەلباغ باغلىغان پۇلغا تىكىلگىنىچە قېتىپ قالدى. قورايدەك قولى ئالدىغا بىر

قېتىم سوزۇلۇپ بولۇپ يەنە كەينىگە قايتتى. قايتتى - يۇ، يېرىم يولدا توختاپ قالدى.

كۆز ئالدىدىكى بۇ كۆرۈنمىدىن ئابدۇرېشىتمۇ، ئالىمجانمۇ شۇكلەپ قالدى. ئالىمجاننىڭ باغرى ئېزىلدى، پۈلنى تۇتاملاپ تۇرغان قولى تىترىدى. قولى بىلەن قوشۇلۇپ پۈلمۇ سىلكىندى.

— بازارنىڭ نەرخى شۇ، ئاكا، رازى بولسىلا ...

ئالىمجاننىڭ يەر تېگىدىن ئاڭلىنىۋاتقاندەك چىقىۋاتقان سۆزى تۇگىمەيلا مەتقۇربان ئاخۇن موككىدە تىزلاندى، لەۋلىرى ئۇمچەيدى، شالاڭ بۇرۇتى لىكىلدىدى، كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش تۆكۈلدى. ئالىمجاننىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، تەڭلەنگەن پۇلغا مەڭزىنى ياقتى.

— مۇشۇ پۇلنىڭ ھەممىسىنى ماڭا بېرەملا؟ ... ياق بالام، بۇ ئۆمرۈمدە بۇنچىلىك پۇلنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم. شۇڭا، مەن بۇنچە جىق پۇلنى سانىساممۇ ئېزىپ قالمەن، پۇلنىڭ يېرىمىنى بەرسىلىمۇ مەيلى. مېنى ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويسىلا.

— نېمىشقا؟ ئەمدى تاش ئىزدىمەملا؟

— ئىزدەيمەن. بالىلىرىمنىڭ ھەممىسىنى باشلاپ كېلىپ ئىزدەيمەن. ئاۋۋال بەرگەن ماۋۇ پۇللىرىنى ئۆيدىكىلەرگە كۆرسىتىمەن. بۇ پۇللىرى بىلەن قۇربان ھېيتىنى سىلىدەك بىر ئۆتكۈزۈپ بولۇپ يەنە كېلىمەن. جاھاندا مۇشۇنداق كۆپ پۇلىنىڭمۇ، سىلىدەك ياخشى ئادەملەرنىڭمۇ بارلىقىنى بالىلىرىمغا، قوشنىلىرىمغا دەيمەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى يورۇقلىقاشقا باشلاپ كېلىمەن. تەرگەن قاشتاشلىرىمىزنىڭ جىمىسىنى سىلىگە سېتىپ بېرىمىز.

مەتقۇربان ئاخۇن سۆزلەۋېتىپ ئاۋۋال خىرتىلدىدى، ئارقىدىن ئېسەدىدى، كېيىن بىراقلا ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى. نېمە قىلارىنى بىلەلمەي بىرپەسكىنە تۇرۇپ قالغان ئالىمجاننىڭمۇ دىمىقى ئېچىشتى. سۇس باشلانغان بۇ ئېچىشش بىرپەستىلا ۋۇجۇدىنى قىزىشتۇردى، قەلبى لەرزىگە كەلدى. ئۇمۇ يۇكۇندى. مەتقۇربان

ئاخۇننى يۆلەشتۇردى، ئۇستىبېشىدىكى قويۇق چاچنى قېقىشتۇردى.

— رەھمەت. سىلىنى ئۆيلىرىگە بىز ئاپىرىپ قويايلى. پۇللىرىنى مەشەدە بىر ساناپ باقاملا ياكى ...

— ياق، بالام، پۇلىنىمۇ ئۆيۈمدىكىلەرگە ئۆزلىرى ساناپ بەرسىلە.

ئۇچەيلەن بىر - بىرىنى يۆلىشىپ قىرغاققا چىقىشتى. ئابدۇرېشىت ئىككىسىگە سەزدۈرمەيلا ئۆز بويى - بەستىنى ئالىمجاننىڭكىگە يەنە قىياسەن تەڭلەشتۇرۇپ باقتى. ئىسىت، ئەمدى بويى ئەتىگەنكىدىن خېلىلا پاكارلاپ قالغاندەك بىلىندى.

2

— ئالىمجاننىڭ ئۆيى مۇشۇما؟

تاھارەت چۆگۈنىنى قويۇپ، ئەمدىلا خانىسىگە يول ئالغان ئالىمجان دەرۋازا قىسىلچىقىدىن شۇڭغۇپ كىرگەن ئاۋازدىن توختاپ قالدى. «بۇنچە ئەتىگەن كىملەر قايسى ئامەتلىكتۇ؟» دېگەن سوراق ئۇنى ئىشىك ئاچقۇزدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام. ئۆزلىرى ...

— تونۇمىدىڭلىما؟ كۆزۈڭلارغا ياغ تولۇپ قاپتۇ، ئاداش. مەن سىلىنى تۆت سەر گۆشتەك ساڭگىلاپ قالغان يېرىڭلىدىن قېچىرىم بىلەن تارتىپ چىقىرىپ قويغان يا؟ ھېلىقى پىستەك دېمىدىما؟ ئاقتاشقىمۇ مەن ئاپىرىپ قويغان سىلىنى.

ئالىمجاننىڭ ئېغىزىغا گەپ كەلمىدى. بىر خىل شادىيانىلىك ۋۇجۇدىنى سەيلىتىپ ئۆتتى. باغرىنى كەڭ يايدى. ئابدۇرېشىت توختىماي گېپىنى قىلىدىغان روزىتوختى قويچىنى يېتىلەپ تۇرغان قېچىرى بىلەن قوشۇپ قويىنىغا سولىۋالماقچى بولغاندەك، ئالدىدا تۇرغان كەڭ يەلكىلىك بۇ يىگىتنى مەھكەم

قۇچاقلىدى:

ــ مەرھابا، ئەزىز قېرىندىشىم! سىلىنى كۆپ سۈرۈشتۈردۇم. تىكىلىك داۋىنىدا قوي بېقىۋاتىدۇ، دېيىشتى. مېڭىڭلا، ئۆيگە كىرىپ ئەھۋاللىشايلى.

ــ قاشتاش سودىگىلارغا مېنىمۇ شېرىك قىلىپ قويسىڭلا بوپتىكەن.

گەپنىڭ بىسمىللاسىدىلا كېلىش مۇددىئاسىنى پوسۇققىدە دەۋەتكەن روزىتوختىنىڭ سادىلىقىنى ئالىمجان شۇ ھامان بىلىپ ئۇلگۈردى.

قاشتاش سودىسىدىكى شېرىكلىك ئاسانلا ئەھياغا كېلىدىغان ئادەتتىكى ئاغىنىدارچىلىقتا ئوخشىمايتتى. ئۇ قاشتاشنىڭ سۈپىتىنى بىلەلەيدىغان، رەڭ ـ نۇسخىلىرىنى پەرقلەندۈرەلەيدىغان ۋە كۈندە دېگۈدەك ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان باھا پەمى بىر يەردىن چىقىدىغانلاردىن ئىككى ـ ئۈچ ئادەم ئۆزئارا شېرىكلىشىپ تىجارەت قىلىشنى كۆرسىتەتتى. ھەمراھى يوق ھالدا قىلىنغان سودىغىمۇ تەڭ شېرىك قىلىناتتى. ئالغان پايدىنىڭ كۆلكىسىنى تەڭ كۈلۈپ، تارتقان زىيانىنىڭ يىغىسىنى تەڭ يىغلايتتى. شۇڭا، قاشتاش سودىسىدىكى شېرىكلىك ئۇزاق مۇددەتلىك سىنىشىشلاردىن كېيىن مىجەز ـ خاراكتېرى، ھەۋەس ـ قىزىقىشلىرى، تۇتقان يولى، نىيەت ـ ئىقباللىرى ئوخشاپ كېتىدىغان، ئەڭ مۇھىمى دىل بىرلىكى، ھەرىكەت بىرلىكى، نىيەت بىرلىكىگە ئىگە كىشىلەر ئارا ئەملگە ئاشاتتى. بۇ گويا «پەيلىرى ئوخشاش قۇشلارنىڭ بىللە ئۇچقىنى» غا ئوخشايتتى.

ئالىمجان ئالدىدا تۇرغان روزىتوختى ئىسىملىك مۇنۇ قېپچرچى بىلەن تېخى تۇزۇكرەك ئەسرالىشىپمۇ باقمىدى. گېپىنى ئاڭلىغىنى بىلەن، دىدارىنى كۆرۈشى تۇنجى قېتىم. راست، ھېلىقى چاغدا ئالىمجاننىڭ ھوشى يوق ئىدى. شۇڭا، روزىتوختىنى، روزىتوختىنىڭ ئۆزىنى قانداق قۇتۇلدۇرۇپ

قالغىنىنى ئابدۇرېشىتنىڭ بايانىدىنلا بىلگەن. شۇنداقتىمۇ، ئالدىدا تۇرغىنى ئۆزىگە نىجاتلىق پەرىشتىسىنى ياشلاپ كەلگۈچى روزىتوختى، ئۆزىنى ئۆلۈمنىڭ پاسىلىدىن قايتۇرۇپ كەلگەن روزىتوختى، ئۆزىگە قايتا ياشاش پۇرسىتى، تۇغمىگەن رىزقى، ئاخىرلاشمىغان كۈلكىسىدىن بەھرە ئىلتىپاتى بەرگەن روزىتوختى ئىدى. گېپىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭمۇ قاشتاش سودىسى قىلغۇسى بار ئوخشايدۇ. «شېرىكلىك»نىڭ ئەسلىي مەنىسىنى تېخى بىلمىسە كېرەك. ئۇنى بوسۇغا تۇۋىدىن كەتكۈزۈۋېتىش ئالىمجاننىڭ ھېچبىر پەيلىگە مۇناسىپ ئىش ئەمەس!

— جېنىم بىلەن، قېرىندىشىم! شېرىكلىك سىلىدىن ئايلانسۇن. قېنى ئاۋۋال ئۆيگە كىرەيلى. نامازدىن كېيىن تەپسىلىي دېيىشەيلى.

روزىتوختى بىلەن ئۇنىڭ يېتىلىۋالغان قېچىرى بوسۇغا ئاتلىدى. ئۆزىگە قوشنا دېگۈدەك كەنتلىك مۇنۇ تاشچىنىڭ ياسىداق ھويلىسىنى كۆرۈپ، روزىتوختى ھاڭقىيىپلا قالدى. ئۆز ھويلىسى بىلەن مۇنۇ ھويلىنى شۇ ھامان سېلىشتۇردى. ئەتىگەن باشقا بىر دۇنيادىن چىقىپ، ئەمدى يەنە بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك كۆزلىرى قاماشتى. بۆرتۈپ چىقىقان مەڭز گۆشى لىپىلداپ كەتتى.

— ئاداش، بۇ ھاكىمنىڭ ئۆيىمۇ يا؟

— ئىبادەتخان! — ئالىمجان ئايالىنى چاقىردى، — مېھمان كەلدى. ئانداق ـ ماندىقمىدىن ئەمەس، ھاكىمدەك مېھماندىن بىرى كەلدى. قايسى ئۆيگە باشلايمىز؟

ئېرىدەك ئورۇق، ئېرىدەك ئاپتاپ چىرايى ئىبادەتخان سۆتتەك جامالىدىن نۇر تۆككىنىچە دالان پەشتىقىدا ئۇندى:

— قېنى، ئىچكىرىگە ئىلتىپات قىلسىلا.

روزىتوختى ياسىداق دالاندىن ئۆتۈپ ئايۋانغا قەدەم قويدى. ئايۋاندىن زىننەتلىك كارىدور ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدىغان سەندەل پۇراقلىق ھۇجرىغا كىرگىنىدە ئۆزىنى ئالىمجانىڭ

ئۆيىگە ئەمەس، قايسىدۇر بىر قويچىدىن ئاڭلىغان چۆچەكلەردىكى شاھانە ئوردىغا ئېزىقىپ كىرىپ قالغان بالىدەك سەزدى. چاقناپ تۇرغان گۈلىم - پالاسلارغا تېزەك يۇقى ئايىغى بىلەن دەسسەۋەرگىنىنى بىلگىنىدە بولسا يۈزى ئوت بولۇپ ياندى. كۆزى چىمچىقلاپ، تىلى سوزۇلۇپ چىقتى. ياخشى يېرى ئۆزىنىڭ بۇ قىلىقىنى ھېچكىم كۆرمەپتۇ. ئالىمجانمۇ، ئىبادەتخانىمۇ ئۆزىنى ھۆجرىغا باشلاپ قويۇپلا قەيەرگىدۇر يوقاپتۇ.

روزىتوختى ئايىغىنى ئالدىراپ سالدى. نە ئالدىراپ سالالىسۇن، ئۆزىگە بويسۇنمايۋاتقان قولى ھېچبىر قولاشمىدى. مىڭ بالالىقتا بىر پاي ئايىغىدىن قۇتۇلۇپ يەنە بىر يېرىگە تۇتۇنغىنىدا، پارقىراق پەتنۇستا چاي كۆتۈرۈپ ئىبادەتخان كىرىپ قالدى.

— قېنى چايغا باقسىلا، تاماق ھازىرلا تەييار بولىدۇ. ئەكەلسىلە، ئاياغلىرىنى مەن ئاچقىۋېتەي.

روزىتوختى سەزگۈسىنى يوقاتتى، كۆز ئالدى غۇۋالاشتى، قۇلىقىغا گەپ كىرمىدى، بىر پاي چىگرىن بەتىنكىسىنى تۇتقان پېتى قېتىپلا قالدى. قولىدىكى ئاياغنى كىم ئالدى، نەگە يوقاتتى، ھېچبىرىنى ئىلغا قىلالمىدى. يەنە بىر پاي ئايىغىنىمۇ سالمىدى. قاققان قوزۇقتەك، قاتقان تاياقتەك تام - تورۇسلارغا تىكىلگىنىچە تۇرىۋەردى.

روزىتوختى خېلىدىن كېيىن ھوشىغا كەلدى. ھوشىغا كەلگىنىدە كۆردىكى، بىر پاي ئايىغى تېخىچە سېلىنماپتۇ. پايپاقنىڭ سېپىق ھىدى سەندەل پۇرىقىنى بېسىپ كېتىپتۇ. ئالدىدىكى گۈللۈك داستىخاندا ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان بىر تاۋاق گۆش بىلەن دەستىلەنگەن نان تۇرۇپتۇ.

روزىتوختى ئويلىنىپ قالدى: تاشچىلىق دېگەن باشقا بىر ھۈنەر ئىكەن، قوي بېقىشقا، تېرە سودىسى قىلغانغا ئەسلا ئوخشىمايدىكەن. تېخى ئۆزىنى تاغدا نەچچە يۈز قويى بار، بانكىدا ئۈچ - تۆت مىڭ كوي پۇلى بار بايمەن، دەپ يۈرۈپتۇ. ئارقا

هويلىسىغا ئاشلاپ، بەسىپ قويغان بىر‌ەر يۈز پارچە تېرىسىدىن ماختىنىپ، ئۆيىگە كىرگۈچىلەرنى ئاتايىن باشلاپ چىقىپ كۆرسىتىپتۇ. ئىككى بىقىنى تۇتىشىپ قالاي دەپ قالغان قېچىرىنى دۇلدۇلدەك كۆرۈپ، سامپۇلىنىڭ بازىرىدىلا ئەمەس، ئىلچىنىڭ قاياق بازىرىدىمۇ شۇنى مىنىپ گىدىيىپ يۈرۈپتۇ. ئۆيلىرىدىكى شىرداق، كىگىزلىرىنىڭ قات ـ قات ئىكەنلىكىدىن سۆيۈنۈپتۇ. هويلىسىدىكى دۆڭلەنگەن قىغ ـ مايا‌قلارنىڭ كۆپلۈكىدىن پەخىرلىنىپتۇ. ئۆتكەن يىلى باهاردا تاغدىن ئاتايىتەن چۈشۈپ ئۇلاتقان ئىككى تۈپ خۇندىكى بار بېغىدىن ئىپتىخارلىنىپ، ناهىيە بازىرىدا تونۇشقان يېقىنلىرىغا: «ۋاقتىڭلار يەتسە كېلەر يىللىرى بېغىمىزغا چىقىپ ئويناپ كىرىڭلار» دەپ يۈرۈپتۇ. خوتۇنىنىڭ چەبدەسلىكىدىن، «هايت» دەپ بولغۇچە، «هۇيت» دەپ تۇرۇشلىرىدىن مەست بولۇپ، قولى پۇل كۆرگەن هامان خوتۇنىنىڭ يېتىلىكىدە زەرگەرخانىغا چېپىپتۇ. ئەسلىي ئۆي دېگەن مۇنداق، خوتۇن دېگەن ئانداق بولىدىكەن ئەمەسمۇ؟ خەپ، قويچىلىقىنىمۇ، تېرىچىلىكىنىمۇ تاشلاپ، قاشتاش ئېلىپ ـ ساتمايدىغان بولسام ! بۇگۈندىن باشلاپ ئالىم تاشچىنىڭ پېشىگە چىقىڭ يېپىشىپ ...

ئالىمجان يادىغا يېتىشى بىلەن تەڭ روزىتوختى ئورنىدىن دىڭكىدە تۇرۇپ كەتتى. راست، ئۇ ئۆزىنىڭ قاچانلاردا ئولتۇرۇپ قالغىنىنى بىلمەيتتى. ئايىغى سېلىنمىغان پۇتىنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئاقساقلىغىنىچە هويلىغا چىقتى.

روزىتوختى كۆردىكى، ئالىمجان ئالدىراش ئىكەن. ئىككى ـ ئۈچ موتوسىكلىت توختىتىپ قويۇلغان، پاكىزلىقىدىن چىنىدەك پارقىرايدىغان گۈل كۈنگۈرىلىك هويلىسىدا ئەتراپىغا ئولىشۋالغانلارغا پۇل تارقىتىۋېتىپتۇ. كىملەرنىڭدۇر ئېلىپ كەلگەن قاشتاشلىرىغا باها قويۇپ، كىملەرگىدۇر تاش سېتىۋېتىپتۇ. هەممىسىگە ئىللىق چىراي مۇئامىلىدە بولۇپ، قايتقانلارنى نۇر جامال ئۇزىتىۋېتىپتۇ. بىر چەتتە بويۇن قىسىپ

تۇرغان بىر توپ بالىلارنىڭ مەڭگۈنىنى سىلاپ: «مانا، ماۋۇ پۇلنى ئېلىپ مەكتەپكە ماڭ. ئوبدان ئوقۇ، ماقۇلما» دەۋېتىپتۇ.

بىرىكمىدە ھويلىغا ئابدۇرېشىت كىرىپ كەلدى. ھەممەيلەن بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. روزىتوختى ئۇنىمۇ بىر قاراپلا تونۇدى. ئەمما، كىرگۈچى بىر چاغلاردا ئۆز ئايىغىدا ئۆمىلەپ: «ئاكا، ئۆتۈنۈپ قالاي، مۇنۇ ئىتنىڭ نېرى قىلىڭ، بىزنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىڭ!...» دەپ يېلىنغان ھېلىقى پىستەك ئابدۇرېشىتتىن خېلىلا پەرقلىق ئىدى. بوي - بەستىمۇ ئېگىزلەپ قالغاندەك، ئورا كۆزلىرىمۇ دۆڭۈپ قالغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ پارقىراپ تۇرغان خۇرۇم ئايىغى، قاتۇرۇپ دەزمالالانغان كاستۇم - بۇرۇلكىسى، ياقىسى ئاپپاق كۆڭلەكىگە قارىغان كىشى ئۇنىڭ دېھقان ئىكەنلىكىگە ئەسلا ئىشەنمەيتتى. تونۇمىغان بولسا، روزىتوختى ئۇنى خىزمەت تەكشۈرۈپ كەلگەن بىرەر باشلىقمىكىن، دەپ قالار ئىدى.

— ئا ... ئابدۇرېشىت ئاخۇن! — تارتىنىپقىنا چاقىردى روزىتوختى، — مەنمۇ بار، مەن بىلەنمۇ كۆرۈشۈپ قويۇڭلا.

ئابدۇرېشىت كەلدى، قولىنىڭ ئۇچىنى روزىتوختىغا تۇتقۇزدى. «ھە، سىلىمىدىڭلا؟» دەپ قويۇپ، توپلىشىۋالغانلارنىڭ قېتىغا كىرىپ كەتتى.

ئابدۇرېشىتنىڭ بۇ قىلىقى روزىتوختىغا ھار كەلدى. قېنى ئۇنىڭ بىر چاغلاردىكى مۇشۇكتەك يېلىنىشلىرى؟ قېنى ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىر قېچىرغا مىنگەشكەندىكى چىڭ قۇچاقلاشلىرى؟ «جېنىمىزنى سىز قۇتقۇزۇپ قالدىڭىز، بۇ ھىممىتىڭىزنى ئۆلسەكمۇ ئۇنتۇمايمىز» دېگەنلىرىچۇ؟ «خاپىلىقنى تەڭ تارتتۇق، كېيىنكى بارچە راھەتنى تەڭ كۆرىمىز» دېگىنى قېنى؟! بىر پۈتىدا ئاياغ يوقلۇقىنى كۆرۈپلا روزىتوختىدىن چانسا بولامدۇ؟ ۋاپاسىز پىستەكنىڭ ئىبادەتخان بىر يەرلەرگە قويۇپ قويغان ئايىغىنى ئەكېلىپ بېرىشكىمۇ يارىمىغىنىنى كۆرمەمدىغان؟! قارىغاندا، تاشچى دېگەن بۇ بىرنېمىلەرنىڭ ھالىنى تاپقان شۇ

نەچچە تەڭگە پۇلى يوغىنىتىپ قويۇپتۇ. پۇل دېگەن يالغۇز قاشتاش سودىگىرىدىلا بولمايدۇ، هويلىدىكى ئاشلاقلىق تېرىسىنى سېتىپ، پۇلىنى بۇنداق پىستەكلەرگە يۈدۈگۈزۈپ قويسا ئايلاندۇرۇۋەتكىلى بولىدۇ. ئاۋۇ ئالىمجان دېگەن ئورۇقمۇ ئۆزىنى قازناقتا باشلاپ قويۇپلا، «نامىزىمنى ئوقۇۋالاي» دەپ چىقىپ كەتكىنىچە بۇ يەردە «ها ـ ها ـ ها، هى ـ هى ـ هى» قىلىپ يۈرۈپتۇ. قۇرۇپ كەتسۇن بايامقى «مەرھابا»لىرى !

روزىتوختىغا بايام باغى ئېرەمدەك كۆرۈنگەن بۇ هويلا ئەمدى ياقماي قالدى. ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ ئاۋۇلارغا كۆرسىتىۋاتقان ئىلتىپاتلىرىنىڭ هەممىسى يالغاندەك، ئۆز هەمىنىنى پۇلغا توشتۇرۇش ئۈچۈن قىلىۋاتقان ساختا هۇنەردەك بىلىندى. بۇنداق هويلىغا نېمە ئىزدەپ كەلدى ئۆزى؟ تاغدا تېزەك چوغىغا كۆمۈپ يەپ، راۋابنى چېلىپ يۈرمەي، بىر ئوبدان قويچىلىقىنى تاشلاپ پوق بار دەپ كەلدىمۇ بۇ يۇرتقا؟ كەلگىنىغۇ يامان بولمىدى، تېرە ئېلىپ ـ سېتىپ خېلى ئەتلىنىپ قالدى. تېرىچىلىكنىڭ ئايىغى پىشىپ قالسا نېمە بوپتۇ؟ بۇگۈن بېسىلىپ قالغان بولسا ئەتە، ئۆگۈن يەنە بازىرى چىقىدۇ. ئادەملەر پۇتىغا خۇرۇم ئاياغلا كىيىدىكەن، تېرىچىلىك دېگەن مەڭگۈ قېرىپ قالمايدۇ. كونىلارمۇ: «ئۆزۈڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغا بەرمە» دەپتىكەن. نەپ تەگكەن سودىسىنى تاشلاپ، قاشتاش سودىگىرى بولىمەن، دەپ يۈرگىنىنى تېخى. ئەنە تاشچى دېگەن !

روزىتوختى كەتمەكچى بولدى. ئەمما، بىر پاي ئايىغىنى تاپالمىدى. دىڭگۈسلاپ يۈرۈپ تازا جىلە بولۇۋاتقىنىدا تۇيۇقسىز قۇلىقىغا ئالىمجاننىڭ ئاۋازى كىرىپ قالدى:

ــ هوي، چاتاق قىپتۇق جۇمۇ، ئابدۇرېشىت، هېلىقى روزىتوختى ئاخۇن دېگەن تېرىچى كەپتىكەن. ئەتىگەندىن بېرى يالغۇز تاشلاپ قويۇپتىمىز.

ــ مەن كۆرۈشتۇم، ــ دېدى ئابدۇرېشىتمۇ، ــ ئەنە كەتكىلى قوپتى ئۆزىمۇ.

— ياق، كەتمىسۇن، — دېدى ئالىمجان جىددىي رەۋىشتە، — بىز بىلەن دېيىشىدىغان گېپى بارەك قىلىدۇ. سىلى يېنىغا كىرىپ ھەمراھ بولغاچ تۇرۇڭلا. مەنمۇ ھازىر كىرىمەن.

ئالىمجان شۇنداق دېدى - يۇ، كۆزى روزىتوختىنىك ئۇششۇپ قالغان پۇتىنى يىغۋالغان خورازنىڭكىدەك تۇرقىغا چۈشكىنىدە ھەممىنى ئۇنتۇپ، ئىككى تاقلاپلا روزىتوختىنىك ئالدىغا كەلدى.

— بەك سەت بولدى، روزىتوختى ئاخۇن، خاپا بولماڭلا، — ئالىمجان شۇنداق دېگەچ كەينىگە قايرىلدى، — مېھمانلار، ئەمدى سىلەرمۇ قايتىڭلار. ئۆيۈمگە ھاكىم كەلگەن، مەن مۇنۇ ھاكىمنى كۈتەي ئەمدى.

ئالىمجاننىك چاقچىقى روزىتوختىنىك دىل تۇمانلىرىنى بىراقلا سۇر - توقاي قىلدى. ئۇچەيلەن بىر - بىرىنى خوش ئېتىشكەچ دالان ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى. سەندەل ياغىچىنىك چوغىدىن پۇرقىغان مەززىلىك ئىس ئايۋان، دالانىنى بىر ئالغانىدى.

3

كۈنلەر بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتتى. قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر ئاۋۇدى. ئېلىپساتارلارمۇ ئاۋۇدى. ئەمدى يورۇقتاش دەريا سىنىك لوپ بوستانلىقىغا سۇ ئايرىلىدىغان تۇغان بېشى ئېلىپساتارلارنىك بازىرى بولۇپ شەكىللەندى. دەريا قىنىدىن قاشتاش ئۇچراتقانلار ئالدىراپ - تېنەپ مۇشۇ بازارغا چاپاتتى. ئىلگىرى ئۆزى تاش سېتىپ باققان چۆپقەتلىرىنى مۇشۇ بازاردىن ئىزدەيتتى. يېڭىياچىراقلىرى قولىدىكى قاشتاشنىك يېرىمىنى يەك ئۇچىدىن چىقىرىپ مۇشۇ بازاردا خېرىدار كۈتەتتى.

ئالىمجانلارمۇ ئەمدى كۈندە دېگۈدەك دەريا ياقىلاپ سوكۇلدايدىغان ئىشىنى تاشلاپ، يېڭى بازاردا يېڭىياچە تىجارەتنى باشلىدى.

بازار بولغانكەن، ھۆپىگەرمۇ، گۆشگىردىچى ـ سامسىپەزمۇ، باققال ـ يېمىشچىمۇ كەلدى. تاش مالتىلاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچ چىشلىق تاماق ـ تاتىلىغۇچ، پەلەي ـ پىيما، ئۆتۈك ـ پايپاق ساتىدىغان خېنىم ـ كېلىنچەكلەرمۇ كەلدى. ساتىراش، ياماقچىمۇ، تۆمۈرچى ـ رېمونتچىمۇ كەلدى. گۈمىدىن نىيىغچە بولغان كەڭ ۋادىدىن ھەر كۈنى دېگۈدەك نەچچە مىڭ ئادەم ئۆز رىزقىنى يورۇقتاشتىن ئىبارەت ئانا دەرياغا غايىبانە ھالدا باغلاپ، بۇ بازارغا يىغىلدى.

يىغىلغانلار ئارىسىدا يۈرتلاردىن كەلگەنلەر بار ئىدى. ئۆز يېرى بولغاچقا، سامپۇللۇقلار كۆپرەك ئىدى. ئىلچىدىن چىققانلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى «شەھەردىن كەلدۇق» دەپىشەتتى. دېمىسىمۇ ئىلچى خېلىدىن بېرى «خوتەن شەھىرى» دەپ ئاتىلىۋاتاتتى.

شەھەردىن كەلگەنلەر باشقىچىلا سۆزلەتلىك يۈرۈشەتتى، سامپۇللۇقلاردىن باشقىلىرىنى ئانچە كۆزگە ئىلىپ كەتمەيتتى، دىمىقىنى قىرىپ سۆزلەيتتى، مەيدىسىنى قوپۇرۇپ مېڭىشاتتى، پاپىروسلىرىنى قىڭغىر چىشلەپ، مىنىۋالغان موتوسىكلىتلىرىدىنمۇ چۈشمەي تۇرۇپ: «ھوي تەلپەك قارىم، ئەكىلە تېشىڭنى، پۇل قىلىپ بېرەي!» دەپ توۋلايتتى. يەڭ ئۇچىدىن گىرده نانچىلىك، نەشپۈت ـ ياڭاقچىلىك، گۈلە ـ قاقچىلىك قاشتاشلىرىنىڭ بۇرنىنى چىقىرىپ تۇرۇشقانلار ئىككى پۇكلىنىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشەتتى. يۈگۈرۈشمىسە بولمايتتى. ئاشۇلار پۇل قىلىپ بەرمىسە، ئاشۇ سامپۇللۇق، شەھەرلىك بەگچەكلەرنىڭ يانچۇقىنى تومپايتىپ تۇرغان باغلام ـ باغلام پۇللارغا تېگىشلىمىسە، قولىدىكىسى ياڭاق چاقماندا ئىشلىتىلىدىغان تاشتىن، ئىت ھاۋشىغاندا ئاتىدىغان چالمىدىن ھېچبىر پەرقسىز سوغۇق بىر پارچە تاشلا ئىدى، خالاس.

بۇ تاشنىڭ نېمىشقا «قاشتاش» دەپ ئاتىلىدىغىنىنى، قاشتاشنىڭ نېمىشقا بىردىنلا بۇنچە ئەتىۋارلىق نەرسىگە

ئايلىنىپ قېلىۋاتقىنىنى قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر بىلمەيتتى. شۇ بىلمەسلىكىدە ئۇلار ئەلۋەتتە ئۆز قولىدىكى قاشتاشنىڭ باھا ـ قىممىتىنىمۇ بىلمەيتتى. سورىغۇچىلار: «نەچچە پۇلغا ساتىسەن؟» دېسە، كېكەچلەيتتى، يا ئۆرە، يا تۆۋەن باھادا بىرنېمىلەرنى دەيتتى. كېكەچلىشىدىنلا ئۇلارنىڭ قاشتاشچىلىقتا تېخى «ئۇستا كۆرمىگەن» لىكى پاش بولۇپ قالاتتى. بۇنداق «خام كېكەچلەر» شەھەرلىكلەرنىڭ ئالدىن تاللاش نىشانى ئىدى.

بۇنداق چاغدا سامپۇللۇق قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر كېكەچلىمەيتتى، پۈكلىنىپمۇ يۈگۈرمەيتتى. چۈنكى، ئۇلار تۇغۇلۇشىدىنلا يورۇڭقاشتىن ئىبارەت مۇشۇ دەريانىڭ باش ئېقىنىدا ياشاپ، شۇ دەريانىڭ سۈيىگە چۆمۈلۈپ، شۇ سۇنى ئىچىپ چوڭ بولغىنى ئۈچۈن گويا ئۆزىنى مۇشۇ دەريانىڭ ئىگىسىدەك ھېس قىلاتتى. بۇ ھېسلىرىنىڭ قېتىغا تېخى باشقا يەرلەردىن كەلگەن قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر ۋە ئېلىپساتارلارنى ئۆز رىزقىغا قول سوزغۇچىلاردەك، ئۆز نېسىۋىسىنى بۆلۈشۈۋالغۇچىلاردەك كۆرىدىغان بىر خىل ياتلاش قارىشىمۇ يوشۇرۇنغانىدى.

بۇنىڭدىن باشقا سامپۇللۇق قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم بىر يۆلەنچۈك بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ ئۆز يۇرتىنىڭ قاشتاش بازىرىدىكى پەخرى «ئالىم تاشچى» ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرى. سامپۇللۇقلار ئۇچراتقان قاشتاشلىرىنى ئامال بار ئالىمجانغا ساتاتتى. ئالىمجاننى تاپالمىغىنىدا ياكى «باشقىلار ئالىمجاندىنمۇ قىممەترەك ئالارمۇ يا؟ ...» دەپ خام تەمەدە بولغانلىرىدا ئاندىن ياقا يۇرتلۇقلارغا تەڭلەپ باقاتتى. تەڭلەپ باقاتتى ـ يۇ، شۇ ھامان ئىچىدە ئۆزلىرىنى مىڭبىرنى تىللاپ، يەنە ئالىمجانلارنى ئىزدەشكە تۇتۇناتتى. بۇنداق چاغلاردا توشقاندىن سەزگۈر، تۈلكىدىن قۇۋ ئابدۇرېشىت باشقا ھەمراھلىرىدىن ئاۋۋال قول سوزاتتى:

— ئەكەلسىلە، قىزلىقى تۇگىمەن تاشلىرىنى بىز پۇل قىلىپ بېرەيلى.

ئالىمجان ئۇنداق دېمەيتتى. چېھرىدىن كۈلكە، ئېغىزىدىن شىرنە تۆكۈپ تۇرۇپ، كەلگۈچىلەرنىڭ ئېلىپ كەلگەن رىزقلىرىنى ئۆز باھاسىدا سېتىۋالاتتى. شەھەردىن چىقىقان ئېلىپساتارلارغا ئۆزى سېتىۋالغان باھانى ئېنىق دەيتتى:

— شۇنىڭغا ئالدۇق، پايدا بېرىپ سېتىۋېلىڭلار.

شەھەردىن چىققانلار ئالىمجاننىڭ باھاسىنى ئۆرە كۆرەتتى. «قىممەت ئېلىۋاپسىلەر» دەپ غودۇڭشىيەتتى. شۇنداقتىمۇ نەرخىگە چىقمىسا ئالىمجاننىڭ تاشنى سېتىپ بەرمەيدىغىنىنى ئېنىق بىلگەچكە، سېتىۋالمايمۇ ئامالى يوق ئىدى. چۈنكى، تۇغان بېشىدىكى بۇ بازاردا قاشتاشلارنىڭ كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان سەرخىللىرى ئالىمجانلارنىڭ قولىدا ئىدى. ئۇلاردىن چوڭمۇ، كىچىكلىرىمۇ، ئۇششاق زىرە تاشلارمۇ تېپىلاتتى. پاختىدەك ئاقلىرىمۇ، بۇلۇت رەڭ كۆكۈچلىرىمۇ، سەيۋە رەڭ يېشىللىرىمۇ بار ئىدى. قاندىن قىزىل، ئوتقاشتىن جۇلالىقلىرىمۇ، قۇندۇزدەك قارا، چىپار بۆكەندەك ئالا ـ بۇلىماچلىرىمۇ تېپىلاتتى.

قاشتاش ئىزدىگۈچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئالىمجاننى چوڭ كۆرۈپ، ئۇنى ئىزدەيدىغانلار ئاۋۇپ كەتكەن بۇ ھال بازارچىلارنى ئاستا ـ ئاستا ئىككى تەرەپكە بۆلدى. گەرچە ئېنىق سۈركىلىشلەر كۆرۈلمىگەن بولسىمۇ، شەھەردىن چىقىقانلار بىر يان، سامپۇللۇق تاشچىلار بىر ياق بولۇشقا باشلىدى.

— تاش بازىرىنى مۇشۇ سامپۇللۇق تۇزچىلار بۇزۇۋاتىدۇ، — دەيتتى شەھەردىن چىققانلار، — تاشلارنىڭ باھاسىنىمۇ كۈنسېرى مۇشۇ گۈيلار ئۆرلىتىۋاتىدۇ.

سامپۇللۇق قاشتاشچىلار ئۇنداق قارىمايتتى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە قاشتاشنىڭ باھاسى شەھەر تەرەپتىن ئۆرلەپ كېلەتتى. يوروڭقاشنىڭ نەچچە ئون كىلومېتىرلىق قاشتاش يېيىلغان قىزىدىن ھەر كۈنى دېگۈدەك تېرىلىۋاتقان شۇنچە كۆپ قاشتاش،

كۇنده دېگۈدەك ئېلىپ ـ سېتىلىۋاتقان ئاشۇنچىۋالا جاۋاھىراتلار قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ ئاخىر شەھەرگە كىرىپ توختايىتتى. خوتەن شەھىرى ئۇ قاشتاشلارنى ئۇن ـ تىنسىز جىمىقتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. گەرچە ئاياغ ئۇچىنىڭ يەنە نەلەرگە بېرىپ توختايدىغىنى سامپۇللۇق تاشچىلارغا سىر بولسىمۇ، ئۇلار ھازىرچە قاشتاش خوتەنلىك بايلارنىڭ قولىغا يىغىلىۋاتىدۇ، ئۇ بايلار ئىنىس ـ جىنغا تۈيدۇرماي قاشتاشلارنى بىر يەرلەرگە ئاپىرىپ ئالتۇنغا ئالماشتۇرۇپ كېلىدۇ، دەپ قارىشاتتى.

شۇنداق بولمىسا، خوتەنده ئالتۇن كۇنسېرى ئاۋۇپ كېتەمدۇ؟ ئالتۇننىڭ باھاسى داۋاملىق ئۆرلەۋېرەمدۇ؟

ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئىككى تەرەپ بولۇشقانلارنىڭ تەۋەلىك بەلگىسى روشەنلىشىپ باردى. ياقا يۇرتتىن كەلگەنلەر شەھەردىن چىقىقانلار توپىغا، چاھارباغ، بۇيا، لوپتىن كەلگەنلەر سامپۇللۇقلار توپىغا قېتىلدى. بۇ ھال پەقەت ئېلىپساتارلار ئارىسىدىلا ئۇنسىز شەكىللەندىكى، قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر توپى ئۆزلىرىنىڭ ئۇچ چىشلىق تاتلىغۇچى بىلەن ئالدىراش ئىدى.

دىدار ـ ئەسرالاشقان، سودىدا پۇتۇشكەن چاغلىرىدا ئىككى تەرەپنىڭ سەركە، يېتەكچىلىرى بىر ـ بىرىگە ھۆرمەت ـ ئېھتىرام دېگەننى ۋايىگە يەتكۈزۈپ قىلاتتى. گەرچە كۆزلىرى كۆلمىگىنى بىلەن ئېغىزلىرى كۆلۈپ، ئوتتۇز ئىككى چىشىنىڭ ھەممىسى كۆرۈنەتتى. تېخى بىر ـ بىرىنى پات ـ پات مېھمانغا چاقىرىشىپ قويۇشاتتى. بۇنداق چاغلاردا مۇشۇ دىيارىدىن تاپقىلى بولىدىغانلىكى نەرسىلەرنىڭ گالدىن ئۆتىدىغانلىرىنىڭ ھەممىسى داستىخانغا تۆكمە قىلىناتتى.

ئالىمجان بىلىپ تۇراتتىكى، بۇ يەردە ئەۋج ئېلىۋاتقىنى قانداقتۇر بىر ـ بىرىگە بولغان ئىززەتۇ ئىكرام بولماستىن، بەلكى ئۆزىنى كۆرسىتىش ۋە مالۇ قۇدرەت جەھەتتە ئۆزلىرىنىڭ قارشى تەرەپتىكىلەردىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ، روھىي غەلىبىگە ئېرىشىش ئىستىكى ئىدى. قاشتاش بازىرىدا

روهىي غەلىبە ھەممىنى بەلگىلەۋاتاتتى. ھەر كىشىنىڭ يانچۇق - سەرمايىسىنىڭ ھالى ئۆزىگىلا ئېنىق بولغىنى ئۈچۈن، قارشى تەرەپ يەنە بىر تەرەپتىكىلەرنىڭ كۈچ - ماغدۇرىنى قىياسەنلا بىلەلەيتتى، ئۇ ھەقتە ئېنىق بىرنېمە دېيەلمەيتتى. شۇڭا، كىمنىڭ گېپى ئۈنلۈكرەك، قايسىسىنىڭ ئاۋازى بوماق چىققۇدەك بولسا، قاشتاشنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى پىچىم سودىسى شۇنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ قالاتتى.

بازار شەكىللەنگىنى بىلەن ئېنىق قائىدە - پىرىنسىپلىرى، رىئايە قىلىدىغان نىزام، ئەخلاق ئۆلچەملىرىنىڭ بولماسلىقى بارا - بارا ئالىمجاننى ئەنسىزلىككە سېلىپ قويدى. ھە دېسىلا «سامپۇللۇقلار ئۈنداق قىپتۇ»، «شەھەرلىكلەر مۇنداق دەپتۇ» دېگەندەك ئەپقاچتى گەپلەرنىڭ ئۇلغىيىپ كېتىشى ئۇنىڭ ئۈيقۇسىنى قاچۇرۇشقا باشلىدى. قەلبىنى كۆرۈنمەس بىر ئىزتىراپ ئىگىلەشكە، ۋۇجۇدىنى ئۆزىمۇ دەپ بېرەلمەيدىغان بىر ۋايىم ئەسىر قىلىشقا ئۆتتى. كۈندە دېگۈدەك يان - يېنىدا سايىدەك ئەگىشىپ يۈرگەن ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختى تېخى ئۇ ئىزتىراپ، ئۇ ۋايىملاردىن تولىمۇ يىراقتا ئىدى. ئۇلار كۈندىلىك سودىدىن قانچىلىك پايدا چىقتىنىنى، ئۆزىگە قانچىلىك نېسىۋە تەگكىنىنى ھېسابلاش بىلەن ئاۋارە ئىدى. بۇ كۈنلەردىكى خام مىجەزلىكىدىن ئۇلارغا بۇ ھەقتە چىش يېرىش تېخى بالدۇر ئىدى.

ئالىمجان بۈگۈنمۇ بىر پارچىمۇ قاشتاش سېتىۋالالمىدى. تۈنۈگۈنمۇ، ئۇلۇشكۈنمۇ شۇنداق كەچ بولغان، راست، ئۆتكەن ھەپتىمۇ قىلغان ئىشنىڭ ھېچبىر تايىنى يوق ئۆتۈپ كەتكەنىدى. قاشتاش سېتىۋالالمىسا نېمە بوپتۇ؟ ئىلگىرىكىسىدىن بىرەر - ئىككى پارچە سېتىپ، سودا قىلىپ كۆنۈپ قالغان كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرغاچ تۇرسا بولمىدىمۇ؟

ئۇنداق قىلىشقا بولمايتتى. ئالىمجاننىڭ نەچچە يىللىق تەجرىبىسىدىن قارىغاندا، سىرتىدىن قارىماقتا تولىمۇ قاينىاق،

لېكىن ئىچى بۇسلىشۇاتقان بۇ بازاردا ھەرقانداق بىر نۇقتىغا سەل قاراشقا بولمايتتى. نەچچە كۈندىن بېرى بىرەرىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ كەلمەسلىكى، كونا چۆپقەتلىرىدىن بىرەرىگىمۇ قاشتاش ئۈچرىماسلىقى ئۇنى ئەجەبلەندۈردى.

ئالىمجاننىڭ ئۇيقۇسى قاچتى. ئايالى ئىبادەتخانىنىڭ ئالماشتۇرۇپ بەرگەن پەر ياستۇقىمۇ كار قىلمىدى، دەملەپ بەرگەن گۈل چېيىنىمۇ ئىچمىدى. ئۇ يوتقاندىن يېرىم سۇغۇرۇلۇپ چىقتى. كۆزلىرىنى غۇۋا يۇمۇپ، نەچچە كۈندىن بۇيان تۇغان بېشىدىكى بازاردا يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى قايتىدىن كۆڭۈل ئېكرانىدىن ئۆتكۈزدى. چوڭ ئۆزگىرىشقۇ يوق. شەھەرلىكلەرمۇ، سامپۇللۇقلارمۇ ئۆزىگە بۇرۇنقىدەك ئېگىلىپ تۇرۇپ، كۈلۈپ تۇرۇپ سالام بېرىشۋاتىدۇ. كۆكسىگە قويۇلغان قوللار، سىقىلغان ئالمىقانلار بۇرۇنقىدەك مېھىرلىك، ئىلگىرىكىدەك يېقىشلىق. پەقەت دەريا قىنىدا كۈنبويى قاشتاش ئىزدەيدىغانلاردىن بازارغا، ئۆيگە ئۆزىنى ئىزدەپ كېلىدىغانلار ئازلاپ قالغاندەك قىلىدۇ. ئۇلا نەگە كېتىشكەندۇ؟ بۇ يا ئېتىز – تېرىلغۇنىڭ ئالدىراش پەسلى بولمىسا ...

ياق، بۇ يەردە بىر ئىش بار. بولغاندىمۇ ئالىمجان سەل قارىغان بىر ئىش بار. ئۇ زادى نېمە ئىشتۇ؟

ئالىمجان يەنە ئويلاندى، شۇنچە ئويلاپمۇ ئۆزىنى بىئارام قىلغان ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمىدى. تېگىگە يېتەلمىگەنسېرى كۆڭلىنى چىگىچلىگەن خامۇشلۇقى ھەسسىلەندى، كۆزىنى خىرەلەشتۇرگەن سۇس ئۇيقۇمۇ يىراقلىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى، چىراغنىمۇ ياقماي ئاستا ھويلىغا چىقتى.

ئايدىڭدا ھويلا سۈت رەڭگىدە يورۇپتۇ، يىراقلاردىكى قاپاق تېرەكلەرنىڭ نوتا شاخلىرىمۇ ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. ئاسماندىكى سانسىز يۇلتۇزلار بىر – بىرىگە توختىماي كۆز قىسىشۇپتىپتۇ.

كۆز ئالدىدىكى مەنزىرە ئالىمجاننىڭ كۆڭلىنى ئازراق

بولسىمۇ پەپىلدى، قەلبىنى ئەسىر قىلغان بىئارام‌لىق سۈس بولسىمۇ يەڭگىللىدى. دەل شۇ چاغدا سەزگۈسىگە يىراقلاردىن ئاڭلىنىۋاتقان دەريا سۈيىنىڭ يېقىملىق شارقىرىشى قوشۇلدى. شارقىرىغان ئاۋاز ئۇدۇل قىرغاقتىن كېلىۋاتاتتى. بۇ ئاۋاز تۇرۇپلا ئالىمجاننى ئۆزىگە چاقىرىۋاتقاندەك، كۈي ـ مۇڭىنى ئورتاقلاشماقچى بولغاندەك ئاڭلاندى. شۇ سەزگۈنىڭ يېتىلىشى بىلەن ئالىمجان ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ھويلىدىن چىقىپ، دەريا تامان قەدەم يۆتكىدى.

كۆيۈملۈك ئانا دەريا بىر خىل رىتىمدا شاراپلداپ ئېقىۋاتاتتى. ئالىمجان قىرغاقتا تۇرۇپ باش، ئاياغ ئېقىنغا ئۇنسىز نەزەر تاشلىغىنىدا بايامقى ئاۋاز تېخىمۇ كۆۋەجىدى. دەريا گويا ئۆز قاسىقىدا پەپىلەپ چوڭ قىلغان ئوغلى ئالىمجانىنىڭ تۇن نىسپىدىن ئاشقىنىدا ئۆزىنى يوقلاپ كەلگىنىنى تۇيغاندەك، باغرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان مۇڭ ـ كۈيىنى ئۆزىنىڭ دىل غېرىبلىقى بىلەن قوشۇۋەتمەكچى بولغاندەك تېخىمۇ بەكرەك خۇيلىنىپ ئېقىشقا باشلىدى.

ئالىمجان قىرغاقتا يانپاشلىدى. تېيىز سۇ يۇزىدە شوخ جىمىرلىشىپ يۇرگەن يۇلتۇزلارغا باققىنىچە بالىلىق دەملىرىنى يادلىدى.

توۋا، نېمىدېگەن مېھىرلىك، نېمىدېگەن باغرى ئىسسىق قىرغاق بۇ ! ئالىمجانىڭ بۇ ئۆمرىدە كۆڭۈل بوستانىنى ياشناتقان جىمى شادلىقى، ئالىمجاننىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالغان بارچە بەختىيار ھېس ـ تۇيغۇلار مۇشۇ قىرغاق بىلەن قوشكېزەك ئىكەن. ئۇ مۇشۇ قىرغاقتا ئۆمىلەپتۇ، ئايىغى چىققىنىدا تۇنجى قەدەم ئىزى مۇشۇ قىرغاقتا چۈشۈپتۇ، ئىنشادىن ساۋاتلىق بولغىنىدا تۇنجى چىرايلىق خەتنى مۇشۇ قىرغاقتىكى يۇمشاق قۇم ئۈستىگە يېزىپتۇ. قاچان ئېسىپ قويغىنى ئېنىق يادىدا قالمىغان بولسىمۇ، بويىندىكى گۈلىچىلىك سۈزۈك قاشتاشنى ئانىسى «ئالىمجان بالامغا كۆز تەگمىسۇن» دەپ ئۆز قولى بىلەن

ئېسىپ قويۇپتۇ. مۇشۇ قىرغاقتا قوي بېقىپ، مۇشۇ ساھىلدا قىيغىتىپ چوڭ بوپتۇ. ئەمدى يېشىغا توشۇپ، ئادەتتىكى تاش بىلەن قاشتاشنى پەرق ئەتكۈدەك بولغىنىدا، مۇشۇ قىرغاق، مۇشۇ ساھىل ئۇنىڭغا رىزق ئاتا قىپتۇ. مۇشۇ دەريا ئۆزىگە ماماتى بىلەن چاقچاق قىلىپ، يەنە مۇشۇ دەريا ئۆزىگە قايتا ھاياتبەخش ئېتىپتۇ. ئالىمجاننىڭ بۇگۈنكى ئاسايىشلىق دەملىرى، باشقىلارنى ھەۋەسلەندۈرگۈدەك روزىغارى مۇشۇ قىرغاق، مۇشۇ دەريادىن ئاپىرىدە بوپتۇ.

ئالىمجان تۇرۇپلا ئويلاپ قالدى: ئۆزىگە شۇنچىۋالا باغلانغان، ھەر قىسمەت، ھەر خۇشاللىققا ھەمشېرىك بولغان، ھېلىھەم ئۆزىنىڭ كەلگۈسىنى تۇيۇپ، باشقىچە خۇيلىنىپ ئېقىۋاتقان ئانا دەريانى نېمە قىلىپ بېرەلمىدى؟! قايسىبىر ھەممەت - خىزمىتى بىلەن مۇنۇ قىرغاق، مۇنۇ ساھىلغا جاۋاب قايتۇرالمىدى؟ جاۋاب قايتۇرۇش تۇگۈل شۇ ھەقتە بىرەر مەرتەم ۋىلاندىمۇ؟ دەريا قاشلىرى يار ئېلىپ كەتكىنىدە تۆت كەتمەن ۋە پا تاشلاپ، قەدىمىي دەريانىڭ زېدىلەنگەن باغرىغا مەلھەم بولالمىدىمۇ؟ قىرغاقلارنى خوخا - يانتاقلار قاپلاپ كەتكىنىدە تىكەندىن قورقماي قول سوزۇپ، شۇلاردىن ئىككى تۇپ يۇلۇۋېتەلمىدىمۇ؟ ئەخلەت - بۇلغانمىلار، يۇندى - بەتبۇيلار مۇنۇ ساھىلنى بىر ئالغىنىدا بۇرۇن پۇرۇمەي بىر سۇپرا ئورنى كەلگۈدەك يەرنى بولسىمۇ پاكىزلىيالمىدىمۇ؟

ياق ! ھەرگىز ياق ! ھېچبىرىنى قىلالمىدى. قىلىش تۇگۇل يۇقىرىقىلارنىڭ بىرىمۇ خىيالىغا كىرىپ چىقمىدى. خىيالىلاش تۇگۇل، خېلى ۋاقىتلاردىن بېرى بۇ قىرغاق، بۇ ساھىلنى، ئۆزىنى ھەم كۇنىبويى مۇشۇ پايانسىز ئېقىندا تىرىكچىلىكىنىڭ غېمىدە تېپىرلىشىپ يۇرگەن سانسىز جاننى بېقىپ كېلىۋاتقان بۇ دەريانى يوقلاپمۇ قويمىدى. يوقلاش، ياد ئېتىشنى تەرك ئەتتى !

خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگىنىدە ئالىمجان تۇيۇقسىز شۇركۇندى. چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئۆزىنى كۇپۇرانىلىققا

شېرىك بولغاندەك بىر تۈيغۇدا، تۈزكورلۇققا ھامىي - ھەمنەپەس بولغاندەك بىر پۈشايماندا سەزدى. شۇ تۈيغۇ، شۇ پۈشايمان ئۇنىڭ دىل خامۇشلۇقىغا شىپا بولدى. كۆڭۈل ئاسمىنىنى تۇمانلاشتۇرغان ئىس - بۇلۇتلار بىراقلا تارقىدى.

توغرا، ئالىمجان يورۇقلۇقاشنى ئۇنتۇپتۇ، ھەممەتلىك دەريانى يوقلىماپتۇ، تۇغان بېشىدىكى بازار ئۇنىڭ كۆزىنى خىرەلەشتۈرۈپتۇ. شۇ سەۋەب، شۇ ۋەجدىن ئانا دەريامۇ ئالىمجاندىن بويۇن تولغاپتۇ، رىزىق پىيالىسىنى دۇم قىلىۋاپتۇ.

ئېھ، سۆيۈمى ۋە كۆيۈمى پايانسىز ئېقىن ! يىگىتلىك قۇرامىغا يەتكىنى بىلەن شۇ قۇرامنىڭ ئەقىل - زېھنىگە تېخى يەتمىگەن ناتىۋان ئوغلۇقنى كەچۈر. ئۇنىڭغا ھەممەت ۋە نېسىۋە خەزىنەڭنى ئېچىپ بەر. سەن ئۇنى قىلالايسەن. چۈنكى، سەن تولىمۇ سېخىي، ئانا دەريا يورۇقلاش !

ئۇچىنچى باب

قاشتاشقا دەز كەتتى

1

ئالىمجاننىڭ ئويلىغىنى تامامەن توغرا ئىكەن. شەھەرلىكلەر ئەمدى ئالىمجاننىڭ قولىغا قاراپ تۇرماپتۇ؛ نەچچە ئون ئىشەنچلىك ئادىمىنى دەريانىڭ قارايانتاق، مىلىكئاۋات دېگەن قىرغاقلىرىدىن تارتىپ، جىيىنىڭ تايلاق، تاۋنغازغىچە بولغان قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر چېچىلغان جىمى جايلىرىغا ماڭدۇرۇپتۇ؛ ئۇلارنىڭ قولىغا تۇتاملاپ پۇل تۇتقۇزۇپتۇ. ئەمدى كىشىلەر تاپقان قاشتاشلىرىنى تۇغان بېشىدىكى بازارغا ئېلىپ كەلمەيمۇ پۇل قىلالايدىغان بوپتۇ. تېخى كېيىنچىرەك بۇ بازارنىمۇ يورۇقتاش دەرياسىنىڭ چوڭ كۆۋرۈكى يېنىغا كۆچۈرۈپ كېتەرمىش.

بۇ خەۋەرنى ئابدۇرېشىت بۇگۈن ئەتىگەن كۆتۈرۈپ كەلدى.

— شەھەرلىك دېگەن بۇ خۇمسىلار ئىشنى بۇزۇپتۇ، ئالىم ئاكا، — دېدى ئۇ ھۆمۈدەپ تۇرۇپ، — كالىتە قۇيرۇقلىرىغا داگىدا دەمدۇ، ئىشقىلىپ نەدە بولسۇن، سۆزلەشكىلى بولمىدىغان سىمسىز تېلېفوندىن بىردىن تارقىتىپ بېرىپتۇ. چاپارمەنلىرى قاشتاش چىققانلىق خەۋرىنى دەريانىڭ ئىچىدە تۇرۇپلا غوجا ئاكىلىرىغا شۇ بىرنەمىسىدە خەۋەر قىلالايدىكەن.

بۇ خەۋەر ئالىمجاننىڭ يۈرىكىگە ئەنسىزلىك سالدى. توغرا، شەھەرلىك ئېلىپساتارلاردىن بىرقانچىسى يېقىندىن بۇيان كېسەككە ئوخشاپ كېتىدىغان تېلېفون كۆتۈرۈشۈپ يۈرىدىغان بولۇۋالغان؛ تېخى ئالىمجانغىمۇ: «سىلى دېگەن سامپۇللۇقنىڭ

بېشى، ماۋۇ ئاكامنىڭ ئاكىسىدىن بىرنى ئىشلىتىڭلار ئەمدى» دەپ كۆتۈرۈۋالغانلىرىنى كۆز - كۆزمۇ قىلىشقان. سالام - سەھىتى ئازلىمىغىنى بىلەن، يۈرۈش - تۇرۇشلىرى ئۆزگەرگەن، بىر - بىرىدىن ئالدىراش بولۇپ قېلىشقان؛ ئۆزئارا گەپلىرىنىمۇ ئىلگىرىكىدەك زۇۋاندارلىق بىلەن ئەمەس، پەس ئاۋازدا قىسقىلا قىلىشىدىغان، بىر - بىرىنى ئىما - ئىشارەت بىلەنلا چاقىرىشىپ، موتوسىكلىتلىرىنى دارقىراتقىنىچە غىپپىدە يوقايدىغان بولۇشۇۋالغان. ئالىمجان ئۇ ئىشلارغا ئەجەب سەل قاراپتا؟

— بۇ ئىشلارنى قانداق ئۇقتۇڭلا؟ — سورىدى ئالىمجان جىددىي رەۋىشتە.

ئابدۇرېشىت كېكەچىلىدى، يۈزى شەلپەردەك قىزاردى، لەۋلىرىنى يالاپ، يەرگە بېقىپ تۇرۇپ دېدى:

— كې ... كېچىدىن ئابدۇجېلىل شىمىنچىڭ بىلەن بىللە ئىدۇق، شۇنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالغان، ئاشۇ دەپ بەردى.

ئابدۇجېلىلدىن ئاڭلىغان بولسا بۇ خەۋەر راست ئىكەن. «شىمىنچىڭ» لەقەملىك بۇ شەھەرلىك ھەرقانداق ئادەم بىلەن تۇنجى كۆرۈشۈشىدىلا چىقىشىپ كېتەلەيدىغان، گەپ - سۆزلىرىدىن بالۇ شېكەر تۆكۈپلا تۇرىدىغان ياغلىما ئېغىز يېگىت ئىدى. سۇبات - ئىسكەتىمۇ كىنو ئارتىسلىرىنىڭكىگە ئوخشاپ قالاتتى. موتوسىكلىتىنىمۇ، پات - پات موتوسىكلىت كەينىگە مىنگەشتۈرۈپ تۇغان بېشىدىكى بازارغا ئېلىپ چىقىدىغان گۈلپەرى قىزلارنىمۇ ھەپتىسىگە بىر قېتىمدىن ئالماشتۇرۇپلا تۇراتتى. شەھەرلىك ئېلىپساتارلار بىلەنمۇ، سامپۇللۇقلار بىلەنمۇ ئىچەركىشىپ ئۆتەتتى، بولۇپمۇ يېقىندىن بۇيان ئابدۇرېشىت بىلەن بەكلا يېقىنلىشىپ كەتكەنىدى. ئابدۇرېشىت ئاخشام شۇنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالغان بولسا ...

بۇمۇ بوپتۇ، بويتاقچىلىق ئەمەسمۇ؟ لېكىن، قاشتاش سودىسىدەك بۇ پاكىز تىجارەتنىڭ يولىغا كىرگەن ئادەم جاھان

ئىشرەتلىرىدىن خالىي، ھەر كەيپ، ھەر ئەيىبتىن يىراق بولمىقى لازىم ئىدى.

ئالىمجانغا دادىسى شۇنداق ئۆگەتكەن، بولۇپمۇ بۇ يولغا كىرگەن كىشىنىڭ ئېتىلغان قاش، قىسىلغان كۆزلەرگە لال بولماسلىقىنى ئەگىتىپ تۇرۇپ كۆپ چۈشەندۈرگەن. شۇ سەۋەبتىنمۇ ئالىمجانىنى بۇرۇتى تىغ كۆرۈپ بولغۇچە مەھەللىسىنىڭ يېگانە ئەتىرگۈلى ھېسابلىنىدىغان ئىبادەتكە ئۆيلەپ قويغان. دادىسى يەنە ئۇنىڭغا بىر يولدىكى شېرىكنى ئوبدان تاللىشى كېرەكلىكىنى، ئەيىبلىك، كەيپلىك كىشى بىلەن سودىدا ھەمشېرىك بولماسلىقىنى ئالاھىدە ئەسكەرتكەن. ئەمما، ھازىر ئابدۇرېشىتنىڭ ئاخشام نەلەردە بولمىغۇر ئىشلارنى قىلىپ يۈرگىنىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرىدىغان چاغ ئەمەس.

— ئابدۇجېلىل يەنە نېمىلەرنى دېدى؟

— شىمىنچىكىڭ دېيىشىچە، شەھەرلىكلەر ئۆتكەن ھەپتە ئىمىن سېۋەتنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە كېڭەش ئۆتكۈزۈپتۇ، سامپۇللۇقلارغا قانداق تاقابىل تۇرۇشنى پىلانلىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ نىيىتى يامانەك تۇرىدۇ. ئالىم ئاكا، سىزنى يىقىتىشنىڭ، سىزنى باپلاشنىڭ قەستىنى قىلىشىپتۇ. «ئالىم دېگەن جونداقنى جايلىساق، سامپۇللۇقلارنىڭ بېشى مىجىلىدۇ، بېشى يوق يىلان ماڭالمايدۇ» دەپتۇ. تېخى يەنە بۇ يەردىكى بازارنىمۇ چوڭ كۆڭۈلىكىنىڭ بويىغا يۆتكەپ كەتكۈدەك. «شۇنداق قىلالىساقلا، قاشتاش سودىسىنى سامپۇللۇق تۈزچىلارنىڭ ئىلكىدىن تولۇق تارتىۋالالايمىز» دېيىشىپتۇ.

سۈپسۈزۈك ئاسمان خىرەلەشتى. ئاي يۈزىگە تۇمان يېيىلدى. ئالىمجانىنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىغىمۇ بولۇتلار سايە تاشلىدى، قاشتاشتەك سۈزۈك دىل تېشىغىمۇ دەز يەتتى.

— پوق يەپتۇ! — ھۆركىرىدى روزىتوختى، — ئابدۇجېلىل دېگەن شىمىنچىكىڭ نېمىسىگە بىزنى يوق قىلغۇدەك ؟! سامپۇللۇقلا ئارپىسىنى خام ئوروپتۇما ئۇنىڭ؟

ئالىمجان سەھەردىلا جۆيلۇڭاتقان مۇنۇ ھەمراھىغا «بولدى قىلىڭلار» دېگەندەك قول سىلكىدى، ئۇن - تىنسىز موتوسىكلىتىغا مىنىپ، دەريا ساھىلى تەرەپكە يول ئالدى. ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي بىر پەسكىنە تۇرۇپ قېلىشتى. خېلىدىن كېيىن ئابدۇرېشىت گويا ئۆزىگە سۆزلىگەندەك ئەلەم بىلەن پەس ئاۋازدا دېدى:

— گاچا!

— كىمنى دەۋاتسىلە گاچا دەپ؟

تاشالماي تۇرغان ئابدۇرېشىت روزىتوختىغا شالىنى چاچتى:

— سىلىنى دەۋاتىمەن. گاچا بولمىساڭلار بايامقىدەك گەپنى قىلامسىلە؟

— مەن ... مەن نېمە دېدىم؟ — روزىتوختىنىڭ كۆزى چىمچىقلىدى، ئاچچىقتىن ئاۋازىمۇ تىترەپ كەتتى، — ئابدۇجېلىل شىمىنچىڭ بىلەن زادى بىر ئىشىڭلار بار سىلىنىڭ. ھە دېسىلا شۇنىڭ كەينىدىن چىقالمايسىلە. شۇنىڭ يامان گېپىدىن بىر ئېغىز دەپ قويغىنىمغا مەن گاچا بولۇپ قالدىممۇ؟ سىلى سامپۇللۇقمۇ ياكى ...

— ھەي، كاللاڭلا ساقمۇ يا؟ ئابدۇجېلىل بىزگە ياخشى بولسۇن دەپ، بايامقى گەپلەرنى ئاتايىن دەپ قويغىلى مېنى ئۆيىگە چاقىرىپتۇ. ئۇنىڭ دېگەنلىرى بىزگە پايدىلىق گەپلەر. تېگىگە يەتمەي تۇرۇپ، «كاللا دېسە، پاقالچاق» دېگەندەك بىرنېمىلەرنى دەپ يۈرسەڭلا قانداق بولىدۇ؟ ئالىمجان ئاكام خاپا بولۇپ، بىزنىمۇ ئالماي كەتتى ئەنە.

— كەتكەن بولسا بىزمۇ بارلى كەينىدىن، دەريانى بىزمۇ بىلىمىز.

ئابدۇرېشىت بۇ تېرىچى بىلەن تالىشىپ يۈرۈشنى خالىمىدى. چىرتتىدە بىرنى تۇكۇرۇۋېتىپ، موتوسىكلىتىنى ئۇمۇ ئوت ئالدۇردى. ئالىمجان كەتكەن تەرەپكە قاراپ ئۇمۇ كەتتى. كەينىدىن روزىتوختىمۇ ئەگەشتى.

ئېگىز - پەس تاشلىق قىرغاقتا ئىككى موتوسىكلىت توپا توزۇتقىنىچە خېلى ماڭدى. دەريا بويىغا يەتكىنىدە قۇياش ئاللىقاچان ماڭلاي كۆيدۈرگۈدەك قىزىپ بولغانىدى. دەريا قىنىدا بۇگۈنكى رىزقىنى باشقىلارنىڭ ئېلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەشكەن كىشىلەر بىر - بىرىدىن ئالدىراش تاش مالتىلاۋاتاتتى. ھەممىسى دېگۈدەك يىگىنىسىنى يوقىتىپ قويغان مومايدەك بېشىنى كۆتۈرمەي يۇرۇشەتتى.

ئابدۇرېشىت كىمنىڭ كونا چۆپقەتلەردىن، كىمنىڭ ئەمەس، ئايرىيالمىدى. ئالىمجاننىڭ كەتكەن تەرىپىنىمۇ بىلەلمىدى. ئۆزىگە كوزۇپتەك ئەگىشىپلا يۇرگەن روزىتوختىغىمۇ گەپ قىلغۇسى كەلمىدى. شۇ ھالدا بىرده باش تەرەپكە، بىرده ئاياغ تەرەپكە يۇرۇپ، كۈنمۇ پېشىندىن ئۆتتى. ئاردىدا بىرەرسى «مۇنۇ تاشنى كۆرۈپ باققان بولسىلا» دەپمۇ قويمىدى. ئابدۇرېشىتنىڭ «خۇدايىم بەرگەندۇ؟ ...» دېگەن سوراقلىرىغىمۇ «تېخى بەرمىدى، بېرىپ قالار ...» دېگەن جاۋابلار كۆپرەك بولدى. باشقىلارغۇ بىر نۆرى، سامپۇللۇق خېلى كۆپ چۆپقەتلەرنىڭمۇ ئۆزلىرىگە ناتونۇشلاردەك مۇئامىلىدە بولۇشلىرى، ئىلگىرىكى قوقاستەق قىزغىن، يېلىمدەك يېپىشقاقلىقىغا بىراقلا كۆيە چۈشۈشى ئابدۇرېشىتقا باشقىچە تۇيۇلدى، باشقىچە تۇيۇلدىلا ئەمەس، خېلىلا ھار كەلدى. روزىتوختىنىڭ «ئالىمجان بولمىسا سىلىنىغۇ بىرەركىم تونۇمايدىكەن بۇ جايدا» دېگىنى ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك قەھرىنى بىراقلا ئۆرلەتتى:

— مېنى تونۇمىسا سىلىنى بەك تونۇيدۇ. سايەمدەك ئەگىشىپ يۈرمەي يوقىلە ماڭ!

روزىتوختىغا بۇ گەپ ئېغىر كەلدى. قانداقسىغا ئېغىر كەلمەسۇن؟ نەۋاقتىن بېرى بىر شاختىكى ئۇچ شاپتۇلدەك ئايرىلمايلا يۇرۇشسۇن، بۇگۈن ئەجەب بۇ گەپنى دەمدۇ؟ بۇنداق گەپلەرنى ئۆزلىرىگە كۈنى دېگۈدەك موك - موك پايدا بۆلۈپ بېرىۋاتقان ئالىمجان دېسىغۇ بىر نۆرى، مۇنۇ پىستەكنىڭ

ئاكسىدەك بىر ئادەمنى قوغلىغىنىنى قارا ! روزىتوختىغا «ئاتنىڭ تەپكىنى ھار ئەمەس، ئىشەكنىڭ تەپكىنى ئېغىر» كەلدى:

— ماڭە ۋاي، دەريا سېنىڭ ئۆيۈڭمىدى؟ مېنى بۇ يەردىن قوغلىغۇدەك كىمتىڭ سەن؟

ئابدۇرېشىت گويا شۇ گەپنى كۈتۈپ تۇرغاندەك موتوسىكلىتىنىڭ قۇلقىنى تۇڭگىچە تولغىدى. چاق ئاستىدىن شېغىل چاچرىدى. ئۆزىمۇ پومزەكتەك بىر ـ ئىككىنى قاڭقىغىنىچە ئۇچقاندەك كېتىپ قالدى.

ئالىمجان بىلەن ئۆزى بولمىسا بۇ جايدا بىرەرسى تونۇيدىغاندەك، سېسىق تېرىچىنىڭ گېپىنى تېخى ! نوچى بولسا بۇگۈن ياڭاقچىلىك بولسىمۇ بىرەر پارچە قاشتاشنىڭ سودىسىنى يالغۇز قىلىپ باقسۇنا قېنى ! ئۆزىگە ھۆركىرەيدىغانغا تېرە بازىرى ئەمەس بۇ !

شۇ خىيالىلارنىڭ كۈچى بىلەن قېنى ئۆركەش ياسىغان ئابدۇرېشىت بىرپەستىلا ئاقئۆيدىنمۇ ئۆتۈپ كەتتى. كانچىئېرىقنىڭ ئۈدۈلىغا يەتكىنىدە بىر توپ كىشىنىڭ غۇژمەكلىشىۋالغىنى دىققىتىنى تارتتى. تىنىقلىرى تېخى رېتىمنى تاپمىغان بولسىمۇ، كىشىلەر يىغىلغان جايدا چوقۇم بىر سودا بار، دېگەن ئوي ئۇنى توختاتتى.

راست ئىكەن. ئابدۇرېشىت نەق ئۇستىگىلا ئۇلگۈرۈپتۇ: بەئەينى بارماقسىز ئالىقانغىلا ئوخشايدىغان بىر پارچە ئاپپاق قاشتاشنىڭ سودىسى پۈتەيلا دەپ قاپتۇ. بولۇنۇۋاتقان گەپلەردىن قارىغاندا نەرخى توققۇز يۈز كويغا توختاپتۇ.

— ۋاھ، نېمىدېگەن ئەرزان تاش بۇ ! كۆزىگە توپا چاچاي دەپسىلىدە؟

ئابدۇرېشىتنىڭ ئويلاشمايلا دەپ تاشلىغان بۇ گېپى تاش ئىگىسىنىمۇ، سېتىۋالغۇچىنىمۇ مەڭدەتتى. پاختىلىق چاپان ئىچىدە تۇرۇپمۇ توختىماي تىترەۋاتقان دېھقان چىراي ياش يىگىت

قاشتاشنى يانچۇقىغا سالاي دەپ تۇرغان توك چىراي سېتىۋالغۇچىنىڭ قولىدىن يۇلۇپ دېگۈدەك تارتىۋالدى:
— مەن دېمىدىممۇ ئەرزان كەتتى دەپ، ئەمدى ساتمايمەن.
— ھەي، ئوغۇل بالىمۇ سەن؟ ئالدىڭدىكى سىيگۇلۇكۇڭنى مۇشۇك يەپ كەتمىگەن بولغىيدى؟ سودا دېگەن پۇتتى، كەتتى. ئالە ماۋۇ پۇلنى.
— ياق، ساتمايمەن.
— ھوي ئەخمەق، تاش دېگەننى قاينىتىپ يېگىلى بولمايدۇ، ما پۇلنى ...
دېھقان يىگىت كەينىگە بۇرۇلغان پېتى چاققان قەدەملىرى بىلەن كېتىپ قالدى. قولىدىكى بىر تۇتام پۇلنى سېغىنىۋالغان توك چىراي ئۇنىڭ كەينىدىن ئىككى قەدەم ئالدى - يۇ، مەشىقلەنگەن ئەسكەردەك شۇنچىلىك تېز كەينىگە بۇرۇلدى - دە، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئابدۇرېشىتنىڭ بۇرنى ئۇستىدىلا ئۇندى:
— پۇتكەن سودىنى بۇزىدىغانغا ...
«قارس» قىلىپ تەگكەن بىر مۇشتتىن ئابدۇرېشىتنىڭ ئاۋۋال چېكىسى زىڭىلدىدى، ئارقىدىن كۆزىدىن ئوت ئۇچتى. ئوت بۇرنىدىنمۇ ئۇچقاندەك بىلىندى. بېشى قېيىپ، كۆزى تورلاشتى. ئاسمان يەر، يەر ئاسمان بولدى. ئابدۇرېشىت ئاۋۋال كۆتۈرۈلدى، ئارقىدىن قومۇرۇلغان كىچىك كۆتەكتەك دىرىڭگىدە يىقىلدى. قۇلىقىغا «سامپۇللۇق پىستەك بۇ، سالايلى تازا» دېگەن غۇۋا ئاۋازلارنىڭ كىرگىنىنى بىلدى. ئارقىدىنلا ئۈستىگە تېپىك ياغدى. ئۆزى بىر پۇتبولغا ئايلاندىكى، دومىلىدى، قاڭقىدى، يەنە پەسلىدى، يەنە كۆتۈرۈلۈپ ... «ھاي، ئۆلتۈرۈپ يېيىشەمتىڭا خەقنى؟!» دېگەن بىر ئۇن غوڭۇلداۋاتقان قۇلىقىغا يەتكىنىدە يەرگە قايتىپ چۈشتى. باشقىسىنى بىلمىدى. بىر خىل غۇۋالىق ئاغرىقىنىمۇ، ئېغىز - بۇرنىدىن سىرغىۋاتقان ئىسسىق سېرىمنىمۇ، بولۇنۇۋاتقان «ئۇر - تەپ» نىمۇ يۇتۇپ كەتتى ...

2

تۇغان بېشىدىكى بازارنى ۋەھىمە قاپلىدى. ئاۋۋال كۈس - كۈستىن باشلانغان ۋەھىمە قارا قۇيۇندەك بىراقلا كۆتۈرۈلۈپ، بىر ئاش پىشىم ۋاقىتتىلا قارايانتاقتىن باشلاپ تاۋىغازغىچە بولغان كەڭ ۋادىنى كېزىپ ئۇلگۈردى:

— كېچىدىن توختىياز ئاخۇن چىغرىقىنى بۇلاڭچىلار ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. خوتۇن - بالىلىرىنى باغلاپ قويۇپ ...

يول - يوللارنى ساقچى ماشىنىسىنىڭ چىرقىراق ئۇنى بىر ئالدى. كوچا - كوچىلاردا كۆزلىرىدىن سوغۇق نۇر تامىدىغان ساقچىلار ئۇندى. ئۇلارغا ھەربىر كىشى گۇمانلىق، ھەربىر ئىشىك شۇبھىلىك تۇيۇلدى. ئايىغ ئىزى، بارماق ئىزى تەكشۈرۈلدى. كىم - كىملەرنىڭ ئاخشام نەلەردە بولغىنى سۈرۈشتۈرۈلدى. قايسىبىرلىرىنىڭ گۇۋاھ بولالايدىغىنى سورالدى. سوراق خاتىرىسىگە بارماقلار بېسىلدى. قىزىل سۈرۈخقا چومۇرۇلغان بارماقلار تىترىدى. بارماقلار بىلەن قوشۇلۇپ لەۋلەرمۇ، يۈرەكلەرمۇ تىترىدى. ھېچكىمنىڭ پىتنە - پاسات تېرىشىغا، ھېچبىرىنىڭ يامان سۆپەتلىك ئىغۋا تارقىتىشىغا بولمايدىغىنى ئېنىق ئۇقتۇرۇلدى. شۇ مەندىن توختىياز ئاخۇن چىغرىقنىڭ ئۆلۈم تەپسىلاتى خەلق ساقچىلىرى تەرىپىدىن ئەل - ئاۋامغا ئېنىق جاكارلاندى:

«يىللاردىن بېرى پارتىيەنىڭ ياخشى سىياسىتىنىڭ ئىلھامى بىلەن ھالال ئەمگىگە تايىنىپ ئالدىن بېيىغان ياش دېھقان توختىياز ئۆز ئۆيىدە ئۇچ نەپەر قارا نىيەت تەرىپىدىن پاجىئەلىك ئۆلتۈرۈلدى. ئايال، ئۇششاقلىرىنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگىنىگە ئاساسلانغاندا، زوراۋانلار تۇن نىسپىدە ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئاۋۋال ئۆيدىكى ھەممە جانىنى باغلاپتۇ. ئېغىزلىرىغا لۆچگە، پايپاقلارنى كەپلەپ قويۇپ، نەق پۇل ۋە بىر

چامادان سەرخىل خوتەن قاشتېشىنى بۇلاپ كېتىپتۇ. بۇلاڭچىلار يۇزىنى ئايال كىشىنىڭ ئۇزۇن قارا پايپىقى بىلەن نىقابلىۋالغاچقا ۋە بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۆرمىگەچكە، تىرىك قالغانلار قىممىتى بار يىپ ئۇچى بىلەن تەمىنلەپ بېرەلمىدى. بۇ ھەقتە خەۋەر بەرگۈچىلەر مۇكاپاتلانغاندىن سىرت، مەخپىيىتى ساقلىنىدۇ !»

يورۇقلۇقاش ساھىلىنى ئەنسىزلىك باستى. بۇ ئەنسىزلىك دەريا قىنىنى ئۆزلىرىنىڭ تىرىكچىلىك ئۇۋىسى قىلغان سانسىز جاننى بۇ ئۇۋىدىن شالاڭلاتتى. قاشتاش ئىزدىگۈچىلەرنىڭمۇ، ئېلىپساتارلارنىڭمۇ قورقۇنچى ئاشتى، بولۇپمۇ نەۋاقتىن بېرى پەقەت تىك سىزىق بويلاپ ئېگىز تامان ئۇچۇشنىلا بىلگەن ئېلىپساتارلارنىڭ پەيلىرى بىراقلا سىرقىراپ، توخۇ قوندىقا چىقار ـ چىقمايلا ئىشىك ـ تۆشۈكىنى ھەم ئېتىپ ئۆزلىرىنى يوتقانغا چۆمكىدى. پۇللىرىنى بانكىغا ئامانەت قويۇشتى. قىممەت باھالىق تاياغان ئىتلاردىن بىر ـ ئىككىدىن سېتىۋېلىپ، ئالدى ـ ئارقا ھويلىلىرىغا ئۇزۇن زەنجىرلەر بىلەن باغلاشتى. نەتىجىدە خېلى كەچكىچە شوخ ناخشا ئۇنى ئۆچمەيدىغان بىزلىي ئاسمىنى سەگ ـ ئىتلارنىڭ سەت ھاۋۇشىشلىرىغا ئەسىر بولدى.

بىزلىيغا ۋاقىتلىق قۇرۇلغان ساقچىخانا كۈن ـ كۈنلەپ ئالدىراش ئىدى. چىراغ كېچىچە ئۆچمەيتتى. ئۆزلۈكىدىن «يىپ ئۇچى»مىكىن دېگەن خەۋەرلىرىنى ئېلىپ كېلىشكەنلەردىن باشقا، ساقچىلار چاقىرتىپ كەلگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ دېلودا ھېچقانچە ئىلگىرىلەش بولمىدى. مۇكاپات سوممىسى بىر ھەسسە ئۆستۈرۈلگەن بولسىمۇ، تۈتقۇسى بار ئۇچۇر كەلمەي قويدى.

بۇگۈن ئاخشام ۋەلى رازۋېدكا گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقىنىڭ ئىشخانا ئىشىكىنى يەنە مۇرىسى بىلەن ئىتتىرىپ ئاچتى. ئىشخانىنى يەنە تەر پۇرىقى قاپلىدى:

— چوقۇم شۇ. مەن دېگەن پارتىيە ئەزاسى. پارتىيەۋىلىكىم بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، قاتىل چوقۇم ئابدۇرېشىت پىستەك.

— بىز بۇ گەپلىرىڭىزنى ئىداره رەھبەرلىرىگە دوكلات قىلدۇق، — دېدى ئەترەت باشلىقى ئەستايىدىللىق بىلەن، — ئۇچ قېتىم كەلگىنىڭىزنىمۇ، مۇكاپات تەلەپ قىلمايدىغىنىڭىزنىمۇ ئېيتتۇق. ئۇلار مەخسۇس خادىملارنى بەلگىلەپ ئابدۇرېشىتلارنى تەھقىقلىدى، ئەمما ئۇ گۇماندىن ساقىت قىلىندى.

— نېمىشقا گۇماندىن ساقىت بولغۇدەك ئۇ پىستەك؟ — ۋەلى ئورنىدى تۇرۇپ كەتتى، — ئويلاپ باقسىلا، سوجاك، ھەپتە ئاۋۋال ئابدۇرېشىت بىرسىنىڭ تاش سودىسىنى بۇزۇپ قويغان. شۇنىڭ بىلەن راسا ئەدىپىنى يېگەن. ئۆزىنى ئۇرۇپ - دەسسىگۈچىنى توختىياز چىغرىق، دەپ ئويلاپ قالغان ئۇ پىستەك شېرىكلىرىنى باشلاپ بېرىپ ئۇ بىچارىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن گەپ. ئەمەلىيەتتە توختىياز ئاخۇن ئەزبىرايى بىرسىنى تاك ئېتىپ چېكىپ باققان بەندە ئەمەستى.

ئەترەت باشلىقى تاماكىسىغا ئوت ياقتى. ۋەلىگىمۇ بىر تال سۇندى:

— بولدى، باشقا يېڭىراق ئۇچۇرلىرىڭىز بولسا ئاڭلاي.

— قاتىلنى قاچان تۇتىسىلەر؟ ئابدۇرېشىت دېگەم شۇمپەننى تېزرەك تۇتۇپ، قارايانتاقنىڭ ئۆزىدە ئېتىپ بەرمىسەڭلا بىز رازى ئەمەس.

— قالايمىقان گەپ قىلماڭ ! — ئەمدى ئەترەت باشلىقىنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇم ئۆچتى، — قاتىلنى چوقۇم تاپىمىز. لېكىن، بىز ھەقىقىي قاتىلنى تېپىپ بولغۇچە سىز خالىغانچە بىرەرسىنى «قاتىل» دەپ ئاتىسىڭىز بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىزمۇ بۇ ئىشقا شەخسىي غەرىزىڭىزنى ئارىلاشتۇرۇۋاتىسىز. بىز بۇ يەرگە سىزنىڭ ئۆچىڭىزنى ئېلىپ بەرگىلى ئەمەس، قاتىل - زوراۋانلارنى تۇتۇپ، قانۇنىنىڭ ھەق جازاسىغا تاپشۇرغىلى كەلدۇق.

ۋەلىنىڭ كۆزلىرى چىمچىقلىدى، تۆمۈر رەڭ چىرايى تاتاردى، شالاڭ قاش - بۇرۇتلىرى لىكىلداپ كەتتى:
— مە ... مەن قانداقسىغا شەخسىي ئۆچۈمنى ئالماقچى بوپتىمەن؟ خەلق دۈشمەنلىرىنى يوقىتىش مېنىڭمۇ بۇرچۇم، چۈنكى مەن دېگەن پارتىيە ...
ئەترەت باشلىقى ئورنىدىن تۇردى، ئۆزى بېرىپ ئىشكنى ئاچتى:
— بولدى، خوش ! مېنىڭ يەنە ئىشىم بار.
ساقچى باشلىقىنىڭ بۇ قىلغىنى ۋەلىگە هار كەلدى. كېچىنى كېچە دېمەي، شۇنچە يولنى پىيادە بېسىپ «مۇهىم ئاخبارات» ئېلىپ كەلگۈچىنى ئىشخانىسىدىن مۇشۇنداقلا قوغلايدىغان قانداق دۆت باشلىق بۇ؟ تېخى «سىزنىڭ ئۆچىگىزنى ئېلىپ بەرمەيمىز» دەيدۇ يا. سوجاڭ، سوجاڭ دەپ قويسا، كېرىلىپ كەتكىنىنى بۇ تۇك باشنىڭ. قانچىلىك ئەمەل ئىدى ئۇ سوجاڭلىق دېگەن؟ پۇل تاپتىم، دەپ هۆددە ئېتىزلىرىنى ئاق تاشلاپ قويغان، پارتىيە ئەزاسىغا ئالدىنى قامالاپ چېنىگەن بىر يەر مەدىكىنى پاش قىلغانلىق ئۆچ ئالغانلىقمىكەن؟ يا ئۆزى قاتىلنى تۇتالمىغان، يا پاش قىلغۇچىنى قوللىمىغان. قارىغاندا، بۇ بىرنېمىلەرمۇ گېپىنى پوقلاپ بولغان ئوخشايدۇ. قاراپ تۇرسۇن بۇ تۇك باش ! مېنى ناھىيەگە كىرەلمەيدۇ، ۋىلايەتكىچە بارالمايدۇ، دەپ ئويلاپ قالغان ئوخشايدۇ. بۇ يەردە دېلو پاش قىلىمىز دېگەن باھانىدە ئۆيمۇئۆي كىرىپ، چىرايلىق سېكىلەكلەرنى ياتقىغا سولۇۋېلىپ، كەنت تەشكىلىنى بۇلغاپ بولغىنىنى، قاشتاش سودىگەرلىرى بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ، قاتىلنى قاچۇرۇۋەتكىنىنى كاتتىباشلارغا دېمەيدىغان بولسام، ئادەم بولماي كېتەي. شۇ چاغدا ئالدىمدا ئۆمىلەپ «سىزنى تونۇماپتىكەنمەن ...» دەپ پوتلا - ماڭقىسىنى ئېقىتمىغىنىنى مەن بىر كۆرەي.
ئەترەت باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىدىن ناخۇش هالدا قايتقان

ۋەلىنىڭ كاللىسىدىن شۇ ئاچچىق خىيال يول بويى نېرى كەتمىدى؛ كۆز ئالدىغا ئابدۇرېشىتنىڭ ئالدىنى قامالالاپ تۇرۇپ ئۆزىگە بىرنېمىسىنى تەڭلىگىنى، «پاخشەك» دەپ تىللىغىنى، ھۆددە ئېتىزلىرىنى تۇجۇپىلەپ تېرىمىغىنى، ئالىمجان دېگەن ئاۋاق بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ مەھەللە ئەزالىرىنى ئۆز يېنىغا توپلىۋالغىنى، كەنتتىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى دەرىيادا قاشتاش ئىزدەشكە قىزىقتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ تاشلىرىنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، ئۆز يېنىنى تولۇغىنى كېلىۋالدى. تېخى يېقىندىن بۇيان بىزلىيىلىق روزىتوختى دېگەن تېرىچىنىمۇ ئۆزىنىڭ قارا گۇرۇپپىسىغا قوشۇۋاپتۇ؛ ئۇ بىچارىنىمۇ ئالداپ، يايلاقتىكى نەچچە يۈز قوي، قوتازلىرىنى ساتقۇزۇپ، پۇلىنى تاش سودىسىغا دەسمايە قىلىپ ساپتۇ. قويچى، تېرىچى دېگەن قاشتاشچىلىقنى نە بىلسۇن؟ ھەممىسى دەسمايىگە پۇل تېپىش ئۈچۈن قىلىنىۋاتقان گوللامچىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. تېخى ئۆزىچە: «بىز دېگەن قارايانتاق ۋە بىزلىيىلىقلارنىڭ بېشى» دېيىشىپ يۈرگۈدەك. ئۇ بىرنېمىلەرنى «سامپۇللۇقلارنىڭ بېشى» دېگۈچىلەرمۇ بار ئىمىش. پوق يەپتۇ ! ئاشۇ ئاۋاق، پىستەكلەر سامپۇللۇقلارنىڭ بېشى بولسا، ئۆيۈمدە مېھمان بولۇپ قايتقان يېزا باشلىقى سامپۇلنىڭ نېمىسى ئىكەن؟ شاڭجاڭ دېگەن ئاۋۇ پور قورساقمۇ دۆتلا بىرنېمە ئىكەن. ئۆزىنى كۆزگە ئىلماي، مۇشۇ نېمىلەرنى «بېشىمىز» دەپ يۈرۈشكەن كالۇالارنىڭ ھەممىسىنى سولاپ، ئانا - مانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەي نېمە قىلىپ يۈرىدىكەنە؟ «يەنە چىقمەن، خوتۇن - بالىلىرىمنى ئېلىپ چىقاي» دەيدۇ تېخى. جىن قوشۇقىدەك بىر پىستەكنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرىنى ئۇچ قېتىم ئىنكاس قىلسام، بىرەر قېتىممۇ باغلاپ ماڭالمىغان ھالىغا يەنە بېغىمغا چىقامدىكەن؟ پوق بار چىقسا !

ۋەلى ئۆيىگە يەتكىنىدە تاڭ ئاتاي دەپ قالغانىدى. بىچارىنىڭ پۇتلىرى كۆيۈشۈپ، قەدەم يۆتكىگۈدەك ھالى قالمىغان بولسىمۇ،

بېلىگە ئىككى نانىنى تۇگىدى ـ دە، ناھىيەگە قاراپ يول ئالدى.
ئۇچ كۈندىن كېيىن رازۋېدكا باشلىقى قايتىدىغان بولدى. مېڭىش ئالدىدا ئالىمجاننى ئىزدەپ كەلدى:
ـــ ئۆزۈڭلارغا ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭلار. ئابدۇرېشىت ھوشىغا كەلگەندە مەندىن سالام دەپ قويۇڭلار. ئۇنى ئۇرغۇچىنىمۇ چوقۇم تاپىمىز. راست، يەنە بىر گەپ، توخنىياز ئاخۇنۇڭ قاتىللىرى ھەققىدە بىرەر گۇمانىڭلار يوقمۇ؟
ـــ ياق، ئەمما بىر ئىش بار. بۇ يەردىكى قاشتاشلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ، ئاخىردا ئۇرۇمچى ياكى ئىچكىرىنىڭ بازارلىرىغا يۇرۇشىدۇ. شۇڭا، بازارنى بىر ئايلانغان قاشتاشنى تاشچىلارنىڭ ھەممىمىز بىلىمىز. مېنىڭچە، توخنىياز ئاخۇنۇڭ ئۆيىدىن يوقالغان تاشلارمۇ قاشتاش بازىرىدا چوقۇم پەيدا بولىدۇ. تاش چىقىدىكەن، قاتىلمۇ جەزمەن تېپىلىدۇ.
ـــ سىلىمۇ ئۇنىڭغا قاشتاش سېتىپ بەرگەنمۇ؟
ـــ ساتقان.
ـــ شۇ قاشتاشلارنى كۆرسەڭلا تونۇيالامسىلە؟
ـــ كېچىسى سىلاپمۇ تونۇيمەن.
ئەترەت باشلىقىنىڭ چىرايى جىددىي تۇسكە كىردى، ئارقىدىنلا بىر خىل مەيۇسلۇك قاپلىدى.
ـــ بۇ بەك مۇھىم يېپ ئۇچى ئىكەن. ئەپسۇس، مەن ئۇلگۈرەلمىگۈدەكمەن. مۇشۇ ھەقتە ئۇچۇر بولۇپ قالسا، ئۇدۇل مېنى ئىزدەڭلا.
ـــ ماقۇل.
رازۋېدكا ئەترىتىنىڭ باشلىقى كېتىپ، ئورنىغا قاپىقىدىن مۇز يېغىپ تۇرىدىغان يېڭى بىرسى كەلدى. كەلگەن كۈنىلا ئۇمۇ ئالىمجاننى كەنت كومىتېتىدىكى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى.
ـــ ئالىم تاشچى دېگەن سىلىمۇ؟
ـــ خوش.

— باشقا شهر يكىگىلا نەدە؟
ئالىمجاننىڭ چىرايى ئۆڭدى، ھەپتىدىن بۇيان شالاڭلىغان تەبەسسۇمىمۇ بىراقلا ئۆچتى.
— قايسى شهر يكىلىرىم؟
— تولا قاقباشلىق قىلما، — يېڭى باشلىق ئۇستەلگە مۇشتلىدى، — مەن سېنىڭ بۇرنىدىن يېتىلىشىڭگە ماڭىدىغان كونا ئەترەت باشلىقى مۇھەممەتجان ئەمەس. ئۇنى لاياقەتسىزلىككە چىقىرىشىپ بۇ يەردىن ھەيدىدىڭ. مېنىمۇ مۇتەك قىلاي دەمسەن؟!
ئالىمجان تۇرۇپلا قالدى. كېتىپ قالغان رازۋېدكا باشلىقىنىڭ «مۇھەممەتجان» ئىكەنلىكىنى تۇنجى ئاڭلاۋاتقان، ئىلگىرى تۇزۇكرەكمۇ پاراڭلاشمىغان تۇرسا، قانداقسىغا ئۇنى مۇتەك قىلىپ بۇ يەردىن كەتكۈزۈۋەتسۇن؟
شۇ ھامان ئۇنىڭ قۇلاق تۇۋىگە مۇھەممەتجاننىڭ «ئۆزۇڭلارغا ئاگاھ بولۇڭلار» دېگەن سۆزى كەلدى. ئۇ ئەسلىدە مۇشۇ يېڭى باشلىقتىن ئاگاھ بولۇڭلار دېگەنىكەن ـ دە.
— تۇرسەنغۇ بېزىرىپ؟ شېرىكلىرىڭ نەدە دەۋاتىمەن؟
— مەنمۇ شۇ قايسى شېرىكلىرىم، دېدىمغۇ؟
— ھەي، ياۋاش بول، ماقۇلما؟ ھېلى بىكار، — ئەترەت باشلىقى ئۇستەل تارتمىسىدىكى پارقىراق ئىشكەلنى چىقىرىپ شاراقلاتتىپ قويدى، — بۇ يەردە مەن سوراقچىمۇ، سەنمۇ؟ ئابدۇرېشىت، روزىتوختى دېگەن شېرىكلىرىڭ نەدە؟
— ئابدۇرېشىت ئاخۇن دوختۇرخاندا ھوشسىز ياتىدۇ. ئۇنى ئۇرغۇچىنى تېخى تاپالمىدىڭلار. روزىتوختى ئۆيىدە ...
— قوپە ئورنۇڭدىن ! ئاخۇن دەپ كېتىشلىرىنى تېخى. مېنى ئالدىغۇدەك بولدۇڭما؟ ئۇ پىستەك سەن يېنىغا كىرسەڭ كۆزىنى ئېچىپ سۆزلەپ، باشقا ئادەم كىرسە مىت قىلماي يېتىۋالمىشقۇ؟ توختىياز چىغرىق ئۆلگەن كۈنى ئۇچۇڭ نەدە ئىدىڭ؟

— ئۇچىلىمىز دوختۇرخاندا ئىدۇق. بۇ سوئالغا بىز نەچچە قېتىم جاۋاب بېرىپ بولغان، سوراق خاتىرىسىگە قولمۇ باسقان.
— ئابدۇرېشىتمۇ جاۋاب بەرگەنما؟ ئۇمۇ قول قويغانما؟
ئالىمجان شۇكلەپ قالدى. مۇھەممەتجان باشلاپ كىرگەن ساقچىلار بالىنىستقىچە كىرىپ كۆردى: ھوشسىز ھالەتتە دوختۇرخانىغا كىرگىنىدىن بۇيان تېخىچە بىرەر مەرتە كۆزىنى ئېچىپ باقمىغان، گېپىدىن سۆزدىن باشقىسى ئۆتمىگەن ئابدۇرېشىت قانداقسىغا ئۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ، سوراق خاتىرىسىگە قول قويغاي؟ دوختۇر - سېستىرالارمۇ شۇ ھەقتە ئىسپات بېرىشتى. دېلو يۈز بەرگەن ئاخشىمى ئالىمجانلارنىڭ دوختۇرخانىدا ئىكەنلىكىگە، بىر كېچىلا ئەمەس، ھەپتىگىچە ئۆيىگە قايتىپ باقمىغىنىغا گۇۋاھلىق بېرىشتى. شۇنداق تۇرۇپ، بۇ باشلىق يەنە شۇ سوئالنى سورىغىنى نېمىسى؟ ئالىمجاننىڭ تۇرۇپلا جۇدۇنى ئۆرلىدى:
— ئاداشوي، ئېتىۋەتسەڭمۇ دەيدىغىنىم شۇ: مەن ئۇ كۈنى دوختۇرخانىدا ئىدىم، روزىتوختىمۇ شۇ يەردە...
— كىم سېنىڭ ئادىشىڭكەن؟! — ئەترەت باشلىقى قارا كالتەكنى ئالىمجاننىڭ بۇرنىغا نوقۇغىنىچە دېۋەيلەپ كەلدى، — ئادىشىڭ ئىدارىگە كېتىپ بولدى. مېڭىش ئالدىدا مۇھەممەتجان سەن بىلەن كۆرۈشۈپتۇغۇ. ئېغىزىڭغا تۇكۇرۇپ قويۇپ مېڭىپتۇ - دە؟ قەتئىي ئىقرار قىلما دەپ ئۆگەتتىما؟! قولىمىزدا پاكىت بار، تانالمايسەن!
— كۆرۈشتى، تانىمايمەن. قولۇڭدىن كەلسە ئېتىۋەت!
ئىسىت، ئالىمجان شۇ گەپنى دەپ يامان قىلدى. ئەمدى ئەترەت باشلىقىغا بولۇپ بەردى: ئىككى ساقچىنى چاقىرىپ، ھويلىدىن بىرنەچچە تال كېسەك تاپتۇردى. كېسەكلەرنى ئۈستىلەپ تىزدى. كېسەك ئۈستىگە بىر تال شامنى مۇقىمداپ يانداردى. ئالىمجاننىڭ ئىشتىنىنى سالدۇردى. نوگايدەك ئېچىلغان كاسىسىنى يورۇتۇلغان شامغا ئۇدۇللاپ زوڭزايتتى.

— كاساك كۆيگەن بولسا، ئەمدى دېگىنە، ئاۋاق! ئۇچ شېرىك شۇ كۈنى نەدە، نېمە ئىش قىلغان؟ مۇھەممەتجان قايتىش ئالدىدا ئۆيۈڭگە بېرىپ نېمە كۆرسەتمىلەرنى بەردى؟

ئالىمجاننىڭ تىز - يوتىلىرى كۈيۈشتى. كاسىسى بارغانچە پەسلەپ، يورۇتۇلغان شامغا ئۇدۇللاندى. ئىچ - ئىچىگە يۇرۇشۇۋاتقان ئاچچىق ئېچىشىش ئۈنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋەتتى.

— زوكزىيە، گۈي! — ۋارقىرىدى ئەترەت باشلىقى، — جېنىڭ قانچىلىك چىكىكەن، مەن بىر كۆرۈپ باقاي! سىلەرمۇ ئۈنىڭ بىرنېمىسىگە قاراپ تۇرۇشماي، ئورنىدىن تۇرۇڭلار بېسىڭلار مۇرىسىدىن!

يا ھەزرەت! رازۋېدكا ئەترىتىنىڭ مۇنۇ باشلىقىنىڭ ئەجەب كارامىتى باركەنە!

دېرىزە يېنىدا كۈلكە يۈقى ئېغىزىنى تۇتۇپلا قالغان ۋەلىنىڭ خىيالىدىن شۇ كەچتى. بىر چاغدا ئىشخانىدىن ئالىمجاننىڭ چىرقىرىغىنى، «سىلەر كومپارتىيەنىڭ ساقچىسىمۇ يا؟...» دېگىنى ئاڭلاندى. مانا، بۇ بىرنېمىلەر مۇشۇنداق ھە دېسىلا پارتىيەگە ئۆكتە قويىدۇ. قورسىقىدا غۇم بار گۈيلار بۇ. بۇنداق كىسپۇرۇشلارنىڭ ئەدىپىنى مۇشۇ سوجاڭلا بېرەلىگۈدەك. ھاكىم بولىدىغان باشلىقكەن بۇ. مۇھەممەتجان دېگەن ھېلىقى تۇك باشقا تەلمۇرۇپ تۇرغۇچە، نېمىشقىمۇ ناھىيەگە بۇرۇنراق بارمىغان بولغىيدىم؟

ۋەلىنىڭ شېرىن خىيالى ئۈزۈلۈپ قالدى. چۈنكى، ئىشخانىدىن ئاۋۋال ئالىمجاننىڭ «ياق، ئۇنداق قىلماڭلار... !» دەپ نالىلىك ۋارقىرىغىنى، ئارقىدىن ئەترەت باشلىقىنىڭ «ئېيتە ئەمىسە!» دەپ بۇيرۇق قىلغىنى ئاڭلىنىپ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتىۋەتتى. خىيالىدىن كېيىن ئۇنىڭ يۈرىكى ئىزىغا چۈشۈپ، خىيالىنى داۋاملاشتۇردى: خوپ بولدى. بولسا ئاشۇ ئابدۇرېشىت پىستەكنىمۇ مۇشۇنداق چىرقىراتقان بولسا ...

3

ئىمىن سېۋەتنىڭ ھۇجرىسى تاماكا ئىسىغا لىق تولغان، نازۇ نېمەتلەرنىڭ تولىلىقىدىن ئوتتۇرىسى ئېگىلىپ كېتەي دەپ قالغان چوڭ ئۈستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقانلارنىڭ ھاياجىنى بايامقىدىن خېلىلا بېسىققانىدى.

— گەپ شۇ قېرىنداشلار، — دېدى توپ ئارىسىدىكى ئېگىز بوي، قوي كۆزلىرىدىن نۇر تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان قاڭشارلىق يىگىت ئالدىدىكى چېيىنى ئوتلىغاچ، — يورۇقچاش ھەممىمىزگە رىزق ئاتا قىلىۋاتىدۇ. ئۇ ھېچبىرىمىزنىڭ شەخسىي دەرياسى ئەمەس. ئۇنىڭغا تايىنىپ نەچچە مىڭ، ھەتتا نەچچە ئون مىڭ ئادەم جېنىنى بېقىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ساتقان قاشتاشلىرىنىڭ پۇلىغا قاراشلىق بالىۋاقىلىرى، قولۇم ـ قوشنىلىرىدىن سىرت، قاشتاش سېتىلغان پۇلنى ئايلاندۇرۇپ باشقا تىجارەت قىلىۋاتقانلارنى، ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى نەپ تەگكۈچىلەرنىمۇ قوشۇپ ھېسابلىساق، يورۇقچاشتىن ئىبارەت بۇ ئانا دەريانىڭ بەرىكىتىنى ھەرگىز ئاددىي چاغلىغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، مېنىڭ ئاخىرقى گېپىم، ئەمدى بىز تالاشمايلى. سامپۇللۇقمۇ، بۇيا، يورۇقچاشلىقمۇ ۋە شەھەرلىكلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ رىزقىنى تېپىپ يېسۇن. ئىناق ـ ئېجىل ئۆتەيلى. ئاللامۇ بەندىلىرىگە ئىناقلىقنى ھۆكۈم قىلغان.

— سالىھ ھاجىمنىڭ دېگەنلىرى بەرھەق، — سۆز قاتتى ئابدۇجېلىل، — ئېغىزلىرىغا ناۋات، ھاجىم.

— ھوي شىمىنچىڭ ئۇكام، — قىزىللىق تولغان كۆزلىرىنى ئالايىتتى ئىمىن سېۋەت، — گەپكە لوقما سالماي تۇرۇڭ. سىزنىڭ بۇ ئىشلاردا گەپ قېتىشىڭىز تېخى بالدۇر. مەن دەيمەن، سالىھ ھاجىمنىڭ گېپىغۇ ئورۇنلۇق بولدى. شۇنداقتىمۇ ... شۇ ئېگىمىز بەرگەن رىزقنى سامپۇللۇق تۇزچىلارغا تارتقۇزۇپ

قويساق بولماس.

ـــ راست، ـــ دېدى تۆر تامغا يۆلەنگىنىچە قىرقىم ساقىلىنى سىيپاپ ئولتۇرغان بىرسى ئۆزىنى نامايان قىلغاندەك ئوبدانلا قىمىرلاپ قويۇپ، ـــ قاشتاشلارنى ئىچكىرىگە بىز يۆتكەيمىز. شۇنچە جاپانى بىز تارتىپ تاشلارنى پۈل قىلىپ بەرمىسەك، ئالىم جونداقلار ئىچكىرىگە كىرىپ سودا قىلالامتى؟ خەنزۇچىنى بىر ئېغىز بىلەمتى ئۇ قارا قورساق؟ بىز ھەرھالدا يامدايمىز. شۇڭا، بىز ئەمدى ھەرگىزمۇ ئوتتۇرىدىكى دەللال بولۇپ قالماسلىقىمىز كېرەك. تاشنى كاتەكچىلەردىن ئۆزىمىز ئېلىپ، ئىچكىرىگە ئۆزىمىز يۆتكەپ، خەنزۇلارغا ئۆز قولىمىز بىلەن ساتقىنىمىزغا نېمە يېتىدۇ؟ بىر ناننى تۆت ئادەم بۆلۈشكەندىن كۆرە، يالغۇز يېسەك قورسىقىمىز ئوبدانراق تويا؟

سالىھ ھاجى ئۇھسىندى. بايانتىن بېرى قۇرئان كەرىمدىن، ھەدىس شېرىپتىن نەقىل كەلتۈرۈپمۇ، كۆز ئالدىدا يۈز بېرىۋاتقان ئىشلاردىن مىسال كەلتۈرۈپ سۆزلەپمۇ، ماۋۇلارنىڭ كاللىسىغا ھېچقانچە تەسىر كۆرسىتەلمىگىنىگە ئۆكۈندى. شۇنداقتىمۇ، ئىشلارنى بۇلارنىڭ دېگىنىگە قويۇۋەتسە، كۆڭلى تۇيۇپ تۇراتتىكى، بىر ئوبدان يۇرۇشۇۋاتقان تىجارەتكىمۇ، كۇنسېرى ئۇلغىيىۋاتقان نېسىۋە ـ بەرىكەتكىمۇ كۆز چىقاتتى. شۇڭا، ئۇ سالماق ئاۋازدا يەنە ئېغىز ئاچتى:

ـــ يوقسۇ، جالالىدىن قارىم، ئۆز كۆڭلىدە باشقىلارغا مېھىر ـ مۇھەببەت بولمىغان ئىنسانىنىڭ نېنى تورۇسقا تاقاشسىمۇ، ئۇنى تىلەمچى دېسەك بولىۋېرىدۇ. كىمكى ئەل ـ جامائەتنىڭ غېمىنى يېمەي، ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلىسا، ئۇنداق ئىنسانىنىڭ ئىمىن ئاخۇنۇنىڭ ئاۋۇ ئېغىلىدىكى ھايۋانلاردىن ھېچقانچە پەرقى بولماي قالىدۇ. شۇڭا، بىز ئۆزىمىزنىلا، ئۆزىمىزنىڭ مەنپەئەتىنىلا ئەمەس، بىر پۈتۈن خوتەنلىك قېرىنداشلىرىمىزنىڭ مەنپەئەتىنى ئويلىشىمىز كېرەك. خوتەن نامرات يۇرت، خەلقى ئوبدان. ئاللا بىزگە يورۇقلىقاشتەك مۇشۇ ھىممەتلىك دەريانى، بۇ دەريادىن

دۇنيانىڭ ھېچبىر يېرىدىن تېپىلمايدىغان گۆھەرنى بىمەقسەت نېسىپ ئەتمىدى. بۇ رىزقتا يالغۇز بىزنىڭلا ئەمەس، پۈتۈن خوتەنلىكنىڭ نېسىۋىسى بار. ئۇلارنىڭ غېمىنى يېيىشمۇ ئىمان جۇملىسىدىن. ئىنسان دېگەن ئۆز قوۋمىدىكىلەرگە مۇھەببەتلىك نەزەرى بىلەن قارىغىنىدىلا، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئادىمىيلىك ماھىيىتىنى تاپالايدۇ.

جالالىدىن قارىينىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى. ئۇ شۇنداق كىشى ئىدىكى، ئاتا ـ ئانىسىدىن كىچىكلا يېتىم قېلىپ، قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ چوڭ بولغان، ئون سەككىز ياشلاردىن ئاشقاندا ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىپ، يىگىرمە نەچچە يىل جاھاندارچىلىق قىلغان، كېيىنچە خوتەنده تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، قاشتاش تىجارىتىگە كىرىشكەنىدى. گەرچە ئۇنىڭ دېگەندەك دىنىي ساۋاتى بولمىسىمۇ، كىشىلەر ئۇنى ساقىلىغا ھۆرمەت قىلىپ، قارىي دەپ ئاتىشاتتى. جالالىدىن قارىي سالىھ ھاجىنىڭ سۆزلىرىدىكى ھېكمەتنى كۆپ ئاڭقىرالمىغان بولسىمۇ، ئۆزىنى ئىمىن سېۋەتنىڭ ئېغىلىدىكى قېچىر ـ ئېشەكلەرگە ئوخشىتىۋاتقىنىنى ئېنىق ئىلغا قىلدى. ئۇنىڭ كۆتمەك قىرقىم ساقىلى تىترىدى:

ـــ ئۆزلىرى ئەسلىده تاشچى ئەمەس، خوتەنگە ۋالىي بولسىلا بوپتىكەن، ھاجىم. بىز سىلىگە ئوخشاش نىيەدىن تارتىپ گۇمىغچە بولغان بارلىق جوندىقلارنىڭ غېمىنى يەپ بولالمايمىز.

جالالىدىن قارىينىڭ سۆزلىرى ئىمىن سېۋەتكە قۇۋۋەت ئاتا قىلدىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ قارىماققا ئېيىق تاپىنىدەك كۆرۈنىدىغان قوشۇمىسى يېشىلدى، شاپتۇلدەك بۆرتۈپ چىققان مەڭزى لىپىلدىدى، قىزىللىق تولغان كۆز جىيىكى سۇس كۆلكىدىن پۈرۈشتى. بايىاتىن بېرى ئۇ سالىھ ھاجىنى ئۆيگە چاقىرىپ سالغىنىغا مىڭبىر پۇشايمان يەپ ئولتۇرالمايلا قالغانىدى. سالىھ ھاجىغا بولغان ئۆچمەنلىكى كۆڭۈل ئېتىزىدا چالما قوپۇرۇۋاتقىنىدا جالالىدىن قارىينىڭ دەل جايىدا دېيىلگەن تەنە سۆزلىرى كۆڭلىدىكى بىئاراملىقنى خېلىلا پەسەيتتى. گويا

ئۆز ئۆچىنى جالالىدىن قارىي ئېلىپ بەرگەندەك شادلاندى. ئىرغاكشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، جالالىدىن قارىينىڭ پىيالىسىگە قېنىق دەملەنگەن خوتەن چېيىدىن لىقلىدى:

— ناۋاتتەك گەپنى قارىم دېدى، مانا. بىز نامراتلارنىڭ غېمىنى يەيدىغان، ئۇلارغا رىزىق ـ نېسىۋە ئۈلەشتۇرۇپ بېرىدىغان ھۆكۈمەت بولمىغاندىكىن، ئۆزىمىزنىكىلا غېمىنى يەيلى.

سالىھ ھاجى ئورنىدىن تۇردى. قىكىغىيىپ قالغان گالىستۇكىنى ئوكشاپ، نېپىز پەلتوسىنى قولىغا ئالدى. پەگاھقا چۈشۈپ ئايىغىنى ئىزدەشكە تۇتۇنغىنىدا، بايىاتىن بېرى بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرغان تەكدىمەتلىك بۇرادىرى يارى ھاجى ئېغىزلاندى:

— سىلى يوق سورۇندا كېگەش رويىپقا چىقماي قالارمىكىن، ھاجىم؟ بىرپەس ئولتۇرۇپ بەرسىلە، بىللە تارقايلى.

— خوش، مەن قايتاي، — دېدى سالىھ ھاجى، — بۇ يەردە ئولتۇرۇپ ھەقىقەتنى ياقلاش دەريانىڭ تېگىدىكى تاشنى ئۆگزىمىزدىن ئىزدىگەندەك بىر ئىش بولغۇدەك. كىر كۆكۈلنى تازىلاش ھاجەتخانىنى تازىلىماقتىن مۇشكۈلدۇر. شۇڭا، مەن ماكغاچ تۇراي.

— شۇنداق قىلسىلا ! — چايان چاققان ئۆكۈزدەك ھۆركىرىدى ئىمىن سېۋەت، — بېرىپ ھاجەتخانىلىرىنى تازىلىسىلا، ئۇكام.

باشتا تولىمۇ قىزغىن، «سىلى ـ ئۆزلىرى» بىلەن باشلانغان سۆھبەت مۇشۇنداق كۆكۈلسىز ئاخىرلاشتى. سالىھ ھاجى ئايۇاندىن ئۆتتى. كەينىدىن يارى ھاجى ئەگەشتى. ئۇلارنى ئۇزىتىشقا ھېچكىمنىڭ تەمشەلمىگىنىنى كۆرۈپ ئابدۇجېلىل لىككىدە ئورنىدىن تۇردى:

— مۆھتىرەملىرىنى مەن ئۇزىتىپ قويۇپ كىرەي.

ئابدۇجېلىل ئايۇان ئىشكىدىن چىقىۋاتقىنىدا جالالىدىن قارىينىڭ بوغۇق ئۈنى ئاكلاندى:

— يالاقچىنىڭ «مۆھتىرەم» دەپ كېتىشلىرىنى.

ئابدۇجىلىل قەدىمىنى دەقىقە توختاتتى ـ دە، يەنە بوسۇغا ئاتلىدى. ياخشى يېرى بۇ قاتسىق گەپنى ئاۋۇ ئىككى ھاجى ئاڭلىماي قالدى.

ئۇچەيلەن ئىمىن سېۋەتنىڭ ئات بازىرىدىكى ئۆيىدىن چىقىشىدا ئالتۇن تاۋاقتەك نۇرانە ئاي ئىلىچى ئاسمىنىنى گىرىمسەن سۇت رەڭگىگە چۈمكىگەنىدى. يېقىنلا جايدىكى ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ھىلال ئايلىق قۇببىسى كېچە قاراۋۇلىدەك كۆككە بوي سوزۇپ تۇراتتى. جامە ئالدىدىكى ئېچىلغىنىغا ئانچە ئۇزاق بولمىغان كەچلىك بازار ئاللىقاچان تارقىغان، بۇ كوچىنىڭ كۇندۇزدىكى قايناملىقىدىن ئەسەر قالمىغانىدى. ئالدىراپ ئۆيلىرىگە قايتىشۋاتقان ئاندا ـ ساندا كىشىلەر ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق بولغان سالىھ ھاجى باشلىق بۇ يۇرت ئەزىزلىرىنىڭ قول تۇتۇشۇپ دېگۈدەك سىر چېكىشىپ ئاستا كېلىۋاتقىنىغا زوقلىنىپ، ئېگىلىپ سالام بېرىپ ئۆتۈشەتتى.

ئابدۇجىلىل قىزىق دەرۋازىدىكى ئۆيىگە كۇندە دېگۈدەك مۇشۇ كوچىدىن ئۆتۈپ باراتتى. ھەر كەچلىكىمۇ مۇشۇ كوچىدىن كىملەرنىدۇر ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قويياتتى. ئەمما، بىرەرىنىڭ ھېچقاچان ئۆزىگە بۇگۈنكىدەك ئېگىلىپ سالام قىلغىنىنى كۆرمىگەنىدى. بۇگۈنكى قىزغىن سالام ـ سەھەتلەردىن ئۇنىڭ يۈرىكى تولىمۇ تاتلىق بىر ھېسقا چۆمۈلدى. ئىمىن سېۋەتنىڭ ئۆيىدىكى سېسىق گەپلەردىن پەيدا بولغان كۆڭۈل غەشلىكىمۇ ئاللىقاياقلارغا غايىب بولدى.

چۈقۇر بازارنىڭ دوقمۇشىدىكى يول ئېغىزىغا كەلگەندە، ئۇلار توختاشتى. سالىھ ھاجىنىڭ يېڭىدىن ئۆرە قىلغان ئۇچ قەۋەتلىك قورۇ ـ جايى مۇشۇ دوقمۇشتا ئىدى. ھاجى ھەمراھلىرىنى ئۆيىگە دەۋەت قىلدى:

ـــ قېنى، ئۆيىگە مەرھەمەت. بىرەر پىيالىدىن زەمزەم ئىچىشىپ مېڭىشسىلا. بايامقى كۆڭۈل غەشلىكىنى قايتۇرىدۇ.

— رەھمەت، — یاری هاجی ئۆزرە ئېيتتى، — يول بويى دەپ بەرگەن ھېكمەتلىرى ئۇ ئاچچىقلارنى ئاللىقاچان قايتۇرۇپ بولدى. يەنە كېلەرمىز.

— ئىمىن ئاخۇنلارنىڭ پەيلى يامانەك تۇرىدۇ، سالىھ ھاجىم، - سۆز قوشتى ئابدۇجېلىل، — سامپۇللۇقلارمۇ ئۇنچىۋالا ئەسكى ئادەملەر ئەمەستى. بولۇپمۇ ئالىمجان ...

— مەن ئۇ بالىنى تونۇيمەن. كۆزلىرىدىن بىر خىل مېھرىبانلىق چىقىپ تۇرىدۇ. كۆزى نۇرلۇق ئادەم ئوڭلۇق كېلىدۇ. ئەمدى ئىمىن ئاخۇنغا كەلسەك، ھەقىقەتكە كۆز يۇمغان كىشى جاھىل ھېسابلىنىدۇ. جاھىللىق ئىنسانىنى پۈشايماندىن باشقا مەنزىلگە يەتكۈزگەن ئەمەس. باشقىلارنىڭ ئېشىغا يامان نىيەت بىلەن توپا چاچقان كىشى ھامان جاجىسىنى يەيدۇ. بىز باشقىلارنى ئۆز خاھىشىمىزغا بويسۇندۇرالمايمىز، گويا بىزمۇ ئۇنداق ئادەملەرنىڭ خاھىشى بويىچە ئىش كۆرمىگەندەك. لېكىن، شۇنىسى ئېنىقكى، ياخشى مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن سەۋر - تاقەت قىلماق كېرەك. شۇ قېرىنداشلىرىمىزنىڭ كۆڭلىگە سەۋرچانلىق بىلەن ئىنساب تىلەيلى.

ئابدۇجېلىل ئۇ گەپلەرنىڭ تېگىگە تازا يېتەلمىدى، شۇنداقتىمۇ بېشىنى توختىماي گىلدىڭلاتقىنىچە «خوش، خوش» دەپ تۇردى.

ياری هاجی مۇنۇ پىشىنىڭ كىچىكلىكىگە قارىماي، بىلىم ۋە زۇۋاندارلىقتا ھەممىنىڭ ئالدى ھېسابلىنىدىغان دىلكەشىگە زوقلاندى. ئۇنىڭدىن ئايرىلىشنى خالىمىدى. يەنىمۇ كۆپرەك ئىلىم ئۇندۇرۇۋېلىش كويىدا ئۇنىڭ ئېغىزىنى تاتىلىدى:

— مۇشۇ گەپلىرىنى بايا ئىمىن ئاخۇننىڭ ئۆيىدە قالغانلارغا ئەجەب ئېيتمىدىلا يا، ھاجىم؟

سالىھ ھاجی كۈلدى. گەرچە چوڭ قوي كۆزلىرى كۈلمىگەن بولسىمۇ، ئېلىپتەك بۇرنىنىڭ ئىككى يېنىدا چىرايلىق زىنىخ پەيدا بولدى:

— كونىلار: «دانا بولۇپ ئەخمەق ئارىسىغا كىرسەڭ، دانا بولمىغىنكى، رەسۋا بول» دېگەنىكەن. ئۇنداق كىشىلەرگە بۇنداق گەپلەر ياقمايدۇ، خۇددى چوشقىغا هالۋا تېتىمىغاندەكلا. شۇڭا، سۆزۈمنىمۇ، ئۆزۈمنىمۇ خار قىلغۇم كەلمىدى.

ياری هاجی بىلەن ئابدۇجېلىل سالىھ هاجىغا كۆز قىيمىغان هالدا خوش ئېيتتى. خوش ئېيتتى - يۇ، سالىھ هاجىنىڭ چاقىرىشى بىلەن شۇ هامان كەينىگە قايتتى. سالىھ هاجى ئابدۇجېلىلنىڭ مۇرىسىگە قولىنى ئالدى:

— هە راست، ئۇكام، بايا بىر گەپنى ئۇنتۇپتىمەن. هېلىقى ئالىمجاننىڭ كەينىدىلا يۇرىدىغان بىر بالا بولىدىغان، ئىسمى ... ئىسمى نېمىدى ئۇنىڭ؟

— ئابدۇرېشىتنى دەۋاتاملىكىن؟

— هەئە، ئابدۇرېشىت. شۇ بالىنىڭ ئىشى قانداق بولۇپ كەتتى، راست؟

— ئۇ بالا تۇنۇگۈن هوشىغا كەلدى. ئەمما، يەنە بىر ئىش يامان بولدى.

— قايسى ئىش؟ — تەئەججۇپ بىلەن سورىدى سالىھ هاجى.

— ئالىمجاننى ساقچىخانىغا سولىۋالدى. ئابدۇرېشىتقا مەن قاراۋاتىمەن.

سالىھ هاجى بىلەن ياری هاجى تەڭلا سورىدى:

— ئالىمجاننى نېمىدەپ سولىۋاپتۇ؟

— مەنمۇ بىلمىدىم، قارىغاندا ئۆتكەنكى بۇلاڭچىلىق ۋەقەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەك قىلىدۇ.

— مېنىڭچە، بۇ مۇمكىن ئەمەس، — دېدى سالىھ هاجى، — يارانقان ئىگىمىز بىز بەندىلىرىنى تۇرلۈك ئوڭۇشسىزلىقلار بىلەن سىنايدۇ. بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

شۇ گەپتىن كېيىن ئىككى هاجى خېلىغىچە شۇكلەپ قېلىشتى. كۆڭۈللىرىدە ئوخشاش بىر گۇمان، ئوخشاش بىر شەك باش كۆتۈردى. كۆز ئالدىغا تۇغان بېشىدىكى قاينىاق بازار،

سامپۇللۇق خۇش چىراي ئېلىپساتارمەنلەر، ئىمىن سېۋەت، جالالىدىن قاريي ۋە باشقىلار تىزىلىشتى. دەل شۇ چاغدا كىك يېيىلغان بىر پارچە قارا بۇلۇت سۈرۈلۈپ كەلگىنىچە تولۇن ئايىنى يۇتۇپ كەتتى. بۇ ھال ماۋۇ ئىككى ھاجىنىڭ دېلىغۇللۇقىنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى. ئاربدىكى جىملىقنى ياري ھاجى بۇزدى:

— ئۆزلىرىگە خوپ كەلسە، بۇ ئىشقا مەن مېڭىپ كۆرەيمىكىن، ھاجىم؟

— ئوبدان، — دەرھال ئاۋاز قوشتى سالىھ ھاجى، — بۇ ئىش سىلىنىڭ قوللىرىدىن كېلىدۇ. ئادەم دېگەن قان بىلەن گۆشنىڭ مۇناسىۋىتىدىن ئەمەس، روھ بىلەن قەلبنىڭ ئوخشاشلىقى ئۈچۈنلا بىر - بىرىگە يارەم بېرىدۇ. مەنمۇ ئەتىلىككە ئابدۇرېشىت دېگەن بالىنى يوقلاپ قويايي.

ئۇچەيلەن خوشلاشتى. ئازراق ماڭغىنىدىن كېيىن قىزىق دەرۋازىغا باربدىغان يول ئېغىزىدا ياري ھاجىمۇ ئابدۇجېلىل بىلەن خوشلاشتى - يۇ، ئۇمۇ بەئەينى سالىھ ھاجىغا ئوخشاش تۆت قەدەم ئېلىپ بولغان ئابدۇجېلىلنى توختىتىپ سوربدى:

— راست، مېنىڭمۇ بىر ئىشنى سىزدىن سوراپ باققۇم بار. ئاشۇ توخنىياز ئاخۇنۇمنىڭ پاجىئەسى بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ ئىشىدا بىزنىڭ ماۋۇ شەھەرلىك بالىلارنىڭ قولى يوقتۇ - ھە؟

ئابدۇجېلىل شۇ ھامان جاۋاب بەردى:

— ئەزبىرايى، بۇ ئىشلاردا بىزنىڭ بالىلارنىڭ قولى يوق. مەن تولۇق ھۆددە قىلالايمەن.

— مەنمۇ شۇنداق بولسىكەن دەيمەن، قالدىسىغا ئالىمجانىنىڭ ئىشىغا ماڭغاچ ئۇ ئىشلارنىمۇ بىر تەگلەپ كۆرەي.

ئابدۇجېلىل ئۆيى تەرەپكە باربدىغان كوچىغا بۇرۇلۇپ بىرئاز ماڭدى. ياري ھاجىنىڭ خېلى يىراقلاپ كەتكىنىنى پەرەزلەپ، شۇ

هامان كەينىگە ياندى. يېقىنلا يەردىكى توخۇ كاۋىپى ساتىدىغان ئىس چىراي خوتۇنلىرىنىڭ دۇكىنىنى گۇمبۇرلىتىپ ئۇرۇپ ئاچۇردى. ئالتە توخۇ كاۋىپىنى ئېلىپ ئۇدۇل ئات بازىرىغا قاراپ يول ئالدى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئىمىن سېۋەتنىڭ ئۆيىدە قالغانلارنىڭ يەنە نېمە گەپلەرنى قىلىشىۋاتقىنىدا قالغانىدى.

تۆتىنچى باب

ھەممىنى كۆڭۈل تونۇيدۇ

1

كۈنلەر ھەپتىنى، ھەپتە ئايىنى پۈتۈنلىدى. پەسىللەر بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتتى. يورۇقچاشتىكى ئاۋاتلىقمۇ، تۈغان بېشىدىكى بازارنىڭ بەرىكىتىمۇ ھەسسىلەپ ئاشتى. گەرچە توخنىياز ئاخۇن چىغرىقىنىڭ قاتىلى بىلەن ئابدۇرېشىتنى ئۇرغۇچىلار تېپىلمىغان بولسىمۇ، ئۆتكەن كۈنلەر ئۇ ۋەھىمە ۋە ئۇ كۆڭۈلسىزلىكنى ئاستا - ئاستا ئېلىپ كەتتى. ئەمما، شۇ ئىشلاردىن كېيىن ئالىمجان تۈغان بېشىدىكى بازاردىن يوقىدى، ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختىنى باشلاپ دەريا قىنىغا چۈشتى.

— بىزگە باشتىمۇ رىزقىنى مۇشۇ دەريا بەرگەن، — دېدى ئالىمجان، — شۇنچە كۆپ ئادەمگە چىققان قاشتاش بىزگىمۇ چىقىدۇ. ئىككى قولىمىزغا تايىنىپ كولايلى، ئەمدى ھايانكەشلىك قىلمايلى.

ئۇنىڭ ئويىچە ئۆزلىرى يولۇققان پېشكەلچىلىك قاشتاشنىڭ ئۆزىنى تونۇسىمۇ، قىممىتىنى، بازاردىكى نەرخى - ھاۋاسىنى بىلمەيدىغان ئاشۇ دېھقانلارنىڭ ئەجىر - نېسىۋىسىنى كۆپ يەۋالغانلىقىدىن بولۇۋاتقاندەك بىلىندى. دېمىسىمۇ، ئالىمجان نەچچە يىل ئىچىدىلا تەڭتۇشلىرىدىن كۆپ ئۇزاپ كەتتى، قوشنىلىرىدىن پەرقلەندى، كەمىرىگە چاقىرغۇ ئېسىلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا تاماكا قېپىچىلىك يانفونلۇقمۇ بولۇپ قالدى. موتوسىكلىتىنى ئۇچ قېتىم يەڭگۈشلىدى. قىسقا ئىشتان، يەڭ

ئۇچى قىرىلغان كۆڭلەكلىرىنىڭ ئورنىغا ئېسىل كىيىم - كېچەكلەر ئالماشتى. شىمىنىڭ قىرى بۇزۇلۇپ كېتىشىدىن، بۇرۇلكىسىغا توپا قونۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئىلگىرىكى كۆڭلى تارتقان قىز بېشىدا راھەتقىنا پۈت سوزۇپ بىرەم ئولتۇرۇۋالمىغان ئازادە دەملىرى يوقىدى. قورۇ - جايىنى يېڭىلاپ، ئەتراپىنى ئايلاندۇرۇپ باغى ئېرەم بىنا قىلدى. خىزىر سۇپەت دادىسى بىلەن پەرىشتە سىياق ئانىسىنى ھەج قىلدۇردى. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىگە پۇل كەتتى. پۇل باغ كەينىدىكى كۆكتات ئېتىزىدىن، شامالباغدىكى ھۆددە يېرىدىن ئۇنمىدى، بەلكى كۇنبويى سامپۇللۇق، بۇيا، چاھارباغلىق دېھقانلاردىن ئۆزى ئەرزانراق ئېلىپ، شەھەرلىكلەرگە، ئىچكىرىگە قاشتاش يۆتكەيدىغانلارغا قىممەترەك ساتقىنىدىن كەلدى. ئوتتۇرىلىقتا كۆپ ئەجىر قىلمىدى، پەقەت ئېغىزىنىڭ يېلى بىلەن خۇش تەبەسسۇملا كەتتى، خالاس. لېكىن، شۇ يەل بىلەن شۇ كۇلكىنى بولۇشىغا ئىشلىتىپ سېتىۋالغان بەزى قاشتاشلاردىن ھەسسىلەپ پايدا ئۇندى.

دېمەك، ئۇنىڭ قىلىۋاتقىنى ھايانكەشلىك، مەشغۇل بولۇۋاتقىنى قېرىنداشنىڭ بىلمەسلىكىدىن پايدىلىنىپ نەپ ئۇندۇرۇش. قاقتى - سوقتىلىقا ئوخشاپ قالىدىغان بۇ خىل تىجارەت قارىماققا نەپ بېرىۋاتقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئالىمجان قەدەمدە بىر ئوڭۇشسىزلىقا، ماڭدامدا بىر دوقالغا ئۇسۇپلا كەلدى. لايدانغا پېتىپ قالغان كالىدەك بىر كۆڭۈلسىزلىكتىن پۈتىنى سۇغۇرسا، يەنە بىر پۇتى پاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ ئاجىز - بىچارىلەرنىڭ ھەققىنى ئوشۇق يەۋالغانلىقتىن بولماي نېمە؟ شۇڭا، ئالىمجان ئەمدىكى قەدىمىنى ئۆزى قاشتاش ئىزدەشتىن، كىچىك چاغلىرىدا دادىسىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە قۇياش بىلەن تەڭ دەريا قىنىغا چۈشۈشتىن باشلىماق بولدى.

ئىسىت، ھەر قەدەمدە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراش ئالىمجاننىڭ پېشانىسىغا پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ: يورۇقلىقاشقا چۈشۈپ بىلدىكى،

ئەمدىكى قاشتاش ئىزدەشتە ئۆزگىرىش بوپتۇ. دەريا يۇزىدە ئەسلا قاشتاش قالماپتۇ. ئەمدى تاماق - تاتلىغۇچلار ئەسقاتمايدىكەن. گۈرجەك، جوتۇ بىلەن دەريا تېگىنى كولاش، توڭگۇز ئوزۇق ئىزدىگەندەك يەر تىلغاش بىردىنبىر چارە بولۇپ قاپتۇ.

— مەيلى، — دېدى ئابدۇرېشىت، — ئالىم ئاكام مۇشۇ يەردە پوق پار، دېسىمۇ مەن كولاۋېرىمەن. قورامىلىقتىكى ئۆلۈم - كۈرۈمدە بىللە بولغاندەك، ئۇنىڭ بىلەن ھەممە ئىشتا بىللە بولىمەن.

— ياق، — دېدى روزىتوختى ھەپتىدىن كېيىن، — ئەمدى بولغاندا ئاتتىن چۈشۈپ، ئېشەككە مىنمەيمەن. بىزنى ھەممە ئادەم سامپۇللۇق قاشتاش سودىگىرى، دەيدىغان تۇرسا، ئەمدى كاتەك كولاپ تاش ئىزدىسەك، شەھەرلىكلەر مەسخىرە قىلماسمۇ؟ بۇنىڭدىن كېيىن بىرەرى بىزنى كۆزىگە ئىلىپ قويارما؟

شۇ گەپ بىلەن روزىتوختى تۇغان بېشىدىكى بازارغا قايتىپ كەتتى، ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ توسقىنىغا كۆنمىدى. ئالىمجانلار ئەمدى دەريانىڭ سۈيىز جايلىرىدىن مېكىيان كاتەك كولىغاندەك، توشقان ئۇۋا ياسىغاندەك توپا - تاش قېزىپ، رىزىق ئىزدەشكە تۇتۇندى.

— بوپتۇ، — دېدى ئالىمجاننىڭ دادىسى روزىتوختى ھەقىدە، — ھەرقانداق ئىشتا نۇسرەت قازىناي دېسەك، ھەمراھنى ياخشى تاللىغۇلۇق. لېكىن، يېرىم يولدا قوشۇلغان ھەمراھ ھەمراھ ئەمەس. كەتكىنى ھايات بولسىلا قايتىپ كېلىدۇ، ئادەمنىڭمۇ، ئامەتنىڭمۇ شۇ.

تۇۋا، بوۋاينىڭ ئېغىر تىنىپ دېگەنلىرى ئانچە ئۆتمەيلا كەلدى. لېكىن، كەلگىنى روزىتوختى ئەمەس، خېلىدىن بېرى ئالىمجانلاردىن يىراقلىغان ئامەت بولدى: ئىككى ئاي ئۆتۈپ، قارايانتاقنىڭ ئۈدۈلىدىن كولانغان قاساڭدىن بىر پارچە قاشتاش چىقتى. چىققاندىمۇ شۇنداقى چىقتىكى، ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت چوڭ تاۋۇزچىلىك كېلىدىغان ناۋات رەڭ قاشتاشنى

قۇچاقلىشىپ، كاتەكتىن چىقماي سائەتلەپ ياتتى. ئېغىزىغا گەپ كەلمىدى، تىنىقلىرى رىتىمىنى بۇزدى، كۆزلىرى ئاشۇ تاشتەك يېنىپ، ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى، نەۋاقتىن بېرىقى كۆڭۈلسىزلىكنىمۇ، روزىتوختىنىڭ «بۇرۇن چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان مۇڭگۈز ئېشىپ كەتتى. ئاۋۇلار كاتەكچى بولۇپ، مەن ئېلىپساتار سودىگەر بولدۇم» دەپ يۇرگەندىكى غەشلىكىمۇ تامام يۇيۇلدى.

بۇ قاشتاش ئالىمجانلار مۇشۇ يىللاردا كۆرۈپ باققان، ئېلىپ، سېتىپ باققان ھەرقانداق قاشتاشتىن چىرايلىق ئىدى. شەكلىمۇ، رەڭ جىلۋىسىمۇ، ئىچ - ئىچىدىن يېنىۋاتقان نۇر بوشلۇقىمۇ باشقىچە ئىدى. ئالىمجاننىڭ بالىلىق قەلبىگە مەھكەم ئورناشقان، ئۇ بالا ۋاقىتلىرىدا جىيىننىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى تايلاقتىن كولاپ چىقىپ، توزغاق كوچىسىدا ئىككى كوي يەتتە موچەنگە يارىغان قاشتاشقا ئۆز پېتى ئوخشايتتى. ئەمما، ئۇنىڭدىن چوڭ، ئۇنىڭدىن نەچچە باراۋەر جۇلالىق ئىدى.

— بۇ تاشنى ئالدىراپ ساتمايلى، — دېدى ئالىمجان يىراققا قارىغىنىچە شۇنىرلاپ تۇرۇپ، — توزغاق كوچىسىدىكى ئىش ئەمدى يۇز بەرمەسۇن.

— ئوھ، — دېدى ئابدۇرېشىت لىككىدە ئۆرە بولۇپ، — مەن ئۇقماي ئابدۇجېلىلغا تېلېفون بېرىپ قويۇپتىمەن بايا.

— قاچان؟! — ئەندىكىپ تۇرۇپ كەتتى ئالىمجان، — سىلە بىرەرسىگە تېلېفون بەرگەندەك قىلمىغانغۇ؟!

ئابدۇرېشىت جىددىيىلەشتى، چېكىسىدىن تەر تەپچىرىدى، بېشى ساڭگىلاپ چاتىرنىقىغا كەپلەشتى. بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ دېدى:

— خاپا بولماڭ، ئاكا، بۇ تاشنى كۆرۈپ خۇشلۇقۇمنى باسالماي، بىرەرسىگە خەۋەر قىلغۇم كېلىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن تېلېفونىڭىزنى ئېلىپ ...

تۇيۇقسىز كەلگەن كاتتا خۇشالىلىقمۇ كىشىنى بىھوش

قىلمدىكەن. ئالىمجان ھېچنېمىنى تۈيماپتۇ. كەمىرىگە ئېسىقلىق تېلېفوننى ئابدۇرېشىتنىڭ ئالغىنىنىمۇ، ئابدۇجېلىلغا خەۋەر بەرگىنىنىمۇ سەزمەپتۇ.

ــ بولماپتۇ ! ــ ھەمراھىغا تۇنجى قېتىم ۋارقىرىدى ئالىمجان، ــ ئىشنى بۇزۇپسىلە ! ئابدۇجېلىل مۇشۇ تاشنى ئالالامدۇ؟ ئورۇمچىگە ئاپىرىپ ئۆزىمىز سېتىپ كېلەرمىز دېسەم ...

ئالىمجان قوقاسقا دەسسىۋالغان خورازدەك تېپىرلىدى. ئابدۇرېشىت دورا يەۋالغان بېلىقتەك بوشىدى. ئالىمجان چاپىنىنى سېلىپ قاشتاشنى ئوردى، ئىككى يېڭىدىن تۇتۇپ يۇدۇدى، ئالدىراپ كاتەكتىن چىقتى.

ئۇلا كېچىككەنىدى. يېقىنلا يەردە ئۆزلىرىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئىمىن سېۋەت، جالالىدىن قارىي ۋە باشقىلار كۆرۈندى. ئەگەشكەنلەرمۇ كۆپ ئىدى. ئۇۋۇلغان ھەردەك كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەر ئارىسىدا ئابدۇجېلىل ۋارقىرىدى:

ــ ئەنە، مەن دېمىدىمما بىزگە ساقلايدۇ دەپ، جانجىگەرلىرىم ھەممىمىزگە ساقلاپتۇ ئەنە !

دەريا قىنىدا تاپانلىرىدىن توپا توزۇتقىنىچە مۇشۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلارنىڭ كۆپلۈكىدىن بۇ توپنىڭ باش ـ ئاخىرىنى ئىلغا قىلىپ بولمايتتى.

ئالىمجان قاچتى. ئابدۇرېشىت ئىز باستى. قەدەمدە بىر مۈدۈرۈپ، تاشلارغا پۇتلىشىپ، قۇمۇلۇق ساھىلدا ئۆمىلەپ قىرغاققا ئۇلاشقىنىدا ئابدۇجېلىلنىڭ ئۇنى يەنە يەتتى:

ــ ھوي نەگە؟! بىز كەلدۇققۇ مانا تاشنى سېتىۋالغىلى !

ئالىمجان كەينىگە قارىمىدى. شېغىل تاشلارنىڭ شاراقلىغان ئاۋازىدىنلا ئۆزلىرىنى قوغلاۋاتقانلارنىڭ يېتىشىۋالايلا دەپ قالغىنىنى بىلدى. يۇدۇۋالغان قاشتاشنى ئاۋۇال دومىلىتىۋېتىپ كەينىدىن ئۆزىنى چاتقاللار ئارىسىغا ئاتتى. بالىلىق چاغلىرىدا ماڭغاندىن تارتىپ قايتا ئىز بېسىپ باقمىغان كونا چىغىر يول

بىلەن قۇيۇندەك چاپتى. چاتقاللار سىرتىدا ئىمىن سېۋەتنىڭ ئۇنى ياڭرىدى:

— ئەمدى ئالىم تاشچى ئەمەس، ئالىم كاتەك بوپسىلەر. ھوي ئالىم كاتەك، بۇياقتا چىقىڭلا!

ئالىمجاننىڭ يۈزى تىلىندى. تىلىنغان جايدىن قان سىرغىدى. بىر پاي ئايىغى قاچاندىدۇر چۈشۈپ قالغانىدى، يالاڭ پۇتىغا تىكەن سانجىلدى، تاپىنىدىنمۇ قان چىقتى. ئەما، ئۇلارنىڭ ھېچبىرى ئالىمجانغا تەسىر قىلمىدى. ئۆشنىسىدىكى قاشتاشمۇ ئېغىر بىلىنمىدى. كونا چىغىر يولمۇ ئارقىسىدا قالدى. بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن ئازغان - يانتاقلار، گىرەلىشىپ كەتكەن يۇلغۇن - سۆكسۆكلەر ئالىمجاننى قوينىغا ئالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ مېڭىۋاتقىنى يۈمشاق چىملىقتەك، ئۆزى ئالىمجان ئەمەس، بەلكى كۆكتە لەرزان پەرۋاز قىلىۋاتقان قۇشتەكلا بىر تۇيغۇ ئۇنى پايانسىز چاتقاللار ئارىسىدا قارايانتاقنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە يەتكۈزدى. شۇ يەرگە يەتكىنىدىلا ئۇ توختىدى. كەينىگە قايرىلىپ قوغلاۋاتقانلارنىڭ ئاياغ تىۋىشىغا قۇلاق سالدى. ئەتراپ جىمجىت. بىرەر تىۋىش، بىرەر سادادىن ئىزنا يوق. ئالىمجان ئۆزىنىڭ خېلى ئۇزاق يۈگۈرگىنىنى، پۇتلىرىدا ماغدۇر قالمىغانلىقىنى سەزدى. ئۇ ئورنىغا دۇملا چۈشتى. قۇمساڭغۇ تۇپراققا لەۋ ياققىنىچە خېلى ياتتى. بىرىكمىدە ئېسىنى يىغىپ ئەتراپقا باقتى. ئابدۇرېشىت كۆرۈنمەيتتى.

ئالىمجاننىڭ كۆڭلىنى ئەنسىزلىك قاپلىدى. گەرچە بايات بېرى قېچىۋاتقىنى ئۆز مەھەللىسى، ئۆزلىرى قوي بېقىپ چوڭ بولغان توقايلىق بولسىمۇ، بۇ چاتقاللىقنىڭ دائىرىسى كەڭرى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئابدۇرېشىتنىڭ دوختۇرخانىدىن چىققىنىغىمۇ ئۇزاق بولمىغانىدى.

ئالىمجان چاپىنىنى يېشىپ قاشتاشقا قايتا قارىدى. ئۆرۈپمۇ، چۆرۈپمۇ قارىدى. سۇس قىزىرىپ تۇرغان يۇلغۇن چېچەكلىرى

ئارىسىدىن سارقىپ ئۆتكەن قۇياش نۇرى قاشتاشتىن قايتقىنىدا ئالىمجان ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان بىر نۇر چەمبىرىكىنى بايقىدى. قات ـ قات بۇ چەمبىرەك ئالىمجان كۆرگەن ھەسەن ـ ھۈسەنگىمۇ، ئانىسى كىر يۇغاندا سۈپۈن ماغزىپىدا پەيدا بولغان نۇر چەمبىرىكىگىمۇ ئوخشىمايتتى. ماۋۇ نۇر ئۆزگىچە ئىدى، كۆزنى قاماشتۇرۇپ، ئۇدۇل يۇرەككە تۇتىشىپ تۇراتتى.

ئالىمجان يەنە ئېسىنى يوقاتتى، ئابدۇرېشىتىنىمۇ ئۇنتۇدى، كۆكۈل تەشۋىشىمۇ غايىب بولدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئېڭىدا ماۋۇ قاشتاشنى ئاۋۇلارغا كۆرسەتمەي ئېلىپ قاچقىنىم ئەجەب توغرا بوپتۇ، دېگەن بىرلا ئوي ھۆكۈم سۈرەتتى.

ئالىمجان چاتقاللار ئارىسىدا خېلى ئۇزاق ياتتى. بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئەتراپتىكى تىۋىشقا قۇلاق سالدى. ھېچبىر سادا يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ، نېمىشقىدۇر قاشتاشنى يۇدۇپ ئۆيگە قايتىشقا ئالىمجاننىڭ كۆڭلى تارتمىدى. چاتقاللار ئارىسىدىن قوللىرى بىلەن تاتىلاپ بىر ئورەك كولىدى. قاشتاشنى چاپىنى بىلەن قوشۇپ ئورەككە كۆمدى. ئۈستىگە قۇرۇق يۇلغۇن، يانتاقتىن نەچچە تۇپ تاشلىدى. ئاستا ئۆمىلەپ چاتقاللار ئارىسىدىن چىقتى.

ئالىمجان مەھەللىسىگە يەتكىنىدە جاھاننى سۇس قاراڭغۇلۇق باسقانىدى. قوشنىلارنىڭ ئىتلىرى بىر ـ بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ھاۋشىۋاتاتتى. بۇ ھال ئالىمجاننىڭ كۆڭلىگە ئەنسىزلىك سالدى. ئۇ مەھەللىنىڭ چېتىدىكى دوڭغاق جىگدىنىڭ تۈۋىدە ئولتۇردى. ئىتلارنىڭ ھاۋشىشلىرى بارا ـ بارا بېسىقتى. شۇنىڭدىلا ئۇ يۇرىكى جايىغا چۈشۈپ ئورنىدىن تۇردى. لېكىن، نېمىشقىدۇر پۈتلىرىغا تاش ئېسىپ قويغاندەك تولىمۇ ئېغىر قەدەملەر بىلەن مەھەللىگە كىرىپ كەلدى.

ـــ ئاداش ھاي، ئەجەب قىلىقىڭلا بارىكەن سىلىنىڭ، ـــ قاراڭغۇلۇق ئارىسىدا قاياقتىندۇر تۇيۇقسىز پەيدا بولغان

روزىتوختىنىڭ بوم ئاۋازى ئالىمجاننى ئەندىكتۈردى، — ھېچكىمگە چىقمىغان بىرنېمە ئەمەس ئۇ قاشتاش دېگەن. شۇنىمۇ ئېيتىپ قاچامدۇ ئوغرىدەك؟

ئالىمجان ئېغىزىنى ئۆمەللەپ بولۇپ توختاپ قالدى. چۈنكى، كۆز ئالدىدا يەردىن ئۈنگەندەكلا بىر توقاي ئادەم تۇراتتى. ئالىمجان كەينىگە بۇرۇلدى. ئارقا تەرىپىدىمۇ ئېغىر تىنغىنىچە بىر توپ ئادەم تۇراتتى.

ئالىمجان مەڭدىدى. ئېغىزى ئېچىلغىنى بىلەن گەپ چىقمىدى. ئېغىر پۇشۇلداشلار ئارىسىدىن يەنە روزىتوختىنىڭ ئاۋازى كەلدى:

— ئابدۇرېشىت دېگەن پىستەك چاتقاللىقتا ئىمىن ئاكاملارنى باشقا ياققا باشلاپ كېتىپتۇ تېخى. قېنى ئۇ جاھاندا بىر تېشىگلا؟ نەق پۇلغا سېتىۋالىدىكەن ئىمىن ئاكاملار. بىلەتتىم مەن مۇشۇ تەرەپتىن كېلىدىغىنىگلارنى.

ئالىمجاننىڭ ئېغىزى تېخىچە گەپكە كەلمەيۋاتاتتى. ئەمما، كاللىسى شۇنچىلىك ئوچۇق بولۇپ، كۆڭلىدە تېپىچەكلەۋاتقان «ھەرقانداق ئەھۋالدا كۆمۈپ قويغان قاشتاشنى بۇلارغا كۆرسەتمەسلىك» ئىرادىسى تاشتەك چىڭىپ بارماقتا ئىدى. مۇشۇنچىۋالا ئادەمنى ئۆتەر يولىغا روزىتوختىنىڭ باشلاپ كەلگىنىنى بىلگىنىدە بولسا، مۇنۇ تېرىچىنى ئەڭ سەت گەپلەر بىلەن ھارغۇچە تىللىغۇسى كەلدى. ئەپسۇس، «جانغا ئارا تۇرغانىنى جاھاندا بىر سانا» دېگەن دادىسى. لېكىن، ئۇ ئايرىلغىلى بىرەر ئاي بولار - بولمايلا مۇشۇنداق قىلسا بولامدۇ؟ ئۇلار دەريا قىنىدىن قاشتاش كولاشقا تۇتۇنغىنىدا نېمىلەرنى دېيىشمىگەن؟ ئاللا مۇشۇ نىيىتىدىن رىزىق ئېيتىپ قالسا، نەرخىگە يەتكۈزۈپ سېتىشنى، ئۆزلىرىگە قاشتاش كولاپ سېتىپ بەرگەن دېھقان قېرىنداشلىرىنى ھەرگىز دورىماسلىقنى دىللىرىغا پۈكۈپ، ئەھدە قىلىشقان ئەمەسمۇ؟ قوللىرىنى تۇتۇشۇپ، كۆزلىرىگە تىكىلىپ بېقىشىپ، يارانقۇچىنى شېپى

كەلتۇرۇپ قىلىنغان ئۇ قەسەملەر شۇنچىلىك تېز كۈچىنى يوقىتىپتۇمۇ؟

ئۇمۇ بوپتۇ. ئالىمجان قورالىمىقتا ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ قويغىنىنى دېمىسە بىر كۈننىڭ ئىچىدىلا ئالتە خىل ئىرادىگە، يەتتە خىل پىلانغا كېلىدىغان بۇ تېرىچىنى خېلى بۇرۇنلا يولغا سېلىپ قويغان بولاتتى. ھېلىمۇ «مەن دېگەن كاتەكچى ئەمەس، سودىگەر!» دېگىنىچە پېشىنى قېقىپ كەتمەكچى بولغىنىدا ئالىمجانلار كۆپ تارتىشتى، تۇتۇپ قالماقتا تىرىشتى. لېكىن، ئۇ ئۆزى ئۇنىمىدى، «كېيىنچە قاشتاش تاپالمىغۇدەك بولساڭلار، ماڭا سېتىپ بېرەرسىلەر» دەپ قويۇپ، مەسخىرىلىك كۈلگىنىچە تۇغان بېشىغا ئالدىنى قىلدى. ئەمدى كەپتۇ. ئۆزى كەلسىغۇ مەيلى، ئىمىن سېۋەتنى، جالالىدىن قارىنىنى پىنھانغا مۆكتۈرۈپمۇ قىلىقمۇ؟ قارىغاندا، كىشىلەرنىڭ «ئون قويچىنى يۇغۇرۇپ ئاش ئەتسە، بىر جىڭموللەك پىشمايدۇ» دېگىنى راست ئوخشايدۇ.

— تۇرۇپ كەتتىلىغۇ، ئالىمجان كاتەك؟ — كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى ئىمىن سېۋەت، — كۆلىغان تاشلىرىنىڭ داڭقى خاڭجۇڭغا كېتىپ بولدى. تىزرەك پۇل قىلىپ، ماشىنىدىن بىرنى ئېلىپ مىنسىلە، بايامقىدىن تېزرەك قاچالايدىلا.

ئۆزىنى ھېچقاچان «سىلى، ئۆزلىرى» دەپ باقمىغان ئىمىن سېۋەتنىڭ بۇ گەپلىرىگە يوشۇرغان ئاچچىق كىنايىنى ئالىمجان شۇ ھامان بىلىپ ئۈلگۈردى.

— مەن قاچمىدىم. بۇ دېگەن بىزنىڭ مەھەللە. دەسسەپ تۇرغانلىرى ئەگرى بولسىمۇ بىزنىڭ كوچا. شۇنداق تۇرۇپ بۇ يەردىن قانداقسىغا قاچقۇدەكمەن؟

— ھوي، ئالىمجان ئەجەب زۇۋاندار بولۇپ كېتىپتۇ يا؟ — بۇغۇق ئۈندە دېدى جالالىدىن قاري، — قارىغاندا «گاچا بولسىمۇ باينىڭ بالىسى سۆزلىسۇن» دېگەن گەپ توغرا ئوخشايدۇ. بىر كۈننىڭ ئىچىدىلا بىرەر يۈز مىڭ كويلۇق تاش تېپىۋالغاندىكىن،

مۇشۇنداق سۆزمەن بولۇپ كېتىدۇ كىشى. ھوي ئالىماخۇن، مۇشۇنچىۋالا ئادەمنىڭ ھەممىسىنى تېشىمنى ئالىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ قالماڭلا. سورتقا توشىدىغانلاردىن بىرنەچچىمىز ئالىمىز، قالغانلار يىگىرمە ـ ئوتتۇز كويدىن يۇگۇرۇش ھەققى ئېلىپلا تارقاپ كېتىدۇ.

قارىغاندا، ئابدۇرېشىت بۇگۇنكى قاشتاشنىڭ ھەممە بەلگىلىرىنى ئابدۇجېلىلغا تولۇق دېگەن ئوخشايدۇ. بولمىسا كۆرمىگەن تاشقا باھا قويۇپ يۇرىدىغان ئۇنچىۋالا گالۋاڭ قارىي ئەمەس بۇ. ئالىمجانمۇ بىلمىدۇ: قاشتاش بازىرىدا ئادەملەرنىڭ دەرىجە پەرقى بار. تىجارەتكە كىرىشكەن ۋاقتى ئۇزاق، يانچۇقى توم، گېپى ئۇنلۇك كىشىدىن بىرنەچچىسىلا داۋرىڭى چىققان قاشتاشنى سېتىۋالىدۇ. قالغانلار كۇن ـ كۇنلەپ يۇگۇرۇپ، قارىي دېگەندەك ئازراق پۇل ئېلىپ قايتىدۇ. كۆپلىرى دېگۇدەك سودىسى بولۇنغان قاشتاشنىمۇ كۆرەلمەيدۇ.

ئالىمجاننىڭ كاللىسىدىن شۇلار كەچتى. شۇنداقتىمۇ، ئابدۇرېشىتنى ئەيىبلىگۇسى كەلمىدى. ئاشۇ ماروق بۇلارنى باشقا يولغا باشلاپ كەتمىگەن بولسا، ئۆزى قاشتاشنى چاتقالىلار ئارىسىغا يوشۇرۇپ قويالامتى؟ ماۋۇلارنىڭ ئالدىدا «بۇ دېگەن مېنىڭ مەھەللەم» دېگىنىچە تىك تۇرالامتى؟

ئىمىن سېۋەت ئالىمجاننىڭ قولىنى چىڭ سىقتى:

— باشقا گەپنى قويۇپ، نەق گەپنى قىلىشايلى، ئالىمجان ئۇكام. خۇدايىم يوق يەردىن سىلىگە بېرىپتۇ. «ئەلدىن ـ ئەلگە نەپ» دېگەن گەپ بار. تېشىڭلىنى بىزگە سېتىپ بېرىڭلا. دېگىنىڭلارغا ئالايلى. يۇگۇرۇپمۇ ھېرىپ كەتتىڭلا. ئاۋۇال ماشىنامغا چىقىپ بىردەم ھاردۇقۇڭلارنى ئېلىۋېلىڭلا. ئاندىن تېشىڭلارنى كۆرۇپ باقايلى. ھە راست، تاش قېنى؟!

— يوق، — دېدى ئالىمجان كېسىپلا، — ئىشەنمىسەڭلار مالتىلىۋېلىڭلا مانا.

ئالىمجان ئىككى قولىنى كۆتۇرۇپ بىر ئايلاندى. ئولاشقانلار

غۇلغۇلا قىلىشقا باشلىدى.
— ۋوي، تاش راست يوق تۇرىدۇيا؟
— بىكارغا چىقتۇقما بىز شەھەردىن؟
— ئالىم تاشچى دېگەن جىنىنىمۇ ئۇسسۇلغا سالالايدۇ، — دېدى جالالىدىن قاربي، — بولمىسا بىكارغا ئالىم تاشچى دەيمىزما بۇ يىگىتنى. بىزنىمۇ بىرەرسى جالالىدىن تاشچى، ئىمىن ئاخۇن تاشچى دېمەيدۇغۇ ئەنە. ئۇسسۇلۇڭلارنى ئويناپ بولغان بولساڭلا، قېنى، تېشىڭلىنى كۆرۈپ باقايلى.
— يوق، — دېدى ئالىمجان، — بولسىمۇ ساتمايمەن. قارىم دېگەندەك مەن دېگەن تاشچى، سېپتىقچى ئەمەس.
— ئۇكاموي، بىزمۇ تاشچى، — ئەمدى ئىمىن سېۋەتنىك ئاۋازىغا ئاچچىق يۇگۇردى، — قىشچى يا چىشچى ئەمەس. ئادەمنى بۇنداق زاڭلىق قىلىپ ئويىنىماي، ئالە مانا، تېشىم مانچە پۇل، دەپلا تاشلاڭلا ئوتتۇرىغا.
ئالىمجان بۇلار بىلەن تالىشىپ يۇرۇشنى بىئەپ كۆردى، ئۆزىمۇ ھېرىپ كەتكەنىدى، شۇڭا توپنى يېرىپ ئۆتۈپ ئۆيى تەرەپكە يول ئالدى. باشقىلار ئەگەشتى. «تاشنى بىزگە سېتىپ بەرمەي، نەگە بارىسىلەركىن قېنى؟» دېگىنىچە بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىپ دېگۇدەك قەدەم ئېلىشتى.
ئالىمجان يۇگۇردى، ئاۋۇلار قوغلىدى. بەزىلەر پىنھان جايغا توختىتىپ قويغان ماشىنا، موتوسىكلىتلىرىنى گۇرۇلدىتىپ ئوت ئالدۇرۇشتى. «ئەمدى قاچۇرۇپ قويمايلى ! قاياققا ماڭسا، شۇ ياققا ماڭايلى !» دېگەن ئاۋاز مەھەللە ئاسمىنىدا ياڭرىدى. توپنىڭ ئالدىدا روزىتوختى كېلىۋاتاتتى.
قارايانتاق ئاسمىنى لەرزىگە كەلدى. يۇگۇرۇۋاتقان، بىر - بىرىگە پۇتلىشىپ ۋارقىراۋاتقان ئالامان ئۆتكۇر چىراغلىرىنى تولۇق يانداۇرغىنىچە گۇرۇلدەپ چېپىۋاتقان ماشىنا، موتوسىكلىتلارنىڭ ئالدىدا سەلدەك ئاقتى.
خېلىدىن بۇيان ئۆگزىسىگە چىقىپ، ئۆيى ئالدىدا بولۇۋاتقان

پاراڅلارغا چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە قۇلاق يېقىپ تۇرغان ۋەلى قولىغا تېلېفونىنى ئالدى:

— ۋەي، سوجاڅما؟ مەن ۋەلى ئاخۇن. بىزنىڭ قارايانتاقتا توپىلاڭ كۆتۈرۈلدى. ئادەم بەك جىق. كۆپرەك ساقچى باشلاپ، تېزرەك چىقمىسىلا بېسىقتۇرغىلى بولماسمىكىن. باشلامچىسى يەنە شۇ ئۆتكەنكى ئالىم ئاۋاق بىلەن ئابدۇرېشىت پىستەك!

2

جالالىدىن قارىينىڭ ئۇيقۇسى قاچتى، قاچقان ئۇيقۇسىنى ئۆرۈلۈپمۇ، چۆرۈلۈپمۇ قايتۇرۇپ كېلەلمىدى. نەچچە كۈندىن بۇيانقى كۆڭۈل زېدىسى خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن بىراقلا ئۇلغايدى. كۆڭلى قانداقتۇر بىرنەرسىنى خالاپ قېلىۋاتقاندەك، كۆڭلى تارتىۋاتقان ئۇ نەرسە بۇ ئۆيدىن تېپىلمايدىغاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى.

قارىي يېكەندازدىن ئۆرە بولدى. ئۆينىڭ نەقىشلىك تۆت تېمىغا تەپسىلىي كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى دىلىغا پەرىشانلىق سايە تاشلىغان دەملەردە شۇنداقلا كۆز يۈگۈرتۈپ قويسا، كۆڭۈل ئاسمىنى پاللىدە يورۇپ كېتىدىغان، ھۇنەردە كامالەتكە يەتكەن قەشقەرلىك ئويمىچىلارنىڭ چېۋەر قولىدا ئىككى يىلدا پۈتكەن تام - تورۇسلار بۇگۈن باشقىچىلا خۇنۇك بىلىندى.

جالالىدىن قارىي تۈكلۈك پاقالچىقىنى قاشلىغاچ ياستاق خانىسىدىن چۈشۈپ، پەس قەۋەتتىكى ئاغىچىسىنىڭ ھۇجرىسىغا بويۇنددى. ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇگۈنمۇ مىجەزى يوق ئوخشايدۇ: ئۆي ئىچىدىن ئۇنلۈك خورەك ئاۋازى ئاڅلىنىپ تۇراتتى. بۇ «ياڅراق سادا» قارىينىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ غەش قىلدى. ئۇ «يا ئۆلمىدى ...» دەپ غودۇڭشىغاچ مېھمانخانىغا كىرىپ تامغا يۆلەپ قويۇلغان ئىشكاپنى ئاچتى. ئاتايىن يېڭىئاۋاتقا ئادەم ئەۋەتىپ

ئەكەلدۇرگەن، ئاق قۇشقاچنىڭ مېڭىسىنى قېتىپ ئېچىتقان مۇسەللەستىن ئارقا - ئارقىدىن ئۇچ چىنە ئىچىۋەتتى. كۆتمەك ساقلىدىن سىرغىغان يېشىل رەڭلىك مۇسەللەس ئاپپاق يەكتىكىنىڭ ياقا، پەشلىرىنى ھۆل قىلىۋەتتى.

قارىي يەنە پەلەمپەي يېنىغا كەلدى. نەقىشلىك پەلەمپەينىڭ رېشاتكىسىغا ئېسىلىپ بىرپەسكىنە تۇرۇۋالدى. ئۆزىدە ھېچقانچە ئۆزگىرىش يوقلۇقىنى ھېس قىلدى. «تېخى بالدۇر، — دېدى ئىچىدە، — بۇ دېگەن ئۇرۇمچىدىكى مېھمانخانىدا يېگەن ھېلىقى نىل رەڭ دورىغا ئوخشىمايدۇ.»

شۇ كەچمىشنىڭ يادىغا يېتىشى بىلەن قارىينىڭ ئەلەملىك ئۆرتىنىۋاتقان كۆڭلى ئازراق بولسىمۇ تەسەللى تاپتى. كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، ئۇنتۇلماس شۇ ئاخشامنىڭ خاتىرىسىدىكى ھۇزۇرىنى خىيالەن ھىدلىۋالدى. شۇندىلا ئۆزىنىڭ بۇگۈنكى مۇسەللەسنى نېمىشقا ئىچكىنى ھەققىدە ئويلاپ قالدى.

راست، مۇسەللەسنى ئېچىتقۇچى ئاتايىن گەپ تونۇپ: «قارىم دۇشمەننى كۆرۈپ بولۇپ ئاندىن قورالىغا ئوق بەللىگەي» دېگەن تۇرسا، ئۆزىمۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مۇسەللەسچىنىڭ تاپىلىغىنى بويىچە شۇ ھۇنەرگە كىرىشىشتىن بىرەر يېرىم سائەت ئىلگىرى ساقلىلى تىترىگۈدەك ئىچىپ، مۇسەللەسنىڭ كارامىتىنى كۆرگەن تۇرسا، بۇگۈن ئەجەب «سەۋزىنىڭ خەۋىرى يوق، گۇرۇچ دەم يەپ قاپتۇ» دېسە.

جالالىدىن قارىينىڭ قۇشۇمىسى قايتىدىن پۇرۇشتى. پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چىقتى. پەر ياستۇقنىڭ قېتىدىن تېلېفون دەپتىرىنى سۇغۇرۇپ ئالدى. بىر قولىدا تېلېفون نومۇرىنى باسقاچ، يەنە بىر قولىنىڭ بارمىقىنى ھۆللەپ قېلىن خاتىرىنى ۋاراقلاشقا باشلىدى.

ئاردىدىن يېرىم سائەتچە ئۆتتى. ئارقا - ئارقىدىن قىلىنغان چاقىرغۇلارنىڭ بىرىدىنمۇ جاۋاب قايتمىدى. قارىي ئۇ نومۇرلارنى يەنە قايتىلىدى. باشقا نومۇرلارغىمۇ ئۇرۇپ باقتى. يەنە كۆتتى.

مۇسەللەس كۇچىنى كۆرسەتمەكچە باشلىدى. ئەمما، بىرەر «دۇشمەن»دىن خەۋەر بولمىدى.

جالالدىن قارىي تېلېفونىنىمۇ، تېلېفون دەپتىرىنىمۇ چۆرۈۋەتتى.

ئاناڭنى ! تېخى ئەتراپىمدىكىلەر: «قارىي مۇشۇ دەپتىرىنى ئون مىڭ كويغا سېتىپ بەرسە، تالىشىپ ئالىدىغانلار چوقۇم چىقىدۇ، چۈنكى بۇنىڭدا خوتەندىكى خۇلقى يامان چوكانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ چاقىرغۇ نومۇرى بار...» دېيىشىپ يۈرىدۇ. قېنى ئۇ تولۇق بولغىنى؟! ئۇچ چىنە مۇسەللەسنى بىكارغا ئىچۈرگەن بۇنداق دەپتەرنى ئالىدىغانلار بولسا، مانا، ئۇچ يۈز كوي بولسىمۇ بەرسۇنا ! ئۇنداق قىزىق بازار مېنىڭ ئىلكىمدىن ئۆتۈپ، ئابدۇجېلىلغا يۈزلەنگەندەك قىلىدۇ مۇشۇ كۇنلەردە.

جىلە بولۇپ ئۆلەيلا دېگەن قارىينىڭ يادىغا تۈيۇقسىز ئابدۇجېلىل كەلدى. ئابدۇجېلىل يادىغا يېتىش بىلەن تەڭ، خوتەن گىلىمىنىڭ بۇرجىكىدە بويۇن قىسىپ ياتقان «موتوروللا»سى قارىينىڭ كۆزىگە بۆلەكچىلا چىرايلىق كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ ئىككى تاقلاپ دېگۈدەك تېلېفونغا ئۆزىنى ئاتتى.

تېلېفوندىن «ئاشناجان» ياڭرىدى. ئۆلگۈر شىمىنچىك ! بىرىنىڭ تېگىدە قالغاندەك شۇنچە سايرىغان تېلېفونىنى ئەجەب ئالمايدۇ يا؟

جالالدىن قارىي توختىماي ئۇرۇۋەردى. «ئاشناجان» ئاڭلىنىۋەردى. تېلېفون توكى تۈگەپ ئۆچۈپ قالاي دېگەندە ئاخىر ئېلىندى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، شىمىنچىك چوڭام !

— ۋەي، — قارشى تەرەپتىن بىر قىزنىڭ نازلىق ئاۋازى كەلدى، — ئابدۇجېلىل يېنىمدا يوق. قايتىپ كەلگەندە دەپ قويايلى، سىلىگە تېلېفون قايتۇرسۇن.

— ئەمىسە...

قارشى تەرەپ تېلېفونىنى قويۇۋەتتى. «ئابدۇجېلىل بولمىسا،

سىز نەدە؟ مەن يېنىكىزغا ...» دېگەن گەپلەر جالالدىن قارىيىنىڭ لېۋىدىلا ئىلىنىپ قالدى.

جالالدىن قارىي تېلېفونىنى قايتىلىۋىدى، ئەمدى ئېتىك چىقتى. مۇسەللەسنىڭ خەقىشى تۇتتى. قارىي تېلېفونىنى ئىككىنچى قېتىم ئاتتى. ئۆزىنىمۇ پەلەمپەيدە كۆردى.

ئاغىچا خېنىم ئۈيقولۇق كۆزىنى تەستە ئاچتى. ئۇستىگە بۆرىدەك تاشلانغان كۇيۆسىنى كۆرگىنىدە چىرقىراق ئۇندە ۋارقىرىدى:

— ۋاي خۇدايىم ! نېمە قىلىۋاتىلا، مۇسۇلمان؟! دوختۇرنىڭ دېگىنىنى ئۇنتۇپ قالىلما؟ مۇشۇ ئىشنى ئەمدى قىلسىلا، جىنازىنى تەييارلاپ قويۇپ ئاندىن قىلسىلا، دېگەنيا ماڭا؟!

قارىي زۇۋان سۇرمىدى. جەڭگە تۇتۇنغان ئىسپان بۇقىسىدەك ھاسىرىغىنىچە ئاغىچا خېنىمنىڭ تامبال بېغىنى ئۇزۇۋەتتى. كېسەللىك چېقىپ يېتىپ قالغىنى بىلەن كۈچ ـ ماغدۇرىدىن تېخى تولۇق كەتمىگەن ئايالمۇ بوش كەلمىدى. ئىككى پۇتنىڭ سونجىقىنى ئۇدۇللاپ، قارىينىڭ مۇسەللەسنىڭ كۇچىدىن ئارام بەرمەيۋاتقان يېرىگە كۇچەپ تەپتى.

— ۋايجان ... !

جالالدىن قارىي ئوڭدىسىغا ئۇچتى. ئاۋۋال گىرىم ئىشكاپى ئۆرۈلدى. ئارقىدىن قارىي ئىنجىقىلىغىنىچە يەرگە چۈشتى. چېقىلغان شېشىلەرنىڭ زىل ئۈنى كارىدورنى بىر ئالدى. نېرىقى ھۇجرىدىن قارىينىڭ چوڭ قىزى يۇگۇرۇپ چىقتى.

— نېمە بولدى، ئانا؟

جالالدىن قارىي تامبىلىنى ئۇنتۇدى، يەكتەكنىمۇ ئۇنتۇدى، موزايدەك يۇگۇرگىنىچە ئۆزىنى پەلەمپەيگە ئاتتى.

پەستىكى ھۇجرىدىن خېلىغىچە ئانا ـ بالا ئىككىسىنىڭ خىتىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى. قارىي ياتتى. ئەپسۇس، مۇسەللەسنىڭ قۇدرىتى...

بىركەمدىن كېيىن جالالدىن قارىينىڭ شەھۋىتى تېخىمۇ

كۇچەيدى، چېكىسى قورۇلدى، يات جىنسقا بولغان كۇچلۇك ئىنتىلىش تۇيغۇسى ۋۇجۇدىنى ئەسىر قىلدى. ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ ده، تېز ـ تېز قەدەم ئېلىپ هويلىغا چىقتى. سانتاناسىنى گۇرۇلدىتىپ هەيدىگىنىچە ئات بازىرى تەرەپكە يول ئالدى.

جالالىدىن قارىي دىلكىشى ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە يەتكىنىدە، ئۇ مەكىت نەشىسىدىن قانغۇچە شوراپ، ئېغىر ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

ـــ جىق چېكىپ قويۇپتىكەن، ـــ دېدى ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ سېمىز خوتۇنى قاپىقىنىمۇ ئاچماستىن، ـــ ئويغانماسمىكىن؟

ـــ ئويغانسۇن، ئويغانمىسا بولمايدۇ. مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش بار.

ـــ قولى يۇيۇقسىز، ـــ ئەمدى سېمىز خوتۇن پىخىلداپ كۇلدى، ـــ بۇنداق چاغدا مەسلىھەتلەشكەن ئىش تەتۇرگە ماڭارمىكىن؟

ـــ شۇنداقتىمۇ ئويغاتسىلا، ـــ دېدى جالالىدىن قارىي پىخىلداپ تۇرۇپ.

سېمىز خوتۇن پىنگىۋىنىدەك ئىرغاڭلىغىنىچە هۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. بىركەمدە نېپىز يېپەك يېپىنچىسىدىن مەيدە تۇكلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىمىن سېۋەت قىزىللىق تولغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىغان هالدا چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ قاپاقلىرى توك بادامدەك ئىششىغانىدى. بوينى ۋە قورسىقىدىكى بەلدەم گۆشلىرى لىغىلداپ تۇراتتى.

ـــ خوش، تۇن يېرىم بولغاندا كەپ قاپلا، ئۆيدىن يامانلاپ چىقمىغانلا؟

ـــ يوقسۇ، ئۆيدىكىلەرغۇ: «جېنىم، تاتلىق ...» دېگىنىچە قېلىپ قالدى. شۇنداقتىمۇ، سىلىنى كۆڭلۇم تارتىپ سارايلىرىغا كېلىشىم.

ـــ خوش، ماڭا نىكاهلاپ قويىدىغانغا بىرەرىنى باشلاپقۇ

كەلمىگەنلا؟

ــ شۇنداق قىلمىساقمۇ بولمىغۇدەك ئىككىمىز. قاچانغىچە ئۆيدىكى ئۆپكىدەك خوتۇنلارغا بېقىندى بولۇپ ئولتۇرىمىز؟ جان كۈندە چېچەكلىمەيدۇ. رەسۇلىمىزمۇ تۆتنى ئاپتىكەن خوتۇندىن. بىز ئۇنچىلىك بولالمىساقمۇ ئىككىدىن خوتۇننى ساقلاپ باقايلى قېنى.

جالالدىن قارىي هاياجانلىق سۆزلەۋېتىپ هەمراهىغا قارىدى. ئىمىن سېۋەت قىزىللىق تولغان كۆزلىرىنى يېرىم يۇمغىنىچە ئىپادىسىز بىر هالدا تۇراتتى. جالالدىن قارىي گەپلىرىنىڭ ئىمىن ئاخۇنغا ياققان ـ ياقمىغىنىنى بىلەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەسلىي مەقسىتىگە كۆچتى:

ــ كېلىشتىكى مۇددىئايىم ئىككى، ئىمىن ئاخۇن ئادىشىم. بىرى، كۆڭۈللىرى تارتسا، بۇگۈن كېچە بىرەردىن بىغىبىق تېپىپ مۇسەللەسچىلىك قىلايلى. يەنە بىرى، بىرىنچى مەسلىهەتىم خوپ كەلمىسە، سالىھ هاجى دېگەن سولتەكىنىڭ ئىشىنى قانداق قىلىمىز، شۇنى بىرنېمە دېيىشەيلى. ئۇنىڭ ئالىمجانىنىڭ ئاشۇ تېشىنى ئۆزى يالغۇزلا ئېلىۋالغان ئىشى تولا كاللامغا كىرىۋېلىپ پەقەت ئارام بەرمىدى.

ئىمىن سېۋەت ئېغىزىنى يوغان ئېچىپ ئەسنىدى، ئارقىدىن سوزۇپقىنا كېكىردى، شۇ كېكىرىكى بىلەن تەڭ يەنە بىر يېرىدىنمۇ بوغۇق بىر «كېكىرىك» تەڭلا چىقىپ كەتتى.

ــ تىنچلىقتۇ؟ ــ دېدى جالالدىن قارىي ئېغىزىنى توسۇپ تۇرۇپ، ــ جىق يېگەن بۆرىنىڭ بىر يېرى تۆشۈك دەپ، مۇشۇ كۈنلەردە ئىشتەيلىرى بەك ئېچىلىپ كەتتى سىلىنىڭ.

ــ ئىشتەيدە سىلىگە يەتمەيمىز، قارىم، ــ ئەمدى ئىمىن سېۋەتنىڭ ئۈيقۇسى تولۇق ئېچىلغانىدى، ــ بىغىبىق تېپىشقا بەك كەچ قالدۇق. ئىشتىن چۈشكەنلىرىنى كۆڭلىمىز تارتماس هېلى. ماۋۇ سالىھ دېگەن بالىجانغا كەلسەك، ئۇنىڭغا ئەمدى تەڭ تۇرالمىغۇدەكمىز. ئۇنىڭ بىلەن ئېتىشمىغىنىمىز ياخشىدەك

تۇرىدۇ.

— قانداق دەيلا؟ — ئالدىراپ سورىدى جالالىدىن قارىي، — غايىبتىن خەزىنە ئۇچرىمىغاندۇ ئۇنىڭغا؟

— ئۇنىڭدىنمۇ چوڭى ئۇچرىغاندەك تۇرىدۇ. قوپسىلا مېھمانخانىغا كىرىپ مۇڭدىشايلى، — ئىمىن سېۋەت ھۇجرىسىغا قاراپ توۋلىدى، — ھوي بىغبىق ! قارىمغا مەزە تەييارلاڭلا. چىلىمنىمۇ!

ئازادە مېھمانخانا قويۇق كەندىر ھىدىغا تولدى. ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قارىينىڭ كۆزلىرى پۇلتايدى، باشلىرى ئالدىدىكى نەقىشلىك چىلىم قاپىقىدەك ئېسىلدى. شۇنداقتىمۇ جالالىدىن قارىينىڭ كاللىسى خېلىلا سەگەك ئىدى. ئۇنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلايتتى، كۆتمەك ساقىلى تىترەپ، بۆرتۈپ چىققان مەڭز گۆشى لىپىلدايتتى.

نېمىدەپ جۆيلۈۋاتىدۇ ماۋۇ چۇلۇق سېۋەت؟ ئالىمجان دېگەن ئاۋاقنىڭ ھېلىقى تېشىنى يالغۇز ئېلىۋالغىنىنى ئاڭلاپ ئىچىدىكى دەردىنى سىغدۇرالمايۋاتسا، ماۋۇنىڭ دېيىشىچە تېخى سالىھ ھاجى دېگەن ئاۋۇ توڭ سويمىغا تەڭ تۇرغىلى بولماس ئىمىش. ئىچكىرىدە ئىش تەۋرىتىۋېتىپتىمىش. خوتەننىڭ ۋالىي، ئامباللىرى قانات ئاستىغا ئېلىپ ئۇنى قوللارمىش. چوڭ ـ كىچىك يىغىنلاردا: «ياشلارنىڭ ئۆگىنىش ئۈلگىسى، ياش ئىگىلىك تىكلىگۈچى، مائارىپ، سەھىيەنى قوللاش نەمۇنىچىسى يولداش سالىھ مەتتۇرسۇندىن ئۆگىنىڭلار !» دەپ ۋارقىراپ يۈرەرىمىش. مۇشۇ ھەپتە تېخى ئۇ پۇل چىقىرىپ قۇرماقچى بولغان «سالىھ ئوتتۇرا مەكتىپى»گە ئۇل سېلىنارىمىش. تەكلىپنامە تارقىتىپ بوپتۇ. ئۆزىگىمۇ بار ئىكەن تېخى. سالىھ ھاجىنىڭ ئۆزىنى كۆز ـ كۆز قىلماقچى بولغىنى، باشلىق، كاتتىباشلار بىلەن ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىپ يۈرگىنىنى نامايىش قىلماقچى بولغىنى ئىنىق تۇرمامدۇ. «بېرىۋېرەيلى» دەيدۇ تېخى ماۋۇ پۇچۇق سېۋەت. جالالىدىن قارىي ھەرگىز بارمايدۇ. ئۆتكەن

هەپتە جۈمە نامىزىدىمۇ ئورا كۆز خاتىپ شۇنچە چوڭ مەسچىتتە: «يېتىملارنىڭ غەمگۇزارى، غېرىب ـ مىسكىنلەرنىڭ باشپاناھى، قەبرى، ئاجىزلارنىڭ پاسىبانى سالىھ ھاجىنىڭ خەيرلىك قەدەملىرىگە ئېسەنلىك تىلەپ دۇئا قىلايلى، جامائەت !» دەپ يۈرىدۇ. مەسچىت دېگەن ئاللانىڭ ئۆيى. شۇنداق تۇرۇپ ئۇ مۇقەددەس جايدا سالىھ ھاجىدەك بىر سويمىنىڭ نامى زىكىر قىلىنىپ، دۇئايى جايىزغا قېتىلىپ يۈرسە بولامدا؟ ھېلىتىن مەسچىتتىمۇ، تېلېۋىزور ـ كانايلاردىمۇ ئاشۇ سويمىنىڭ ئىسمىنى كارکىراۋەرسە، پۈتۈن خوتەنلىكنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى بىر ساناپ ئولتۇرغان مۇنۇ ئىمىن ئاخۇن بىلەن جالالىدىن قارىي نەدە قالىدۇ؟ ئۇلار قاشتاشچىلىققا كىرىشكەندە سالىھ دېگەن ئۇ سويما تېخى سۈيدۈكىدە لاي يۇغۇرۇپ يۈرەر بولغىيدى؟! بۇرۇن چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان مۇڭگۈز ئېشىپ كېتىۋېرىدىغان ئىش يوق ! سالىھ ھاجى ئىچكىرىدە ئىش مىدىرلىتىۋاتقان بولسا، ئۆزىمۇ بوش كەلمىدى. ئون نەچچە بالىنى ئىچكىرىدىكى شەھەرلەردە ماكانلاشتۇرۇپ ...

كۆڭۈل غەشلىكىگە داۋا ئىزدەپ كەلگەن جالالىدىن قارىي بۇرادىرىدىن بايىقىلارنى ئاڭلاپ دەرد ئۈستىگە دەرد، ھەسرەت ئۈستىگە پىغان قوشۇۋالدى، يۈرىكى يېڭىنە سانجىغاندەك ئاغرىپ كەتتى، ۋۇجۇدى ئەلەمدىن لەرزىگە كەلدى. ئۇنىڭ دەرد ـ ھەسرىتىگە مەكىت نەشىسىمۇ دال بولالمىدى.

ـــ ئۇنداقتا قانداق قىلىمىز، ئىمىن ئاخۇن؟ ـــ كۆزلىرىدىن ئوت ياندۇرۇپ سورىدى جالالىدىن قارىي، ـــ كەپتەر كوۋۇكىدەك مۇشۇنداق تۇگۈلۈپ تۇرامدۇق؟

ـــ يوقسۇ، بىزمۇ مىدىرلايمىز. مەن بىر ئىشنى ئويلاۋاتىمەن. بۇ ئىشنى سىلى خوپ كۆرەرلىمۇ، بىلمىدىم.

ئىمىن سېۋەتنىڭ دېگەنلىرى جالالىدىن قارىيغا ياقمىدى. نېمە كاتتا پىلانكىن، دەپ قاپىتۇ تېخى. ئالىم ئاۋاقتەك كاتەك كولايدىغان ئىشمىش ! ھازىر تىجارەتتە بەرىكەت قېچىپتۇ. ئەڭ

مۇھىمى ئۆزلىرىدىن ئامەت كېتىپتۇ. بۇ ھالدا ئېلىپساتارلىقنى بىر مەزگىل قويۇپ تۇرۇپ، دەريا قىنىغا چۈشۈپ توڭگۈز ئوزۇق ئىزدىگەندەك شېغىل كولاپ، قاشتاش ئىزدەيمىش. ئالىمجان دېگەن ئاشۇ بالىنىڭ ئېلىۋاتقان ھەر قەدىمى دوراپ بېقىشقا ئەرزىگۈدەك !

— ياق ! — ئاۋازىنى قويۇۋەتتى جالالىدىن قاريي، — مەن بۇ ياشقا كەلگەندە كاتەكچىلىك قىلىپ يۈرمەيمەن. روزىتوختى تېرىچى جېنىمدا «مەن ئاتتىن چۈشۈپ، ئېشەككە مىنمەيمەن» دەپتۇ. بىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى دۇلدۇلدا پەرۋاز قىلىپ، ئەمدىلىكتە قوتۇر ئېشەككە مىنەمدۇق؟! ماۋۇ خوتەندە يەنە ياشايدىغان گەپ. يۈزىمىزنى كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان گەپ. كولاپ قاشتاش ئىزدىسەك، ئۆزىمىز ئۆشرە - زاكات ئايرىپ بەرگەن يېتىم - جوندىقلاردىن نېمە پەرقىمىز قالمدۇ؟ ئىككىنچى قېتىم ئاشۇلارنىڭ ئالدىغا: «تېشىڭنى بىزگە سېتىپ بەر» دەپ بارغىلى بولامدا؟! يارانقان ئىگىمىز بەندىلىرىنىڭ نىسبەت - دەرىجىسىنى ئۆزىگە يارىشا بەلگىلەپ بولغان. قۇرغۇي ئاسماندا ئۇچىدۇ، يېيىشى گۆش، توخۇ بولسا يەر يۈزىدە داڭگال تاتىلايدۇ !

— ئۇنداقمۇ دەپ كەتمەيلى، قارىم. سىلى - بىز تىرىكچىلىك ئۈچۈن نېمە ئىشلارنى قىلمىغان؟ مەسىلەن، ئۆزۈمنى ئالسام، قىزىق دەرۋازىدىكى مەدىكار بازىرىدا كۈن - كۈنلەپ بويۇن قىسىپ خېرىدار كۈتتۈم، تامچىلىق قىلدىم، كۈنلۈك ئىشلىدىم، كىنوخانىنىڭ ئالدىدا گازىر ساتتىم، موخورکمۇ ساتتىم، چايخانا مەكتەپنىڭ ئالدىدا نەچچە يىل رەڭلىك سۇمۇ ساتتىم. خوتەندە قىلمىغان سودام قالمىدى. قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلدىڭ دەپ ھەپسىدە ياتتىم. شۇ يىللاردا مەن كىرمىگەن گۆر، يېمىگەن نىجاسەت قالمىدى. شۇ كۈنلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن مەندەك بىر ئادەم ئۈچۈن يورۇقتاشتا كاتەك كولاش تەس ئىش ئەمەس. پۇل تاپىدىغانلا ئىش بولسا...

— ھازىر زامان ئۆزگەردى. ھەممە ئادەم ئۆز ئەسلىنى تاپتى.

مانا مەنمۇ يېزىدىن بۇ شەھەرگە ئىشلەمچىلىك قىلىپ كىرگەن. سىلى ئولتۇرغان قىزىق دەرۋازىدا مەنمۇ ئولتۇرغان. ئەمما، بىز ئەسلىدىنلا زوۋۇلىمىز چوڭ ئۇزۇلگەن، رىزقىمىز كەڭ يېيىلغان، قولىمىز بىلەن ئەمەس، كاللىمىز بىلەن پۇل تېپىشقا تۇرەلگەن بەندىلەردىن بولغىنىمىز ئۈچۈن قول بىلەن قىلغان ئىشلىرىمىزدا ئىلگىرى كەلمىدۇق، كاللا ئىشلىتىۋىدۇق، ئاسماندىكى بۇركۇتكە ئايلاندۇق. ئەمدى تاپ غاجىلايدىغان سا چۈجىلىرىنى، تېزەك چوقۇلايدىغان ئىنجىمارۇق مېكىيانلارنى دوراپ يۈرمەيلى.

جالالىدىن قارىي سۆزلىگەنسېرى هاياجانلاندى. ئۇنىڭچە، قاشتاشچىلىققا هەممىدىن بۇرۇن ئۆزى كىرىشكەن. ئۇرۇمچى، خاڭجۇڭ، سۇجۇۋلاردىمۇ چۆپقەتلىرى كۆپ. ئاشۇلاردىن بىرەرى خوتەنگە كېلىپ قالغۇدەك بولسا، ئۆزىنىڭ قۇم ـ شېغىللار ئارىسىدا دۇم يېتىپ تاش كولاۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالسا، هەي ... ي، هازىرقىدەك ئايرودۇرۇمغا ئالدىغا چىقىپ، يۇلتۇزلۇق مېهمانخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ يۈرەمدا؟ مۇنۇ چۈلۈق سېۋەت بۇگۈن نەشىنى كۆپ چېكىپ، ئەقلىدىن ئېزىپتۇ. كاتىكىنى ئۆزى كولاۋەرسۇن. سېۋەت دېگەن قۇم ـ شېغىل تاسقاشقا تولىمۇ ئەپلىك. قارىي يەنىلا سۆسەر تۇمىقىنى قىرلاپ كىيىپ، ساقىلىنى يارىشىملىق تارغاقلاپ ئېلىپساتارلىقىنى قىلىۋەرسۇن. يورۇقچاشنىڭ قاشتاشلىرى ئالىم جوندىقا ئۇچرىغان ئاشۇ بىر پارچە تاش بىلەن تۇگەپ قالمايدۇ. باشقىلارغىمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ!

ـــ مەيلىلىرى، ـــ دېدى ئىمىن سېۋەت ئەسنەپ تۇرۇپ، ـــ كۆچۈللىرى تارتمىغان ئىشقا مەن بەك زورلاپ كەتمەي. مېنىڭ كۆچلۇم تۇيۇپ تۇرىدۇ. پات يېقىندا يارانقان ئىگەم بېرىپ قالمىدىغاندەكلا. كۆچۈلنى يېرىم ئەۋلىيا دېيىشمىدىكەن، شۇڭا مەن كۆچلۇم تارتقانىنى بىر نۆرى قىلىپ باقاي. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇكام بارىجانىڭ مەن بىلەن بەك شېرىك بولغۇسى بەك بار

ئىدى. سىلى ئۇنىمىسىلا شۇنىڭ بىلەن دەريا‌غا بىر چۈشۈپ باقاي.

ئىككى «قەدىناس»نىڭ پىكرى تۇنجى قېتىم بىر يەردىن چىقمىدى. جالالىدىن قارىي ئورنىدىن تۇردى. ئىمىن سېۋەتنىڭ «مۇشۇ يەردە تاڭ ئاتقۇزۇپ ...» دېيىشلىرىگىمۇ پەرۋا قىلماي، خوتەن گىلىمى ئۈستىدە گۈرسۈلدەپ ماڭغىنىچە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. بىرئازدىن كېيىن جالالىدىن قارىينىڭمۇ هويلىدا تۇرۇپ ئىمىن سېۋەتكە ئوخشاش پىنهان يېرىدىن قويۇۋەتكەن زىل «كېپكىرىكى» ئاڭلاندى.

— بىرنېمەمنى كەپلىسەم شۇ يەرلىرىگە، — غۇدۇراپ قويدى ئىمىن سېۋەت.

3

سالىھ هاجى قاشتاشنى شاڭخەيدە سېتىپتۇ. ئالىمجانىڭ سېتىپ بەرگەن باهاسىدىن نەچچە قاتلاق پايدا چىقىپتۇ. «ئالغان ماللىرىڭلارنى تەڭ نىسبەتتىن ئاشۇرۇپ پايدا ئېلىپ ساتماڭلار» دېگەن كەلىمىنىڭ هۆكمىگە بىنائەن بۇگۈن ئۇرۇمچىدىن كېلىپلا، ئۇدۇل ئالىمجاننى ئىزدەپتۇ. ئالىمجانغا يېپيېڭى بىر ماشىنا ئالغاچ كەپتۇ. بۇ تېخى سالىھ هاجىنىڭ ئالىمجانغا بولغان كۆڭلى ئىكەن. ئالغان پايدىسىنىڭ يېرىمىنى نەق ئالدىغا قويىدىكەن.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ئالىمجان تەسىرلەنگىنىدىن كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالدى. ماشىنىنى سىلاشتۇرۇپ كەتتى. ئايالى ئىبادەتخانىنى، ئايىغى چىقىپ يۈگۈرۈۋاتقان كىچىك ئوغلىنى ماشىنىغا چىقىرىپ باقتى، دادىسىنى يېتىلەپ كېلىپ ئولتۇرغۇزدى. سالىھ هاجىدىن نەچچە باغلام پۇلنى ئېلىۋاتقان قولى تىترەپ كەتتى.

— خۇدادىن قورققان بەندىنىڭ كۆڭلى قاشتاشتەك سۇزۇك

بولىدۇ، — دېدى ئالىمجاننىڭ دادىسى سالىھ ھاجىنىڭ قولى بىلەن ئوغلىنىڭ قولىنى جۈپلەپ تۇرۇپ، — بۇ ھاجىمنىڭ پېشىگە ئېسىلىڭ، بالام. سىزنى ئىتتىرسىمۇ دوست تۇتۇۋېلىڭ. ئون ئادەمنىڭ توققۇزى ياخشى دوست تۇپەيلى كۆكلەيدۇ. سالىھ ھاجىم دوستىڭىزلا ئەمەس، ئۇستازىڭىز ھەم بولسۇن.

— ھەشقاللا، دادا، — دېدى سالىھ ھاجى، — مەنمۇ ئوغۇللىرى ئالىمجان بىلەن شۇنداق قىيامەتلىك بۇرادەرلەردىن بولۇپ ئۆتسەمكەن، دېگەن ئۈمىدتىمەن.

— مەنمۇ شۇ، — دېدى ئالىمجان، — ھاجىم ئاكام ئىتتىرسىمۇ مەن قوغلاۋېرىمەن.

ئالىمقانلار سۆيۈلدى، مەزلەر جۈپلەشتى، كۆزلەردىن سىرغىغان ھاياجانلىق ياشلار سىڭىشىپ كەتتى.

«روزىتوختىغىمۇ بېرىمەن — ئويلىدى ئالىمجان شۇ چاغدىلا، — ھېچبولمىغاندا ئۇنىڭمۇ شۇ كاتەكتە ھەپتىلىك ئەجرى بار.»

سالىھ ھاجى قايتماقچى بولدى. ئالىمجان تارتىشتى. ئۇستاز ياڭلىغ بۇ يىگىتتىن ئايرىلغۇسى كەلمەي، بىزلىيدىن ئۆتۈپمۇ خېلى بىر يەرلەرگىچە ئۇزىتىپ كەلدى.

— سىلىدىن ئايرىلىشقا كۆزۈم قىيمايۋاتىدۇ، — دېدى ئالىمجان سالىھ ھاجىنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، — ئاۋۇ قاشتا ئولتۇرۇپ بىردەم گەپلىرىنى ئاڭلىۋالسام.

سالىھ ھاجى بىلەن ئالىمجان يورۇقچاش دەريالىقىنىڭ چوڭ كۆۋرۈكىگە ئانچە يىراق بولمىغان جايدا ئۆركەش ياساپ ئېقىۋاتقان سۇنى تاماشا قىلغاچ ئۇزاق مۇڭداشتى. يېشى كۆپ پەرقلەنمىسىمۇ كۆرگەن ـ بىلگىنى، تەسەۋۋۇر ـ تەھلىلى ئۆزى ۋە ئۆزى ئۇچراتقان ھەرقانداق بىرسىنىڭدىن كۆپ ئۇستۇن تۇرىدىغان مۇنۇ ھاجىغا ئالىمجاننىڭ قايىللىقىمۇ، مايىللىقىمۇ ھەسسىلەپ ئاشتى. «شۇنچىۋالا بىلىم قورسىقىغا قانداق پاتقاندۇ؟» دېگەندەك سالىھ ھاجىنىڭ يارىشملىق قورسىقىغا

پات ـ پات قاراپ قويدى.
ـــ قاراۋبرسىزغۇ، ئالىمجان ئۇكام؟ ـــ كۇلۇپ تۇرۇپ چاقچاق قىلدى سالىھ ھاجى، ـــ بايانسىز ئۆيىڭىزدە يېگۈزگەن بەتتە پولۇيىڭىزغا پايلىمايۋاتامسىز؟
ـــ بەتتە سىلىدىن ئايلانسۇن، ھاجىم. قورساقلىرىدىكى شۇنچىۋالا ئەقىلنىڭ قانداق قىلسام يېرىمنى بولسىمۇ ئوغرىلىۋالغىلى بولاركىن، دەپ قاراۋاتىمەن.
سالىھ ھاجىمۇ كۈلدى. خىلىدىن بېرى ئويناپ ئولتۇرغان قولىدىكى ئاپپاق سۇ تېشىنى دەريانا قارىتىپ ئاتتى:
ـــ بەك توغرا گەپ قىلدىڭىز. ئىنسان ھەرقانداق نەرسىنى ئوغرىلاشتىن ئۈيالسىمۇ، بىلىم، ئەقىل ـ پاراسەت، ھۈنەر ـ كەسىپ دېگەنلەرنى ئوغرىلاشتىن ئۈيالماسلىقى كېرەك. دېمەكچى بولغىنىم، مەيلى باي، مەيلى نامرات بولسۇن، ئىنسان بالىسى ھۈنەرسىز، بىلىمسىز قالسا بولمايدۇ. ھەركىم ئۆز پەرزەنتىگە ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىتىشى زۆرۈر. بىر كۈنلەر كېلىپ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭىزنىڭ كۆپلۈكى، مالۇ مۈلكۈڭىزنىڭ بىھېسابلىقى كارغا كەلمەي قېلىپ، ئۆگەنگەن ھۈنەر، ئوغرىلىغان ئاشۇ بىلىم ئەسقاتىدۇ. روسۇلىللامۇ: «كىشىنىڭ قولىدا ھۈنىرى بولسا، كەمبەغەللىك ـ يوقسۇللۇقتىن ئامان بولىدۇ» دېگەنىدى.
ـــ بىزنىڭ قىلىۋاتقىنىمىزمۇ ھۈنەرمۇ؟ ـــ ئالدىراپ سورىدى ئالىمجان، ـــ مەسىلەن، قاشتاش ئېلىپ ـ سېتىشىمىز، بىر ـ بىرىمىزنى جايلاشنىڭلا كويىدا بولۇشىمىز...
ـــ ئېلىپ ـ سېتىشىمىزنى يېرىم ھۈنەر دېسەك بولار، لېكىن تولۇق مەنىدىكى ھۈنەر ئەمەس.
ـــ قانداق دەيدىلا؟
سالىھ ھاجى قولىغا يەنە بىر ئاق تاش ئالدى ـ دە، ئۇنى ئالىمجانغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدى:
ـــ ئالايلى، قولۇمدىكى بۇ تاشمۇ قاشتاشتەك سۈزۈك ۋە ئاپپاق. ئەمما، بۇنىڭ قاشتاش ئەمەسلىكىنى خوتەندىكى ئايىغى

چىققان بالىنىڭ ھەرقاندىقى بىلەلەيدۇ. خوتەندىن باشقا يۇرتتىكىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى قاشتاش بىلەن بۇ تاشنى پەرقلەندۇرەلمەيدۇ. كۆك قاشتاش بىلەن بۇ تاشنىڭ قايسىسىنى تاللايسەن دېسە، قولۇمدىكىنى تاللايدىغانلار تالايلاپ چىقىدۇ. ئاق بولسىلا قاشتاش بولىۋەرمىگەندەك، ئاللانىڭ ئالاھىدە نېمىتى بولغان ھەربىر پارچە قاشتاشنىڭمۇ تېگى، رەڭ سۈپىتى، تالا زىچلىقى، ئىچى بىلەن سىرتقى كۆرۈنۈشى ئوخشاش بولمايدۇ. نۇرغۇن قاشتاشنىڭ سىرتىدا ھېچقانداق ئېۋەن - نۇقسان بولمىغىنى بىلەن، ئىچىدە قۇشقاچ مېڭىسىدەك چېچەك دېغى، گىلەم ئۆرۈشىدەك سۇ يىپى بولىدۇ. ئۇ نەرسىلەر قاشتاشنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. بۇلارنى پەرقلەندۇرۇش، بىلىش ھۇنەر ھېسابلىنىدۇ. ئەمما، مۇشۇ قىزغىنلىق بىلەن كولىنىۋېرىدىغان بولسا، ئالدىمىزدا نەرە تارتىپ ئېقىۋاتقان بۇ دەريانىڭمۇ بىزگە بېرىدىغان رىزىق - نېسىۋىسى نەچچە يىلغا بارمايلا تۈگەيدۇ. دېمەك، ئۇ چاغلاردا بايامقى ھۇنەرنىڭ ئاللىقاچان ۋاقتى ئۆتكەن بولىدۇ.

ئالىمجان جىمىپ قالدى. كۆزىنى بىر - بىرىنى قوغلىشىپ دېگۈدەك ئالدىراش ئېقىۋاتقان سۇ دولقۇنلىرىغا تىكتى. ۋۇجۇدى ئاشۇ دولقۇنلاردەك ئۆركەشلىدى. ھاجىنىڭ: «بۇ يەردە كېيىنكىلەرنىڭمۇ ھەق - نېسىۋىسى بار ئىدى» دېگەنلىرىمۇ قۇلىقىغا كىرمىدى. ئۇنىڭغا پەقەت سالىھ ھاجىنىڭ «يورۇقلۇقاشنىڭ قاشتېشىمۇ ئۇزاققا بارمايلا تۈگەيدۇ» دېگەن سۆزى تەسىر قىلغانىدى.

ئالىمجان ئەزەلدىن ئۇنداق ئويلاپ باقمىغانىدى. ئۆزى كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ مۇشۇ دەريا بويىدا ئۆمىلەپ، مۇشۇ قىرغاقتا تاش تېرىپ ئويناپ چوڭ بولدى. ئەقلىنى بىلگىنىدىن، قاشتاش بىلەن سۇ تېشىنى پەرقلەندۇرەلىگىنىدىن تارتىپ كۈنى دېگۈدەك قاشتاش سۈزۈپ، سېتىپ كېلىۋاتىدۇ. دەريا يۈزىدىكى ھەر رەڭ، ھەر شەكىلدىكى قاشتاشلار ئازلىغىنى بىلەن دەريا تېگىدە، قۇم،

شېغىل ئاستىدا نۇرغۇن قاشتاش قېزىشنى كۈتۈپ ياتاتتى. دەريا ساھىلى ئۇزاق. تېخى ئۆزى ئېسىلىپ قالغان قورامليق تەرەپلەرگە بىرەرى يۈرۈشۈپ باقمىدى. ئۆزىنىڭ خەتەرلىك كەچمىشى نى - نى يۈرەكلەرنى جىغىلداتقىنى ئۈچۈن، ئۇ يەرلەرگە بېرىشنى كۆزلەپ بېلىنى باغلىغانلارمۇ بەلباغلىرىنى ئاستا يېشىۋەتتى. ھازىر يېشىۋەتكىنى بىلەن ھامان بىر كۈنى قايتىدىن باغلايدۇ. ئەڭ ئاۋۋال ئۇزۇنراق ئارغامچا ئېلىپ قورامليقا ئۆزى چىقىدۇ. ئۇ يەردىمۇ تۈگىسە ھەر يىلقى كەلكۈن پەسلىدە باش ئېقىندىن قاشتاش يەنە ئېقىپ كېلىدۇ. كۆز ئالدىدا ئاياغلىرىغا بۈزغۇن چاچرىتىپ ئېقىۋاتقىنى ئاشۇنداق هېممىتى كەڭ، سېخىي، خىسلەتلىك دەريا.

ئالىمجاننىڭ ئېڭىدىكى يورۇقلاش شۇ ئىدى. ئۇنىڭچە، يورۇقلاشنىڭ سېخىي قولى سالىھ هاجى ئېيتقاندەك ئۇنداق ئاسان يۇمۇلمايتتى. لېكىن، ئۆزىگە بۇ گەپنى باشقا بىرسى ئەمەس، ئۆزى بارغانچە ئامراق بولۇپ كېتىۋاتقان، گەپلىرىنى ئاڭلىغانچە ئاڭلىغۇسى كېلىپ تۇرىدىغان مۇشۇ ياش هاجى دەۋاتاتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا، سالىھ هاجىنىڭ باشقا دېگەنلىرى توغرا ئىدى. لېكىن ....

— مېنىڭ ئىسمىم ئالىم بولغىنى بىلەن، ئەسلىي ئالىم سىلى ئىكەنلا، هاجىم، — چاقچاق ئارىلاش سۆزىنى يەنە باشلىدى ئالىمجان، — دەپ باقسىلا، مۇشۇ يورۇقلاشنىڭ ئۇزۇنلۇقى قانچىلىك چىقار؟ نېمىشقا دەريا نامى يورۇقلاش دەپ ئاتىلىدۇ؟ قاشتاش مۇشۇ يورۇقلاشتىنلا چىقامدۇ؟

بۇ سوئاللاردا ئالىمجاننىڭ ئويلىغىنى بار ئىدى.

— ساپ يورۇقلاش دەرياسىنىڭ ئۇزۇنلۇقىلا بىر يۈز توقسان يەتتە كىلومېتىر كېلىدۇ، — كېسىپلا ئېيتتى سالىھ هاجى، — كۆرۈنگەن ئاشۇ قاراقۇرۇم تاغلىرىدىن باشلىنىپ، قوشلاشتا قاراقاش دەرياسى بىلەن قوشۇلۇپ ئاقىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنكى دەريانىڭ ئىسمى خوتەن دەرياسى دېيىلىپ، تەكلىماكان

چۆللۇكىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. ئاخىر تارىم دەرياسىغا قوشۇلۇپ، يەنە ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەسلىي ماكانى بولغان تەكلىماكان چۆللۇكىگە سىڭىپ كېتىدۇ.

ئالىمجان ئېغىزىنى ئېچىپلا قالدى. ھاجى ھەممىنى بىلىدىكەن. شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ پۈتىنى سۆيۈپ دېگۈدەك ئېقىۋاتقان بۇ دەريانىڭ تارىخىنى، خوتەننىڭ شەرق ۋە غەرب ئىككى تەرىپىدە گويا ئىككى ھىماتچى قوشۇندەك سوزۇلۇپ ياتقان ئىككى دەريانىڭ شەرق تەرەپتىكىسى بۇرۇن يورۇيدىغان تەرەپ، يورۇق قاش مەنىسىدە «يوروڭقاش» دەپ، غەرب تەرەپتىكىسى قاراڭغۇ قاش، قاراڭغۇ تەرەپ دېگەن مەنىدە «قارىقاش» دەپ ئاتىلىدىغىنىنى، يوروڭقاشنىڭ تارىختا كىملەر تەرىپىدىندۇر «مۇباخ»، «يۇخ» دەپمۇ يېزىلىپ قالغىنىنى، «قۇرىغارنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دەمدۇ، ئىشقىلىپ شۇنداقراق بىر كىتابلاردىن باشلاپ «يوروڭقاش» دېگەن ئەسلىي نامىنىڭ يېزىقىنى ئېلىنغىنىنى، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارىنىڭ ئىككى مىليارد ئۈچ يۈز مىليون كۇب مېتىردىن ئوشۇق ئىكەنلىكىدىن تارتىپ، قاشتاشنىڭ يوروڭقاشتىنلا چىقمايدىغىنىنى، قارىقاش دەرياسىدىنمۇ، يەكەن، كېرىيە دەريالىرىدىنمۇ، چىڭخەي، گەنسۇلاردىنمۇ، يۇننەن، موڭغۇلىيەدىنمۇ، ياۋروپادىنمۇ، ئامېرىكا قىتئەسىدىنمۇ چىقىدىغىنىنى، ئەمما ھېچقايسىسىنىڭ يوروڭقاشتىن چىقىدىغان قاشتاشلاردەك ياغلاش، يۇمشاق، پىششىقلاپ ئىشلەشكە ئەپلىك ئەمەسلىكىنى بىلىدىكەن. بارچە قاشتاشلارنى يۇغۇرۇپ ئەكەلسىمۇ خوتەن قاشتېشىنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدىكەن. قاش ـ قىرغاقتا ئۇرۇلۇپ، تاشتىن ـ تاشقا سەكرەپ شوخ ئېقىۋاتقان مۇنۇ دەريانىڭ ئەركەك سۈيىگە چىلىشىپ، يىل ـ يىللاپ دەريا قىنىدا كۆمۈلۈپ ياتقان قاشتاش ئۆزىنىڭ سۈزۈكلۈكى، پارقىراق ـ جەلپكارلىقى، رەڭ تۇرىنىڭ كۆپلۈكى، ھەرقانداق ئىنچىكە سىزىق ـ نەقىشلەرنىمۇ بېجىرىم ئويۇپ چىقىرىشقا بولىدىغان ئالاھىدىلىكى بىلەن دۇنيادا تەڭدىشى يوق ئىكەن. كائىناتتىكى بارچە قاشتاشلارنىڭ ئەڭ

ئالىيسى ئىكەن ! شۇڭا، ئۇنىڭدا ئەلمىساقتىن تارتىپ تاجدارلارنىڭ مۆھۈر - تامغىلىرى ئويۇلۇپتۇ؛ چوقۇنغۇچىلارنىڭ مەبۇد، قۇت بەلگىلىرى ياسىلىپتۇ؛ كاتتا ئىنئام، سوۋغات ۋە خاتىرە بۇيۇملىرى سۇپىتىدە ئەل ئارىسىدا ئەتىۋارلىنىپ ساقلىنىپتۇ. دۇنيادا «گۆھەر» دېگەن نەرسە يوق ئىكەن. گۆھەر دېگىنى قاشتاش شۇ ئىكەن، قاشتاش بولغىنىدىمۇ يورۇقلۇقاشنىڭ قاشتېشى ئىكەن !

ياپىرىم، سالىھ ھاجى نېمىلەرنى دەۋاتىدۇ؟ ئالىمجان كۈنى دېگۈدەك لاي پۈتلىرى بىلەن كېزىپ يۈرىدىغان، بالا چاغلىرىدا سۇغا چۆمۈلۈۋېتىپ تېخى سىيىپمۇ قويغان بۇ دەريانى «دۇنيادا تەڭدىشى يوق، بىردىنبىر» دەيدۇيا !

— بۇگۈن ئۆزلىرىدىن كۆپ نەرسىلەرنى بىلىۋالدىم. سىلىنى ھەم چارچىتىپ قويدۇم. شۇنداقتىمۇ، يەنە بىر گەپنى سورىۋالاي، ھاجىم. ھېلىقى قاشتاشنى مەن ئۆز رازىلىقىم بىلەن سىلىگە ساتقان. شۇنداق تۇرۇپ، يەنە بىرمۇنچە پۇل كۆتۈرۈپ كەپلا. ئۇنىڭدىن كۆرە، ھېلىقى كەلىمىنىڭ ھۆكمى بويىچە ئەرزانراق ساتسىلا بولمامدۇ؟

— بولمايدۇ، — كېسىپلا دېدى سالىھ ھاجى، — ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قاراقۇرۇم تېغىغا قۇشۇلۇپ كەتكەن بىر پارچىسى ھېسابلىنىدىغان قاشتاش ئەسلىي قىممىتى بويىچە سېتىلغىنى ياخشى. ھەممە نەرسىنىڭ ئېنىق باھاسى بار - يۇ، قاشتاشنىڭ يوق. سەۋەبى بايا دېگىنىمدەك، بۇ بىزگە كەڭرى نەرسە بولغىنى بىلەن، دۇنيا نوقتىسىدىن كۆزەتكەندە يوقنىڭ ئورنىدىكى ئەتىۋارلىق نەرسە. يەنە بىر تەرەپتىن، بىز ئۆزىمىز قېزىۋاتقان، كولاۋاتقان قاشتاشنى تونۇيمىز - يۇ، قىممىتىنى بىلمەيمىز. ئۇنىڭ قىممىتىنى سېتىۋالغۇچىلار بىلىدۇ. نېسىۋە دېگەن ئەسلىدە ھەممە ئادەمگە ئوخشاش بېرىلمىدۇ، لېكىن ھەركىم ئۆزىنىڭ قۇربى يەتكۈچە ئالىدۇ. شۇڭا، قاشتاشنى سېتىۋالغان باھايىمىزدىن پايدا ئۇندۇرۇۋېلا ساتمىدىغان ئەڭ قالاق

تىجارەت ئۇسۇلىنى قوللىنىدىكى مالنىڭ ئەسلىي قىممىتىنى تونۇپ تۇرۇپ ساتىدىغان نەمۇنە ئۇسۇلغا ئۆزگەرتمەسلىك بولمايدۇ. ئۇ گۆھەرنى سىز قازغان، شۇڭا مەن ئالغان پايدىدا يەنىلا سىزنىڭ ھەق - نېسىۋىڭىز بار. باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالغۇچىلارنى ئاللامۇ كەچۈرمەيدۇ.

ئالىمجان جىمىپ قالدى. ئۆزىنىڭ مۇشۇ نەچچە يىل ئىچىدە شۇنچە تېز كۆپەيگەن روزىغارىغا كىملەرنىڭ ھەق - رىزقىنىڭ بىلىپ - بىلمەي ئارىلىشىپ قالغىنى ھەققىدە ئويغا پاتتى. كۆز ئالدىغا سامپۇللۇق، چاھارباغلىق بۇيا - كانچىئېرىقلىق تالاي قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر كەلدى؛ قوشنا ناھىيەلىك مەتبۇرىان ئاخۇنمۇ كەلدى. ئالىمجان ئاشۇلارنىڭ مىڭ جاپا، مىڭبىر مۇشەققەتتە ئىزدەپ تاپقان، قېزىپ چىقارغان شۇنچە كۆپ قاشتاشلىرىنى سېتىۋاپتۇ. گەرچە شۇ چاغدىكى بازار باھاسى بويىچە سېتىۋالغاندەك، باشقا ئېلىپساتارلاردىن قىممەترەك ئالغاندەك قىلسىمۇ، ھازىرغىچە سېتىۋالغان بىرەر پارچە قاشتاشتىن زىيان تارتىپ باقماپتۇ. ئالغان يېرىگە چوقۇم پايدا قوشۇپ تۇرۇپ سېتىپتۇ. بۇغۇ تىجارەتنىڭ يولى. شۇنداقتىمۇ، مۇنۇ سالىھ ھاجى دېگەندەك ھەربىر پارچە قاشتاشنىڭ ئەسلىي قىممىتىنى تونۇپ تۇرۇپ سودىسىنى قىلالماپتۇ. دېمەك، كۆپلەرگە ئۇۋال قىلىپ قويۇپتۇ. ئۆزىمۇ بىلمەيلا نۇرغۇن پايدىدىن قۇرۇق قاپتۇ. يەنە دېمەك، ئالىمجان تېخى قاشتاش سودىگىرى ئەمەس ئىكەن. سالىھ ھاجىنىڭ دېگىنى بويىچە بولغاندا، سودىگەر دېگەن يۇرت - يۇرتلارنى ئارىلاپ تىجارەت قىلىش داۋامىدا كۆرگەن - بىلگەنلىرى ئاساسىدىكى ئۆزى يۇقتۇرغان تۇرلۇك - تۇمەن ئىلمۇ ھېكمەتنى ئۆز يۇرتىغا ئېلىپ كېلەلەيدىغان، ئۆزى تەۋە خەلقنى بەلگىلىك يېتەكلەش پىكرىگە ئىگە بولغان، ئەل - يۇرت ئارا مەدەنىيەت، ئىدىيە ئالماشتۇرۇشقا تۇرتكىلىك رول ئوينىيالايدىغان كىشىلەرنى كۆرسىتىدىكەن؛ باشقىسى ھايانكەش تىجارەتچىلا بولىدىكەن. بۇ جەھەتتىن

ئالىمجان «تاشچى» دېگەن نامغا تېخى مۇناسىپ ئەمەس ئىكەن. شۇنچە چوڭ قاشتاش بازىرىدا بىر ئۆزىگىلا بەخشەندە بولغان «ئالىم تاشچى» دېگەن نامدىن ئالدىراپ پاخپىيىپ كەتمىسىمۇ بولغۇدەك.

— رەھمەت، سالىھ ھاجىم، بۇگۈندىن باشلاپ ئۆزلىرىنى قەلب تەختىمنىڭ تۆر تەكچىسىگە باشلىدىم. قاچانكى مەيلى تىجارەت، مەيلى تۇرمۇشتا يولۇققان ھەربىر مۇشكۈلاتىمدا سىلىنى ياد ئېتىپ، سىلىنى ئىزدەيمەن. مالال كۆرمەي يول كۆرسىتىپ ئاتىدارچىلىق قىلارلا.

— بۇ تەكلىپىڭىزنى جان دەپ قوبۇل كۆرىمەن. ئادەم ئېرىشكىنىگىلا قانائەت قىلسا روھىي جەھەتتىن گۈمرانلىققا يېقىنلىغان بولىدۇ. ئادەم زامان بىلەن تەڭ قەدەمدە ئۆزىنى كامال تاپتۇرۇشنىڭ يېڭى يولىنى توختىماي ئىزدىسە، مەڭگۈلۈك ئاسايىشلىققا يېقىنلايدۇ. بۇ مەنىدىن مەنمۇ مۇشۇ بىر ـ ئىككى ئاي ئىچىدە يەنە سەپەرگە چىقىپ قالىمەن. خېلى ئۇزاققىچە كۆرۈشەلمەسلىكىمىز مۇمكىن. بۇ تەرەپلەردە بىرەر ئىشتا بېشىڭىز قاتقۇدەك بولسا ياری ھاجىمنى ئىزدەڭ. ئۆتكەن قېتىم قارىغا كەتكىنىڭىزدىمۇ شۇ بۇرادەر يولىڭىزنى ماڭدى. ھېلىھەم ياخشىلارنىڭ تاپىنىغا سانجىلغان تىكەننى شوراپ ئېلىۋېتىشكە ئۇ ھامان تەييار.

بۇ گەپلەردىن ئالىمجاننىڭ كۆڭلى بىرقىسىملا بولۇپ قالدى. گويا سالىھ ھاجىنى ئۆزى بىلەن ھازىرلا خوشلىشىپ ماڭىدىغاندەك، قايتا كۆرۈشۈش نېسىپ بولمايدىغاندەك بىر خىل غېرىبلىق، قىيالماسلىق تۇيغۇسى ئۇنىڭ دىلىنى تىلغاپ ئۆتتى. سالىھ ھاجىنى باغرىغا چىڭ باسقۇسى، ئۇزاققىچە قويۇۋەتكۈسى كەلمىدى. شۇنداقتىمۇ، مىجەزىدىكى يېتىرقاش، تەبىئىتىدىكى خۇدۇكچانلىق ئالىمجاننىڭ سوزۇلۇشقا تەييار بولغان قولىنى كەينىگە قايتۇردى. بىرپەسنىڭ ئىچىدىلا توخۇ شورپىسىدەك پارقىراپ بولغان كۆزىنى باشقا ياققا تىكىپ تۇرۇپ سورىدى:

— مېنى ئۆزلىرىگە ئامراق قىلىپ قويۇپلا تاشلاپ كېتەملا؟
سالىھ ھاجى كۈلدى. ئالدىدىكى پۇل كۆرگىنى بىلەن، ساددىلىقى مانا مەن دەپ چىقىپلا تۇرغان يىگىتنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويدى:
— ئامراقلىققا كەلسەك، كۆڭلىمىزدە ھەربىر ئىنسانغا نىسبەتەن مېھىر - مۇھەببەت بولمايدىكەن، ئۆزىمىز يىرگىنچلىكلا بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالمىز. سىزگىلا دەيمەن، مەن باشقىچىرەك بىر تىجارەتكە كىرىشەيمىكىن، دەيمەن. مەسىلەن، يېڭىچە مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت قۇرۇش دېگەندەك. بۇ گەپلىرىم مۇشۇ يەردىلا قالسۇن. چۈنكى، مەن ۋۇجۇدقا چىقمىغان ئىشنىڭ داۋرىگىنى سېلىشنى خالىمايمەن. بۇ ئاخىر بېرىپ ھەممىمىز ماڭمىساق بولمايدىغان يول. چۈنكى، يورۇقلىقاش دەرياسىدىكى قاشتاش ھامان تۈگەيدۇ. بىز ئۇنى ئۆمۈرلۈك كەسىپ قىلىۋالساق، بەك بىخۇدلۇق قىلغان بولىمىز.
گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئالىمجان يەنە شۇكلەپ قالدى. ئۇنىڭغا سالىھ ھاجىنىڭ ھەممە گېپى يېقىپ، مۇشۇ بىر ئېغىزلا گېپى كۆڭۈل رايىغا خوپ كەلمىگەندى. لېكىن، ئۇ ئالىلىقاچان قەلب تۆرىدىن ئورۇن ئالغان سالىھ ھاجىغا بۇ ھەقتە چىش يېرىپ بىرنەرسە دېيىشنى بىئەپ كۆردى.
سالىھ ھاجى ماڭدى. ئالىمجاننى قارايانتاققا ئاچىقىپ قويىمەن، دەپ خېلى تىركەشتى. ئالىمجان ئۇنىماي قويدى، «بۇگۈن ئۆزلىرىدىن ئاڭلىغانلىرىمنى سىڭدۈرگەچ قىرغاق ياقىلاپ چىقىپ كېتەي» دەپ تۇرۇۋالدى. كۆڭۈل كەپتىرىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئۇچۇرۇپ كەتكەن سالىھ ھاجىنىڭ ماشىنىسى يورۇقلىقاش دەرياسىنىڭ چوڭ كۆۋرۈكىدىن قايرىلغۇچە كەينىدىن قاراپ تۇردى. ئارقىدىن ئۆزىمۇ نۇرانە چولپان دەل ئۈستىگە قونايى دەپ تۇرغان قارايانتاقنى نىشانلاپ يېنىپ قەدەملىرى بىلەن يۇرۇپ كەتتى.

بەشىنچى باب

غەپلەت

1

بۇگۈن ئابدۇرېشىت ھېيىت كۈنىدىكىدەك ياساندى. ئابدۇجېلىل سوۋغا قىلغان ئۇچ تىغلىق ساقال قىرغۇچ بىلەن يۈزىدىكى شالاڭ تۈكلەرنى پاكىز قىردى. تۈنۈگۈن ئاتايىن شەھەرگە كىرىپ دەزمالليتىپ چىققان كاستۇم - بۇرۇلكىسىغا گالىستۇك ياراشتۇرالماي خېلى ئاۋارە بولدى. ئۇچىنى تاش غاجىۋەتكەن بەتىنكىسىنى مايلاپ پارقىراتتى. ئالىمجانغا: «بىرسى قاشتاشنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كەلمەكچىدى» دەپ قويۇپ، تۇغان بېشىدىكى بازارغا كەلدى.

چاققانغىنا ئاشخانىنىڭ ئايرىمخانىسىدا ئابدۇرېشىتنىڭ دېرىزىگە تەلمۇرۇپ ئولتۇرغىنىغا خېلى ۋاقىت بولدى. بۇيرۇتقان قورۇما، كاۋاپلىرىمۇ ئۈستەلنى بىر ئالدى. ئابدۇجېلىلنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇ باشلاپ كەلمەكچى بولغان قىزلارنىڭمۇ خەۋىرى يوق ئىدى. ئابدۇرېشىتنىڭ قورسىقى ئېچىپ كوركىراشقا باشلىدى. قورۇملاردىن كېلىۋاتقان مەززىلىك پۇراق ئۇنىڭ ئىشتىهاسىنى تېخىمۇ ئۇلغايتتى. چوكىغا قولى نەچچە يۈگۈرۈپ بولۇپ يەنە توختاپ قالدى. «چىداي، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — تۇنجى كۆرۈشكەن قىز بالىنى ئاشقان - تاشقان تاماققا تەكلىپ قىلغىلى بولماس...»

— بىر قاچا لەڭمەن ! — بۇيرۇتتى ئابدۇرېشىت، — مەن يېگەچ تۇراي. مېھمانلىرىم كەلگەندە قالغان تاماقلارنى يەنە

بۇيرۇتمىز.
تارتىنچاق كۈتكۈچى قىز چىقىپ كەتتى. ئانچە ئۆتمەيلا هورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان لەڭمەننى ئابدۇرېشىتنىڭ ئالدىغا قويدى. ئابدۇرېشىت دېرىزىگە بويۇنداپ قويۇپ چوكىنى قولىغا ئالدى. چوكا ئۇچى كۆتۈرۈلۈۋالغان گالىستۇكىغا ئىلىنىشتى. شۇ ئىلىنىش بىلەن تەڭ چوكىنىڭ يەنە بىر ئۇچىغا مىنگەشكەن چۆپ ئۆزى بىلەن قوشۇپ مايلىق قورۇمىنىمۇ كۆتۈرۈپ چىقتى. قورۇما ئاۋۋال كۆتۈرۈلدى، ئارقىدىن ئابدۇرېشىتنىڭ ئاپپاق كۆڭلىكىگە، يوللۇق كاستۇمىنىڭ ياقىسىغا، چاقماق گالىستۇكىغا بىراقلا چاچرىدى، يۈزىمۇ ئالىپاساق بۇلغاندى. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە يۈز بەرگەن بۇ هال ئابدۇرېشىتنى مەڭدەتتى. يۈزىنى سۈرتمەكچى بولۇپ ئالدىراپ ئېڭىشۈيدى، لەڭمەن ئۇلگۈچە تۆكۈلدى. يەرگە تۆكۈلسىغۇ مەيلى ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىبېشىنى بىراقلا بۇلغىدى. قورۇمىنىڭ سۈيى ئۇدۇل چۈشۈپ، سەل چوڭراق كېلىپ قالغان بەتىنكىسىنىڭ ئىچىگىلا قۇيۇلدى.
ئابدۇرېشىت نېمە بولغىنىنى بىلىپ ئۇلگۈرگۈچە ئىشكىتە ئابدۇجېلىلنىڭ بېشى كۆرۈندى:
— قەدىر دانىم ئابدۇرېشىت مۇشۇ خانىدىمىكىن؟ هوي ئادىشىم ...
ئابدۇرېشىت هودۇقتى، قىزلارنىڭ شوخ كۈلكىسىنى ئاڭلىغىنىدا بولسا پۈتۈنلەي ئۇجۇقتى. كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، ئۆزىنىڭ نەدە تۇرۇۋاتقىنىنىمۇ ئېسىدىن چىقاردى. ئابدۇجېلىلنىمۇ، قىزلارنىمۇ ئۇسۇپ دېگۈدەك ئۆتۈپ سىرتقا ئۆزىنى ئاتتى. هەر قەدىمىگە تەڭكەش بولۇپ چىقىۋاتقان كالاپشىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئايىغى ئىچىدىن قورۇما سۈيى چاچرىدى. بۇ هال قىزلارنى تېخىمۇ كۈلدۈرۈپ تېلىقتۇرۇۋەتتى.
— ۋاي خۇدايىم، تۇغۇلغىنىدىن بۇيان ئاچ قالغانمۇ بۇ دوستىڭىز؟

— شالداما تارتىپ يېمەي تامىقىنى...
ئابدۇجېلىلمۇ سىرتقا يۈگۈردى. كىشىلەر ئارىسىدا قېچىلىپ - سوقولۇپ دېگۈدەك يۈگۈرۈۋاتقان ئابدۇرېشىتقا يېتىشىپ قولىدىن چىڭ تۇتتى:
— نېمە قىلىق بۇ، ئابدۇرېشىت ئاخۇن دوستۇم؟ خانىمزلارنى باشلاپ قويۇپ نەگە قاچىمىز؟
ئابدۇرېشىتنىڭ ئېغىزى گەپكە كەلمىدى، كۆزىگىمۇ ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. ئابدۇجېلىلنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ دېگۈدەك ئاجراپ كىشىلەر ئارىسىغا شۇڭغۇدى.
— ما قىلىق بولمىدى، دوستۇم. سىلىنى بازاردىكىلەرنىڭ ھەممىسى تونۇيدۇ. بۇنداق يۈگۈرۈپ يۈرسەڭلا، ئابدۇرېشىت سەي قورۇغان قازاندىن قېچىپ چىقىپتۇ، دېگەن گەپ تارقىلىپ كېتىدۇ. شۇڭا، مەن بىلەن ئاشخانىغا كىرىڭلا. كىيىمىڭلارنى يۇيىدىغانغا ئىككى پەرىزاتنى باشلاپ چىقتىم...
ئابدۇرېشىت قاچتى. كىشىلەر ياقا تۇتۇشتى. ئابدۇجېلىلنىڭ دوستىنى گەپ بىلەن قايتۇرالمايدىغىنىغا كۆزى يەتتى. يۈگۈرۈپ كەلگەن پېتى ئابدۇرېشىتنى سەۋزە يۇلغاندەك كۆتۈرۈپلا قولتۇقلىدى. ئابدۇرېشىتنىڭ پۇتلىرى پۇلاڭلاپ قالدى.
— بىزنى تونۇشتۇرماقچى بولغان ئاغىنىڭىزنىڭ بالىسىمىدى بۇ؟
— دادىڭىز نەگە كەتكەن، ھوي بالا؟
ئابدۇرېشىتنىڭ قۇلىقىغا شۇلار كىرگىنىدە ئۆزىنىڭ ئاشخانىغا قايتىپ كەلگىنىنى بىلدى، يۈزى ئوت بولۇپ يانىدى، قىزلارغىمۇ باش كۆتۈرۈپ قارىيالمىدى. ئابدۇجېلىلنىڭ قولتۇقىدىن بوشىنالىسىلا، سىرتقا قاچماقچى بولۇپ ئىشىك تەرەپكىلا تەلمۈرۈپ قىمىرلىدى.
— ئولتۇرە، بالام، — ئابدۇجېلىل ئابدۇرېشىتنى ئورۇندۇقتا تاشلىدى ، — خاپا قىلمىسىڭ، مۇنۇ ئاچاشلارنىڭ بىرىگە ئاداش قىلىپ قويىمەن.

خانه ئىچىنى كۆلكه قاپلىدى.
— قۇچىقىمىزدىن چۈشۈرمەي ئويناتمىز.
— ئۆزىمىز ئىگەلەپ بېرىمىز.
— ھېچكىمنىڭكىگه ئوخشىمايدىغان، بەك نازۇك ئاھاڭدا دەڭا.
بىر - بىرىگه ئۇلىشىپ چىقىۋاتقان رەزگى چاقچاقلارغا جور بولغان قىيقاس - كۆلكىدىن ئابدۇرېشىت ئۆزى يولىغا تەلمۇرۇپ ساقلىغان، شۇ تاپتا ئۆزىنى مازاق قىلىۋاتقان مۇنۇ مېكىجىنلارنىڭ ئۆزى ئويلىغاندەك ئۇياتلىق قىزلاردىن ئەمەس، بەلكى داردىن قاچقان كوچا كوماندىسىنىڭ ئەزالىرى ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتتى.
مۇشۇلارنىڭ ئالدىغىمۇ گالىستۇك تاقاپ چىقىمەن، دەپ قىلغان قىلىقىنى ! كىم قويدى دېھقانغا بوينۇڭنى بوغۇپ ئايال كىشىنىڭ ئالدىغا چىق دەپ؟ ! «كۆلەلمىسەڭ ھىجايما» دېگەنغۇ كونىلار. مۇنۇ ئابدۇجېلىلمۇ ئۆزىنى گوللاپتۇ. «بۇ يىل ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، تەتىل ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ جەمئىيەت تەكشۈرۈشكه قاتناشماقچى بولغانلار» دەيدۇ تېخى. قويسۇن ئۇنداق جەمئىيەتنى. ئاشخانا بىلەن قورۇما تەكشۈرگۈدەك بۇ مايماقلار.
ئابدۇرېشىت ئېسىنى يىغىپ، خۇدۇكسىنى چاقچاق ئارقىلىق ھەيدىمەكچى بولدى:
— مەنمۇ كۆرۈپ بولغۇچىلا مۇشۇنداق ئىگەلىتىپ قويىمەن.
— بىزمۇ شۇنداق قىلالايدۇ، دەپ چىقتۇق. بولمىسا ئالدىغا شالداما تارتماي تاماق يەيدىغان بالىمىزدىن بىزنىڭمۇ بىر سىنىپ كەلگۈدەك بار ئۆيىمىزدە.
— ھەممىنى تۇغقان بولساق بىر مەكتەپ بولاتتى دەڭلا !
خانه ئىچىنى سىلكىتىپ دېگۈدەك ياڭرىغان مەززىسىز كۆلكه تام - تورۇسلاردىن ئۇچۇپ نەلەرگه يەتتى، بىركەمدە ئايرىمخانىغا كۆتكۈچى قىز كىرىپ كەلدى:

ـــ ئاچا، خاپا بولماي بوشراق توۋلىغان بولسىڭىز بوپتىكەن. سىرتتىكى خېرىدارلار ئايرىمخانىدا نېمە ئىش بولۇۋاتىدۇ، دېيىشۋاتىدۇ.

ـــ ئۇ گەپنى بىزگە ئەمەس، ئادەمنى كېلەر ـ كەلمەيلا مۇشۇنداق توۋلىتىدىغان مۇنۇ ئوماققا دەڭ، خېنىم.

ـــ ئىچىدە راسا توۋلىتىدىغان ئىش بولۇۋېتىپتۇ دەڭا چىقىپ.

بىر ـ بىرىدىن ياپتا، بىر ـ بىرىدىن رەزگى بۇ گەپلەرگە كۈتكۈچى قىزلا ئەمەس، ئابدۇرېشىتمۇ چىدىمىدى. قىز يۈزىنى تۈتقىنىچە كەينىگە ئۆرۈلۈپلا ماڭدى، ماڭدى ـ يۇ، ئابدۇرېشىتنىڭ قورۇما كورىسىدىن هازىرلا چىققاندەك هالىتىنى كۆرۈپ توختاپ قالدى.

ـــ ۋۇي، ئابدۇرېشىت ئاكا، بۇ تۇرقىڭىز ...

ئابدۇرېشىت كۈتكۈچى قىزنى تونۇمىدى، شۇنداقتىمۇ بۇ قىز ئۆزىنى مۇشۇ ئوسال ئەهۋالدىن قۇتقۇزۇپ قالالايدىغاندەك بىر ئۇمىد كۆڭلىنى سەيلىتىپ ئۆتتى. شۇ ئۇمىدنىڭ كۈچى ئۇنىڭ بېشىنى ئۆرە قىلدى:

ـــ كىيىم يۆتكىگۈدەك جاي بارمۇ؟

كۈتكۈچى قىزدىن ئاۋۋال هېلىقىلار جاۋاب بەردى:

ـــ تۇۋا، قىزلارنىڭ ئالدىدا ئىشتان سالالمايدىغان پىيونېرنىڭ ئالدىغا باشلاپ چىقىپسىزغۇ، ئابدۇجېلىل؟

ـــ سېلىشنى سالمىدۇ، ـــ خېلىدىن بېرى كالچىيىپلا ئولتۇرغان ئابدۇجېلىلغىمۇ زۇۋان كىردى، ـــ قايىسىڭلارغا تۇرۇشنى تاللاپ بولالمىغان گەپ.

يەنە نېمە گەپلەر بولۇندى، كۈتكۈچى قىز قاچانلاردا چىقىپ كەتتى، ئابدۇرېشىت ئاڭقىرالمىدى. ئاۋۇلار تاغدىن قايتقان ئۆچكىلەردەك مەرىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ سۆزىگە ئۆزلىرى كۈلۈشۈپ ئاشخانىنى بىر ئالدى. ئابدۇرېشىت ئۇلارنى ئۇستەلدىكى نېمەتلەرگە تەكلىپ قىلىشنىمۇ ئۇنتۇدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى

غىزاغا تەكلىپ قىلىشنىڭمۇ ئورنى قالمىغان، ئۆزلىرى ئاللىقاچان مۇناسىپ ئورۇنلىرىنى تېپىشىپ، بىر تەرەپتىن يەپ، بىر تەرەپتىن ئابدۇجېلىلنىڭ ئېغىزىغا كاۋاپ، قورۇمىلارنى تىقىشىپ ئولتۇرۇشاتتى.

ئابدۇرېشىتنىڭ تۇرۇپلا كۆڭلى يېرىم بولدى. ئابدۇجېلىل باشلاپ كەلمەكچى بولغان خىيالىدىكى قىزغا تەۋە نازۇكقىنا تەلىپۈنۈش، ئۇنسىز ئۇمىدلىنىش تۇيغۇسىغا بىراقلا كۈيە چۈشتى. بىر - بىرىدىن چىرايلىق، بىر - بىرىدىن تارتىنچاق قىزلارنى ئەگەشتۇرۇپ يۈرىدىغان مۇنۇ ئابدۇجېلىلغا بۈگۈن نېمە بولغاندۇ؟ چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان داپ يۈز، قاشاڭ بۇ بىرنېمىلەرنى نەدىنمۇ تاپقاندۇ؟ قېنى ئۇ لەۋ تەمشىپ تۇرۇپ گېپىنى قىلىدىغان گۈل بەدەن نازىنىنلار؟ قېنى ئۇ شەبنەم قونمىغان، ئانىسىدىن ئۆزگە بىراۋ لەۋ تەككۈزۈپ باقمىغان ئايخېنىملار؟ بىرەرىنى تاللىۋېلىڭلار، كۆڭلۈڭلارغا ياققىنىنى «شۇ» دەپلا قويۇڭلار، ئۆيلەپ قويىمىز، تويلاپ قويىمىز دېگەنلىرى قېنى؟ توي كۈنى قارايانتاقنىلا ئەمەس، پۈتۈن سامپۇلنى چاك كەلتۇرۇۋېتىمىز، دېگەنلىرىچۇ تېخى؟ بۈگۈن تازا چېچىلى چىقتى مانا ! چېچىلا ئەمەس دېگىمۇ چىقتى تازا !

قىيقاس - سۇرەنلەر ئارىسىدا مىجىلغان، سىقىلغان خىياللىرىنىڭ ئاراچلىرىدىن شۇلارنى ئۆتكۈزگەن ئابدۇرېشىت ئۇستىبېشىغا زەن قويدى. ئۆزىدىن نومۇس قىلدى. بايا قانداقسىغا مۇشۇ تۇرقى بىلەن چوڭ يولغا چىققىنىنى، بازار ئارىلاپ يۈگۈرگىنىنى ئەقلىگە سىغدۇرالمىدى. كىملەر كۆرگەندۇ؟ نېمىلەرنى دېيىشكەندۇ؟ دېگەن سوئاللار بوغۇزىنى سىقتى. بايا تەر باسمىغان چېكە - ماڭلىيىدىن تەر تەپچىرىدى. بايا دۇكۇلدىمىگەن يۈرىكى ئەمدى رېتىمىنى بۇزدى. كۆز ئالدىغا ئالىمجان، روزىتوختىلار كەلدى؛ باشقا قوشنىلىرىمۇ، بازاردىكى ئېلىپسىاتارلارمۇ كەلدى. ھەممىسى ئۆزىگە قول چېنەپ مازاقلاۋاتقاندەك، بارماق تەڭلەپ سوراقلاۋاتقاندەك بىر ھال ئۇنىڭ

بېشىنى قايتىدىن ئەگدى، بولۇپمۇ ئالىمجاننىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىشى ئۇنى ھەممىدىن بەكرەك بىئارام قىلدى. «سىلىنى ئۆيلەپ قويساق بولاتتى» دېگەنىدى ئالىمجان. «ئەگرى يول، ئەگرى قەدەم قاشتاشچىلىققا ياراشمايدۇ» دېگەنىدى ئالىمجان. دوستى دېگەن ئەگرى يول، ئەگرى قەدەم مۇشۇ ئىكەن ـ دە؟ ياق، لەئىمەن تۆكۈلۈپ كەتكەن كىيىمى بىلەن كوچىغا چىققىنى ھېچقانچە ئىش ئەمەس، ئەڭ يامىنى ئېغىزىدىن چىقىۋاتقىنىنى تۇيمايدىغان مۇشۇنداق قېلىن بىرنېمىلەر بىلەن ئۆزىنىڭ كۆپكۆندۈزدە قىرقىشىپ ئولتۇرۇشى، باشقا جاي تېپىلمىغاندەك تۇغان بېشىدىكى بازاردا تېخى!

ــ بۇ يەرگە ئالىمجان قېرىندىشىمنى چاقىرساق بولاتتى. ئۇنى نەدىن تاپقىلى بولار ـ ھە؟

ئابدۇجېلىلنىڭ تۇيۇقسىز دېيىلگەن بۇ گېپى ئابدۇرېشىتنى ئېسىگە كەلتۈردى. ئۇ كېكەچلىگىنىچە ئابدۇجېلىلدىن سورىدى:

ــ ئا ... ئالىم ئاكامنىمۇ مەشەگە چاقىرامدۇق؟

ــ ھەئە. ماۋۇ ئايقىزلار ئىككىڭلارنىڭ نامىنى كۆپ ئاڭلاپتىكەن، تونۇشتۇرۇپ قويسىڭىز، دەپ تۇرۇۋالدى. ساۋاب بولسۇن دەپ...

ئابدۇرېشىت ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. ئابدۇجېلىلنىڭ قۇچىقىغا چىقايلا دەپ قالغان ئاۋۇ بىغبىق ئەمدى ئابدۇرېشىتقا ئېسىلدى:

ــ نەگە، غوجام؟ سىلىنى دەپ چىقتۇق بىز شەھەردىن. بولمىسا بۇ شىمىنچىكنىڭ غوجامنى ئالمىمىز قولىغا ئۇرۇنغۇدەك بولغان چاغلىرىمىزدىلا پەن جالاپنىڭ يېنىغا ئۇزىتىپ بولغان بىز.

ئابدۇرېشىتنىڭ قۇلىقىغا باشقا گەپلەر كىرمىدى. دىمىقىنى دۇتلاپ، قايسىبىر ئەزاسىنى غىدىقلاپ ئۆتكەن كۇچلۇك ئەتىر پۇرىقىغىمۇ ئەسىر بولمىدى. داپ يۇزنىڭ بوينىغا يۆگىشىپ بولغان بوغماق قوللىرىنى كۇچەپ ئىتتىرىپ ... نەدە كۇچەپ

ئىتتىرەلىسۇن، كۆچەپ تارتقۇچلىغان قول ئابدۇرېشتىنى لۆمۈلدەپ تۇرغان ئەمچەكلەر ئارىسىغا ئەكىرىپ كەتتى.

يېزا يىگىتى ئۇچۇن ئايال زاتىنىڭ مۇشۇ لەززەتلىك باغرىدىن ئۆتە يەنە بىر سېھىرلىك نەرسە بارمىكىن؟! ... كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىدىن سوزۇلۇپ كىرگەن يۇمشاق قول بويۇن، مەيدە، بەل، يوتىلىرىنى يەڭگىل سىلاشتۇرغىنىدا ئابدۇرېشتىنىڭ تېنى سىلكىندى. يېرىم يۇمۇلغان كۆزلىرىدىن ئالىمجانمۇ، يەنە باشقىلارمۇ تامامەن غايىب بولدى. پۈتۈن ۋۇجۇدىغا چەكسىز ھۇزۇر بېغىشلاپ سىلاشتۇرۇۋاتقان گۆشلۈك قول چاتىرىقىدا توختاپ قالغىنىدا ئابدۇرېشتىنىڭ سەزگۈسىمۇ توختاپ قالدى. لەۋلىرى ئۇچلىنىپ، كۆزلىرى يۇمۇلدى. ئۆز ۋۇجۇدىدا ھېچقاچان يۇز بېرىپ باقمىغان تەڭداشسىز بىر شېرىن سېزىم بېشىدىن كىرىپ پۈتىنىڭ تىرنىقىدىن چىقىپ كەتتى. لەۋلەر يېقىنلاپ، تىنىقلار قوشۇلۇپ ...

ئىشىكنىڭ قەھرلىك ئېچىلىشى ئابدۇرېشىتتىن باشقىلارنى چۆچۈتۈۋەتتى.

— ئەسسالام، ئالىمجان قېرىندىشىم. يولۇڭلارغا تولا قاراپ ...

— خەۋىرىنى بەرمەكچى بولغان قاشتاش مۇشۇمىدى؟! — ئالىمجاننىڭ زەردىلىك ئاۋازىدىن ئابدۇرېشتىنىڭ شېرىن تۇيغۇلار ئىلكىدە يۇمۇلغان كۆزلىرى لاپپىدە ئېچىلدى، — بۇنداق تېزەك، چالمىلارنىڭ سودىسىنى قىلىدىغان بولساڭلا، مەن بىلەن بىر يولدا ماڭمەن دېمەڭلا !

قۇيۇلغان ئۆپكىدەك ئەمچەكلەر ئارىسىدىن يۇلقۇنۇپ دېگۈدەك چىققان ئابدۇرېشتىنىڭ كۆرگىنى كۆزلىرىدىن غەزەپ چاچرىتىپ تۇرغان ئالىمجان بىلەن لەۋلىرىنى يېنىك چىشلەپ تۇرغان كۆتكۈچى قىز بولدى. كۆتكۈچى قىزنىڭ قولىدا ئابدۇرېشتىنىڭ ئۆيىدىكى كىيىم ئىلغۇچتا قالغان كىيىملىرى تۇراتتى.

— كەلگىنىڭلا ياخشى بولدى. مۇنۇ پاختا بەدەن قىزلار

سىلىگە تەلمۇرۇپ...

— قويۇڭلا ئۇنداق گەپنى. مەھەللىمىزگە بۇنداق زەھەرنى باشلاپ چىققىنى سىلىما؟

— ۋىيەي، ئالىم تاشچى، ئالىم تاشچى دەۋاتاتتى، تازا بىر تېشىنىڭ تايىنى يوق تاشچىكىنە ماۋۇ.

— ئۆزىنىڭ تېشىنىمۇ پايدىسىغا سېتىۋەتكەن گەپ.

ئالىمجان كۈچەپ تۈكۈردى. ئابدۇرېشىت تارتىنىپ تۇرغان كۈتكۈچى قىزنىڭ قولىدىن كىيىملىرىنى ئالدى. شۇ قىزنىڭ باشلىشى بىلەن ياندىكى ئايرىمخانىغا چىقىپ كەتتى.

كەچتە جالالىدىن قارىي ئابدۇجېلىلنىڭ قولىدىن بەش مىڭ يۈەننى يۈلۈپ دېگۈدەك ئالدى:

— قاملاشتۇرالمىغان نېمەڭلىگە مۇشۇ ئىشنىڭ باھاسىنى تالىشىسىلە تېخى. ئاشۇنداق جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن سويمىلار بىلەن ئالىم ئۇرۇقنى ئۇندەككە كەلتۈرگىلى بولامدۇ؟ قېنى ئۇ سۈت ئەممە قىزلىرىڭلا؟

— ئۇنداقلارنى ئېلىپ چىققان بىلەن ماسلىشىپ بېرەلەمدۇ، قارىمكا؟ مۇشۇ كونا ياغاچلار قىلالمىغان ئىشنى ئۇ چۈجىلەر قىلالامتىكى.

— قىلالمىغان بولسىڭلا ئۆزۈم قىلىمەن. خەپ، ئالىم ئاۋاقنىڭ كۆرىدىغان كۈنى ئالدىدا تېخى!

2

ئىمىن سېۋەتنىڭ كونا ئېقىندىن كولاتقۇزغان كاتىكى بىر كۆلنىڭ ئورنىچىلىك چوڭايغانىدى. ئۇمۇ قارايانتاقنىڭ ئۈدۈلىدىن كولىدى. بۇ جايغا روزىتوختى باشلاپ كەلدى.

— ئالىمجانغا ھېلىقى قاشتاش چىققان جاي مۇشۇ، — دېدى روزىتوختى گىرىمسەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قولىنى چېنەپ تۇرۇپ، — ئۆتۈنۈپ قالاي، ئۆزلىرىنى بۇ يەرگە باشلاپ

چىققىنىمنى ھېچكىم بىلمىسۇن، ئىمىنكا.

ــ خاتىرجەم بولۇڭلا، ۋاي ئۇكام. ئۆزۈممۇ تۇرمايمەن بۇ يەردە. مەنمۇ كاتەككە چۈشۈپ تاش كولايدىغان كۈنگە قالمىدىم تېخى.

ئىمىن سېۋەتنىڭ ئويلىغىنى بار ئىدى. ئۇ ئىنىسى بارىجان بىلەن شېرىكلىشىپ قىلماقچى بولغان تۇنجى خەيرلىك ئىشىنى ئاۋۋال ئالىمجانغا يولۇقۇپ، ئۆزى ۋە جالالىدىن قارىيغا ئوخشاش خوتەننىڭ كاتتا تاشچىلىرىنى قارايانتاقتا نەچچە سائەتلەپ ساقلاتقۇزغان، ئاندىن سالىھ ھاجى دېگەن سولتەكنىڭ ۋاستىسى بىلەن خوتەن دىيارىنىلا ئەمەس، ئۈرۈمچى، ھەتتا ئىچكىرىنىڭ قاشتاش بازارلىرىنى لەرزىگە كەلتۈرگەن ھېلىقى قاشتاش چىققان مۇشۇ يەردىن باشلىماقچى بولغانىدى.

ئالىمجان دېگەن ئاۋاققا ئۇچرىغان تاش ئۆزىگە ئۇچرىمامدىكەن؟ قارايانتاقنىڭ قاشتېشى ئالىمجانغا ئۇچرىغان ئاشۇ بىر پارچە تاش بىلەنلا تۈگەپ قالامدىكەن؟ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاشۇ ئالىمجان دېگەن بىرنېمىنىڭ شۇنچە قاشتاشلىرىنى دېگەن باھاسىغا سېتىۋالدى. ئاخىر بىر پارچە تاش تېپىپتىكەن، ئەل ـ يۇرتنىڭ كۆزىچە ئۆزىنى قۇم ـ شېغىللار ئارىسىدا ھارغۇچە يۈگۈرتكەننى ئاز دەپ، «بۇ دېگەن بىزنىڭ مەھەللە» دەپ بوينىنى سوزدى. ئۆزىگە قاش كۆتۈردى. شۇنچە خەقنىڭ ئالدىدا يۈزىنى قىلمىدى. سالىھ ھاجى دېگەن سويمىمۇ ئېغىزىدا «يورۇڭقاش ھەممىمىزنىڭ دەرياسى، بۇ جايدا خوتەنلىك ھەممە كىشىنىڭ رىزقى بار» دەپ كاپشىغىنى بىلەن، تاغارلاپ پۇل تاپقىنىدا ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ كارتىسىغا كىرگۈزدى. قېنى ئۇنىڭ «ھەممە خوتەنلىك» دېگىنى؟ ئىمىن ئاخۇن خوتەنلىك ئەمەسمىكەن؟ بىرەر قېتىم بولسىمۇ «ئىمىن ئاكا، سىز دېگەن خوتەنلىك تاشچىلارنىڭ ئەڭ كونىسى، مۇنۇ تاشقا شېرىك بولامسىز؟» دەپ سوراپمۇ قويمىدى. ئېغىزىدىن ئانىسىنىڭ سۈتى پۇراپ تۇرىدىغان سالىھ دېگەن بالىجاننىڭ قىلغان قىلىقى

جالالدىن قارىنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ، نەچچە كېچە ئۇيقۇسىنى قاچۇرغان يەردە ئۇنىڭ ئۇستازى ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ كۆڭلىگە كەلمەمدىكەن؟ خەپ، ئىچى قوتۇر، كۆڭلى ئەگرى ئۇ بىرنەمىلەر توختاپ تۇرۇشسۇن، ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ ئازار يېگەن كۆڭلى تۇيۇپ تۇرغان رىزىق ـ نېسىۋىنى كۆرۈپ قويۇشسۇن ! ئۇ چاغدا ئىمىن ئاخۇن سېۋەت تاپقان قاشتاشنى ئالىمجانغا ئوخشاش چاتقاللار ئارىسىغا كۆمۈپ يۇرمەيدۇ، «نوچى بولساڭ كېلىشە، نەق پۇل ساناپ ئېلىشە !» دېگىنىچە قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، قاشتاشنى پۇتى بىلەن تۇرتۇپ، مەيدە قوپۇرۇپ تۇرىدۇ. سامپۇللۇق ھايانكەشلەرمۇ، شەھەرلىك ئېلىپساتارلارمۇ ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇشىدۇ؛ ياقىسىدىن توپا قېقىشتۇرۇپ، شىلەپىسىدىن قىل تېرىپ خۇشامەت قىلىشىدۇ. باغلام ـ باغلام پۇللىرىنى تورۇكلىتىپ تۆكۈپ، ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ ئالدىغا كېسەك تىزغاندەك تىزىشىدۇ. ئىمىن ئاخۇن ئۇنداق پۇللارنى يارىتمايدۇ؛ بۇرنىدا پىننە سورۇيدۇ؛ ياقا ـ پەشلىرىنى قېقىشتۇرغىنىچە سورۇنۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا تىك تۇرىدۇ. سېپىتۋالغۇچىلار ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئۇۋۇسى بۇزۇلغان چۈمۈلىلەردەك ئايلىنىدۇ؛ ئانىسىدىن ئايرىلغان چۈجىلەردەك چۈكۈلدىشىدۇ. ئىمىن ئاخۇن قاشتاشنىڭ باھاسىنى ئۆرلىتىدۇ. باشقىلار يېلىنىپ يالۋۇرۇشىدۇ. ئايىغىغا تىزلىنىپ ئۆمىلىشىدۇ. شۇندىلا ئىمىن ئاخۇن رازى بولىدۇ. شۇندىلا ئىمىن ئاخۇنىڭ ھاردۇقى چىقىدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا ئىمىن ئاخۇنىڭ ئالىم ئاۋاق، سالىھ بالىجانلاردىكى ئۆچىنىڭ يېرىمى چىقىدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا ئىمىن ئاخۇنىڭ خوتەن قاشتاش بازىرىدىكى مۇشۇ يىللاردا سەۋەبسىزلا غۇۋالىشىپ كەتكەن ئىناۋەت ـ ئوبرازى باشقىدىن نۇرلىنىپ، يېڭىياچە چاقنايدۇ ! لېكىن، شۇندىمۇ ئىمىن ئاخۇن تاپقان قاشتاشنى ئۇلارغا سېتىپ بەرمەيدۇ. خوتەننى چاڭ كەلتۇرگەن قاشتاشنى جالالدىن قارىي دېگەن ئاۋۇ كۆتمەك ساقالغا كۆتۇرگۈزۈپ، ئۆزى قېرىنىمۇ بۇرنى

قەبرىمىغان ئۇ قەبرى ھاڭگىنى ئالدىغا سالغىنىچە ئۆرۈمچىگە بارىدۇ. چۆپقەتلىرىنى تاپتۇرىدۇ. قاشتاشنى نەرخىگە چىقىرىپ ساتقۇزىدۇ. جالالىدىن دېگەن ئاشۇ قەبرى مۇسەللەسخور يېتىپ باقىقان مېھمانخانىلاردا كېچە - كېچىلەپ يېتىپ باقىدۇ. «ياخشىمۇسىز، مۇلازىمەت كېرەكمۇ؟» دېگەنلەرگە «كېرەك» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. جالالىدىن قارىيىنى يۇگۇرتكەن ھېلىقى نىل رەڭ دورىدىن تاپتۇرۇپ يەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن «مۇلازىمەتچى خېنىم»لارنىڭ كۆزلىرىنى ئالايتىپ، «ياپىرىم، ئۆزلىرى قەبرىغان بىلەن، كۈچ - قۇۋۋەتلىرى كارامەت ئىكەن. يەنە قاچان كېلىلا؟» دېگۈزۈۋېتىدۇ. قاشتاش دېگەن شۇنداق نەرسە. ئۇ ئاسان تېپىلمايدۇ. جاپا تارتىپ تاپقانكەن، مېغىزىنى شۇنداق چېقىش كېرەك.

ئېھ، نېمىدېگەن شېرىن، نېمىدېگەن جەلپكار كۆرۈنۈشلەر ئۇ؟!

شۇ خىياللار قېنىنى ئۆركەشلىتىپ، تىنىقىنى تېزلەتكىنىدە ئىمىن سېۋەتىنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلدى. بۆرتۇپ چىققان مەڭز گۆشى لىپىلدىدى. بۇرۇن تۆشۈكلىرى بىرده كېڭىيىپ، بىرده تارايدى. ھاياجان تەرلىرى تۆكلۈك مەيدىسىنى يالاپ ئۆتۈپ، پۈتۈپ قالايلا دەپ قالغان كىندىكىدە غايىب بولدى.

ئەپسۇس، يۇقىرىقىلار خىيال ئىدى. ئىمىن سېۋەت ئوبدان بىلەتتىكى، خوتەندە بىرەرىنىڭ خىيالىغا پۈل سانايدىغانلار تېخى يوق ئىدى. ئەمما، ئۆزىنى خوتەنلىك قاشتاشچىلارنىڭ داھىيىسى ساناپ يۈرگەن ئىمىن ئاخۇن ئۆزى كاتەك كولىسا قانداق بولىدۇ؟ جالالىدىن قارىي، روزىتوختىلار جېنىدا «بىز دۇلدۇلدىن چۈشۈپ، ئېشەككە مىنمەيمىز» دېيىشتى. ئاشۇلار دۇلدۇلغا مىنگەن يەردە ئىمىن ئاخۇننى نېمە دېسە بولاركىن؟ شۇنداق ئىكەن، ئىمىن ئاخۇن ھەرگىزمۇ قولىغا گۈرجەك ئالمايدۇ. تۈتاملاپ پۈل ساناپ كۆنگەن بۇدرۇق قوللىرىغا جوتۇ ياراشمايدۇ. خۇدايىم ئۇنىڭغا بىر ئوبدان ئىشلەيدىغان كاللىنى بەرگەن. شۇنى

ئوبدان ئىشلىتىش كېرەك!

بۇ ئىشتا ئىمىن ئاخۇن ياخشى بىر شېرىك تېپىشى كېرەك. مەجەز - خۇلقى كېلىشمىدىغان، ئۆزىنىڭ سىزغان سىزىقى بويىچە ماڭمىدىغان بىرەرى بىلەن شېرىكلىشىپ يەڭ تۇرۇپ ئىشلىشى، دەريا قىنىغا چۈشۈپ توشقان كاتەك كولىغاندەك، توڭگۇز ئوزۇق ئىزدىگەندەك شېغىل مالتىلاپ قاشتاش ئىزدىشى كېرەك ئىدى. هازىر بۇ تىجارەتتىكىلەرنىڭ هەممىسى ئىككى - ئۈچتىن شېرىكلىشۋالدى. بىرەر سودا ئۈستىگە شېرىكلەردىن بىرەرى كېلىپلا قالسا، يوقمۇ تەڭ شېرىك بولۇپ پايدا ئۈندۈرىدىغان قىلىق چىقىپ قالدى. شېرىك بولمىسا بولمايدۇ. جالالىدىن قاربي جېنىدا ئۆزىنىڭ شېرىك بولۇش تەلىپىگە قوشۇلمىدى. قوشۇلغان تەقدىردىمۇ ئۇ قاقباشقا ئىشىنىپ كاتەككە قارىتىپ قويغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، ئۆزىگە سادىق، هەربىر ئېغىز گېپىنى يارلىق دەپ بىلىدىغان بىرەرىنى تېپىشى كېرەك. بۇنىڭغا بىر قورساق قېرىنداشى باربجان ئەڭ ياخشى نامزات. هازىرقى كاتەك كولايدىغان ئىشتا شۇنى قېتىۋالسا، كېيىنچە بىرەر چوڭراق سودىغىمۇ شېرىك ئەتكىلى بولىدۇ. تەڭ پايدىنى ئېلىپ بولۇپ، مۆرىمەس باربجانغا قانچىلىك بەرسە ئىمىن ئاخۇننىڭ ئېغىزىدىن چىققىنى هېساب.

— ئون ئادەم تاپىمەن، — دېدى ئىمىن سېۋەت ئىنىسى باربجانغا، — شېرىكلىشىپ كاتەك كولايمىز. سەن كاتەك بېشىدا نازارەت قىلىپ تۇرىسەن. ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئوزۇق - تۈلۈكى، خەج - خىراجىتى، كېتەرلىك سايمانلار بىزدىن. يەنە تېخى ئۇلار كۈندىلىك ئىش هەققىنى نەق ئالىدۇ. بىز ئۈچۈن كاتەك كولايدۇ. تاپقان قاشتاش ئىككىمىزگە بولىدۇ. تەڭ شېرىكلىشىپ مەبلەغ چىقىرىمىز. تاپقىنىمىزنى ئىككىمىز تەڭ بۆلۈشىمىز.

باربجان بىراقلا كۆيۈمى ئېشىپ قالغان ئاكىسىدىن خۇشال بولدى. نەچچە يىلدىن بېرى بىرەر قېتىملىق سودىسىغا شېرىك ئېتىپ قويۇشنى شۇنچە ئۆتۈنسىمۇ، يېلىنىپ - يالۋۇرۇشلىرىنى

قېتىغىمۇ ئېلىپ قويمىغان بىر قورساق ئاكىسىنىڭ ئاخىر ئىنسابقا كەلگىنىدىن، تەۋپىق ـ ھىدايەت تاپقىنىدىن شادلانىدى. لېكىن، ئۇنىڭدا شېرىكلىككە دەسمايە قوشقۇدەك پۇل يوق ئىدى. نېمىشقىدۇر ئاكىسىغا شۇنچە بەرگەن خۇدايىم ئىنسىغا بەرمىگەنىدى. ئاكىسىغا سېخىي قولىنى كەڭ يايغان ياراتقۇچى نېمىشقىدۇر ئىنسىغا كەلگەندە پۇلدىنلا ئەمەس، بوي ـ بەستىنىمۇ، ئۇنلۇك ئاۋازدىنمۇ، ھېچنېمىدىن تەپ تارتمايدىغان يىگىتلىك مىجەزدىنمۇ قىسىر قويغانىدى. باربجان ئاكىسىنىڭ ساخاۋىتىدىن قەۋەتلەپ خۇش بولدى، ئۇنىڭ تەلىپىگە ئالدىراپلا قوشۇلدى.

ـــ قانچىلىك دەسمايە كېتەر؟ ـــ تارتىنىپقىنا سوربدى باربجان، ـــ بىر ـ ئىككى مىڭ كوي يېتەرمۇ؟

ـــ بىر ـ ئىككى مىڭ دېگىنىنى. كۇنلۇكىگە كېتىدۇ ئۇنچىلىك پۇل دېگەن. شېرىك بولغۇڭ بولسا، كەم دېگەندە يىگىرمە ـ ئوتتۇز مىڭنى تەييارلا. مەنمۇ شۇنچىلىك چىقىرىمەن.

باربجان تىرناق كوچىلىدى، زەپىران چىرايى تاتاردى، لەۋلىرى ئۇمچەيدى:

ـــ مەندە ئۇنچىلىك پۇل يوق. مۇمكىن بولسا قەرز بېرىپ تۇرسىڭىز، قولۇم پۇل كۆرگەن ھامان...

ـــ ماڭە ۋاي، سەن قاشتاشچىلىقنى بىلمەيدىكەنسەن. شېرىك دېگەن بىر پۇڭىغمۇ شېرىك. سامىپۇللۇقلارغا قاراپ باقە، دادا بىلەن بالا، ئەر بىلەن خوتۇن تەڭ شېرىك بولۇشۇپ قاشتاش كولاۋاتىدۇ. بىر ـ بىرىگە تاش ساتقىنىدا ئون كويغمۇ يۇز ـ خاتىر قىلىشمايدۇ. پۇل دېگەن ئەنە شۇنداق قىلغاندىلا ئاۋۇيدىغان نەرسە. ھەممە پۇلنى مەن چىقىرىپ قاشتاش ئىزدەيدىغان ئىش بولسا، سېنىڭ شېرىكلىكىڭ نېمىگە ھېساب؟ ئۇ چاغدا ئۆزۈم يالغۇزلا قىلغان بولمامدىمەن ئۇ ئىشنى؟ پايدا چىققاندا كۆزۈڭنى پارقىرىتىپ تۇرارسەن ھېلى.

باريجان هەر تەرەپكە قاتريدى. ئانىسىدىنمۇ، ساتىراش ئاغىنىسىدىنمۇ پۇل سوريدى. بىر چاغلاردىكى ساۋاقداشلىرىدىنمۇ، زىيالىي ياشلار مەيدانىدا بىللە «قايىتا تەربىيە» ئالغان تەقدىرداشلىرىدىنمۇ قەرز ئالدى. ھەپتە ئۆتۈپ ئوتتۇز مىڭ يۈەننى ئاكىسىنىڭ ئالدىدا قويدى:

— ھازىرچە تاپقىنىم مۇشۇنچىلىك. كېيىنگە...

— ئىشنى باشلاۋېرەيلى، كېيىنمۇ مۇشۇنىڭدەك تېپىپ كەل.

تاش كولايدىغانلارنى ئىمىن سېۋەت تاپتى. ئۇلار ياقا يۇرتلاردىن كېلىشىپ، ئاي ـ يىللاپ يۇرۇڭقاش دەرياسىدا دۇم يېتىپ، دۇم قوپۇپ قاشتاش ئىزدىگەن بولسىمۇ يارانقۇچى رىزىق ئېيتماي، قورسىقى دۇمبىسىگە چاپلىشىپ قالغانلاردىن ئىدى. ئۇلار ئىمىن سېۋەتنىڭ بۇيرۇمىسىنى ئاڭلاپ قەۋەتلا خۇش بولۇشتى. قاشتاش مەيلى چىقسۇن، چىقمىسۇن، كۈندىلىك «مائاش»نى نەق ئالىدىغان بۇنداق ئاسماندىن پوشكال ياغقاندەكلا ئامەت ئۇلارغا خوپ كەلدى.

— ئىنىم باريجان سىلەرنىڭ ھەر ۋاقىلىق ئاش ـ نېنىڭلارنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، — دېدى ئىمىن سېۋەت ئۇلارغا، — كۈندىلىك ھەممە ئىشىڭلارغىمۇ باريجان مەسئۇل بولىدۇ. مەن يېنىڭلارغا كۆپ چىقالمايمەن.

ئىش باشلىنىپ ئۇچ كۈن بولغىنىدا ئىمىن سېۋەت قارايانتاققا يەنە چىقتى. ھەربىر ئىشلەمچى بىلەن قول سىقىشىپ كۆرۈشتى. ئېلىپ چىققان بىر تەۋەك گۆشگىردىنى ئۆز قولى بىلەن تارقىتىپ بەردى.

— ئىنىم قاشتاشنى تونۇمايدۇ، — دېدى ئىمىن سېۋەت ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى ئايرىم ـ ئايرىم ياقىغا تارتىپ، — سەن ھەممىنىڭ باشلىقى. شۇڭا، ساڭىلا دەيمەن، سېنىڭلا كۈندىلىك مائاشىڭغا يىگىرمە كويدىن قوشۇپ بېرىمەن. قاشتاش چىقىپلا قالسا ماڭا خەۋىرىنى بېرىسەن. باشقىلارغا نازارەتچى بولىسەن.

بىرەرىنىڭ كاتەكتىن قېزىلغان قاشتاشتىن مەيلى چوڭ، مەيلى كىچىك بولسۇن، تىقىشتۇرغىنىنى كۆرسەڭ، شۇ ھامان ماڭا مەلۇم قىلىسەن. بۇ ئىشنى سەنلا بىلىسەن. ئىنىس - جىنغا تىنمايسەن.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى «باشلىق» بولۇشتى. ھەممىسى كۈندىلىك دېيىشكەن ئىش ھەققىگە ھەپتە ئاخىرىدا ئىمىن سېۋەتتىن بىر - بىرىگە تۈيدۇرۇشمايلا «دەرىجە مائاشى» قوشۇپ ئېلىشتى. ئۆز كۆڭلىدە باشقا ھەمراھلىرىدىن ئۆزىنى «ئەڭ ئىشەنچلىك، ئەڭ مۇھىم» سانىشىپ يۈرگەن ئىشلەمچىلەر كۈن - تۈن بىر - بىرىگە ناھايىتى ئوبدان نازارەتچىلىك قىلىشتى. ئىشلار بىر ئوبدان يۈرۈشتى.

ئىمىن سېۋەتنىڭ كۆڭلى تۈيغىنى راست ئوخشايدۇ. روزىتوختىمۇ ئۇنى ئوبدان يەرگە باشلاپ چىقىپتۇ. ئىش باشلاپ ھەپتە بولغان كۈندىن تارتىپ ھەر كۈنى دېگۈدەك ئالالا قاشتاشتىن رىزىق ئېيتىپ تۇردى. گەرچە بەك چوڭ، بەك ۋاي دەپ كەتكۈدەكلىرىدىن ئېيتمىغان بولسىمۇ، ھەرھالدا قېزىلغان قاشتاشلار ئۈدۈللۇق سېتىلىپ تۇردى. شۇنداقتىمۇ، ئىككى ئايغا بارمايلا باشتا ئاكا - ئىنى ئىككىيلەننىڭ سالغان مەبلىغى «تۇگىدى»، ئىمىن سېۋەت شۇنداق دېدى. سالغان مەبلىغى راست يەنە بارمۇ، باربجان ئۇقمايتتى، ھەتتا ئۇ ئاكىسىنىڭ پۇل قوشمىغىنىنىمۇ، نەۋاقتىن بېرى ئىشلەمچىلەرگە تارقىتىپ كېلىۋاتقان ئىش ھەققىنىڭ ئۆزى ئېلىپ كەلگەن پۇلدىن بېرىلىۋاتقىنىنىمۇ بىلمەيتتى.

— دەسمايە غالتەككە چىقتى، بارى، — دېدى ئىمىن سېۋەت گېلىنى قىرىپ تۇرۇپ، — كېمىنى تېپىپ كەل.

باربجاننىڭ لەۋلىرى قۇرۇدى، بۇغدىيىكى لىپىلدىدى، چىرايى تېخىمۇ بەكرەك سارغايدى:

— پۇل ئۆتنە ئالالايدىغانلىكى يەرلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئۆتكەن قېتىم ئېلىپ بولدۇم. ئەمدى نەدىنمۇ قەرز سورارمەن؟

— ئەمسە شەھەرنىڭ چىقىپ كېتەمسەن يا؟
بۇ سوئال باھارجاننى مەڭدەتتى. شەھەرنىڭ مۇشۇنداقلا چىقىپ كەتسە قانداق بولىدۇ؟ ئاۋۇلارنىڭ قەرزىنى قانداق قايتۇرىدۇ؟ بۇنىڭدىن كېيىن نېمە يەپ، نېمە كىيىدۇ؟
— تاپاي، يەنە ئىزدەپ باقاي.
باھارجان كەتتى. ياشىماقنىڭ ئەڭ مۇشكۇل كۈچىسىدا قەدەملىرىنى ئېغىر يۆتكەپ، كىملەرگىدۇر يېلىنىپ، كىملەرگىدۇر چىراي سارغايتىپ قەرز سورىدى. يۈزىگە ئىشكەلەر يېپىلىپ، قۇرۇق قايتۇرغان بوسۇغىلار ئېگىز بىلىنىپ ھەپتە ئۆتتى. ھەپتىدىن بېرى قارايانتاق تەرەپكىمۇ چىقالمىدى. كاتەكچىلەرنى يوقلايدىغان بارچە جاپاغا بىچارە ئاكىسىلا قالدى.
مۇشۇ كۈنلەردە ئىمىن سېۋەتىمۇ ئارىسالدى بولدى. كۆپ ئىككىلەندى. ئۇيقۇسى قاچقان كېچىلەرنىڭ ھەممىسىدە ئىنىسى باھارجاننىڭ سولغۇن تەلەتى چاقىرىلمىغان مېھمانىدەك كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇپ ئارامىنى بۇزدى. شۇ كېچىلەردە كۆز ئالدىغا كېلىۋالغىنى يالغۇز باھارجانلا ئەمەس، يەنە ئۆزىنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى بىچارە تۇرقى، تازا كۈچىگە كەلگەندىكى بىر نانغا زار بولغان سىيماسىمۇ بار ئىدى. ئۇ كۆرۈنمىلەر ئارىسىدا چىرايى تاتىراپ ئاغرىغۇ ئانىسىمۇ بار ئىدى. ئانىسى ھە دېگەندىلا باھارجاننىڭ تەرىپىنى ئالاتتى، شۇنىڭ ئېرىقىنى ياقىلاپ، شۇنىڭ كۈلۈڭىغا چوغ تارتاتتى. ئانىسىنىڭ بۇ قىلىقلىرى ئىمىن سېۋەتكە ياقمىدى. باھارجاننىڭ بىچارە تۇرقىمۇ ياقماي قالدى. بىر ئاندىن تۇغۇلۇپ تۇرۇپ ئۇ نېمىشقا ئادەمنىڭ ئىچىنى سىققۇدەك مۇشۇنداق بىچارە؟ كىشىنى بىزار قىلغۇدەك نېمانچە جانسىز؟ نېمانچە دۆت، نېمانچە كالۋا؟!
ئىمىن سېۋەت يەنە ئويلاندى: ئاشۇ ئېغىر كۈنلەردە بۇ «كۆيۈمچان» ئانىسىدىن قاي خوۋلۇق، شۇ بىر قورساق قېرىندىشىدىن قاي ھىممەت كەلدى؟ كەلمىدى ! ھىممەت ۋە

خوژلۇقلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ ئىمىن ئاخۇن تىرىشىپ - تىرمىشىپ تاپقان پۇلدىن كەلدى. قولى پۇل كۆرۈۋىدى، ئانىسىنىڭ ئاۋازىدىكى كارکىراقمۇ ئۆچۈپ، چىرايىغا تەبەسسۇم يۈگۈردى. قولى پۇل كۆرۈۋىدى، مۇنۇ ئاشتاغىرى ئىنىسىمۇ ئۇزۇم شىرنىسىگە ياماشقان چۈننەدەك ئۆزىگە يېپىشتى. دېمەك، ھەممىگە كېرىكى پۇل ! بۇ جاھاندا پۇللا بولسا ئانا مېھرىمۇ بولىدۇ. پۇللا بولسا ياتمۇ قېرىنداش، دۇشمەنمۇ دوست بولىدۇ ! پۇلدىن باشقىسى ئوسۇرۇققا ھېساب !

شۇ تۇيغۇدا ئىككىلىنىشلىرى تۇگۈن تاپقان ئىمىن سېۋەتتىكى قەيەردىندۇر خەۋىرى كەلگەن قاشتاشنى قوغلايمەن دەپ، قارايانتاق تەرەپكە چىقالمىغىنىغا ئۇچ كۈن بولدى. ئىشلەمچىلەر نېمە يېدى، بىرەر قاشتاش تېپىلدىمۇ ھېچبىر خەۋىرى بولمىدى. مۇشۇ ئۇچ كۈندە ئۇنىڭ ئوك قاپىقى توختىماي تارتتى. قاپىقى توختىماي لىكىلداۋەرگەن كۈنى پېشىن بىلەن تەك يانفونى ئۇزۇلمەي سايراپ كەتتى. ناتونۇش نومۇردىن كەلگەن تېلېفون ئىمىن سېۋەتتىكى كەيپىنى ئۇچۇردى:

— ۋەي، كىمۇ؟

— خۇدايىم بەردى، ئىمىنكا ! — قارشى تەرەپ تىنىقى پېتىشمەي سۆزلىدى، — بەك يوغان، بەك چىرايلىق. خۇدايىم ...

— ۋوي، كىم سىلى؟ خۇدايىم نەدىن نېمە بەردى؟

— مېنى تونۇمىدىڭىزما، ئىمىنكا؟ مەن سىزنىڭ كاندا ئىشلەيدىغان... تېز چىقىڭ. بىرسىنىڭ تېلېفونىدا ئۇرغانىدىم، گۇمانلىنىپ قالدى. قاشتاش چىققان بولسا سېتىپ بېرىڭلار دەۋاتىدۇ.

ئىمىن سېۋەتتىكى يۇرىكى سېلىپ كەتتى، تاڭلىيى قۇرۇپ ئېغىزىغا گەپمۇ كەلمىدى، پۇت - قوللىرى تىترەپ كەتتى.

— ھا... ھازىرلا چىقىمەن. تې... تېلېفونىنى ئىگىسىگە بېرىۋېتىپ، يىراق كەت. مەن چىققۇچە ھەرگىز كاتەكىكە يېقىنلاشما !

«كالا بېشى» گۈرۈلدەپ ئوت ئالدى. ماي تەپكىسى ئەڭ ئاخىرقى چەككىچە دەسسەلدى. ئازادە يول تارچۇق كەلدى. رولغا چىڭ يېپىشقان ئىمىن سېۋەت پوكزەكتەك سەكرىدى. كۆز قارىچۇقى هازىرلا چانىقىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك پۈلتايدى.

ئىمىن سېۋەت كاتەككە يەتكىنىدە ئىشلەمچىلەر چوكقۇر ئورەك ئىچىدە غۇژمەكلىشىپ يېتىشاتتى. هېچبىرىنىڭ ئېغىزى زۇۋانغا كەلمەيتتى. هەممىسى كېكەچلەيتتى. جىددىيلەشكىنىدىن چىرايى تاتىرىپ كېتىشكەنىدى.

— قې... قېنى؟

بىر - بىرىنى بوسۇرۇپ يېتىشقانلار ئۆره بولدى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۆره بولغۇچىنىڭ باغرىدا بىر پارچە ئوتقاش كۆرۈندى. نە ئوتقاشكى، يوپيۇرۇق بىر تولۇن ئاي، نە تولۇن ئايكى، چوڭ بىر پارچە كەهرىۋا جۇلالاپ تۇراتتى.

ئىمىن سېۋەت خۇددىنى يوقاتتى. يەر ئاسمان، ئاسمان يەر بولدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئاغدى، ئېغىزى كالچايدى. بوغۇزى سىقىلىپ، نەپەس ئالالمايلا قالدى. ئۆزىنى قاشتاشنىڭ ئوستىگىلا ئاتتى...

خېلىدىن كېيىن ئۇنىڭغا خەۋەر يەتكۈزگۈچى قايتىپ كەلدى. شۇندىلا ئىمىن سېۋەتمۇ هوشىغا كەلدى.

— مىليونغا يارايدۇ - هە، ئىمىنكا؟

ئىمىن سېۋەت سوئالچىغا قادىلىپ قارىدى. كاللىسىدىن بىر مەشئۇم خىيال شۇنچىلىك تېز ئۆتتىكى، كۆزىدىن بالقىغان سوغۇق نۇردىن سوئالچىمۇ هودۇقۇپ كەتتى. شۇندىمۇ ئىمىن سېۋەت شۇ هامانلا ئۆزىگە كەلدى. گويا هېچ ئىش بولمىغاندەك، قۇچىقىدىكى قاشتاش هېچقانچە پۇلغا يارىمايدىغاندەك بىر هالدا سوئالچىغا دېدى:

— ماڭ، بېرىپ ماشىنامدىكى سومكىنى ئەكەل.

سومكا كەلدى. سىيرىتما ئېچىلدى. ئىچىدىكى هەممە پۇل تۆكۈلدى. ئىمىن سېۋەت پۇللارنى سانىمايلا ئورەك

ئىچىدىكىلەرگە ئۇلەشتۇرۇپ بەردى. ئۆز ئۆمرىدە بۇنچىلىك پۇلنى تۇتۇپ باقمىغان بارماقلار يۇمۇلمايلا قېلىشتى.

— ئەمدى ئۆيۈڭلاغا قايتىپ كېتىڭلار. بۇگۈنلا بۇ يەردىن يوقىلىڭلار. مەن ئىزدىمىگۈچە ھېچبىرىڭلار مېنى ئىزدىگۈچى بولماڭلار. بۇ تاش ھەققىدە بىرەرىگە تىنىپ قويغۇدەك بولساڭلار، يەر يۇزىدە ئۆرە يۇرمەن دەپ خىيال ئەيلىمەڭلار.

كاتەكچىلەر ئاۋۋال ھاڭقىيىشتى. بىر - بىرىگە ئېسىنگىرەپ قاراشتى. ئىمىن سېۋەتنىڭ مۇدھىش يېغىپ تۇرغان بوزغا مايىل كۆزلىرىگە باققىنىدا بولسا ئۆزلىرىنى دەريا قىنىدا كۆرۈشتى.

ئىمىن سېۋەت قاشتاشنى قۇچاقلاپ كاتەك ئىچىدە خېلى ياتتى. قانچىلىك ياتقىنىنى ئۆزىمۇ بىلمىدى. كۆز ئالدىغا نۇرغۇن ئىش، نۇرغۇن كەچمىشلەر كەلدى؛ نى پىلان، نى ئارمانلار بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ دېگۈدەك تىزىلىشتى. ئەمما، ھەممىسى خىرە، ھەممىسى خۇنۇك ئىدى. بىرىنىمۇ ئىلغا قىلىپ، بىرىنىمۇ كۆز ئوڭىدا ساقلىۋالالمىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ خىرە ئېڭىدا مۇنۇ گۆھەرنى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا نەگە تىقىشتۇرۇپ، ئاخىرىنى قانداق يېغىشتۇرۇش ھەققىدىكى پىلان ئېنىق زاھىر بولۇپ تۇراتتى. ئىمىن سېۋەت شۇ پىلانىنى تۇزگەچ كاتەك ئىچىدىن ئورەك كولىدى. تىرناقلىرىدىن قان تامچىغىنىنى سەزمىدى. قاشتاشنى ئورەككە كۆمدى. ئارقىدىنلا بۇ پىلانىنىڭ تولىمۇ ئاددىي بولۇپ قالغىنىنى، ئاشۇ ئالىمجان دېگەن سامپۇللۇق ئاۋاقتەك بىر ئىش قىلىپ قويغىنىنى ھېس قىلدى. شۇ ھامان ئورەكنى قايتا كولاپ قاشتاشنى چىقىرىۋالدى. ئارقىدىن بېشىنى كاتەكتىن ئاستا چىقىرىپ ئەتراپقا ئەنسىز باقتى. ئەل ئايىغى بېسىلىپ، ئەتراپ سۈكۈتكە پاتقانىدى. ئۇ بىرەر شەپىنىڭ يوقلۇقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن قاشتاشنى ئىنجىقلاپ كۆتۈرگىنىچە ماشىنا يېنىغا كەلدى.

«كالا بېشى» يەنە گۈرۈلدىدى، ئەمما بۇ قېتىم تولىمۇ ئاستا قوزغالدى، قوزغىلىپ بولۇپ يەنە توختاپ قالدى. شۇ تاپتا ئىمىن

سېۋەتنىڭ يا خۇشال بولغىنىنى، يا قايغۇرۇۋاتقىنىنى بىلمەك قىيىن ئىدى. بەلكىم ئۇ ھېچقاچان، ھېچكىم يولۇقتۇرمىغان شاھانە قاشتاشنىڭ ئىگىسىگە ئايلانغاندىكى تولىمۇ شېرىن تۇيغۇ ۋۇجۇدىنى لەرزىلەپ، قويغان - تۇتقىنىنى بىلەلمەيۋاتاندۇ. شۇ سەۋەبتىن بىر ئالدىغا، بىر كەينىگە مېڭىۋاتاندۇ. بەلكىم بىر چاغلاردا كۆڭلىگە ئايان بولغان بۇ قاشتاشنى ئەسلىي ئويىدىكىدەك كۆمەي، تىقىشتۇرماي، ئەل - ئاۋامنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ، باھا تالاشتۇرۇپ ساتماقچى بولغان شېرىن ئارزۇسىغا يېتەلمەي قالغىنىدىن كۆڭلى يېرىم بولۇۋاتاندۇ. قانداقلا بولسۇن، قاشتاشنى مۇشۇ ھالدا شەھەرگە ئەكىرىپ كېتىشنى ئۇنىڭ دىل رايى پەقەتلا تارتماي قويدى.

ئىمىن سېۋەت كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ بىرپەسكىنە يېتىۋالدى. رولغا چىڭ يېپىشقان قولى توختىماي تىترەۋاتقان بولسىمۇ، كاللىسى بارغانچە سۇزۇلۇپ، ئەقىل يۇلتۇزى بارغانچە روشەنلەشتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا تۇيۇقسىز ۋەلى كەلدى. گەرچە ئالىمجان بىلەن قوغلاشماق ئوينىغان ھېلىقى ئىشتا ساقچىلارنى شۇ پاخشەك چاقىرىپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ رىزقىغا توپا چاچقان بولسىمۇ، ئۇ ئىشىنى ئۆز ئېغىزى بىلەن ئىقرار قىلدى. ئىمىن ئاكىسىدىن ئۆزرە سورىدى. ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتنى يەۋەتسىمۇ دەردى چىقمايدىغىنىنى قەسەملەپ تۇرۇپ ئىزاھلىدى. دۇشمىنى ئورتاق ئادەملەر دوستقا ئايلىنىدۇ. دېمەك، ۋەلى ئىشەنچلىك. مۇنۇ قاشتاشنى ھازىرچە شۇنىڭ ئۆيىگە تىقىپ قويۇش كېرەك.

ۋەلىنىڭ لەۋلىرى تىترىدى، ئىمىن سېۋەتنىڭ قولىنى سۆيۈپ دېگۈدەك شۇنىلىدى:

— مۇشۇ ئابدۇرېشىت بىلەن ئالىمجاندىن ئۆتۈپ كېتىدىغانلا ئىش بولسا، خىزمەتلىرىگە جېنىم پىدا. يارانقان ئىگەم بىلەن قەسەمكى، بۇ تاشلىرىنىڭ ھىد - بۇسىنى چىقىرىپ قويغۇدەك بولسام، ئىككى ئالەملىك شەرمەندە بولاي. ئىت ئۆلۈمىدە...

ئىمىن سېۋەت كېچە يېرىملىغاندا ئۇكىسى بارىجانىڭ ئىشىكىنى قاقتى:

— كاتەكتىكىلەرنىڭ ھەممىسى قېچىپ كېتىپتۇ. قارىغاندا، ئىككىمىزگە شېرىكچىلىك ياراشمىغۇدەك. بۇگۈندىن باشلاپ سەنمۇ ئۆز يولۇڭغا ماڭ. مەنمۇ كاتەك كولاشنى تاشلاپ، ئەسلىدىكى سودام بىلەن رىزقىمنى تېپىپ يەي.

3

ئالىمجان ئۆزىنى ئىزدەپ كەلگۈچىلەرنى يولغا سېلىپ بولۇپ ئابدۇرېشىت بىلەن بىرپەسكىنە مۇڭداشتى. ئاشخانىدىكى كۈتكۈچى قىزنىڭ پاراسىتىنى، ئابدۇرېشىت ئۇچۇن كۆرسەتكەن پىداكارلىقىنى ماختىدى. قىز ـ ئايالىلارنىڭ شۇنداق چاغدىكى پىداكارلىقى ئەر زاتىنىڭ بەختى ئىكەنلىكىنى، شۇنداقراق بىرسىنى تېزرەك تېپىپ توي قىلىۋېلىشنىڭ كېرەكلىكىنى ئىزاھلىدى. ئابدۇرېشىت بېشىنى گىلدىڭلاتتى. كۆز ئالدىغا كۆزلىرى چوڭ، قاڭشىرى ناچىدەك ھېلىقى قىز، لەۋلىرىنى يېنىككىنە چىشلەپلا تۇرىدىغان ئاشۇ كۈتكۈچى قىز تەكرار كەلدى. يۇمشاق كۆكسىدىن جەلپكار بىر تۇيغۇ تۆكۈلۈپلا تۇرىدىغان سىمىز بىغىبقمۇ كەلدى. كۈتكۈچى قىز بىلەن بىغىبق ئابدۇرېشىتنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا ئۆزئارا ئورۇن تالىشىۋاتقاندەك بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ، بىر ـ بىرىگە ئالمىشىپلا تۇردى.

ئابدۇرېشىت چىقىپ كەتتى. كوچىدىن ئۇنىڭ توۋلىغان «ئادارگۈل» ناخشىسى قوپال ئاڭلاندى. ناخشا ئاۋازىمۇ بارغانچە يىراقلاپ، ئالىمجان گىلەم ئۈستىدىلا ئۇخلاپ قالغان ئوغۇللىرىنى ئوڭشاي دەۋاتقاندا ئىبادەتخان جىددىيگىنە كىرىپ كەلدى:

— دەرۋازا ئالدىغا ئۇچ دېھقان كەپتۇ، بىرسىنىڭ ئۆشىنىسىدە تاغار تۇرىدۇ. سىزنى سوراۋاتىدۇ. قارىغاندا، خېلى

چوڭ تاش ئوخشايدۇ.

ئالىمجان پايپىقىنى ئۇنتۇدى، ئايىغىنىمۇ ئۇنتۇدى. ساپما كەش بىلەنلا دەرۋازىغا يۈگۈردى.

راست ئىكەن. كەچ كۈزنىڭ ئاچچىق شامىلىدا ئۇچ دېھقان دېرىلدەپ تۇرۇپتۇ. ئۆشنىسىدىكى ئېغىر يۈكتىن دۈمچەيگەن دېھقان تاغارنى ئالىمجان دەرۋازىنى ئېچىش بىلەن تەڭ يەرگە قويدى. تاغارنىڭ يەرگە چۈشكەندىكى ئاۋازىدىنلا ئىچىدىكىسىنىڭ خېلىلا ۋەزنى بار تاش ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم. قېنى ئۆيگە مەرھەمەت قىلىشسىلا.

— بىز ئالدىرايمىز، — دېدى كەلگۈچىلەردىن بىرسى، — بۈگۈن كەچ بىزلىينىڭ ئۇدۇلىدىن بۇ گۆھەرنى خۇدايىم بەردى. ئۆزلىرىگە ئاتاپ ئەكەلدۇق. ئۆيىمىزدە ئېغىر كېسەل بار. شۇڭا، يۈرتقا قايتىدىغان بولۇپ قالدۇق. ئۆيلىرىدە نەق پۇل بولسا، شارتتىدە سودىنى پۈتكۈزۈپ...

— شۇنداقتىمۇ ئۆيگە كىرىپ بىرنېمە دېيىشەيلى. ئېلىپ كەلگەنلىرى كۆرسەك كۆمۈر، كۆرمىسەك ئالتۇن بولۇپ قالمىسۇن ھېلى.

ئاۋۇلار نېمىشقىدۇر تەمتىرىدى. بىر - بىرىنى ئاۋۇال بوسۇغا ئاتلاشقا ئۇندىدى. ئاخىر تاغارنى ئالىمجانغا كۆتۈرگۈزۈپ ھويلىغا كىرىشتى.

— چىراغنى ياقمىسىلا، ئۇكام، قولچىراغ بولسا شۇنىڭدا كۆرسىلە.

— نېمىشقا؟

— كەينىمىزگە شەھەرلىك تاشچىلار كىرىۋالغان. ئۇلارنى ئېزىقتۇرۇپ ئۆيلىرىگە ئاران كەلدۇق. سودا پۈتمەستە ئۇلار كېلىپ قالسا ئىشىمىز بۇزۇلار بىكار.

— ئۇنداقتا قازناقنى كىرەيلى. قازناق ئۆينىڭ دېرىزىسى يوق. چىراغ نۇرىمۇ سىرتقا كۆرۈنمەيدۇ.

دەرۋازا ھىم تاقالدى. ئالىمجان چىراغنىمۇ ياقمىدى.

ئىبادەتخانىنىڭ كۆتۈرۈپ چىققان قولچىرىغىنىمۇ يورۇتمىدى. ئۇستىدىكى تاغارنى يۇدۇگىنىچە ھەر بوسۇغىدىن ئىنجىقلاپ دېگۈدەك ئۆتۈپ قازناققا كىردى. ئۇزۇن پاختىلىق چاپانلىرىنى پالاقشىتقىنىچە ئاۋۇلارمۇ ئەگەشتى.

قازناقنىڭ چىرىغى سۇس يورۇدى. ئالىمجان كەلگۈچىلەرگە زەن قويدى. سالۋا تەلپەكلىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىشكەن بۇ نېسىۋە ئىگىلىرىنى ئۆزى ئىلگىرى زادىلا كۆرۈپ باقمىغاندى. ھەممىسى شۇنچىلىك جىددىي، شۇنچىلىك تاقەتسىز كۆرۈنەتتى. ئالىمجان بىلدۇ: تۇنجى قېتىم بۇنچىلىك رىزىققا ئېرىشكەن ھەرقانداق كىشى مۇشۇنداق ھاياجانلىنىدۇ. يوقسۇزلۇقتىن بىر كىچىدىلا نەچچە مىڭ، نەچچە ئون مىڭ، ھەتتا نەچچە يۈز مىڭ كويىنىڭ ئىگىسىگە ئايلىنىش ئالدىدا تۇرغان قايسى بىر جان مۇشۇلاردەك ھاياجان ئازمىسىدا ئاقمايدىكەن؟

— ئىبادەتخان، مەزە ئەكىرىڭ.

— مەزەنى قويۇپ، ئۇكام، نەق سودىنىڭ ئىشىنى قىلايلى.

ئالىمجان تاغارنى ئاچتى. چوڭ بىر ئاپپاق تاش سۇپا ئۈستىدە دومىلىدى. دومىلىغاندا غىل ـ پال كۆرۈندىكى، تاشنىڭ خېلى يەرلىرىدە سارغۇچ رەڭ چاچمىسى بارەك قىلاتتى. ئالىمجاننىڭ يۈرىكىمۇ ئاشۇ تاشتەك دومىلىدى، ئەقىل ـ ھوشىمۇ ئاشۇ تاشتەك سىلكىندى، خىيالىمۇ ئاشۇ رەڭ چاچمىسىدەك چېچىلدى. «سالىھ ھاجى ئېيتقاندەك ئەسلىي قىممىتى بويىچە سېتىۋالاي، بۇلارغا ئۇۋال قىلماي» دەپ ئويلىدى ئالىمجان. شۇنداقتىمۇ، ئۇ كۆز ئالدىدىكى تاشنى ئوبدانراق كۆرۈپ باقماقچى، باھاسىنى دىتلاپ باقماقچى بولدى. دەل شۇ چاغدا ئاۋۇلارنىڭ بىرىگە تېلېفون كېلىپ قالدى. تېلېفوننىڭ سايرىشى ئالىمجاننى ئەجەبلەندۈردى. ماز گۈللىرى ئېچىلىپ تۇرغان كالتە چاپان، ئۇچى يىرتىق كۆن ئۆتۈك كىيىۋالغان دېھقان خەقتە قول تېلېفونىنىڭ بولۇشى ھەقىقەتەن ئەجەبلەنگۈدەك ئىش ئىدى. دېھقانمۇ ئالىمجاننىڭ تېكىرقىشىنى بىلىپ ئۈلگۈردى:

— ئۇنىمسام ئۇنىماي شەھەرلىك تاشچىلار تۇتقۇزۇپ قويغان بۇ بىرنەمىنى، قاشتاش چىقىپ قالسا خەۋىرىنى بىرەرسىز دەپ. يا ئىشلىتىشنى ئۇقمايمەن.

ئۇ شۇ گەپنى دېدى - يۇ، شۇنچىلىك ئەپچىللىك بىلەن تېلېفونىنى ئېتىۋەتتى. ئالىمجان ئۇ ھەقتە كاللا يۇگۇرتۇپ بولغۇچە يەنە بىرسى ھاسىرىدى:

— گۇھەرنىمۇ كۆردىلە، قانچە مىليونغا يارىغۇدەك؟

مۇشۇ كۇننىڭ دېھقانلىرى ھە دېسىلا مىليوندىن چۈشىدىغان بولۇۋالدى. ئالىمجاننىڭ خىيالىدىن شۇ كەچتى. لېكىن، ئاغرىنمىدى، ئەكسىچە خۇش بولدى. ئۆزىمۇ دېھقانغۇ؟ دېھقان مىليوننىڭ گېپىنى قىلسا نېمە بوپتۇ؟ بۇمۇ سالىھ ھاجى تىلغا ئالغان ئۆز مۇلكىنى قىممىتىنى بىلىپ تۇرۇپ سېتىش جۇملىسىگە كىرىدۇ؛ كونىلارنىڭ «كونا چاپان ئىچىدە ئادەم بار» دېگىنىگە ماس كېلىدۇ. دېمەك، ھازىر دېھقانلارنىمۇ بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ، بولۇپمۇ سېخىي دەريا يورۇقلاشتىن قاشتاش كولاۋاتقان يىرتىق چاپانلىقلارنى.

ئالىمجان ئالدىدىكى تاشقا تازا زەن قويۇۋاتقاندا بىرسى قولىدىكى تاغارنى تاشنىڭ ئۈستىگە ئالدىراپ ياپتى:

— كۆز تېگىدۇ دېيىشىدىكەن، شۇنچا يۆگەپ قويدۇم. پۇلىنى ساقايتىپ بېرىپ، قانغۇدەك كۆرۈۋالارلا.

ئالىمجان تاغارنى قايتا ئاچتى. تاشنى سىلاشتۇردى. قولىغا سىلىقلاش مېيىدەك بىر خىل سۈيۇقلۇق سۈۋاشقاندەك بولدى. قولىنى ئىشقىلاپ كۆرۈۋېدى، قۇم يۇقى ئالىقانلىرى پارقىرىدى. تاشقا قايتا زەن قويغىنىدا ئۇ بايامقىدىن بەكرەك جۇلالىدى.

— تاشنى مايلىدىلىمۇ؟

— يوقسۇ، — ئۇلار جىددىيلەشتى، — سۇ ئىچىدىن بايىلا سۈزۈپ چىقتۇق. قوللىرىغا يۇقۇشقىنى سۇ.

— سۈرتۈپمۇ باقمىدۇق. قۇممۇ شۇ پېتى بار دېسىلە تېخى.

ئەمدى ئالىمجانمۇ تاغارنى يېپىپ قويدى. ئىبادەتخان ئېلىپ

كىرگەن ئىككى تاۋاق مەزەنى داستىخانغا قويغاچ ئېغىز ئاچتى:
— ماڭا ئىشىنىپ كەلگىنىڭلارغا كۆپ رەھمەت. قانچە پۇلغا ساتىسىلەر بۇ گۆھەرنى؟
— بىر ئېغىزلا گەپ، ئىككى مىليون بەرسىلە، ئۇكام، — دېدى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ياشقا چوڭراقى.
ئالىمجان كۈلدى، كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:
— مىليون دېگەنگە ئالتە دانە نۆل كېتىدىكەن، قارىم. يېزىپ بەرسىلە دېسەم، قىينىلىپ قالىلا. شۇڭا، مىليوننى قويۇپ، ئاقىدىغان گەپنى دېيىشەيلى، ماقۇلمۇ؟
— ماقۇل. ئۇنداقتا نەچچە پۇل بېرىلا زادى؟
ئالىمجان ئىككىلەندى. دەماللىققا بىرنەرسە دېيەلمىدى. كۈنبويى دېگۈدەك چوڭ ـ كىچىك، تۇرلۈك ـ تۇمەن قاشتاشلارنىڭ رەڭ، شەكلىگە بىر قاراپلا بازاردىكى نەق باھاسىنى قويدى. شۇ قارىشىدا «سىز بىرنېمە دەپ باقامسىز يا؟» دېگەندەك ئىپادىمۇ چىقىپ تۇراتتى.
— ئۆزلىرى نامى بار ئالىم تاشچى ئەمەسما؟ — كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ دېدى بىرسى، — ئالىم تاشچى ئاي يورۇقىدىمۇ قاشتاشنى تونۇيالايدۇ، دېيىشەتتى. چىراغ يورۇقىدىمۇ خوتۇنىنىڭ چىرايىغا بېقىپ سودا قىلىدىكىنە بۇ كىشى.
بۇ گەپ ئالىمجانغا مەدەت بولدى، تېڭىرقىغان سەزگۈسىگە جان كىردى، بوشاپ كەتكەن پەي ـ مۇسكۇللىرى چىڭىدى. ئۆزىنى رۇسلاپ، سۇپا ئۈستىگە يۆكۈندى. ئالىقىنىنى سوزۇپ چىقاردى:
— ئەكەلسىلە قوللىرىنى، نەق يەتتە يۈز مىڭنى بېرىمەن. قانداق؟
ئاۋۇلار بىر ـ بىرىگە قاراشتى. ھەممىسىنىڭ لەۋلىرى قىمىلدىدى. يۈزلىرىگە تېپىپ چىققان خۇشاللىقنى

يوشۇرالمىدى. شۇنداقتىمۇ بىرەرى قول چىقارمىدى. ئالدىنقىراق سۇرۇلگەن بىرى ئېغىشىپ قويۇپ دېدى:
— يەتتە يۈزمىڭنى بەرسىلىمۇ بېرەلا. بىزدىن سىلى ياخشى. شۇڭا، بىزنى يوللەپ قويغان ھېسابتا يەنە پىتكە قوشۇپ بەرسىلە، ئۇكام.
«ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتەر» دېگەندەك، بۇ يېقىشلىق گەپ ئالىمجاننىڭ باغرىنى يۇمشاتتى. ئوخشاش بىر قوۋمغا تەۋە دېھقان تۇرۇپ، «بىزدىن سىلە ياخشى» دەپ تۇرسا ئېرىمەيدىغان قانداق كۆڭۈل ئىكەن ئۇ؟
— بوپتۇ، ھەربىرلىرىگە ئۈچ يۈز مىڭدىن، جەمئىي توققۇز يۈز مىڭنى بېرەي.
— كەم بولا. شەھەرلىك تاشچىلارغا ساتساق گەپ يوق مىليوننى بېرىدۇ بۇ تېشىمىزغا. ئاجىزلارنىڭ ھىماتچىسى دەپ سىلىنى پاناھ تارتىپ كەلگەن يېرىمىز بار بىزنىڭ. نامراتلىقىمىزغا ئېتىبار قىلىپ يەنە ئازراق قوشسىلا.
نېمانداق زۇۋاندار دېھقان ماۋۇ؟ ئالىمجان ئۆيىگە قاشتاش كۆتۈرۈپ كەلگۈچىلەرنىڭ ھېچقانداق بىرىدىن بۇگۈنكىدەك ئېسىل گەپلەرنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. ھەممىسى تېتىرەپ، ھەممىسى خۇدۇكسىنىپ ئولتۇرۇشاتتى، ئالىمجاننىڭ قويغان باھاسىنى ئاڭلاپ كۆزلىرى چەكچىيەتتى. تۇتاملاپ ساناۋاتقان پۇللىرىغا قاراپ كۆزلىرى نۇرلىناتتى. لەۋلىرىنى يىمىراتتى - يۇ، ئارتۇق زۇۋان سۇرەلمەيتتى. بۇگۈنكىلەر ئۇنداق قىلمىدى. دەسلەپ كىرگەندىكى ھاياجان تىنىقلىرىمۇ ھازىرغا كەلگەندە ئۆز رېتىمىنى تاپتى. ئۆزلىرىنى بارغانچە تۇتۇۋېلىشىپ، بىر - بىرىگە ھەمدەم بولۇشۇپ، ئالىمجانغا گەپ بەرمەي زۇۋاندارلىق قىلىشقا ئۆتتى.
— سىلى بىزگە بەرسىلە، خۇدايىم سىلىگە بېرىدۇ. بىزگە نەچچە يىلدا بىر بەرسە، سىلىگە كۇندە دېگۈدەك بىرنۇاتىمدۇ مانا. شۇڭا، بىزگە غەمخورلۇق قىلغان ئاساستا...

ئالىمجاننىڭ تېلېفونى مەزگىلسىز سايرىدى. ئۇ ئېكرانغا بىر قاراپلا تېلېفون ئۇرغۇچىنىڭ جالالىدىن قارىي ئىكەنلىكىنى بىلدى. يېرىم كېچە بولغاندا قارىي ئەجەب تېلېفون ئۇرۇپ قاپتۇ يا؟

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، قارىم. نېمە تاپشۇرۇقلىرى باركىن؟

ــ تاپشۇرۇق ئەمەس، ئىلتىماس، ئۇكام. ئۆيلىرىدىكى گۆھەرنىڭ سودىسى پىشقان بولسا، ماڭا سېتىپ بېرەرمىكىن دەپ تېلېفون قىلىشىم. سالىھ ھاجىم بەرگەن پايدىنى بىزمۇ بېرەلەيمىز. سىلى ئەتكەن سودىغا ئىشەنچىمىز بار. شۇڭا...

ئالىمجاننىڭ يۈرىكى ئاغدى. ئالدىدا ئولتۇرغانلارغا، تام - تورۇسلارغا ئەنسىز باقتى. ئاۋۇلارمۇ جىددىيلەشتى، چاپانلىرىنى ھىملىشىپ، تەلپەكلىرىنى چۆكۈرۈشتى.

ــ مانا، بىز دېمىدۇقمۇ، ئالىمجان ئۇكام، كەينىمىزگە شەھەرلىكلەر چۈشكەن دەپ؟ ئىش بۇزۇلدى مانا.

ئالىمجان تېلېفوننىڭ باتارىيەسىنى چىقىرىۋەتتى. ئورنىدىن سۆزسىزلا تۇردى. ھۇجرىسىغا كىرىپ بىخەتەر ئىشكاپنىڭ شىفىرىنى ئالدىراپ بۇرىدى. ئىسىت، ئالدىرىغىنىدىن مەخپىي نومۇرنى قانچە تولغىسىمۇ ئىشكاپ ئېچىلمىدى. ئۇنىڭ قولاشمايۋاتقان ھەرىكىتىگە ئۇنسىزلا قاراپ تۇرغان ئىمبادەتخان ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى:

ــ ئالدىرىماڭ. ئابدۇرېشىت ئاخۇننى چاقىرىڭ بولمىسا، شېرىك بولغاندىكىن، ئۇمۇ كۆرۈپ باقسۇن ئۇ تاشنى.

ــ قارىملار ئالىمىز دەپ ئاۋارە قىلىۋاتسا... ــ ئالىمجان غودۇڭشىغاچ مەخپىي نومۇرنى قايتا كىرگۈزدى، ــ مەھەللىمىزدە ئادەم باركەن. سودىنى تېزرەك پۈتكۈزۈپ ئاۋۇال ماۋۇلارنى يولغا سالايلى. جالالىدىن قارىمغا ساتىدىغان ۋاقتىمىزدا ئاندىن چاقىرارمىز ئۇنى.

ئىشكاپ ئاخىر ئېچىلدى. مۇشۇنداق كېچىدە بولۇپ قالىدىغان سودا ئۈچۈن بانكىدا قويماي ساقلىغان باغلام - باغلام

پۇل جامالىنى كۆرسەتتى. بۇ پۇللار ئاربسىدا ئۆزىنىڭمۇ، ئابدۇرېشىتنىڭمۇ، روزىتوختىنىڭ تېخى ئېلىپ كېتمىگەن پۇلىمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ پۇللىرىنى ھەربىر قەۋەتكە ئايرىم - ئايرىم تىزىپ قويغانىدى. ئۆزىنىڭكىنى ئېلىۋاتقىنىدا مىت قىلمىغان ئالىمجان شېرىكلىرىنىڭ ئامانىتىنى تۇتقىنىدا جىددىيلەشتى، چېكىسىدىن تەر قۇيۇلدى. ئېرىنىڭ بۇ ھالىدىن بىرنەرسىنى تۇيغان سەزگۈر ئىبادەتخان بوش ئاۋازدا دېدى:

— ئۇلارنىڭ پۇلىنىمۇ ئىشلىتەمسىز؟ ئۇنداقتا ئاشۇلارنىمۇ چاقىرىڭ. بۇ چوڭ سودا بولغاندىكىن، سودىنى ئۇچەيلەن بىللە قىلىڭلار.

ئالىمجان ئۇندىمىدى. تىترەۋاتقان قوللىرىغا ماغدۇرىنى تولۇق جەملەپ، ئىشكاپتىكى ھەممە پۇلنى قۇچاقلاپ چىقتى:

— ئېلىڭلا، دېگەنلىرىدەك بولسۇن. كېيىنى خۇدايىم بەرسۇن.

بىر كىچىدىلا بۇنچە كۆپ پۇلغا ئىگە بولغان ئۇچ دېھقاننىڭ چىرايى كېۋەز شاكىلىدەك ئېچىلدى. تاش يۈدۈپ كەلگەن تاغىرىغا پۇلنى پۇرلەپ تىقىشتى. تىۋىش چىقىپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ ئاۋايلاپ بوسۇغا ئاتلىدى. دەرۋازا تاقىلىپ خېلىدىن كېيىن ئالىمجان يىراقراقتىكى كوچا دوقمۇشىدىن ماشىنىنىڭ گۇركىرەپ ئوت ئالغان ئاۋازىنى غۇۋا ئاڭلاپ قالدى.

«جالالىدىن قارىمىلاركەن - دە، — ئويلىدى ئالىمجان، — ئاۋۇلارنىڭ كەتكىنىنى بىلگەن بولسا...»

ئالىمجان ھويلىدا بىرپەسكىنە تۇردى. جالالىدىن قارىيلارنىڭ دەرۋازا قېقىشىنى، بايامقى قاشتاشقا تالىشىپ باھا قويۇشىنى كۈتتى.

قارىي كەلمىدى. ماشىنىنىڭ گۇركىرىكىمۇ قايتا ئاڭلانمىدى. بۇمۇ بولدى. ئالىمجان ئاۋۋال ئۇ تاشنى ئوبدانراق بىر كۆرسۇن، كۆڭلىدە ياخشىراق بىر دېتالاپ باقسۇن. ئەتىلىككە ئابدۇرېشىت بىلەن ئولتۇرۇپ نەرخىنى بېكىتسۇن.

قاربي كېلەمدۇ، باشقا بىرىمۇ، شۇ چاغدا كۆرسۇن. ھېچكىم كەلمىسە تېخى ياخشى، ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت ئۇرۇمچىگە بارىدۇ، روزىتوختىنىمۇ ئېلىۋالىدۇ. شۇ باھانىدە شەھەر كۆرىدۇ، كۆزى ئېچىلىدۇ. كونىلارمۇ: «شەھەر كۆرگەن ئىتتىن قورق» دېيىشىدۇغۇ. شۇ ماڭغىنىچە ئىچكىرى ئۆلكىلەرگىمۇ كېتىپ قالامدۇ تېخى. جالالدىن قارىيمۇ ھە دېسىلا «خاڭجۇڭ دېگەن ئانداق»، «سۇجۇڭ دېگەن مانداق» دەپ ئۆزلىرى سېتىپ بەرگەن شۇنچە كۆپ قاشتاشنى شەھەرمۇشەھەر، گەشمۇگەش يۆتكەپ يۈرۈپ سېتىۋاتامدۇ؟ ئۇمۇ ئۆزىگە ئوخشاشلا دېھقان. ئۆيى شەھەردە بولۇپ قالغانلا يېرى بار شۇ. شۇڭا، ئۆزىمۇ بېرىپ باقسۇن. قاشتاشلىرىنى ئۆز قولى بىلەن بىرىنچى قول ئالارمەنگە سېتىپ باقسۇن. قاشتاشنى زادى نېمىگە ئىشلىتىدىغىنىنى كۆرۈپ كەلسۇن. يۈرت كۆرۈپ، ئىش كۆرۈپ، تاپقان پۇلىنىڭ راھىتىنى سۈرۈپ باقسۇن.

ئالىمجان شۇ مەستخۇش خىياللار ئىلكىدە رىتىملىق ئەللەيلىنىپ بىرپەسكىنە تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن بىردىنلا بايامقى قىممەت باھالىق قاشتاشنى قايتا بىر قېتىم كۆرۈپ باققۇسى كەلدى. بۇ قېتىمىمۇ كاردورنىكىمۇ، ئايۇان - سارايلىرىنىكىمۇ چىرىغىنى ياقمايلا قازناقتا كىردى. قاشتاشنى سىلاشتۇردى. كۇچلۇك ھاياجاندىن باشلانغان خۇرسەنلىك نېمىشقىدۇر ئاستا - ئاستا كەملەپ باردى. دىلىنى نامەلۇم بىر خىل غەشلىك قورشاپ كەلدى. ئىبادەتخانىنى چاقىرىپ كىردى. قاشتاشنى ئايۇانغا ئېلىپ چىقتى. چوڭ ئاسما چىراغنى يېقىپ، تاشنى چىراغنىڭ نەق ئوتۇلىغا ئېلىپ كەلدى.

— تىترەۋاتىسىزغۇ؟ — خاۋاتىرلىنىپ سورىدى ئىبادەتخان، — تەرلەپمۇ كېتىپسىز تېخى.

— ما تاشنىڭ ئىچى يانمايۋاتىدۇ، — ئالىمجاننىڭ ئاۋازى بوغۇلۇپ قالدى، — قولچىراغنى ئەكىرىڭە.

ئىبادەتخان بارماقچىلىك تومۇقتىكى ئۇزۇنچاق قولچىراغنى

ئېلىپ كەردى. ئالىمجان يېڭىياچە تاشچىلار يېنىدىن ئايرىمايدىغان، ئالماقچى بولغان ھەربىر تاشقا تىرەپ ئۇزاققىچە يورۇتىدىغان بۇ چىراغنى ئانچە ئىشلىتىپ كەتمەيتتى. بۇ نۇرى كۈچلۈك ئالاھىدە قولچىراغ ئىدى. ئەتراپنى يورۇتالمىغىنى بىلەن، قاشتاشقا تىرەپ يورۇتىدىغان بولسا، نۇر دەستىسى قاشتاشنىڭ ئىچ ـ ئىچىنى تېشىپ ئۆتۈپ، ھەربىر داغ، ھەربىر چېچەك ئىزىنى ناھايىتى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرەتتى. ئىسىت، بۇگۈن ئۇنداق بولماي قالدى. چىراغنىڭ پىستان كۆزىدىن چاقنىغان نۇر تاشنىڭ يۈزىدىنلا قايتتى، ئىچىنى يورۇتالمىدى.

— كاۋاشكەن ! — ئىختىياسىز ۋارقىرىۋەتتى ئالىمجان، — ئابدۇرېشىتنى چاقىرايلى !

ئابدۇرېشىت كەلدى، تاشنى سىلاشتۇردى، قۇرۇق لۆڭگە بىلەن يېنىشلاپ سۈرتتى. تاشنىڭ يۈزىدىكى سىلىقلاش مېيىغا ئوخشايدىغان سۇۋاشقۇ يوقىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ تاشنىڭ جۇلاسمۇ يوقىدى. چىراغنى تاشقا تىرەپ تۇرۇپ يورۇتقىنىدا نۇر يەنىلا تاش ئۈستىدىنلا قايتتى، ئىچىنى يورۇتالمىدى.

— كاۋاشكەن، — دېدى ئابدۇرېشىتمۇ يىغلىغاندەك بىر ئاھاڭدا، — چاچ مېيىدا ياغلاپتۇ. قارىچىغا يولۇقۇپتۇق.

«كاۋاش» دېگىنى سىرتقى شەكلى قاشتاشقا ئوخشاپ كېتىدىغان ئادەتتىكى ئاق تاش بولۇپ، يېڭىياچە تاشچىلار ياكى تاشچى ئەمەسلەر بۇ خىل تاشنى قاشتاشتىن زادىلا پەرق ئېتەلمەيتتى. بايامقىدەك ئەرزان باھالىق چاچ مېيىدا مايلاپ قويىدىغان بولسا، قاشتاشقا ئوخشاشلا جۇلالاپ، پەرق ئېتىش تېخىمۇ تەس ئىدى. «كاۋاش» كۆپ ئۇچرىمىغىنى بىلەن تېپىلغىنى كىچىك بولمايتتى. بۇ خىل تاش قاشتاشقا قارىغاندا قاتتىق بولۇپ، ئاسانلىقچە چېقىلمايتتى.

ئالىمجاننى تىترەك باستى. ئابدۇرېشىتنىڭ تېنىمۇ جۇغۇلدىدى. بۇ تاشقا ئۆز پۇلىنىڭمۇ قۇشۇلغىنىنى ئاڭلىغىنىدا بولسا تىترىكى ھەسسىلەپ ئاشتى، زۇۋانى تۇتۇلۇپ، ئېغىزىدا

نەم دىدارى قالمىدى.

ـــ قوغلايلى، ـــ دېدى ئالىمجان، ـــ ئۇ پاقا تەلپەكلەر تېخى يىراقلاپ كەتمىدى.

ماشىنا گۈركىرىدى. دەرۋازا غارقىراپ ئېچىلدى. كوچىدا توپا ئۆرلىدى. يول يۈزىگە تېگىپ ـ تەگمەي دېگۈدەك چېپىۋاتقان ماشىنا كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن بوخۇناق تالۇ تېرەكلەرگە ياماشتى.

ئالتىنچى باب

ئەرگە بىر نۆۋەت

1

ئىبادەتخان بۇقۇلداپ يىغلىدى، سۇپا ئۈستىدە توپتەك دومىلاپ، خەستەك پۇچىلاندى. ئالىمجان تەسەللى بەرگىنىدە بولسا ئۇنىڭغا ئېسىلىپ ئېسەددىدى.

— بۇ رەزىل ئويۇننى ئويىنىغىنى جالالىدىن قارىم ئەمەستەك تۇرىدۇ، — دېدى ئەتىسى سەھەردىلا يېتىپ كەلگەن ياری هاجى، — مەن تەپسىلىي ئۇقۇشتۇم، ئۇ كۈنى قارىم ئۇرۇمچىدە ئىكەن. يانداقچىلىرىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىكەن.

— ياق، — دېدى ئالىمجان، — كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرىدۇ، بۇ ئىشتا چوقۇم شۇ جالالىدىن قارىمنىڭ قولى بار.

— گۇمان ئىمانىنى قاچۇرىدۇ، ئۇكام، — دېدى ياری هاجى ئالىمجانغا تىكىلىپ، — مەن سىزگە بىر هېكايەت سۆزلەپ بېرەي: بۇرۇن بىرسى يوقالغان پالتىسىنى قوشنىسىدىن كۆرۈپ ئۇنىڭ هەر سۆز، هەربىر هەرىكىتىگە زەن قويۇپتۇ. زەن قويغانسېرى پالتىسىنى تام قوشنىسى ئوغرىلىۋالغاندەكلا بىلىنىپتۇ. «شۇنچە يىل تۇز - تائام يېيىشكەن قوشنامدىن كەلگىنى مۇشۇ بولسا، كۆچۈپلا كېتەي» دەپ ئۆي - بىساتلىرىنى باشقا مەھەللىگە كۆچۈرمەكچى بوپتۇ. جىمى نەرسە - كېرەكلىرىنى يۆتكەپ بولۇپ قارىسا نەۋاقتىن بېرى هېچ يەردىن تېپىلمىغان پالتىسى كاتساندۇقنىڭ كەينىدە تۇرغۇدەك. قوشنىسىغا ئۇۋال بولغىنىنى سەزگەن ئۇ بۇرادەر يەنە ئەسلىي

ئۆيىگە قايىتىپ كەپتۇ ۋە بىر ئۆمۈر شۇ قوشنىسى بىلەن ئېجىل - ئىناق ئۆتۈپتۇ. يەنە دىققەت قىپتۇكى، قوشنىسىنىڭ ھېچبىر سۆز - ھەرىكىتى ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ، ئەمدى پالتا ئوغرىسىدەك بىلىنمەپتۇ. دېمەك، دىلنى تۇمان باسقىنىدا كۆزگە كۆرۈنگىنى نەرسىلەرنىڭ ئەسلىي ماھىيىتى بولماسلىقى مۇمكىن. ئۇ دېھقانلارنىڭ «كەينىمىزگە شەھەرلىك تاشچىلار كىرىۋالدى» دېيىشلىرى، شۇ چاغقا ئۇلگۈرۈپ جالالدىن قارىمىنىڭ سىزگە تېلېفون قىلىشى ئەلۋەتتە ھەممىمىزنى گۇمانغا سالىدۇ. لېكىن، ئۇ شۇنداق ئۇدۇل كېلىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. قارىم ئۇنىڭدىن ئۇچ كۈن بۇرۇن ئۇرۇمچىگە بېرىپ بوپتىكەن.

ياری ھاجى ھەپتىدىن بېرىقى ئىزدىنىشلىرىنى، تېگىدىن سۈرۈشتۈرۈپ كۆرگىنىنى دېدى. كامىل مۇسۇلمانىنىڭ بىرەرىدىن پاكىتسىز گۇمانلىنىشىنىڭ شەرئىەت ئەھكاملىرىغا مۇخالىپ كېلىدىغىنىنى تەكرار ئىزاھلىدى. ئىگىلىگەن ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمايدىغىنىنى، ئېچكىرىدىكى سالىھ ھاجىغىمۇ خەۋەر بەرگىنىنى، ھاجى كېلىپ بولغۇچە كۈتۈپ تۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندۈردى.

— سالىھ ھاجىم ماڭىمۇ تېلېفون بەردى، — دېدى ئالىمجانمۇ ئويچان ھالدا، — كۆپ تەسەللى قىلدى. دەرھال ساقچىغا مەلۇم قىلىڭلار دېدى. لېكىن، ساقچىغا مەلۇم قىلساق تاپالىسىغۇ تاپتى، ئالىمادىس توختىياز ئاخۇنۇمنىڭ قاتىلىنى تۇتالمىغىنىغا ئوخشاش تاپالماي قالسا، بۇ ئىش پۈتۈن خوتەنگە پۈر كېتەرمىكىن دەپ ...

— بۇ ئىش ھېلىمۇ پۈر كېتىپتۇ. ھەممىسى مەندىن سوراۋاتىدۇ. ئېچكىرىدىكى، ئۈرۈمچىدىكى تاشچىلارمۇ تېلېفون بېرىشتى. قارىغاندا، سالىھ ھاجىمنىڭ دېگىنى ئورۇنلۇقتەك تۇرىدۇ. ھاجىم شۇنداق دېگەن بولسا، بۇگۈندىن قالدۇرماي

ساقچىلارغا مەلۇم قىلايلى.

مەسلىھەت پىشتى، لېكىن قارار پىشمىدى. سەۋەب: ئالىمجان خوتەننىڭ ساقچىلىرىغا دېلو مەلۇم قىلىشتا چىڭ تۇردى. يارى ھاجى: «تەۋەلىك بويىچە بولغىنىدا بۇ دېلونى لوپنىڭ ساقچىلىرى قوبۇل قىلىدۇ، چۈنكى سامپۇل دېگەن لوپنىڭ بىر يېزىسى» دەپ تۇرۇۋالدى. ئالىمجان ئۆزىنىڭ كاسسىنى كۆيدۈرگەن ھېلىقى ساقچىنى قايتا ئۈچرىتىپ قېلىشتىن ئەنسىرىگەنىدى.

— ئۇنداقتا، رازۋېدكا باشلىقى مۇھەممەتجاننى ئىزدەيلى، — دېدى يارى ھاجى، — ھېلىقى چاغدا سىزنى ناھەق سولاقتىن ئاچىقاردىمۇ شۇ يىگىت ھەق گەپتىن تۆت ئېغىز قىلمىغان بولسا تەس ئىدى.

راست، ئالىمجان نېمىشقا شۇ ساقچىنى ئۇنتۇغاندۇ؟ ئۇ بىرەر ئىش بولسا ئۆزىنى ئىزدەشنى تاپىلىغان ئەمەسمىدى؟ گەرچە توختىنياز ئاخۇنۇمنىڭ خۇن ئىشىغا ئائىت يىپ ئۇچىنى ئالىمجان ئۇچراتمىغان بولسىمۇ، مۇھەممەتجان ئېيتقان «بىرەر ئىش» بولدى مانا. بۇرنى ئەمدى ئاپتاپ كۆرگەن بىر دېھقان ئۇچۇن بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئىش بارمۇ؟ توغرا، مۇھەممەتجاننى ئىزدەش كېرەك.

ھەپتىدىن بېرى گېپىدىن تۇزۇكرەك بىر بۇردا نان ئۆتمىگەن ئالىمجان ئازراق ناشتا قىلىۋالدى. چاينالغان نان لەۋلىرىدىن تۆكۈلۈپ تۇرسىمۇ، ئىبادەتخانىنىڭ زورى بىلەن بىرنەچچە لوقما يۇتتى. يارى ھاجى بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ يۆلەشتۇرۇشىدە ماشىنىغا چىقتى. ماشىنىغا «مېنىڭ پۇلۇم، مېنىڭ پۇلۇم ...» دېگىنىچە ئەگەشكەن روزىتوختىمۇ چىقتى. ئۇلار ئەگرى كوچىدىن بۇرۇلۇپ، چوڭ يولغا قايرىلىۋاتقىنىدا ئالدىدىن ساقچى ماشىنىسى چىقىپ كەلدى. ماشىنىلار جىددي تورمۇزلاندى.

ماشىنىدىن مۇھەممەتجان چۈشتى. يەنە ئىككى ساقچىمۇ چۈشتى. يۈزلىرىنى ساقال باسقان، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، بىر ئورۇقلۇقى ئىككى بولۇپ، بويىمۇ پاكارلاپ قالغاندەك كۆرۈنگەن

ئالىمجانغا قاراپ مۇھەممەتجاننىڭ ئىچى سىيرىلدى.
— نېمىشقا بىزگە دېلو مەلۇم قىلمايسىز؟ — جىددىيگىنە سورىدى مۇھەممەتجان، — سىز خەلق ساقچىلىرىغا ئىشەنمەمسىز؟
ئالىمجان گەپ قىلالمىدى. ئۇ نېمىمۇ دېيەلمەسۇن؟ «قاشتاشچىلىقتىكى ئابرۇيخورلۇق سىرتقا تىندۇرمىدى» دېيەلەمتى؟ «كاسا كۆيدۇرۇپ، سوراق قىلمىدىغان ساقچىدىن قورقتۇم» دېيەلەمتى؟
— بۇ ئىشىڭلارغا مەي جۇيجاڭ جىددىي قارىدى، — دېدى يەنە بىر ساقچى، — ئاڭلىغان هامان بىزنى باشلاپ ئۆزى چىقتى. ئەگەر ئەھۋال هەقىقەتەن ئاڭلىغىنىمىزدەك بولسا، بۇ كىچىك دېلو ئەمەس. جىنايى ئىشلار ساقچىلىرىدىن باشقا ئىقتىسادىي رازۋېدكا ئەترىتىنىڭ ساقچىلىرىمۇ چىقىدۇ.
ئالىمجان بىلدىكى، مۇھەممەتجان ئەمدى ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بوپتۇ. دىلىغا كەلگەن غەپلەت بىلەن بېشىغا كەلگەن كۈلپەتنى ئاڭلاپتۇ. ئاڭلىغان هامان ماۋۇلارنى باشلاپ كەپتۇ. مىليون يۈەنلىك قاشتاش ئالدامچىلىقى راست بولسا قالغانلارمۇ كېلىدىكەن. ۋىلايەتكىمۇ مەلۇم قىلىدىكەن.
— راست، — دېدى ئالىمجان يەنە لەۋلىرىنى يېنىك چىشلەپ تۇرۇپ، — ئاڭلىغانلىرىنىڭ هەممىسى راست.
چۈشتىن كېيىن قارايانتاق يەنە ئاۋاتلاشتى. بېشىدا سوزۇنچاق «سەللىسى» چاراقلاپ تۇرىدىغان ماشىنىلار ئاۋۇدى. ماشىنا بىلەن تەڭ ساقچىلارمۇ ئاۋۇدى. ئوبدان يېرى هېلىقى «شامچى» كەلمىدى. يول - يوللارغا توسۇق قويۇلدى. ئۆي - ئۆيلەرگە ساقچىلار كىردى. مۇھەممەتجان چېپىپ يۈرۈپ ئايرودۇرۇم بىلەن ئالاقىلەشتى. نىيە بىلەن گۇمىدىكى توسۇقتىكىلەرگىمۇ ئالاقە ماڭدۇردى. يېزا - يېزىلارغا، هەتتا قوشنا ناهىيەلەرگىچە ساقچى ئەۋەتتى. لېكىن، «بىر كېچىدىلا بېيىپ كەتكەن» هېلىقى سالۋا تەلەپەك، ئۇزۇن چاپانلىقلار

تېپىلمىدى. تېپىلىش تۈگۈل، شۇ ھەقتە بىرەر ھىد - بۇس ئاڭلىغانلارمۇ مەلۇم بولمىدى.

مۇھەممەتجان ياتقىنى قارايانتاققا كۆچۈرۈپ چىقتى. دېلو گۈرۈپپىسىدىكى باشقا ساقچىلارمۇ شۇنداق قىلدى. كېچە - كېچىلەپ ئەھۋال ئۇقۇشۇپ، كۈن - كۈنلەپ بازار ئارىلىدى. ساقچىلار تۈغان بېشىدىكى بازارغا كۈنبويى توپلىشىدىغان نەچچە مىڭ ئادەم، يورۇقچاش دەرياسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن ئېقىنىدىن رېزىق ئىزدەۋاتقان نەچچە ئون مىڭ ئادەمنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى بىلەن كۆرۈشتى. ھەربىر جاۋابتىن خاتىرە قالدۇردى. ھەربىر بەتكە بارماقلار بېسىلدى.

— بولماپتۇ، — دېدى ۋىلايەتتە ئېچىلغان دېلو تەھلىل يىغىنىدا رەھبەرلەر، — ئۇ ھالدا جىمى ئادەم گۇماندارغا ئايلىنىپ قالمامدۇ؟ كەڭ ئاممىنىڭ كۆڭلى ئازار يېمەمدۇ؟ سىلەر تۇتقۇنى تۇتالماپسىلەر، ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە بولالماپسىلەر، سىياسىي ئېڭىڭلار تۆۋەن بولۇپ قاپتۇ. ساقچى كۈچىنى قايتىدىن تەڭشەپ، بۇ دېلونى تېزدىن پاش قىلىڭلار. جىنايەتچىلەرنى جازالاپ، خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئەمىن تاپتۇرۇڭلار!

مۇھەممەتجاننىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. شۇنچە كۈچەپ ئىشلەپمۇ ھاردۇقى چىقمىدى. ئەكسىچە، ئالىمجاننىڭ كۆڭلى تەسەللى تاپقاندەك بولدى. گەرچە ئۆزىگە قارا سانىغۇچى، ئۆزىنى ئوڭدا قويغۇچى ھەقىقىدە بىرەر شەپە - نىشان بايقالمىغان بولسىمۇ، ئۆزىدەك بىر دېھقاننىڭ ئىشى ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. نەچچە مىليون ئادەمنىڭ بېشى بولغۇچى ۋىلايەت رەھبەرلىرى ئۆزىگە ئوخشاش ئاۋاق ئۆچكىدەك بىر دېھقاننىڭ ئىشىنى دەپ مەخسۇس دېلو تەھلىل يىغىنى ئېچىپتۇ.

— بولماپتۇ! — دېيىشتى قاشتاشچىلىق ساھەسىدىكى كاتتىلارمۇ، — بىرەر كىتابتىن ئۇچرىمىغىنى بىلەن قاشتاش بازىرى دېگەنىنىڭمۇ ئۆزىگە يارىشا قائىدە - يوسۇنى بار. قاشتاش سودىسى بىلەن ئۇزاق مۇددەت شۇغۇللىنىپ «تاشچى» ئاتالغانلار

تاش كولىغۇچى دېھقانلاردىن قاشتاش سېتىۋالغان بولسا ، قانچىلىك قىممەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قايتۇرۇلمايدۇ. ئەگەر دېھقان كاتەكچىلەر «تاشچى»دىن قاشتاش سېتىۋالغان بولسا، مەيلى ئۇ قىممەت ئالسۇن، ئەرزان ئالسۇن، دېھقان پۇشايمانلا قىلىدىكەن، پۇلى تولۇق قايتۇرۇلىدۇ. بۇمۇ «بىر تەرەپنىڭ بىلمەسلىكىدىن پايدىلىنىپ قىلىنغان سودا ئىناۋەتسىز» دېگەن قائىدىگە چۈشىدۇ. بۇ دېگەن ئادىل پىرىنسىپ. خوتەننىڭ ئون نەچچە يىللىق قاشتاش بازىرى بۇ پىرىنسىپقا ئىزچىل ئەمەل قىلىپ كەلدى. ئالىمجان دېگەن كەسپىي تاشچى. ھېچبىر نەرسىگە نېسىپ بولمىغان «تاشچى» دېگەن نام شۇ يىگىتكە دوپپىدەك يارىشاتتى. شۇنداق تۇرۇپ، كاۋاش بىلەن قاشتاشنى پەرقلەندۈرەلمەي كاتەكچىلەرگە ئالدىنىپ يۈرسە، ساقچىلار يەنە ئالدامچىنى تۇتمىز، دەمدىكەن؟ ئۇلار ئالدامچى ئەمەس. بۇ دېگەن تىجارەت. كاۋاشمۇ قاشتاشقا ئوخشاشلا تاش. قايسىبىر قانۇندا قاشتاشنىڭ سودىسى قوغدىلىپ، كاۋاشنىڭ سودىسى چەكلىنىدىكەن؟!

بۇ گەپلەر غولدىدى. بارچە تەڭلىك مۇھەممەتجانغا بولدى. ۋىلايەت كاتتىلىرىنىڭمۇ، قاشتاش تىجارىتىدىكى كاتتىلارنىڭمۇ گەپلىرى ئورۇنلۇقتەك قىلاتتى. مۇھەممەتجان كېچە - كېچىلەپ ۋاراقلاپ چىققان قانۇن ماددىلىرىدىمۇ ئاۋۇلار دەۋاتقاندەك ئىنچىكە ماددىلار يوق ئىدى. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ساقچى باشلىقى بولغان ئادەم توختاپ قالسا بولمايدۇ. قانۇن دېگەن تاشنىڭ ھەربىر تۇرىگە، قۇمنىڭ ھەر خىل شەكلىگە ئايرىم - ئايرىم تۇزۇلىدىغان تەتقىقات ماقالىسى ئەمەس. ئۇ دېگەن ئومۇمىيلىققا ئىگە بولىدۇ. ئوخشاش ياكى ئوخشىشىپ كېتىدىغان جىنايەتكە قانۇن ماددىلىرىنى قانداق تەتبىقلاش ئەدلىيە خادىملىرىنىڭ ساپاسىغا باغلىق. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، ئالىمجان ئىپتىقىكى ئالدامچىغا ئۇچرىغان. ئالدامچىلىق قىلغۇچىلار شەكسىز جىنايەت گۇماندارلىرى. گۇماندارلار ئۆزلىرى

ساتقىنىنىڭ قاشتاش ئەمەسلىكىنى بىلىدۇ، كاۋاش تاشنىڭ پۇلغا يارىمايدىغىنىنى ھەم بىلىدۇ. شۇڭا، ئۇ قاقباشلار رەزىل مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كېچە پەيتىنى تاللىغان. ئۇلار ئۇچلا ئادەم ئەمەس، سىرتتىن ماسلاشقان شېرىكلىرى بار. مۇھەممەتجان دەل ئاشۇ ئۆي سىرتىدا تۇرۇپ ماسلاشقۇچىغا سەل قاراپتۇ. ھەممە كۈچنى سالۇۋا تەلپەكلىك ئۇچ دېھقانىنى ئىزدەشكىلا قارىتىپتۇ. ئالىمجان كوچا دوقمۇشىدا ئاڭلىغان ماشىنا ئاۋازىغا كۆڭۈل بۆلمەپتۇ. دېلو ئەھۋالىدا بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلەش بولماسلىقنىڭ سەۋەبى دەل مۇشۇ يەردە ئىكەن.

پىكرى شۇنداق تۈگۈچلەنگەن مۇھەممەتجان چېكىسىگە پاقىدە بىرنى ئۇردى. قىيىن بىر تېپىشماقنىڭ جاۋابىغا يېقىنلاپ قالغاندەك ئورنىدىن يېنىككىنە تۇردى. بوسۇغا ئاتلاپ، كەنت كومىتېتىنىڭ ھويلىسىغا چىقتى. ساپ ۋە سالقىن ھاۋادىن ئۆپكىسىنى تولدۇرۇپ سۈمۈردى. دەريا سۈيىنىڭ سۇس شارقىرىشىغا قۇلاق بەرگەچ قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ سوغۇق شامىلىغا كۆكسىنى ياقماقچى بولغاندەك ساقچى فورمىسىنىڭ تۈگمىسىنى تولۇق ئېچىۋەتتى. تولۇن ئاي يېقىنلا يەردە ئېنىق كۆرىستېپ تۇرغان تىك چوققىلارغا نەزەر تاشلىدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تىنىقلىرىمۇ ئاشۇ تاغ، دۇمبەللەردەك ئۆركەش ياسىدى.

مۇھەممەتجان ئەتىسى ئىدارە باشلىقىنىڭ يېنىغا كىردى. ئۆز قاراشلىرىنى ئىزاھلىدى. ئىچكىرىگە كېتىۋاتقان جالالىدىن قارىيىنى قايتۇرۇپ كېلىشكە ئىجازەت بىرىشنى ئۆتۈندى. پىكرى تەستىقلىنىپ، شۇ كۈنىلا ئىچكىرىگە ساقچى ماڭدۇردى.

جالالىدىن قارىيدىن بۇرۇن سالمە ھاجى قايتىپ كەلدى. كېلىپلا ئالىمجاننىڭ ئۆيىدە ئۇندى. يۇمشاق ئالىقانلىرى بىلەن ئالىمجاننىڭ مەڭزىنى سىلاشتۇرۇپ، كۆزلىرىدىن سىرغىپ چۈشكەن ئىككى تامچە يېشىنى توختاتتى.

ــ ئۇلۇغ ھەقتائالا تەۋەررۇك مالىلىرىمىز، ئامراق بالىلىرىمىز ۋە ئىسسىق جانلىرىمىزنى ئەكېتىش بەدىلىگە بىز

بەندىلىرىنى سىناشقا ئېلىپ قېلىغان، — دېدى سالىھ ھاجى يۈكۈنۈۋېتىپ، — قازاغا رىزا بولماق، ئېغىرچىلىققا سەۋر قىلماق مۆمىنلەرنىڭ خىسلىتى. بىز مۆمىنلەر زاھىر كۆزىمىز كۆرمىگەن، ئەمما باتىن كۆزىمىزگە روشەن بولغان نۇرغۇن ھەقلەرگە ئىشىنىمىز. مانا بۇ ئېتىقاد. ئېتىقاد دېگەنلىك ئىنسانىنىڭ ھايات يولىنى يورۇتقۇچى ھەق ـ ئادالەت نۇرىدۇر. سىز ئەسلىدىمۇ كۆك نامرات ئىدىڭىز. مۇشۇ روزىغارىڭىزنىڭ ھەممىسىنى ئېگىمىز بەرگەن. بىر غەپلەت بىلەن ھەممە بىساتىڭىزدىن ئايرىلغان بولسىڭىزمۇ، ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم بولغان جېنىڭىز ئامان قالدى. پۇلىڭىز كەتكىنى بىلەن جانجىگەر ئوغۇللىرىڭىز مانا ئالدىڭىزدا بىر چىرايلىق ئولتۇرۇپتۇ. شۇ ھالدا يەنە مۇشۇنداق ئاھۇزار قىلىسىڭىز، ھەقنىڭ ئىرادىسىگە، پۈتۈلمىش تەقدىر ـ قىسمەتكە بويۇنتاۋلىق قىلغان بولۇپ قالماسسىزمۇ؟ ئۆزىنىڭ تۇنۇگۈنىنى يارىتالمغان ئادەم كەلگۈسىنىمۇ يارىتالايدۇ. بۇنىڭغا ئىشىنىڭ.

سالىھ ھاجى ئالىمجانغا شۇنداق دەپ تەسەللى بەرگىنى بىلەن، يارى ھاجى بىلەن كەنت كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسىغا بارغىنىدا مۇھەممەتجانغا ئۇنداق دېمىدى:

— قاچانكى زامان قازىلىرى ئۆز ھامىيلىقىدىكى خەلقنىڭ ھەق ـ ئادالەتكە بولغان تەلىپىنى قاندۇرمايدىكەن، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئۇزاق داۋام قىلمايدۇ، — دېدى ھاجى، — بىز ھەرقانداق چاغدىكىگە قارىغاندا، ئەڭ ئادالەتلىك بىر زامانداا ياشاۋاتىمىز. سىزنىڭ ئىدارىڭىزنى، خوتۇن ـ ئۇششاقلىرىڭىزنى تاشلاپ بىر دېھقان يىگىت ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىشىڭىز، دەل ئاشۇ ئادالەتنىڭ نۇر ـ زىيالىسىنى ئاجىز خەلقنىڭ بېشىدا يورۇتۇش ئۈچۈندۇر. لېكىن، بىلىسەم قىلمۇاتقىنىڭىز ئايىغى چىقمايدىغان بىر ئىشتەك تۇرىدۇ. مېڭىۋاتقىنىڭىزمۇ بىر تۈيۈق يول. جالالىدىن قارىمىنى قايتۇرۇپ كەلگەن تەقدىردىمۇ بۇ دېلودىكى ھېچقانچە بىر خىرەلىك روشەنلەشمەيدۇ. ئەكسىچە ئىش

تېخىمۇ مۇرەككەپلىشىدۇ.
بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان مۇھەممەتجان تۇرۇپلا قالدى. ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك بۇ ئاتىكارچى ھاجىنىڭ چۈشىنىكسىز گەپلىرى كۆڭلىگە ئانچە ياقمىدى.
— بۇ تەشكىلنىڭ ئىشى، — دېدى مۇھەممەتجان سۈرلۈك ئاھاڭدا، — سىز تەشكىلگە، خەلق ساقچىلىرىغا ئىشىنىڭ.
— بۇ ئادەتتىكى ئىشەنچ مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى قاشتاش تىجارەتچىلىرى ئارىسىدىكى كۆرەلمەسلىك، چىدىماسلىق، گۈرۈھۋازلىق، بىر - بىرىگە ئورا كولاش ئىللىتىنىڭ تېشىپ چىققىنى.
— سىز دەۋاتقان ئۇ خىل ئىللەتلەرنىڭ ھەممىسىنى بىز تۈزەپ بولالمايمىز. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئالدامچىلارنى تۇتۇپ، ئالىمجان، ئابدۇرېشىتلارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئەتىنى قوغداش.
— مېنىڭ مەقسىتىمۇ شۇ، — ئەمدى سالىھ ھاجىنىڭ ئاۋازىمۇ قەھرلىك تۈس ئالدى، — لېكىن سىز بۇ خىل ئاقماس ئۇسۇللىرىڭىز بىلەن ئۇ قويمىچىلارنى مەڭگۈ تۇتالمايسىز.
— ئوھوي، — مۇھەممەتجاننىڭ ئاۋازى كۆتۈرۈلدى، — بۇنچە كەسكىن گەپ قىلغىنىڭىزدىن قارىغاندا، سىزمۇ قويمىچىلارغا شېرىك ئوخشىمامسىز؟
— ئاڭلىسام مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى ئىكەنسىز. ئاغزىڭىزنى شۇنىڭغا لايىق چايقاپراق سۆزلەڭ.
گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە ياری ھاجى ئولتۇرالمايلا قالدى. نەزەردە جاھان ئوڭلۇقلىرىنىڭ ئەڭ سەرخىلى ھېسابلىنىدىغان بۇ ئىككىيلەننىڭ بۇنداق گەپ تەرگىشىپ قېلىشىنى ئەسلا خالىمىغاچ، لىككىدە ئورنىدىن تۇردى:
— ئاراڭلاردا ئازراق ئۇقۇشماسلىق بولۇپ قالدى. ھاجىمنىڭ دېمەكچى بولغىنى ...
مۇھەممەتجان ياری ھاجىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:
— بولدى، سىلى ئېزىپ چۈشەندۈرمىسىلمۇ بولىدۇ. بۇ

دېلونى پاش قىلىشقا ھەرقايسىلىرى ئەمەس، مانا مەن مەسئۇل.
ئىككى ھاجى مۇھەممەتجاننىڭ ئىشخانىسىدىن كۆڭلى غەش ھالدا قايتىشتى. ئۇ يەرگە ياخشى نىيەت بىلەن بېرىپ، مەقسىتىنى ئۇقتۇرالمىغان سالىھ ھاجى بۇ ئىشنى بەكرەك ھار ئالدى. مۇھەممەتجاننىڭ كۆڭلىمۇ ئىزتىراب چەكتى، بولۇپمۇ خېلى ئوبدان بىلىشىدىغان يارى ھاجىنىڭ گېپىنى قاق بېلىدىن ئوشتۇۋەتكىنىگە پۇشايمان قىلدى.
ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتۈپ جالالىدىن قارىي ئىچكىرىدىن قايتۇرۇپ كېلىندى. لېكىن، ئۇنىڭ دېلوغا قىلچىلىك پايدىسى بولماستىن، ئەكسىچە مۇھەممەتجانغا يېڭى باش ئاغرىقى قېتىلدى: جالالىدىن قارىي ئىشخانىنى بېشىغا كىيدى، تامغا ئۇسۇپ بېشىدىن قان ئېقتتى، توپا ئۇستىدە ئېغىندى، چىشلەپ كالپۇكىنى قاناتتى، ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ھۆركىرىدى. ئۆزىنىڭ ئالىمجانىنىڭ ئۇ ئىشىدىن ئەسلا خەۋەرسىز ئىكەنلىكىنى، مۇھىم بىر سودا ئۈستىدىن ساقچىلارنىڭ قوپاللىق بىلەن ناھەق قايتۇرۇپ كەلگىنىنى، شۇ سەۋەبتىن ئالىمجاندىنمۇ كۆپرەك زىيان تارتىۋالغىنىنى، ئەمدى ئۇ زىيانىنى ئۆزىنى قايتۇرۇپ كەلگەن مۇشۇ مۇھەممەتجاندىن تۆلەتكۈزىدىغىنىنى ئەنت ئىچىپ تۇرۇپ بايان قىلدى.
— مەن قاشتاش ئېلىپ ساتقان بولسام ھۆكۈمەتكە باج تاپشۇردۇم ! — دېدى جالالىدىن قارىي ھۆركىرەپ، — مەن بىر يىلدا تۆلىگەن باج بىلەن سېنىڭ ساقچىلىرىڭ تۆت يىل جان باقىدۇ. مەن ئۇ باجنى سەنلەرنى قولۇمغا سالىدىغان ئىشكەل، پۇتۇمنى باغلايدىغان ئارغامچا سېتىۋالسۇن، دەپ تۆلىدىممۇ؟! شۇ كېچىدە ئالىمجانغا تېلېفون قىلغىنىم راست. ماڭىمۇ بىرسى: «ئالىمجانغا چوڭ بىر پارچە تاش ئېلىپ ماڭدۇق» دەپ خەۋەر قىلغان. ئۇ كۈنى مەن ئۇرۇمچىدە. مانا بۇ مېنىڭ ئايروپىلان بېلىتىم، مانا بۇ مېنىڭ ياتاقتا ياتقانلىق ئىسپاتلىرىم. ھەممىسى قانۇنلۇق ! ئەگەر شۇ قويمىچىلىقتا مېنى چېتىپ، تۆت پۇتى

يەرگە تەككۇدەك ئىسپات تېپىشالمىساڭ، سەنلەرگە جېنىمنى تىكىپ قويدۇم. بېيجىڭغىچە بېرىپ ئۇستۇڭدىن ئەرز قىلىمەن. تارتقان بەش مىليون زىيىنىمنى سەن مۇھەممەتجاندىن ئۆسۈمى بىلەن تۆلىتىمەن !

مۇھەممەتجان مۇنۇ كۆتمەك ساقال قارىيىنى سەل چاغلاپ قالغىنىنى ھېس قىلدى. شۇنداقتىمۇ نەچچە يىللىق مول تەجرىبىسى كۆڭلىگە ئايانلىتىپ تۇراتتىكى، بۇ ئىشنىڭ جالالىدىن قارىي بىلەن چوقۇم چېتىشلىقى بار ئىدى.

— ئۇنداقتا، جاۋاب بەرسىلە، — دېدى مۇھەممەتجان پېتىدىن چۈشمەي تۇرۇپ، — سىلىگە شۇ كېچىدە خەۋەر يەتكۈزگۈچى زادى كىم؟

— بىلمەيمەن !

— تونۇمايدىغان ئادەم ئەجەب سىلىگە تېلېفون قىلىدىكەنە؟

— ھەي سېرىق تۇك ! — شالىنى چېچىپ ھۆركىرىدى جالالىدىن قارىي، — مېنىڭ تېلېفون نومۇرۇمنى خوتەنلىك تاشچىلارلا ئەمەس، پۈتۈن مەملىكەتتىكى تاشچىلار بىلىدۇ. يىگىرمە تۆت سائەت ئوچۇق تۇرىدۇ. ھەرقايسىڭنىڭكىدەك ئاينىڭ يېرىمى بولار ـ بولمايلا توختاپ قالىدىغان تېلېفون ئەمەس بۇ.

— سىلىگە شۇ كېچىدە خەۋەر بەرگەن كىشىنىڭ تېلېفون نومۇرى ئەسلىرىدە بارمۇ؟

— يوق ! كۈنىگە نەچچە يۈز تېلېفون قوبۇل قىلىمەن، قايسىبىرىنى يادىمدا تۇتۇپ بولالايمەن؟!

مۇھەممەتجان شۇ كۈنىلا كۆچمە خەۋەرلىشىش شىركىتىگە ساقچى ئەۋەتتى. ئەپسۇس، تېلېفون خاتىرىسىنى ئېنىقلاش مۇمكىن بولمىدى.

مۇھەممەتجان شۇ چاغدىلا سالىھ ھاجىنىڭ دېگەنلىرىنىڭ توغرا ئىكەنلىگىگە ئىشەندى. جالالىدىن قارىينى ھازىرچە ئۆيىگە قايتۇرۇشمۇ مۇمكىن بولمىدى:

— يا ئاق، يا قارا بولمىغۇچە بۇ يەردىن ھەرگىز كەتمەيمەن !

كەتسەممۇ سېنىڭ مەجبۇرىي قايتۇرۇپ كېلىشىڭ سەۋەبلىك تارتىۋالغان بەش مىليون زىيىنىمنى سەن تۆكباشتىن تولۇق ئېلىپ ئاندىن قايتىمەن !

مۇھەممەتجاننىڭ ۋۇجۇدىنى قارا تەر باستى. ئۆزىنىڭ ئىشنى بەك خام قىلىپ قويغىنىنى چۈشەندى. ساقچى ـ ئوفىتسېرلار مەكتىپىدە مۇشۇنداق كۆكەرمە، ئۆكتەم گۇماندارلارغا قانداق تاقابىل تۇرۇش ھەققىدە سۆزلەنگەن دەرسلىكلەرنى ئەسلەپ باقتى. قالدۇرغان كونسپېكلىرىنى ۋاراقلىدى. ئەپسۇس، تاپقان جاۋابلىرى جالالىدىن قارىغا كار كەلمىدى. ئاخىر ئۇ يارى ھاجىنى ئارىغا قويۇپ، ئالىمجاننىڭ ئۆيىدە سالىھ ھاجىغا ئۆزرە ئېيىتتى.

ـــ بىرلا ئامال بار، ـــ دېدى سالىھ ھاجى كېيىنلا، ـــ ئالىمجان سېيتىۋالغان ھېلىقى كاۋاش تاشنى خەلقئالەمگە نامايان قىلايلى. خوتەن دىيارىدا ئۇنى كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلار چوقۇم چىقىدۇ. شۇ چاغدا قويمىچىلارمۇ جەزمەن تېپىلىدۇ.

مۇھەممەتجان ئىككىلەندى. چۈنكى، كاۋاش بۇ دېلودىكى بىردىنبىر ماددىي ئىسپات ئىدى. قىلچىلىك ئىلگىرىلەش بولمىغان بۇ چوڭ دېلودىكى قىممىتى بار يېپ ئۇچى ھېچقانچە قانۇن تەرىبىيەسى كۆرمىگەن ياش ھاجىنىڭ بىر جۈملىسى بىلەنلا ئاۋامغا نامايىش قىلىنسا قانداق بولىدۇ؟ قانۇن دېگەننىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيىتى، دېلو دېگەننىڭ ئۆزىگە يارىشا مەخپىيىتى بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ، مۇھەممەتجان بۇ دېلودا ئاز ھەرەج تارتمىدى. يۇقىرىدىنمۇ تولا سۆيلەپ، ئەمدىگە كەلگەندە ئۇنىڭدىن ئاغرىنىشقا ئۆتتى. يەنە مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا، ئۇ ئالدىنقى قېتىمقىغا ئوخشاش بۇ دېلودىنمۇ ئالماشتۇرۇۋېتىلىشى مۇمكىن. قارايانتاق، بىزلىي تەرەپلەردە دېلو يۈز بەرسىلا مۇھەممەتجان ئىقتىدارسىز كېلىپ قالسا، ئۆزىگىمۇ، خەلق چوڭ ئۇمىدلەرنى كۈتكەن ئىدارىگىمۇ ياخشى ئەمەس. ھېلىمۇ مۇشۇ مەھەللىلىك ۋەلى قاتارلىقلار: «مۇھەممەتجان دېگەن بىرەر

جىنايەتچىنى تۇتالايدىغان ساقچى ئەمەس، ئىداره بەلگىلىمىسىمۇ ئالىم ئاۋاقنىڭ ئىشى بولغاچقىلا ئۆزىچە قارايانتاقتا چىقىۋاپتۇ. نەچچە ئاي ئۆتۈپمۇ پوقىنى ئىككىگە بۆلەلمىدى. چىققىنىغا تويسۇن تازا ...» دەپ يۇرگۈدەك. ئۇلارنىڭ يەنە دېيىشىچە، ئەسلىده ئالىمنى بىرەرى قويۇپمۇ كەتمىگەنمىش. ئالىم ئۆزىنىڭ ئاچ كۆزلۈكىدىن ئۇ كاۋاشنى باشقىلارنىڭ كۆزىگە توپا چېچىش نىيىتىده بىلىپ تۇرۇپ ئالغانمىش، لېكىن «نىيىتى ياماننىڭ قازىنى تۆشۈك» دېگەندەك، رەزىل مەقسىتى سۇغا چىلىشىپتۇدەك.

بۇ هالدا مۇھەممەتجان ئۇچۇن ئالدىغىلا مېڭىشقا بولاتتىكى، چېكىنىش تۇگۈل توختاپ قېلىشقىمۇ ئورۇن يوق ئىدى.

— بولىدۇ، — دېدى مۇھەممەتجان سالمە هاجىنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، — مەن كىرىپ ئىدارىنىڭ تەستىقىنى ئېلىپ چىقاي، كاۋاشنى خەلق ئاممىسىغا قانداق كۆرسىتىشنى شۇ چاغدا بىرنېمە دېيىشەيلى.

مۇھەممەتجاننىڭ دوكلاتى تەستىقلاندى. ئىداره ئىسكىلاتىغا ئاپىرىۋېتىلگەن كاۋاش تاش تۇغان بېشىدىكى بازارغا ئېلىپ چىقىلدى؛ هېلىقى چاقچاقنا ئاشخانىنىڭ ئالدىغا پەشتاختا ياسىلىپ، شۇنىڭ ئۈستىگە قويۇلدى.

كىشىلەر پەشتاختا ئالدىغا سەلدەك ئاقتى. بىر - بىرىنى دەسسىگۈدەك بولۇشۇپ تاشقا بويۇن سوزۇشتى. كاۋاشنىڭ داڭ - تەۋسىپى يىراق - يىراقلارغا پۇر كەتتى. ئاشخانىنىڭ تاپاۋىتىگىمۇ باشقىدىن جان كىردى. غوجايىنىنىڭ كۆزلىرى شادلىقتىن يوقاپلا كەتتى. كۇتكۇچى قىز بۇ كاۋاشنىڭ ئابدۇرېشىتلارنى قاق سەنەم قىلمۇەتكەن تاش ئىكەنلىكىنى بىلگىنىده لەۋلىرىنى چىشلەپ يارا قىلدى.

سالمە هاجىنىڭ بۇ پىلانى هەپتىدىن كېيىن ئۇنۇم كۆرسەتتى. ئۇ كېرىيەلىك بىر بوۋاينى مۇھەممەتجاننىڭ يېنىغا باشلاپ كەلدى. تىك بويلۇق تەلپەك كىيىمىۋالغان بوۋاي

بىلگەنلىرىنى دېدى:

— بۇ ئەسلىدە مېنىڭ تېشىم ئىدى. ئاتا - بوۋامدىن تارتىپ داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان جۇۋازچىلىقىمىزغا ئىشلىتەتتۇق. ئۆتكەن يىلى كۈزدە چىرىدىن بىر كىشى كېلىپ، ئۇ تاشنى تالىشىپ تۇرۇپ ئىككى يۈز كويغا ئېلىپ كەتكەن. بىزنىڭ يۇرتلۇق بالىلاردىن يوروقچاشقا قاشتاش ئىزدەپ كەلگەنلەر ئىچىدە تېشىمنى تونۇيدىغانلار قېشىمغا بېرىپ: «ھېلىقى تېشىگىز يوروقچاشتا كۆرگەزمىگە قويۇلۇپتۇ، باھاسى بىر مىليونغا چىقىپتۇ» دېيىشتى. شۇڭا، لەۋ تەمشىپ، كونا تونۇشۇم مۇنۇ سالىھ ھاجىنى ئىزدەپ كەلسەم، بۇ ئەسلىدە باشقا بىر ئىشكەن ئەمەسما؟

بۆسۇش دېگەن مانا. يىپ ئۇچى دېگەنمۇ مانا ! مۇھەممەتجان شۇ كۈنىلا كېرىيەلىك بوۋاينى ئېلىپ، ئىككى ساقچى بىلەن چىرىغا باردى. بوستان، نۇرى، دامىكۇ، گۈلاخمىلارنى ئالا قويماي ئىزدەپ تۆتىنچى كۈنى چىرا بازىرىغا يېقىن كەنتتىن بىر پالكۆزنى تۇتۇپ كەلدى.

سامپۇل يەنە بىر قېتىم ئۆرىتۆپە بولدى. خوتەن يەنە بىر قېتىم زىلزىلىگە كەلدى. مۇھىم گۈماندارنىڭ تۇتۇلۇشى بىلەن نەۋاقتىن بېرى مۇھەممەتجان باشلىق ساقچىلارنى ئېغىزىدىن ئالا ئىت چىقىرىپ تىللاۋاتقان جالالىدىن قارىي قاينىغان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك جىمىپ قالدى. بېشى ساڭگىلاپ چاتىرىقىغا كەپلەشتى. پالكۆز گۈماندارنىڭ «بۇ كاۋاشنى سېتىۋالغىنىم راست، لېكىن ئۆتكەن ئايدا ھويلامدىن ئوغرى ئالغانىدى. تېپىپ بەرگىنىڭلارغا كۆپ رەھمەت» دېگىنىنى ئاڭلىغىنىدا بولسا مۇھەممەتجانىنىڭمۇ بېشى ساڭگىلىدى. پالكۆزنىڭ شۇ گېپىنى نەدىن ئاڭلىدى، باشتا قوغلاپمۇ، ئۇز گەپ قىلىپمۇ كەتكۈزەلمىگەن، پالكۆزنىڭ تۇتۇپ كېلىنگىنىنى كۆرۈپ قەيەرلەرگىدۇر غايىب بولغان جالالىدىن قارىي ئەمدى يېڭىچە ھەيۋە بىلەن قارايانتاقتا قايتا ئوندى:

— جۇيجاڭ غوجام، ئىككى باش بىر يەرگە كەپلىشىپ قاپتۇغۇ؟! زىيىنىمنى قانداق قىلىدىغان بولۇۋاتىسەن؟

مۇھەممەتجانغا ھاردۇق يەتكەنىدى. ھېلىمۇ باش كۆزدىن كەنجى قىشقىچە مۇشۇ بىر دېلو بىلەن ئاۋارە. باشتا ئاسانلا پاش بولىدىغاندەك تۇيۇلغان بىلەن، دېلو بارغانچە مۇرەككەپلىشىپ كەتتى. ئەمدىگە كەلگەندە چىرىلىق مۇنۇ پالكۆز: «كاۋاش تېشىمنى ئېلىپ كېتىمەن، بولمىسا لوپتا ئەمەل تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان ئايال تۇغقىنىمغا دەيمەن» دەپ، جالالىدىن قارىي «زىيىنىمنى تۆلىتىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى. قانچە يۇزلەشتۇرگىنى بىلەن، جالالىدىن قارىي بىلەن چىرىلىق پالكۆز تونۇش چىقمىدى. بۇلار ئاز كەلگەندەك، روزىتوختىمۇ كۇنى دېگۈدەك كەنت ئىشخانىسىغا كېلىپ، ئالىمجانغا ئامانەت بەرگەن پۇلىنى تۆلىتىپ بىرىشىڭ غەلۋىسىنى قىلىپ تۇرۇۋالدى. يېڭىدىن كەنت مۇدىرى بولغان ۋەلىمۇ «ئايىغى چىقمايدىغان بۇ دېلونىڭ قوماندانلىق ئىشخانىسىنى باشقا جايغا يۆتكەپ كېتىش» تەلىپىنى بىرقانچە قېتىم پۇراتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىراقلا دەۋرەپ كېلىپ مۇھەممەتجانىنىڭ بېشىنى قاتۇردى. ئۇنىڭ ئۇيقۇسى كەملىدى. تامىقىدىكى تەم، چېھرىدىكى تەبەسسۇمغا كۇيە چۇشتى.

جالالىدىن قارىي كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ تۇرۇپ، مۇھەممەتجانغا قول چېنەۋاتقان دەل شۇ چاغدا ئىشخانىغا سالىھ ھاجى كىرىپ كەلدى:

— ئىنساب قارىم، ئىنساب. «قورقماق ئاۋۋال مۇشت كۆتۇرۇپتۇ» ئويۇنىنى ئويناۋاتاملا؟ ئابدۇجېلىل، بۇياققا كىرىڭا.

ئابدۇجېلىلنىڭ تارتىنىپقىنا ئىشخانىغا كىرىشى جالالىدىن قارىينى مەڭدەتتى. سالىھ ھاجى كۆزلىرىدىن قەھر ياغدۇرۇپ تۇرۇپ سورىدى:

— مۇنۇ ئابدۇجېلىلنى يەمچۈك قىلىپ، ئالىمجانىنى تۇزاقتا دەسسەتمەكچى بولغانلىرىنى مۇشۇ يەردىلا ئاڭلاملا ياكى ...

جالالدىن قارىي قارا تەرگە چۆمۈلدى، لېكىن كۆپ ئۆتمەيلا ئەسلىنى تېپىۋالدى. سالىھ ھاجىغا چىش يېرىپ بىرنېمە دېيەلمىگىنى بىلەن ئابدۇجېلىلغا نەشتىرىنى سانجىدى:

— بۇ شىمىنچىكنىڭ پۈلنى مەندىن ئېلىپ، جالاپنى ئالىمجانغا سولاپ بەرمەكچى بولغىنى راست. شۇنداقتىمۇ، ئاۋۇ كاۋاشنى مېنىڭ ئەكەلدۈرگىنىمنى سەن بىلەمسەن؟ كۆرگەنمۇ؟ ئاڭلىغانمۇ؟ ئوغۇل بالىلارنىڭ جالىپى ھېسابلىنىدىغان سەندەك شىمىنچىكنىڭ ھەممە كىشىگە ياخشىچاق بولىدىغان مىجەزىگىنى كىم بىلمەيدۇ؟ ئاشۇ جۈۋازچىنىڭ تېشىنى مېنى ئەكەلدۈردى، دەيدىغانغا قانداق ئىسپاتىڭ بار، شىمىنچىك؟

— ئۆزلىرىنى بېسىۋالسىلا، قارىم، — پېتىدىن چۈشمەي تۇرۇپ دېدى سالىھ ھاجى، — ئۇ ئىسپاتمۇ بۇگۈن - ئەتىنىڭ ئىچىدىلا تېپىلىپ قالىدۇ.

مۇھەممەتجان ئۆزى ئۈچۈن يېڭى بىر گەپلەرنىڭ بولۇۋاتقىنىنى بىلدى. لېكىن، سالىھ ھاجىنىڭ بۇ دېلوغا بۇنچە كۆڭۈل بۆلۈشى ئەلۋەتتە ياخشى ئىش بولسىمۇ، يېڭى يىپ ئۈچى، يېڭى پاكىتلارنى ئۆزى بىلەن مەسلىھەتلەشمەي تومتاقلا ئوتتۇرىغا چىقىرىشى مۇۋاپىق ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئۇ سالىھ ھاجى بىلەن ئابدۇجېلىلنى سىرتقا تارتتى. ئىشخانىدا قالغان جالالدىن قارىينىڭ «خەپ، شىمىنچىك ...» دېگەنلىرى ئاستا - ئاستا پەسلەپ، كېيىن بىراقلا يوقىدى.

ئۈچ كۈندىن كېيىن چىرىلىق پالكۆز بىلەن ئابدۇجېلىل «كاۋاشنى چىرىدىن ئەكەلگەن كىشى مۇشۇ» دەپ تونۇپ بەرگەن سالۋا تەلپەكلىك يېڭى گۈماندار چىرقىراپ تۇرغان ساقچى ماشىنىسىغا ئىتتىرىپ چىقىرىلدى. كەنت ھويلىسىدا ۋەلىنىڭ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە «ئاشۇ جوندىقلاردىن ئابدۇرېشىتلارنىڭ پۈلىنى ساق ئالالىغىنىنى كۆرىمىز تېخى ...» دېگىنى ئاڭلاندى.

2

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى. ئوسسى قېچىۋاتقان يەرلەرگە سولياۋ يوپۇق يېپىلىپ، چىگىتلەر تىكىلدى. قوشنا دېھقانلارنىڭ ئېتىزلىرىدا بىر چىرايلىق ئۇنۇپ چىققان كېۋەزلەر قۇلاق ئايرىدى. كۆزلۈك بۇغدايمۇ تۇپلىنىپ، قىر ـ توسمىلار يېشىل لىباس كىيدى. ئەپسۇس، ئالمىجان بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ ھۆددە ئېتىزلىرى تېخىچە داڭگال بېسىپ ياتىدۇ.

بۇ ئىش يېڭى مۇدىر ۋەلىنىڭ ئوغسىنى قاينىتتى. چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، مەيدە ـ تۆشلىرىنى قوپۇرۇۋەتتى. چىش غۇچۇرلىمىسا، مەيدە كۆپمىسە قانداق بولىدۇ؟ ئۇ ئىككىسى قىشلىق ئوغۇت توپلاشقىمۇ سەل قارىدى، نەچچە قېتىملىق كوللېكتىپ ئەمگەككىمۇ قاتناشمىدى. بەزى قاپاق كاللا ئەزالار: «ئالمىجانلارنىڭ گېپىدىن غىزا ئۆتمەيۋاتسا، تېرىلغۇغا قولى بارامدۇ؟» دېيىشىپ، ئۇ ئەسكىلەرگە چاپان يېپىۋاتقىنى بىلەن، يېزا باشلىقى ئۇنداق دېمىدى. يېزىدا ئېچىلغان كەنت كادىرلىرى يىغىنىدا پوقىقنى ئېسىپ تۇرۇپ: «بىر پۇڭ يەرنىمۇ ئاق قالدۇرۇشقا، پىلاندا بەلگىلەنگەن كېۋەز تېرىش ۋەزىپىسىنى كەم قويۇشقا زادى بولمايدۇ !» دېدى. يىغىنغا ئۇ قاپاقباشلار ئەمەس، ۋەلى مۇدىر قاتناشتى. شۇ گەپلەرنى دەۋاتقىنىدا يېزا باشلىقى گۆشلۈك ئالقىنىنى ئۈستەلگە تەكرار مۇشتلىدى. ئالدىدىكى چاي قۇتىسى چېقىلىپ، سۆز تېزىسلىرى چېچىلدى. شۇ يىغىنغا قاتناشقان ۋەلى مۇدىرنىڭ يۈرىكى سېلىپ كەتتى. ئۈستەلگە ئۇرۇلغان مۇشت گويا ئۆز يۈرىكىگە تەگكەندەك ئىشتىنىڭ ئېغى نەمدەلدى. ۋەلى مۇدىر شۇ كۈنى بىلدىكى، يېزا باشلىقى خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ ئۆز ئايۇنىغا چىقىنىدا مىجەزى بىر ئوبدان، كېلىشكەك، مۇڭدىشاق بولغىنى بىلەن، يېزىغا

قايتقىنىدا، مۇنبەرگە چىقىپ يىغىن ئاچقىنىدا بۆلەكچىلا سۆرلۈك، باشقىچىلا ھەيۋەتلىك بولۇپ كېتىدىكەن. شۇڭا، كەنتنىڭ كونا مۇدىرىمۇ: «راھىتىدىن ئاھانىتى كۆپ بۇنداق مۇدىرلىقنى قىلمايمەن، كۈندە سامپۇلغا سوكۇلدىغۇچە دەريادىن قاشتاش كولايمەن» دەپ يالتىيىۋالغان ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ يالتايغىنىمۇ ئوبدان بولدى، ئۇزاقتىن بېرى شۇنداق بىر پۇرسەتنى كۈتۈپ كېلىۋاتقان ۋەلى ئاخۇنغا يول ئېچىلدى.

بۇ دېگەن ئۇنچىۋالا قىيىن يولمۇ ئەمەس. يېزا باشلىقىنى ئايۇننىغا باشلاپ، بىرەر پاقلاننىڭ كاۋىپىنى يېگۈزۈۋەتسە، يانچۇقىغا «قۇمتۇغ» دىن تېرىۋالغان زىرە قاشتاشلاردىن بىرنەچچە تال سېلىپلا قويسا ئىككى كۈن ئىچىدىلا ھەممە ئىش پۈتىدۇ. ۋەلى ئاخۇن ئۇنچىلىك ئىشنى قىلالايدۇ. نەۋاقتىن بېرى ئۆزىگە تۈتۈق بەرمەي كېلىۋاتقان ئالىم ئاۋاق بىلەن ئابدۇرېشىت پىستەكنىڭ ئانا ـ مانسىنى كۆزىگە كۆرسىتىش ئۈچۈن بولسىمۇ، يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن ئاڭلىغان سېسىق گەپ، ئىزا ـ ئاھانەتلەرنى قاتلاپ، پوملاپ كەنتتىكىلەرگە يەتكۈزۈپ، ئادەم باشقۇرۇش خۇمارىنى بېسىش ئۈچۈن بولسىمۇ، ئاق قالغان مۇدىرلىقنى قولغا ئېلىش كېرەك. ئۇ ھوقۇقنى ۋەلى ئاخۇن قولىغا ئالمىسا باشقا بىرى چوقۇم ئالىدۇ. ئۇ چاغدا ۋەلى ئاخۇن يىللاردىن بېرىقىدەك كەنت ھويلىسىنىڭ تېمىغا دۇمبىسىنى تىرەپ ئولتۇرۇپ يىغىن ئاڭلايدۇ. بۇرنى باشقىلارنىڭ قولىدا نوقۇشلىنىدۇ؛ قۇلىقىغا باشقىلارنىڭ يىڭنىدەك ئۇچلۇق، گەندىدەك سېسىق ئاھانەتلىرى كۈنىگە بىر قېتىم ئاڭلىنىدۇ. شۇڭا، بىرەر پاقلاننىڭ مېھرىدىن، بىرنەچچە دانە زىرە تاشنىڭ پۇلىدىن كېچىش كېرەك. خېمىر دېگەنمۇ خېمىرتۇرۇچ قوشمىسا كۆپمەيدۇ. بۇ خېمىرنى چوقۇم كۆپتۇرۇش، قارايانتاقنىڭ مۇدىرلىقىنى قولغا ئېلىش كېرەك. شۇ چاغدىلا قارايانتاقتا ھەممىنىڭ ئالدى ئۆزى بولىدۇ. ئۆيمۇئۆي ياڭرايدىغىنى ئۆزىنىڭ سۆزى بولىدۇ. مانا قارا‌ڭ، قولىنى كەينىگە ياراشتۇرۇپ تۇتۇپ،

گېلىنى بىر چىرايلىق قىرىپ، قاغا پوق يېمەستە ئالىمجانىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا بۇگۈنكىدەك ئۇنگىلى بولىدۇ:

— يېزىنىڭ ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى باھالاش ئۆمىكى مۇشۇ ھەپتىدە كەنتىمىزگە چىقىدۇ. شۇنچە يەرنى ئاق قويۇپ، يۇزىمىزگە قارا سۈۋاي دېيىشەمسەن؟ قارا بايراقنى شائجاڭنىڭ قولىدىن چوڭ يىغىندا ھەرقايسىڭ ئېلىشامسەن؟

— كۈزدىن بۇيانقى ئەھۋالىمىز ئۆزلىرىگە ئايان، — دېدى ئالىمجان زەئىپ ئۈندە، — ساقچىلارنىڭ كەينىدە يۈرۈپ، بىر قولىمىزنى ئىككى قىلالمايۋاتقىنىمىزنى كۆردىلە. يەرنى تېرىيالمىغىنىمىز بىلەن، باج، سۇ راسخوتى، دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى كەم قويماي ئورۇنلايمىز.

— ماڭە ۋاي، بار پۈلۈڭنى بىر كاۋاشقا تېگىشىپ بولدۇڭ. ماشىناڭنى روزىتوختى سېتىۋەتتى. يەنە تېخى ھەممىنى تولۇق تۆلەيمەن، دېگىنىنى. كەينىڭدىن سوڭۇڭ كۆرۈنۈپ قالغان تۇرسا، نېمە بىلەن تۆلەيتتىڭ؟! دېھقان دېگەن سىڭگىنىنى يەپ، يۇمشاق قۇلاق بولغۇلۇق. ئون مو يەرنى تېرىيالمىغان نېمىسىگە ئۆيىدە مىليون پۇل ساقلاپتۇ تېخى ! ھەرقايسىڭغا مىليوندىن چۈشۈپ نېمە كەپتۇ؟ تېرىيالمىغان نېمىگە باسۇرۇپ ياتماي، يەرنى قايتۇرۇپ بېرىڭلار ! شائجاڭنىڭ گېپى بۇ !

— بىزگە يەرنى ھۆكۈمەت ئوتتۇز يىللىق ھۆددىگە بەرگەن، — ئەمدى ئالىمجانىڭ ئاۋازىمۇ كۆتۈرۈلدى، — بىرەر پەسىل تېرىيالمىغىنىمىز بىلەن، كەلگەنچە كېلىپ يەرنى تارتىۋالمىغان ھۆكۈمەت ئەمەس بۇ. سەن پاخشەك ھۆكۈمەتكە قارا سۈۋىما. ھۆكۈمەت بىلەن بىز دېھقانلارنى قەستەن قارشىلاشتۇرۇپ قويما.

ۋاھ تېخى ! ۋەلى مۇدىرغا شالىنى چاچقۇدەك، قاش كۆتۈرۈپ جاۋابلاشقۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ يا ماۋۇ قوناق پاسىرى ! ئۆز ئېغىزى بىلەن «ھۆكۈمەت بىلەن قارشىلىشىش»نىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ تېخى. مۇشۇ گۇناھى ئۈچۈنلا ئون قېتىم باغلىنىپ،

يىگىرمە قېتىم ھەپسىگە چۈشۈشكە لايىق. ئۇنىڭ بۇ قىلمىشىغا مۇھەممەتجان دېگەن تۇڭباشمۇ ئارا تۇرالمايدۇ. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا يېزا باشلىقىغا «كەنتىمىزدىن بىر تېررورچى چىقتى» دەپ خەۋەر بېرىدىغان بولسا، ئالىم دېگەن بۇ سولتەكىنىڭ تانابى غىر، ئىككى پۇتى بىر بولىدۇ!

لېكىن، بۇگۈن ۋەلى مۇدىر ئالدىراش. ئۆيىدە مۇھىم ئىشى بار. ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قاربي يەكەن، مارالبېشىدىن كەلگەن ئەزىز مېھمانلىرىنى ئېلىپ، ئۆزىنىڭ ئۆيىگە چىقىدۇ. كەچكىچە مېھمان بولىدۇ. يەپ ـ ئىچىدىغىنىنى ئۇلار ئۆزلىرى كۆتۈرۈپ كەلمەكچى بولغىنى بىلەن، ئۆي ئىگىسى دېگەنمۇ ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپ تۇرسا بولمايدۇ ـ دە. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىمىن ئاخۇن پۇتۇن قارايانتاق، بىزلىي تەۋەسىدە بىر ئۆزىگىلا ئىشىنىدۇ. شۇڭمۇ ئۆتكەن قېتىم تاپقان شۇنچە قىممەتلىك قاشتاشنى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە نەچچە ئاي يوشۇرۇپ قويدى. گەرچە ئۇ تاشنى ساتقىنىدا ئۆزىگە پۇلدىن بىرەر توقماق تاشلاپ بەرمىگىنى بىلەن، نەچچە مىليونغا ساتقانىنىڭ گېپى بار. دېمەك، شۇ نەچچە مىليونلۇق مۇلكىنى ئىشەنچ قىلىپ ئۆزىگە تۇتقۇزغان ئادەم دېگەننىڭ ھۆرمىتىنى لايىقىدىگە يەتكۈزۈپ قىلماق ۋەلى ئاخۇندەك چىن ئىنسانىنىڭ بۇرچى. شۇنداق ئىكەن، ھازىر بۇ يەردە ئالىمجان بىلەن «غىژ ـ غىژ» لىشىپ يۇرۇشنىڭ ئورنى يوق. كونىلار: «كالپۇكنىڭ سىرتىدا چىش يوق، ھېسابنىڭ سىرتىدا ئىش» دېگەنكەن. ئالىمجان بىلەن ھېسابلىشىدىغانغا ۋاقىت دېگەن تېخى بار.

شۇلارنى خىيال قىلغان ۋەلى كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى شىلتىغىنىچە: «يەرنى قايتۇرۇشسەن، چوقۇم قايتۇرۇۋالىمىز ...» دەپ قويۇپ كەينىگە قايتتى.

ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قاربي تۆت ماشىنىلىق مېھمانىنى باشلاپ چۈشكە يېقىن قارايانتاققا كەلدى. ۋەلىنىڭ خۇش بولغىنى كەلگەن ماشىنىلار ئالىمجان بىلەن

ئابدۇرېشىتنىڭ ئۆيى ئالدىدىن بوخۇناق توزۇتۇپ ئۆتتى. كۆتۈرۈلگەن بوخۇناقلارنىڭ ھەيۋىتىدىن ئۇ ئىككىسىنىڭ ئۆگزىسىمۇ كۆرۈنمەي قالدى. بۇ ئېسىل كۆرۈنۈشنى ئىشىكى ئالدىدا چاترىقىنى كېرىپ، بىلىكىنى ئالماپ تۇرغان ۋەلى ئاخۇن ئېنىق كۆردى. خوپ بولدى، ھە دېسىلا ۋەلى ئاخۇنغا كۆز - كۆز قىلماقچى بولغاندەك تالاي ماشىنا، موتوسىكلىتلار ئاشۇ ئىككىسىنىڭ ئۆيى ئالدىدىلا تىزىلىشامدىكەن؟ ئامەت قۇشى دېگەن بىر قونداقتا تۇرىۋەرمەيدۇ. بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ چۆرگۈلىگەن زامان مانا بۇگۈن باغ چۆرگۈلەپ كېلىۋاتىدۇ. بىر - بىرىدىن ئېسىل ماشىنىلاردىن چۈشۈۋاتقان بىر - بىرىدىن سالاپەتلىك مېھمانلارنى كۆرۈڭ تېخى!

قورساقلىرى ئېغىر ئاياللارنىڭكىدەك سالپىيىشقان، بېشى ئارخاتلارنىڭكىدەك پارقىراپ تۇرىدىغان، ئەرلىرىمۇ، ئاياللىرىمۇ بويۇنلىرىغا تۇم - تۇم ئالتۇن زەنجىر سېلىۋېلىشقان، قارا كۆزئەينەك تاقاشقان مېھمانلا ۋەلى ئاخۇن بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. قارايانتاقتا قاچان، كىم بۇنداق تەق - تۇرقى قاملاشقان، روھى كۆتۈرەڭگۈ مېھمانلارنى بوسۇغىسىدىن ئاتلىتىپ بېقىپتىكەن؟ قېنى كىم بۇ يۇرتقا مۇبارەك قەدىمى يەتكەن قايسىبىر ئەزىز مېھمىنى بىلەن مۇشۇنداق قۇچاقلىشىپ، مەڭز يېقىشىپ دىدار - مۇلاقەتتە بولۇپ بېقىپتىكەن؟ ۋاي ئىسىت، مېھمانلارنىڭ بۇنداق كۆرۈشىدىغىنىنى ۋەلى ئاخۇن بۇرۇنراق بىلەلىگەن بولسا، تەۋەلىكىدىكى جىمى جاننى يىغالمىغاندىمۇ، ئۆزىگە پات - پات بويۇنتاۋلىق قىلىپ قويىدىغاندىن بىرنەچچىنى ئىشىكى ئالدىغا چىللاپ قويماسمىدى؟ ئىمىن ئاخۇننىڭ «بۇياق قارايانتاقنىڭ يېگانە شاھى ۋەلى مۇدىر بولىدۇ» دەپ تونۇشتۇرغىنىنى ئۆزىنىڭ كەينىدىن چىرتىلدىتىپ تۇكۇرۇپ يۇرۇشكەنلەرنىڭ قۇلاقلىرىغا ئاڭلىتىۋالماسمىدى؟ بوپتۇ، بۇ كاتتا مېھمانلارنى ۋەلى ئاخۇن بۇنىڭدىن كېيىن پات - پات چاقىرىپ تۇرسۇن. بۇنىڭدىن

كېيىنكى پۇرسەتلەردە ئۆزىنى سەگەك تۇتسۇن !
ۋەلى مۇدىر مېھمانلارنىڭ ئالدىدا قىلىدىغانغا قىلىق تاپالماي قالدى. ماشىنىنىڭ خاپىلىقىدىن چۈشۈرۈلۈۋاتقان نازۇنېمەتلەرنى كۆرۈپ ئېغىزى كامارەك ئېچىلدى.
— بۇ يەرنى قارايانتاق دەمدا؟ — سورىدى مېھمانلاردىن بىرى، — بىز تەرەپتىمۇ يانتاق دەپ بىر يېزا بار. قارىغاندا، بۇ ئىككىسى ئەركەك ـ چىشى ئوخشايدۇ، جۈمۇ؟
— خوش، — قىلىقلىنىپ دەرھال كۈلدى ۋەلى، — يۈرتىمىزنى قارايانتاق دەيدۇ. سىلى تەرەپتىكىسى ئاق يانتاق بولسا، ئىككىسىنى تويلاپ قويساق بولغۇدەك.
سوئالچى مېھماندىن باشقىلار تېلىقىپ كۈلدى. سوئالچىنىڭ كۈلمىگىنىنى كۆرۈپ باشقىلارمۇ دەرھال ئېغىزىنى يۇمدى. ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قاريۋ ۋەلىگە قاراپ ھومىيىپ قويۇشتى. ۋەلى ئىشنىڭ بىسمىللاسىدا قايسى گېپىنىڭ خاتا كەتكىنىنى بىلەلمىدى. مىس رەڭ بېشى بىرپەستىلا تەرلەپ، يېڭى ئالماشتۇرغان دوپپىسىنىڭ گىرۋەكلىرىدىن مايسىمان سۇيۇقلۇق بۇزۇلداپ چىقتى.
— تولا گەپ قىلماي، ما مېھمانلارنى ئۆيگە باشلايلى، مۇدىر، — كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقاردى ئىمىن سېۋەت، — ئېغىزىم بار دەپ كەلسە ـ كەلمەس سۆزلەۋەرمەيلى جۈما بۇگۈن.
— ئوبدان.
ۋەلىنىڭ پۈتۈن بىر كۈندە مېھمانلارغا دېگىنى شۇ بولدى. بىراۋنى بەك كۆزگە ئىلىپ كەتمەيدىغان ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قارىينىڭ كۈچۈكلىنىپ كېتىشلىرىگە قارىغاندا، باشلاپ كەلگەنلىرى ئانداق ـ مانداق مېھمانلاردىن بولمىسا كېرەك، دېگەنلەر يادىغا يەتكەن ۋەلى مۇدىر ئايۋانغىمۇ، مېھمانخانىغىمۇ كۆپ كىرمىدى. ماشىنىدىن چۈشۈرگەن چامادانلارنى مېھمانلار ئۆزلىرى ئەكىرىشتى. ۋەلى ئاخۇن پەقەت تۇرلۇك نازۇنېمەتلەرگە ئۆزىنىڭ تەييارلىغانلىرىنى قوشۇپ

مېهمانلارغا يەتكۈزۈپ بېرىش بىلەنلا مەشغۇل بولدى. شۇنداقتىمۇ، ئايۇانغا بويۇندىدى، خانىگە قۇلاق سوزدى. ئاڭلىنىۋاتقان ھەربىر جۈملىگە دىققەتنىنى جەملىدى. كەلگۈچىلەرنىڭ قانداق خىسلەت ئىگىسى، قانداق خاسىيەتلىك بەندە ئىكەنلىكىنى بىلگۈسى كەلدى.

— ئۇ ئىككى دىۋانىنى ئاچىقىۋەتتىم، — ۋەلى ئاخۇن مېهمانلارنىڭ ھۇزۇرىغا دەسلەپ كىرگىنىدە جالالىدىن قارىي شۇنداق دەۋاتاتتى، — ھەربىرىگە ئوتتۇز مىڭدىن جەمئىي ئاتمىش مىڭنى ئىدارە باشلىقىنىڭ ئالدىغا توككىدە قويۇۋۇندىم، نان كۆرمىگەن ئۇ باشلىقنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن چىرىلىق جونداقمۇ، شىمىنچىكى دېگەن گۈي تۇتۇپ بەرگەن پاقا تەلپەكمۇ سولاقخانىدىن ئەتىسلا يېنىپ چىقتى.

— ئۇلار سولاقخانىدا يېتىۋەرسە بولمايتتى، — گەپ قوشتى ئىمىن سېۋەت، — ئۆزلىرىنى چىشلەپ تارتىپ قويغان بولسا، يوق يەردىن كاشىلىغا قالاتتىلە. ئۇنچىلىك پۇل دېگەن ئالىمجاندىن ئۇندۇرگەنلىرىنىڭ ئالدىدا قوللىرىنىڭ كىرىغۇ سىلىنىك.

— شۇ ئەمەسمۇ؟ — پاخپايدى جالالىدىن قارىي، — ياخشى يېرى ئالىمجان دېگەن دېۋەڭگە كاۋاشنى يەتكۈزۈپ بەرگەن ھېلىقى ئۇچ لالما ئىچكىرىدە ئىدى. مېنى ئىت ساقچىلار ئىزدەپ بارغىنىدا شۇلارنىڭمۇ بار يېرىنى بىلىپ قالارمۇ، دەپ يۈرىكىم سۇ بولدى.

— ھوي، بەك خەتەرلىك ئىش قىپتىلا جۇما، — ئىمىن سېۋەت چىشىنى كوچىلىغاچ قوشۇپ قويدى، — شۇنداق كالۋالارنىمۇ ئىچكىرىدە ئەگەشتۈرۈپ يۈرگۈلۈكما؟

— ياقەي، ئىمىن ئاخۇن. مەن ئاشۇنداق دۆتما؟ ئۇلارنىڭ قولىغا تۇتاملاپ پۇلنى تۇتقۇزدۇم. مەن سېنى كۆرمىدىم، سەن مېنى دېدىم. جالىپىڭنى ئويناش دەپ بالىلاردىن بىرىنى مەسئۇل قىلىپ قويۇۋەتتىم. «مانتا كۆرمىگەن ئابدال قاسقانغا دۇم

چۇشۇپتۇ» دېگەندەك سەنيانىڭ جالاپلىرىغا دۇم چۈشتى، دېيىشىدۇ.

ــ ۋاھ، ــ دېدى ئالتۇن زەنجىرلىك مېھمان، ــ سەنيانىڭ تومۇچۇقلىرى بەك خۇيلۇق.

ئايۇاننى كۈلكە قاپلىدى. ۋەلى مۇدىرمۇ تېلىقىپ كۈلدى. ئۇمۇ كۈلسە بولاتتى. ئالىمجانلارنى ئوڭدا قويغىنىڭ ئۆز ئايۇنىدا ئولتۇرغان مۇشۇ سۆيۈملۈك جالالدىن قارىي ئىكەنلىكىنى بىلگىنىدە كۈلمەي نېمە قىلىدۇ؟ لېكىن، ئۇنىڭ كۈلكىسى غەلەت ئاڭلاندىمۇ، ئاۋۇلار ۋەلى ئاخۇنىنىڭ كۈلگىنىنى كۆرۈپ گېپىنىمۇ، كۈلكىسىنىمۇ دەرھال توختىتۇۋېلىشتى. نېمە خۇدۇكسىرەيدىكەنە؟ بەلكىم، ئالىمجانىنىڭ ئۆيىنىڭ بۇ يەرگە يېقىنلا جايدا ئىكەنلىكىنى يادىغا ئېلىشقاندۇ؟ بەلكىم، نېمىلا دېگەن بىلەن ئالىمجان ۋەلى ئاخۇن بىلەن بىر مەھەللىلىك، دەپ ئويلاشقاندۇ. بىر مەھەللىلىك بولسا نېمە بوپتۇ؟ گۈل بىلەن تىكەنمۇ بىر شاختا تۇرۇپ بىر ـ بىرىنى كۆرەرگە كۆزى يوققۇ. تىل بىلەن چىشمۇ بىر ئېغىزدا تۇرۇپ، چىشمۇ تىلنى پات ـ پات چىشلەپلا تۇرىدۇغۇ. قول ئاستىدىكى دېھقان تۇرۇپ ئۆزىدەك بىر كەنت مۇدىرىدىن كۆپ ئۇزۇپ كەتكەن ئالىم ئاۋاق، ئابدۇرېشىت پىستەكلەرنى قاق سەنەم قىلىپ ئوبدان قىلدى. شۇ تۆھپىسىگە جالالدىن قارىي چاي ئىچىۋاتىدۇ مۇنۇ ئايۇاندا. بولسا تېخى ئۆزىنىڭ ئايۇنىدىن ئېسىل سېلىنغان ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ ئاشۇ قورۇ ـ جايلىرىنىمۇ ساتقۇزۇپ، ئۇ ئىككىسىنى تۇغان بېشىدىكى بازاردا دۇئانگە ئايلاندۇرۇۋەتكەن بولسا ... ئۇ كۈنلەرنىمۇ خۇدايىم كۆرسىتەر ۋەلى ئاخۇنغا.

ــ ۋەلى مۇدىر، كېيىك كاۋېپى تېخى پىشمىدىما؟

بۇ سوئالنىڭ ئۆزىگە بېرىلگەن چىقىپ كېتىش بۇيرۇقى ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن ۋەلى ئىككى تاقلاپلا ھويلىغا چىقتى. كۆڭلى شۇنداق ئىكەنلىكىنى تۇيۇپ تۇرسىمۇ، ھېلىقى كاۋاش

تاشنىڭ تېپىشمىقىنىڭ جاۋابىنى جالالدىن قارىينىڭ ئۆز ئېغىزىدىن ئاڭلىۋالغانلىقىدىن سۆيۈنگەن ۋەلىنىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقتىن پۈرۈشۈپ كەتتى. يامان يېرى هاياجاندىن تەرلەپ كەتكەن بېشى تولا قىچىشىپ، بىر قولى دوپپىسىنىڭ ئۈستىدىن چۈشەلمەيلا قالدى.

ــ هاي ۋەلىكا، ــ سۆز قاتتى هويلىدا ئۆزىگە هەـ هۇ دېيىشىپ بېرىۋاتقان شەھەرلىك بالىلاردىن بىرسى، ــ بېشىڭىز قىچىشسا دوپپىڭىزنى ئېلىۋېتىپ قاشلىماي، بەك جاپا تارتىپ كېتىدىكەنسىز. تايىنلىق دوپپىڭىزغا مەدەك قىستۇرۇۋالسىڭىز ...

ــ سىزمۇ كاسسىڭىز قىچىشسا، ئىشتىنىڭىزنى سېلىۋېتىپ قاشلامسىز؟ ــ دەرهال ئىنكاس قايتۇردى ۋەلى، ــ ئۇ يېرىڭىزگىمۇ يوغان مەدەك قىستۇرامسىز؟

ــ پاخشەك ! ــ دەپ قويدى هېلىقى بالا.

شۇنىڭدىن كېيىنكى خېلى بىر چاغقىچە ۋەلى ئايۇان تەرەپكە يۈرۈشمىدى. مېهمانلارغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى شەھەرلىك بالىلار سۈنۈپ بېرىشتى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئىمىن ئاكىسى شۇنداق بۇيرۇغانمىش.

بىر چاغدا ئايۇاندىن «ياھ ...ھ !، چۇھ ...ھ !» دېگەن سادالار ۋە كىملەرنىڭدۇر ئۇرۇشۇۋاتقاندەك ئاۋازلىرى كېلىشكە باشلىدى. ۋەلىنى سۇر باستى. «بۇيرۇق»قا خىلاپ هالدا ئايۇانغا پۈت قويدى، قويدى ـ يۇ، كۆزلىرى ئىمىر ـ چىمىر بولۇپ كەتتى. ئېغىزى ئېچىلىپ، قىزغۇچ گەدىنى لىكىلدىدى. چۈنكى، ئاۋۇلار بېلىنىڭ ئۈستىنى يالىڭاچلاپ ئوشۇق ئېتىشۋاتاتتى. هەر قېتىم ئالته تال ئوشۇقنى سقىملاپ ئاتقىنىدا: «ياھ ...ھ !» دەپ ۋارقىراپ، ئالىقانلىرى بىلەن گۆشلۈك مەيدىلىرىگە زەرب بىلەن ئۇرۇشاتتى. ئوتقاشتەك خوتەن گىلىمى ئۈستىدە دومىلاۋاتقان ئوشۇقلارغا بۆجەندەك قاراپ تۇرۇشقانلار گاھ قاپاقتىن سۇ تۆكۈلگەندەك كۈلسە، گاھ چىرايىدىن مۇز ياغدۇراتتى. يانلىرىدا دۆۋە ـ دۆۋە تىزىپ قويۇلغان پۇللارنىڭ

تەقدىرنى پاقلان پاچىقىدىن چىقىرىۋېلىنغان ئاشۇ ئالتە تال سۆڭەك بەلگىلەۋاتاتتى.

بۇ ھالدىن ۋەلىنى تىترەك باستى. قانداقسىغا تىترەك باسمىسۇن؟! ئۇلارنىڭ ئويناۋاتقىنى ئەشەددىي قىمار تۇرسا. ۋەلى تېخى يېقىندىلا كەنت مۇدىرى بولدى. يېزىدا ئېچىلغان مۇقىملىق يىغىنىدا «ئۆز تەۋەيىمدە قانۇنغا خىلاپ بىرەر قىلمىشنىڭ سادىر بولماسلىقىغا يۈزدەيۈز كاپالەتلىك قىلىمەن» دەپ مىكروفون غاجاپ قەسەمياد قىلدى. باش بارمىقىنى قىزىل سۇرۇخقا مىلەپ، مەسئۇلىيەتنامىگە قول باستى. شۇ كۈنى كەچتىلا ئۆز تەۋەسىدىكى جىمى جاننى ئۈمۈ ئاشۇنداق قەسەم قىلدۇردى. ئۇلارنىڭ بارماقلىرىمۇ قىزىل رەڭدە بويالدى. ئەتىسىلا ئىشىك ـ ئىشكىلەرگە، تام ـ تاملارغا شۇ ھەقتە شوئار، ئۈزۈندىلەرنى چاپلىدى. شۇ ھالدىمۇ ۋەلى كىملەرنىڭ بىرەر غەيرىي ئىش ـ ھەرىكىتى بارکىن، دەپ كېچەيۇ كۈندۈز تام يېقىلاپ، تۆڭلۈك مارىلاپ ھالى قالمىدى. شۇنداق تۇرۇپ، قېرىشقاندەك ئۆز ئۆيىدە قىمار تەشكىللەنسە قانداق بولىدۇ؟ باشقا يەر تېپىلمىغاندەك يېزا باشلىقى ئۆزىگە كەنت مۇدىرلىقىنى ۋەدە قىلغان مۇشۇ ئايۇاندا تېخى ! ۋەلىنىڭ ئاڭلىشىچە، قىمار دېگەننى ئۈچ تال ئوشۇقتا ئويناىدىكەنمىش. ماۋۇلار بولسا ئالتە ئوشۇقنى ئېتىشىۋېتىپتۇ. قارىغاندا، ئالتۇن زەنجىرلىك ئۇ مېھمانلار قىمار پىرلىرىدىن بولسا كېرەك. ئۆزىگە مۇدىرلىقنى بەخشەندە قىلغان بۇ ئايۇان ئەمدى مۇدىرلىق كۆتىكىنىمۇ تارتىۋالغۇدەك.

بۇلارنى چاقماق تېزلىكىدە كاللىسىدىن ئۆتكۈزگەن ۋەلى سۇپىغا ئاستا يېقىنلىدى. نەم دىدارى قالمىغان لەۋلىرىنى ئىمىن سېۋەتنىڭ قۇلىقىغا ياقتى:

ـــ خۇش بولۇپ كېتەي، ئىمىن ئاخۇن، بىزنىڭ ئايۇاندا بۇ ئىشنى قىلمىغان بولساڭلار.

پۈتۈن ئەس ـ يادى ئالتۇن زەنجىرلىك مېھمان تاشلاۋاتقان

ئوشۇققا مەركەزلەشكەن ئىمىن سېۋەتنىڭ قۇلىقىغا ئۇ گەپ كىرمىدى. مېھماننىڭ تۇكلۇك مەيدىسىدىن ياڭرىغان سادا بىلەن تەڭ سوزۇلغان قولىغا ئىمىن سېۋەت يوتىسىغا تىرىلىپ تۇرغان پۇلدىن بەش باغلام تۇتقۇزدى.

— ئىمىن ئاخۇن، مەن خۇش بولاي. بۇ ھۇنەرلىرىنى باشقا يەرگە بېرىپ ...

— نەگە بېرىپا، تاز؟! — كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقاردى ئىمىن سېۋەت، — مارالبېشى بىلەن يەكەندىن ئاتايىن مۇشۇ ئىشقا چىللاپ كەلگەن مېھمانلار بۇ. جالالىدىن قارىم بىلەن گۇمىغچە ئالدىغا بېرىپ ئەكەلگەن مېھمانلارنى ئايۇنىڭغا باشلاپ، ئىززىتىڭنى قىلىپ قويساق، خۇش بولماي تېخى ...

ۋەلىنىڭ تىلى تۇتۇلدى. يۇكۇنگەن سۇپا لېۋىدىن كەينىگە ئۆرۈلۈپ كېتەي دەپ تۇرغىنىدا قۇلىقىغا بەك يېقىملىق بىر ئاۋاز كىرىپ قالدى:

— ئۆي ئىگىسى قوغلىسا، شەھەرگە كىرىپ كېتەمدۇقا يا؟

بۇ خۇش ئاۋازدىن بۆلەكچىلا سۆيۈنۈپ، دىلى يايرىغان ۋەلى ئۆزىنى رۇسلىدى، رۇسلىدى - يۇ، ئۆلگۈر ئىمىن سېۋەتنىڭ: «نەگە، غوجام؟ ئۇتۇپ بولۇپلا ماڭمىدىغان ئىش يوق. غىت قىسىپ ئولتۇرىلى. چىدىغانغا چىقارغان ئويۇن بۇ!» دەپ ھۆركىرىگىنىنى ئاڭلىغىنىدا سۇپا لېۋىدىن يىقىلىپ چۈشتى. پالتۇكتا بىر - ئىككىنى دومىلىۋېتىپ، ئۆزىنى ھويلىغا ئاتتى. بۇلارنىڭ پات ئارىدا تارقاشمايدىغىنىنى كۆڭلى تۇيۇپ، ئۆگزىگە ياماشتى. ئايال، بالىلىرىنى يۇگۇرتۇپ يۇرۇپ نەلەردىندۇر تاپتۇرۇپ كەلگەن قېلىن يالتىراق بىلەن شىپاڭنىڭ شادا - كۈنگۈرلىرىنى ھەم ئېتىۋەتتى. ئىشىك - دېرىزىلەرنى يېپىشتۇردى. دەرۋازىنىمۇ سىرتىدىن قۇلۇپلاپ، ئۆزى تامدىن ئارتىلىپ چۈشتى.

— بۇلارنىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش بىخىسىپ كەتسۇن دېدىلىما؟ — سورىدى شەھەرلىك مەدەكچى، — شۇنچە ئىسسىقتا ئىشىك - دېرىزىلەرنى ھىملاپ ...

ۋەلى جاۋاب بەرمىدى. قۇلىقىنى كوچا تەرەپكە دىڭلاپ، سىرتتىن كېلىۋاتقان ھەربىر شەپىگە تايغان ئىتتەك سەزگۈر تۇردى.

ئايۋاندىكىلەرنىڭ «يا ...ھ، چۇ ...ھ» لىرى تەڭ كېچىگىچە ئاخىرلاشمىدى. تاڭ ئاتاي دېگەندە جالالىدىن قارىي ۋەلىنى بىر ياققا تارتتى:

— ئۆيدە يەيدىغان بىرنېمە يوقما؟

— تۇگىدى. ھەممىنى تۇنۇگۈن ئەكىرىپ بولدۇق يا، قارىم.

— تۇنۇگۈن دېگىنىنى. تاڭ ئاتمىدى تېخى. زاغرا ـ پاغرا دېگەنلەرمۇ يوقما؟

— يوق.

— يوغان ئىش. يوق بولسا، ماۋۇ پۇلنى تۇتسىلا مانا. ئېغىلدىكى پاقلاندىن ئىككىنى سويۇپ شورپا قىلسىلا. تېز پىشۇرسىلا، تېز!

قارىي دېگەن توخۇ پوقى ۋەلىنىڭ يا ياق، يا ماقۇل دېيىشىگىمۇ پەرۋا قىلمىدى. ئايۋاننىڭ ئىشىكىنى ھاللاڭ ئېچىپ قويۇپ كىرىپ كەتتى. ئوچۇق ئىشىكتىن ۋەلى كۆرۈپ قالدى: ھەر يوتىسى بىر تۇپ توغراقچىلىك كېلىدىغان، ئالتۇن زەنجىرلىك بىغبىق خوتۇنلار دۆۋە ـ دۆۋە پۇلارنى تەكىي ئېتىشىپ يېتىشىپتۇ. ئېچىۋېتىلگەن كۆكسى باغىردىقىنى ھازىرلا يىرتىۋېتىغاندەك پومپىيىپ تۇرۇپتۇ. ئۇ خوتۇنلاردىن بىرى ۋەلىنىڭ ئۆزىگە قاراۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، يېنىغا كىرىشكە ئىشارەت قىلدى.

ۋەلى ئايۋانغا كىردى. كۇچلۇك نەشە پۇرىقىدىن قېقىلىپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ، يېنىغا دۆۋىلىگەن پۇلغا تاينىپ ئاران ئۆرە بولغان ئىشارەتچىنىڭ دورداي كالپۇكىغا قۇلىقىنى ياقتى:

— يېگۈدەك بىرنەرسە بولسا ئەكىرىپ بەرسىلە بوپتىكەن.

ئاتايىتەن چاقىرىپ نېمە دەيدىكىن دەپتۇ تېخى. يەنە شۇ يەيدىغانلىرىنى گېپى ئىكەن.

— ئوبدان. خوتۇن بىلەن ھازىرلا قازانغا گوش سالايلىمىكى دەپ تۇرغان. شۇ گوشتىنى يەملىكى يا؟

سېمىز خوتۇن قان ئىچكەندەك تۇمشۇقىنى تۇتۇپ، نېمىشقىدۇر پىخىلداپ كۇلدى. يۇزىنى ئېرىنىك كەينىگە قاچۇرۇپ: «قېنى تاز ...» دەپ قويدى.

ۋەلى مۇنۇ توغراق پاچاقنىك ئۆزىنى نېمىشقا تىللىغىنىنى بىلەلمىدى. «دوپپام كۆڭلىنى ئىلىشتۇرغان بولسا كېرەك ...» دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. «سېسىق نەشىنىك پۇرىقىغا چىدايدىكەنۇ، تېخى مۇشۇ ھەپتە بېشىمغا چىققان دوپپىدىن كۆڭلى ئىلىشىدىكەن ...» دەپ غودۇڭشىغاچ ئېغىلغا كىردى.

ئىككى پاقىلانىنىك چالا پىشقان گۆشى چۈشكىچە ئاران پايلىدى. ئەمدى ئايۇاندىن ئىمىن سېۋەت چىقتى. قان تولغان كۆزلىرىنى ۋەلىنىك كۆزلىرىگە مىختەك قاداپ تۇرۇپ يېلىندى:

— دوست ـ دۈشمەننىك ئالدىدا خوتەنلىكلەرنىك يۇزىنى پوق قىلمای، يەنە بوغۇزلايلى ئاۋۇ ئېرىكلەردىن ئىككىنى. مۇسەللەسكە زاكۇسكا قالمىدى.

ۋەلى ئەمدى تۇگۈلدى. ئۆز ئۆيىدە بىر كېچە ـ كۈندۈز سولاقتا قويغاننى ئاز دەپ، ئېرىك، پاقلانلىرىنىك ھەممىنى يەپ تۇگىتەمدىكەن؟ قايسى كۇنى «يەپ ـ ئىچىدىغان ۋە ئويناىدىغانىنىك ھەممىنى ئۆزىمىز ئېلىپ چىقىمىز» دېگەن چۇلۇق سېۋەت مۇشۇ ئەمەسمىدى؟ «پەيلىرى ئوخشاش قۇشلار بىللە ئۇچىدۇ، كۆڭلىمىز پۈتۈن سامپۇللۇقنىك ئىچىدە سىلىنى تارتىدۇ» دەيدۇ تېخى. پەيلىرى ئوخشاش قۇش دېگەن بىر ـ بىرىنىك تۇكلىرىنى مۇشۇنداق يۇڭداپ، تاپتاقىر قىلىپ قويامدىكەن؟

ۋەلى ئەمدى ئىمىن سېۋەتنىك قان رەڭ كۆزىدىن ئۆزىنى قاچۇردى:

— ئېرىك تۇگىدى.

— ساغلىق بولسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

— قوزىسى كىچىك.

— مەيلى. مۇسەللەسكە قېتىپ يېيىشكە زىخ كاۋىپى قىلىنغان قوزا گۆشى تازا لايىق.
— پۇلىچۇ؟
— قوتۇر بېسىپ كەتكەن قوزىسىغا پۇل دەپ كەتكىنىنى. نېمىگە يېقىن بىز؟! شەھەرگە كىرىگىلا، ۋەلى ئاخۇن، كاۋاپقا كېكىرتىۋېتىمىز سىلىنى.
ۋەلى شەھەرگە كىرمەيمۇ كېكىردى، كېكىرگەندىمۇ بۇرۇن - قۇلىقىغچە كېكىردى. كېكىرىۋېرىپ ياشاڭغىرىغان كۆزلىرىگە يېزا باشلىقى كۆرۈندى، مۇھەممەتجانمۇ كۆرۈندى، مەھەللىدىكى ئۆزى قوللىرىنى قىزىل سۇرۇخقا پاتۇرۇپ تۇرۇپ «مەسئۇلىيەتسىزلىك» ئىمزالاتقان ئەزالارمۇ كۆرۈندى. ھەممىسى ئۆزىگە قول چېنىدى. «قىمارغا سورۇن ھازىرلىغان ۋەلى پاخشەك سەنمۇ؟!» دېيىشكىنىچە ئالدىغا سېلىپ سازايى قىلدى. «جەريانىگە نېمەك بار؟» دەپ كوچا بويلاپ سۆرەشتۇردى.
— ئەمىسە بىرنىلا ئۆلتۇرىمەن. يەپ بولۇپلا مېڭىشىلا.
— ماقۇل.
«گەپ ماقۇلدىن ئاشماس، تام ساخالدىن» دېگەن كونىلار. ئىمىن سېۋەتنىكى «ماقۇل»نمۇ شۇنداق بولدى. قوشكېزەك قوزا بىلەن قېرى ساغلىقنىكى ئۇستىخانلىرى تولۇق غاجىلىنىپ بولغاندا ئىمىن سېۋەت جەڭگاھتىن يېڭىلىپ قايتقان سانغۇندەك مەيۇس بىر ھالدا ئايۇاندىن چىقتى. ۋەلىنى ئۆيىنىكى كەينىگە تارتىپ، نەشنىكى سېسىق پۇرىقى بىلەن مۇسەللەسنىكى قاڭسىق ھىدى گۇپۇلدەپ تۆكۈلۈۋاتقان ئېغىزىنى ئۇنىكى قۇلىقىغا ياقتى:
— ئاچىقىان ئىككى چامادان پۇلۇم تۇ ... تۇگىدى، ۋەلىيجان. هەممىنى ما ... مارالبېشىلىق ياغ گەدەن ئۇتۇۋالدى. پۇل بولسا بېرىپ تۇرۇڭلا. دەسمايەمنى قا ... قايتۇرۇۋالاي.
خۇدايا توۋا. «شوۋقىغا بىر پارچە كىگىز زىيان» دېگەندەك، بار كەلگۈلۈك ۋەلىنىكى ئۇستىگىلا چۈشەمدۇ بۇگۈن؟
— ئۆيدە نەق پۇل يوق، ئىمىن ئاخۇن.

— تې ... تېپىكلا. بۇ دېگەن سىلىنىڭ يۇ ... يۈرت. مەن سىلىنى بى ... بىر قورساق قېرىندىشىم باربجاندىن يېقىن بىلسەم ... ماڭا پۇل يوق دەمسىلە؟ ئاشۇ تاشنىمۇ ئىنىم باربجاندىن تى ... تىقىۋالغان مەن. ئۇ پۇللار تېخى شۇ ... شۇ پېتى بار.

ۋەلىنىڭ كۆزى چىمچىقلىدى. ھېچنېمىدىن تەپ تارتمايدىغان ئىمىن سېۋەتنىڭ ھېلىقى قاشتاشنى مۇنۇ ئۆيگە نېمىشقا تىقىشتۇرغىنىنى ئەمدى بىلدى.

— بۇ مەھەللىدە ئالىم ئاۋاقتىن باشقىسىدىن سىلىگە چېنىگۈدەك پۇل چىقمايدۇ.

— ئە ... ئەمىسە ئاشۇ ئا ... لىمجان ئۆكامدىن ئەكىرىڭلا.

— ماڭا بەرمەيدۇ.

— تولا گەپ قىلماي چى ... چىقە، تاز ! — ئىمىن سېۋەت نېمىشقىدۇر پەيلىنى بۇزدى. قولىنى بېلىگە ئېسىۋالغان ئەگرى ساپلىق پىچىقىغا ئاپاردى، — بۇگۈن يا پۇل تاپسەن، يا بىرسى ئۆلىدۇ بۇ ئۆيدە ! قىزىڭنى دو ... دوغا تىكىمەن ھې ... ھېلى !

ۋەلى توشقاندەك قاچتى. ھويلا تېمىدىن بىر تاقلاپلا كوچىغا سەكرىدى. قىزىنىڭ «دادا ! ...» دەپ ۋارقىرىغىنىنى ئاڭلاپمۇ كەينىگە قايتمىدى.

3

تۆردىكى ئۇستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقانلار ئاش سۈيىگە چىلاشقان زاغرىسىنى يەپ بولۇشتى، لېكىن تۇرۇپ كېتىشمىدى. ئوزايىدىن قارىغاندا بىرەرىگە ساقلاۋاتقاندەك، ساقلىغان ئادىمى تېخىچە كەلمەيۋاتقاندەك قىلاتتى. ماي ئېيىنىڭ ماڭلاي قىزدۇرغۇدەك ئىسسىقىدىمۇ قېلىن پاختىلىق چاپان، كۆرپە تەلپەك كىيىۋېلىشقان بۇ ئوچ كىشىنىڭ ئەتىگەندىن بۇيان دېرىزە تەرەپكە پات ـ پات بويۇن سوزۇشى ۋە ئاشخانىغا كىرىپ ـ

چىقىۋاتقانلارغا يەر تېگىدىن زەن قويۇشى كۆتكۈچى قىزنىڭ دىققىتىنى تارتتى. تۇيۇقسىز قۇلىقىغا كىرىپ قالغان «ئالىم تاشچى...» دېگەن سۆزىدىن قىز چۆچۈپ كەتتى. «ئابدۇرېشىت ئاكاملارنى بىر پارچە كاۋاش تېشى بىلەن ئوڭدا قويۇپ، قاق سەنەم قىلىۋەتكەن ئەبلەخلەر بۇلار ئەمەستۇر - ھە؟» دېگەن ئەنسىز خىيال يادىغا يەتكىنىدە بولسا، ئىزتىراپى ھەسسىلىنىپ، يۈرىكى دۇپۇلدەپ كەتتى. قاچىلارنى يىغىشتۇرغان، ئۇستەلنى سۈرتكەن بولۇپ ئۇلارنىڭ يېنىغا تەكرار بېرىپ باقتى. قۇلاق يېقىشىپ تۇرۇپ دېيىشىۋاتقان گەپلىرىگە، ئەنسىزلىك، تىت - تىتلىق چىقىپ تۇرغان چىراي - تۇرقىغا دىققەت قىلدى.

ئەپسۇس، ئەمدى كۆتكۈچى قىز يېنىغا كېلىشى بىلەن تەڭ بۇ ئۇچ كىشى گېپىنى توختىتىۋالدى. چاپانلىرىنى خىپچىشىپ، تەر قۇيۇلۇۋاتقان بېشىدىن تەلپەكلىرىنى ئېلىشىپ، چاپانلىرىنىڭ يېڭى بىلەن چېكىسىنى سۈرتكەن بولۇۋېلىپ، چىرايىنى تۇزۇكرەك كۆرسەتمەي قويدى. ئۇلارنىڭ بۇ قىلىقلىرىمۇ قىزنىڭ گۇمانىنى ئاۋۇتۇپ، نەپسىنى تېزلەتتى.

«دەرھال بېرىپ، — دەپ ئويلىدى قىز، — ئابدۇرېشىت ئاكامنى چاقىرىپ كېلەي، بۇ ئوغرى تەلەت ئىستارىلارنى كۆرۈۋالسۇن. ئالىمجان ئاكامنى باشلاپ كېلىپ تونۇتۇپ باقسۇن. ئەگەر ئۆتكەن قېتىمقى قويمىچىلار مۇشۇلار بولسا، دەرھال ساقچىلارغا تۇتۇپ بەرسۇن. ناھەق تارتقۇزۇپ قويغان پۇللىرىنى تولۇق قايتۇرۇۋالسۇن ...»

كۆتكۈچى قىز تۇرۇپلا قورسىقىنى مۇجۇدى. ئاجىز ئىڭرىقى بىلەن تەڭ لېۋىنى چىشلىدى. چىرايىنى ئازابلىق پۇرۇشتۇرۇپ ئۇستەل يېنىدىلا ئولتۇرۇپ قالدى.

— ۋۇي، روزىنىسا قىزىم، نېمە بولدىڭىز؟ — ئەندىكىپ سورىدى غوجايىن، — مىجەزىڭىز يوقمۇ؟ قوپۇڭ، قوپۇڭ. ھوي بالىلار، روزىنىسانى يۆلەڭلار!

روزىنىسا ئىشداشلىرىنىڭ يۆلىكىدە ئۆرە بولدى. غوجايىنغا

«بېشىم قېيىۋاتىدۇ، ئۆيگە بېرىپ دورا ئىچىپلا كېلەي ...»
دېگەننى ئارانلا دېيەلمدى.
— بولمدۇ، خان قىزىم. بالىلاردىن بىرسى ۋېلسىپىت بىلەن ئاپىرىپ قويسۇن. قايسىكلار بارىسىلەر؟
ئاشخانىدىكى ئوغۇللار قولىدىكى ئىشلىرىنى قويۇشتى. ئۆزلىرىنىڭ بارغۇسى بارلىقىنى ئىپادىلەشتى. مىجەزى ئوڭلۇق، ئۆزى چېچەن، ھەمىشە كۈلۈپلا تۇرىدىغان روزىنىسانى ۋېلسىپىتىنىڭ كەينىگە مىنگەشتۈرۈش، بازاردىن ئۆتۈپ بىزلىيدىكى ئۆيگە ئاپىرىش ئۈلار ئۈچۈن ئۈنچىۋالا ئاسان قولغا كېلىدىغان پۇرسەت ئەمەس ئىدى.
— مەتياسىن بارسۇن، — دېدى غوجايىن، — باشقىلار ئىشكىلارنى قىلىكلار.
روزىنىسانىڭ ئۆيى بازارغا يېقىنلا يەردە ئىدى. شۇنداقتىمۇ، مەتياسىن ۋېلسىپىتنى باشقا بىر يول بىلەن ئايلاندۇرۇپ ھەيدىدى. كەينىدە ئولتۇرغان روزىنىسانىڭ ئۈندىمەي ئولتۇرۇشىدىن خۇش بولدى. بىزلىي يولىغا قايتقىنىدا بولسا روزىنىسا تۇرۇپلا تۇزۈلۈپ قالدى:
— بۇ يول بىلەن مېڭىپ ئوبدان قىلدىڭ. ئۇدۇللا قارايانتاققا ھەيدىگىنە.
— قارايانتاققا؟ مىجەزىڭ ...
— مەن ساق. تېزرەك قارايانتاققا ئاچىقە مېنى.
مەتياسىن تېڭىرقىدى. شۇنداقتىمۇ، روزىنىسانىڭ گېپى ئۈنى قەۋەتلا خۇش قىلمۇەتتى. ئېڭىدا زاھىر بولغان قارايانتاقتىكى دەريا قىرغىقىدا روزىنىسا بىلەن بىرپەس بولسىمۇ ياندىشىپ ئولتۇرۇۋېلىش، مۇمكىن بولسا ئۇ يەردىكى چاتقاللار ئارىسىدا سايىداپ مۇڭدىشىۋېلىش ئىستىكى پىدالنى بار كۈچى بىلەن تەپتۇردى.
— بولدى، مۇشۇ ئۆيگە كىرىمەن. سەن كەتسەڭ بولمدۇ.
— بۇ ... بۇ ئابدۇرېشىت ئاكامنىڭ ئۆيى ئەمەسما؟ ئۆتكەن

قېتىمىمۇ مۇشۇ ئۆيگە ئاچىققىلى سالدىڭ. سەن بۇ يەردە ...
— شۇنىڭ ئۈيى بولسا نېمە بوپتۇ؟ مەن ئانىسى بىلەن تۇغقان. كۆرۈشۈپ كىرىمەن. سەن قايتىپ كەت.
مەتياسىن قايتىپ كەتمىدى. نېرىراقتىكى ئازما بويىغا كەلدى. ۋېلىسىپىتنى چوڭ قاپاق تېرەكنىڭ كەينىگە يوشۇرۇپ قويۇپ، «بۇگۈنمۇ ئابدۇرېشىتنىڭ كىيىملىرىنى ئېلىپ چىقامدىكىن، كۆرۈپ باقاي ...» دېگەن ئوي بىلەن ئۆزى ئازمىنىڭ دالدىسىدا مۆكۈپ ياتتى.
روزىنىسا هايالىشمايلا قايتىپ چىقتى. ئابدۇرېشىتنىڭ قولىدىن يېتىلىگەنچىلىك قىلىپ بىزلىي يولىغا ئالدىرىدى. «ئالىمجان ئاكامنىمۇ ئېلىۋالايلى، ئۇ چوقۇم تونۇيالايدۇ» دېگەن ئاۋازى مەتياسىنىڭ قۇلىقىغا ئېنىق ئاڭلاندى.
— ئۇلار چوقۇم ئەمەس، — دېدى ئابدۇرېشىت، — گېپىڭىزدىن قارىغاندا، ئۇلار ئاش يېيەلمەپتۇ. مىليون پۇلغا تاش ساتقان نوچىلار مەنتەڭگە زاغرا چىلاپ يېيىشەمدا؟ مۇشۇ ئىسسىقتا قىشلىق چاپان ـ تەلپەكلىرى بىلەن يۈرەمدا؟ ئەڭ مۇھىمى تۇغان بېشىدىكى بازارغا قويمىچىلار ئەمدى كەلمەيدۇ.
— مەنمۇ ئۇلارنى ئېنىق قويمىچىلار شۇ دېمىدىم. ئالىمجان ئاكام بىلەن ئىككىڭلارنى كۆرۈپ باقسۇن دېدىم.
ئابدۇرېشىت بىلەن روزىنىسا يانداشىپ دېگۈدەك يۇگۈردى. ئۇلارنىڭ تەڭكەش قەدىمى ئۇدۇل كېلىپ، ئازما بېشىدىن ئەمدى ئۆره بولغان مەتياسىنىڭ يۈرىكى ئۇستىگىلا ئىز قويدى.
ئالىمجانلار ئاشخانىغا كىرگىنىدە روزىنىسا ئېيتقان هېلىقى گۇمانلىق كىشىلەر كۆرۈنمەيتتى.
— ئوڭۇشلىپ قاپسىز هەرنېمە بولسا، — دېدى ئاشخانا غوجايىنى روزىنىسانىڭ قايتىپ كەلگىنىنى كۆرۈپ، — ئۆزۈم ئاپىرىپ قويماپتىمەن، دەپ ئەنسىرەپلا ئولتۇراتتىم.
— ئابدۇرېشىت ئاكامنى كۆرسىلا ئوڭۇشلىپ قالىدىكەن بۇ بىرنېمە، — دېدى ئۇلارنىڭ كەينىدىنلا ئىز بېسىپ كىرگەن

مەتياسىن، — ئۆتكەن قېتىممۇ شۇنىڭ ئۈيىگە ئاچىققىلى سالغان مېنى.

كۆيۈمچان غوجايىن بۇ گەپلەردىن ھېچنېمىنى ئاڭقىرالمىدى. روزىنىسامۇ ئارتۇق گەپ قىلمىدى، «كېسىلى» ھەققىدە ئىزاھاتمۇ بەرمىدى. پەقەت بايام تۆردىكى ئۇستەلدە ئاش سۈيىگە زاغرىلىرىنى چىلاپ يېگەن ھېلىقى ئۇچ دېھقانىنى ئالدىراپ سورىدى.

— چىقىپ كېتىشتى، — دېدى غوجايىن كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ، — قارىسام ئۇلار بەك نامراتتەك قىلدى، شۇڭا بىر قاچىدىن لەڭمەن يېگۈزدۇم. ئېشىنى يەپ بولۇپ ھازىرلا چىقىپ كېتىشتى. بىرەر ئىش بولدىمۇ؟

ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت غوجايىنىغا رەھمەت ئېيتتى، روزىنىساغىمۇ رەھمەت ئېيتتى. ئاشخانىدىن چىقىپ، بازاردا ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئۇياق - بۇياققا ئالدىراش چېپىشىپ يۈرگەن ئادەملەر توپىغا سىڭىپلا كەتتى. گەرچە غەپلەت باسقان ئۇ كېچىسى ئۆزلىرىگە شۇملۇق ئېلىپ كەلگەنلەرنىڭ روزىنىسا كۆرگەن بايامقى كىشىلەر ئەمەسلىكىنى كۆڭلى تۇيۇپ تۇرسىمۇ، نامەلۇم بىر ئىستەك ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتنى ئالدىغا سېلىپ، بازاردىكى ھەر چاپانلىققا، ھەر تەلپەكلىككە تەپسىلىي زەن قويدۇردى.

— نېمە ئىش بولدى؟ — سورىدى غوجايىن بىر كۆزى ئابدۇرېشىتلارنىڭ كەينىدىن چىقىپ كەتكەن روزىنىسانى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، — بۇگۈنكى قىلىقىڭىزنى ئەجەب چۈشىنەلمىدىما مەن؟

روزىنىسا كۆرگىنىنى قىسقىلا ئېيتتى. ئېيتمىسا بولمايتتى. ئۆزىدەك بىر يېتىم قىزغا ئىككى يىلدىن بۇيان ئۆز ئاتىسىدەك ئاتىدارچىلىق قىلىپ كېلىۋاتقان، ھەر ئىش، ھەر سۆزىدە ئۆيىدىكى تۇل ئانىسىغا كۆيۈمىنى يەتكۈزۈپلا كېلىۋاتقان دادا سۈپەت بۇ مېھرىبانىغا بۇگۈن قىلغانلىرىنى

ئېنىق ئېيتمىسا، چۈشەنچە بەرمىسە بولمايتتى. گۈمانىنى يوق قىلمىسا، مەتياسىندەك خاتا چۈشىنىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئالمىسا بولمايتتى.

— ۋاي ئىسىت. ئۇ گەپلىرىڭىزنى بايىلا دېگەن بولسىڭىز، ئۆزۈم موتوسىكلىت بىلەنلا بېرىپ چاقىرىپ كىرمەمتىم ئالىمجانلارنى؟ ھېلىقى كۈرەك تەلپەكلىك جوندىاقلارنىمۇ ئاشخانىدىن چىقارمايتتىم مەن. ھېلىمۇ ھېچقىسى يوق. ھەممىمىز ھازىرلا بازارغا چىقىپ ئىزدەيلى. يىراقلاپ كەتكۈچە نەق تۈتۈپ ...

ئوچاقنىڭ ئوتى ئۆچۈرۈلدى. قازانلارنىڭ تۈۋاقلىرى يېپىلدى. تولۇپ ئولتۇرۇشقان مېھمانلاردىن ئۆزرە سورىلىپ، ئاشخانا شۇ ھامان تاقالدى. كۈتكۈچىلەرنىڭ ھەممىسى، ھەتتا ھېلىقىلارنى كۆرمىگەن قورۇمىچى ئۇستىلارمۇ بازار تامان ئاتلاندى. «ئۇ ئابداللارنى مەنمۇ كۆرگەن» دېگىنىچە ھەممىنىڭ ئالدىدا مەتياسىن يۈگۈردى.

روزىنىسا ئادەملەر توپى ئارىسىدا كۆرۈنمەيلا قالدى. كەينىدىن تاپ بېسىپ دېگۈدەك كېلىۋاتقان مەتياسىن قەدەمدە بىر دېگۈدەك ئۇنى يىتتۈرۈپ قويىاتتى. يېتىشۋالغىنىدا بولسا روزىنىسا كۆزىتىۋاتقان ھەربىر چىرايغا دۈشمەنلىك نەزەردە قارايتتى. قولىدا نەچچە تالدىن قاشتاش كۆتۈرۈۋېلىشقان سانسىز كىشىلەر توپى ئارىسىدا ئۇزۇن چاپانلىقلارمۇ، سالۋا تەلپەكلىكلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. تەلپەكلىك ھەربىر باش، چاپانلىق ھەربىر گەۋدىگە باشتىن ـ ئاياغ زەن قويۇپ مېڭىۋاتقان بۇ قىزدىن كىشىلەر ئەجەبلەندى. ھومىيىپ قارىغۇچىلارمۇ، چۆچۈپ كەتكەنلەرمۇ، قاش ئېتىپ، كۆز قىسقانلارمۇ ئاز بولمىدى. ئەمما، روزىنىسانىڭ پەرۋايى پەلەك ئىدى. كەينىدىن ھاسىراپ دېگۈدەك ئەگىشىپ كېلىۋاتقان مەتياسىنىمۇ ئۇنتۇدى. شۇنداق يۈگۈرۈۋاتقان بىركەمدە كۆزى تونۇشلا بىر سىيماغا تىكىلدى. ئۇ دەل بايام ئۆزى ئەكىرىپ بەرگەن ئاش سۇيىگە نېنىنى چىلاپ يېگەن كۆرپە

تەلپەكلىك دېھقان ئىدى. «ئالىم تاشچى ...» دېگەن گەپمۇ مۇشۇ كىشىنىڭ ئېغىزىدىن چىققان، روزىنىسانىڭ ئۆزلىرىگە دىققەت قىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ ھەممىدىن بۇرۇن ھودۇقۇپ كەتكىنىمۇ دەل مۇشۇ ئىنسان ئىدى.

روزىنىسانىڭ بازاردىن چىقىپ كېتەي دەۋاتقان بىر گەۋدىگە تىكىلىپلا قالغىنىنى كۆرگەن مەتياسىن ئۇدۇل بارغىنىچە شۇ دېھقانىنىڭ چاپىنىغا ئېسىلدى. ياق، ئېسىلالمىدى. مەتياسىن ئېسىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ سوزۇلغان قولىغا روزىنىسا ئېسىلدى ھەم «ئۇنداق قىلما» دەپ ئىشارەتلىدى.

ئۇ دېھقان ھېچنېمىنى سەزمىدى. غەم يۈكلىرى ئېغىر كەلگەن تەڭلىكچىدەك قەدەملىرىنى ئاران يۆتكىگىنىچە كىشىلەر توپىدىن چىقىپ، دەريا تەرەپكە يول ئالدى. روزىنىسا ئارىلىق قالدۇرۇپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. مەتياسىن روزىنىسادىن سورىدى:

— شۇ ئابدال ئىكەنلىكى ئېنىقمۇ؟

— ھەئە، بىرسى شۇ.

— ئەمىسە نېمىشقا تۇتمايمىز؟

— بۇلارنىڭ قويىمچى يا ئەمەسلىكىنى بىز بىلمەيمىز. ھازىرچە نەگە بارىدۇ، كەينىگە چۈشەيلى. بارار جايىنى بىلىپ بولۇپ، ئابدۇرېشىت ئاكاملارنى چاقىرىپ كېلەيلى.

ئابدۇرېشىتنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن تەڭ مەتياسىنىڭ چىرايى تۇتۇلدى. ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ يىگىت سالۇا تەلپەكلىك «كاۋاشچى»لارنى تۇتۇش ئۈچۈن ئەمەس، روزىنىساغا ھەمراھ بولۇش ئۈچۈنلا ئاشخانىدىن چىققانىدى. ئەگەر روزىنىسا يېنىدىلا بولىدىكەن، مۇشۇ ماڭغىنىچە توڭگۇزلۇققا كېتىپ قالسىمۇ، ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتۈپ تېكىلىك داۋانغا، ھەتتا جاھانىنىڭ ئۇ تەرىپىگە كېتىپ قالسىمۇ مەيلى ئىدى. لېكىن، مۇنۇ باغرى تاش قىز يۈرەككىلا تالىق ئۇ خىل سەبىي ھېسىنى نەدىن بىلسۇن؟! ئۆزىگە كۆز قىرىنى سېلىپمۇ قويمايدىغان، تېخى مۇشۇ قىزغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ شەھەرلىك سەتەڭلەرنى ئۆز ئاشخانىسىدا

ئويىنتىپ يۈرگەن، ئاشۇ بىغبىتقلارغا چاي قۇيغىلى سالغان ئابدۇرېشىتنىڭ كەينىدىن پالاقلاپ يۈرىدۇ. ئابدۇرېشىتتەك پۇل تاپقان، يول تاپقان، ئىناۋەت ـ ئابرۇي تاپقان بىر بەگچەك بۇنىڭدەك ئالدىدىن پەرتۇق چۈشمەيدىغان مۇلازىمغا كۆڭۈل بېرەمتىكى؟ قىز بالا دېگەننىڭ ھەممىسى پۇلى بار يىگىتلەرنى قوغلىشىدىكەن. بارچىسى «ۋاي بەك ئوڭلۇق» دېيىشىدىغان مۇنۇ روزىنىسامۇ شۇلارنىڭ قۇرىدىن ئىكەن. كۈتكۈچى دېگەنگە ئۆزىدەك ئاشپەز يىگىت لايىق. روزىنىسا ھوشىنى تېپىپ، ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئۆزىنىڭ كۆيۈپ يۈرگىنىنى سېزدۈرگەن بولسا، ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزۈپ تويىنى قىلىپ، بازارنىڭ بۇنداق ئاۋاتلىقىدا كىچىك بولسىمۇ بىر ئاشخانا ماڭدۇرغان بولسا، گۈلى گۈلگە كەلگەن بولمامتى؟

ئۆز خىيالى بىلەن بولۇپ كېتىپ، روزىنىسادىن كۆپ كېيىن قالغىنىنى ئەمدى تۇيغان مەتياسىن يۈگۈردى. روزىنىساغا يېتىشىۋالاي دېگەندە روزىنىسا شېغىل دۆڭنىڭ كەينىگە موككىدە ياتتى.

ـــ نېمە بولدى؟ ـــ پەس ئاۋازدا سوردى مەتياسىن، ـــ كىيىملىرىڭ توپا بولۇپ كەتتى، ئورنۇڭدىن تۇر، قېقىشتۇرۇپ قويايلى.

ـــ يات، ـــ بۇيرۇق قىلدى روزىنىسا شۇڭىلاپ تۇرۇپ، ـــ ئۇلار ئاز ئەمەسكەن، ئاۋۇ گەمىدە تۇرىدىكەن. بايامقى كىشى ئاشۇ گەمىگە كىرىپ كەتتى.

مەتياسىن زوڭزايدى. گەرچە ياتمىغان بولسىمۇ يەر بېغىرلىغاندەك بىر ھالدا بېشىنى پەسلىتىپ، روزىنىسا كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىدى.

دەريا قىنىدا ئەتراپى قورام تاشلار بىلەن ئاھادىلىنىپ، ئۇستىگە كونا تاغار، يىرتىق ئەدىيال يېپىلغان بىر كەپە تۇراتتى. كەپىنىڭ ئۆگزىسى دەريا يۈزىدىن ئانچە ئېگىز بولمىغىنى ۋە تاغار، ئەدىياللار ئۇستىگە شېغىل، قۇم، توپا چېچىپ قويۇلغىنى

ئۇچۇن زەن قويۇپ دىققەت قىلمىغان كىشى بۇ يەردە كەپە بارلىقىنى بىلەلمەيتتى.

— قانداق قىلمىز؟ — روزىنىساغا چاپلىشىپ تۇرۇپ دېگۈدەك سورىدى مەتياسىن، — ھازىرلا گەمىسىگە كىرىپ تۇتۇپ چىقايمۇ يا؟

— سەنما؟ — مەتياسىننى كۆزگە ئىلمىغاندەك بىر ئاھاڭدا دېدى روزىنىسا، — قول تىقىپلا تۇتۇپ چىقىدىغانغا سېنىڭ كۈندە پىشۇرىدىغان پېتىر مانتاڭ ئەمەس ئۇلار. سەن مۇشۇ يەردە ئۇلارنى كۆزىتىپ تۇر. مەن بېرىپ ئابدۇرېشىت ئاكامنى تېپىپ كېلەي.

بۇ گەپ مەتياسىنغا ھار كەلدى. توغرىسى، ئۆزىنىڭ بۇ يەردە قېلىپ، روزىنىسانىڭ ئابدۇرېشىتنىڭ قېشىغا كېتىشىگە چىدىمىدى.

— ياق. سەن بۇ يەردە قال. ئابدۇرېشىت ئاكامنى مەن چاقىرىپ كېلەي.

— تېز بول ئەمىسە. ئالىمجان ئاكامۇ بىللە كەلسۇن.

— ماقۇل.

مەتياسىن كەينىگە بۇرۇلدى. ئېگىز - پەس شېغىللىقتا ئېڭىشىپ دېگۈدەك يۇگۇردى، يۇگۇردى - يۇ، ئانچە يىراققا بارمايلا قايتىپ كەلدى.

— يېنىپ كەپسەنغۇ؟

— سېنى بۇ يەردە يالغۇز تاشلاپ قويۇپ، مەن بازارغا كەتسەم بولمىغۇدەك. ئوغۇل بالا بولغاندىكىن، ئۇلارنى مەن ماراپ ياتاي. ئابدۇرېشىتنى سەن تېپىپ كەل.

روزىنىسا كەتتى. ئەس - ھوشى روزىنىسانىڭ قەدىمىگە ئەگىشىپ كېتىپ قالغان مەتياسىن بىرده روزىنىسا كەتكەن تۇغان بېشى تەرەپكە، بىرده ئۆزىدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە غىل - پال كۆرۈنۈپ تۇرغان كەپىگە قاراپ ياتتى.

خېلى ۋاقىت ئۆتتى. دەريانىڭ ئاياغ ئېقىنى تەرەپتىن كەلگەن

ئۇزۇن چاپانلىق ئىككى دېھقان باشلىرىنى ئېگىپ، يەر بېغىرلاپ دېگۈدەك كەپىگە كىرىپ كەتتى. ئانچە ئۆتمەيلا بايا مەتياسىنلار ئىزىغا چۈشكەن دېھقان بىلەن قوشۇلۇپ كەپىدىن چىقتى.

«ئۇھ، قاچىدىغان بولدى، — ئويلىدى مەتياسىن، — ئالدىغا بېرىپ بىراقلا تۇتايمۇ؟ كۈچۈم يەتمەي قالسا قانداق قىلارمەن؟ يېنىدا پىچىقى بولسا ... ئەگ ياخشىسى تۈيدۈرماي ئۇلارغا ئەگىشەي.»

مەتياسىن شېغىل دۆڭنىگ تۇڭىدىن ئاستا ئۆرە بولۇپ، ئاۋۇلارنىگ كەينىدىن قەدەم يۆتكەي دەپ تۇرغىنىدا شېغىلنىگ شاراقلىغان ئاۋازى قۇلىقىغا يەتتى. بويۇنداپ قارىۋىدى، روزىنىسانىگ باشلىشىدا ئابدۇرېشىت بىلەن ئالىمجان كېلىۋېتىپتۇ. روزىنىسا تېخى ئابدۇرېشىتنىگ قولىدىن تارتقۇچلىغانچىلىك يېقىن مېڭىپتۇ. كەينىدە ئاشخانا غوجايىنى بىلەن قورۇمىچى ئۇستاموۇ بار ئىكەن.

— تېز بولۇڭلار، ئۇلار قاچىدىغان بولدى!

مەتياسىنىگ هاياجانلىق ئۇنى ئالمجانلارنىمۇ، دەريا قىنىنى بويلاپ يۇقىرى ئېقىن تەرەپكە يول ئالغان ئاۋۇ ئۇزۇن چاپانلىقلارنىمۇ ئەندىكتۈردى. روزىنىسانىگ ئالدىدا ئۆزىنى ئوبدانلا كۆرسىتىپ قويۇشنىگ پۇرسىتى كەلگىنىنى بىلگەن مەتياسىن دەريا ئىچىگە قاراپ چاپتى. قەدەمدە بىر مۇدۇرۇپ ئۇزۇن چاپانلىقلار تەرەپكە يۇگۈردى. بىر توپ ئادەمنىگ ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇشۇپ، ئۆزلىرىنى قوغلاپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەن ئۇزۇن چاپانلىقلار قاچتى. نە قاچالىسۇن، بىرنەچچە قەدەم ئالار ـ ئالمايلا مەتياسىنىگ پۇتلىشىدا ئىككىسى يىقىلدى. بىرسى مەتياسىنىنى ئاستىغا باسۇردى:

— نېمە بولدى؟ بىز قاشتاش تاپمىدۇق. تاپساقمۇ ساڭا سېتىپ بەرمەيمىز.

گېلى بوغۇلۇپ، خارقىراپ قالغان مەتياسىن ئىنجىقلىدى. ئۇستىگە مىنۇتالغۇچىنى تىزلاپ تىرەجىدى. ئۇنىڭغىچە ھازىرلا ئۆزى پۈتلاپ يېقىتىۋەتكەنلەرمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ مەتياسىنغا تاشلاندى. شۇ ئاردا گەمىدىن بىر توپ ئادەم دۇركىرىشىپ چىقىنىچە قوللىرىغا يوغان تاشلارنى ئېلىپ يۈگۈرۈشۈپ كەلگەنلەرگە ھەيۋە قىلدى. ئاشپەز ئۇستاملارمۇ قولىنى يەرگە ئۇزارتىشتى.

ئىشىنىڭ تولىمۇ قەبىھ بىر پاجىئەگە ئايلىنىش ئالدىدا تۇرغىنىنى بىلىپ ئۇلگۈرگەن ئالىمجان ئالدى بىلەن ئۆزى باشلاپ كەلگەنلەرنى توختاتتى. ئارقىدىن مەتياسىنىنى ئاستىغا باسۇرۇپ نېقتاۋاتقانلارغا ۋارقىرىدى:

— قولۇڭلارنى تارتىڭلار ! ھەر ئىش بولسا ئاۋۋال خۇدانىڭ سالىمىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئاندىن دېيىشەيلى.

مەتياسىنىنى ئىنجىقلىتىۋاتقانلار توختىغان بولسىمۇ، گەمىدىن چىققانلار قوللىرىدىكى تاشنى تاشلىمىدى. ئالىمجان يېنىدىكىلەرنى مىدىرلىماي تۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى يالغۇز مەتياسىنىڭ يېنىغا ماڭدى. قانداقسىغا يالغۇز ماڭسۇن، ئۆتكەنكى غەپلەتتىن بۇيان ھەر قەدىمىگە ئەگىشىپلا كۆنگەن ئابدۇرېشىت ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئابدۇرېشىتنىڭ ماڭغىنىنى كۆرۈپ روزىنىسامۇ ئىز باستى. باشقىلارمۇ ...

— قېنى، نوچىلىرىڭ كېلىشە ! — ۋارقىرىدى گەمىدىن چىققانلاردىن بىرسى، — ئۆز يۇرتىمىز دەپ، بىزدەك مۇساپىرلارنى بوزەك ئېتىشەمتىڭ؟ بىزنىڭمۇ ھەققىمىز بار بۇ دەريادا. ئىككى يىل بولدى كەلگىلى !

بۇ ئاۋازنى ئالىمجان بىر يەردە ئاڭلىغاندەكلا ئىدى. قاچان، نەدە ئاڭلىغىنى جىددىيلىشىپ كەتكەن يادىغا ئايان بولمىدى. شۇنداقتىمۇ سەزگۈسى ئۇ ئاۋازنى تونۇتتى. كەينىدىن ئەگەشكەنلەرنى توختاپ قېلىشقا يەنە بىر قېتىم بۇيرۇپ،

ۋارقىرىغۇچىنىڭ يېنىغا يالغۇزلا قەدەم يۆتكىدى.
— بىز قاشتاش تاپالمىدۇق، — يەنە توۋلىدى بايىقى كىشى، — تاپقان بولساقمۇ سەندەك بۇلاڭچىلارغا ھەرگىز بەرمەيمىز !
توغرا، بۇ مەتقۇربان ئاخۇنىنىڭ ئاۋازى ! ۋارقىرىغۇچىنىڭ ئىسمى چاقماق تېزلىكىدە ئېسىگە كەلگەن ئالىمجان ئۇدۇل مەتقۇربان ئاخۇنىنىڭ ئالدىغا كەلدى:
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، مەتقۇربان ئاخۇن ئاكا. مەن ئالىمجان، سىلىنى ھېيلىقى يىلى قۇربان ھېيىتتا ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قويغان ئالىم ...
— ۋاي تۇغقانلار، شۇكەن ! قولۇڭلاردىكى تاشنى تاشلاڭلار ! بىز ھەپتىنىڭياقى ئىزدەپ يۈرگەن ئالىم تاشچى ئۆزى شۇكەن !
مەتقۇربان ئاخۇنمۇ ئالىمجان تەرەپكە قاراپ تېز - تېز قەدەم ئالدى. باشقىلارمۇ ئەگەشتى. مەتقۇربان ئاخۇن ئالىمجانىنىڭ ئالدىغا كەلگىنىدە تىزلاندى، كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى. ئالىمجانمۇ يۇكۇندى، بوۋايىنىڭ ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭىپ ئۇلگۈرمەيۋاتقان ياشلىرىنى ئالمقانلىرى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ دېدى:
— شۇ قېتىم ئابدۇرېشىت بىلەن ئۆيلىرىگە يەتكۈزۈپ قويغانچە سىلىنى يوقلاپ بارالمىدۇق. بىزنى كەچۈرسىلە. يورۇقچاشقا قاچان كەلگەنتىلە؟ مېنى ئىزدىگەنمىدىلە؟
مەتقۇربان ئاخۇن يىغىدىن توختىيالمىدى. ئېسىدەپ تۇرۇپ ئالىمجانغا ئېسىلدى. ئالىمجان بوۋاينى يۆلىدى. ئابدۇرېشىت يارىدەملەشتى. ئەھۋالنىڭ تۇرۇپلا باشقىچە بولۇپ كەتكىنىنى كۆرگەن روزىنىسا بىرپەسكىنە تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن دەرھال ھوشىنى تېپىپ، باش ياغلىقىنىڭ ئۇچىدا مەتقۇربان ئاخۇنىنىڭ كۆز چاناقلىرىنى مەڭزى بىلەن قوشۇپ سۈرتتى. ئاشخانا غوجايىنى يىقىلغان جايىدا تېخىچە ئىنجىقلاپ ياتقان مەتياسىنىڭ قېشىغا يۈگۈردى. قورۇمچى ئۇستام

ئۇنىڭغا ئەگەشتى. روزىنىسا مەتياسىنغا ئوبدانلا بىر قاراپ قويۇپ، ئابدۇرېشىتقا چاپلىشىپ دېگۈدەك زوڭزايغىنىچە ئەتىگەندىن بېرى ئۆزىچە قويمىچىلارمىكىن، دەپ گۇمان قىلغان ئادەملەرنىڭ ئالىمجانلارنىڭ تونۇشى چىقىپ قالغىنىدىن يا خۇشال بولۇشنى، يا خۇدۇكسىرەشنى بىلەلمەي ئوڭايسىز بىر ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

— ئاڭلاپ كەلدىلىما؟ — ئالىمجاننىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ تۇيۇقسىز سوراپ قالدى مەتقۇربان ئاخۇن، — ئىزدىگىنىمىزنى بىلىشتىلىما؟ بىر ئاينىڭياقى بەك كۆپ ئىزدەپ كەتتۇق يا سىلىنى.

— ئىزدىگەنلىرىنى بىلەلمىدۇق، ئەمما ماۋۇ سىڭلىمىز، — ئالىمجان كەينىگە بۇرۇلۇپ روزىنىسانى كۆرسەتتى، — بىر يېقىنىڭىز ئاشخانىمىزدا تاماق يەپ چىقىپ كەتتى، سىزنى سۇرۇشتۇردى دېۋىدى، شۇڭا سىلىنى ئىزدەپ كېلىشىمىز.

— ئەجەب چېچەن قىز بالىكەنە ماۋۇ، — دېدى باياتىن بېرى گەپكە ئارىلاشمايلا تۇرغان بىرەيلەن، — ئەتىگەن تاماق يېگەن ئاشخانىدا بىزگە ئاش سۇيى بەرگەن قىز بۇ. شۇ چاغدىمۇ مېھرى ئىسسىق بىلىنگەن ماڭا.

روزىنىسانىڭ يۈزى ھۇپپىدە قىزاردى. لەۋلىرىنى يېنىك چىشلىدى. ئەتىگەندە ھەمراھلىرىغا: «ئالىم تاشچى ...» دېگۈچىنىڭ مۇشۇ كىشى ئىكەنلىكىنى دەرھال تونۇۋالدى.

مەتقۇربان ئاخۇن ئالىمجانلارنى كەپىسىگە تەكلىپ قىلدى. «كىرمىسەك بولمايدۇ» دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئەمما، ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتىن باشقىلارنىڭ كېتىپ تۇرۇشنى شەرت قىلدى. كۆڭلى بىرنەرسىنى تۇيغان ئالىمجان ئاشخانا غوجايىنىغا كۆپ تەشەككۇر ئېيتىپ، ئاۋۇال قايتقاچ تۇرۇشنى تاپىلىدى. ئۆزى ئابدۇرېشىتنى ئەگەشتۇرۇپ مەتقۇربان ئاخۇنلار بىلەن گەپىگە كىردى.

چىپتا تاغاردا ياسالغان مىلەڭزىنى قايرىپ، ئېڭىشىپ تۇرۇپ ئارانلا گەمىگە كىرگەن ئالىمجاننىڭ ئىچى سىيرىلدى. بۇ گەمىنىڭ مەتقۇربان ئاخۇنۇنىڭ ئالىمجان بارغان ئۆيى بىلەن ھېچقانچە پەرقى يوق ئىدى. قالايمىقان تاشلاپ قويۇلغان بىرنەچچە تال بۆز تاغار سېلىنچا قىلىنغان بولۇپ، يېپىنچا كۆرۈنمەيتتى. قارىغاندا، ئۇستىگە كىيىۋېلىشقان ئاشۇ ئۇزۇن چاپانلىرىنى كېچىدە يېپىنىپ ياتسا كېرەك. كۆزلىرى مۆلۈلدەپ تۇرغان ئىككى ئوغۇل بالا بۇلۇڭدا غېرىبسىنىپ ياتقان تۇۋاقسىز قازاندىكى ئازراقلا ئۇماچ قىسمىقىنى تالىشىپ يەۋاتاتتى. تۆر تام ئورنىدىكى قورام تاشلار قىسىلچىسىغا قېقىلغان قوزۇقتا ساڭگىلاپ تۇرغان خۇرجۇنىنىڭ ئىككى پېيى بىر - بىرىگە چاپلىشىپ قالغان بولۇپ، مەتقۇربان ئاخۇنلارنىڭ ئوزۇق - تۇلۇكىنىڭ ئاللىقاچان تۈگەپ كەتكىنىنى ئالىمجان بىر قاراشتىلا بىلىپ ئۇلگۈردى.

ئالىمجاننىڭ كۆز جىيىكى نەمدەلدى. ئابدۇرېشىتمۇ ئۇمچىيىپ قالدى. يانچۇقىنى سىلاشتۇرۇپ بولۇپ توختاپ قالدى. كۆز ئالدىدا بويۇن قىسىپ تۇرغان بۇ بىر توپ كىشىنىڭ خېلى كۈنلەردىن بۇيان ئاچ - زېرىن قالغىنىنى كۆڭلى تۇيغان ئالىمجانمۇ يانچۇقىغا قول تىقتى. مەتقۇربان ئاخۇنۇنىڭ ئۆزىنى نېمىشقا ئىزدىگىنىنى پەرەزلىدى. يانچۇقىدىكى ئاخىرقى ئىككى يۈز كوي پۇلنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ بوۋايغا تەڭلىدى.

— ئاز بولسىمۇ بۇنى ئالسىلا، ئاكا. بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىرىنى، مېنى پاناھ تارتىپ ئىزدىگەنلىرىنى ئۇقماي قاپتىمەن. بىلگەن بولسام، ھەممىلىرىنى ئۆيۈمدە قوندۇرماسمىدىم؟ تاپقانىنى تەڭ يەپ ...

— ھەشقاللا، — مەتقۇربان ئاخۇنۇنىڭ كۆزلىرى يەنە يار ئالدى، — بۇ گەپلىرى مىڭ قېتىم مېھمان قىلغانلىرىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى. سىلى ئىككى مىڭ كوي پۇل بىلەن ئۆيۈمگە

ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن قۇربان ھېيتنى بايلاردەك ئۆتكۈزۈۋالدۇق. ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمغا، قولۇم ـ قوشنىلارغا سامپۇلدا سىلىدەك بىر سېخىي، ئاق كۆڭۈل ئادەمنىڭ بارلىقىنى دەپ بەردىم. بۇلارنى باشلاپ يورۇقچاشقا كەلگىنىمگىمۇ ئىككى يىلدىن ئاشتى. ئانچە ـ مۇنچە ئۇچرىغان زىرە تاشلارنى پۇل قىلىپ جان باقتۇق. چوڭلىرىنى خۇدايىم بەرمىدى. ئۆزلىرىنىمۇ ئۇچرىتالمىدۇق.

ـــ مۇشۇ بىر ئاينىڭ بۇيانىدا سىلىنى تاپالماي بەك قىينالدۇق، ـــ دېدى بايام مەتياسىنى ئاستىغا باسۇرۇپ ئىنجىقلاتقىنى، ـــ مەتقۇربان ئاخۇن ئاكام ئۆيلىرىنى يا كۆرۈۋالماپتىكەن. بازارغا بېرىپ ئاڭلىساق ... ئۆزلىرىنىڭ ھالىنى بەك خاراب دېيىشتى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مەتقۇربان ئاخۇن سۆزلىگۈچىگە ئالىيىپ قويدى.

ـــ باشلىرىغا كۈن چۈشۈپتۇ، ئۇكام، ـــ مەتقۇربان ئاخۇن ئەمدى خىتلىداشقا ئۆتتى، ـــ يامان كۈندە غەملىرىگە دەرمان بولالماپتىمىز. ئۇ كۆڭۈلسىزلىكنى ئاڭلاپ كۆڭلىمىز بەك يېرىم بولدى.

ئالىمجان ئۆزىنى تۇتالمىدى. مەتقۇربان ئاخۇنلار ھەممىنى بىلىپتۇ. ئۆزىنىڭ قويۇلۇپ كەتكىنىنى، قويمىچىلارنى تۇتالمىغىنىنى، تۇتۇلغان گۇماندارلارنىمۇ ئىللا ـ بىللا تېنىپ تۇرۇۋالغاچقا ساقچىلارنىڭ ئامالسىز قويۇۋەتكىنىنى، ئالىمجاننىڭ پۇلسىز قالغىنىنى، قەرزدارلارنىڭ كۈنى دېگۈدەك پۇل سۈيلەپ ئىشكى ئالدىدىن كەتمەيۋاتقىنىنى، بىر ئوبدان ماشىنىسىنىمۇ بىرسىنىڭ تارتىۋالغىنىنى ئاڭلاپتۇ. ئۆيىنى سېتىۋېلىشقا شەھەردىن خېرىدار چىققان بولسىمۇ، ئالىمجاننىڭ ساتقىلى ئۇنىمىغىنىنىمۇ بىلىشىپتۇ.

ھەر يەر، ھەر جايدىن كەلگەنلەر توپلانغان دەريا بويىدا، تۇغان

بېشىدىكى بازاردا نېمە گەپلەر بولمايدۇ؟ بۇ يەر خوتەنلىك ئەك ئاۋات ئۇچۇر - ئېلان مەركىزى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالىمجان سېتىۋالغان كاۋاش ئاۋات ئاشخانىنىڭ ئالدىدا كىشىلەر كۆرۈپ قانغۇچە كۆرگەزمە قىلىندى. ئىلگىرى ئالىمجاننى بىلمەيدىغان، تونۇمايدىغان كىشىلەر بىلدى، تونۇدى. بىر - بىرىگە ئالىمجان ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىنى يەتكۈزۈشتى. يەڭ تارتىپ تۇرۇپ ئۆز قاراشلىرىنى دېيىشتى. مانا، قوتاندىن پەرقى يوق مۇنۇ گەمىدە نۇرانە كۆزلىرىدىن ھاياجان ياشلىرىنى تۆككىنىچە ئۆزىدىن مىڭ باراۋەر نامراتلىق ئىچىدە ياشاۋېتىپمۇ ئۆزىگە ئىچ ئاغرىتقان، كۆڭۈل بۆلگەن، ئۇماچ قىسمىقىنى تەڭ يېيىشنى ئارزۇلىغان مەتقۇربان ئاخۇنلارنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋاتقان ئالىمجاننى «دىۋانە بولۇپ كېتىپتىمىش»، «كىچىك ئوغلىنى سېتىپ قەرزىنى تۆلەپتىمىش»، «ئۆزىنى قۇمتۇغدىن تاشلاپ ئۆلۈۋاپتىمىش ...» دېگەندەك يالغان - ياۋىداق سۆزلەرنى تارقىتىشتى. ئالىمجانىنىڭ قۇلىقىغا شۇ گەپلەر كىرىپ تۇردى. دىلىنى ئېچەكتەپ، يۇرىكىنى تۆزلاپ تۇردى. شۇ مىش - مىشلەرنىڭ ھەممىسى مەتقۇربان ئاخۇنلارنىڭ قۇلىقىغىمۇ يېتىپتۇ. شۇ ئېچىنىشلىق رىۋايەتلەر بوۋاينىڭ باغرىنى ئېزىپتۇ. چۈشلىرى بۇزۇلۇپ، ئۇيقۇسى ھارام بوپتۇ. گېلى بوغۇلۇپ، بوغۇزىدىن غىزا ئۆتمەپتۇ. ئەمەلىيەتتە گېلىدىن ئۆتكۈدەك غىزاسىمۇ يوق ئىكەن.

— شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ تاشنى خۇدايىم بەردى، — بوۋاي تۇيۇقسىز ئورنىدىن تۇرۇپ بۇلۇڭدىكى كونا تاغارنى ئاچتى، — ئۆزلىرىگە ئاتاپ بىر ئايىنىڭياقى بۇ گۆھەرنى ساقلىدۇق.

ئالىمجان قاشتاشقا قارىدى. چوڭ قوغۇنغىلا ئوخشايدىغان ناۋات رەڭ قاشتاش جۇلالاپ تۇراتتى.

— مۇبارەك بولسۇن! — دېدى ئالىمجان كۆز جىيىكىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، — خۇدايىم بېرىپتۇ.

ئالىمجان شۇنداق دېدى، ئەمما ماۋۇلار ئۆزىگە بىر ئاي يوشۇرۇپ ساقلىغان قاشتاشنىڭ يېنىغا بارمىدى. قاشتاشنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتالمايلا قالغان، قاشتاش تەرەپكە مېڭىپ بولغان ئابدۇرېشىتنى بىلىكىدىن تارتىپ توختىتىۋالدى.

— نەرخىگە يەتكۈزۈپ ساتسىلا.

— ئۆزلىرىگە يارىمدىمۇ؟ — سورىدى مەتقۇربان ئاخۇن قاشتاشنى دوملاتقىنىچە ئالىمجاننىڭ ئالدىغا ئەكېلىۋېتىپ، — بۇنىمۇ كاۋاشمىكىن دەپ قاللىمۇ يا؟

— ئالىم تاشچىنى تاپالمىغاندىكىن، باشقىلارغا سېتىۋېتەيلى دېسەم بۇلار ئۇنىمىدى، — سۆز قاتتى يەنە بىرسى، — بەش يۈز كويغا سېتىۋالسىلا دېگەن تاشنى ئىككى مىڭ كويغا ئالغان تاشچى دېگەن چوقۇم باشقىلارنىڭ ھەققىگە قارا سانمايدۇ، شۇنىڭغا ساتمىز دېيىشتى. شۇڭا، ئۆزلىرىگە ساقلىدۇق.

ئالىمجان يەنە بىلدى: بۇلار بۇ قاشتاشنى تاپقان كۈندىن باشلاپ كاتەك كولاشنى توختىتىپتۇ. ئۆزىنى دەريا قىنىغا چۈشۈپ قالار، ئىلگىرىكىدەك ئېقىن ياقىلاپ ئۆتۈپ قالار دەپ ئۇمىدلىنىپتۇ. ئاخىر بولماي تۇغان بېشىدىكى بازارغا بېرىپ ئىزدەپتۇ. «قاشتاش بولسا بىزگە سېتىپ بېرىڭلار» دەپ تۇرۇۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ بىرەرىدىن ئىسمىنى ئاتاپ سورىيالماپتۇ. كۈنىگە نەچچە كىشى نۆۋەت بىلەن گەمىدە كۆزەتتە قېلىپ، قالغانلار ئالىمجاننى ئۇچراپ قالارمىكىن، دەپ ئەتىگەندىن كەچكىچە سىرتنى ئايلىنىپتۇ. بۇرناكۇن مەتقۇربان ئاخۇن ھېلىقى ئاشخانىنىڭ ئالدىدا ئابدۇرېشىتنى غىل - پالا كۆرۈپ قالغانىكەن. يېنىغا بېرىپ بولغۇچە كۆزىدىن يوقىتىپ قويۇپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئاشۇ ئاشخانىنىڭ ئالدىنى ئايلىنىپلا يۈرۈپتۇ. بۇگۈنمۇ شۇ ئاشخانىغا ئابدۇرېشىتنى ئىزدەپ بېرىشى ئىكەن. ياراتقان ئىگىمىز ياخشى بەندىلىرىنى يامان كۈندە قويماسمىش. بۇگۈن بۇلارنىڭ ئۇچرىشىشى ئاللانىڭ

ئورۇنلاشتۇرۇشى ئىكەن.
بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئابدۇرېشىتنىڭمۇ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى. ئېغىزى كامارەك ئېچىلغىنى بىلەن زۇۋانىدىن بىرەر تاۋۇش چىقىرالمىدى. ئالىمجاننىڭ بۇرنى ئېچىشتى. ۋۇجۇدىنى بىر خىل كۆيۈك پىژىلدىتىپ ئۆتتى. ئېغىزى قۇرۇپ، كۆزىگە يەنە ياش كەلدى. ئالدىغا ئەكىلىنگەن قاشتاشنى ئەمدى سىلاشتۇردى. بىر تەرىپى زىلۋاراق، يەنە بىر بېشى توم، توم تەرىپى سۇس كاۋا چېچىكى رەڭگىدە پارقىراپ تۇرىدىغان، كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك بۇ قاشتاش ھەقىقەتەن چىرايلىق ئىدى. يېرىق - سىزىقچىلاردىن ئەسەر يوق ئىدى. قوي دۇمبىسىدە مايلاپ قويغاندەكلا ياغلاش كۆرۈنەتتى.
ئالىمجان قاشتاشنى باغرىغا باستى. نەۋاقتىن بېرىقى بارچە دەرد - ھەسرەتلىرىنى مۇشۇ قاشتاشقا تۆكمەكچى بولغاندەك بىرھازا لەۋ تەگكۈزۈپ تۇرغاندىن كېيىن مەڭزىنى يېقىپ، كۆزىگە سۈرتتى.
— رەھمەت، مەتقۇربان ئاكا، — ئالىمجاننىڭ ئاۋازى يەر تېگىدىن، ئۆزى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان ناۋات رەڭ قاشتاشنىڭ ئىچىدىن چىققاندەك ئاڭلاندى، — مېنى چوڭ بىلگەنلىرىگە، بىر پۇل، بىر نانسىز تۇرۇپمۇ قوللىرىدىكى بۇ گۆھەرنى ماڭا ساقلىغانلىرىغا مىڭ مەرتىۋە رەھمەت. ئەمما ... ئەما، مەن ئۇمىدلىرىنى يەرده قويىدىغان بولدۇم، بۇ تاشلىرىنى سېتىۋالالمايمەن.
— نېمىشقا؟ — ئابدۇرېشىت بىلەن مەتقۇربان ئاخۇن تەڭلا سورىدى. قالغانلارمۇ كۆزلىرىنى تۆشۈكتەك ئېچىپ ھەيران قېلىشتى.
— بۇ تاشلىرىغا چىقىش قىلغۇدەك پۇل مەندە يوق، — دېدى ئالىمجان يەر تامان بېقىپ تۇرۇپ، — ھازىر دېگەن سېرىقتال مەزگىل. ھەممىلىرىگە نەق پۇل كېرەك. تولىمۇ ئەپسۇس، مەندە

پۇل يوق.
ئالىمجاننىڭ بېشى ساڭگىلىدى. يوقسۇزلۇق شۇنچىلىك يامان كەلدىكى، قاشتاشچىلىق قىلىۋاتقان شۇنچە يىلدىن بېرى ئۇچراتقان ئەڭ ئېسىل، ئەڭ ياغلاش مۇنۇ تاشنى شۇنچىلىك سېتىۋالغۇسى بولسىمۇ سانايدىغانغا پۇلىنىڭ بولماسلىقى ئۇنىڭ بېشىنى مۇشۇنداق ئېگىپ چاتىرىقىغا كەپلەپ قويدى. ئىككى تىزى قۇلىقىدىن ئاشتى.
ـــ مانچە پۇل دەپ باھاسىنى بېكىتىپ قويۇپ ئېلىپ كېتىۋەرسىلە، ـــ دېدى مەتقۇربان ئاخۇن، ـــ سىلىدە بارى بىزنىڭكى. پۇلىنى تاشنى ساتقاندىن كېيىن بەرسىلىمۇ بولىدۇ.
ـــ شۇنداق قىلسىلا، ـــ دېدى قالغانلارمۇ، ـــ سىلىگە نېسىگە بېرىمىز. باشقىلار بىزنى ئالداپ كېتىدۇ، خۇددى سىلىنى گوللىغاندەك.
ئالىمجان مۇنۇ گەپلەرگە نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ ئۇلارغا بولغان تەشەككۇر ـ رەھمىتىنى قايسى ئىبارە بىلەن ئىپادە قىلالىسۇن؟ بېشىنى كۆتۈرۈپ، توپا قونغان، ۋاقىتسىز قورۇق باسقان چىرايلارغا زەن قويدى. بىر ـ بىردىن مېھرىلىك قوي كۆزلەرنىڭ ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرۇشقىنىنى كۆرگىنىدە ئۇن قويۇپ يىغلىۋەتتى.
دەل شۇ چاغدا گەمە سىرتىدا كۆزەتتە تۇرۇۋاتقانلاردىن بىرسى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدىگىنىچە گەمىگە ئېگىشىپ كىردى:
ـــ ئىككى ئادەم كېلىۋاتىدۇ، باجگىر ئوخشايدۇ.
قاشتاش كونا تاغارنىڭ ئىچىگە شۇڭغۇدى. ئۇستىگە قىسمىقى تولۇق يېيىلىپ بولغان قازان كۆمتۇرۇپ قويۇلدى. ھەممەيلەن ھودۇقتى. ئىشىك ئورنىدىكى تاغارنى تېزدىن چۇشۇرۇپ، تېگىدىن تاش بىلەن باستۇرۇپ قويۇشتى. بىرەرسۇ ئۇنلۇكرەك تىن ئېلىشقا جۈرئەت قىلالماي، ياقا چىشلىشىپ جىممىدە تۇرۇۋېلىشتى. گەمە سىرتىدىن بوغۇق بىر ئاۋاز كىردى:
ـــ تاش ساتتىڭلارمۇ؟

— ياق، غوجام.
— ساتساڭلار بەجىنى تۆلەڭلار، ماقۇلما؟ بولمىسا قانۇنغا ئۇسۇپ قالمىسلەر.
— ماقۇل. قاشتاش تەپتەپ، سەتتەپ قالساق باج دېگەننى تولۇق تۆلەيمىزهاي.
بوغۇق ئاۋاز يىراقلىدى. تاغار ئىشىك ئاستا تارتقۇچلىنىپ، گەمە ئىچىگە بىر باش شۇڭغۇپ كىردى:
— ئۇلار كەتتى. ئەمدى گېپىڭلارنى قىلىشىۋېرىڭلار.

يەتتىنچى باب

ئېچىلغان كۆز

1

ئابدۇجېلىل لىق پۇل قاچىلانغان سومكىنى ماشىنىسىغا سېلىپ ئالىمجاننىڭ ئۆيىگە يەتكىنىدە كېچە خېلى بىر ۋاق بولغانىدى. چوڭ شال دەرۋازا كۇچەپ قېقىلغاندا، قارايانتاق بىلەن بىزلىينىڭ سەزگۈر ئىتلىرى جان - جەھلى بىلەن ھاۋۇشىپ، تۆردىكى ھۇجرىدا مەتقۇربان ئاخۇنلارغا گۆش سۇنۇۋاتقان ئالىمجانغا خەۋەر بېرىشتى.

— بىر يۇز ئەللىك مىڭ كوي، قېرىندىشىم، — دېدى ئابدۇجېلىل سومكىنى سۇنۇۋېتىپ، — ياری ھاجىم يەتمىسە يەنە چىقارتىپ بېرىمەن، دەيدۇ.

— پۈتۈشۈپ بولدۇق، — دېدى ئالىمجان خۇشال كەيپىياتتا، — بىر يۇز يىگىرمە توققۇز مىڭ كوي بولدى.

— نېمانچە ئەرزان؟ ئاڭلىسام قىرىق ئالتە كىلو كېلىمىشقۇ؟ رەڭگىنىمۇ بەك سۇزۇك دەپ ماختاپسىلەرغۇ؟

— ئېسىللىكىدە گەپ يوق. ئەرزانراق بولۇپ قالدى شۇ. ئىگىلىرى تېخى ئەللىك مىڭ كوي بەرسىلە دېگەنىدى. ئۇۋال بولمىسۇن دەپ ...

— خۇدايىم مۇشۇنداق ساددا، گول خېرىدارنى سىلىگە ئۇچراشتۇرىدۇ، قېرىنىدىشىم. مېنىمۇ شېرىك ئېتىپ قويارسىلە.

ئالىمجان بۇ گەپكە ماقۇلمۇ، ياقمۇ دېمىدى. ئابدۇجېلىلنىڭ قولىدىكى سومكىنى ئېلىپلا ئايۇانغا كىردى. سومكىنى ئېچىپ

ئىككى باغلام پۇلنى چىقىرىۋالدى؛ ئايالى ئىبادەتخاننى چاقىرىپ قولىغا تۇتقۇزدى. ئاندىن تۆردىكى ھۇجرىغا قاراپ ماڭدى. ئابدۇجىلىل ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئايۋاننىمۇ، تۆردىكى ھۇجرىنىمۇ مەززىلىك شورپا ھىدى بىر ئالغاندى.

مەتقۇربان ئاخۇن بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھلىرى سومكىدىن تۆكۈلۈۋاتقان باغلام ـ باغلام پۇللارنى كۆرۈپ ھاياجىنىنى باسالمايلا قالدى. ياغلاشقان قوللىرىنى چاپىنىنىڭ پېشىگە ئالدىراپ سۈرتۈشۈپ، پۇلغا قول ئۇزارتتى. بارماقلىرىغا تۈكۈرۈپ پۇللارنى بىرمۇبىر ساناشقا باشلىدى. پۇل ساناۋاتقانلىرىدا كۆزلىرىدىن ئىككى يىل ئاۋۋال دەريا قىنىدا ئالىمجان سىيرتمىلىق سومكىدىن ئېلىپ بەرگەن ئىككى مىڭ كوي پۇلنى كۆرگەندىكى بىلەن ئوپئوخشاش بىر نۇر چاقنىدى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى ھېلىلا كۆكرەك قەپىسىنى يېرىپ چىقىدىغاندەك سوقۇپ تۇراتتى.

«ھەقلىق، ـــ دەپ ئويلىدى ئالىمجان، ـــ مۇشۇ دەملەرنى ئىككى يىل زارىقىپ كۈتكەن بۇ كۆزلەر شۇنداق نۇرلىنىشقا، بۇنداق دەقىقىلەرگە بىر ئۆمۈر تەقەززا بولغان بۇ يۈرەكلەر شۇنداق تېپچەكلەشكە ھەقلىق.»

ئەمەلىيەتتە نۇرلانغىنى مەتقۇربان ئاخۇن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭلا كۆزى ئەمەس ئىدى. شوخ ئۇيناقلاۋاتقىنى ئۆمرىدە بۇنچىلىك پۇلنى تۇتۇپ بېقىش ئەمەس، كۆرۈپ بېقىشقىمۇ نائىل بولالمىغان بۇ ساددا، ئاق كۆڭۈل دېھقانلارنىڭ يۈرىكىلا ئەمەس ئىدى. بۇنچىلىك پۇلنى تالاي قېتىم كۆرگەن، سانىغان، سومكا، ئىشكاپلارغا باغلىمى بىلەن سېلىپ باققان ئالىمجان، ئابدۇرېشىتىنىڭمۇ كۆزلىرى توخۇ شورپىسىدەك پارقىراپ، يۈرىكى ناغرا چالغاندەك دۈكۈلدەپ كېتىشكەنىدى.

مەتقۇربان ئاخۇنلار ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتىنىڭ ئۆيلىرىدە ئۇچ كۈن ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈلدى. ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت ئۇ دېھقانلارنى ھەر كۈنى بىر پاقلان سويۇپ

مېهمان قىلدى. ئۇلار بىلەن كېڭىشىپ باج ئىدارىسىدىن ئادەم چاقىرتىپ چىقتى. باج خادىملىرى ئىنچىكە ھېسابلاپ، مەتقۇربان ئاخۇنلاردىن ئون تۆت مىڭ يۈەن باج ئالدى. ئالىمجانلار سەككىز مىڭ كوي تۆلىدى. باجگىرلار ئىككى پارچە چىرايلىق تالون يېزىپ بېرىشتى.

ئۆتكەن قېتىملىق پېشكەلچىلىكتىن كېيىن ئالىمجاندىن ئەنسىرەپ مۇشۇ ئۆيگە كۆچۈپ كەلگەن مۇڭچى دادا مېھمانلارغا ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن تالاي كەچمىشلەرنى يورۇقلاش دەرياسىنىڭ شادلىق ۋە ھەسرىتىگە باغلاپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەردى. ئۆي كەينىدە سوزۇلۇپ ياتقان سامپۇل قەدىمىي قەبرىستانلىقىغا باشلاپ چىقىپ، ئۇنىڭ ھازىر دۆلەت دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى ئىكەنلىكىنى پەخىرلىنىپ تۇرۇپ بايان قىلدى. سامپۇلنىڭ تارىخىنى، ئۆتكۈزگەن كەچمىشلىرىنى بىلگىنىچە دەپ بەردى.

مەتقۇربان ئاخۇنلار ئۇزىغان كۇنى روزىتوختى بوسۇغا تۇۋىدە پەيدا بولدى. كۆزلىرىنى لۆمۈلدىتىپ، لەۋلىرىنى مىتىلداتتى. ئۆزىنىڭ كەم ئەقىل ئىكەنلىكىنى، دوستىنىڭ بېشىغا كۇن چۈشكەندە بارچە دەردنى تەڭ تارتماي يۈزسىزلىك قىلغىنىنى، ماشىنىنى ئېلىپ كەتكىنى بىلەن ھەيدەشنى بىلمىگەچكە ھويلىسىدا شۇ پېتى ساقلاپ كەلگىنىنى، بۇگۇن - ئەتىنىڭ ئىچىدىلا ئالىمجاننىڭ ئەكېلىۋالسا بولىدىغىنىنى يىغلامسىراپ تۇرۇپ دېدى. ئىمىن سېۋەت بىلەن شېرىكلىشىپ بىرنەچچە پارچە قاشتاش سېتىۋالغان بولسىمۇ، ئۆزىگە تۇزۇك پايدا ئايرىپ بەرمىگىنىنى، ئۇ پۈچۈق سېۋەتنىڭ سامپۇللۇق كاتەكچىلەرنىڭ تېشىنى ئەرزانراق سېتىۋىلىش ئۈچۈنلا ئۆزىنى شېرىكلىككە تارتقىنىنى قاقشاپ تۇرۇپ سۆزلىدى. يەنىلا سىنالغان دوستىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىدىن ۋەز ئېيتتى. قورالمىلىقتىكى قورقۇنچلۇق كېچىنى ئالىمجاننىڭ ئېسىگە سالدى. «ھەقىقىي دوست دېگەن ئەنە شۇنداق ھايات - ماماتلىق پەيتته سىنىلىدۇ» دېيىشىنىمۇ

ئۇنتۇمىدى. ئۆزىنى كەچۈرۈۋېتىشىنى، ئەمەلىيەتتە كەچۈرەلمىگۈدەك چوڭ ئىشنىڭمۇ يوق ئىكەنلىكىنى دېيىشنىمۇ چالا قويمىدى.

بۇ گەپلەرنىڭ توغرىلىقى ئۈچۈن ئالىمجان باش لىڭشىتتى. ئابدۇرېشىت بۇرنىدا پىننە سورىدى.

— يېڭىدىن تاش سېتىۋالغىنىمىزنى بىلگەن ئوخشىمامدۇ ماۋۇ تېرىچى؟ — دېدى ئابدۇرېشىت كەچقۇرۇن، — پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياڭاق چاققاندا ئايرىلدۇق دەپ كېتىشلىرىنىچۇ تېخى. ئىشىنى قىلسۇنا بىز بىلەن ئەمدى شېرىك بولىمەن دېگۈچە.

— ئۇنداق گەپنى قىلماڭلا، — دېدى ئالىمجان، — ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەپتۇ، دېگەن گەپ بار. يېڭىدىن دەسلەپ ئېتىپ قاشتاش سېتىۋالغىنىمىزنى ئاڭلىسۇن ـ ئاڭلىمىسۇن، كۆڭلى بىزنى تارتىپ كەپتۇ. بىز مەيدىسىگە تەپمەيلى.

ئابدۇرېشىت قوشۇمىسىنى تۇردى، مۇشتىمۇ تەڭ تۇرۇلدى:

— سىز يەنىلا ئۇ تېرىچىنىڭ قورالىلىقتىكى ھېلىقى ياخشىلىقىغا يۇز كېلەلمەيۋاتىسىز. بىز ئۇنىڭ شۇ ياخشىلىقىغا ئاشۇرۇپ جاۋاب قايتۇرۇپ بولدۇق. شېرىكچىلىكتىن چىقىپ كەتكىنىدە تاپقان تېشىمىزدىنمۇ شۇنچە كۆپ پايدا بۆلۈپ بەردۇق. كاۋاشقا ئۆتۈپ قالغان پۇلىمۇ سالىھ ھاجىم كېيىن تولۇقلاپ بەرگەن پۇلدىن ئايرىپ قويغىنىڭىز ئىدى ھەرقاچان؟

— ھەئە، — دېدى ئالىمجان پەس ئۈندە، — ئېلىپ كېتىشكە ۋاقتى چىقمىغان.

— توۋا دەڭا. بىرىكىم سىلىگە يەنە پۇل ئايرىپ قويدۇم، دېسە ئېلىپ كېتىشكە ۋاقتى چىقمايدىغان تېرىچىما ئاشۇ؟ مەقسەتلىك قىلغان ئىش ئۇ.

— ياقەي، ئۇنداق بولۇشىنى روزىتوختى ئالدىن قانداق بىلەلەيدۇ؟

— ئەمىسە مۇھەممەتجان جۈيجاڭ بىر قولىنى ئىككى

قىلالمايۋاتقاندا، «ئاۋۋال مېنىڭ پۈلۈمنى ئېلىپ بەرسىلە» دەپ كەينىگە كىرىۋالغىنىچۇ؟ نېسىپىلار كۈنى دېگۈدەك ئىشكىمىز ئالدىغا قەرز تۈتۈپ كەلگىنىدە، «چىڭ تۇرۇڭلار، ماشىنىسىنى مەن ئېلىپ كەتتىم، ئەمدى مۇشۇ ئۆيىدىن باشقا ھېچنېمىسى قالمىدى. چىڭ تۇرمىسالار پۈلۈڭلارنى ئالالمايسىلەر» دەپ يۈرگەنلىرىچۇ؟ سالىھ ھاجىم پۇل ئېلىپ چىقىپ، بىزنى قەرزدىن قۇتۇلدۇرۇپ قويغاندا، سالىھ ھاجىم بەك ئەخمەق ئىكەن، قۇرۇغان قۇدۇققا تەڭگە تاشلاپتۇ دەپ كېتىشلىرىچۇ؟

ئابدۇرېشىت سۆزلىگەنسېرى ھاياجانلاندى. چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ، بۇغدىيىكى بۆرتۈپ چىقتى. ئالىمجان شۇكلەپ قالدى. ئابدۇرېشىتنىڭ ۋەزنى بار سوراقلىرى دىل خانىسىگە سىڭىپ كىردى. ئاڭلىغانسېرى، ئويلىغانسېرى ئابدۇرېشىتنىڭ گەپلىرى ئورۇنلۇق بىلىندى. دادىسىنىڭ «ھەمراھ دېگەننى ياخشى تاللىغۇلۇق، يولدا قوشۇلغىنى ھەمراھ ئەمەس» دېگەنلىرىمۇ يادىغا يەتتى. شۇنىڭغا ئۇلىشىپ سالىھ ھاجىنىڭ قايسىبىر ئەرەب ئۆلىماسىنىڭ «قاتتىقلىقتىن كېيىن مەمۇرچىلىق كېلىدۇ. غەم ـ قايغۇ پات يېقىندا كېلىدىغان خۇشاللىقتىن دېرەك بېرىدۇ. ئىنسان ئۇچۇن كېتىدىغان نېمەتتىن كېتىدىغان دىشۋارچىلىق ياخشى» دېگەن ھېكمىتىنى مەنەن تەرجىمە قىلىپ بولۇپ ئېيتقان: «ئۆلۈم ـ كۆرۈمدە بىللە بولغان دوستىنى ئۇنتۇغان ئادەم ئۆزىنىڭ ھەممە نەرسىسىنى، ھەتتا ئۆز مەۋجۇتلۇقىنىمۇ يوقىتىدۇ» دېگەن سۆزلىرى يادلاندى. يادلانغانلىرىنىڭ ھەممىسى گويا روزىتوختى بىلەن ئۆزىگە قارىتىپ ئېيتىلغاندەك بىلىنىشكە باشلىدى، شۇنداقلا قارىماققا ياخشى دەپ كەتكىلىمۇ، يامان دەپ مۇتلەقلەشتۇرۇۋەتكىلىمۇ بولمايدىغان، پەقەت تىكشى بوشراق روزىتوختىنى تەكرار كۆز ئالدىغا كەلتۈردى.

ئالىمجانچە بولغىنىدا تىرىكچىلىك دېگەن شۇ ئىدى. ھەر ئىنسان ئۆزىنى مەركەز قىلىپ، ئۆز مەنپەئەتىنى چىقىش قىلىپ

ياشايتتى. ئادەم دېگەن بايلىق ۋە مەنسەپتكە مەڭگۈلۈك قۇل ئىدى. ئۆز نەپسىنى زادىلا قاندۇرۇپ بولالمايتتى. ھەر كىشى شۇ تويماس نەپسى ئۈچۈن توختىماي تىرىشىپ ـ تىرمىشاتتى. مەيلى باي، مەيلى گادای بولسۇن، بۇگۈنىگە رازى ئەمەس ئىدى. نامراتلار شۇ كۈنلۈك غەملىرى ئۈچۈن باش قاتۇرسا، غېنىلار ئۆز روزىغارىنى تېخىمۇ كۆپەيتىش كويىدا رىيازەت چېكەتتى. پايدا ـ مەنپەئەتنى كۆزلەيدىغان، شەخسىيەتچى ئۈچۈن پالاقشىيدىغىنى يالغۇز روزىتوختىلا ئەمەس ئىدى.

ئالىمجان يەنە ئويلىدى: مال ـ دۇنياسى قولىدىن بىھۇدە چىقىپ كەتكىنىگە جىممىدە قاراپ تۇرىدىغان، رىزىق ـ نېمەت جەلپكار جامالىنى كۆرسىتىپ بويۇن تولغىغاندا ئۇنىڭغا ئىنتىلمەيدىغان كىشم بار؟ ئۆز نەپسىگە قۇل بولمايدىغان، ئۆز مەنپەئەتىنى باشقىلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن قۇربان قىلالايدىغان كىشم بار؟ بۇ مەندىن ئالغاندا، روزىتوختىنىڭ قىلىقلىرىنى پۈتۈنلەي خاتاغا چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ. بەلكىم دەريا‌غا چۈشۈپ كاتەك كولاشتەك غايىب رىزىققا تەۋەككۇل قىلمىدىغان ئىشتا ئۇ ئىككىلەنگەندۇ. شېغىل ـ توپا ئاستىدىكى نائېنىق نەپتىن بازاردىكى نەق سودىنى ئەۋزەل كۆرگەندۇ. ئالىمجانغا قاشتاش چىققىنىنى ئاڭلىغىنىدا ئۆز نەپسى ئۈچۈن ئىمىن سېۋەت، جالالىدىن قارىيلارنى باشلاپ كېلىپ، كېچە قاراڭغۇسىدا ئالىمجاننىڭ ئۆتەر يولىدا پايلاپ ياتقاندۇ. سالىھ ھاجى ھېلىقى قاشتاشنى ئورۇمچىدە سېتىپ، يەنە پايدا كۆتۈرۈپ كەلگىنىدە ئۆزىگىمۇ نەپ تەگكىنىنى ئاڭلاپ خۇش بولغاندۇ. تۇرۇپ تۇرسۇن، ئاۋۇپ قالار دەپ، پۇلىنى ئېلىپ كەتمىگەندۇ. كېيىنكى ئىشلىرىغا كەلسەك، ئالىمجانىنى ئەمدى ئۆزە بولالمايدۇ، دەپ خىيالىلىغاندۇ. «بارىنى ئوغرى ئالدى، يوقىنى رەمبال» دېگەندەك بولۇپ قالمىسۇن، باشقا قەرز ئىگىلىرىدىن بۇرۇنراق ئۆز ھەققىمنى ئېلىۋالاي دېگەندۇ. بۇلارنىڭ نەرى خاتا؟ ئەڭ مۇھىمى روزىتوختى ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتقا ئىشىنىپ، ئۇلارنى

پاناه تارتىپ كەلدى. تېكىلىك داۋاندىكى شۇنچە كەڭرى يايلاق، شۇنچە كۆپ چارۋىسىنى پۈلغا ئايلاندۇرۇپ دەسمايە قىلدى. بىر ئوبدان يۇرۇشۇۋاتقان تېرىچىلىكىنى تاشلاپ ئالىمجانلارنىڭ كەينىدىن ماڭدى. ئانچە ئۆتمەيلا قاشتاشچىلىقنىڭ تۇز ـ تەمىنى ئوبدانلا تېتىپ، بىر مەزگىل ئۆزىنى تۇتالماي قالغىنى بىلەن بۇگۈن يەنە بوسۇغىسىغا كەپتۇ. شېرىكچىلىكىمىزنى ئەسلىگە كەلتۈرەيلى دېيىشتىن ئۇيالغان بولسىمۇ، لەۋلىرىدىن چىقىرالمىغان شۇ گەپلا قالدى. بۇپتۇ. بۇ جاھانىنىڭ قىزغانغۇدەك، تالاشقۇدەك، جېنىڭغا ئارا تۇرغۇچىدىن ئايىغۇدەك نەرى بار؟ شۇنچە يىل تۇجۇپلەپ يىغقان پۇللىرىنى نەدىكى پاقا تەلپەكلەر بىر كېچىدىلا كۆزىنى غەلەت قىلىپ ئېلىپ قاچتى. مۇنۇ روزىتوختىنى يېنىغا تارتقىنىغا چوڭ زىيانمۇ بولۇپ كەتمەس.

ئالىمجان ئوي ـ خىيالىنى ئابدۇرېشىتقا دېدى، ئېرىنمەي ئىزاھلىدى. ئابدۇرېشىت يەنىلا باش چايقىدى. باشتا زادىلا قوشۇلمىدى. ئاخىر: «ئەمىسە قولىمىزدىكى مۇشۇ تاشنى سېتىپ بولغاندىن كېيىن بىر گەپ بولسۇن» دەپ تۇرۇۋالدى. بايانىن بېرى ئوغلى بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ گەپلىرىگە ئۇنسىز قۇلاق سېلىپ تۇرغان دادا ئېغىر خورسىندى:

ــ كونىلاردا: مېلىڭ مىڭغا يەتكۈچە دوستۇڭ مىڭغا يەتسۇن، دېگەن گەپ بار. يەنە شۇلار: پىيازنىڭ پوستى تولا، ئەخمەقنىڭ دوستى، دېيىشىدۇ. بۇ يەردىكى گەپ سىلەرنىڭ قانداق ئادەمنى دوست تۇتۇشۇڭلاردا. ھەقىقىي دوست دېگەن ئىشىكلار ئوڭۇشلۇق بولغاندا تەڭ كۈلۈپ، نەس باسقاندا ياردەم، مەدەت بېرەلىشى كېرەك.

ئالىمجان دادىسىنىڭ گەپلىرىنى «روزىتوختى دوستلۇققا ياريمايدۇ» دېگەن مەنىدە چۈشەندى. گەرچە ئېنىق ئېيتمىغان بولسىمۇ، شۇنداقراق بىر مەنىنى ئالىمجان ھېس قىلىپ ئۈلگۈردى.

ئەتسىدىن باشلاپ ئالىمجانىڭ ھويلىسى يەنە ئاۋاتلاشتى. بىر مەزگىل چۆلدەرەپ توپا باسقان دەرۋازا ئالدى ماشىنا، موتوسىكلىتلارغا تولدى. كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى تۇغان بېشىدىكى بازارنىڭ ئېلېكتارمەنلىرى ئىدى. ئۇلار ئاربىسىدا سامپۇللۇقلارمۇ، بۇيا ـ چالمىيلىق يېگىدىن باش كۆتۈرۈۋاتقان قاشتاشچىلارمۇ بار ئىدى. شەھەردىن چىققان قاشتاشچىلىقتىكى سەركىلەرمۇ بار ئىدى. ئۆردەك چۈجىسىدەك ئۆزىگە ھېچ نەرسە يۇقتۇرمىغان جالالىدىن قارىممۇ ئىمىن سېۋەت بىلەن بىردىن ماشىنىغا ئولتۇرۇپ چىقىشقانىدى.

ـــ ئاڭلىدۇق، ـــ دېيىشتى ئۇلار، ـــ يېڭى ئالغان قاشتېشىڭلارنىڭ داڭقى پۈتۈن خوتەنگە تارالدى. بىزدە ئەلدىن ـ ئەلگە نەپ، دەيدىغان گەپ بار، بىزگە سېتىپ بېرىڭلار.

نېمىنى ئويلىدىكىن، يارى ھاجى بىلەن ئابدۇجېلىل چىقمىدى. سالىھ ھاجى ئىچكىرىدە چوڭ بىر زاۋۇتنىڭ ئىشى بىلەن ئالدىراش بولغاچقا، ئەلۋەتتە كېلەلمەيتتى. «يىلاندىن قورققان ئارغامچىدىنمۇ چۆچۈپتۇ» دېگەندەك، يارى ھاجىنىڭ چىقماسلىقى ئالمجاننى بىرقىسمىلا قىلىپ قويدى. «بۇ تاشنىمۇ خاتا ئېلىپ قويمىغاندىمەن ـ ھە؟» دېگەن ئوي ئالمجاننى مەڭدەتتى.

دەرۋازا ئالدىنى ئاۋاتلاشتۇرغان، ھويلىسىنى بىر ئالغان ئېلىپساتارلارنى جاھاندا بار چىرايلىق گەپ، ئۆزىدە يېتىلگەن قەتئىيلىك، دادىسىنىڭ ئۆگەتكىنىدەك يېقىن يولاتماسلىق ئامال ـ چارىلىرى بىلەن ھاردۇرۇپ يولغا سالغان ئالمجان كەچتە يارى ھاجىغا تېلېفون ئالدى.

ـــ مەن چىقسام بولمايدۇ، ـــ دېدى يارى ھاجى، ـــ ئابدۇجېلىلدىن پۇل چىقارتىپ بېرىپلا تېشىڭلارغا خېرىدار بولۇپ قارايانتاقا چىقسام، سىزنى تەڭلىك تارتقۇزۇپ قويىمەن. بۇ ئادەمىيلىك يولى ئەمەس. ئابدۇجېلىلنىمۇ مەن توسۇپ قالدىم. سىز ئۆزىڭلارنى ئوبدان بىر دەڭسەۋېلىپ، بۇ قېتىملىق

سودىڭىزنى كۆڭلىڭىزدىكىدەك قىلىۋېلىڭ. پۇلۇمنى قايتۇرىمەن، دەپ ئالدىرىماڭ. سىزدىكى پۇل شىۋېتسارىيەنىڭ بانكىسىدا تۇرغاندەك ئىشەنچلىك.

يارى ھاجىنىڭ چاقچاق ئارىلاش بۇ گەپلىرى ئالىمجاننىڭ خىرەلەشكەن كۆڭلىنى قايتىدىن يورۇتتى. پەزىلەت ۋە ئىنسابنىڭ نېمىلىكىنى قايتىدىن تونۇتتى. ئۆزى قىلغان ئىشنىڭ توغرىلىقىغا نىسبەتەن كۆڭلىدە ئىشەنچ پەيدا بولدى. ئۆزىنى قايتىدىن تونۇغاندەك، ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى ھالىتىگە قايتىپ كېلىۋالغاندەك بىر شادلىق كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ ئۆتتى.

گويا شۇ تۇيغۇسىغا مەدەت بەرگەندەك ئەتىسى كەچتە سالىھ ھاجىدىن تېلېفون كەلدى:

— مەن شاڭخەيدە تۇرۇپ قالدىم، ئۇكام. يارى ھاجىم ھەممىنى دېدى. تاشچىلىققا قايتىدىن قەدەم باسقىنىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن! بۇ يولدا ئەمدى پۇتلاشماڭ. ئەڭ ياخشىسى قولىڭىزدىكى تاشنى ئۈرۈمچىگە ئاپىرىپ، ئۆز قولىڭىز بىلەن سېتىڭ. يۇرت كۆرۈڭ. پۇل تاپقان، يول تاپقانلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بېقىڭ. بولسا ئىچكىرى ئۆلكىلەرگىمۇ بېرىپ كۆزىڭىزنى ئېچىپ كېلىڭ. بىز خوتەندەك قۇم بۆشۈكتە ئەللەيلىنىپ يېتىۋەرسەك بولمايدۇ. دۇنيا كۈنسېرى تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ، بىزمۇ دۇنيا بىلەن تەڭ ئىلگىرىلىمىسەك بولمايدۇ. ئۆزىنىڭ نەدە ياشاۋاتقانلىقىنى ئەمەس، بەلكى قايسى نىشانغا قاراپ مېڭىۋاتقانلىقىنى بىلىش ئادەم ئۈچۈن بەك مۇھىم. شۇڭا، سىزدىن كۈتىدىغىنىم، مۇشۇ پۇرسەتتە ئۆزىڭىزگە قارىتا مۇستەھكەم ئىشەنچ تۇرغۇزۇپ، چوڭ ئىشلارغا تۇتۇش قىلىڭ. ھويلىڭىزدىلا بېكىنىپ ياتماي، بوسۇغا داۋاندىن ئاتلاپ بېقىڭ. مۆھتەرەم دادىڭىزغا سالىمىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ.

سالىھ ھاجىنىڭ ئىلھامبەخش سۆزلىرى ئالىمجاننىڭ ئىشەنچىسىگە كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلدى. كۆز ئالدىدا قايناق شەھەرنىڭ كىنولاردىنلا كۆرۈش نېسىپ بولغان رەڭدار

كۆرۈنۈشلىرى چۈششىمان نامايان بولدى. سالىھ ھاجى تىلغا ئالغان چوڭ ئىشلار ھەققىدە غۇۋا بولسىمۇ كاللا يۈگۈرتۈپ باقتى. بەك نېرىسىغا يەتكۈزۈپ ئويلىيالمىغان بولسىمۇ، ھەرھالدا قارايانتاقتىن بىر قېتىم بولسىمۇ چىقىپ، جاھان كۆرۈپ بېقىش، «پۇل تاپقان، يول تاپقانلارنىڭ نېمە ئويلاپ، نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى» بىلىپ بېقىش ئىستىكى قەلب ئېتىزىدا شۇ كېچە بىخ سۈردى.

ئالىمجان شۇنداقتىمۇ ئىككىلەندى. ئۆزىنىڭ ھېچقانچە تىل بىلمەيدىغىنى يادىغا يەتتى. باشلانغۇچ مەكتەپتىمۇ تۈزۈكرەك ئوقۇيالمىغىنى ئېسىگە كەلدى. ئۇنىڭچە «جاھانىنىڭ چوڭ ئىشلىرى» دېگەننى ئون نەچچە يىل، ھەتتا نەچچە ئون يىل ئوقۇغان، بىرنەچچە خىل تىلنى كامىل بىلىدىغان، تولا كاللا ئىشلىتىپ ئايپاڭباش بولۇپ قالغان، يۇقىرى گىرادۇسلۇق كۆزئەينەك تاقايدىغان ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئالىملار قىلاتتى. ئۆزىگە ئوخشاش ئېتى «ئالىم» بولسىمۇ ئۆز تىلىدىن ئۆزگە تىلدىن بىرەر سۆزمۇ ئۇقمايدىغان، مەھەللىسىدىكى ۋەلى پاخشەكتىن چوڭ باشلىقنى كۆپ كۆرۈپ باقمىغان بىر دېھقان يىگىتى ئۇچۇن «چوڭ ئىشلار» دېگەن ساماۋى مۇئەللەقتىكى بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان ئاي، ئىلغا قىلىش بەكمۇ قىيىن بولغان غۇۋا بىر چۈش ئىدى.

شۇ ھالدىمۇ ئالىمجانىڭ «ئۇ چۈش»نى كۆرۈپ باققۇسى كەلدى. بىر قېتىم بولسىمۇ، يېرىم - يارتا بولسىمۇ كۆرۈپ، ئېسىدە قالغانلىرىنى دادىسىغا، ئايالىغا، سامپۇللۇق تاشچىلارغا ۋە يەنە تۇغۇلغاندىن تارتىپ تاكى مۇشۇ ئۆمرىگىچە قارايانتاقنىڭ نېرىسىغا، سامپۇلنىڭ شەنبە بازىرىدىن باشقىسىغا بېرىپ باقمىغان ياۋاش - يۇمشاق قوشنىلىرىغا دەپ بەرگۈسى كەلدى.

— چىقايلى، — دېدى ئابدۇرېشىت خۇشاللىق بىلەن ئاۋاز قوشۇپ، — قۇش جېنىدا ئۆزىنىڭ تىلىنىمۇ بىلمەي تۇرۇپ، نە - نەلەرگە بېرىپ دان تېپىپ يەيدىكەن. بىز بولساق ئۆز تىلىمىزنى

پىششىق بىلمىمىز. مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمىزدا جۇغراپىيە مۇئەللىمىمىز: «ئۇيغۇر تىلى بىلەن دۇنيادىكى ئون ئالتە دۆلەتتە ئۆز مەقسىتىگىلارنى ئۇقتۇرۇپ، ئالاقىدە بولالايسىلەر» دېگەنىدى. ئۇرۇمچىلىكلەرمۇ بىزدەك گەپ قىلمىمىشقۇ؟

— بېرىگىلار، — دېدى دادىسىمۇ ھاياجان بىلەن، — بېرىپ جاھانىنىڭ شامىلىنى يېپ كېلىگىلار. بەزىدە بىر ئىنسانىنىڭ يەتكۈزگەن ئازابى ئازاب تارتقۇچىغا ئامەت ئېلىپ كېلىدىغان ئىشلارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. ياش تۇرۇپ بېشىگىلاردىن نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇق ئۆتكۈزدۈگىلار. مۇشۇ سەپىرىگىلار ئىككىگىلارغا ئامەت ئېلىپ كەلسە ئەجەب ئەمەس. ئېتىز ئىشلىرىگىلارغا مەن قارىغاچ تۇراي.

— بېرىڭ، — دېدى ئىبادەتخانىمۇ تەكىيەگە باش قويۇۋېتىپ بوش ئاۋازدا، — ئەمما ئۆزىگىزگە پۇختا بولۇڭ. ماڭا يۇزسىزلىك قىلماڭ. ھەممە گۇناھىگىزدىن ئۆتسەممۇ، ماڭا خىيانەت قىلسىگىز كەچۈرمەيمەن.

دېلىغۇللۇق، ئارزۇ - ئۇمىد، ئىشەنچ گىرەلىشىپ كەتكەن ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى. ھويلىنى ئاۋات قىلغان، دەرۋازا ئالدىدىكى توپىلىق يولدىن بوخۇناق ئۆرلەتكەنلەرنىڭ ئايىغى بېسىققان بىر كۈنى ئالىمجان ئوبدان جابدۇنۇپ سەپەرگە ئاتلاندى. نە ئاتلاندى، ئۇچۇرما بولۇش ئالدىدا تۇرغان بۇركۈت چۈجىسىدەك قانات كەردى. نە قانات كەردى، كۆك تامان پەرۋاز قىلىشنىڭ تۇنجى قەدىمىنى تاشلىماق بولدى.

بوسۇغا تۇۋىدە دادىسىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ، پۇتىغا ياماشقان كىچىك ئوغلىنىڭ پېشانىسىغا سۆيۈپ، «بىسمىللا...» دەپ ئوك پۇتىنى ئالغان ئالىمجان ۋەلى مۇدىرنىڭ سوغۇق نۇر چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە ئۇدۇل كەلدى:

— تەشكىلنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي نەگە ماڭلىكى، ئۆزلىرى؟

كۈچلۈك كىنايە بۇخسۇپ تۇرغان بۇ ئاۋازدىن ئالىمجان تۇرۇپلا قالدى. نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى دەمالىلمىقا بىلەلمىدى.

ئالىمجاننىڭ ئورنىدا دادىسى جاۋاب بەردى:
— بۇ بالىنى مەن تاپقان. مېنىڭ بالىلىرىم ھۆر ئادەم. بىرەر گۇناھ ئۆتكۈزۈپ، رېجىم ئاستىغا چۈشۈپ قالغان ئادەم ئەمەس. شۇڭا، بالىلىرىم نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشىنى مەندىن سورايدۇ. مەن رۇخسەت قىلدىم.
— ئابدۇرېشىتمۇ سىلىنىڭ بالىلىرىمۇ؟ — ھۇرپىيىپ تۇرۇپ سورىدى ۋەلى، — ئۇنىمۇ سىلى تاپقانما؟ سىلى ئېغىزىم بار دەپ گەپنى قىلىۋەرگەن بىلەن، تەشكىلى بار يۇرت بۇ. يەرنى ئاق تاشلاپ، ھاشاردىن قېچىپ ...
نەق شۇ گەپنىڭ ئۈستىگىلا چۈشكەن ئابدۇرېشىت ۋەلىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى:
— ھېچبىر ھاشاردىن قاچمىدۇق. ھاشار ئەمگەكلىرىنى قىلمىغىنىمىز بىلەن كۈنلۈكىمىزگە ھېسابلاب نەق پۇل تۆلىدۇق. ھۆكۈمەت بىز دېھقانلارنى بېيىڭلار دەپ قويۇۋەتتى. بەرگەن ئىككى مو يېرىڭگە قاراپ ئولتۇرساق، مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرسەكمۇ بېيىپ بولالمايمىز. شۇڭا، تىجارەت يولىغا كىردۇق. بۇ يامان بوپتۇما؟ قانۇنغا خىلاپ، سىياسەتكە ئۇسىدىغان ئىش قىلمىدۇق. ئەتىگەندە يولىمىزغا پۇتلىكاشاق بولماي، ئىشىڭنى قىلە ماڭ !
چۈجىدەك تۇرۇپ پىلىموتتەك سۆزلەيدىغان ئابدۇرېشىتنىڭ گەپلىرى ۋەلى مۇدىرغا ھار كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە خېلىدىن بېرى قانداقتۇر بىر كېسەللىك بىلەن ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغىنىچە ئەمدىلەتىن ئۆرە بولغان مۇدىرغا پۇتۇن كەنت بويىچە مۇشۇ ئابدۇرېشىتتىن باشقا بىراۋ بۇنچىلىك ھۆرمەتسىزلىك قىلالمايدۇ. شۇڭا، بۇنداق ئادەم ئۇۋۇنقىنىڭ كۆرگۈلۈكىنى كۆرسىتىپ، باشقىلارغا ئىبرەت قىلىش كېرەك. شۇندىلا مۇدىرلىق ھوقۇقى، ئۆز نوپۇزنىڭ قەدىر ـ قىممىتى بولىدۇ. ھە دېسىلا مۇشۇلاردىن ئىزا ئاڭلاش ئۇچۇنلا مۇدىر بولدىمۇ ۋەلى ئاخۇن؟

— ئاق تاشلاپ قويغان يەرنىمۇ ئېلىپ ماڭامسەن؟ — ۋەلى ئەمدى ئابدۇرېشىتقا گۆلەيدى، — تېرىلغۇ يەرنى ئاق قويغىنىڭ قانۇنىغا خىلاپ، ساتقان تېشىڭغا باج تۆلىمىگىنىڭ قانۇنىغا خىلاپ. كەنت تەشكىلىنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي تۇرۇپ، ناھىيە، شەھەر ئاتلاپ سىرتقا چىقىشىڭ قانۇنىغا خىلاپ ! بۇلارغا نېمە دەيسەن؟

ئالىمجان كەينىگە قايتتى. دادىسىنىڭ: «ھاي بالام، سەپەرگە چىقىقان ئادەم تۇنجى قەدىمىدە كەينىگە يانسا بولمايدۇ» دېيىشلىرىگىمۇ پىسەنت قىلماي، ئىككى تاقلاپلا ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بىر تۇتام باج تالونىنى سىقىملاپ چىقىپ، ئاچچىقتىن بوغۇلۇپ قالاي دەپ قالغان ۋەلىنىڭ كۆزىگە چېنىدى:

— بىزنى باج ئوغرىلىدىڭ دەپ قانۇنغا ئۇستۇرگۈڭ بار ـ ھە، سېنىڭ؟ ماۋۇنىڭغا قاراپ باقە. سېنىڭ ئېلىۋاتقان مائاشىڭ، باھالاش ئۆمىكىنى كۈتۈۋالدۇق، دەپ ھەر ئاخشىمى رېستورانداپەپ ـ ئىچكەنلىرىڭ بىز تۆلىگەن مۇشۇ باجدىن كەلگەن. بىلىپ قوي !

ئەتراپقا قوشنىلار ئولاشقانىدى. بىردىنلا ئۆز چاۋىسىنىڭ چىتقا يېيىلىپ كەتكىنىدىن كۆڭلى بىئارام بولغان ۋەلى باجنىڭ گېپىنى تىلغا ئېلىپ يامان قىلغىنىنى ھېس قىلدى. شۇنداقمۇ ھەيۋىسىدىن چۈشكۈسى كەلمىدى. چۈشسە قانداق بولىدۇ؟ ھەربىر بۇيرۇقنىڭ جان دەپ يۈگۈرۈشۈۋاتقان ئاۋۇلارنى بۇنىڭدىن كېيىن قانداق باشقۇرىدۇ؟

ۋەلى مەھەللىدە ئوبدانلا يۈز ـ ئابرۇيى، گەپتان دادىسى، ئۇنلۇكرەك گەپلىشىپ بولغۇچە قولىغا تاياق ئېلىپ يېنىدا ئۇنۇپ بولىدىغان ئابدۇسەمەت قاتارلىق ئۇكىلىرى بار ئالىمجان بىلەن ئەمدى تالىشىپ يۈرۈشنى بىئەپ كۆردى. ئابدۇرېشىتنىڭ مۇكچىيىپ قالغان ئانىسىدىن باشقا ھىماتچىسى يوق، ياقا سىقىشىپ قالسىمۇ ئۇنى ئاسانلا ئاستىغا باسۇرالايدۇ. شۇڭا، ھوقۇق ـ ھەيۋىسىنى شۇ مارۇقا كۆرسىتىپ قويۇش قارارىغا كەلدى:

— ھۆكۈمەت قويۇۋەتكەن بىلەن، مەن قويۇۋەتمەيمەن. قارايانتاقتىكى ھۆكۈمەت مانا مەن. بىر يەرگە بېرىشىدىغان بولساڭ، يەرنى تاشلاپ مېڭىش. شاڭجاڭنىڭ گېپى بۇ.

— تاشلاپ بەرمىسەممۇ يەر مېنىڭ ئۆشنەمدە ئەمەس! — ئەمدى ئابدۇرېشىتمۇ بوش كەلمىدى، — ھوسۇلىدىن مىننىتى كۆپ يېرىڭنى چېكەڭگە تېڭىۋال! بۇگۈندىن باشلاپ مەن سېنىڭ ئەزايىڭ ئەمەس! دەپتېرىڭدىن ئىسمىمنى ئۆچۈرۈۋەت!

— ياق، بالام، ئۇنداق دېمەڭ، — ئالىمجاننىڭ دادىسى ئابدۇرېشىتنىڭ گېپىنى تارتىۋالدى، — يەر دېگەن مۇنداقلا تاشلىۋېتىدىغان كونا چاپان ئەمەس. ۋەلى ئاخۇنغا تاشلاپ بېرىدىغانغا ئۇ يەرلەرنى ۋەلى ئاخۇنمۇ بىر يەردىن ئەكەلمىگەن، ئەزەلدىن تارتىپ مۇشۇ قارايانتاقنىڭ زېمىنى ئۇ. ھۆكۈمەتتىن كۆكىنى ئوتتۇز يىللىق ئىجارىگە ئېلىپ تېرىۋاتىمىز شۇ. شۇنداققۇ ـ ھە، ۋەلى ئاخۇن مۇدىر؟

بۇ سۇئالغا ۋەلى جاۋاب بەرمىدى. ھەئەمۇ، ياقمۇ دېيەلمىدى. توغرىسى قايسى جاۋابنى بەرسە ياخشى بولىدىغىنىنى بىلەلمىدى. ئەمما، قېنى قىزىغان ئابدۇرېشىت دېگۈلۈكنىڭ ھەممىنى دەۋەتتى:

— مەيلى، يېرىنى تارتىۋالسۇن! ھازىرچە بۇ يەرلەر مۇشۇ پاخشەكنىڭ شەخسىي مۈلكى ئوخشايدۇ. جاھاندا يەر تېرىمايمۇ شۇنچە كۆپ ئىنسان ئاش ـ نان يەپ جان بېقىۋاتىدۇغۇ؟ ئۆز قوشنىسىغىمۇ قىلچىلىك رەھىم قىلمايدىغان، ۋىجدانى يوق بۇنداق ۋەلى تازنىڭ قولىدا دېھقان بولمىساقمۇ، رىزقىمىزنى خۇدايىم بېرىدۇ. ئال تاز، بۇگۈندىن باشلاپ ئاشۇ ئىككى مو يېرىڭنى ئاناڭغا ھۆددىگە بېرىۋال! ئەمدى ئابدۇرېشىت دېگەن ئىسمىمنى تىلغا ئالمىدىكەنسەن، چىشلىرىڭنى تۆكۈۋېتىمەن!

قوشنىلار ئابدۇرېشىتنى پەسكويغا چۈشۈرەلمىدى. تەۋەسىدە ئۆزىگە قاش كۆتۈرۈپ غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلغانلارنى «يەرنى قايتۇرۇۋالىمىز»، «يەرنى تاشلاپ بەر» دېگەندەك گەپلەر بىلەنلا

ئەيۋەشكە كەلتۇرۇپ كۆنگەن ۋەلىنىڭ بۇ ئوبدان ھۇنىرى بۇگۈن ئاقماي قويدى. ئابدۇرېشىت شۇنچە خەقنىڭ ئالدىدىلا بوقۇسا - بويۇنتاياقنى بىراقلا سۇندۇرۇپ، توقۇمنى قارنىغا ئالدى. ھۆددە ئېتىزىغا قاراپ ئەسنەپمۇ قويمايدىغىنىنى تەكرار توۋلاپ، مەھەللىنى بېشىغا كىيدى. ۋەلى تالىشۋەرسە ئۆزىنىڭ بۇيۇك ئوبرازىغا نۇقسان يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، «خەپ، قايتۇرۇۋۇالمىغىنىمنى كۆر !» دېگىنىچە كەينىگە قايتتى.

تۇنجى سەپەرنىڭ خەيرلىك باشلانمىغىنىنى كۆرگەن ئالىمجاننىڭ دادىسى ئوغلىنى بۇگۈنچە ماڭماي تۇرۇشقا دەۋەت قىلدى. بايانتىن بېرى ئاكىسىنىڭ ئۆيى ئالدىدا غەلۋە بولغىنىنى ئاڭلاپ، يۇگۇرۇپ كەلگەن ئابدۇسەمەتمۇ ئاكىسىنىڭ ئەتە يولغا چىقىشىدا چىڭ تۇردى.

تاڭ ئاتتى. ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت ئۇچۇن ئۇيقۇسىز ئۆتكەن بىر كېچە يورۇق كۇنگە ئورۇن بەردى. شۇ يورۇق قۇياش بوسۇغىسىغا نۇر سېپىش بىلەن تەڭ كۆيۇمچان دادا ئوغلى ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ پېشانىسىغا سۇرە پاتمەنى سۇفلەپ تۇرۇپ دۇئا بەردى.

— مەنمۇ بار، ماڭمۇ دۇئا بەرسىلە، — تۇيۇقسىز ئاڭلانغان ئاۋاز ھەممەيلەننى كەينىگە قاراتتى. روزىتوختى سەپەر سومكىسىنى ئاسقىنىچە بوسۇغىدا ھېجىيىپ تۇراتتى، — مېنى ئالماي مېڭىشىپ بېقىڭلا قېنى ! قاچان ماڭىلى دەركىن دەپ ساقلاپ تۇرسام، جىمجىتلا يولغا چىقماقچىمىدىڭلا؟

2

ئالىمجانلار ئۇچتاشقا جايلاشقان جەنۇبىي يولۇچىلار بېكىتىدە ئاپتوبۇستىن چۈشتى. بېكەتنىڭ ئۇدۇلىدىكى سۇ ئۇستى باغچىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بەھەيۋەت چاقپەلەك، خەتەرلىك سىيرىلما ماشىنىلارنى كۆرۈپ، روزىتوختىنىڭ ئېغىزى

كامارده‌ك ئېچىلىپ قالدى. بىر - بىردىن ئالدىراش كىشىلەرگە، يولدىن موكىده‌ك ئۆتۈشۈۋاتقان ماشىنىلارغا قاراپ هەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشتى. بىر قولىدا ئالىمجاننىڭ پېشىگە چىڭ ئېسىلدى:

— ئاداش، بۇ شەهەرده ماشىنا بەك كۆپكەن - هە، بىرەر يۈز مىڭى بارمۇ نېمە؟ توۋا، ئاسمانغىمۇ كۆۋرۈك سالىدىكەن بۇ ئۇرۇمچىلىكلەر. خوتەن تەرەپتە ئۆستەڭگە سالىدۇ كۆۋرۈك دېگەننى.

— گەپ قىلماي جىم تۇرۇڭلا بىردەم، — ئابدۇرېشىت نېمىشقىدۇر هەمراهىنىڭ گېپىنى بۆلدى، — مانتا كۆرمىگەن ئابدال قاسقانغا دۇم چۈشۈپتۇ، دېگەنده‌ك هېلىتىن ماشىنىغا كۆز تاشلاۋاتامسىلە؟

— ۋاي، سىلى بەك جىق كۆرگەن مانتىنى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — ئوتتۇرا بوي، چىرايلىغا بۇرۇتى خويمۇ ياراشقان بىر يىگىت قول سوزۇپ كەلدى، — ئۈچ باشلىق خوتەندىن كەلدىڭلارما؟

ئالىمجان جاۋاب بېرىپ بولغۇچە روزىتوختىنىڭ ئېغىزى ئېچىلدى:

— ياق، مىشەلىك بىز.

بۇرۇتلۇق يىگىت كۈلۈپ كەتتى:

— ئۇرۇمچىلىكلەر مىشەلىك دېمەيمىز، مۇشۇ يەرلىك دەيمىز. ئىسمىم ئەخمەتجان هاجىم، لەقىمىم سايىم ئاخۇن. دوستۇم سالىھ هاجىمنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئالدىڭلارغا چىقتىم. ئالىمجان دېگەن شۇجى سىز هەرقاچان، — ئەخمەتجان هاجى ئۇدۇل كەلگىنىچە ئالىمجاننى قۇچاقلىدى، — بىر باغلام كۈددەك ئەپتىڭىزدىن كېچىسى كەلسىڭىزمۇ تونۇۋالغۇدەكمەن سىزنى، — ئارقىدىن روزىتوختى بىلەن ئابدۇرېشىتنىمۇ قۇچاقلىدى، — دېسەم - دېمىسەم، سىز باشلىق سۈپەت بولغاندىكىن روزىتوختى هاكىم. سىز ئابدۇرېشىت ئۇكام.

هەممىگىلارنى سالىھ ھاجىم ئىنىق سۈرەتلەپ بەرگەن.

چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان، ئادەمگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىدىغان بۇ يىگىتنى سالىھ ھاجى ئاخشام تېلېفوندا خېلى تەپسىلىي تونۇشتۇرغانىدى، شۇڭا ئالىمجان يېتىرقاپ كەتمىدى. لېكىن، ئۈرۈمچى ھەققىدە ئاڭلىغان يامان گەپلىرى بويىچە ئۈرۈمچىدە ياشايدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئوغرى - يانچۇقچى سىياقتا كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدىغان روزىتوختى خېلىغىچە گاستەكلا يۈردى، ئەخمەتجان ھاجىغا يەر تېگىدىن تەكرار قاراپ قويدى.

— كۆزىڭىزگە غەلىتە كۆرۈنۈۋاتامدىم، روزىتوختى ئاخۇن؟ خاپا بولماڭ ـ ھە، يا بىزمۇ سىزدەك قاملاشقان تۇغۇلماپتىمىزكەن ئەينا.

تولۇق خوتەن تەلەپپۇزىدىكى بۇ چاقچاق ئۇچەيلەندىكى خۇدۇكسىرەش، يېتىرقاشلارنى نەلەرگىدۇر سۈپۈرۈۋەتتى. ئەخمەتجان ھاجىنىڭ كېيىنكى خۇش مۇئامىلىسى نەتىجىسىدە ئالىمجانلار بىرپەسىنىڭ ئىچىدىلا بۇ يىگىتكە ئىچىكىشىپلا كەتتى. ئەخمەتجان ھاجى ئۇلارنى كەڭرى سەيناغا توختىتىپ قويۇلغان «خوندا» ماركىلىق ماشىنىسىنىڭ يېنىغا باشلاپ كەلدى. ماشىنىدىن بېشىغا ياراشتۇرۇپ گۈللۈك شارپا چىگىۋالغان، چىرايىدىن سۈلكەت يېغىپ تۇرىدىغان، ئاقپىشما بىر چوكان چۈشتى ۋە ئالىمجانلارغا ئېگىلىپ سالام بەردى.

— ئىسمى خانقىز، — تونۇشتۇردى ئەخمەتجان ھاجى، — مېنىڭ باشلىقىم، رېستوران ئاچىدۇ.

ئۈرۈمچىدىكى تۇنجى كۈن، تۇنجى قەدەمدە بۇنداق ئوچۇق سۆزلۈك، خۇش چىراي ھەمراھقا يولۇققىنىدىن ئالىمجانلارنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىللىق بىر سېزىم ئەسىر قىلدى. بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ دېگۈدەك ماشىنىغا چىقىشتى. ئاسماننى تىرەپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان ئېگىز بىنالار، ھېلىلا سوقۇلۇپ كېتىدىغاندەكلا ياندىشىپ ئۆتۈۋاتقان ماشىنىلار، پاكىز يول -

كوچىلار، ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭمۇرەڭ گۈللەر ھەممىنى كۆزنىگە سولىۋالماقچى بولغاندەك دېرىزە سىرتىغا بويۇنداپ ئولتۇرۇشقان ئۇچ مېھماننى ھەيرەتتە قويدى. ماشىنا دېرىزىسىدىن كىرگەن نەمخۇش سالقىن شامال ھەممەيلەننىڭ ۋۇجۇدىنى تاتلىققىنا سۆيۈپ ئۆتتى.

— ئاۋۋال تائام، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى ماشىنىنى ئۆز ئاشخانىسىنىڭ ئالدىدا توختىتىپ، — مېھمانلارنىڭ كۆڭلى نېمە تارتىدىكىن؟

— بىزدە سوراپ بەرگۈچە ئۇرۇپ بەر، دېگەن گەپ بار، — دېدى ئالىمجان، — ئۆزلىرى نېمە بىلەن مېھمان قىلسىلا، شۇنىڭ بىلەن غىزالىنىمىز. مېھمان دېگەن ياۋاش كېلىدۇ، قارىسىلا.

— ھوي، سىزمۇ گەپ قىلىشنى بىلمىسىزكەن ھاما؟ — بايىاتىن بېرى بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرغان ئالىمجاننىڭ تۇنجى جۈملىسى ئەخمەتجاننى كۈلدۈرۈۋەتتى، — ماقۇل، سوراپ يۇرمەي. ئۆزۈم بىلىپ خوتەنچە كاۋاپلاردىن ئەكىرىۋېرەي ماقمىا. بىزمۇ بۇ ئاشخانىغا گۆشتىن باشلاپ ئوتۇنغىچە ھەممىنى خوتەندىن ئاچىقتۇرتمىز.

گەپلىرىدىن قارىغاندا، بۇ يىگىتىمۇ خوتەنلىكتەك قىلاتتى. لېكىن، سالىھ ھاجى ئۇنى ئۇرۇمچىدە تۇغۇلغان، ئۇرۇمچىدە چوڭ بولغان، بىز مەككە مۇكەررەمدە تونۇشقان قەدىناسلاردىن، دەپ تونۇشتۇرغانىدى.

ئەخمەتجان ھاجى مېھمانلارنى جەنۇبىي قوۋۇقتىكى كاتتا بىر مېھمانسارايىنىڭ سەككىزىنچى قەۋىتىگە ئورۇنلاشتۇردى. ھاجىنىڭ دېيىشىچە، مۇشۇ مېھمانخانىنىڭ قارشى تەرىپىدە «فۇرۇن مەنتاق» دەپ ئاتىلىدىغان خوتەن قاشتاش دۇكىنى بار ئىكەن. سالىھ ھاجىمۇ ھەر قېتىم ئېلىپ كەلگەن قاشتاشلىرىنى ئالدى بىلەن شۇ دۇكان غوجايىنلىرىغا كۆرسىتىدىكەن، كۆپلىگەن سودىسىنى مۇشۇ يەردە قىلىدىكەن. ئالىمجانلار

ئەكەلگەن قاشتاشنى ئەتىلىككە ئاشۇ دۇكانغا ئاپارماقچىكەن.

ئالىمجان بىلەن ھەمراھلىرى تۇنجى قېتىم ۋاننىلىق مۇنچىدا يۇيۇنۇشتى. تۇنجى قېتىم قەغەز ئىشلىتىدىغان، كاتتا ئورۇندۇقلۇق تەرەت قاچىسىدا راھەتقىنا ئولتۇرۇپ كۆردى. روزىتوختىنىڭ تەرەت قاچىسى بىلەن ئەپلىشەلمەي، ئۇستىگە چىقىپ ئولتۇرۇشى ھەممەيلەننى خېلى بىر ۋاقىتقىچە تېلىقتۇرۇپ كۈلدۈردى. كەچتە ئەخمەتجان ھاجى مېھمانلارنى بۇلاقبېشى كوچىسىدىكى ئاۋات بازاردا غىزالاندۇردى. ماشىنىسىغا سېلىپ قىزىلتاغقا ئېلىپ چىقتى. قايناق شەھەرنىڭ نۇر تالالىرىغا كۆمۈلگەن رەڭدار مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇردى. خەلق تىياتىرخانىسىنىڭ ئالدىدىكى كەچلىك بازاردا ئۇسسۇلۇق ئىچۈردى.

ئالىمجانلارغا ئۇرۇمچىنىڭ ھەممە نېمىسى ئۆزگىچە بىلىندى. ئاشخانىلارنىڭ بېزىلىشىمۇ، تاماق، قورۇمىلارنىڭ تۇز - تەمىمۇ، ئادەملەرنىڭ ياسىنىش - كىيىنىشلىرىمۇ، مېڭىش - تۇرۇشلىرىمۇ باشقىچە رەتلىك، باشقىچە جەلپكار ئىدى. سۆزلەشلىرىمۇ بۆلەكچىلا يېقىملىق، سالاملىرىمۇ مېھرلىك ئىدى. بۇ ھال ئالىمجانلارنىڭ بۇ شەھەرگە بولغان ئىشتىياقىنى ئۇلغايتتى. ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇنراق يۇرت ئاتلاپ چىقىپ كەلمىگىنىگە، ئۇرۇمچىنى كۆز ئالدىغا بەك سىرلىق ھالەتتە كەلتۇرۇشكەنلىرىگە پۇشايمان قىلدۇردى. ئۇلار تۇنجى كۈنىلا ئۇرۇمچىنىڭ خوتەنىدەكلا ئۆز يۇرتى، ئۆز شەھىرى ئىكەنلىكىگە تولۇق ئىشەندى. قىلچىلىك ياتسىرىمىدى، ئازراقمۇ غېرىبلىق ھېس قىلمىشمىدى.

كۈچلۈك ھاياجان ئىلكىدە ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈلۈپ يېتىپ، بىر كېچە ئۇيقۇسىز قالغان ئالىمجانلار ئەخمەتجان ھاجىنىڭ باشلىشىدا سەھەردىلا «فۇرۇن مەنتاق» غا كىرىپ كەلدى. قاشتاشنى ئەكىرىشمىدى. «غوجايىننى ياتاقتا باشلاپ چىقىمىز، بۇ يەرگە قاشتاشنى كۆتۈرۈپ كىرسەك، قىممىتى تۆۋەنلەپ

كېتىدۇ» دېدى ئەخمەتجان ھاجى.

بۇ جاي «دۇكان» ئاتالغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئىككى قەۋەتلىك چوڭ زال ئىدى. چوڭلۇقتا تۇغان بېشىدىكى بازارغا يەتمىسىمۇ، بېزىلىشى، قاشتاشلارنى پوكەيگە تىزىپ، ئۈستىدىن ئۇچلۇق چىراغلارنى يورۇتۇپ قويۇشى كىشىگە بەئەينى خوتەن قاشتاش كۆرگەزمىخانىسىغا كىرىپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. تۇغان بېشىدىكى بازاردا، خوتەن شەھىرىدىكى ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدا كۆرمىگەن، ئۇچراتمىغان، ھەتتا خەۋىرىنىمۇ ئاڭلىمىغان نۇرغۇن قاشتاشنى بۇ يەردە كۆرگەن ئالىمجانىڭمۇ، ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختىنىڭمۇ ئېغىزى ئېچىلىپلا قالدى.

سالىھ ھاجى بىلەن كۆپ قېتىم كىرگىنى ئۈچۈن دۇكان غوجايىنى ئەخمەتجان ھاجىنى ئوبدانلا تونۇيتتى. بۇگۈنمۇ ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئەھۋال سوراپ قىلغان شۇنچە گەپلىرىدىن ئالىمجانلار گەرچە ھېچنېمىنى ئۇقالمىغان بولسىمۇ، دۇكان غوجايىنىڭ ئۆزلىرىنىمۇ باغرىغا چىڭ بېسىشلىرىدىن باشتا خۇدۇكسىرىدى. ئارقىدىنلا ئۆزلىرىدەك لاي پاچاق كەلگۈندىلەرنى بۇنداق ئىللىق قۇچاقلا مۇيەسسەر قىلغىنىڭ ئۆزلىرى جېنىنى ئالمىقىنىغا ئېلىپ كولاپ چىقارغان قاشتاشنىڭ قىممىتى ۋە ھىممىتى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇلگۈردى.

— غوجايىن ياتاقلا چىقىدىغان بولدى، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى تۇيۇقسىزلا، — بۇ پاينەكباش تاشنى كۆرۈشكە بەك ئالدىراپ كېتىۋاتىدۇ.

ئالىمجانلار يەنە سىرتقا ماڭدى، ماڭدى - يۇ، تۆر تامغا تىكلەپ قويۇلغان ئەينەك ئىشكاپتا ئالاھىدە پۈت ياسىلىپ، قارا دۇخاۋا ئۇستىگە قويۇپ قويۇلغان بىر پارچە قاشتاش ئالىمجانىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۇ تاشنى ئىلگىرى بىر يەردە كۆرگەندەك، تۇتۇپ، سىلاپ باققاندەك، ھەتتا سودىسىنى قىلىپ باققاندەك بىر تۇيغۇ ئالىمجاننى كەينىگە قايتۇردى. تازا سىنچىلاپ

قاراۋاتقىنىدا غوجايىن ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى:
— بۇ تېشىم چىرايلىقمىكەن، دەپ سوراۋاتىدۇ، — تەرجىمە قىلىپ ئۇلگۈردى ئەخمەتجان هاجى — مۇشۇنداق قاشتاشلىرىڭ بولسا ئەكېلىۋەر، هەممىنى ئالىمەن، دەيدۇ.
ئالىمجان جاۋاب بەرمىدى. مېهمانخانىدا قالغان قاشتاشنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە ئالدىرىغان غوجايىننىڭ تارتقۇچلىشى بىلەن دۇكاندىن چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، بىر كۆزى بايىقى ئەينەك ئىشكاپتا قالدى. پۈتۈن ئەس - يادى ئاشۇ قاشتاشقا كۆچۈپ كەتتى.
ئالىمجانلار ئېلىپ كەلگەن قاشتاشنى كۆرگەن غوجايىننىڭ باشتا شادلىقتىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، كاۋىغا جۇپ گازىرنى پاتۇرۇپ قويغانىدەكلا بىر هالغا كېلىپ قالدى. ئارقىدىن قوشۇمىسى تۇرۇلدى. قاشتاشنى سىلاشتۇرۇۋاتقان قولىنى دەرهال يانچۇقىغا سېلىپ ئۆره بولدى. پارقىراق بەتىنكىسى بىلەن قاشتاشنى ئۇياق - بۇياققا تېپىشلەپ ئايلاندۇرۇپ كۆردى.
— ئويۇن ئويناۋاتىدۇ، — دېدى ئەخمەتجان هاجى دەرهالا، — تاشنى ياراتمىغاندەك قىياپەتكە كىرىۋالماقچى بۇ قاقباش.
غوجايىن بىلەن ئەخمەتجان هاجى كالدىرلىشىپلا كەتتى. بىردە كۈلۈشۈپ، بىردە جىددىيلىشىپ دېيىشۋاتقانلىرىدىن ئاۋۇ ئۇچى هېچنېمىنى ئۇقالمىدى. ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختى غودۇڭشىدى:
— نېمە دېيىشۋاتقاندۇ بۇ ئىككىسى؟
— سىلەرنىڭ پايدائالارغا سۆزلىشىۋاتىمەن، — دېدى ئەخمەتجان هاجى ئۇلارغا قاراپ، — بۇ گۈي سىلەرنىڭ خەنزۇچىنى بىلمەيدىغىنىڭلارنى ئائالاپ، مەن تەرەپتە تۇرغىن، ساڭا پايدا بۆلۈپ بېرەي، دەۋاتىدۇ.
— هاجىم دېگەن ئۇنداق پوقىنى يېمەيدۇ، — دېدى ئابدۇرېشىت كۈلۈپ تۇرۇپ، — قىيامەتتە سورىقى بارلىقىنى بىلىدۇ.

نېمىشقىدۇر ئالىمجان جىمىپ قالدى. غوجايىننىڭ باھا سورىقىغىمۇ جاۋاب بەرمىدى. روزىتوختىنىڭ ئالدىرىتىشىغىمۇ ئىپادە بىلدۈرمىدى. ئۇنىڭدىكى ئۆزگىرىشنى بىلمۇالغان سەزگۈر ئەخمەتجان ھاجى ئېغىز ئاچتى:

— ئۆزلىرىگە نېمە بولدىكىن، شۇجى؟ قىممەت ئالاي دەۋاتقاندىكىن، ماۋۇ ھاكىمدەك ئېچىلىپ تۇرسىلا ئۆزلىرىمۇ؟

ئالىمجان بۇ چاقچاققىمۇ ئېچىلالمىدى. چىرايىنى ئىشىك قىسىۋالغاندەك پۈرۈشتۈرۈپ، دېرىزە سىرتىغا قارىغىنىچە شۇكلەپ قالدى. كۆزلىرى دېرىزە ئۈدۈلىدىكى «فۇرۇن مەنتاق» غا قادالغانىدى. كۆز بېتىدە يەنىلا ئەينەك ئىشكاپ، ئۇنىڭ ئىچىدە قارا دۇخاۋىنى سېلىنچا قىلىپ ياتقان ھېلىقى قاشتاش نامايان ئىدى.

— ما تاشقا قانچە باھا قويىمىز، ئالىمجان شۇجى؟ — يەڭ تارتىپ تۇرۇپ سورىدى ئەخمەتجان ھاجى، — ئۆزلىرى بىر سىزىق سىزىپ بەرسىلە، قالغان گەپنى مەن دېيىشىمەن.

— بۇ تاشنى ھازىرچە ساتمايمەن، — دېدى ئالىمجان كەينىگىمۇ بۇرۇلماستىن، — بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بىرنېمە دېيىشەيلى.

ئەخمەتجان ھاجى ئۇنىڭ گېپىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلدى. غوجايىننىڭ قولى يانچۇقىدىن سۇغۇرۇلدى. ۋالىلداپ تۇرغان تاماكا قۇتىسىنى چىقاردى. ئالىمجانغا بىر تال تاماكا سۇندى.

— چەكمەيدۇ، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى، — بۇلارنىڭ ئېتىقادى كۈچلۈك.

غوجايىن ئەمدى كۈچۈكلىنىشكە باشلىدى. ئالىمجانلارنىڭ باھاسىنى ئاڭلىغۇسى كەلدى. قانچە پۇل دېسەڭلار، شۇنچە پۇلغا ئالىمەن دەپ چىڭ تۇردى. ئەپسۇس، ئالىمجان قېتىۋالدى. ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختى ئۆز ئالدىغا باھا قويالمىدى. دوستىنىڭ نېمىشقا بۇلۇتلۇق ئاسماندەك تۇتۇلۇپ قالغىنىنىڭ سەۋەبىنىمۇ بىلەلمىدى. چۈشكىچە دۇكىنىغا قايتماي مۇشۇ

ياتاقتا تاماكا چېكىپ ئولتۇرغان غوجايىن ئەخمەتجان هاجىنى كاربىدورغا تارتتى:

— سەن ياخشىراق دېگىن، بۇلارنى بۇگۈن مەن بىر ئويناتتىپ قويماي. تېشىنى ماڭا سېتىپ بەرسۇن. سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلىمىسا، سالمىقا دەيمەن.

— سەن ئاۋۋال قايتىپ تۇرغىن. بۇلارغا نېمە بولغىنىنى مەن ئۇقۇپ كۆرەي. قارىغاندا، بۇلارغا دۇكىنىڭدا بىر ئىش بولدى.

غوجايىن قايتمىدى. دۇكىنىمۇ تاشلىدى. كەلگەن تېلېفونلارنىمۇ قوبۇل قىلمىدى. ئالمىجانلارنى ئويناتتىپ كېلىشتە چىڭ تۇردى. ھېچبولمىغاندا يېڭىدىن تونۇشقان بۇ مېھمانلار بىلەن بىر ۋاق تاماقنى بولسىمۇ بىللە يېيىش ئارزۇسى بارلىقىنى ئېيتىپ، زورلاپ تۇرۇۋالدى.

— ئېشىۋالمايلى، ئاداش هوي، — دېدى روزىتوختى، — بۇ تاشنى ساتقىلى ئەكەلگەندىكىن سېتىۋېتىپ، نەق پۇلىنى يانچۇقىمىزغا سېلىپ، راسا بىر ئويناپلى ماۋۇ شەھەردە.

— سىلەر ئويناپ كىرىڭلا. مەن ياتاقتا ئولتۇرغاچ تۇراي.

غوجايىن ئەقىللىك ئىدى. ئاۋۇ پىستەك بىلەن مۇنۇ بودەكنىڭ ئالمىجان دېگەن ئاۋاقتىن بىسوراق ھېچ ئىش قىلالمايدىغانلىقىنى بايىلا بىلىپ ئۇلگۈرگەنىدى. شۇڭا، ئەمدى ئالمىجانغا كانىدەك چاپلاشتى. ئېڭىكىنى سىلاپ، كىيىملىرىنى قېقىشتۇرۇپ قىلمىغانلىرى قالمىدى. باشمالتىقىنى ئالمىجانغا تەكرار چېنەپ، « سەن ياكېشى» دېگەن سۆزنى تەكرارلاۋەردى.

— ماقۇل، — دېدى ئالمىجان ئاخىر غوجايىننىڭ كۆچۈكلىنىشلىرىگە چىدىماي، — تامىقىنى يەيلى. لېكىن، سودىنى كېيىنرەك قىلىمىز. بىزدە يېگەن ئېغىز ئۇيىلار، دېگەن گەپ بار. ئېنىق دەپ قويۇڭ، هاجىم، سودىنى ئالدىراپ قىلمايمىز.

— بولىدۇ، بولىدۇ، — دېدى غوجايىن ئەخمەتجاننىڭ تەرجىمىسىگە تولۇق رازىلىق بىلدۈرۈپ، — مېھمانلار ئۇرۇمچىدە قانچىلىك تۇرسا ياتاق، تامىقى مەندىن، ئويناشى

مەندىن. بۇگۈن كەچتىن باشلاپ ئايخېنىملاردىن ئۇچنى ياتقىغا ئورۇنلاشتۇرىمەن. بىر - بىردىن تارتىنىپ قېلىشسا، ھەربىرى بىردىن ياتاقتا ياتسۇن.

بۇ گەپ روزىتوختىغا ياغدەك ياقتى. ئۆزىنىڭ چاقىرىلمىسىمۇ، ئۇرۇمچىگە ئالىمجانلار بىلەن بىللە كەلگىنىدىن ئالەمچە خۇشال بولدى. ئابدۇرېشىتنىڭ چىرايىغىمۇ كۈلكە ياماشتى. كۆز ئالدىغا ئابدۇجېلىل كەلدى. «ئىسىت، مۇشۇنداق چاغدا ئابدۇجېلىل يېنىمدا بولغان بولسا ...» دېگەنلەر يادىدىن كەچتى. ئالىمجان ھېلىمۇ ئىپادىسىز ئىدى. دېرىزە سىرتىغا چىقىپ كەتكەن كۆزى ھېلىمۇ «فۇرۇن مەنتاق» دا سەيلە قىلاتتى.

ئالىمجانلار بەھەيۋەت سۇنئىي تاغلار بىلەن قورشالغان ئارىشاق مۇنچىسىغا يېتىپ كەلگىنىدە كۈن پېشىندىن قايرىلغانىدى. غوجايىن ئايىغى يەرگە يەتمەي دېگۈدەك چېپىپ يۇرۇپ بىردەمنىڭ ئىچىدىلا رەسمىيەتلەرنى ئۆتىدى. ئۇچ مېھمانىنى باشلاپ بىر كاربىدوردىن ئۆتتى. ئەخمەتجان ھاجى كىرمەيدىكەن، چوڭ زالدا ئۇلارنى ساقلايدىكەن. يولدا كەلگۈچە ھاجى مېھمانلارغا بۇ جاينىڭ يۇيۇنۇش، ئارام ئېلىش مەركىزى ئىكەنلىكىنى، غوجايىننىڭ ئالىمجانلارنى ئۇرۇمچى بويىچە ئەڭ داڭلىق مۇشۇ جايدا بىر كېچە ئويىنتىشىنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ كۆڭلى تارتمىسىمۇ مۇنۇ غوجايىننىڭ سالىھ ھاجى بىلەن دوستلۇقىنىڭ يۈزىنى قىلىپ ماقۇلغا كەلگەنلىكىنى ئىزاھلىغانىدى.

ئىچكىرىدىكى بىر كاربىدورغا پۈت قويۇپ، ئازراق مېڭىپلا ئالىمجاننى سۇر باستى. چۈنكى، كۆز ئالدى باشقا بىر دۇنيا ئىدى: بىرمۇنچە كىشىلەر ئاندىن تۇغما ھالەتتە موزايدەك ئۇياق - بۇياققا چېپىشىپ يۈرەتتى. غوجايىنمۇ كىيىملىرىنى سالدى. روزىتوختىمۇ سالدى. بىردىن ئىشكاپقا جايلاشتۇرۇشتى. ئىشكاپ ئاچقۇچىنى قول بېغىشىغا ئۆتكۈزۈپ، يۇيۇنۇش

جۇمىكىگە قاراپ مېڭىشتى، مېڭىشتى - يۇ، ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ قاققان قوزۇقتەك ھاڭۇېقىپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ توختاپ قېلىشتى.

— مېڭىڭلار، ھوي بالىلار، — دېدى روزىتوختى، — ماۋۇ يەردە چايقىنىۋالساق، ئالدىمىزدا ھەممىمىزگە كىيىم تارقىتىپ بېرىدىكەن.

— كالتە ئىشتىنىمىز بىلەن يۇيۇنساق بولمامدىكەن؟ — دېدى ئابدۇرېشىت، — يالىڭاچ يۇيۇنساق، ئالىمجان ئاكامنىڭ ئالدىدا سەت تۇرارمىكىن؟

— سەت تۇرغۇدەك نېمەڭ بارتى؟ — پىخىلداپ كۈلگىنىچە كېتىۋەردى روزىتوختى، — ئەخمەتجان ھاجىم بايا دېدىغۇ ئۆز كىيىمى بىلەن يۇيۇنۇشقا رۇخسەت قىلمايدۇ دەپ.

ئابدۇرېشىت كۈلدى. ئالىمجان كۈلمىدى، كىيىملىرىنىمۇ سالمىدى. كەينىگە قايرىلغىنىچە سىرتقا ماڭدى. غوجايىن ئۇنىڭ كەينىدىن يۇگۈردى، قولىغا ئېسىلدى. كارىدوردىن ئۆتۈپ، چوڭ زالغا چىقىپ بولغان ئالىمجان قىپيالىڭاچ غوجايىننىڭ تارتقۇچلىشىغا پىسەنت قىلماي مەيدانچاق تەرەپكە مېڭىۋەردى. ئەخمەتجان ھاجىنى ئىزدىدى. غوجايىن ئەگەشتى، يېنىشلاپ ئېسىلدى. ئالىمجاننىڭ يۈزى ئوت بولۇپ يانىدى. مىغىلدىشىپ يۈرگەن كىشىلەر ئۆزلىرىگە قاراۋاتقاندەك، ئۆزىگە قول چېنەپ بىرنېمىلەرنى دېيىشىۋاتقاندەك، پىخىلداپ كۈلۈشىۋاتقاندەك بىر تۈيغۇ جىسمىنى كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. شۇ ئوت ئالىمجانىنى توختاتتى. ئەتراپقا ئەندىكىپ قارىدى. ھاجىنى تاپالمىدى. شۇ ئوت ئۇنى كەينىگە قايتۇردى. يېنىدا كۈچۈكتەك يېلىنىپ، مۇشۇكتەك سۈۋىنىپ كېلىۋاتقان يالىڭاچ غوجايىننى بىر سىلكىپلا ئارقىدا قالدۇرۇپ، يۇيۇنۇش ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. كىيىملىرىنىمۇ سالماي، ئىشكاپنىڭ ئاچقۇچىنى قول بىغىشىغىمۇ ئاسماي، پۈت ئۇچىغا قاراپ ماڭغىنىچە يۇيۇنۇش رايونىدىنمۇ ئۆتۈپ، تۆر زالغا كەلدى. ئالدىنى كىملەر توستى، كىيىملىرىنى كىملەر

تارتقۇچلىدى، پەرۋايىغا ئالمىدى. شۇ يەرگە يەتكىنىدە ئالىمجان بېشىنى كۆتۈردى. ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى، بۇ يەردە روزىتوختىمۇ، ئابدۇرېشىتمۇ كۆرۈنمەيتتى. يوللۇق پاختا رەختتىن تىكىلگەن كالتە ئىشتان ئالماشتۇرۇۋاتقانلار ئالىمجاننىڭ ئۆز ئۇستىباشلىرى بىلەنلا بۇ يەردە يۈرگىنىدىن ئەجەبلەندى. قولىدىكىنى تۇتۇشقان، كىيىملىرىنى يېرىم - يارتا كىيىشكەن هالدا ئالىمجانغا قاراپ تۇرۇپلا قېلىشتى. ئۇنىڭغىچە هاسىراپ - هۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن غوجايىن ئۇنىڭغا بىر قۇتا ئىچىملىك سۇندى. ئالىمجان ئىچىملىكنى ئالمىدى، قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويدى. غوجايىننىڭ كىيىم ئالماشتۇرۇشقا دەۋەت قىلىپ يېڭىدىن تارتقۇچلىغان قولىنى يەنە بىر قېتىم سىلكىشلەپ، ئەتراپقا باقتى. ئۇ بۇ يەردىمۇ ئەخمەتجان هاجىنى ئىزدەۋاتاتتى. غوجايىنمۇ شۇ كويدا ئىدى. قارىغاندا، هەر ئىككىلىسى ئەخمەتجان هاجىنى تاپمىسا، بىر - بىرىگە هېچبىر مەقسىتىنى ئۇقتۇرالمايدىغىنىنى هېس قىلىشقانىدى.

ناهايىتى تېزلا كالتە ئىشتان كىيىۋالغان غوجايىن ئىككى تاقلاپلا باشقا بىر زالغا كىرىپ كەتتى. ئالىمجان ئورۇندۇقتىن بىرنى تارتىپ ئولتۇرۇۋالدى. ئەتراپىغا يەر تېگىدىن باقتى. ئەمدى ئۆزىگە دىققەت قىلىدىغانلارمۇ يوق، هەممىسى ئۆز ئىشى بىلەن بەند بولۇشقانىدى. شۇ چاغدىلا ئالىمجاننىڭ يۈزىنى كۆيدۇرۇۋاتقان ئوت بىرئاز پەسلىدى. تېنىنى قاماللىغان ئۇيات كۈچى ئازراق بولسىمۇ بوشاپ، بېشىنى كۆتۈرگۈدەك بىر هال ئالىمجانىنى كۈتۈۋالدى. شۇنداقتىمۇ ئالىمجان بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېرىشنى خالىمىدى. يان - يېنىدا يۈرۈشكەن يالىڭاچ ئادەملەرنىڭ ئۇياتلىق يەرلىرىنى يوشۇرماستىن، بىر - بىرىدىن خىجىل بولماستىن خۇددى قارايانتاقتىكى كالا - قويلاردەك يۈرۈشى ئالىمجاننى ئورنىدىن قوپۇرۇۋەتتى.

ئالىمجان هەرهالدا كالتە ئىشتان بولسىمۇ كىيىۋالغانلارغا ئەگىشىپ يان زالغا كىردى. زال بوسۇغىسى پەلەمپەيگە

تۇتىشاتتى. پەلەمپەيمۇ ئىككى تارام بولۇپ، ئالىمجان ئوك تەرەپتىكىسىگە بۇرۇلدى. ئەمدى ئۇ باشقا بىر دۇنياغا چىقىپ قالدى. ئاسمان - پەلەك بوي سوزغان غەلىتە دەرەخ، گۇل - گىياھلارنىڭ ئۇستى قېلىن ئەينەكلەر بىلەن يېپىلغان، دەرەخ ۋە گۈللەرنى ئارىلاپ قۇراشتۇرۇلغان راۋاق - ئۇستەللەردە يوللۇق رەختلەردىن ئەۋرەتپوش كىيىشكەن كىشىلەر ئارام ئېلىۋاتاتتى. بوغقۇچتەك كەڭلىكتىكى كالىتە ئىشتان، يىپى ئۇزۇلۇپ كېتەيلا دەپ قالغان باغىرداق تاقاشقان قىز - چوكانلارمۇ ئارىلاپ يۇرۇشەتتى. شۇلاردىن بىرى ئالىمجانغا كۆز قىستى، يان تەرەپنى ئىما قىلدى. ئالىمجاننىڭ يۈزى يەنە بىر قېتىم ئوت ئالدى. تېنىگە يەنە بىر قېتىم تىترەك سايە تاشلىدى. بۇ يەردىنمۇ كۆڭلى يانغان ئالىمجان يەرگە قارىغىنىچە چۇشۇپ كەتمەك بولدى. ئەپسۇس، ھازىرلا ئۆزى چىققان ياغاچ پەلەمپەينى تاپالمىدى. ئىزدەۋېتىپ سۇنئىي غارنىڭ ئېغىزىغا كېلىپ قالدى. بۇ يەردىنمۇ يېرىم يالىڭاچ كىشىلەر كىرىپ - چىقىشىۋاتاتتى.

ئالىمجان غار ئىشىكىدىن چۇشكىنىگە شۇ ھامان پۇشايمان قىلدى. چۇنكى، ئەمدى ئۇ سۇ ئۇزۇش كۆلچىكىنىڭ بويىغا چىقىپ قالغانىدى. بايام ئەرلەرنىڭ يالىڭاچ يۇرگىنىدىن خىجىل بولۇپ يۈزى كۆيۈشكەن بولسا، ئەمدى يالىڭاچلىقتىن ئاساسەن پەرقى يوق ئاياللارنىڭ شۇ قەدەر ئەركىن ھالدا مەيدىسىنى ۋەلى مۇدىرەك قوپۇرۇپ، كاسسىنى ئۇن زاۋۇتنىڭ ئۇسكىنىدەك تولغىنىچە يۇرۇشكىنىنى كۆرۇپ، پۇتۇن تېنى كۆيۈشتى. ئەر - ئاياللار كۆلچەكتە بىر - بىرىگە سۇ چېچىشىپ ئويناشۋاتاتتى. بىر - بىرىنى يۇيۇپ قويۇشۇۋاتاتتى. ئالىمجان كەينىگە ياندى، ياندى - يۇ، ئۆزىنى چاقىرغان روزىتوختىنىڭ تونۇش ئاۋازىدىن توختاپ قالدى:

— ئالىمجان ئاداش، بىز بۇ يەردە ! تېز سۇغا چۇشۇڭلا. ۋاھ، نېمىدېگەن راھەت !

ئالىمجان كۆردى: روزىتوختى بىلەن ئابدۇرېشىت بىردىن خېنىمنىڭ يېتىلىكىدە سۇ ئۈزۈۋاتاتتى. بىردە خېنىملار ئۇلارنى سۇغا چۆكۈرسە، بىردە ئۆزلىرى سۇغا شۇڭغۇپ كېتىپ، خېنىملار ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قالاتتى.

ئالىمجان كەينىگە ياندى. نە يانالمىسۇن، ئالدىنىڭ قايان، كەينىنىڭ قايسى تەرەپ، بۇنى ھېچبىر پەرقلەندۇرەلمىدى. ئۆزى ھازىرلا چۈشكەن غار ئىشىكىنىمۇ ئىلغا قىلالمىدى. ئۇنىڭغىچە كۆلچەك بويىدا ئابدۇرېشىتلارغا غاز باقىۋاتقان ئەگىشىپ بىرنەمىلەرنى دەۋاتقان غوجايىن روزىتوختىنىڭ چاقىرىقىدىن ئالىمجاننى كۆرۈپ قالدى. غوجايىن يۈگۈرگىنىچە ئالىمجاننىڭ يېنىغا كەلدى. يېنىڭ تارتقۇچلىغان پېتى كۆلچەك تەرەپكە سۆرەشتۈردى. غوجايىن بىللە كەلگەن ئالتۇن چاچلىق خېنىمنىمۇ نازلىق ئەركىلىگىنىچە ئالىمجاننىڭ قولىدىن تۇتتى. تولغان يوتىسىنى ئالىمجاننىڭ ئۈياتلىق يېرىگە تەگكۈزدى. ئالىمجان غوجايىننى سىلكىشلىدى. ئالتۇن چاچلىق سەتەڭنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ ئاجرىدى. خېنىم ئۇنىڭ قوپاللىقىنى بىر يېرىنىڭ قېتىغىمۇ ئېلىپ قويمىدى. نازلىق تولغانغىنىچە ئالىمجاننىڭ ئالدىغا ئۆتتى. باغرىدىقىنىڭ قېتىغا قولىنى تىقىپ، تولغان كۆكسىنى سىلىدى. تىلىنى سوزۇپ چىقىرىپ، لەۋلىرىنى يالىدى. كۆزلىرىدىن شەھۋەت ئوتىنى ياندۇرۇپ، بۇ ئوتنى قارايانتاقنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى ئالىمجاننىڭ ۋۇجۇدىغا تۇتاشتۇرماق بولدى.

ئىسىت، سوزۇلغان تىل سوزۇلغىنىچە، ئىنتىلگەن لەۋ ئۇچلانغىنىچە قېلىپ قالدى. كۈنىگە نەچچە ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىنى كۆيدۇرۇشنى ئىستەپ يۈرىدىغان ئوتمۇ كۆلچەك بويىدا يۇرۇپ ھۆل بولمىغان ئالىمجانغا تۇتاشمىدى. غوجايىن ئالتۇن چاچلىق خېنىمغا كايىدى. خېنىم ئۇچىنچى قېتىم نازلاندى ۋە ساپ ئۇيغۇر تىلىدا ئالىمجانغا يېلىندى:

— ماۋۇ پاينەكباش پۇلنى قايتۇر دەۋاتىدۇ، ئاكا. ماڭا

ئىچىگىز ئاغرىسۇن. يالغاندىن بولسىمۇ مەن بىلەن ...
بۇ ئاۋاز ئالىمجانغا باشقىچە يېقىملىق، بۆلەكچە مېھرىلىك ئاڭلاندى. گويا بۇنداق يېقىشلىق ئاۋازنى ئاڭلىيالمىغىنىغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغاندەك سېرىق چاچلىق خېنىمغا دېدى:
— سىز ئۇيغۇرمۇ؟
— ھەئە.
— ئەمىسە مېنى بۇ يەردىن چىقىرىپ قويۇڭ. قانچە پۇل ئالسىڭىز بېرىمەن.
— ئۇنداقتا مېنىڭ ئەركىلىشىمگە ماسلىشىڭ. ماۋۇ تاقىر باش بەرگەن پۇلىنى قايتۇرۇۋالمىسۇن.
— بولىدۇ.
قىز ئالىمجاننىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى. بېشىنى مەيدىسىگە سۈركەپ نازلاندى. ئاستا قەدەملەر بىلەن كۆلچەك بويىدىن يىراقلاپ، يەنە بىر پەلەمپەينىڭ يېنىغا كەلدى. ئانچىكىم مۇشۇ ئارىلىق ئالىمجانغا سالىھ ھاجى بىلەن خوشلىشىپ، قارايانتاققا قايتقان ھېلىقى كېچىدە پىيادە ماڭغان يولدىنمۇ ئۇزۇن بىلىندى. ۋۇجۇدى يەنە بىر قېتىم كۆيۈشتى. يۈزى يەنە مىڭ قېتىم شەلپەردەك قىزاردى.
— كارتىڭىز قېنى؟ — سورىدى قىز، — بىلىكىڭىزدە كۆرۈنمەيدۇغۇ؟
— قانداق كارتا؟
— بايام كىيىم يۆتكەش ئۆيىدە بەرگەن بىلەزۈك كارتىنى دەيمەن. ۋۇي، راست، سىز كىيىممۇ يۆتكىمەي بۇ يەرگە قانداق كىرگەنسىز؟ كارتا بولمىسا بۇ يەردىن چىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ.
قىز ئەمدى ئالىمجاندىن ئاجرىغان، ئالىمجانمۇ ئېغىر بىر يۈكتىن خالاس تاپقاندەك يېنىكلەپ قالغانىدى. قىزنىڭ دېيىشچە، بۇ يەردىكى ھەممە ھېسابات مېھمانلار قايتقاندا قىلىنىدىكەن. ئىشكتىن كىرىشتە بېرىلگەن ئاشۇ بىلەزۈكسىمان كارتا بولمىسا، ھەرقانداق ئادەمنى ئىشكتىن

چىقارمايدىكەن.
— مېنىڭ سىرتقا چىقىشىمغا رۇخسەت قىلمايدۇ، — قىز ئۇھسىنىدى، — ئاۋۋال سىزنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئارامخانىغا ئاچقىچ قويايلى. ئاندىن بېرىپ، بايىقى پاينەكىباشتىن كارتىكىزنى ئەكىلەي.
قىزىل چىراغدا غۇۋا يورۇتۇلغان ئۇزۇنچاق كاردوردا كېتىۋاتقان ئالىمجان ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. چوڭ - كىچىك خانىلەردە خىلمۇخىل پائالىيەتلەر بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلار كۆپ ئىدى. بىلىيارت، دامكا - شاھمات ئويناۋاتقانلارمۇ، ئويۇنچۇق قورال ئېتىۋاتقانلارمۇ، كۇتۇپخانىدا جىمجىت ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرۈۋاتقانلارمۇ بار ئىدى. بىر - بىرىنى بوغۇپ قويغۇدەك چىرمىشىپ، ئېغىز - بۇرۇن يالىشىۋاتقانلارمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. ھەممىسى ئۆز ئىشى بىلەن بەند، بىر - بىرىگە پەرۋا قىلمىشمايتتى. ئەتراپىدا ئۆزىدىن باشقا يەنە ئادەم بارلىقىنى ئۇنتۇپلا قېلىشقانىدى.
ئالىمجان يېرىم يالىڭاچ سېرىق چاچلىق قىزنىڭ يول باشلىشى بىلەن بىر ئايرىمخانىغا كىردى.
— مۇشۇ يەردە تېلېۋىزور كۆرگەچ تۇرۇڭ. مەن بېرىپ كارتىكىزنى ئەكىلەي. تاقىر باش سوراپ قالسا، كۆڭلۈم بەك ئېچىلدى، دەپ قويارسىز.
ئالىمجان جاۋاب بەرمىدى. قىزمۇ ئالىمجاننىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا چىقىپ كەتتى. ئالىمجان يالغۇز كىشىلىك ئۇزۇن كىرىپسلودا سوزۇلۇپ ياتتى. قۇلىقىغا تىڭشىغۇچنى تاقاپ، ئاۋازىنى تولۇق ئەتتى. كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، جاھان غوۋغالىرىدىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، قەلب دۇنياسى بىلەن سىر چېكىشىشكە تۇتۇندى.
ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قارايانتاق كەلدى. سامپۇلنىڭ شەنبە بازىرىمۇ كەلدى. توپا توزۇپ تۇرىدىغان ئاشۇ بازار بۇ يەردىن يۈز ھەسسە پاكىز، شۇ بازاردىكى چىرايىنى توپا - تۇمان باسقان

كىشىلەر بۇ يەردىكى ئوزايىدىن خۇش پۇراق تاراپ تۇرىدىغانلاردىن مىلك باراۋەر جەلپكار تۇيۇلدى. كۆز ئالدىغا مېھرىبان ئايالى ئىبادەتخان كەلدى. قۇلىقىغا «خىيانەت قىلسىڭىز كەچۈرمەيمەن» دېگەنلىرى ئاڭلاندى. ئۆزىنىك بۇگۈن قىلغانلىرىنى ۋىجدان تارازىسىغا سېلىپ باقتى. تۇرۇپلا كۆز ئالدىدا تۇغان بېشىدىكى ھېلىقى ئاشخانا، ئاشخانىدىكى كۇتكۇچى قىز روزىنىسا نامايان بولدى. روزىنىسا لەۋلىرىنى يېنىك چىشلىدى. كۆزلىرى ياشاڭغىرىدى. «نېمە قىلغىنىڭىز بۇ، ئالىم ئاكا؟ ئابدۇرېشىت ئاكامنى ئاۋۇ يۇندى كۆلچىكىگە چىلاپ قويۇپ، ئۆزىڭىز بۇ يەردە بىخۇدۇك ئۇخلاۋاتامسىز؟» دەپ سوراقلىدى. روزىنىسانىڭ قوشۇلۇپ روزىتوختىنىك ئايالىمۇ قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ، چاتىرىقىنى كېرىپ پەيدا بولدى. ئالىمجاننى ئىتتىرىۋېتىپ، روزىتوختىنىك ياقىسىنى قامالىلىدى. «مەن بۇ يەردە قولۇمنى كۆسەي، چېچىمنى سۈپۈرگە قىلىپ ئۇچ ئوغلۇڭنى بېقىۋاتسام، سەن سېسىق تېرىچى ئۇ يەردە قايسى جالاپنىك كۇسرىنى پۇراپ يۇرىسەن؟!» دەپ چالۋاقىدى. ئارقىدىن ۋەلى مۇدىر، سالىھ ھاجىلارمۇ كەلگەندەك قىلدى. ئىممىن سېۋەت، جالالىدىن قارىيمۇ كەلدى. ۋەلى مۇدىر: «خەپ، بۇگۈنكى قىلمىشلىرىڭنى ئەزالار يىغىنىدا يۈزۈڭگە سېلىپ، ئۆزۈڭنى تەكشۈرتمىسەم ! يېزا باشلىقىغا ئېنىق دەپ، جەرىمانە قويمايدىغان بولسام !...» دېدى. سالىھ ھاجى بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ: «ئىنىم، مەن كۆرۈپ بېقىشنى ئېيتقان يۇرت بۇ جاي ئەمەس ئىدى، مەن دېگەن چوڭ ئىشلار بۇ يەردە ئەمەس ئىدى» دېدى. ئىممىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قارىيلار باشمالىتقىنى چىقىرىشتى. «مانا، ئەمدى ئىسمى - جىسمىڭلارغا لايىق ئالىم تاشچى بولدۇڭلا، بۇ يولغا بۇرۇنراق قەدەم قويىدىغان ئىش ئىدى» دېدى. يوتىسىغا شاپىلاقلاپ قاقاھلاپ كۇلدى.

بۇ ئاۋاز، بۇ سادالاردىن ئالىمجاننىك قۇلىقى پاك بولدى. يۇرىكى سېلىپ، ۋۇجۇدىنى تىترەك باستى. شۇ تىترەك بىلەن

تەك ئالىمجان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. يان كىرىسلودا ياتقىنىچە ئاۋازلىق يەل قويۇۋەتكەن بىرسىگە ھومىيىپ قاراپ قويدى ـ دە، چوك قەدەملەر بىلەن كارىدورغا چىقتى.

ـــ ئەسسالام، ئالىم شۇجى، ئۆزىڭىز بۇ يەردىمىدىڭىز؟ ـــ ئەخمەتجان ھاجىنىڭ يېقىملىق چاقچىقى ئالىمجانغا قورامىلىقتا تاشلانغان ئارغامچىدىنمۇ سۆيۈملۈك بىلىندى، ـــ سىزنى ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالمىدى. ئويۇنىڭىز تۇگىگەن بولسا قايتىپ كېتەمدۇق؟

ـــ ئابدۇرېشىتلارچۇ؟ ـــ ئەندىكىپ سورىدى ئالىمجان، ـــ ئۇلارنى كۆردىڭىزمۇ؟

ـــ كۆرمىدىم. غوجايىن ئۇلارنى بەك ياخشى ئويناۋاتىدۇ، دەيدۇ. ئۇنىڭغا دەپ قويدۇم، ئىككىمىز ئالدىدا كېتىدىغان بولدۇق.

ـــ ياق، ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ. مەن ئۇلارنى بىللە ئېلىپ كېتىمەن.

ئالىمجانلار چوك زالغا چىقتى. ئەخمەتجان ھاجى ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختىنى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن كەينىگە قايتتى. خېلى بىركەمدە ئەخمەتجان ھاجى بىلەن ئابدۇرېشىت كارىدوردىن چىقىشتى. روزىتوختى كۆرۈنمەيتتى.

ـــ ئۇ ئىككىسى بىللە قايتىدىغان بولدى، ـــ دېدى ئەخمەتجان ھاجى، ـــ قارىغاندا روزىتوختىنىڭ ئىشى تېخى تۈگىمىگەن ئوخشايدۇ.

ئالىمجانلار ياتاققا قايتىپ كەلگەندە كېچە ئاخىرلىشاي دەپ قالغانىدى. ئالىمجان: «خانقىز ھەدەم ئەنسىرەپ قالدۇ» دەپ ئەخمەتجان ھاجىنى ئۆيىگە يولغا سېلىۋېتىپ، كارىۋاتتا پۈتلىرىنى سۇنۇپ ياتتى. لېكىن، كۆزلىرىدىن ئۇيقۇ باتنىدى. نېمىشقىدۇر ئابدۇرېشىتقا گەپ قىلغۇسىمۇ كەلمىدى. كارىۋاتتىن چۈشۈپ دېرىزە تۈۋىگە كەلدى. دېرىزە تەكچىسىگە جەينەك تىرىگەن ھامان كۆزلىرىگە «فۇرۇن مەنتاك» كۆرۈندى. زال

تۆردىكى ئەينەك ئىشكاپ، ئىشكاپ ئىچىدىكى ھىلىقى تونۇش قاشتاشمۇ كۆز ئالدىغا كەلدى. ئالىمجاننىڭ خىيالىنى شۇ ئىشكاپ ئەسىر قىلىۋالدى. كۆڭۈل مەيلىنى شۇ قاشتاش زادىلا قويۇپ بەرمىدى. شۇ قاشتاشنى نەدە كۆرگىنى، نېمىشقا تونۇش تۇيۇلغىنى ھەققىدە ئويلىدى. ئويلىدى ـ يۇ، ئۇ تاشنى نەدە كۆرگەنلىكىنى زادىلا ئېسىگە ئالالمىدى.

ئۇپۇق سۈزۈلدى. ئاخشام شۇنچە سۈيى ھۇزۇرلۇق كۆلچەكتە يۇيۇنمىغان ئالىمجان ۋاننىدا يۇيۇندى. چاپىنىنى جايناماز قىلىپ تۆت رەكەت بامدات نامىزىنى ئوقۇدى. ئوبدانلا خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان ئابدۇرېشىتنى ئويغاتماستىن ياتاقتىن چىقتى.

«فۇرۇن مەنتاق»نىڭ ئىشىكى ئېچىلغانىدى. تۇنۇگۈن غوجايىن بىرنېمە دېگەنمۇ ئالىمجان دۇكانغا كىرىشىگىلا مۇلازىم قىزلارنىڭ ھەممىسى چۇرقىراشقىنىچە ئۇنىڭ قېشىغا يوپۇرۇلۇپ كەلدى. ئالىمجانغا نىسبەتەن چۈشىنىكسىز سۆزلەر بىلەن قىزغىن ئەھۋال سوراشتى، قىزىق چاي دەملەشتى. غوجايىننىڭ ئەزىز مېھمانلارنى كۈتمىدىغان خانىسى تەرەپكە تارتىشتى. لېكىن، ئالىمجان ھېچبىرىگە پىسەنت قىلمىدى، گويا بۇنداق قىزغىن مۇئامىلىگە ھەر كۈنى مۇيەسسەر بولۇپ تۇرىدىغان بايۇەچچىلەردەك ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇپ، تۆر تامغا تىكلەپ قويۇلغان ئىشكاپنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئىشكاپتىكى قاشتاشقا پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن زەن قويدى. غوجايىننىڭ ئايالى بولسا كىرەك، باشقا مۇلازىملارنى يېنىدىن كەتكۈزۈۋېتەلەيدىغان بىرى يېنىدىن كىچىك ئاچقۇچنى چىقىرىپ، ئىشكاپنى ئاچتى. تولىمۇ قىزغىن ھالدا بىرنېمىلەرنى دېگىنىچە قاشتاشنى ئالىمجانغا تۇتقۇزدى.

ئالىمجان ئەتراپىنى ئۇنتۇدى، خۇددى خوتەنگە قايتىپ قالغاندەك تۇيغۇدا ئىدى. تۇغان بېشىدىكى بازاردا قاشتاش كۆرۈۋاتقاندەك، سامپۇللۇق دېھقانلار ئۆز ھويلىسىغا ئېلىپ كەلگەن تاشلارنى دىتلاپ، باھالاۋاتقاندەك ئىنچىكە نەزەر بىلەن

قولىدىكى قاشتاشنىڭ ھەر سىزىق، ھەر زەررىسىگىچە زەن قويدى. زەن قويغانسېرى قولىدىكى قاشتاشقا جان كىرگەندەك، ئىچ - ئىچىدىن يېنىۋاتقان نۇر جىلۋىسى بىلەن ئۆزىنى تونۇشتۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈندى.

قاشتاشقا جان كىرىپ، ئۆز - ئۆزىنى تونۇشتۇردى. ئالىمجاننىڭ ئەقلى لال بولدى، ئېغىزى قۇرۇپ، بوغۇزى بوغۇلدى. قولىدىكى بۇ تاش توخنىياز ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىدىن يوقالغان ھېلىقى قاشتاش شۇ ئىدى.

3

ئارىدىن ھەپتە ئۆتتى. تاقىر باش غوجايىن ئانىسىغا ئەگىشىۋالغان چۈجدەك ئالىمجانلارنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپلا يۈردى. سالىھ ھاجىنىمۇ تېلېفون بەرگۈزدى. قانچە پۇل دېسە، بۇ تاشنى چوقۇم ئالىمەن دەپ تۇرۇۋالدى. ئالىمجان ئۇندىمەي تۇرۇۋالدى. «بىرئاز تۇرۇۋالاي، كېيىنكى ھەپتە بىرنېمە دېيىشەيلى» دېگەن گەپ بىلەن سالىھ ھاجىغىمۇ ئۆزرە ئېيتتى. ئەخمەتجان ھاجى تەكرار سورىغان «نېمە بولدى؟» دېگەن گەپكىمۇ تۇزۇكرەك جاۋاب بەرمىدى.

ئەخمەتجان ھاجى بۇ بىر ھەپتىدە ئالىمجاننى نۇرغۇن جايغا ئېلىپ باردى. ئۆزىنى چوڭ بىلىدىغان شىركەت غوجايىنلىرىنىڭ سۆھبىتى - ئولتۇرۇشلىرىغا داخىل قىلدى. كارخانا - زاۋۇتلىرىنى زىيارەت قىلدۇردى. ئالىمجان بارغانلا يېرىدە قىزغىن كۈتۈۋېلىندى. ھۆرمەت بىلەن قۇچاقلاندى. ئالىمجان نى - نى كاتتا ئىشلارنى قىلىۋاتقان ياش كارخانچىلارنى كۆردى، نى - نى ئۇلۇغ ئارمانلارنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، مەنزىل تامان يۈرۈش قىلىۋاتقانلارنىڭ پىلان - ئارزۇلىرىدىن خەۋەردار بولدى. ئۇچراشقانلار ئارىسىدا چىش پاستىسى، سوپۇن، قەغەز، ئىچىملىكتىن تارتىپ ھەر خىل تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە

يېمەكلىكلەرنى ئىشلەپچىقارغۇچىلارمۇ، كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتلىرىنىڭ غوجايىنلىرىمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك كېلەتتى. ئۇلار شۇنچە كۆپ مال ـ دۇنيانىڭ ئىگىسى ھەم دەۋرنىڭ ئاۋانگارت ياشلىرى بولسىمۇ، لېكىن تولىمۇ كىچىك پېئىل ئىدى، ھەممە ئادەمگە كەمتەرانە مۇئامىلە قىلاتتى. بۇ ھال ئالىمجاننى بەكمۇ ھەيران قالدۇردى. بولۇپمۇ مارالبېشىدىن قۇرۇق قول چىقىپ نەچچە يىل ئىچىدە ئىگىلىك تىكلەپ، ھازىرغا كەلگەندە «ئېسىلزادىلەر» كىيىم ـ كېچەك تەرەققىيات شىركىتىنىڭ غوجايىنىغا ئايلانغان ئابلەت غۇلامنىڭ قىزغىن، كەمتەر مىجەزى ۋە سودىغا ماھىرلىقى ئۇنى تەسىرلەندۇردى. ئالىمجان بىلدىكى، ئابلەت ئەر ـ ئايال بىردىن شىركەتنىڭ ئىگىسى ئىكەن. گۈل چىراي، غۇنچە بوي ئايالى زۆھرە بۇۋۇى «بايتۇرۇك» خەلقئارا ئىمپورت ـ ئېكسپورت شىركىتىنىڭ غوجايىنى ئىكەن. ھەپتىسىگە نەچچە يۈز مىڭ يۈەنلىك سودا قىلىدىكەنۇ، گاھ باي بولسۇن، گاھ گاداي بولسۇن، مېھمانلارغا شۇنچىلىك سىلىق ـ سىپايە مۇئامىلە قىلىدىكەن. ئالىمجان بۇلارنى خوتەنلىك بايۋەچچىلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقتى. سالىھ ھاجى بىلەن ياری ھاجىدەك ئاز بىر قىسىملىرىنى چىقىرىۋەتكەندە، خوتەنلىك بايلارنىڭ كۆپىنچىسى بۇ يەردىكىلەرگە ئوخشىمايتتى. ئۇلارنىڭ ئاۋازى بوغۇق، كۆلكىسى سوغۇق، قاپىقى تۇرۇك، لەۋلىرى پۇرۇك ئىدى.

ـــ ئىللىق چىراي يېرىم دەسمايىگە تەڭ، ـــ دېدى ئەخمەتجان ھاجى ئالىمجاننىڭ شۇ ھەقتىكى قاراشلىرىنى تەستىقلاپ، ـــ بۇ يەردە رىقابەت ناھايىتى كەسكىن. ئوچۇق چىراي بولمىغاندا، خېرىدارنى جەلپ قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، چوڭ ـ كىچىك ھەممىسىگە، بايۇ نامرات جىمىسىگە خۇش چىراي مۇئامىلىدە بولماق تولىمۇ زۆرۈر.

تاقىر باش غوجايىن ھېلىمۇ ئالىمجانلارنىڭ كەينىدە يۈرەتتى. ئەخمەتجان ھاجىنىڭ چىرايلىق گېپىمۇ، ئالىمجاننىڭ

توك چىرايىمۇ ئۇنى ئىرادىسىدىن قايتۇرالمىدى. ئالىمجان بارا - بارا بىلىپ يەتتىكى، بۇ تاقىر باشمۇ ئۇنچىۋالا ئەسكى ئادەمدەك قىلمايتتى، بولۇپمۇ خۇش پېئىللىق قان - قېنىغا سىڭىپ، كەمتەرلىك يىلىكىگە تاراپ كەتكەنىدى. شۇنداقتىمۇ ئالىمجان قولىدىكى قاشتاشنى ئۇنىڭغا سېتىپ بېرىشنى خالىمىدى. دىلىنى چىگىپ، كاللىسىنى قوچۇپ تۇرغان ھېلىقى تۇگۇچ پېشىلمەيدىكەن، بۇ تاشنى تاقىر باشقا ھەرگىز سېتىپ بەرمەيدىغاندەك قىلاتتى.

— ئۇنداقتا چېن زۇك دەپ بىرسى بار، شۇنىڭغا كۆرسىتىپ باقايلى، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى، — چېن غوجايىنىمۇ سالىھ ھاجىلارنىڭ يېقىن چۆپقەتلىرىدىن. مەجەزى شۇنچىلىك ئېسىل.

راست ئىكەن. ئالىمجان ئىلگىرى كىرىپ باقىقان جىمى ئىشخانىدىن ئېسىل بىر خانىدە باشقا غوجايىنلارغا قارىغاندا، نەچچە ھەسسە قىزغىن چېن غوجايىن بىلەن كۆرۈشتى. ئۇنى باشلاپ ياتاقتا قايتىپ كېلىشتى. تاقىر باش غوجايىنىغا ئوخشىمايدىغان يېرى چېن غوجايىن قولىنى يانچۇقىغا سېلىۋالمىدى، قاشتاشنى پۈتى بىلەن ئۆرۈپ - چۆرۈمىدى، قاشتاشقا ئۇنسىز قاراپ كەتتى، ئارقا - ئارقىدىن تاماكا چەكتى. تاشنى دېرىزە تەكچىسىگە قويۇپمۇ، پەردىنى يېپىۋېتىپ، ياتاق ئىچىنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپمۇ كۆزەتتى. خېلى ۋاقىتتىن كېيىن ئەخمەتجان ھاجىغا قاراپ دېدى:

— بۇ تاش ھەقىقەتەن ئېسىل ئىكەن. بايىاتىن بېرى بۇ تاشتىن قانداق مال ياسىغىلى بولىدىغانلىقىنى ۋە ئۇ مالنىڭ قانچە پۇلغا يارايدىغانلىقىنى تەخمىنلەپ باقتىم. بىر ئېغىزلا گەپ، بۇ تاشقا ئالتە يۈز مىڭ يۈەن بېرىمەن.

ئەخمەتجان ھاجى چېن غوجايىننىڭ باھاسىنى ئالىمجانلارغا ئۆرۈپ بەرمىدى، ئۇنىڭ گېپىنى تۈگەر - تۈگىمەيلا كېسىپلا ئېيىتتى:

— مەن بۇ باھايىڭىزنى ماۋۇ تاش ئىگىلىرىگە دېيەلمەيمەن.

ـــ نېمىشقا؟
ـــ ئۇنداق تۆۋەن باھانى ئاڭلىسا، بۇلار ئىككىمىزنى ياتاقتىن قوغلاپ چىقىرىدۇ.
ـــ ئەمىسە سەككىز يۈز مىڭ يۇەن بولسۇن. ساڭا ئەللىك مىڭ يۇەن تاپان ھەققىنى ئايرىم بېرەي.
ـــ ياق. مەن بۇلارنىڭ قېرىنداشتىن يوشۇرۇن شېرىنكانە ئېلىش بىزنىڭ قائىدىمىزدە يوق.
چېن غوجايىننىڭ كۆزى مىتىلدىدى.
ـــ قانداق قائىدە ئۇ؟ بۇ دېگەن تىجارەت. تىجارەت دېگەننىڭمۇ ئۆزىگە يارىشا قائىدىسى بولىدۇ.
ئەخمەتجان ھاجى ئەمدى كۈلكىسىنى ئۆچۈرۈپ ئەستايىدىللىق بىلەن دېدى:
ـــ بىزنىڭ تىجارەتتىكى قائىدىمىز سىزنىڭكى بىلەن ئوخشىمايدۇ. يېنىمدىكى بىلمىدى، بىرەرى كۆرمىدى، دەپ باشقىلارنىڭ ھەق - نېسىۋىسىگە قول سوزۇش ئەنئەنىۋى ئەخلاقىمىزغىمۇ، تىجارەت پىرىنسىپىمىزغىمۇ مۇخالىپ كېلىدۇ. بەندە كۆرمىگەن بىلەن بارلىق مەۋجۇداتنىڭ ئىگىسى ھەممىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ.
ـــ خۇدامۇ؟ ـــ جىددىيگىنە سورىدى چېن غوجايىن.
ـــ شۇنداق. خۇدا ئۇچۇن كۆرگىلى كۆز، ئاڭلىغىلى قۇلاق بىھاجەت.
ـــ دۇنيادىكى بارچە قوۋملارنىڭ خۇداسى بار، ئەمەلىيەتتە خۇدا يېگانىدۇر، پەقەت بەندىلەرنىڭ ئېتىقاد شەكلى ئوخشاش ئەمەس. بىز بۇ مەسىلىلەرنى تالىشىپ يۇرىدىغانلاردىن ئەمەس. شۇنداقتىمۇ مەن بۇگۇن سىلەرگە قول قويدۇم. ماۋۇ سودىمىز مەيلى پۇتسۇن - پۇتمىسۇن، مەن سىلەر بىلەن دوستلىشىپ ئۆتىمەن. بۇنداق ياخشى تىجارەت پىرىنسىپى بار خەلق بىلەن سودىدا ھەمكارلىشىش ھەقىقەتەن ئەرزىيدۇ.
گەپ شۇ يەرگە يەتكەندە ئىشىك چېكىلدى. ئابدۇرېشىت

ئىشكنى ئاچتى. ياتاققا تاقىر باش غوجايىن كىرىپ كەلدى. چېن غوجايىننىڭ كۆرۈپ ئۆتكى ئۆچتى. لەۋلىرى مىتىلداپ، گازىر كۆزلىرى خېلىلا كەڭرىدى. ھەممەيلەن بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى - يۇ، چېن غوجايىنغا قاراپمۇ قويمىدى. بۇ ھالدىن ئوڭايسىزلانغان چېن غوجايىن ئەخمەتجان ھاجىغا كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— خوش بۇرادەر، مەن كېتەي. كېيىن كۆرۈشەيلى.

— مېنى ئەخمەق قىلاي دەۋاتامسىلەر؟ — سورىدى تاقىر باش غوجايىن چېن غوجايىن چىقىپ كىشىگىلا، — جېنىم كەتسىمۇ بۇ تاشنى ئالغىنىم ئالغان.

ئالىمجانلار ئاڭقىرالمىغىنى بىلەن ئەخمەتجان ھاجى بۇ گەپنى ئېغىر ئالدى:

— كىم سېنى ئەخمەق قىپتۇ؟ بۇ دېگەن تىجارەت. كىم پۇلنى كۆپ بەرسە، تاشنى شۇنىڭغا ساتىمىز. سەنمۇ شۇنداق قىلىدىغانسەن؟

ئىككىيلەننىڭ پىرىكلىشىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ئالىمجان ئەخمەتجان ھاجىدىن سورىدى:

— نېمە دەيدۇ ماۋۇ؟

ئەخمەتجان ھاجى مەزمۇنەن تەرجىمە قىلىپ بەردى. ئالىمجان تۇيۇقسىز ئويلىمىغان يەردىن چىقتى:

— ياق، بۇ توغرا بولماپتۇ. مەن بۇ تاشتىن پايدا ئالمىمۇ مەيلىكى، كۆڭلۈمگە كىرىۋالغان بىر گۇمانىنى يېشەلمىسەملا بۇ تاقىرباش غوجايىنغا تاشنى ساتقىنىم ساتقان. ئەگەر گۇمانىم پېشىلمىسە، قانچە پۇل بەرسۇن، ساتمايمەن.

— نېمە گۇمان ئۇ؟ — ھەممەيلەن تەڭلا سورىدى.

— مەن سىزگە ئايرىم دەپ بېرىمەن، ھاجىم. ھازىرچە ماۋۇ غوجايىن چىقىپ كەتسۇن.

كەچتە ئەخمەتجان ھاجى ئۆيگە قايتمىدى، ئايالى خانقىزنى بالدۇرلا يولغا سېلىۋېتىپ، باشقىدىن بىر ياتاق ئاچۇردى. ئالىمجان بىلەن بىر كېچە مۇڭدىشىپ چىقتى.

ـــ كۆڭۈلىنىڭ تۇيغىنى كۆپىنچە توغرا چىقىدۇ، ـــ دېدى ئەخمەتجان هاجى سەھەرگە يېقىن، ـــ كونىلارمۇ كۆڭۈل دېگەن يېرىم ئەۋلىيا دەپ بىكارغا ئېيتمىغان. گۇمانىڭىزنىڭ ئاساسى بار ئىكەن. بوپتۇ، مەن تاقىر باشتىن سوراپ باقاي. ئەڭ مۇھىمى ئاشۇ خۇن دەۋاسىدىكى مۇھىم ئىسپات بولغان ئاشۇ قاشتاشنى قولىمىزغا چۈشۈرەيلى.

ـــ ئىشنى يېرىم يولدا بۇزۇپ قويماسمىز ـ هە؟ مەن مۇھەممەتجانغا تېلېفون بېرەيمىكى يا؟

ـــ ئالدىرىماڭ. تاقىر باش نېمە دەيدۇ تېخى. پاكىتنى ئېنىقلاپ بولۇپ، ئاندىن ساقچىلارغا مەلۇم قىلساقمۇ كېچىكمەيمىز.

تاقىر باش غوجايىن ئەقىللىك ئادەم ئىكەن. ئالىمجاننىڭ نېمىگە قىزىقىپ قالغىنىنى بىلمۇېلىپلا مۇئامىلىسىنى ئۆزگەرتتى، قىزغىنلىقى خېلىلا سۇسلاشقاندى. باھانىمۇ چېن غوجايىندىن خېلىلا تۆۋەن قويدى.

ـــ بولىدۇ، ئالىمغا دېگىن، قولىدىكى قاشتاشنى ماڭا سېتىپ بەرسىلا، مەن ئۇ تاشنى كىمدىن سېتىۋالغىنىمنى ئېيتىپ بېرىمەن.

باھانى تاقىر باش غوجايىن ئۆزى قويدى. «بەرسەڭ مانا، بەرمىسەڭ ئەنە» دەپ تۇرۇۋالدى. شۇ پۇلغا بەرمىسە ئالىمجاننىڭ سوئالىنى جاۋابسىز قويىدىغىنىنى ئېنىق ئېيتتى. ئابدۇرېشىت ئىككىلەندى. روزىتوختى «مۇشۇ تاقىر باشقا ساتايلى» دەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ ياق، ـــ دېدى ئەخمەتجان هاجى، ـــ قاراپ تۇرۇپ بۇ تاشنى بۇنداق ئەرزان ساتساق بولمايدۇ. گۆھەر ياتىدۇ سايدا، تونۇمىساڭ نېمە پايدا، دېگەندەك بولۇپ قالمىسۇن. چېن غوجايىن بۇ تاقىر باشتىن نەچچە ھەسسە ئۆرە باھا قويغان. تاشنىمۇ باھاسىغا چىقىرىپ ساتمىز، توختىنىيازئاخۇن دەۋاسىنىڭ جاۋابىنىمۇ ئالىمىز.

— مەيلى، — دېدى ئالىمجان ئويچان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ، — بۇ تاشتىن پايدا چىقمىسىمۇ مەيلى، ياڭى ھاجىمنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇپ بېرەلىسەكلا بولدى. بۇ سودىدىكى ئەڭ مۇھىم ئىش توختىياز ئاخۇننىڭ قاتىلىنى تېپىش، بۇ مەن ئۈچۈن پۇلدىنمۇ مۇھىم. بۇ تاشنى مەتقۇربان ئاخۇنلار ماڭا بىر ئاي ساقلاپ سېتىپ بەرگەن. رەھمەتلىك توختىياز ئاخۇنمۇ بىزگە، مەتقۇربان ئاخۇنغا ئوخشاشلا دېھقان ئىدى. ئۇنىڭ روھىنى ئەمىن تاپتۇرۇش ھەممىزنىڭ بۇرچى، بولۇپمۇ خوتەندىن چىققان ماڭۇ ئۇچمىز بۇ ئىشتا مەھكەم تۇرمىساق بولمايدۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىزنىڭ بېشىمىزغىمۇ ئاشۇنداق قارا كۈن كەلسە، ئىزىمىزنى ئىزدەيدىغانلار چىقسۇن.

ئالىمجاننىڭ سۆزلىرىدىن ھەممەيلەن سۈكۈتكە پاتتى. توختىياز ئاخۇن بىلەن كۆپ قېتىم ئېلىم - سېتىم قىلغان ئابدۇرېشىتنىڭ كۆز جىيىكى نەملىشىپ، تىنىقى تېزلەشتى.

— ھە راست، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى تۇيۇقسىز، — بىز ئالدى بىلەن ئەينەك ئىشكاپتىكى ئاشۇ قاشتاشنى مۇنۇ تاقىر باش بىلەن قوشۇپ سۈرەتكە تارتىۋالايلى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە لازىم بولىدۇ.

— نېمىگە لازىم بولىدۇ؟ — سوردى روزىتوختى، — توختىياز ئاخۇننىڭ بالىلىرى تېخى كىچىك، بۇ ئىشنىڭ كەينىدىن مېڭىپ بولالمايدۇ. بىز ساقچى بولمىغاندىكىن، ئۆزىمىزگە بىكاردىن - بىكار ئىش تېپىپ يۈرگۈچە سودىمىزنى ئوبدان قىلىپ، سىڭگەن نېنىمىزنى يەپ، ئويۇنىمىزنى زىل كەلتۇرۇپ ئويناپ ...

— ماڭە ۋاي، سېپىق تېرىچى، — ئابدۇرېشىت ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — ئالىمجان ئاكام بايا تامغا سۆزلىدىما؟ ماڭۇ ھاجىم ئاكامنۇ توختىياز ئاخۇننى تونۇماي تۇرۇپمۇ ئۇنىڭ ناھەق ئۆلۈمىگە كۆكۈل بۆلۈۋاتىدۇ. سەن ئۇ مەرھۇمنىڭ خېلى نېنىنى يەپ تۇرۇپ، مۇشۇنداق گەپ قىلامسەن؟!

قاشتاش ئىگىلىرىنىڭ تۇرۇپلا جېدەللىشىپ كەتكىنىنى كۆرگەن غوجايىن مەڭدىدى. ئەخمەتجان ھاجىدىن بۇنىڭ ۋەجىنى سورىدى.

— سەن دېگەن باھانى بۇلار ئاڭلىدى. بۇلارنىڭ دېيىشىچە، قاشتاشنى چېقىۋېتىشكە رازى ئىكەنكى، سېنىڭ باھايىڭغا ساتمايدىكەن. شۇ ئىشقا سوقۇشۇۋاتىدۇ.

كۆز ئالدىدىكى گۆھەرنىڭ پارە - پارە بولۇپ كېتىشىدىن چۆچۈگەن غوجايىن دەرھال ئەسلىدىكى باھاسىغا پۇل قوشتى. ھاجى يەنە ئۇنىماي قويدى. باھا ئۆستى. ھاجى يەنە تاش چىشلىدى. ئۇنىڭغىچە روزىتوختى بىلەن ئابدۇرېشىت ۋارقىراشقىنىچە قولىغا ئورۇندۇق ئېلىشتى. ئالىمجان ئۇندىمەي ئولتۇرۋېردى.

— كۆردۈڭمۇ؟ — دېدى ئەخمەتجان ھاجى، — يەنە پۇل قوشمىساڭ، ماۋۇ قاشتاشقا ئېرىشەلمەيسەن. يەنە تېخى ئەينەك ئىشكاپتىكى ئاشۇ تېشىڭنىمۇ بۇلارغا سېتىپ بېرىدىكەنسەن. بولمىسا چېن غوجايىننى چاقىرىپ، ماۋۇ تاشنى شۇنىڭغا سېتىپ بېرىمىز، دەۋاتىدۇ.

تاقىر باش غوجايىن ھەممە شەرتكە كۆندى. پۇل ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن دۇكىنىغا ماڭدى. ئەخمەتجان ھاجىمۇ كۆز ئىشارىتى بىلەن ئالىمجاننى چاقىردى ۋە غوجايىننىڭ كەينىدىنلا «فۇرۇن مەنتاڭ» غا كىرىپ كەلدى.

ئىش ئالىمجانلار ئويلىغاندەك ئاددىي ئەمەس ئىكەن. سودا پۈتۈپ، مەتقۇربان ئاخۇنلار ئىككى يىلدا كولاپ تاپقان قاشتاش تاقىر باش غوجايىننىڭ قولىغا ئۆتكەندىلا تېپىشماقنىڭ جاۋابى چىقتى:

— مەن بۇ قاشتاشنى ئۈچ ئىشلەمچىدىن ئەرزانغىنا سېتىۋالغان. ئۇلار تاشچى بولمىغىنى ۋە بىر ئوبدان تاشنى ماڭا شۇنداق ئەرزان سېتىپ بەرگىنى ئۈچۈن، ھامان بىر كۈنى مۇشۇنداق ئىز - دېرىكى بولىدىغانلىقىنى كۆڭلۈم تۇيۇپ

تۇراتتى. شۇڭا، پۇلغىمۇ ئايلاندۇرماي، كىرگەنلەر كۆرسۈن دەپ، دۇكاننىڭ زىننىتى ئورنىدا بۇ يەرگە قويۇپ قويغانمەن.

— ئۇ ئۇچ كىشىنى تاپقىلى بولارمۇ؟ — ئالدىراپ دېدى ئالىمجان، — ھاجىم ئاكا، سوراپ بېرىڭا.

— بۇ ئىش بەك تەس، — دېدى غوجايىن، — مېنىڭ قاشتاشچىلىققا كىرىشكىنىمگە بەك ئۇزاق بولدى. بۇ يولدىكىلەر پاكىز ۋە ھوشيار تۇرمىساق بولمايدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئارىسىدىكى بىرەيلەننىڭ كىملىكىنى كۆپەيتىۋالغان. كېيىن سۇرۇشتۇرسەم، ئۇلار بىلەن زادىلا ئالاقىلەشكىلى بولمىدى.

توۋا، «ياخشى ئىشنىڭ چېچىكى جىق» دېگىنى مۇشۇمىكىنە؟ ئالىمجان بىلەن ئەخمەتجان ھاجىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ تاشنى سېتىۋالغىنىغا پۇشايمان قىلمىدى. مۇھەممەتجانغا خەۋەر قىلىشقىمۇ ئالدىرىمىدى. ئاۋۋال كېيىنكى قەدەمنى قانداق بېسىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىدىغان بولدى.

— ئەقىلدىن باشقا نەرسىسى كەمچىل كىشى ئۇچۇن ۋاقىت بىردىنبىر ئەڭ ياخشى سەرمايە، — دېدى سالىھ ھاجى ئەخمەتجان ھاجىغا جاۋابەن، — بىز ھەممە ئىشتا ۋاقىتنى تۇتقا قىلمىساق بولمايدۇ. شۇڭا، ئاۋۋال ئالىمجاننى ئېلىپ شائىخەيگە كېلىڭ. ئۇنىڭ كۆزى ئېچىلسۇن. ئۇنىڭدىن باشقا ھەممىمىز بىرلىشىپ قىلىدىغان مۇھىم بىر ئىش بار. ئورتاق پىلانلىشىپ، تەڭ كۈچ چىقىرايلى. خوتەندىن يارى ھاجىلارمۇ كەلمەكچى.

مەسلىھەت شۇنىڭغا پىشتى. ئۇنىڭسىزمۇ تاقىر باش غوجايىن «پۇلنىڭ يېرىمىنى كېيىنرەك بېرىمەن» دەپ تۇرۇۋالغاچقا، ئۇرۇمچىدە بىر مەزگىل بىكار يېتىشقا توغرا كەلگەندى. ئابدۇرېشىت خوتەنگە قايتقاچ تۇرىدىغان بولدى. روزىتوختى: «مېنى شائىخەيگە بىللە ئاپارمىساڭلار بوپتۇ. بۇ پىستەك بىلەن خوتەنگىمۇ قايتىمايمەن، سىلەر قايتىپ كەلگۈچە ئۇرۇمچىدە

ساقلاپ تۇراي» دېدى. ئۇنى يالغۇز قالدۇرۇشقا بولمايتتى. سودىسى پۈتۈپ بولغان تاقىر باش غوجايىنمۇ ئەمدى ئۇنى «يۇيۇندۇرۇپ» يۈرمەيتتى. شۇڭا، ئەخمەتجان هاجى ئۇنى ئۆزىنىڭ ئاشخانىسىغا قارىغاچ تۇرۇشقا مەجبۇرلىدى. «ئېسىلزادىلەر» شىركىتىدىكى ئابلەت غۇلام ئۇنى ئەتە ـ ئاخشاملىرى يوقلاپ تۇرىدىغان بولدى.

دۇنيادىكى ئېگىز بىنالارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە جەملىگەندەكلا بىلىنىدىغان شائىخەي، جاھاندىكى جىمى دەل ـ دەرەخ، گۈلچىمەنلەرنىڭ سەرخىللى، سۈزۈك كۆل، زۇمرەت سۇلارنىڭ ئەندازى كۆچۇرۇپ كېلىنگەندەكلا بىلىنىدىغان خائىجۇڭ بىلەن سۇجۇۋۇلار ھەقىقەتەن چوڭ شەھەرلەر ئىكەن. سالىھ هاجى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى شۇنچە سېغىنغان ئالىمجاننى ۋەتەنىنىڭ ئەڭ گۈزەل، ئەڭ ئېپتىخارلىق ئاشۇ شەھەرلىرىدە ئەزىزلەپ كۈتتى. سوربغان ھەربىر سوئالىغا بىر ھېكمەت، كۆڭۈل يۇگۇرتكەن ھەربىر ئويىغا پاساھەتلىك بايانلىرى بىلەن جاۋاب بەردى. ئۇمۇ ئەخمەتجان هاجىغا ئوخشاشلا يول ئاچقان، پۇل تاپقان، ئابرۇي قازانغان ياش غوجايىنلار بىلەن ئۇچراشتۇردى. زاۋۇتلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇردى. ئىشلىنىۋاتقان نى ـ نى سەرخىل مەھسۇلاتلارنى تۇتقۇزدى، سىلاتقۇزدى. ئەڭ مۇھىمى ئالىمجاننىڭ كۆڭلىگە يېڭى ئوت ياقتى. «ئېلىپ ـ سېتىشتەك بۇنداق ئۆلۈك تىجارەتنى هامان يېڭىلىمساق بولمايدۇ»، «يورۇقچاش دەريا سىدا قاشتاش هامان تۇغىدۇ» دېگەن جۇملىسىنى شائىخەيدىمۇ تەكرارلىدى. «ئۆزىمىزگە خاس يېڭى يول، يېڭى مەنزىل يارىتىمساق بولمايدۇ» دېگەننى نەچچە قېتىملاپ ئىزاھلىدى. ئۆزىنىڭ شىنجاڭدا تېخى بىرەرى ئىشلىتىش ئۇياقتا تۇرسۇن، كۆرۈپمۇ باقمىغان يېڭىچە بىر خىل مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇتتىن بىرنى قۇرماقچى بولغىنىنى دېدى ۋە شۇ زاۋۇتنىڭ ئەسلىھەلىرىنى

ئىشلەپ بېرىۋاتقان سېخقىچە باشلاپ بېرىپ كۆرسەتتى. سالىھ ھاجى زاۋۇتنى ئورۇمچىدە قۇرىدىكەن. ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلىرىنى شىنجاڭدىلا ساتماستىن، ئوتتۇرا ئاسىيا بازارلىرىغىمۇ چىقىرىدىكەن. دۇنيانىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدا تارماق زاۋۇت قۇرۇش پىلانى، ئەلئارا كۆلەملەشكەن تىجارەت زەنجىرى پەيدا قىلىش ئارمىنى بار ئىكەن. سالىھ ھاجى دىلكەش بۇرادەرلىرىنى مۇشۇ ئىشنىغا مەسلىھەت بېرىشكە چاقىرتىپتۇ. بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىدىغان ھەمراھ كېرەك ئىكەن. مەبلەغ - سەرمايىگىمۇ ئېھتىياجلىق ئىكەن.

— ھاجىم ھەقىقەتەن ئۇلۇغۋار بىر پىلانغا تۇتۇش قىپتۇ، — دېدى ياری ھاجى سالا مىللىتىدىن بولغان مۇساجانىڭ ئازادە ئاشخانىسىدا تاماق يەۋېتىپ، — ئالمقان ئېچىلسا، يېگانە بارماقلارغا چۈشىدا قونۇۋېرىدۇ. بارماقلار بىرلىشىپ، مۇشتقا ئايلانسا ئۇنىڭدىن يولۋاسمۇ قورقىدۇ. بىز قاچانغىچە ئۆزىمىز تاپقان پۇلنى ئۆزىمىزلا خەجلەپ يۈرىمىز؟ يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماس، چېكى چىقسىمۇ دېگى چىقماس، دېگەن گەپ بار بىزدە. شۇڭا، ھەممىمىز بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، ئورتاق مەبلەغ توپلايلى. بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئۇلۇغۋار مەنزىل تامان ئىلگىرىلەيلى.

يۈرەكنى لەرزىگە سالىدىغان، كۆڭۈلنى ئاۋۇندۇرىدىغان بۇنداق ھاياجانلىق سۆز - بايانلار سورۇندىكىلەرنىڭ قانلىرىنى قىزىتتى، بولۇپمۇ ئالمجانىڭ تومۇر - تومۇرلىرىدا كۈچلۈك دولقۇن پەيدا قىلدى. ئۇنىڭ يىراقنى كۆرەر، پەزىلەت ۋە ئىستېداتتا كامال تاپقان، دوست - بۇرادەرلىرىدىن ھەتتا جېنىنىمۇ ئايمايدىغان بۇ ئۇستازلىرىغا بولغان ھۆرمەت - ئىخلاسى ھەسسىلەپ ئاشتى. قولىدىكى بار سەرمايىسىنى بۇگۈنلا مۇشۇ توپقا قاتقۇسى، مۇشۇ مىنۇتتىن باشلاپ بۇ توپنىڭ ئايرىلماس بىر ئەزاسىغا ئايلىنىپ كەتكۈسى كەلدى. لېكىن، كۆڭلىدە ئەنسىزلىك بار ئىدى. ئۇ ئۆز زۇۋانىدىن ئۆزگە تىلدىن

بىر سۆزمۇ ئۇقمايتتى. سەرمايىسىمۇ چاغلىقلا ئىدى. قولىدىكى سەرمايىدىن يارى ھاجىنىڭ پۇلىنى چىقىرىۋەتسە، ئۆزىگە بۇ توپقا تەڭلىگۈدەك بىرنەرسە ئاشمايتتى. شۇڭا، ھازىرچە جىممىدە تۇرۇپ، ئەھۋالغا قاراپ ئىش تۇتۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

ئەخمەتجان ھاجى كۆپ گەپ قىلمىدى. مۇساجان ئۆز قولى بىلەن دەملەپ ئىلپ كىرگەن سالا چېيىدىن پات - پات ئوتلاپ قويغىنىچە يەرگە قاراپ ئولتۇردى.

— شۇڭ تۇرۇۋېلىشمۇ ئەڭ ياخشى جاۋاب دېگەندەك جىمىپ كەتتىڭىزغۇ، بۇرادەر؟ — سورىدى سالىمھ ھاجى، — بۇ پىلانغا ئاۋاز قوشقۇڭىز يوقمۇ؟

— يوقسۇ، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى، — مەن خوتەنلىك قېرىنداشلىرىمنى بەك چۈشىنىپ كەتتىم. ئىشىنىڭ بېشىدا ھاياجىنى ئۇستۇن بولغىنى بىلەن، ئۇزاق ئۆتمەيلا ھاياجىنى بېسىلىپ، دېگەن گېپى جايىدىلا قالىدۇ. شۇڭا، بۇگۈنكى مەسلىھەتىمىزمۇ مۇساجاننىڭ مۇشۇ ئاشخانىسىدىلا ئۇنتۇلۇپ قالامدىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن.

ئالىمجان بۇ گەپلەر ئۆزىگە قارىتىپ دېيىلمۇاتقاندەك بىر تۇيغۇدا ئوڭايسىزلاندى. چۈنكى، ئۇ بايىلا شۇنداقراق خىيالنى سۈرۈپ كۆرگەنىدى. چىرايىغا تەپكەن قىزىللىقنى، پېشانىسىدىن تەپچىرەۋاتقان تەرنى سالىمھ ھاجى تېخىمۇ ئۇلغايتتى:

— تولىمۇ ھەق گەپ قىلدىڭىز، قېرىندىشىم. بىز خوتەنلىكلەر دېمىسىمۇ ھاياجان تىپىغا تەۋە خەلق. ياخشى گەپ، تەسىرلىك ئىشلاردىن بىرەمدىلا قىزىپ، ئۇخلاپ ئويغانساقلا ھەممىنى ئۇنتۇپ قالىمىز. ئەمەلىيەتتە مىللىتىمىزگە ھېسسىياتقا ئەمەس، ئەقىل - ئىدراكقا تايىنىپ ئىش كۆرىدىغان كىشىلەر بەكمۇ زۆرۈر. لېكىن، ئاغرىنىش بىلەن ھېچ ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ. دۇنيادىكى نۇرغۇن ئىشلار تولىمۇ قىيىن شارائىتتا رويابقا چىققان. شۇڭا، ئىشنى باشلاش ھەممىدىن مۇھىم.

— يەنە بىر گەپ، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى، — بىرلا ۋاقىتتا كۆپ ئىشقا كۆڭۈل بەرگەن كىشىنىڭ ھەممە ئىشى مەغلۇپ بولىدۇ. شۇڭا، زاۋۇتنى ئاۋۋال بىر جايغىلا قۇرايلى. چەت ئەلدە زاۋۇت قۇرمايلى. ئىشلىگەن مەھسۇلاتنى ساتىدىغان تارماق ماگىزىن ماڭدۇرايلى.

بۇ مەسلىھەتكە ياری ھاجىمۇ قوشۇلدى. بۇ بىرنەچچەيلەننىڭلا كۆچى بىلەن ئۇنداق چوڭ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن تېخنىك، ھېسابچى، تىلماچ قاتارلىق ئىختىساسلىق خادىملارنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى مىسال كەلتۈرۈپ چۈشەندۈردى.

— سىلەرنى شاڭخەيگە چاقىرىپ، بۇگۈن سۆڭجياڭغا باشلاپ چىقىشىمنىڭ شۇ ۋەجىدىن، — سالماق ئاھاڭدا ئېغىزلاندى سالىھ ھاجى، — بۇ ئاشخانىغا يېقىنلا يەرگە يەتتە ئالمي مەكتەپ جايلاشقان. ئۇ يەرنى كىشىلەر «ئۇنىۋېرسىتېتلار شەھەرچىسى» دەپ ئاتايدۇ. شاڭخەي چەت ئەل تىللىرى ئۇنىۋېرسىتېتىمۇ، دۇنياغا داڭلىق شەرق ئۇنىۋېرسىتېتىمۇ شۇ جايدا. مەن بۇ مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان خوتەنلىك بالىلار بىلەن مەسلىھەتلەشتىم. ئۇلار ئالمي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپلا بىزگە قوشۇلىدىغان بولدى. يەنە تېخى خوتەندىن يىگىرمە نەپەر ئوغۇل بالىنى تالىلاپ قويدۇق. ئۇلارنى شاڭخەيگە ئەكېلىپ، چەت ئەل تىللىرى ۋە تېخنىكا بويىچە تەربىيەلەيدىغان ئىشنىمۇ مەكتەپ بىلەن توختاملاشتىم. كېلەر مەۋسۇمدا ئابدۇجېلىل باشلاپ كېلىدۇ.

— شىمىنچىڭ ئارىلاشقان بولسا، بۇ ئىشتا ئۇنچۇالا ئۇمىد يوق ئىكەن ئەمىسە.

ئالىمجاننىڭ ئېغىزىدىن پوسۇققىدە چىقىپ كەتكەن بۇ گەپ ھەممەيلەننى ئۆزىگە قاراتتى. قىزغىنلىق پەسەيدى. قورۇما — غىزالارغا ئىشتەي بىلەن چوكا ئۇزارتىۋاتقان قوللارمۇ يىغىلدى.

سالا چېيىدىن لىقلانغان پىيالىلەرمۇ ئەينەك ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ قالدى. ئالىمجان يەنە ئوڭايسىزلاندى. ئۇ ئىختىيارسىز دەۋەتكەن گەپىدىن شۇ هامان يېنىۋالدى:

— كەچۈرۈڭلار، خاتا دەپ قويۇپتىمەن. سالىھ هاجى ئىشەنگەن ئادەمدىن مەن شەكلىنىپ يۈرسەم، توغرا بولمايتتى ئەسلىدە.

— مانا بۇ گەپنىڭز توغرا بولدى، — دېدى ياری هاجى، — يان ـ بەللىرىمىزدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قىسمەت، قىلمىشلىرى بىزگە شۇنى ئۆگەتتىكى، بەزىدە يامان دەپ قارىغان ئىشلار تۇرۇپلا ياخشىغا ئۆزگىرىپ قالىدىكەن. ئادەمنۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش. دۇنيادا ئەيىب ـ نۇقسانسىز ئىنسان يوق، مۇكەممەللىك پەقەت ئاللاغىلا خاستۇر. ئابدۇجېلىلنى ئالساق، كۆڭلى ياخشى يىگىت، ئۆزى ئالىي مەكتەپكىچە ئوقۇغان، نەچچە خىل تىلنى بىلىدۇ، هەرقانداق ئادەم بىلەن ئاسانلا چىقىشىپ كېتەلەيدۇ. سۈيۈق مىجەزىگە كەلسەك، ياشلىقىدا قايسى ئەر باسمىغان يول ئۇ؟ خوتۇن ئېلىۋالسىلا تۇزۇلۇپ كېتىدۇ. ئادەم دېگەن قاياقتا باشلىسا، شۇ ياقتا ماڭىدىغان ئېرىنقىنىڭ سۈيىگە ئوخشايدۇ. بىز ئابدۇجېلىلنى ئۆز قوينىمىزغا تارتىشىمىز، ئىمىن ئاخۇن بىلەن جالالىدىن قارىمغا تاشلاپ بەرمەسلىكىمىز كېرەك.

سورۇنىنىڭ كەيپىياتى ئەسلىگە قايتتى. هەممەيلەن يەنە بەس ـ بەستە پىلان، قاراشلىرىنى سۆزلەشكە تۇتۇندى. ئالىمجان ئەمدى بىلدىكى، ئۆزى تېخى بۇنداق ئۇلۇغۋار گەپلەرگە ئاۋاز قېتىشقا خاملىق قىلىدىكەن. بىلگەنلىرى ئاز كېلىدىكەن. كۆرگەنلىرى يېتەرلىك ئەمەس ئىكەن. هە دېسىلا پىكرى خوتەندىن، سامپۇلدىن، قارايانتاقتىن هالقىيالمايدىكەن. سالىھ هاجىمۇ شۇنىڭا ئۇنى «يۇرت كۆرسۇن، ئىش كۆرسۇن، كۆزى ئېچىلسۇن» دەپ چاقىرىپتۇ. مېنىڭ چوڭ ئىشلىرىمغا شېرىك

بولسۇن، ئەقلىنى، كۆچىنى، پۈتۈنى تەك چىقارسۇن دېمەپتۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەمدى تىلىنى يېغىپ، قۇلىقىنى دىڭلاپ، كۆزىنى ئوچىلاپ ئولتۇرغىنى ئەۋزەلدەك تۇرىدۇ.

ئالىمجان ئەمدى باشقىلارنىڭ سۆزىنى بۆلمىدى. باشقىلارنىڭ سۆزلىرىگە جىممىدە قۇلاق سېلىپ، چۈشەنگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى كۆڭۈل بەتلىرىنىڭ ئالتۇن قۇرلىرىغا مۆھۈرلەپ ئولتۇردى. نەچچە كۈندىن بۇيانقى كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى كۆز ئالدىدا قايتا زاھىرلىدى. خاتىجۇۋدىكى قاشتاش ئويمىچىلىق زاۋۇتىدا ئۆزى بىر يىلى كىملەرگىدۇر سېتىپ بەرگەن تاشتىن ئويۇلغان تولىمۇ نەپىس ھېلىقى سەنئەت بۇيۇمىنى كۆرگەندىكى ھاياجىنىنى، سۈجۇۋدىكى خوتەن قاشتاشلىرىدىن ئىشلەنگەن مالىلارنى ساتىدىغان چوڭ بىر سودا سارايغا كىرگىنىدە ئۆزىنىڭ قولى تەككەن بىر پارچە قاشتاشنى تونۇۋالغاندىكى ئىپتىخارىنى قەلب قەسرىگە بۇگۈنكى ھېكمەتلەر بىلەن قوشۇپ سولىۋالدى.

سالىھ ھاجىلارنىڭ مەسلىھەتى قارار تاپتى. يارى ھاجى بىلەن ئەخمەتجان ھاجى يۇرتقا قايتقاندىن كېيىن ئۆزلىرىنى ئوبدان دەڭسەپ، بار روزىغارىنى جەملەپ كۆرىدىغان، قانچىلىكتىن مەبلەغ چىقىرىدىغىنىنى ئۆزلىرى بېكىتىدىغان، سالىھ ھاجى داۋاملىق شاڭخەيدە قېلىپ، قولىدىكى قاشتاشلارنى پۇل قىلغاچ، ياسىلىۋاتقان زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىگە نازارەتچىلىك قىلىدىغان بولدى.

— بىر گېپىم بار ئىدى، — دېدى ئالىمجان تارتىنىپقىنىا، — بىر يىلى مەن رەھمەتلىك توخنىياز ئاخۇنغا سېتىپ بەرگەن بىر پارچە قاشتاشنى ئۇرۇمچىدە ئۈچرىتىپ قالدىم. ھازىر ئەخمەتجان ھاجىمنىڭ ئۆيىدە قالدى. شۇ تاشنى يېپ ئۈچى قىلىپ، پېلەك بويلاپ ئىزدىسەك قاتىللارنى تۇتقىلى بولارمىكىن، دەيمەن.

بۇ گەپتىن ھەممەيلەن ئەندىكتى. سالىھ ھاجى تولىمۇ ئەستايىدىل قىياپەتتە سۆز ئالدى:

— بۇ بەك مۇھىم يېپ ئۇچى ئىكەن. ھەقىقىي مەرگەن دېگەن نامغا ئېرىشىش ئۇچۇن ئوقيا ياخشى بولسىلا كۇپايە قىلمايدۇ، ئەڭ مۇھىمى قارىغا ئېلىش. ئالىمجان ئىنىمىز بۇ نىشانىنى ئوبدان يېرىدىن قارىغا ئاپتۇ. ئەمدىكى ئىشنى يۇرتقا بارغاندا مۇھەممەتجان جۇيجاڭ بىلەن ئوبدان مەسلىھەتلىشىپ بىرنېمە دېيىشكىلار. سەۋزىنى كۆكىدىن ئورۇۋەتمەيلى. ئۇ قاتىللار قانۇن تورىنىڭ سىرتىدا قالمىسۇن. بۇ ئىشقا يەنىلا ساقچى ئىدارىسى بىلەن مۇناسىۋەتتى يېقىن ياري ھاجى مېڭىشىپ بەرسۇن.

سۆھبەت ئاخىرلاشتى. ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. دەل شۇ چاغدا بايانتىن بېرى تاماق، قورۇمىلارنى ئۆز قولى بىلەن ئېلىپ چىققان، سالا چېيىنىمۇ ئۆز قولى بىلەن دەملىگەن غوجايىن مۇساجان مېھمانلارنىڭ ئالدىنى توستى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھەربىرلىرى شىنجاڭلىقمۇ يا؟

ھەممەيلەن توختاشتى. مۇساجاننىڭ ساپ خەنزۇ تىلىدىكى سوئالىنى ئالمجاندىن باشقىلار چۈشەندى. چۈشەندى - يۇ، بۇ سوئال تازا كۆڭلىگە يېقىشمىدى. چۈنكى، خېلىدىن بېرى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە «شىنجاڭلىق» دېگەن ئاتاق باشقىچىرەك مەنىدە ئېيتىلىۋاتاتتى.

— شۇنداق، بىز شىنجاڭلىق، ھەممىمىز ئۇيغۇر. نېمە ئىش بولدى؟

سالىھ ھاجىنىڭ مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ دېگەن گېپىدىن مۇساجان باشتا ئوڭايسىزلاندى، ئارقىدىنلا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ۋەزمىن ئاھاڭدا دېدى:

— خاپا بولۇشماي، ئاشخانىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ قاراپ باقساڭلار بوپتىكەن. ئۇ يەردە بىر مۇساپىر بار. ئۇمۇ سىلەرگە ئوخشاش شىنجاڭلىق ئۇيغۇر، ھالى بەك خاراب.

ئالىمجاندىن باشقىلار ئالدىراپ ئاشخانا كەينىگە مېڭىشتى. نېمە گەپلەرنىڭ بولۇنغىنىنى زادىلا ئۇقالمىغان ئالىمجان بىرپەس

تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن ئۇلارغا ئەگەشتى.

قازان بېشىدىكى تارچۇقتىن ئۆتۈپ، كىچىك ئىشكتىن باش ئېگىپ چىقىشقان سالىھ ھاجىلار ئوچاق يېنىدا كۈل، كۆمۈرگە مىلىنىپ ياتقان بىر گەۋدىنى كۆردى. چاچ - ساقاللىرى سالۋاڭغان، كىيىملىرى يىرتىق بۇ تەن شۇنچىلىك زەئىپ ئىدىكى، يېنىغا ئۇلارنىڭ كىرگىنىنى تۇيغان، تونۇش زۇۋاننى ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئۆرۈلۈپ قارىيالمىدى. قايرىلماقچى بولۇۋىدى، قولىدىكى ھېچىر چۈشۈپ كەتتى. ئاش سۇيىمۇ تۆكۈلدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — تىزلىنىپ تۇرۇپ يۆلەشتۇردى سالىھ ھاجى، — نېمە سەۋەبتىن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانسىز، ئەي ئاللانىڭ بەندىسى؟

— بۇ كىشى تىلسىز. قارىغاندا، بىرەر قانخور تىلىنى كېسىۋېتىپتۇ.

مۇساجاننىڭ بۇ گېپى ھەممەيلەننىڭ باغرىنى ئەزدى. ئوخشاشلا بىر ئاچچىق سېزىم ھەممەيلەننىڭ بېشىدىن كىرىپ، ئايىغى تامان ئاقتى. قول - قولچە بىچارىنى ئۆرە قىلدى. كۆتۇرۇپ دېگۈدەك ئوچاق بېشىدىن يىراقلاپ، كەڭرىرەك جايغا قويۇشتى. مۇساجاندىن بىر چۆگۈن سۇ بېرىشنى ئۆتۈندى.

سۇ بىلەن سوپۇن ئېلىپ كەلگەن مۇساجان ئېچىنىش ئارىلاش دېدى:

— بۇ بىچارىنىڭ كەلگىنىگە خېلى كۈنلەر بولدى. باشتا بىر چىنە ئاش ئىچۈرۈپلا ئاق چېكىدىغىنىنى بىلىپ، ئاشخانامدىن قوغلىغانىدىم. قارىسام، ئاشخانام ئالدىدا داق يەردە نامراز ئوقۇۋېتىپتۇ. نامازدىن كېيىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىسام، تىلىنى چىقاردى. يېڭىلا كېسىپ تاشلانغىنىنى بىلىپ ئىچىم سىيرىلدى. دىنداشلىق يۈزىسىدىن شۇنىڭدىن بېرى قاراپ كېلىۋاتىمەن بۇنىڭغا. بەزىدە خۇمارى بەك تۇتۇپ كېتىدۇ.

بۇ گەپلەر دېيىلىۋاتقاندا سالىھ ھاجىلار بىچارىنىڭ يۈز - كۆزىنى پاكىز يۇيۇپ ئۇلگۈرگەنىدى. ئەخمەتجان ھاجى چىرايلىق قول لۆڭگىسىنى چىقاردى. يۈزىنى ئاۋايلاپ سۈرتتى. ياڭى ھاجى قاشتاش تارغىقى بىلەن چاچلىرىنى تاراپ قويدى.

بىرپەسنىڭ ئىچىدىلا ئادەم سىياقىغا كىرگەن بۇ بىچارە ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ سۈس كۈلۈمسىرىدى. دەقىقە داۋام قىلغان شۇ كۈلۈمسىرەش ھەممەيلەننىڭ باغرىنى يەنە بىر قېتىم لەرزىگە سالدى. ھەممەيلەن چاپانلىرىنى ئالدىراپ سېلىشتى. ئىسىت، ئورۇقلاپ قوراي سىياقىغا كىرىپ قالغان تەنگە ھېچبىرىنىڭ كاستۇمى دەل كەلمىدى. باشقىلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقىنىنى ئەمدىلەتىن بىلگەن ئالىمجان ئۇستىدىكى چاپانىنى كۆڭلىكى بىلەن قوشۇپ سالدى. بېلىنىڭ ئۈستى يالىڭاچلانغان بىچارىنىڭ بەدىنىنى ئەخمەتجان ھاجى يېنىشلاپ سۈرتتى. ئالىمجاننىڭ كۆڭلەك، كاستۇملىرى ئوبدانلا يارىشىپ، بۆلەكچىلا ئىسكەت كىرگەن تىلسىز ئىنسانىنى يۆلەشتۇرۇپ ئاشخانىغا ئېلىپ چىقىشتى. سۈيۇقئاش، لەڭمەن بۇيرۇتۇشتى. كۆزىدىن ياش، بۇرنىدىن پوتلا ئېقىپلا تۇرىدىغان بىچارىنىڭ سۈيۇقئاشنى تەستە يۇتۇۋاتقاندىكى ھالىغا قاراپ ھەممىدىن بەك ئالىمجاننىڭ ئىچى ئېچىشتى. ياڭى ھاجىلارنىڭ دەۋتى بىلەن بىچارىنىڭ ئېغىزى ئېچىلىپ، تۇۋدىنلا كېسۈېتىلگەن كۆتمەك تىلىنى كۆرگىنىدە، ۋۇجۇدىنى مۇشۇك تاتلىۋالغاندەك بىر تۇيغۇ چىرمىدى. شۇ تۇيغۇ ئالىمجاننى بىچارىگە تويماي قاراتقۇزدى.

ئالىمجان تۇرۇپلا سىلكىنىپ كەتتى. مۇنۇ بىچارىنى قەيەردىدۇر كۆرگەندەك بىر سېزىم دىلىنى سىيپاپ ئۆتتى. يەنە قارىدى، يەنە ئەسلىدى. قارىغانسېرى تونۇش بىلىنىۋاتقان، ئەسلىگەنسېرى روشەنلىشىۋاتقان بۇ سىيما ئالىمجاننى شۇركۈندۈردى.

— سەن ... سەن ... — دېدى ئالىمجان بىردىنلا، — كېچىدە

كاۋاش سېتىپ، مېنى ئوخدا قويغان پاقا تەلپەك سەن شۇغۇ !
ھەممەيلەن بىردە ئالمجانغا، بىردە تىلسىز بىچارىگە قارىدى.
ئالمجاننىڭ كۆزلىرى كېچىگەن، تىنىقلىرى تاپتىن چىققاندى. تىلسىزنىڭمۇ كۆزلىرى چەكچەيگەن، تەستە شورىغان بىر تال چۆپنىڭ يېرىمى ئېغىزىدا ساڭگىلاپ قالغاندى.

سەككىزىنچى باب

تاش دولقۇن

1

خوتەنده ئەلمساقتىن بېرى كۆرۈلۈپ باقمىغان قاشتاش قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى. بۇ قىزغىنلىقنى كەم ـ كوتسىز ئەسەبىيلىك دېيىشكىمۇ بولاتتى. دېھقانلار بالا ـ ئۇششاقلىرىنى ئەگەشتۈردى. ھۇنەرۋەن ـ كاسىپلار، تېرىچى، مايلامچىلارمۇ مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىشلىرىنى يىغىشتۇردى. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرمۇ ئىشتىن چۈشەر ـ چۈشمەيلا خوتۇنلىرىنى موتوسىكلىتىنىڭ كەينىگە مىنگەشتۈردى. شوپۇرلار رولنى تاشلىدى. باشلىق پۇقرالىرىنى، ئوقۇتقۇچىلار ئۆز سىنىپىدىكى ياش بوغۇنلارنى دەم ئېلىش كۈنى بولار ـ بولمايلا يورۇقلاشقا سەپەرۋەر قىلدى. ئۆمىلەشتىن ئۆره بولغان ئۇششاق بالىلاردىن تارتىپ، چاچ ـ ساقىلى ئۇچتەك ئاقارغان مويسىپىتلارغىچە بۇ قاينامدىن چەتتە قالمىدى. ھەممىسى يورۇقلاشقا قاراپ سەلدەك ئاقتى. ھەممىسى دەريا قىنىغا قارا قۇشقاچتەك يوپۇرۇلدى. يورۇقلاش دەرياسى ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندى. ئاجايىپ قاينام مەنزىره، دىل ـ دىللاردا كۆۋۈجىگەن قىزغىنلىق خوتەن قاشتېشىنىڭ سېھرىي كۈچىنى ھەسىلەپ ئاشۇرۇپ، داڭ ـ تەۋسىپىنى ئەھلى جاھانغا پۇر قىلدى.

خوتەن ئاسمىنى لەرزىگە كەلدى. كوچا ـ كويلاردىكى جىمى گەپ، يىغىن ـ يىغىلىشلارنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى ھەممە سۆزنىڭ باش تېمىسى قاشتاشقا يۆتكەلدى. كۆزلەر قاشتاشتەك

نۇرلاندى. مەڭزلەر قاشتاشتەك چوغلاندى. ئۆي - ئۆيلەردە قويلار سويۇلۇپ، دۇئا - تىلاۋەت ئۆتكۈزۈلدى. ياراتقۇچىدىن غايىب خەزىنىسىنىڭ ئىشىك، تۇڭلۇكىنى كەڭرەك ئېچىۋېتىشنى، ئۆزلىرىگە شۇ خەزىنىدىن رىزىق ئاتا قىلىشىنى ئىلتىجا قىلىشتى.

قاشتاش ئىزدىگۈچىلەرنىڭ ئاۋۇشىغا ئەگىشىپ، قاشتاش ھەققىدىكى ئەپسانە - رىۋايەتلەرمۇ كۆپەيدى. كىمدۇر بىر كۆك نامراتنىڭ بىر كېچىدىلا مىليونېرغا ئايلانغانلىقى، قايسىبىر خىزمەتچىنىڭ دەم ئېلىش كۈنى ئايال - ئۇششاقلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يورۇقچاشقا چىققاندا قېزىۋالغان بىر پارچە قاشتاشنى سېتىپلا خىزمىتىنى تاشلىغانلىقى ھەققىدىكى سۆز - چۆچەكلەردىن قۇلاقلار پاك، سەزگۈلەر گاس بولدى. بىرەر سەۋەب بىلەن يورۇقچاشقا چىقالمىغان بەختسىزلەرنىڭ لەۋلىرى ئارمان بىلەن چىشلەندى، ئۇمىدلىك باغرى كاۋاپتەك داغلاندى.

قاشتاشنىڭ باھاسى تىك سىزىق بويلاپ ئۆستى. قاشتاش قازغۇچىلارنىڭ سانىمۇ تىك يۆنىلىشتە ئاۋۇدى. دۇنيا بىنا بولغاندىن، خوتەن ئاپىرىدە بولغاندىن، يورۇقچاش دەريا بولغاندىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان بۇ خىل ئەسەبىيلىك نۇرغۇنلىغان يېڭى رىۋايەتلەرنى پەيدا قىلدى. «ئاسماندىن چۈشۈپ كەتكەن ئايروپىلاندىكى بوينىغا قاشتاش زۇننار ئېسىۋالغان ئايخېنىمدىن باشقا كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كۆكۈم - تالقان بولۇپ كېتىپتۇ، جەسىتىمۇ تونوغۇسىز بولۇپ كېتىپتۇ، شۇ بىر خېنىملا پەردەك لەيلەپ، يەرگە ساق - سالامەت قونۇپتۇ»، «بۆرەك راكىغا مۇپتىلا بولغان بىر باشلىق يانپېشىغا ئەجدىھانىڭ تولغىنىپ تۇرغان سۈرىتى نەقىشلەنگەن قاشتاش ئاسقۇ ئېسىۋالغانكەن، يىل ئۆرۈلمەيلا كېسىلى شىپا تېپىپ، ئاشىنسى قاشتاشتەك ئوغۇل تۇغۇپتۇ»، «پالانىنىڭ ئوتتۇز يىل ئۆرۈلۈپ كەتمەي ھوقۇق تۇتۇپ تۇرالمىشى قاشتاشتىن ياساتقان تامغا - مۆھۈرىنىڭ خاسىيىتىدىن ئىكەن. شۇ خاسىيەت ئۇ كاتتىباشنىڭ يېگەن

نۇرغۇن پارىسى، قىلغان نۇرغۇن ناشايان ئىشلىرىنى يوشۇرۇپ قاپىتۇ» دېگەندەك ئەپقاچىتى گەپلەر ئۇچىنچى قۇلاققا يېتىپ بارغاندا مىش - مىشلىق خۇسۇسىيىتىنى يوقىتىپ، شەكسىز ھۆكۈمگە ئايلاندى. كالچارىغان ئېغىزلار ئۇ «ھۆكۈم»لەرنى يەنە بىر قۇلاققا تۆكۈرۈپ قويۇشتى. بۇ مىش - مىش گەپ، بۇ ھۆكۈملەرنىڭ قايسىبىرى راست، قايسىبىرى مەۋھۇم، ھېچكىم دىققەت قىلمىدى. يەنە بىرەرى دىققەت قىلمىدىكى، بولۇنۇۋاتقان پاراڭ، غولداۋاتقان خەۋەرلەردە ئالالىكىملەرگە قوغۇندەك، تاۋۇزدەك، تەكىيە، ساندۇقتەك قاشتاشلارنىڭ ئۇچرىغىنى ئېيتىلدى - يۇ، قاپىرىپ سۇ چىقىقان، تىشلىپ قان چىققان مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان قول، ئالمىقانلارغا يىل - يىللاپ ياڭاقچىلىكمۇ قاشتاش ئۇچرىمىغىنىنى ھېچكىم تىلغا ئېلىپ قويمىدى. پەقەت ھەممە كىشىنىڭ ھەقسىز «ياخشى ئۇچۇر» تارقىتىش مەجبۇرىيىتى بارداك بېيىغانلار ھەققىدىكى ئۇچۇر - خەۋەرلەرلا غولداپ، ئۆيىدىن ئەكەلگەن ئاش - ئوزۇقى تۇگىگىنىگە ھەپتە - ھەپتە بولغان، دۇمبىسى قورسىقىغا چاپلىشىپ قالغان تەلەيسىزلەر ھەققىدە بىرەر جۇملە ئۇچۇر بازار كۆرمىدى.

نېمىلا بولسۇن، غولداۋاتقان شۇ گەپلەرمۇ راستتەك قىلاتتى. خوتەندە ئۆزگىرىش بولدى. ۋېلىسىپىت مىنىشكىمۇ قادىر بولالمىغان نۇرغۇن يېزا ياشلىرى ماشىنا، موتوسىكلىتلاردا يۇرىدىغان بولدى. قىڭغىيىپ قالغان كەپە ئۆيلەر يېڭىلاندى. توپا ئۇچۇپ تۇرىدىغان بازارلار ئاۋاتلاشتى. شەھەرگە كۆچكەن «يېزىلىقلار» ئايمۇئاي ئاۋۇدى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بىر خوتەنلىك تاشچى بىر كۈندە ئالتە قېتىم ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ، ئايلىق ئايروپىلان كىراسىنى يۇز مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، «ئايروپىلانغا ئولتۇرۇش چېمپىيونى» بولغانىدى.

«سۇپەتلىك ئۇچۇر»لار پەيدا قىلغان قاشتاش كولاش، قاشتاش قېزىش شامىلى ئاستا - ئاستا بورانغا، بوران قارا بورانغا

ئالماشتى. قارا بوران يۇرت - يۇرتلارغا يېتىپ باردى. بەخىرامان تىرىكچىلىكىنى قىلىۋاتقان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئىشكىلىرىنى تىرىقلىتىپ، ئۆگزىسىنى شاراقلاتتى. ئۇلارنى خوتەن تامان سۆرىدى. نە سۆرىدىكى، ئۇچۇرۇپ خوتەنگە يەتكۈزدى. نە يەتكۈزدىكى، خوتەندە تىنىق ئالغۇچىلىك ۋاقىتمۇ توختاتماي، يورۇقلاشنىڭ ئويمان - ئويمان يارا بولغان قىنىغا تاشلىدى. يىراق - يىراقلاردىن ئۇچۇرما بولۇپ كەلگەن بۇ ئەزىزانە ياۋا كەپتەرلەر خوتەننىڭ يەرلىك قارا قۇشقاچلىرىغا قوشۇلۇپ، ئەزىم دەريا يورۇقلاشنىڭ تىلىنغان باغرىدا كۈنۈ تۇن توپا، تاش كولاشقا تۇتۇندى.

بۇ دولقۇندىن ئالمجان باشتا شادلاندى، لېكىن ئانچە ئۆتمەي ئەنسىزلىككە چۈشتى. خۇشال بولۇشىدىكى سەۋەب: قاشتاش كولايدىغانلار كۆپەيسە، ئۆز نېسىۋىسىنى ئۆز ئەجرى بىلەن تېپىپ يېيەلەيدىغانلار كۆپىيەتتى؛ ئۆمۈر بويى تۇزۇكرەك پۇل ساناپ باقمىغان تالاي قېرىنداشلىرى ئاسايىشلىققا ئېرىشەتتى. ئۆزىنىڭمۇ كۈنساناپ كۆپىيىۋاتقان رىزىق - روزىغارىغا بەرىكەت قوشۇلاتتى. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئىزتىراب چېكەتتىكى، ئۆزى تۇغۇلغان، ئۆزى قىيغىتىپ ئويناپ بالىلىقىنى قالدۇرغان، ئۆزى زىلال سۈيىگە چۆمۈلۈپ، زۇمرەت ئۇنچىلىرىدىن ئىچىپ چوڭ بولغان ئانا دەريانىڭ باغرى قاش - قىرغاقلىرى بىلەن قوشۇلۇپ تىلغىنىۋاتاتتى. ھەممە يەر كولىنىپ، ھەممە يەر زەخىملىنىپ، ئىلگىرىكى بېھىشتەك سايىلىك قىرغاق، داستىخاندەك مېھىرلىك دەريا قىنى ئۇرۇشتا بومبارداىماندىن ئېشىپ قالغان دۆڭلۈكلەردەك خارابلىكە ئايلىنىپ قېلىۋاتاتتى. ئەمدى ئالمجانغا بۇ خارابلىكته پۈت قويغۇدەك بوشلۇق كەملەپ بېرىۋاتاتتى. قارايانتاق، مىلكئاۋاتتىن تارتىپ جىيىنىڭ تايلاققىچە بولغان شۇنچە ئۇزاق دەريا بۆلىكىدە ئۆزى قاشتاش كولىغۇدەك بوش يەر قالمايۋاتاتتى. قاشتاشنىڭ نەرخ - ھاۋاسى ئۆسۈپلا مېڭىۋاتقىنى ئۈچۈن سودىدىن كېلىدىغان پايدىمۇ

چاغلىقلىشىپ قالغانىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ بەشى قاتتى. سالىھ هاجى ئېيتقان «يوروڭقاشنىڭ قاشتېشى توگەيدىغان كۈن» يېتىپ كېلىۋاتقاندەك، پات ئارىدا ئۆزىمۇ قاشتاشچىلىقتىن قول ئۈزۈپ، ئېتىزىغا قايتمىسا بولمايدىغاندەك بىر تۇيغۇدىن ئەقلى گاللاشتى.

ئەپسۇس، ئالىمجان ئەمدى قايسى ئېتىزغا قايتىدۇ؟ ۋەلى مۇدىر دېگىنىنى قىپتۇ. ئالىمجان ئۈرۈمچى، شاڭخەي، سۇجۇۋ، خاڭجۇۋلاردا يۈرگىنىدە هۆددە ئېتىزىنى تارتىۋاپتۇ. باشقىلارغا بۆلۈپقۇ بەرمەپتۇ، كەنتىنىڭ قالدۇرۇق يېرى هېسابىغا قوشۇۋېتىپتۇ. ۋەلىنىڭمۇ ئاساسى بار ئىكەن: تەشكىلىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمايلا يۈرتتىن چىقىپ كەتكەن باشتۇڭ ئالىمجان هەققىدىكى «ئىشەنچىلىك» گەپ ـ سۆزلەر سامپۇلغا ئۇچۇپ كەپتۇ: «ئالىمجان ئەسلىدىن تېنىپتۇ. ئابدۇرېشىتنى دورايدىكەن. ئەمدى دېھقان بولمايدىكەن. يۈرتقىمۇ قايتمايدىكەن. نوپۇستىنمۇ چىقىدىكەن. ئىچكىرىدىن تېپىۋالغان خوتۇنى بىلەن ئەتكەسچىلىك قىلىپ، قانۇنسىز يوللار بىلەن جان باقىدىكەن.»

هۆددە ئېتىزىنى تاشلىغانلار ئابدۇرېشىتلا ئەمەس ئىدى. تېرىلغۇ هوقۇقى، يېرى تارتىۋېلىنغىنى ئالىمجانلا ئەمەس ئىدى. قارايانتاقتا ۋەلى مۇدىر خېلى كۆپ كىشىنىڭ يېرىنى تارتىۋاپتۇ. ئەمەلىيەتتە يەرنى قايتۇرۇۋالغىنى يالغۇز ۋەلى مۇدىرلا ئەمەس ئىكەن. سامپۇل، چاھارباغ، ناۋا، بۇيا يېزىلىرىنىڭ ۋەلى مۇدىر يوق كەنتلىرىدىمۇ يېرىنى تاشلىغان، تېرىلغۇ هوقۇقىدىن ۋاز كەچكەن «گەدەنكەش» دېھقانلار خېلى بار ئىكەن. شۇڭا، ئالىمجان ئەمدى يەر تېرىيالمايدىكەن. ئەمدىكى ياشاش تەڭلىكى كۆز ئالدىدىكى مۇشۇ خارابىگە ئايلىنىۋاتقان يورۇقچاشقىلا باغلىق بولۇپ قاپتۇ.

ئالىمجاننى غېرىبلىق باستى. قەلبىنى چىرماپ كەلگەن بىر تالاي ئىشلار ئۇنى يېتىمسىرەتتى. دېھقان ئۇچۇن تېرىم يېرى بولمىسا قانداق بولىدۇ؟ سالىھ هاجى شاڭخەيدە شۇنچە چوڭ

ئىشقا تۇتۇش قىپتۇ - يۇ، ئۆزىنى ئاتايىن چاقىرىپ ئاپارغانغا تۇشلۇق «مۇنۇ ئىشمغا شېرىك بول»مۇ دېمىدى. ئۇرۇمچىدىن كېلىپلا ئىزدىگەن مۇئاۋىن ساقچى باشلىقى مۇھەممەتجانمۇ ئالىمجاننىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ، «شۇنچە مۇھىم يېپ ئۇچى بىلەن تەمىن ئەتكىنىڭىزگە كۆپ رەھمەت!» دېگەنىدى. ئىدارە رەھبەرلىرىگە شۇ كۈنىلا دوكلات قىلىدىغىنىنى، ئىككى دېلودىكى ئالىمجان ئېلىپ كەلگەن ئۇچۇرلارنى تۇغۇن قىلىپ، مۇشۇ ھەپتىدىلا ئىچكىرىگە ساقچى ماڭدۇرىدىغىنىنى ئېيتقانىدى. ھازىرغىچە ئۇنىڭدىن ھېچ خەۋەر يوق. ياری ھاجى بىلەن ئەخمەتجان ھاجىمۇ قارىماقتا ھەج تاۋاب قىلغانلارلا قاتنىشىدىغان زاۋۇت قۇرۇش ئىشىغا بېشىچىلاپ كىرىشىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، ئۆزىگە بۇ يېقىندا تېلېفونمۇ بېرىپ قويۇشمىدى. قارىغاندا، ئۇلارمۇ ئۆزىنى ھەجگە بارمىغان، دەپ ياراتمىغان ئوخشايدۇ.

ئالىمجان تۇرۇپلا بۇ خىيالنى كۆڭۈل ئېتىزىدىن سۈپۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ نەزەرىدە سالمە ھاجىلار ئۇنداق تار مەنپەئەتنى ئويلايدىغان كىشىلەردىن ئەمەس ئىدى. ئەڭ مۇھىمى ئالىمجان تىل بىلمەيدۇ، تەجرىبىسىمۇ كەمچىل. بۇنى ئۇلار ئوبدان بىلىدۇ، ئالىمجانمۇ بىلىدۇ. شۇڭا، ئالىمجان ئۇرۇمچىدىكى ھېلىقى تاقىر باش غوجايىنىڭ دۇكىنىدا، يۇيۇنۇش كۆلچىكىنىڭ يېنىدا: «خەپ، خوتەنگە قايتىپلا مەخسۇس ئوقۇتقۇچى تېپىپ، خەنزۇچە ئۆگەنمەيدىغان بولسام» دەپ لەۋ چىشلىگەن، شاڭخەيدىكى شۇنچە كۆپ زاۋۇت، سودا سارايلىرىغا بارغىنىدىمۇ ئۇ لېۋىنى يېنىشلاپ يارا قىلغانىدى. لەۋ چىشلىگەن ئۇ ئىشىمۇ ئەخمەتجان ھاجى ئېيتقاندەك «بىر قېتىملىق ھاياجانلىنىش» بولۇپ قاپتۇ. خوتەنگە قايتىپ كەلگەندىن بېرى تىل ئۆگىنىش تۇغۇل بىرەر مەكتەپنىڭ ئالدىدىنمۇ ئۆتۈپمۇ قويماپتۇ.

شۇ بىر قاتار ئىشلار ئالىمجاننىڭ بېشىنى ئەگدى. ئەمدىكى

قەدەملىرىدە نېمە قىلىش كېرەكلىكى ھەققىدە تەكرار ئويلاندى. ئويلاۋەرگەنسېرى بېشى ئېسىلدى. كۆز ئالدىغا «فۇرۇن مەنتاق»دىن سېتىۋالغان توخۇنىياز ئاخۇننىڭ قاشتېشى، شائېخەيدىكى مۇساجاننىڭ ئاشخانىسىدا ئۇچراتقان تىلى شېرىكلىرى تەرىپىدىن كېسۈپتىلگەن مەجرۇھ تەكرار نامايان بولدى. تارتىۋېلىنغان ھۆددە ئېتىزى، كۆز ئالدىدىكى قاشتاش كولاش دولقۇنىمۇ زاھىر بولدى.

ئالىمجان يورۇقچاش بىلەن مۇڭدىشىپ چىققان ھېلىقى كېچىدىن تارتىپ غېرىبسىنغان، كۆڭلى چىگىلگەن مۇشۇنداق كۇنلەردە ئۆزىنىڭ بارچە غەملىرىگە شېرىك، جىمى شادلىقىغا ئورتاق بولۇپ كەلگەن دەريا قىرغىقىنى بويلاپ ئايلىنىدىغان، دەرياغا قاراپ پىكىر يۈرگۈزىدىغان ئادەتنى يېتىلدۇرگەنىدى. بۇگۈن ئاخشاممۇ شۇ ئادىتى ئۇنى بوسۇغا ئاتلاتتى. قىرغاقتا يەنە بىر ئاخشام مېڭىپ چىقتى. ئەتىسىمۇ ماڭدى. قۇمتۇغ ئورنىغا يېڭىدىن بىنا قىلىنغان چوڭ توسمىنىڭ ھەيۋەتلىك مۇنارىغا چىقىپ يىراقلارغا كۆز تىكتى. ئۇسسۇلچىدەك تولغىنىپ، يىلاندەك سوزۇلۇپ ياتقان يورۇقچاشنىڭ باش ئېقىنىنى ئانچە يىراقىچە كۆرەلمىدى. چۈنكى، باش ئېقىن كۆپ سوزۇلمايلا تاقىر دۆڭلۈكلەر، گىرەلەشكەن جىرالار ئارىسىغا كىرىپ كېتەتتى. ئاياغ ئېقىن ئۇزۇن ئىدى. قاشتاش كولىغۇچىلار باش ئېقىندىمۇ، ئاياغ ئېقىندىمۇ مىغىلدىشىپ يۈرەتتى. ئاياغ ئېقىندىكىلەر چوڭ كۆۋرۈككىچە سوزۇلۇشقانىدى. گەرچە لوپ بىلەن ئىلچىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرۇۋاتقان چوڭ كۆۋرۈكنى ئالىمجان كۆرەلمىگەن بولسىمۇ، كۆڭۈل كۆزى كۆردىكى، ئاشۇ چوڭ كۆۋرۈكنىڭ ئاياغ ئېقىنىمۇ نە ـ نەلەرگىچە قاشتاش كولىغۇچىلارنىڭ كەتمەن، گۈرجەكلىرىدىن چىققان شاۋقۇن ـ سۈرەندىن چۆچۈپ ئويغانماقتا ئىدى.

ئالىمجان چوڭ توسمىنىڭ ئېگىز كۆۋرۈكىدىن مىلىكئاۋات قىرغىقىغا ئۆتۈپ، ئۆچەي دەپ قالغان چىغىر يول بىلەن بالا

ۋاقىتلىرىدا قوي پادىلىرىنى دەريادىن ئۆتكۈزۈپ باقىدىغان شېغىللىق تۈزلەڭگە كەلدى. ئىلگىرىكى جىغان، قامغاق، سۆكسۆكلەر بولۇق ئۆسىدىغان بۇ تۈزلەڭ سۇسىراپ، كۆكاتلاردىن بىرەر ئىزنا قالمىغانىدى. ئالىمجان قەلبىگە مەھكەم ئورنىغان بالىلىق ئىزلىرىنى ھىدلىماقچى بولغاندەك ئېڭىشكەنچىلىك ھالدا مېڭىپ، تۈزلەڭنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى تاقىر دۆڭلۈككە يەتتى. ئېگىز دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىققىنىدا مىلىكئاۋاتنىڭ پاكار ئۆگزىلىرى، ئۆگزىلەردە دانلاپ يۈرگەن ئاپپاق كەپتەرلەر كۆرۈندى. مىلىكئاۋاتنىڭ دوڭغاق جىگدىلىرى، ئۆگزىلەردىن سەللا ئاشقان سەگۈ تېرەكلىرى ئۈدۈل قوشنىسى قارايانتاقنىڭ تاشچى ئوغلى ئالىمجاننىڭ ئۆزىگە نەزەر تاشلاۋاتقىنىنى سەزگەندەك، مەيىن شامالدا ئېگىلىپ سالام قىلدى.

ئۆگزىدىن كۆتۈرۈلگەن بىر توپ ئاق كەپتەر لەرزان ئۇچقىنىچە كۆكنى بىرنەچچە ئايلىنىۋېتىپ، ئالىمجان تۈرۈۋاتقان دۆڭلۈككە يېقىنلاشتى ۋە شېغىللىق تۈزلەڭگە قونۇشتى. ئالىمجان كەپتەرلەرگە مەقسەتسىز قاراپ قالدى. غەمسىزلىكىدىن زوقلاندى. كەپتەرلەر شېغىل، توپىدا ئېغىناپ پىتلاندى. كىچىك تاشلارنى قونداق قىلىپ شوخ سەكرەشتى. قۇم دانچىلىرىنى چوقۇلاپ دانلىدى. بۇ جانىۋارلارنىڭ دان دىدارى قالمىغان بۇ تۈزلەڭدىن ئوزۇق ئىزدىشى ئالىمجانغا تۈرۈپلا ئىلھام ئاتا قىلدى. ئۆزىمۇ تۇيماي دۆڭدىن سىيرىلدى. كەپتەرلەر پۈرردە ئۇركۈشتى. ئالىمجان كەپتەرلەرنىڭ ئىزلىرى تېخى ئۆچمىگەن شېغىللىققا كەلدى. ئاۋۋال پۈتى بىلەن، ئارقىدىن تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئالىقانلىرى بىلەن قۇمساڭغۇ شېغىللىقنى كولىدى. ئالىقىنىنىڭ تېرىسى سويۇلۇپ، تىرناقلىرى يېرىلغاندا قولىغا چىلگە قوغۇنچىلىك تاش ئۇرۇندى. ئۇرۇنغان تاشلار ئاز ئەمەس ئىدى. ئالىمجان ھاياجاندىن ئۆره بولدى. كونا دەريا ئىزىنى

بايقىغان كۆڭلى ۋاللىده يورۇدى. كەچتە ئابدۇرېشىتنىڭ بوينىنى چىڭ گىرەلىدى:

— تاقىر باش غوجايىندا نېسى قالغان پۇلغا تۇرتكۇ[1] ئەكەلدۇرەيلى. دەريانىڭ كونا ئېقىن ئىزىنى كولايلى! ماشىنا يېتىپ كەلگۈچىلىك بىر ئاز بولسىمۇ خەنزۇ تىلى ئۆگىنەيلى.

ئەخمەتجان ھاجىغا تېلېفون بېرىلدى. تاقىر باش غوجايىن ئالىمجاننىڭ پىلانىدىن بۆلەكچىلا زوقلىنىپ، تۇرتكۇدىن ئۆزىمۇ بىرنى قوشۇپ ئەۋەتىدىغان بولدى. ئەمما، ئۇ خىل ماشىنا ئۇرۇمچىدە يوق ئىكەن، شەندۇڭدىن ئەكەلدۇرىدىكەن.

ئالىمجان شۇ كۈنىلا سامپۇل يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپكە كەلدى. مەكتەپنىڭ ياشقىنا مۇدىرىنى ئىزدىدى. ئۆزىنىڭ پىلانىنى، خەنزۇچە ئۆگىنىدىغىنىنىڭ ئۆزىلا ئەمەسلىكىنى، تۇغان بېشىدا قاشتاشچىلىق قىلىۋاتقان خېلى كۆپ ياش بالىلارنىڭ تىل ئۆگىنىش ئارزۇسى بارلىقىنى، بۈگۈن تىل مۇئەللىمى ئۇقۇشقىلى كەلگىنىنى تارتىنىپقىنا دېدى. مۇئەللىمنىڭ دەرس ھەققىنى كەم قويماي بىرىدىغىنىمۇ چالا قويمىدى. ياش مۇدىر قولىنى ئىشقىلىدى، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

— بىزنى كەچۈرۈڭ، — قولىنى سوزدى مۇدىر، — سىلەرنىڭ بۇ ئېھتىياجىڭلارغا سەل قاراپتىمىز. ئىلىمگە تەشنا كىشىلەرنى بىلىم - مەرىپەت بىلەن قورالاندۇرۇش بىزنىڭ بۇرچىمىز. مەن بۈگۈنلا خەنزۇ تىلى مۇئەللىمىدىن ئىككىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرەي. سىز ئۇلارغا ھەق تۆلەيمەن دەپ ئاۋارە بولماڭ. ئوقۇتقۇچىلىرىمىزمۇ سىلەرگە بىلىم بەرگىنىدىن ئېتىبارلىنىدۇ. ئەنە شۇنىڭ ئۆزى ئەڭ يۇقىرى ھەق.

ئابدۇرېشىتنىڭ چوڭ ئايۇنىسى سىنىپ بولدى. باشتا يىگىرمىدەك ياش تىزىملاتقاندى، نەچچە كۈنگە بارمايلا دەرس ئاڭلىغىلى كەلگەنلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئايۇان كىچىكلىك قىلدى.

---

① تۇرتكۇ — توپا تۇرتۇش ماشىنىسى.

ياش مۇدىر قارايانتاققا ئۆزى چىقتى. ئايۋاندا تولۇپ ئولتۇرغان بۇرۇتلۇق، ساقاللىق بۇنچە كۆپ ئوقۇغۇچىنىڭ دەپتەرلىرىنى تىزىغا قويۇپ، ئىخلاس بىلەن ئۆگىنىۋاتقىنىنى كۆرۈپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى:

— قارايانتاق باشلانغۇچ مەكتىپى بىلەن ئۇقۇشايلى. بوش سىنىپى بولسا بېرىپ تۇرسۇن. ئەگەر بوش سىنىپى بولمىسا، سىلەرنىڭ دەرس ۋاقتىڭلارنى تەڭشەيلى. ئوقۇغۇچىلار دەرستىن چۈشكەندە ئوقۇڭلار.

تاقىر باش غوجايىن كۈنى دېگۈدەك تېلېفون بېرىپ، ئەھۋال سوراپ تۇردى. چىن غوجايىنمۇ ئەھۋال سوردى. تۇرتكۈنىڭ ئىشىنى ئۇمۇ ئۇقۇپتۇ. ئۆزىمۇ ئالىمجان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ماقۇل كۆرسە شۇ ماشىنىدىن بىرنەچچىنى ئېلىپ خوتەنگە كېلىدىكەن. خوتەندە ئۆزى قاشتاش قازىدىكەن. بۇ گەپلەرگە باشتا كەچ كۈرستا دەرس ئۆتۈۋاتقان ۋىجدانىم مۇئەللىم تىلماچلىق قىلىپ بەردى. تاقىر باش غوجايىن ئەكەلدۈرگەن ماشىنىلار خوتەنگە قاراپ يولغا چىقىشقا يېقىن ئالىمجان ئۆزى بىۋاستە سۆزلەشتى. باشتا كېكەچلەپ، ھەجىلەپ دېگىنى بىلەن سۆزلىگەنسېرى ئۆز مەقسىتىنى ئۇقتۇرالايدىغان بولدى.

يورۇقلىقاشتىكى ئاۋاتلىققا يېڭى مەنزىرە قېتىلدى. گۈركىرەپ توپا تۇرتۇۋاتقان، تاش، شېغىل كولاۋاتقان ئىككى ماشىنىنىڭ ئۈنى يىراقلارغىچە ئاڭلاندى. توزۇغان بوخۇناق، ئۆرلىگەن چاڭ - توزان مىلىكئاۋاتتىن ئۆتۈپ، توساللانىڭ بولۇق قوناقلىقىغچە يەتتى. تۇرتكۇ كېچە - كۈندۈز تاتاتلاپ يېقىن ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ئارامىنى بۇزدى، شېرىن ئۇيقۇسىنى قاچۇردى. دەريا قىنىدا دۇم يېتىپ تاش كولاۋاتقانلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى. دېھقانلار دۈركىرىشىپ كېلىشتى. ساقاللىرىنى تۇتاملاپ، ئۆزلىرىنىڭ بىر - ئىككى ئايدا قىلىدىغان ئىشىنى مۇنۇ مەخلۇقنىڭ بىر كېچە - كۈندۈزدىلا تاماملايدىغىنىدىن ھەيران -

هەس قېلىشتى.

— بالام ئالىمجان، بۇ ئەقىل كاللىڭىزغا قانداق يەتتى؟ — سوراشتى ئۇلار، — شېغىل توپىنىغۇ تۇرتەرسىز. كونا ئېقىننىڭ تېگىدىكى قاشتاشنى بۇ تۇرتكەك بۇقا بىلەن قانداقمۇ ئىلغاپ چىقارسىز؟

راست، بۇ تەرىپىنى ئالىمجان ئويلاشماپتۇ. مويىسپىتلىك دېگەن ھامان باشقىچە بولىدىكەن. ئۇلارنىڭ شۇ گېپى بىلەن قاشتاش قېزىشنىڭ يېپىيېڭى بىر ئۇسۇلى مىلىكئاۋاتنىڭ مۇشۇ تۇزلىڭدە ئىجاد بولدى: ئاۋۋال تۇرتكۇ يىللار بورىنى نە - نەلەردىن ئەكېلىپ تىندۇرغان كونا ئېقىننىڭ ئۇستىدىكى قېلىن بىر قەۋەت قۇم توپىنى تۇرتۇپ، ئەسلىدىكى دەريا قىنىنى تاش قاتلىمىغا يەتكۇزۇپ ئېچىپ بېرىدىغان، ئاندىن دېھقانلار ئېچىلغان دەريا يۇزىدىن چوڭ - كىچىك تاشلارنى بىرمۇبىر قومۇرۇپ ئىلغاپ، ئارىسىدىن قاشتاشنى تاللىۋالىدىغان بولدى.

توپا قاتلىمىنىڭ قېلىن، تېپىزلىكى ئوخشاش ئەمەس ئىدى. بەزى يەرلەرنىڭ بىر - ئىككى مېتىر كەلسە، كۆپلىگەن جايلارنىڭ يەتتە - سەككىز مېتىر، ھەتتا ئون نەچچە مېتىر كېلەتتى. ئون نەچچە مېتىر قېلىنلىقتىكى قۇم توپا تۇرتۇلىدىغان بولسا بىر ئىككى كۇندىلا ئاۋۋال چوڭ قۇم دۆۋىسى، ئارقىدىن قۇمتاغ ھاسىل بولاتتى. بۇ ھالدا توپىنى بەك يىراقتا تۇرتۇش مۇمكىن بولمايتتى. شۇڭا، ئالىمجان تۇرتكۇنى ھەيدەپ بەرگۈچى ئۇستاملار بىلەن مەسلىھەت قىلىشتى. قوشنا دېھقانلارمۇ ئەقىل كۆرسەتتى. بەلگىلىك بىر دائىرىنى بۆلەكلەپ، ئاۋۋال شۇ بۆلەكنىڭ توپا، شېغىللىرى تۇرتۇلىدىغان، تەگدىكى قورام تاشلار كۆرۈنگەن شۇ جايغا دېھقانلار چۈشۈپ تاش قاتلىمىنى كولايدىغان بولدى. كولانغان ھەربىر بۆلەك «كان» دەپ ئاتالدى. كان كولاشنىڭ بارلىق چىقىمىنى ئالىمجان ئۇستىگە ئالىدىغان، دېھقانلار قېزىپ چىقارغان قاشتاشلىرىنى ئالىمجانغا سېتىپ بېرىدىغان بولۇشتى. ئاۋۋالقى رەتتىكى كان تولۇق

قېزىلىپ بولغاندا، يېڭى بۆلەكنىڭ توپىسى تۈرتۈپ كېلىنىپ، تېشى قېزىۋېلىنغان ئازگاللار تۈزلىنەتتى.

ئالىمجان ئالدىراش بولۇپ كەتتى. بامدات نامىزىدىن كېيىنلا كان بېشىغا يۈگۈرمىسە بولمايتتى. كەچ كىرەر - كىرمەيلا دەپتەر - قەلەم سېلىنغان بوغچىسىنى يۈدۈپ، تىل كۈرسىغا چاپاتتى. ئۆي ئىشى، بالىلارنىڭ جىمى تەربىيەسى مۆمىن خوتۇن ئىبادەتخانغىلا تاشلىنىپ قالدى. تۈرتكۈگە كېتىدىغان سالياركا، سىلىقلاش مېيى، شوپۇرلارنىڭ ئۈچ ۋاقلىق تامىقى دېگەنلەرگە ئابدۇرېشىت يېتىشىپ بولالمايتتى. روزىتوختى باشتا بىر - ئىككى ھەپتە تولۇق قاراشقىنى بىلەن، كېيىنچە «ئاق يەردە توپا سورۇپ يۈرىدىغان بۇنداق ئەخمەقلىق» نى ئۇ راۋا كۆرمىدى. يەنىلا تۇغان بېشىدىكى ئاۋات بازار، شۇ بازاردا بولۇۋاتقان ئۇششاق سودا روزىتوختىنىڭ كۆڭلىنى رام قىلدى. ئۇنىڭغا رىزقىنى بۇنداق غايىبتىن ئىزدىگەندىن كۆرە بازاردىكى نەق پايدا مىڭ ئەۋزەل بىلىندى.

— ئۇ تېرىچى گېپىنى ئوچۇق قىلسۇن، — كايىپ قالدى ئابدۇرېشىت، — جاپا تارتقاندا ھېچ يەردە يوق. قاچان بىر تاش ئۈچرىسا ئېغىزىنى يوغان ئېچىپ، ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولىدۇ. ھەممە ئادەمگە: «ئالىمجانلار بىلەن شېرىكلىشىپ، مىللىكئاۋاتتا كان كولاۋاتىمەن» دەپ يۈرۈپتۇ. شېرىك دېگەن شۇنداق بولامدا؟

ئالىمجان ئۈندىمىدى. دېمىسىمۇ ئابدۇرېشىتنىڭ ئېيتقانلىرى راست ئىدى. قارايانتاقتىن كاتەك كولانغان ھېلىقى چاغدىمۇ نەچچە ئايدا ئۈچراتقان قاشتاشتىن روزىتوختىمۇ پايدا بۆلۈشتى. مەتقۇربان ئاخۇنلار سېتىپ بەرگەن قاشتاشقىمۇ شېرىك بولدى. يەنە ئون نەچچە كۈن قارىسىنى كۆرسىتىپ قويۇپ، تۇغان بېشىغا كېتىۋالدى. ئاللا رىزىق ئېيتىپ، بۇ كانلاردىن نېسىۋە چىققۇدەك بولسا يەنە كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ كەلسە، قوغلىغىلى بولاتتىمۇ؟ بولمايدۇ. ھەپتىلىك بولسىمۇ ئەجرى بار،

تۇرتكۈده ھەققى بار، دېيىلىدۇ. چىققان تاشقا شېرىك ئېتىلىدۇ. پايدا كۆرۈلسە تەڭ ئۈچكە بۆلۈنىدۇ.

بۇلارمۇ ئالىمجاننى ئويلاندۇردى. ئۆزى بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ ئايلاپ، يىللاپ قىلغان ئەجرىنىڭ ئاخىرقى نەتىجىدە روزىتوختىنىڭ ھەپتىلىك ئەجرىگە باراۋەر بولىدىغىنىغا قورسىقى كۆپتى. لېكىن، بۇ كۆپۈكمۇ تېزلا جىمىپ كەتتى. ئۇنى يەنىلا قورامىلىقتىكى شۇ كېچە، قىيالىقتىكى شۇ ئارغامچا جىمىتىۋەتكەندى.

ئالىمجانلارنىڭ پۇلى تۈگىدى. تۇرتكۇ كۈنىگە بىر باك سالىياركىنى پاك ـ پاكىز ئىسقا ئايلاندۇرۇپ، ئاسمانغا پۇرقۇۋېتەتتى. توختىماي پۇرقۇپ چىقىۋاتقان قاپقارا ئىس ئەمەلىيەتتە نەق پۇل دېمەكلىك ئىدى. سىلىقلاش مېيىدىنمۇ ھەپتىسىگە ئىككى باك كېتەتتى. چوڭ ـ كىچىك سايمانلارنىڭ بۇزۇلۇپلا تۇرۇشى، ئۈستاملارنىڭ رېمونت قىلىشىنى بىلمەسلىكىمۇ چىقىمنى ھەسسىلەپ كۆپەيتىۋەتتى. ئۇچ ئاي توختىماي ھەيدەلگەن توپا قېزىش ماشىنىسى ئۈچ ـ تۆت كاننى ئىشلەمچى دېھقانلارغا بوشىتىپ، يېڭى بۆلەككە ئاتلانغاندا، شوپۇرلار بۇ ئايلىق ئىش ھەققىگە قول سوزدى.

ئالىمجانلاردا پۇل تۈگىگەن، پۇل ئورنىغا قەرز ئاۋۇغاندى. ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت كۆزى يەتكەن ھەربىر كىشىدىن قەرز ئالدى. ئۈستاملار بۇنى بىلىشتى. خېلى كۆپ ماي پۇلىنىڭ نېسى بولغىنىنمۇ ئۇقتى. بۇ ئاي، بۇ ھەپتىلەردە تاماقلىرىدىكى گۆش، تۇخۇملارنىڭ ئازلاپ قالغىنىنىڭ ۋەجىنى، دەسلەپ كان ئېچىشقا باشلىغاندىكى تۆكمە قىلىنغان كاۋاپ، گۆشگىردىلەرنىڭ ئەمدى نېمىشقا مىلىكئاۋاتتىن باتىنغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئاڭقىرىشتى. ئۈستاملار ماي يۇقى قوللىرى بىلەن بۇرنىنى ئېرىتىشتى. قارىداپ كەتكەن پەلىيىنى قۇنالغۇ كاپپا ئالدىغا تاشلىدى:

ـــ ئۆيىمىزدە جىددىي ئىش چىقىپ قاپتۇ. ھەپتە ـ ئون

كۈنلۈك رۇخسەت بېرىشكەن بولسىلا. ئىش ھەققىمىزنى ئېلىپ بېرىپ ...

2

— سىز ھە دېسىلا ئاشۇ قاشتاشچىلارنىڭ ئىشى بىلەنلا قالىدىكەنسىز. ئۇنىڭغا نېمانچە كۈچەيسىز؟ ئۇلار بىلەن بىرەر مەنپەئەتلىك چېتىشلىقىڭىز بارمۇ يا؟ نەچچە ئاي پالاقلاپ يۈرۈپ، تۈتۈپ كەلگەن گۈمانداركىز ئاقبالىخان بولۇپ چىقىپ كەتتى. مېنىڭ يۈزۈمنى قىلمىغان بولسا ناھەق سولاقتا ياتقۇزغىنىمىز ئۈچۈن ئۇنىڭغا تۆلەيتتۇق. يەنە تېخى يۈزىكىز قىزارماي ئۇرۇمچىگە، ئىچكىرىگە ساقچى ئەۋەتسەك دەيسىز. ئۇنىڭدىن كۆرە گەپنى ئوچۇق قىلىپ، مەن بېرىپ ئويناپ كېلەي، دېمەمسىز؟!

مۇھەممەتجان ئاچچىقتىن بوغۇلدى. بوغۇلۇش دەستىدىن ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولدى. ئۇ قانداقسىغا بوغۇلمىغاي؟ ئىلگىرى ھەربىر دوكلات، ھەربىر ئىلتىماسىنى تولۇق تەستىقلاپ، ئۆزىنىڭ قاراش، تەھلىلىگە باش لىڭشىتىدىغان باشلىق ئەمدى تۇرۇپلا ئۆزگەردى. ئۆزگەرگەندىمۇ ئانداق ـ مانداق ئەمەس، بىر يۈز سەكسەن گىرادۇس ئۆزگەردى. بولۇپمۇ بىر ئوبدان سوراق قىلىنىۋاتقان ھېلىقى ئىككى گۈمانداركى باشلىق تۇيۇقسىز قويدۇرۇۋەتكەندىن تارتىپ قارايانتاق، بىزلىيغا مۇناسىۋەتلىك ھەممە دېلودا، قاشتاشقا چېتىشلىق ھەربىر گەپ ـ سۆزدە مۇھەممەتجاننىڭ بىرمۇ قارشى، بىرمۇ دېلو تەھلىلى باشلىقا ياردىمى قويدى. ھەممىسىدە ئۆزىلا قول شىلتىپ بۇيرۇق بېرىدىغان، ئۇستەل مۇشتىلاپ ھەيۋە كۆرسىتىدىغان بولۇۋالدى.

مۇھەممەتجان ئىشخانىسىغا قايتىپ چىقىپلا شەپكىسىنى كىيىم ئاسقۇغا ئىلدى. گالىستۇكىنى بوشاتتى. كىرىسلوغا

ئۆزىنى تاشلاپ ئوتقىدىسىغا ياتتى. تاماكىنى ئۇلاپ دېگۈدەك چېكىپ، كۆڭلىدىكى بارچە غەشلىكنى تاماكا ئىسى بىلەن قوشۇپ چىقىرىۋەتمەكچى بولغاندەك زەرب بىلەن پۇۋلىدى.

ئىسىت، تاماكا ئىسى ھېچبىر غەشلىكنى يوق قىلالمىدى. ئۇمىدلىك ئارزۇسى ئارمان پېتى، ھەسرىتى ھەسرەت پېتى كۆڭۈل بېتىدىن ئورۇن ئالدى.

مۇھەممەتجاننىڭ كۆز ئوتىدا بوغۇزىغچە لۆڭگە تىقىلغان، كۆز قارىچۇقى پۇلتىيىپ، قۇلاقلىرىدىن قان چىققان توختىياز ئاخۇننىڭ ئېچىنىشلىق جەسىتى، يېتىملىك كوچىسىدا ئاھۇزار چېكىپ نالە قىلىۋاتقان ئۇچ نارەسىدەسى زاھىر بولدى. شۇ چاغدا ئاشۇ بىچارە بالىلار ياشقا تولغان كۆزىنى مۇھەممەتجاننىڭ شەپكىسىدىكى مۇقەددەس دۆلەت گېربىگە تىككەنىدى. ئۇمچەيگەن لەۋلىرىنى مۇھەممەتجاننىڭ پېشانىسىغا تەگكۈزۈپ تۇرۇپ: «دادامنىڭ قاتىلىنى چوقۇم تېپىپ بېرىڭ!» دەپ ئۆتۈنگەنىدى. مۇھەممەتجان تۇيۇقسىز ناھىيە بازىرىدىكى باشقا بىر دېلوغا ئالماشتۇرۇلۇپ، قارايانتاقتىن قايتىش ئالدىدا توختىياز ئاخۇننىڭ ئۆيىگە بېرىپ مەرھۇمنىڭ بالىچاقلىرى بىلەن خوشلاشتى. شۇ چاغدا ئىشكنىڭ كېشىكىگە بېشىنى تىرىگىنىچە مىسكىن بىر ھالدا قېلىپ قالغان ياش چوكان مۇھەممەتجاننىڭ كۆزلىرىگە تىك قارىيالمىغان بولسىمۇ، ئۇمىد بالقىپ تۇرغان كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇشلاپ، مۇھەممەتجاننىڭ مەزمۇت قەدەملىرى توپلىق يولدا قالدۇرغان ئويۇق ئىزلارغا مەيۈس باققانىدى. كېيىن نېمە ئىشلار بولدى؟ ساقچى مەكتەپنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمىگەن نەدىكى بىر لاتا قاسقاسنى ئۆزىنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرۇۋېتىپتۇ، يوق يەردىن ئالمىجاننى باغلاپ كىرىشتى. ھەق ـ ئادالەت دېگەن بىر ھاكىمىيەتنىڭ ئۇل تېشى! ساقچى دېگەن شۇ ئۇل تاشنىڭ ھىماتچىسى! بۇنچىلىك ساۋاتنى ئىدارە باشلىقىنىڭ بىلىمسىلىكى مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، ئالىمجاننى بۇ ھىماتچى ئەمەس، يارى ھاجى بىلەن ئىدارە

باشلىقىنىڭ بىر دەملىك سۆھبىتى سولاقتىن چىقاردى. كىرىيەلىك جۇۋازچىنىڭ ئۆيىدىن ھېلىقى كاۋاش تاشنى ئىككى يۈز يۆەنگە سېتىۋېلىپ كەلگەن چىرىلىق پالكۆز بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىدىن ئۇ كاۋاشنى خوتەنگە ئەكەلگەن ئەبلەخ ئىقرار قىلىدىغانغا ئاز قالغانىدى. باشتا «بۇ دېلونى قەتئىي بوشاشماي، ئۇزۇل ـ كېسىل پاش قىلىپ چىقىش كېرەك!» دەپ ئۇستەل مۇشتلىغان باشلىق بىر كېچىدىلا «دەلىل ـ ئىسپات تولۇق بولمىغان گۇماندارنى قانۇن بويىچە قويۇۋېتىش كېرەك» دەپ چۈشتى. توغرا، دېلو بېجىرىشتە پاكىت ئاساس، قانۇن ئۆلچەم. بۇ دېگەن قېتىمقا نەم ئۆتمەيدىغان ھەقىقەت. لېكىن، ئالىمجان «فۇرۇن مەنتاق»دىن ئۆز پۇلىغا سېتىۋېلىپ كەلگەن قاشتاش، شاڭخەيدە سالىھ ھاجى داۋالىتىۋاتقان تىلسىز مەجرۇھ پاكىت ئەمەسمىكەن؟ «فۇرۇن مەنتاق»نىڭ غوجايىنى كۆپەيتىۋالغان كىملىك پاكىت ئەمەسمىكەن؟ باشلىقنىڭ: «قاچانلا قارىسا، خەلق ساقچىلىرىمىز ئىگىلىگەن ئەھۋاللارنى ئاساس قىلماي، نەدىكى ئالدىغا تۇك ئۇنمىگەن ساۋاتسىز دېھقانلارنىڭ گەپلىرىنى پاكىت قىلىۋالمىدىكەنسىز!» دېگىنى نېمىسى؟ بوپتۇ، ئالىمجاننىڭ ئېلىپ كەلگەنلىرىنى پاكىت دەرىجىسىگە تېخى كۆتۈرۈلمىگەنمۇ دەيلى، ھېچبولمىغاندا يىپ ئۇچى دېگىلىمۇ بولمامدۇ؟ قېنى بىزنىڭ: «خەلق ئاممىسىغا تايىنىش، خەلق ئاممىسىغا ئىشىنىش، خەلق ئاممىسىنى سەپەرۋەر قىلىش» دېگەنلىرىمىز؟

يىپ ئۇچى دېگەن شۇنداق بولىدۇ. يىپنىڭ شۇ ئۇچى چىڭ تۇتۇلۇپ، يىپ قويۇۋېتىلمەي ئاخىرقى ئۇچىغىچە سىيرىپ بېرىلغاندا، كېرەكلىك ھەقىقىي پاكىت نامايان بولىدۇ. مانا شۇ چاغدىلا ھەق بىلەن ناھەق، جىنايەت بىلەن رەزىللىك قانۇن ئالدىدىمۇ، خەلق ئاممىسى ئالدىدىمۇ ئايدىڭ بولىدۇ. ناھەق قان تۆككۈچىلەر، رەزىل ئالدامچىلار قانۇننىڭ ئادىل سوتىدا قىلمىشىغا لايىق جازاغا بۇيرۇلىدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا ئەدلى ئادالەتنىڭ نۇرى خەلقتىن ئىبارەت ئاجىز توپنىڭ بېشىنى

سىيپاپ، قەلبىنى يوروتۇپ، دىلىنى ئىللىتىپ، ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ھىمايىسىگە ئېرىشىدۇ.

مۇھەممەتجان كىرىسلودىن ئۆزە بولدى. ئۇستەلدىكى ئەينەك ئاستىغا باستۇرۇپ قويۇلغان سۈرەتلەرگە ئاستا قارىدى. سۈرەتلەر ئارىسىدا ئىداره باشلىقى بىلەن ئۆزىنىڭ بىللە چۈشكەن سۈرەتلىرى ئەك كۆپ ئىدى. ئىداره باشلىقىنىڭ يالغۇز چۈشكەن سۈرەتلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. بۇ سۈرەتلەردە ئىداره باشلىقىنىڭ مەيدىسىدىكى «خىزمەت كۆرسەتكەن»لىك ئوردېن، مېدالليرى يالتىراپ تۇراتتى. ئوڭ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىن چېكىسىگىچە سوزۇلغان روشەن تاتۇق ئىزىمۇ ھۆرمەتكە سازاۋەر بۇ باشلىقنىڭ ئۆتكەن شانلىق يىللىرىنىڭ يالدامىسى سۈپىتىدە مۇھەممەتجاننىڭ ھۆرمەت، قايىللىقىنى ئاشۇرۇپ تۇراتتى. ياش، قىرانلىقىدا تىللاردا داستان بولغۇدەك شانۇ زەپەرلەرنى قۇچقان، ئاۋامنىڭ قايىللىقى ۋە مايىللىقىنى ئۇتقان، شەجەرىلىك ئىزلارنى قالدۇرغان باشلىق پېنسىيە يېشىغا يېقىنلاشقانسېرى نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ؟ گەرچە مۇھەممەتجان ئۆزى چوقۇنىدىغان، ئۆزىگە ئۇلگە دەپ قارايدىغان بۇ باشلىقىنىڭ بىرەر ناشايان ئىشىنى سەزمىگەن بولسىمۇ، بايامقى گەپلىرى، يېقىندىن بۇيانقى خىزمەت پوزىتسىيەسىدىن ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا قېرىلىق يەتتىمكىن، دەپ ئويلاپ قالدى.

مۇھەممەتجان ئاپتوماتىك چايداندىن بىر ئىستاكان قايناق سۇ قۇيدى. قۇرۇغان لەۋلىرىنى نەملىدى. بايىاتىن ئۆزىگە قاتتىق تەككەن باشلىق ھەققىده قايتا ئويغا چۆمدى. مۇھەممەتجان بۇ ئىدارىگە تەقسىملىنىپ، جىنايى ئىشلار رازۋېدكا ئەترىتىگە بۆلۈنگەنده، باشلىق شۇ ئەترەتنىڭ يېتەكچىسى ئىكەن. ئۇ چاغدىكى خىزمەت قىزغىنلىقىغا، ھېچ نەرسە توغرا كەلمەيدىكەن. نە دەم ئېلىش كۈنلىرىده خوتۇن - بالىلىرى بىلەن بەخىرامان ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىش، نە بىرده‌م - يېرىم‌ده‌م پۇتلىرىنى ئۇزۇن سوزۇپ راھەتلىنىپقىنا ئۇخلاش يادىغا

كىرىپمۇ چىقمايدىكەن. قولىدىن «هولمېسنىڭ دېلو رازۋېدكا قىلىشى» ناملىق كىتاب چۈشمەيدىغان، دېلو يۈز بېرىپ بولغۇچىلا چوڭ بولسۇن - كىچىك بولسۇن، ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ، جىنايەتنىڭ جان يېرىنى نەق تۇتىدىغان ئۇ يېتەكچىنىڭ نامىنى ئاڭلىغان ھەربىر گۈمانىدار ئىشتىن ئېغىنى نەمدەيدىكەن.

ئۇ چاغلاردا خىزمەت قىزغىنلىقى ئۇرغۇپ تۇرغان مۇھەممەتجان بۇ باشلىقنى تۇرمۇشتىكى پاسىبانى، خىزمەتتىكى ئۇلۇگىسى، دېلو پاش قىلىشتىكى قابىل يېتەكچىسى، دەپ تونۇيتتى. بېشى قاتقان ھەر تۈگۈن، ئەقلى يەتمىگەن ھەر سوئالدا ئۇنىڭدىن تەلىم ئالاتتى. قارىغاندا، باشلىقا ئەمدى ھەقمەتەن قېرىلىق يەتكەن ئوخشايدۇ.

مۇھەممەتجان نەچچە كۈنگىچە ئاچچىق ياغ يۇتۇۋالغان موزايدەك خامۇشلا يۈردى. كۆز ئالدىدىن توختىماي ئاخۇنۇمنىڭ ئېچىنىشلىق سىيماسى، ئايال - ئۇششاقلىرىنىڭ ساقچى فورمىسىغا ئۆمىد بىلەن باققاندىكى مەيۈسانە كۆزلىرى، ئالىمجاننىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ كەلگەندىكى ھاياجان قاپلىغان چىرايى زادىلا كەتمىدى. ئۇ كۆرۈنمىلەرگە شاڭخەيدىكى تىلسىز مەجرۇھنىڭ بىچارە تۇرقىمۇ، سالىھ ھاجىنىڭ كۈنىگە دوختۇرخانىغا مۇسۇلمانچە ئاش - تاماق توشۇۋاتقان ھاتەمچە كۆرۈنۈشمۇ گىرەلىشىپ كەتكەنىدى. باشلىقنىڭ ئۆزىگە بەرگەن تەنبىھىمۇ ئۇ كۆرۈنۈشلەرگە ئولىشىپ قۇلاق تۇۋىدىن زادىلا نېرى كەتمىدى.

مۇھەممەتجان ماشىنىسىنى ھەيدەپ مىلىكئاۋاتنىڭ بوخۇناق باسقان تۇزلىكىگە كەلگەندە ئالىمجان تۇرتكۈنى ئۆزى ھەيدەۋاتاتتى. ئابدۇرېشىت بۇزۇلۇپ قالغان يەنە بىر ماشىنىنىڭ قايسىبىر زاپچىسى بىلەن ھەپىلىشىۋاتاتتى.

— ئىداره ئۇ گەپلىرىگىلارغا ئىشەنمىدى، — دېدى مۇھەممەتجان قورام تاشلاردىن قوپۇرۇلغان، ئۇستىگە بورا

تاشلانغان كاپپىغا كىرىۋېتىپ، ــ قارىغاندا، ئىككىمىز ئوغرىلىقچە بولسىمۇ ئۇرۇمچى، شائخەيلەرگە بىر قېتىم بېرىپ ـ كەلمىسەك بولمىغۇدەك.

ــ نېمىشقا ئوغرىلىقچە بارىمىز؟ ــ ئالىمجان ئەجەبلەندى، كۆزلىرى چىمچىقلىدى، ــ ئۇ جىنايەتچىلەرنىڭ بىرسىنىڭ كىملىكى تاقىر باش غوجايىندا بار. يالغان كىملىكىمۇ، راستىمۇ، ساقچىلار تەكشۈرۈپ بىلەلەيدۇ. مېنى پوقىا دەسسەتكەن قويمىچىلارنىڭ بىرسىنى سالىھ ھاجى بېقىۋاتىدۇ. گەپ قىلالمىغان بىلەن ئىما ـ ئىشارەت بىلەن بولسىمۇ مەقسىتىنى ئۇقتۇرالايدۇ. شۇنچىلىك ئېنىق پاكىتلارغا ئىشەنمەيدىغان قانداق ئىدارە ئۇ؟

ئالىمجاننىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى مۇھەممەتجاننىڭ كۆڭلى تۇيۇپ تۇراتتى. بۇ يەرگىمۇ ئاتايىن شۇنىڭغا چىققانىدى. لېكىن، قانۇن دېگەن ھېسسىياتنى ئەمەس، نەق پاكىتنى ئاساس قىلىدۇ. كۆڭلى تۇيغان، يۈرىكى ئىشەنگەن ھەرقانداق نەرسىنى جىنايەتنى بېكىتىپ، جازا ئۆلچەشنىڭ دەلىل ـ ئاساسى قىلغىلى بولمايدۇ. دېلوغا مۇناسىۋەتلىك ئادەملەرنىڭ ھەربىر ئېغىز گېپىگە سەل قارالمىسىمۇ، ئىسپات، پاكىتلارنى ئىنچىكە، ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ دەلىللەشكە توغرا كېلىدۇ. شۇنداق بولغاندىلا «بىرمۇ ياخشى ئادەمگە ئۇۋال قىلماسلىق، بىرەرمۇ ئەسكىنى قانۇن تۇرىدىن چۈشۈرۈپ قالماسلىق» پىرىنسىپى ئەمەلدە كۆرۈلىدۇ.

مۇھەممەتجان بۇ قائىدە ـ پىرىنسىپلارنى ئالىمجانغا ئىخچام، چۈشىنىشلىك قىلىپ سۆزلىدى. ئالىمجانمۇ باش لىڭشىتىپ تۇرۇپ ئاڭلىدى. ئاڭلاشىنغۇ ئاڭلىدى، ئەپسۇس، ئۇرۇمچىگە ئۇ بارالمايدىكەن. مۇھەممەتجان كۆرۈۋاتقان بۇ كانلار كولىنىپ يېرىم بوپتۇ. ئالىمجانلارنىڭ ئالغان قەرزى كۈنسېرى ئېشىۋېتىپتۇ. توپىسى يۆتكىلىپ بولغان كانلاردا يۈز نەچچە دېھقان تاك ئېتىش بىلەن ئىشقا چۈشۈپ، زاۋال بىلەن

گەسلەرگە قايتىدىكەن. قاشتاشنىڭ قاچان ئۇچراپ، قاچان پۇلغا ئايلىنىدىغانلىقىغا بىرنېمە دېگىلى بولمايدىكەن. بۇ ھالدىكى ئالىمجان ئۇرۇمچى تەرەپكە كەتسە، باشلىغان ئىشى بۆشۈكىدىلا تۇنجۇقىدىكەن. «بارنىي ئوغرى ئالدى، يوقىنى رەسۋال» دېگەندەك، تىلسىز گاچىغا قويۇلۇپ كەتكىنىنى ئاز دەپ، بۇ يەردىكى چىقىم - دەسمايىنىمۇ ئۆزۈر بويى قايتۇرۇپ كېلەلمەيدىكەن.

— لېكىن، — دېدى ئالىمجان ئىشەنچ بىلەن، — ئۇرۇمچىدىكى ئەخمەتجان ھاجىم سىزنى «فۇرۇن مەنتاڭ»غا باشلاپ بارالايدۇ. ئۇ يەرنىڭ غوجايىنىمۇ ئوبدان ئادەم، سىزگە ماسلىشىدۇ.

راست ئىكەن. ئەخمەتجان ھاجىنىڭ كۆزلىرىدىن ئەقىل ژە قەتئىيلىك چىقىپ تۇرىدىغان بىر ساقچىنى دۇكىنىغا باشلاپ كىرگىنىنى كۆرگەن تاقىر باش غوجايىن بۇگۈن دۇكىنىدا نېمە گەپلەرنىڭ دېيىلىدىغانلىقىنى دەرھال بىلىپ ئۇلگۈردى.

— بولدى، ساقچى كىنىشكىڭىزنى كۆرمىسەمۇ سىلەرگە ئىشىنىمەن، — دېدى غوجايىن قىزغىنلىق بىلەن، — ئالىمجان ھەممىنى دېدى. مەنمۇ بۇ ئىشقا تەييارلىق قىلىپ قويغان.

مۇھەممەتجانلار ئەتىسىلا شىنىڭغا بارىدىغان پويىزغا چىقتى. تاقىر باش غوجايىن بىلەن ئەخمەتجان ھاجىنىڭ «ئايروپىلانلىق بارايلى، پۇتۇن يول چىقىمى بىزدىن» دېيىشلىرىگىمۇ ئۇنىمىدى. ئىداره باشلىقىدىن ئالغان خۇسۇسىي رۇخسەت مۇددىتىنىڭ توشۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ تۇرسىمۇ، دېلو بېجىرىشكە خالىس مېڭىشىپ بېرىۋاتقان بۇ ئىككى كىشىنى ئارتۇقچە چىقىمدار قىلدۇرغۇسى كەلمىدى. پويىزدىن چۈشۈپلا تاقىر باش غوجايىن كۆپەيتىۋالغان كىملىكتىكى ئادرېس بويىچە بىر كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر تاغلىق ناھىيەگە كەلدى. ناھىيەلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تېبەت تىلىدا شۇنداق دېدى:

— شۇنچه يىراق جايدىن كەپسىلەر. ئەلۋەتتە، سىلەرگە پۇتۇن كۈچىمىز بىلەن ياردەم بېرىمىز. هازىرلا ساقچى قوشۇپ بېرەيلى، سىلەرنى بۇ كىملىكتىكى كىشى تۇرۇشلۇق يېزىغا باشلاپ بارسۇن.

مۇھەممەتجان هېچ نەرسىنى ئۇقالمىدى. پەقەت كۈلكىگە گىرەلەشكەن جىددىيلىكتىن مۇنۇ كەسىپدىشىنىڭ ئۆزىگە ئىپادىلەۋاتقان قىزغىنلىقىنىلا هېس قىلدى.

— ئورتاق تىلدا سۆزلىشىڭىز بوپتىكەن، — دېدى مۇھەممەتجان، — مەن گېپىڭىزنى ئۇقالمىدىم.

مۇئاۋىن باشلىق كۈلۈپ كەتتى. كەچۈرۈمدىن كېيىن ساپ ئورتاق تىلدا راۋان سۆزلىدى:

— ناھىيەمىز ئاپتونوم ناھىيە. شۇڭا، كۆپىنچە هاللاردا گەپلىرىمىز ئۆز تىلىمىزغا كېتىپ قالىدۇ. سىز باردىغان يېزىدىكى كىشىلەرمۇ تىبەت تىلىدا سۆزلەيدۇ. ساقچىلىرىمىزمۇ شۇ. مەن سىزگە ئورتاق تىل بىلىدىغان تىبەت ساقچىدىن قوشۇپ بېرەي.

— رەھمەت. لېكىن، بۇ كىملىكتىكى ئىسىمغا قارىغاندا، ئۇ گۇماندار تىبەت ئەمەس.

— بارغاندا بىلىسىز. باردىغان جايىڭىز مىللىي يېزا بولغىنى بىلەن، كۆپ مىللەت كىشىلىرى ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان تاغلىق جاي. مەملىكەت بويىچە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنىچى يېزا.»

تاقىر باش غوجايىن بىلەن ئەخمەتجان هاجىنىمۇ ئۆز كەسىپدىشى دەپ ئويلاپ قالغان ساقچىخانا باشلىقى قول ئاستىدىكىلەرگە بۇيرۇپ، بىرەمدە بەش قوتاز تاپتۇردى. ئىشخانىدا قالغان ساقچىلارغا دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ بۇيرۇدى:

— شىنجاڭدىن كەلگەن بۇ سەپداشلىرىمنى باشلاپ تاغ كەينىگە ئۆتۈپلا كېلەي، مەن قايتىپ كەلگۈچە مۇسۇلمانچە يېمەكلىك تاپقاچ تۇرۇڭلار.

ساقچىخانا باشلىقىنىڭ بۇ گېپىدىن مۇھەممەتجان تولىمۇ خۇرسەن بولدى. دېمىسىمۇ، ئۆزى بىلەن ئەخمەتجان ھاجىنىڭ تۇخۇم بىلەن سوغۇق سۇدىن ئۆزگە تاماق يەپ باقمىغىنىغا نەچچە كۈن بولغانىدى. مۇھەممەتجان «ئۆتۈپلا كېلەي» دېگەن گەپتىن بارىدىغان مەنزىلىنى يېقىنلا جاي بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى. نەدىكىنى، بۇرنىدىن چۈلۈك ئۆتكۈزۈپ كۆندۈرۈلگەن سېمىز قوتازغا مىنىپ قاش قارايغىچە ماڭغاندىمۇ ساقچىخانا باشلىقى قوتازدىن چۈشەيلىمۇ دېمىدى. مۇھەممەتجانمۇ يول بويى بىرەر مەھەللە، بىرەر ئۆي ئۈچراتمىدى. ئۇلار بەئەينى خوتەننىڭ تاغ - ئېدىرلىرىغا ئوخشايدىغان تاقىر تاغلار ئارىسىدا كېتىۋاتاتتى. مۇھەممەتجان مەشىققە تولا قاتنىشىپ، بەدىنى قېتىپ كەتكەچكە يول ئازابى دېگەندەك ئېغىر كەلمىدى. لېكىن، تاقىر باش غوجايىن بىلەن ئەخمەتجان ھاجىنىڭ قوتازدىن چۈشۈۋېلىپ، پىيادە مېڭىۋاتقىنىغا خېلى بولغانىدى.

— سىلەرگە جاپا سېلىپ قويدۇم، — دېدى مۇھەممەتجان ھاسىراپ مېڭىۋاتقان ئىككى ھەمراھىغا قاراپ، — بۇنداق ئۇزۇن يول ماڭمىدىغىنىمىزنى بىلگەن بولساق، سىلەرنى ناھىيە بازىرىدىلا قالدۇرۇپ كېلەركەنمەن.

— ياق، — دېدى ئەخمەتجان ھاجى كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۇ قېتىملىق سەپەر ئۆمرۈمدىكى ئەڭ كۆڭۈللۈك سايياھەت بولدى، پۇل تۆلەپمۇ تاپالمايدىغان دەڭا.

— مەنمۇ شۇ، — دېدى تاقىر باش غوجايىنىمۇ ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ تۇرۇپ، — ئۆزۈمنى جۇڭگودا خوتەندىن باشقا بارمىغان جاي قالمىدى، دەپ يۈرگەنىدىم. ۋەتىنىمىزنىڭ نەقەدەر چوڭ، نەقەدەر گۈزەل ئىكەنلىكىنى بۇگۈن باشقىدىن ھېس قىلدىم، بولۇپمۇ ناھەق ئۆلتۈرۈلگەن بىر قاشتاشچىنىڭ قاتىلىنى ئىزدەپ تۇتۇشقا قاتناشقىنىمدىن تولىمۇ خۇشالمەن.

— ئۆزىڭىز داڭلىق قاشتاشچى تۇرۇپ، قاشتاش يۈرتى بولغان خوتەنگە نېمىشقا بارمىدىڭىز؟

— مېنىڭغۇ خوتەنگە شۇنداق بارغۇم بار. يوروڭقاش دەرياسىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرسەم، دولقۇنلىرىدا ئۇزۇپ باقسام، ھەر خىل قاشتاشنى ئۆز قولۇم بىلەن سۈزۈپ، كولاپ باقسام دەيمەن. لېكىن ...

— نېمە لېكىن؟ — سوردى مۇھەممەتجان.

— پاينەكىبېشىغا توپا قونۇپ قېلىشىدىن قورقىدۇ بۇ تاز، — غوجايىندىن بۇرۇن ئەخمەتجان ھاجى جاۋاب بەردى، — بېشىڭغا سولياۋ خالتا كىيدۈرۈپ ئاپىراي دېسەممۇ ئۇنمىدى.

غوجايىن كۈلدى:

— ئەخمەتجان ھاجىم توغرا دەيدۇ. مېنىڭ كۈنى دېگۈدەك تېلېۋىزوردا بېرىلىدىغان ھاۋا رايى مەلۇماتىنى كۆرىدىغان ئادىتىم بار. ئۆز يۇرتۇمنىڭكىگە دىققەت قىلمىسامmu، خوتەننىڭ ھاۋا رايىغا ھەر كۈنى دىققەت قىلمەن. بىر يىلنىڭ ئۈچ يۈز كۈنىدە توپا ياغىدۇ، چاڭ - توزان كۆتۈرۈلىدۇ دەۋېرىپ، مېنى قورقۇتۇپ قويدى. خوتەندىكى كىشىلەرنى شۇ توپىغا قانداق چىدايدىغاندۇ، دەيمەن. بەزىدە تېخى تېلېۋىزوردا دولقۇن كەتمەن، جۇۋىسىنى كۆتۈرۈۋالغان، چىرايىدىن جەسۇرلۇقى چىقىپلا تۇرىدىغان بىر دېھقاننىڭ مىس رەڭ ھەيكىلىنى كۆرسەتسە، خوتۇن - بالىلىرىمغا: «بىزگە قاشتاش كولىغىلى ماڭغان خوتەنلىكلەر ئاشۇ شۇ» دەپ بېرىمەن. دېمىسىمۇ ئالىمجانغا بەك ئوخشايدۇ ئۇ ھەيكەل، ئورۇقلۇقى بىچارىنىڭ.

مۇھەممەتجان بىلدى: مۇنۇ غوجايىننىڭ باتۇر، ئەمگەكچان خوتەن خەلقىگە بولغان مېھىر - مۇشتاقلىقى ئۆز يۇرتداشلىرىغا قارىغاندا، ئارتۇق ئىكەن. ۋەتەننىڭ بۇ تەرىپىدە كېتىۋېتىپمۇ ئۆز رىزقى چۈشكەن تەكلىماكان باغرىدىكى ئەزىزانە يۇرت خوتەننى ياد ئېتىپ كېتىۋاتىدۇ. لېكىن، خوتەندە كۈنبويى دېگۈدەك توختىماي يېغىۋاتقان توپا - توزاندىن بۇ غوجايىن قورقىدىكەن.

— ھازىر ئۇنچىۋالامۇ ئەمەس، — دېدى مۇھەممەتجان، —

خوتەن خەلقىنىڭ ئون - يىگىرمە يىلدىن بۇيانقى كۆچەت تىكىپ، ئورمان ئەھيا قىلىشى نەتىجىسىدە خوتەندىمۇ ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەر بولدى. باغۋبوستانلىق مەھەللىلەر، ياپيېشىل ئورمان بەلباغلىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتتى. ھازىر خوتەنگە بارغان كىشى نېمىشقا بۇرۇنراق كەلمىگەن بولغىيدىم، دەپ پۇشايمان يەيدۇ.

كەچ كىردى. قىزارغان قۇياش ھەيۋەتلىك چىڭخەي ئېگىزلىكىگە قىيمىغاندەك ئۇچلۇق تاغ چوققىلىرىغا ئېسىلىپ بىرپەسكىنە تۇرۇۋېلىپ، ئاستا - ئاستا تاغ كەينىگە مۆكتى. ساقچىخانا باشلىقى قوتازدىن چۈشتى:

— ئالدىمىزدا چارۋىچىلارنىڭ ئاۋۇلى بار. شۇ يەردە قونۇپ، سەھەردە يولغا چىقايلى.

— يەنە ماڭمامزما؟ — مۇھەممەتجانىنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، — تاغ كەينىگە ئۆتۈپلا كېلەي دەۋاتاتتىڭىز، بىر كېچە - كۈندۈزلۈك يولمىدى بۇ؟

ساقچىخانا باشلىقى كۈلدى. قارىغا مايىل دات رەڭ چىرايى پۈرۈشتى:

— بىز كۆرۈنگەن ئاشۇ تاغلارنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتىدىغان ئىشنىمۇ «بېرىپلا كېلەي» دەپ ئادەتلىنىپ قاپتىمىز. قورقماڭ، ئەتە چۈشكە قالماي مەنزىلگە يېتىپ بارىمىز.

مۇھەممەتجانلارغا ھاردۇق يەتكەنىدى، بولۇپمۇ تاقىر باش غوجايىن بىلەن ئەخمەتجان ھاجى بولالمايلا قالدى. كەلگەنلەرگە يەر تېگىدىن قاراپ خىرىلداپ قويۇپ جىممىدە ياتقان چوڭ ئىتلىق ئاۋۇلغا يەتكىنىدە ئۆزىنى يۇمشاق چۆپ ئۈستىگە موككىدە تاشلاشتى. چېدىردىن بىر قولىنى قولتۇقىغچە ئوچۇق قويغان، تېرە جۇۋىسىنىڭ بېلى كەڭ بەلباغدا چىڭ بوغۇلغان ئاۋۇل ئىگىسى چىقتى. ئىككى قولىنى ئاۋۇال كەڭ يايدى، ئاندىن بوش جۇپلەپ، مېھمانلارغا ئېگىلىپ سالام قىلدى. قېلىن مىلەڭزىنى قايرىپ، مېھمانلارنى شىرداق ئۈستىگە باشلىدى.

— بىز ماڭايلى، — دېدى مۇھەممەتجان تىبەت سەپدىشىغا، — ئاۋۇل ئىگىسىگە دېسىڭىز، مۇنۇ ھەمراھلىرىم مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسا. ئىككىمىز سەپەرنى داۋاملاشتۇرساق.

— يول چاتاق، كېچىدە ماڭساق خەتەرلىك. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى مۇسۇلمان بىر كۇن ھېچنېمە يېمىدىڭلار.

توغرا، مۇھەممەتجان ئۆزىنىڭ قورسىقىنىڭ ئاچلىقىنى ئەمدى ئېسىگە ئالدى. تاقىر باش غوجايىنىغۇ ساقچىخانا باشلىغى يولغا چىقىش ئالدىدا قوينىغا سېلىۋالغان سان گۆشتىن يېدى، ئەمما ئەخمەتجان بىلەن ئۆزى ...

ئاق كۆڭۈل ئاۋۇل ئىگىسى مېھمانلارنىڭ شىنجاڭ دېگەن جايدىن كەلگىنىنى، مۇنۇ ئىككىسىنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتىنىڭ، يېمەك ـ ئىچمەكىنىڭ ئۆزلىرىنىڭكى بىلەن پەرقلىق ئىكەنلىكىنى ئۇقتى. بىر كۇن ئوزۇق ـ تۇلۇكسىز قالغىنىنى بىلگىنىدە كۆزلىرى چىمچىقلىدى. مۇھەممەتجانلارنىڭ نېمىلەرنى يېسە بولىدىغىنىنى سوريدى. ئەگرى ساپلىق تىبەت پىچىقىنى غىلاپتىن چىقاردى.

— مېھمانلارغا قوتاز سويىمەن، دەيدۇ. قوتاز گۆشى ھالال ئىكەنغۇ، — تەرجىمە قىلدى ساقچىخانا باشلىقى، — بۇ يەردىكى كىشىلەرمۇ بايا سىز گېپىنى قىلغان خوتەنلىكلەرگە ئوخشاشلا مېھماندوست.

مۇھەممەتجان قوتاز سويۇشقا قوشۇلمىدى. ئەگرى ساپلىق پىچاقىغا ئېسىلدى. پۇتى چۇشەلگەن قوتاز باغلاقتىن پىشۇپتىلدى. ئاخىر بولماي، «ئەمىسە توخۇ بولسا بوغۇزلايلى» دېدى.

ئىسىت، بۇ ئېگىزلىكتە توخۇ بېقىلمايدىكەن. قوتاز ۋە ئۇزۇن يۇڭلۇق تىبەت قويى بىلەن تىبەت ئۆچكىسىلا بېقىلىدىكەن. مۇنۇ ئاۋۇل ئىگىسىنىڭ قوي ـ ئۆچكىلىرى تاغ كەينىدە قالغاچقا، بۇگۇن بىرەر تۇياق سويالمىغىنىغا ئۆكۈنۇشى بار ئىكەن. شۇ سەۋەبتىن قوتاز سويماقچى بوپتىكەن.

ئاۋۇل ئىگىسى ئۆز ھۇزۇرىدا بۇگۇن كېچە ئىككى مېھماننىڭ قونىدىغىنىنى بىلگىنىدە خۇشاللىقتىن قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالدى. گەمىسىگە يۇگۇرۇپ كىرگىنىچە بىر سېۋەت بۆدۈنە تۇخۇمىنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

— مۇسۇلمان يېگۈدەك نەرسەڭدىن ئاران مۇشۇ بارمىدى، تۇغقىنىم؟ — دېدى ساقچىخانا باشلىقى، — ھەممىنى پىشۇر، يولدا ئېلىۋالىمىز. ئەنسىرىمە، پۇلۇڭنى بېرىمىز.

پۇلنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ساھىبخانا چىرايىنى پۈرۈشتۈردى. بوينىغا ئېسىۋالغان توم تەسۋىسىنى يۇلۇپ دېگۈدەك ئېلىپ، چاقچاق ئورنىدا ساقچى باشلىقىنى قوغلىدى.

قوتاز تېزىكىنىڭ چوغىغا قاقلانغان بۆدۈنە تۇخۇمى بىرپەستىلا پىشتى. ھەممەيلەن ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى. ئاشقىنىنى مۇھەممەتجان سومكىسىغا سالدى. ئېچىلىپ قاينىمىغان بولسىمۇ، شىڭىلدىغان ئاۋاز چىققان قۇم چۆگۈننىڭ يىلمان سۈيىدىن قانغۇچە ئىچىۋالغان مۇھەممەتجان ئورنىدىن تۇردى.

— راستلا ماڭامدۇق؟ — ئەجەبلىنىش ئىلكىدە سورىدى تېبەت ساقچى، — مەن يالغان ئېيتمىدىم، يول ھەقىقەتەن خەتەرلىك. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەرنىڭ كېچىسى بەك سوغۇق.

ئاۋۇل ئىگىسى ئۇلارنىڭ گېپىنى ئۇقالمىدى. تېگىگە يەتمەك بولۇپ تۇرۇۋالدى. ساقچى باشلىقىنىڭ ئۆز تىلىدا ئېيتىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلىغىنىدا بولسا مېھمانلارنىڭ مەقسىتىنى تولۇق ئۇقتى. جىنايەتچىنى تۇتۇشنىڭ مۇھىملىقىنى، ھازىرلا مېڭىش كېرەكلىكىنى، ئۆزى يول باشلايدىغىنىنى ئېيتىپ، تىبەت جۇۋىسىدىن ئۈچنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئەخمەتجان ھاجى بىلەن تاقىر باش غوجايىنغا تۆشەك راسلاپ بېرىپ، ئۆزى ئىككى ساقچىنى ئەگەشتۈرگىنىچە قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ئىككى كۈندىن كېيىن ئىسلاپ كەتكەن مۇھەممەتجاننى قوتازغا ئارتىپ قايتىپ كەلگەن ساقچىخانا باشلىقى ئاۋۇللۇق

قېرىندىشىنىڭ قولىنى چىڭ سىقتى:
— بىز ھازىرلا قايتايلى. سىزگە كۆپ رەھمەت. لوڭبا (يېزا) دىكىلەرگە بۇ تۆھپىڭىزنى دوكلات قىلىمەن.
— يولدا ئېھتىيات قىلىڭلار، — ئاۋۇل ئىگىسى كۆزىگە ياش ئالدى، — بۇ ئۆمرۈمدە مۇسۇلمان دېگەننى تۇنجى كۆرۈشۈم ئىدى. جېنىنىڭ بۇنچىلىك مەزمۇت ئىكەنلىكىنى ئويلىماپتىكەنمەن. بۇنداق ئەزىز مېھمانلارنىڭ كېلىشىنى بۇرۇنراق بىلگەن بولسام، ئوبدان تەييارلىق قىلماسمىدىم؟ خەير، يەنە پۇرسەت كېلىپ قالار. ئۆگەتكىنىم بويىچە ئېغىز - بۇرنىدىن ھۆل لۆڭگىنى ھەرگىز ئېلىۋەتمەڭلار.
قوتازنى تىبەت ساقچى يېتىلىدى. ئەخمەتجان ھاجى بىلەن تاقىر باش غوجايىن مۇھەممەتجاننىڭ ئىككى تەرىپىدىن يۆلەشتۇرۇپ ماڭدى. مۇھەممەتجانلارنىڭ بارغان جايىدىن قۇرۇق قول قايتقىنىنى بىلگىنىدە، ئەخمەتجان ھاجىنىڭمۇ، تاقىر باش غوجايىنىڭمۇ دېمى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى.

3

جالالىدىن قارىي ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقىنىڭ پۈتلىرىنى قۇچاقلىدى:
— ئۆزلىرى مېنىڭ دادام. بېشىم ئۆزلىرىنىڭ شەپقەتلىك ئالقانلىرىدا بىر قېتىم سىلانسا، جىمى پۈتلىكاشاڭلىرىم ئۆزلۈكىدىن غايىب بولىدۇ. ئەمما، بۇ دورەم كېلىشىم مېنىڭ ئىشىم ئۈچۈن ئەمەس، سىلىنىڭ ئىدارىنىڭ ئىشى ئۈچۈن. مۇھەممەتجان دېگەن مۇئاۋىنلىرى شاڭخەيدە يۈرەرمىش. تېخى ئۆزىچە بىر تىلسىز گاچىنى خەت يازدۇرۇپ، مېنى سوراپ يۈرۈپتۇ. سىلىنىڭ خەۋەرلىرى بارمىكىن؟
باشلىقنىڭ تىنىقلىرى تېزلەشتى، بۇرۇن تۆشۈكلىرى بىرده كېڭىيىپ، بىرده تارايدى. قولىدىكى ئىستاكانىنى زەرب بىلەن

يەرگە ئاتتى. قىزىق چاي جالالىدىن قارىيىنىڭ ئۇستىبېشىغىمۇ، ئۇستەلدە مەغرۇر ياتقان بەش باغلام خەلق پۇلىغىمۇ چاچرىدى.

— دېگەنلىرى ئىشەنچلىكمۇ؟

— ئەلھەمدۇلىللا، ئىشەنچلىك. ئۇقۇشۇمچە، مۇھەممەتجاننىڭ چىرايى قارىداپ، تېرىسى كۆيگەندەك ئىسلىشىپ كېتىپتىمىش. قارىغاندا، تاغ ئارىسىدا خېلى ئۇزاق تۇرغان ئوخشايدۇ. ئۇ يەرلەردە نېمە ئىش قىلغاندۇ ئۇ مۇئاۋىنلىرى؟ سىلى مۇھىم بىر ئىشقا بۇيرۇغانمۇ يا؟

ئاخىرقى سوراق ئىداره باشلىقىغا ئۇندەش بولدى. ئۇندەش باشلىقنى يەنە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇشقا مەجبۇرلىدى. باشلىق قولىغا تېلېفوننى ئالدى. نومۇر كۇنۇپكىسىنى كۆچەپ باستى. بۇ چاغدا جالالىدىن قارىي «باشلىقنىڭ تېلېفونى ھازىرلا مەجلىسپ كېتىدىغان بولدى» دەپ ئەنسىرەپ قالدى.

— ۋەي ! نەده سىز؟ ئەتىلا ئىدارىگە قايتىپ ئىشقا چۈشۈڭ. بولدى، باشقا گەپنى قويۇڭ ! دوپپامغا جىگده سېلىشتۇرغا تېخى ئالته قاپاق پىششىقى بار ! قالغان گەپلەرنى ئەته ئىداره پارتكومى يىغىندا بىرنېمە دېيىشىمىز. يىغىنغا قاتناشمىسىڭىز قەتئىي بولمايدۇ !

باشلىقنىڭ ئۆيىده ئولتۇرۇپ خۇپتەن نامىزىنىمۇ ئۇنتۇغان جالالىدىن قارىي ماشىنىسىنى غارقىرىتىپ ھەيدىگىنىچه چوڭ يولغا چىقتى. ئىككى قاسىنقى ئېگىز ئۆسكەن قارا تېرەكلەر بىلەن قاشالانغان لوپ ـ خوتەن تاشيولىنىڭ يىگىرمە كىلومېتىرلىق بۆلىكىنى بىرپەستىلا بېسىپ، چوڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتتى. ئىلچىغا يەتكىنىده، ئۆز ئۆيى تەرەپكه قاراپمۇ قويماي ئۇدۇل ئات بازىرىغا يول ئالدى. گۆشلۈك ئالىقىنى بىلەن ئىمىن سېۋەتنىڭ دەرۋازىسىغا مۇشتلىدى.

ئىشكنى يەنە سېمىز خوتۇن ئاچتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ قولى يۇيۇقسىز ئەمەستۇ؟

— ياق، تېخى قولىنى خېمىرغا تەققۇدەك بولمىدى. تېشىنى ياغلاپ ئولتۇرىدۇ.

جالالىدىن قاربي ياسىداق خانىگە كىرگىنىدە، ئىمىن سېۋەت چوڭ كۆۋرۈك بويىدا يېگىدىن قىزىۋاتقان كالتە بازاردىن بايىلا سېتىۋالغان ئىت بېشىچىلىك بىر پارچە قاشتاشنى چاچ مېيى بىلەن مايلاۋاتاتتى. ئۆيىئىچىنى كونا نەشىنىڭ سۇس پۇرىقى قاپلىغانىدى.

— ماڭىمۇ ساقلىماي چەككەچ تۇرۇپلا - ھە، چىلىمدىن؟

— يۇگۇر - يېتىم ئىشلارغا ھە - ھۇ دېيىشىدىغان ھېلىقى بالىلار كەپتىكەن، بىرەر پىنەكتىن چېكىشتى. چىلىمنىمۇ ئىشلەتمىدۇق. سىلى دۇئا بەرمىسلە چىلىمغا ئوت ياققىلى بولامتىكى. قانداق بولدى ئۇ ئىشلىرى؟

— مۇھەممەتجان دېگەن ئالدى پەشىنى ئەتىلا ئىدارىگە قايتۇرۇپ كېلىدىغان بولدى. قالغان گەپنى شۇ بىرنېمىنىڭ قولىدىكى ئىسپاتقا قاراپ دېيىشىدىغان بولدۇق.

— ھوي، مۇھەممەتجان شاڭخەيدە ئىسپات ئاپتىكەنمۇ؟

— مەنمۇ ئېنىق بىلمىدىم، ئۇ يەردىكى بالىلارنىڭ تېلېفونىدا دېيىشىچە، «گەپ قىلالمىغان بىلەن، خەت يازالايدۇ» دەپ يۇرۇپتىكەن ئۇ تۇكباش. مېنىڭ زادىلا ئۇقالمىغان يېرىم: مۇھەممەتجان چىڭخەينىڭ تاغلىرىنىمۇ ئايلىنىپ يۇرۇپتۇ، چىرايىنىمۇ ئىس ئېلىپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ بالىلار تاغدا بولمىسايا، ئۇ يەرلەردە ئىزىمنى بېقىپ نېمە قىلىپ يۇرگەندۇ، دەيمەن.

بۇ ئىشقا ئىمىن سېۋەتنىڭمۇ ئەقلى يەتمىدى. ئەقلى يېتىپمۇ قالار ئىدى، تازا كۆڭۈلىشىپ كەتمىدى. قارىماققا قارىنىنىڭ بېشىغا چۈشكەن بۇ قاتىلاڭچىلىققا ئېچ - ئىچىدىن چىقىرىپ كۆڭۈل بېرىۋاتقاندەك، پۈتۈن ئەقىل - ھوشىنى جەملەپ باش قاتۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئىمىن ئاخۇنۇمنىڭ شۇ تاپتىكى ئەس - يادى ھازىرلا ماي سۇرتۇپ، چوڭ سولياۋ خالتىغا نەچچە

قات ئوراپ چۈمكىگەن قاشتاشتىن چىقىدىغان پايدىنىك
ھېسابىغا بېرىلىپ كەتكەن. ئوشۇقچە ئىشلارغا كۆڭۈل بەرگۈدەك
رەپتارى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يېقىندىن بۇيان ئۆز پېشىگە
يامىشاي دەپ تۇرغان ئوتمۇ كىچىك ئەمەس. ئەزەلدىن ئۆزىدىن
باتناپ، يامانلاپ باقمىغان بىر قورساق ئىنىسى بارىجان ئانىسىغا
بۇ ئاكىسىنى يامانلاپ بېرىپتۇ. «مېنى بىر پۇل، بىر نانسىز
قويغىنى مۇشۇ ئىمىن ئاكام» دەپ يۇرۇپتۇ. مىشىلداپ ياش
تۆكۈپتۇ. «ئالدىغا نان تىلەپ بارىمەن ...» دەپتۇ. گەدىنىگە
يۈكلەنگەن قەرزلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاكىسى ئىمىن ئاخۇندىن
كۆرىدىكەن. گەرچە قولىدا ئېنىق پاكىت بولمىسىمۇ، ھېلىقى
شېرىكلىشىپ كاتەك كولاش جەريانىدا ئاكىسىنى ئۆزىدىن
يوشۇرۇن بىر ئىش قىلدى، دەپ قارايدىغاندەك قىلىدۇ.

تۇۋا، جاھاندا ئىنساب دېگەن نەرسە بارغانچە ئازلاپ
بېرىۋاتامدۇ، نېمە؟ ئانىغا ئۆز قېرىندىشىنى چېقىشتۇرىدىغان
ئىش نەدە بار؟ شۇ ئانىنىڭ كىچىككىنە قورسقىغا پاتقان ئىمىن
ئاخۇن بىلەن بارىجان خوتەنىنىڭ مۇشۇنچىۋالا كەڭ قوينىغا
پاتمىغىنى نېمىسى؟ شۇنچە كەڭ قاشتاش بازىرىغا پاتمىغىنى
نېمىسى؟ بارىجاننىڭمۇ پۇت ـ قولى ساق، بوينىنىڭ ئۇستىدە
قاپاقتەك پۇسكىيىپ تۇرغان كاللىسى بولغاندىكىن، ئۆز
ئاكىسىدىن باتناپ يۇرگۈچە نەدىكى بىرنېمىلەر تېپىپ يۇرگەن
رىزىق ـ پايدا دېگەننى ئۇمۇ ئىزدىسە بولىدۇغۇ؟ ئۇنىڭ پۇت ـ
قوللىرىنى قورساقتىكى چاغدىلا ئاكىسى كۆتۈرۈپ
چۈشۈۋاپتىكەنمۇ يا؟! بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان ئانىسىمۇ:
«ئۇكىڭنز ياۋاش، تارتىنچاق، نامرات. ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ
قويۇڭ» دەپلا يۇرىدۇ. ياۋاشنىڭ، تارتىنچاقنىڭ بېشىنى سىلاپ،
نامراتنىڭ ھالىغا ئېچ ئاغرىتىپ يۇرىدىغانغا چوڭ ئوغلىنى خەلق
ئىشلار ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قىلىپ تۇغۇپ قويۇپتۇكەنمۇ يا؟

ئىمىن ئاخۇنىنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيۋاتقىنى شۇ ئىدى.
ئۇنىڭ پۇتۇن ئەندىشىسى كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، بىرەر ئېغىز

گەپ قىلار ـ قىلمايلا يۈزى ئۆپكىدەك ئېسىلىپ، پوكاندەك قىزىرىدىغان بىر قورساق ئىنىسى باڭجان تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىۋاتاتتى. كىم ئۇنى تارتىنچاق بولسۇن دەپتىكەن؟ كىم ئۇنى ياۋاش بولسۇن دەپتىكەن؟ بۇ دېگەن ياۋاش ـ يۇمشاق بولىدىغان زامان ئەمەس. بۇ دېگەن تارتىنچاق، خۇدۇكچانلار جان باقالايدىغان ماكان ئەمەس. يۈزى قېرى بۇقىنىڭ تېرىسىدەك قېلىن، ئېغىزى پىلىموت ئوقىدەك تېز، ئەقىل ـ ئىنكاسى چاقماقتەك چاققان بولۇش هازىرقى خوتەن قاشتاشچىلىقىدا ئاقىدىغان بىردىنبىر سورتلۇق مىجەز.

مانا قارا‌ڭ، مۇنۇ كۆتمەك ساقال قارىي ئۆزىدىن ئەقىل سوراپ كىرىپتۇ. ئۆزى تام تۆشۈكىدىن چىققاندەك يالغۇز ئوغۇل، بىرلا بالا تۇرۇپ قىلىۋاتقان ئىشى ئون ئوغۇل قېرىندىشى بارلارنىڭكىنى بېسىپ چۈشىدۇ. هېچنېمىدىن تارتىنىپ، هېچنېمىدىن هېيىقمايدۇ. گۆردىن باشقا كىرمەيدىغان تۆشۈكى، ئانىسىدىن باشقا قانات سۆرىمەيدىغان ئايال زاتى يوق. تاماكىنىڭ كۆيۈندىسىدىن يوغانراق ئەمەل تۇتقان هەرقانداق كاتتىباش بىلەن مۇناسىۋەت باغلىيالايدۇ. «يېڭى قاشتاش سەنئەت ئۆمىكى»دىكى ئۇستا دىراما ئارتىسلىرىدەك مىنۇت ئىچىدە كۈلۈپ، دەقىقە ئىچىدە يىغلىيالايدۇ. قىلىۋاتقان كەسپىگە، مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىشىغا كېچەيۇ كۈندۈز ئىخلاس قىلىدۇ. سوقمچاق كاللىسى هېيلە ـ مىكىردىن، ئەقلى تەپەككۇردىن زادىلا توختاپ باقمايدۇ. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن جاهان ئادەملىرى ئىچىدىكى جىمى گۆلدىن ئەخمەق، بارچە ئاق كۆڭۈلدىن ساددا كىشىلەرنىڭ هەممىسى توپلاشقان خوتەنده يىكتەك يېگانە، يىڭنىدەك يالغۇز تۇرۇپمۇ بۇ قارىيغا پۇل دېگەن ئىشنىڭ ـ تۈگىلۈكىدىنمۇ، تام يېرىقلىرىدىنمۇ يامرىغان سۈدەك ئېقىپ كېلىۋېرىدۇ. شۇڭا، قارىي پۇل، بايلىق دېگەنگە تىقىلىپ كەتتى. قولىنى نەگە سوزسا شۇ يەرگە يېتىدۇ. يان ـ بەللىرىده «هايىت» دېسه ، «هۇيىت» دەپ يۇرىدىغان سار چۈجىسىدىن نەچچه ئونى بار. مانا ئۆزى خوتەندىن

چىقمايمۇ شائخەي، خائجۇڭلاردىكى ئىشتىمن شۇ كۈن، شۇ سائەتتە خەۋەردار بولۇپ تۇرالايدۇ. تېخى بۇمۇ ئاز كەلگەندەك ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن بىر ساقچىنىڭ نەدە تۇرۇپ، نېمە قىلىۋاتقىنىنى شۇ كۈنىلا باشلىقىغا چېقىشتۇرالايدۇ. ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىنى شۇ كۈنىلا مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىشىدىن چورتلا توختىتىپ، يۇرتقا قايتۇرۇپ كېلەلەيدۇ.

خىيالى شۇ يەرگە چۈشكۈن قىلغان ئىممىن سېۋەت تۈيۈقسىزلا جالالىدىن قارىيدىن سوراپ قالدى:

— بۈگۈن قانچىلىك ئاپاردىلا باشلىققا؟

— ئاپارمىدىم. نەق پۇلدىن باشقىسىنى تونۇمايدىغان ئۇ باشلىقىقا كۈندە دېگۈدەك بېرىۋەرسەم، ئالىم جوندىقتىن ئۈندۈرگەن پايدىمۇ ئاشۇ ئاچ كۆز باشلىقنىڭ تويماس قارنىغا كىرىپ تۈگىگۈدەك. «ھالۋىنى ھېكىم يېدى، تاياقنى يېتىم» دېگەندەك، جاننى ئالىقانغا ئېلىپ قويۇپ قىلغان شۇنچە چوڭ ئىشىمنىڭ مېغىزىنى ئۇ قېرى تاتۇق چاقسا، مەن يىل ئاخىرىغا بارمايلا قۇرۇپ كەتكۈدەكمەن. شۇڭا، قۇرۇق قول بېرىۋەردىم.

قارىيىنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى ئىممىن سېۋەت تۈيۈپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئارتۇقچە ئىشقا كۆڭۈل بېرىپ يۈرمىدى. كۈنى دېگۈدەك سىر چېكىشىدىغان قەدىناسلارنىڭمۇ بىر - بىرىدىن سىر تۇتىدىغان مەخپىيىتى، ئۆزئارا يوشۇرىدىغان خىجىلچىلىقى بولىدۇ. ئىممىن ئاخۇنمۇ ئۇكىسى باربجاندىن يوشۇرۇۋالغان ھېلىقى قاشتاشنىڭ ھىد - بۇسىنى مۇنۇ دىلكىشىگە ھازىرغىچە تۈيدۇرمىدى ئەمەسمۇ؟ ۋەلى پاخشەكنىڭ ئۆيىدىكى مەستچىلىك، نەسچىلىكتە ئېغىزىدىن شۇ تازغا دەپ سالغىنى خىرە يادىدا بار. شۇنىڭدىن كېيىن ۋەلى تاز كۈنى دېگۈدەك شۇ كۈنى بىر يەرلەردىن تېپىپ كەلگەن ئۆتنە پۇلىنى سۈيلەپ ئىممىن ئاخۇنۇمنىڭ ئىشكى ئالدىدىن كەتكىلى ئۇنىمىدى. قىمار سورۇنىدىكى قەرزنى قايتۇرغان نەدە بار؟ قىمار كۆرۈپ باقمىغان مايماق تازلار ئۇ قائىدىنى بىلمەيدۇ. شۇنداقتىمۇ

بارىجانغا بىرنېمە دەپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ياغ گەدەن مۇدىرغا قوپال تېگەلمەي يۇرۇۋاتامدۇ؟ شۇڭا، ئۆز ئىشىك، ئۆز ئېغىزىڭغا پۇختا بولۇشۇڭ، باشقىلار سەندىن يوشۇرغان سىرنى كوچىلايمەن، تېگى ـ تەكتىگىچە سىلاشتۇرۇپ بىلىۋالىمەن، دەپ ئارتۇقچە زورۇقۇپ كېتىشنىڭ ئورنى يوق.

ـــ ئىمىن ئاخۇن، چىلىمنى ئېلىپ چىقسىلا قوپسىلا. تازا بىر چەككۈم كەلدى بۇگۈن.

ـــ بەك كەچ بولۇپ كەتتى، قارىم. ماۋۇ خوتۇن «پەيشەنبىلىكىمنى ئالىمەن» دەپ ئەتىگەندىن باشلاپ كۆز قىسىۋاتقان. شۇڭا، باشقا بىر كۈنى چېكەمدۇق يا؟

ـــ قويسىلا ئۇنداق جىن قوشۇقىدەك قىسىلغان كۆزىنى. پۇل بولسا تېخنىكوم مەكتەپنىڭ قىزلىرىمۇ قىسىدىكەن كۆزىنى. بۇ ئۆپكە خوتۇنلىرى كۆزىنى قىسقۇچە باشقا يېرىنى قىسسۇن بۇگۈن. ئىككىمىزنىڭ مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم ئىشىمىز بار دەيمەن...

جالالىدىن قارىنىڭ شۇ گېپى چېكىت كۆرمەي تۇرۇپ، ئىمىن سېۋەتنىڭ چىڭقىلىپ هازىرلا پارتلاپ كەتكۈدەك بولۇپ كەتكەن ئايالى خانىگە باستۇرۇپ كىردى:

ـــ قىسىدىغان يەرنى سىلىنىڭ خوتۇنلىرى قىسسۇن ! هۇ، خوتۇن كىشىنىڭ ئىشتىنىدا ناماز ئوقۇتىدىغان پېسەندى قارىم ! هۇ ...

ئايال كىشىنىڭ ئېغىزى دېگەن مۇشۇنداق بەشكەپ بولىدىغان بولسا ... يا هەزرەت !

ئۇ ئايالنىڭ ئېغىزىدىن ئالا ئىت كىرىپ، سېرىق ئىت چىقتى. جالالىدىن قارىيغۇ بۇ ئىت مىجەز خوتۇننىڭ جىرتاق ئېغىزىدىن چىقىۋاتقان تىل ـ ئاھانەتلەرگە مىتمۇ قىلىپ قويمىدى، لېكىن نېمىلا دېگەنبىلەن ئۆيىگە كەلگەن مېهمانغا تىل ـ ئاھانەت قىلىۋاتقان ئايالىنى ئىمىن سېۋەت هايلاپ، پەسلىمىسە بولمايتتى.

ئىمىن سېۋەتكە ئايالىنىڭ خۇي - پەيلى ئايدىڭ ئىدى. ئۇ ئاسان ئوت ئالمايتتى، ئوت ئالدىمۇ مۇشۇنداق ۋالاقلاپ توختىمايتتى. ئىمىن ئاخۇن يېلىندى، يالۋۇردى، گۆشلۈك ئالىقىنى بىلەن ئايالىنىڭ تەتۇر ئۆرۈلگەن دورداي كالپۇكىنى ئېتىپ كۆردى. ھېچقايسىسى كار قىلمىدى. ئاخىر بولماي، سېمىز خوتۇننى ئاستىغا باسۇردى. ئۇستىگە ئىنجىقلاپ مىندى. كارنىيىنى بوغۇپ، قورسىقىغا تىزلىدى.

— تىللىغىنا - ھە! ئېغىزىڭنى بۇزە - ھە!...

سېمىز خوتۇن خارقىرىدى. نەپسى سىقىلىپ، كۆزلىرى ئالايدى. پۇتلىرى بىر يىغىلىپ، بىر سوزۇلدى. تازا پۇت ئېتىۋاتقىنىدا بىر يېرىدىن «بوف ...» قىلغان سوزۇق بىر ئاۋاز چىقىپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئىمىن سېۋەتنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىن تىل - ئاھانەت ئاۋازى يېرىم - يارتا ئاڭلىنىپ تۇردى. بايات بېرى بىر ئوبدان تاماشا كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بۇ ئۆيگە نېمىگە كەلگىنىنىمۇ ئېسىدىن چىقارغان جالالدىن قارىي شۇ بوغۇق ئاۋازدىن ئېسىگە كەلدى. ئۆزى سەۋەبلىك بىر خۇنخورلۇقنىڭ كۆز ئالدىدىلا يۈز بېرىشىنى خالىمىدى. ئالدىرىماي بېرىپ دىلكىشىنى تارتقۇچلىدى:

— بولدى قىلسىلا، ئىمىن ئاخۇن. خوتۇن كىشى دېگەننىڭ مۇشۇنداق پات - پات رېمونت قىلىپ تۇرغانلىقى زەرەرى يوق. شۇنداقتىمۇ ئەسكى جانغا ئوبدان جاننى سېلىپ بەرمىسلە بىكار. چۈشسىلە، چۈشۈپ كەتسىلە بولدى.

كۆزىگە قان تولغان ئىمىن سېۋەتنىڭ قۇلىقى پۈتكەن، سەزگۈسى خىرەلەشكەنىدى. جالالدىن قارىينىڭ بىر ئوبدان نەسىھەتى ئىشلىمەي قالدى. ئورنىدىن يېرىم كۆتۈرۈلۈپ، تىزىنى پۈكۈپ خوتۇنىنىڭ قورسىقىغا باشقىدىن تىزلىدى. سېمىز خوتۇن يەنە بىرنى «بوف» لىدى. شۇ سادا بىلەن تەڭ ئاۋازى ئۆچتى.

جالالدىن قارىينى سۈر باستى. ھېچبىر ئەھمىيىتى يوق بۇ جېدەلگە ئارىلىشىپ قالغىنىغا ئۆكۈندى. بايات بېرى قولىنىڭ

ئۇچىدىلا تارتقۇچلاپ، ئېغىزىنىڭ ئۇچىدىلا ھايلاپ قويغىنىغا تۇرۇپلا ئۆكۈندى. بار كۈچىنى ئىككى بىلىكىگە جەملەپ، ئىمىن سېۋەتنى كۈچەپ تارتقۇچلىدى. ئىمىن سېۋەت كۆتىكىدىن قومۇرۇلغان قېرى توغراقتەك يىقىلدى.

توۋا، ئايال كىشىنىڭ جېنى دېگەنمۇ چىڭ يەردە ئىكەن. كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىگە قاراپ جېنى چىققان جالالىدىن قارىي ئېغىزىنى ئېچىپلا قالدى: سېمىز خوتۇن گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك بىر دومىلاپلا ئورنىدىن تۇرۇپ، پۇشۇلداۋاتقان ئېرىنى يۆلىدى. ئىمىن سېۋەت ئۆرە بولغىنىدا كىيىملىرىنى تۈزەشتۇرۇپ قويۇپ، ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— توۋا، خوتۇنلىرىنىڭ دوراسىنى ئوبدان بېرىدىكەنلا سىلى. تاياق ئەي بولمىدىكەن - ھە، خوتۇنلىرىغا؟

— بەزىدە.

ئىمىن سېۋەت شۇنىلا دېدى. تازىلىق ئۆيىگە كىرىپ يۈزىنى يۇيۇپ چىقتى. ھۇجرا ئۆيىدە كىيىم يۆتكىدى. خوتۇنى كۆتۈرۈپ چىققان جانان چەينەكتىكى چايىنى بىر شاپىلاق بىلەنلا ئۆرۈۋەتتى. جالالىدىن قارىيىنىڭ يېڭىدىن تارتقىنىچە سىرتقا ماڭدى. بوسۇغىدىن چىقار - چىقمايلا دېدى:

— قېنى شۇ كۆزىنى قىسىدىغان تېخنىكومنىڭ قىزلىرى؟ تاپسىلا ئىككىنى، ھەممە پۇلى مەندىن !

— يوق. چاقچاق گەپ ئۇ.

— ئېغىزلىرىغا پوق ! بۇگۈن مەيلى كىم بولسۇن، چات ئارىلىقىدا تۆشۈكى بارىدىن ئىككىنى تاپىلا. تاپالمايدىغان بولسىلا كۆرگۈلۈكلىرىنى كۆرسىتىمەن !

— نېمە قىلسىلا، مەن رازى. لېكىن ... ئاۋۋال گېپىمنى ئاڭلىسىلا، بۇگۈن كېچە جالاپنىڭ ئىشىنى قويايلى. بۇگۈن دېيىشىدىغىنىمىز تۆشۈك ئىشىدىن نەچچە ھەسسە مۇھىم ئىش ...

بارغانچە پەسلەپ كېتىۋاتقان بۇ ئاۋازدىن كۆڭلى ئىزىغا

چۇشكەن سېمىز خوتۇن قان سىرغۇاتقان جاۋنغىينى يالاپ قويۇپ، دەرۋازىنى تاقىدى.

جالالىدىن قارىي ماشىنىسىنى ھەيدەپ گۈلباغقا كەلدى. ئىمىن سېۋەتنىك تىنىقلىرى تېخىچە ئېگىز - پەس چىقۇاتاتتى. «كۆڭۈللىرى نېمە تارتىدۇ؟» دېگەن سوئالغىمۇ تۇزۇك جاۋاب بەرمىدى. «بايا دېدىمغۇ !» دەپلا قويدى. جالالىدىن قارىي ماشىنىنى يەنە ھەيدىدى. مۇنچا كوچىسىنى ئايلىنىپ، كەچلىك بازارغا كەلدى. كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، ئۆزىنى يۆلەنچۈككە تاشلىغىنىچە ئولتۇرغان ئىمىن سېۋەتنى چۇشۇشكە دەۋەت قىلىشقا ئېغىزى بارمىغان جالالىدىن قارىي ماشىنىدىن ئۆزى چۇشتى. ئاخىرقى بازارچىلارنىڭ تەۋەك، پەشتاختىلىرىدىن ئالغۇچىلىكى بارلىكى يېمەكلىكلەرنىڭ ھەممىسىدىن سېتىۋالدى. چوڭ ئىككى سولياۋ خالتىنى توشتۇرغان جالالىدىن قارىي ماشىنا تەرەپكە بۇرۇلدى. دەل شۇ چاغدا كوچىنىڭ كەڭلىكىنى ئۆلچەۋاتقاندەك بىر ئۇيان، بىر بۇيان دەلدۇگۇنۇپ مېڭىۋاتقان مەستتىن بىرى جالالىدىن قارىيغا سوقولدى:

— كۆ ... كۆزۈڭگە قاراپ .... ماڭە ۋاي ھېجىقىز !... ۋوي قارىم ئاكامكەن بۇ. ئەسلام ئەلەيكوم ... قا ... قارىم ئاكا ... ۋاھ، ماڭا ... ئېلىپ ماڭغان ئوخشايدۇ ... بۇ نەسىلەرنى ... كە ... كەلسىلە بىر رومكىدىن ئىچىپ بۇگۈن ...

جالالىدىن قارىي ئۆسۈك بۇرۇتلار ئارىسىدىن سېسىق ھاراق پۇرىقىغا قوشۇلۇپ چىقىۋاتقان بۇ ئاۋازنى تونۇدى. بۇ باربجاننىڭ ئاۋازى ئىدى. شۇنداقتىمۇ چاچلىرى ئۆسۈپ كەتكەن، پەش، ياقىسى قۇسۇق بىلەن بۇلغانغان باربجاننى كۆرمەسكە، تونۇماسقا سېلىپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى. ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى - يۇ، بايا تىن بېرى ئىمىن سېۋەتكە ئېيتماقچى بولغان پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا مۇشۇ باربجاننىڭ كېرىكى بولىدىغانلىقىنى كۆڭلى تۇيۇپ قالدى. كاللىسىغا چاقماق تېزلىكىدە كەلگەن شۇ ئوي جالالىدىن قارىينىڭ قۇچىقىنى كەڭ ئاچۇردى. قولىدىكى

نەرسىلەر بىلەن قوشۇپ باربجاننى قۇچاقلىدى:
ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، باربجان ئىنىم، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىدىغانسىز؟ ... مېڭىڭ مەن بىلەن.
ـــ ئى ... ئىچەمدۇق؟ قارىم ئاكا ...كام ... بىلەن ئىچىپ ... بۇگۈن ...
ـــ مۇشۇنداق پىت بازىرىدا كەلسە ـ كەلمەس ھاراق ئىچىپ يۈرىدىغانلاردىنمۇ سىز؟ مەن بىلەن مېڭىڭ دەيمەن. سىز دېگەن كىمنىڭ ئىنىسى ـ ھە؟ بۇنداق مەست ـ ئەلەس يۈرسىڭىز بولمايدۇ.
ـــ دەرد ... دەرد ئىچۈردى، قا.. قارىم ئاكو!
باربجان ئۆزىنى جالالىدىن قارىينىڭ باغرىغا تاشلىدى. قارى سەنتۈرۈلۈپ كەتتى. شۇندىمۇ باربجاننى يۆلەشتۈرگەن ھالدا ماشىنا يېنىغا كەلدى. قولىدىكى نەرسىلەرنى يولىنىڭ ئوتتۇرىسىغىلا قويۇپ، ماشىنا ئىشىكىنى ئاچتى. ماشىنا ئىچىگە بىر قاتىسىق پۈراق باستۇرۇپ كىردى.
ـــ دەرد ... ئېغىركەن ... دەرد !
تونۇش ئاۋاز، تونۇش تىنىقتىن ئىمىن سېۋەتنىڭ تېنى شۇركۈندى. ئەمدىلا جايىغا چۈشكەن نېرۋىسى يەنە قوزغالدى. كۆزىگە ئىلىنىشكەن ئۈيقۇمۇ ئاللىقاياقلارغا قاچتى. گويا ئىنىسى باربجان ھازىرلا ياقىسىدىن ئالىدىغاندەك، ھاراقنا كۆنۈۋالغاندىن بۇيان يانىپىشىغا ئېسىۋالغان غىلاپلىق پىچىقىنى قىنىدىن سۇغۇرىدىغاندەكلا بىر قورقۇنچلۇق تۇيغۇ ئىمىن سېۋەتنى پۈكلەپلا قويدى. باربجان كەينى ئىشىكتىن ئۆمىلەپ دېگۈدەك ماشىنىغا چىقىۋاتقان شۇ دەقىقىدە ئىمىن سېۋەت ئالدى ئىشىكتىن چۈشۈپ ئۈلگۈردى.
ـــ نى.. نېمە قىلغانلىرى بۇ، ئىمىن ئاخۇن؟ ئۈكىلىرى باربجاننى ئەكەلسەم، ئۆزلىرى ماشىنىدىن چۈشۈپ كېتەملا؟
ـــ ئا ... ئاكاممۇ بارمىدى بۇ يەردە؟ ئاكا ... ئاكو ... سەن مېنىڭ باي ئاكام ... ـــ باربجانمۇ ماشىنىدىن سىيرىلىپ

چۈشتى. كېتىپ قالاي دەپ تۇرغان ئاكىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلدى، — مەن ئىچمەيتتىم ... سەن بىلمىسەن، مەن ... مەن ھاراقكەش ئەمەس ... دەرد ... دەرد يامان كېلىپ ...

ئىمىن سېۋەت ئىنىسىنى ئىتتىرىۋەتتى. باربجان يىقىلدى. جالالىدىن قارىي يۆلىمەكچى بولۇۋىدى، سوزۇلغان قولىنى ئىمىن سېۋەت سىلكىپلا توختاتتى:

— ھوي قارىم، بۇگۈن ئىچىمنى پۈشۈرغىلىلا ئىزدەپ كەلگەنما مېنى؟! بۇنداق ئېشەك سۈيدۈكى ئىچىدىغان گۈينى يېنىمغا باشلاپ كېلىپ، ئانىلىرىنىڭ ھەققى بارمىدى مەندە؟!

بۇ ئۇنلۈك ئاۋازدىن باربجان خېلىلا سەگىگەن بولسىمۇ، لېكىن جالالىدىن قارىينىڭ يۈرىكى قوزغىلىپ كەتتى. ئېغىزى ئېچىلىپ، ساقاللىرى تىترىدى. پۈتۈن ئەزايىمۇ ئۇ تىتىرەككە تەڭكەش بولدى. شۇنداىمۇ ئۇ تىتىرەك، ئۇ تەڭكەش دەقىقە ئىچىدىلا توختىدى. بۇنداق ھۆركىرەش، بۇنداق تىتىرەشلەرنى تولا كۆرۈپ پىشىپ كەتكەن جالالىدىن قارىي شۇ ھامان ئۆزىنى ئوڭشاپ، باربجاننى يۆلىدى:

— بىر قورساق ئىنىلىرى بۇ ھالدا يۈرسە ...

— بۇنداق سۈيدۈك ئىچىدىغان گۈي بىلەن بىر تۇغقان ئەمەس مەن !

— بى ... بىر تۇغقانلىقتىن تاندىڭما، ئاكا؟ ئاكو ! ...

— تاندىم ! ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا تاندىم ! سېنىڭدەك بىر تۇغقىنىم يوق مېنىڭ !

— ياق، ئۇنداق دېمىسىلە، ئىمىن ئاخۇن، يامان بولىدۇ.

— ھەرقايسىڭ تېخى يامان بولۇش دېگەننى بى ... بىلىشەمسەن؟ ھۇ قېرى نەشكەشلەر ! مەن ... مەن بىچارىنى قەرزدار قىلىپ قويۇپ ...

«قارس» قىلىپ تەگكەن كۆچلۈك بىر شاپىلاقتىن باربجان سەنتۈرۈلۈپ يىقىلدى. بېشى يول گىرۋىكىدىكى دەم تاشقا ئۇرۇلدى. تاش گىرۋەكنىڭ تۇۋىنى بويلاپ سىرغىپ ئاققان قان

سۇس چىراغ يورۇقىدا ئەكس نۇر قايتۇردى.

ئىمىن سېۋەت ماشىنىغا چىقتى. ئىشىك گۈمىدە يېپىلدى. خېلىلا ئېغىر - بېسىق ئىمىن ئاخۇنغا بۇگۈن نېمە بولغىنىنى بىلەلمىگەن جالالىدىن قارىي بىرپەسكىنە تەڭلىك تارتتى. بىردە يول ياقىسىدا قانغا مىلىنىپ ياتقان باربجانغا، بىردە ماشىنا ئىچىدە هازىرلا ساپاندىن چىققان بۇقىدەك پۇشۇلداپ ئولتۇرغان ئىمىن سېۋەتكە قارىغىنىچە مەڭدىدى. باربجاننىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ يۆلىدى. كالتا يەكتىكىنىڭ پېشى بىلەن باربجاننىڭ بۇرنىنى ئېرىتتى.

ماشىنا ئىشىكى ئېچىلدى. ئىچىدىن ئىمىن سېۋەتنىڭ كوچىنى تىترەتكۈدەك ئاۋازى ئۇچۇپ چىقتى:

— ۋوي، ئېشەك تېپىۋەتكەن قارىي! ماشىنىغا چىقسىلا تېز!

جالالىدىن قارىي ئالدىرىمىدى. قويۇن يانچۇقىدىن بىر سىقىم پۇلنى چىقاردى. ئارىسىدىن ئۇچ يۈز يۇەننىي سۇغۇرۇپ ئالدى. بايام سېتىۋالغان نەرسىلەر بىلەن قوشۇپ باربجانغا تۇتقۇزدى:

— خاپا بولماڭ، ئۇكام، ئاكىڭىزنىڭ مىجەزىنى بىلىسىز...

بىر ئازدىن كېيىن باربجان بېشىنى تەسلىكتە كۆتۈرۈپ ئاكىسى تەرەپكە تەلمۈرگەن شۇ دەقىقىدە ماشىنا گۈركىرەپ ماڭغىنىچە قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتتى. ماشىنا ئىچىدىكى جالالىدىن قارىينىڭ قان يۇقى پېشىنى كۆرگەن ئىمىن سېۋەتنىڭ جۇدۇنى يەنە ئۆرلىدى:

— بىرنېمە بار دەپ كەلگەنما بىزنىڭ ئۆيگە؟ دېمەملا ئۇ پىلانلىرىنى ئەمىسە؟

— بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ دېيىشەمدۇقكى يا؟

— قويسىلا شۇ ئۆي دېگەننى. ياتاق ئاچقۇزمىز ئەڭ ئېسىل مېھمانخانىدىن.

ماشىنا يەنە گۈلباغقا قايتىپ كەلدى. تۇن يېرىمىدىن ئاشقاندا كەلگەن مېھمانلارغا «گۈلباغ» مېھمانخانىسىدىكىلەر

دېگەندەك قىزغىن مۇئامىلە قىلمىدى. بۇمۇ ئىمىن سېۋەتنىڭ كەيپىنى ئۇچۇردى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، ئازادە ياتاققا كىرىپلا ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى.

— ماۋۇ خوتەندە قاشتاشچىلىق قىلامدۇق، قىلمامدۇق؟ شۇ ئىشنى مەسلىھەتلىشەيلى دەپ، ئىزدىگەن ئۆزلىرىنى.

— قىلىمىز، — كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ ياتقىنىچە جاۋاب بەردى ئىمىن سېۋەت، — تاشچىلىق قىلمىساق، سىلىنىڭ ئىچكىرىدىكى قولچوماقچىلىرىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئاق ساتامدۇق؟

— ئۇ ئىشنىڭمۇ پايدىسى ئوبدان، قىلساق قىلغۇلۇق.

— خەتىرى يامان. بولمىسا بۇ خوتەنىڭ تۇرغۇچىلىكى قالمىدى مۇشۇ كۈنلەردە. قېنى، نېمە ئىش بولدى قاشتاشچىلىقنى تاشلىغۇدەك؟

— سىلىمۇ ئاڭلىغانلا؟

— نېمىنى؟

جالالدىن قارىي ئاپتوماتىك چايداندىن ئىككى ئىستاكان قاينىاق سۇ قۇيدى. ئىمىن سېۋەتكە بىرنى ئۇزارتقاچ دېدى:

— ئالىم ئاۋاقنىڭ مىلىكئاۋاتتا توپا سوروۋاتقىنىغا خېلى ۋاقىت بولدى. «ۋايداد» دەي دېگەندە خۇدايىم ئۇنىڭغا بەك ئېسىل گۆھەرلەرنى بېرىپتۇ. يارى ھاجى بىلەن ئابدۇرېشىت شائېخەيگە ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇغۇ مەيلى. يامان يېرى ئالىمجان دېگەن ئۇ لاتاقاسقاس ئۇرۇمچىدىن چېن جيې دېگەن ھېلىقى خەنزۇنى باشلاپ كەپتۇ. قازغۇ[1]دىن ئۇنىنى ئەكەپتۇ. قارايانتاقنىڭ پاسىلىدىكى كونا ئېقىن ئىزىدىن كان كولاۋېتىپتۇ. ئاڭلاۋاتامىلا يا؟

— ئاڭلىدىم، — ئىمىن سېۋەت كۆزىنى ئېچىپمۇ قويمىدى، — ھەپتە بولدىغۇ ئۇ ئىشلارغا.

— ئون كۈن بولدى. بۈگۈن چېن جيې مېنى ئىزدەپ كەپتۇ.

---

① قازغۇ — توپا قېزىش ماشىنىسى.

بەك يارام تاشتىن چىقتى، دەيدۇ. يەنە تېخى ئوبدانراق تاش ئۈچرىسا دېھقانلىرىڭنىڭ قولىدىن بىۋاستە سېتىۋالسام، دەيدۇ.

ئىمىن سېۋەت كۆزىنى ئاچتى، لىككىدە ئۆرە بولدى. جالالىدىن قارىينىڭ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي دەۋاتقان گەپلىرىگە زەن قويدى. ئاڭلىغانسېرى قوشۇمسى تۇرۇلدى. يۈرىكىگە تىكەن تىرناقلىق مۇشۇك ياماشتى. نە مۇشۇك ياماشسۇن، بىر توپ سېرىق ھەرە كۆنۈك ياسىدى. مۇشۇك تاتىلاپ، ھەرىلەر ۋاژىلداپ ئاچچىق زەردابقا توشتۇرۇۋەتكەن يۈرىكى ئاخىر بەرداشلىقىنى يوقاتتى. ئىمىن سېۋەت قولىدىكى ئىستاكاننى زەرب بىلەن ئاتتى. بىر ئاخشامنىڭ ئىچىدە كۆز ئالدىدىلا ئىككى ئىستاكاننىڭ چېقىلغىنىنى كۆرگەن جالالىدىن قارىي ئېغىزىنى يۇمدى.

— قانداق قىلايلى دەۋاتىلا، قارىم؟!

— رىزقىمىزغا توپا چاچقان ئۇ پىت كۆزنى خوتەندىن ھەيدەپتەيلى، ئۇرۇمچىسىگە كەتسۇن. بۇ يەرگە كېلىۋالمىسمۇ بىزنىڭ ئېلىپ بارغان تاشلىرىمىزنى شۇ يەردە سېتىپمۇ كۆپ پۇل تاپقان بىرنېمە ئۇ. پوق بارمۇ خوتەنگە كېلىۋېلىپ؟ بۇ يەردە كاننى ئۆزى ئاچسا كان ئەمەس، كۆزى ئېچىلىپ قالىدۇ. كەلگەنلەر بىر چېن جېيى بىلەن تۇگمەيدۇ. «فۇرۇن مەنتاق» دېگى تازمۇ كېلىدۇ. باشقىلىرىمۇ كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ تۇگمىنىمىزگە سۇ كىرىدۇ. رىزقىمىز، تۇتۇپ يەۋاتقان نېنىمىز باشقىلارنىڭ قولىغا شۇنداقلا ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۇ چاغدا بىز ئىككى تېشىمىزنى ساتامدۇق؟

ئىمىن سېۋەتنىڭ باغرىنى تاتىلاۋاتقان مۇشۇك، يۈرىكىنى چېقىۋاتقان ھەرىلەر جالالىدىن قارىينىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ئەزۇەيلىدى. ئەمما، ئۇرۇمچىدىن كەلگەن چېن غوجايىنىنى ئىمىن سېۋەتمۇ بىر - ئىككى قېتىم كۆرگەن. ئۇمۇ بوش ئادەم ئەمەس. قازغۇدىن ئونىنى ئەكەلگىنىگە قارىغاندا، تەييارلىقىنى پۈختا قىلىپ، ئۇزاقنى كۆزلىگەن گەپ. بۇ ھالدا

كەتكۇزۇۋېتىمەن دەپلا كەتكۇزۇۋەتكىلى، ھەيدىۋېتىمەن دەپلا قوغلىۋەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر دەملىك ھاياجان، بىرپەسلىك قىزغىنلىق كۈپايە قىلمايدۇ. بۇنىڭغا مۇكەممەل پىلان، ئىشنىڭ ھىد - بۇرۇنى چىقارمايدىغان ئىشەنچلىك ئادەم كېرەك.

— سىلىنىڭ ساقچى جۇيجاڭلىرىنى ئىشقا سېلىپ بىر ئىش قىلغىلى بولماسما؟

— تومۇرىنى تۇتۇپ باقتىم. ئاز پۇل بىلەن ئۇ ئىشنى قىلمىغۇدەك. كۆپرەك دەسمايە بولسا ...

قارىيىنىڭ بۇ گېپى ئىمىن سېۋەتكە ياقمىدى. چېن غوجايىنىنى خوتەندىن كەتكۇزۇۋېتىش يالغۇز بۇ ئىككىسىنىڭلا مەنپەئەتىگە چېتىشلىق ئىش ئەمەس. خوتەندە قاشتاشچىلىق قىلىپ جان بېقىۋاتقان كالتە - كۆسەي جان باقتىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ مەنپەئەتىگە چېتىلىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئاۋۇ قارنى ياماق جۇيجاڭغا بېرىدىغان «قوغلاش ھەققى»نى نېمە دەپ بۇ ئىككىسىلا چىقارغۇدەك؟

— ئۇنداقتا دەپ باقسىلا، قارىم، قانداق ئامال بىلەن ئۇ پىت كۆزنى خوتەندىن ھەيدىۋەتكىلى بولار؟

— مەن بىر پىلان تۇزۇپ قويغان، ئۆزلىرىگە خوپ كەلمەمدىكەن، دەپ قالدىم.

ئىمىن سېۋەت ئاڭلىدى. قارىيىنىڭ «خوپ كەلمەمدىكىن» دەپ ئويلىغىنى توغرا ئىكەن. ئىمىن ئاخۇنغا ئۇ پىلان تېتىمىدى. نېمە كاتتا پىلانكىن، دەپ قاپتۇ تېخى. بارىجان ياكى ۋەلى مۇدىرغا بىرنەچچە ئادەم قوشۇپ، بىر كېچىدىلا چېن غوجايىنىنىڭ ھەممە قازغۇسىنى تەلتۆكۈس بۇزدۇرۇۋېتىدىكەن. ئەتىسىلا چېن غوجايىنىنى جالالىدىن قاري يوقلاپ چىقىدىكەن. ئۆيىگە باشلاپ كۈتىدىكەن. كۆڭۈل سوراپ مېھمان قىلىدىكەن. خوتەندە «بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلار»نىڭ، «تېررورچى ئەبلەخلەر»نىڭ پەيدا

بولۇپ قالغىنىنى، چېن غوجايىنغا بۇ زىيانىنى سالغۇچىلارنىڭ ئاشۇ «ئەسەبىي كۆچلەر» ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىكەن. ئۇ «رەزىللەر»نىڭ قولىدىن ھەر بالالارنىڭ كېلىش مۇمكىنچىلىكىنى، چېن غوجايىن بۇگۈن - ئەتىنىڭ ئىچىدىلا ئۇرۇمچىگە كېتىۋالمىسا، ھاياتىغىمۇ خەۋپ يېتىش ئېھتىماللىقىنىڭمۇ بارلىقىنى دەپ قويىدىكەن. چېن غوجايىندەك بۇنداق كونا چۆپقىتىدىن، جانجىگەر بۇرادىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا جالالىدىن قارىينىڭ يۈرىكى ئېچىشىدىكەن، شۇڭا بۇ ياخشى تەكلىپنى بېرىدىكەن. مەڭگۈلۈك جۇدالىقتىن كۆرە ۋاقتىلىق ئايرىلىش كۆپ ياخشى ئىكەن. شۇڭا، ئەڭ ياخشىسى چېن غوجايىن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېتىپ، جالالىدىن قارىيلار بىر ئوبدان يەتكۈزۈپ بەرگەن قاشتاشلارنى ئۇرۇمچىدە سېتىپ، تاپقىنىغا شۇكۇر قىلىپ ياشىمىقى دۇرۇس ۋە ئاقىلانىلىك ئىكەن!

— بايامقى باريجانما؟ شۇ ئىشنى قىلالامدۇ ئۇ ھاڭۋاقتى؟ ۋەلى پاخشەكنى دەيدىلا تېخى، ئۆتكەن قېتىم مارالبېشىلىق ياغ گەدەنلەر بىلەن ئۆيىدە تاۋكا قۇرغىنىمىزدىن كېيىن بىزنى كۆرەرگە كۆزى يوق ئۇ تازىنىڭ.

— ئۇنىڭدىن ياخشى نامزات يوق ئەمىسە.

— نېمىشقا؟

— بىرىنچىدىن قارايانتاق ۋەلى ئاخۇنۇمنىڭ ئىشكايلىسى. ئۆيىنىڭ ئۇلىنى باشقىلار كولىۋەتسە، ئۇ تازىنىڭمۇ بىر يېرى ئېچىشىدۇ. ئادەم باشلاپ بېرىپ ھەيدىۋەتكۈسى كېلىدۇ. قانچىلىك ئادەم باشلاپ بارسا كۆچى يېتىدۇ. ئىككىنچىدىن، چېن غوجايىنىنىڭ ماشىنىلىرىنى بۇزۇۋەتكەندىن كېيىن بۇ ئىشقا قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى شۇ كىچىدىلا ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىپ كېلىپ يېتىۋالالايدۇ. چېنىپ قالغۇدەك بولسا، مەھەللىمىزنى قېزىۋەتكەنلەرنىڭ ماشىنىسىنى بۇزدۇق دېيەلەيدۇ.

— ئاقماس گەپ. ئەمدى مېنىڭكىنى ئاڭلىسىلا، — ئىمىن

سېۋەت تولۇق ئۆره بولۇپ، ئەستايىدىل سۆزلەشكە تۇتۇندى، — بىرىنچىدىن، ۋەلى تاز ئىككىمىزنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدۇ. ئىككىنچىدىن، ۋەلى پاخشەك بىزنىڭ بۇ پىلانىمىزغا قوشۇلمايدۇ، چۈنكى ئۇ دېگەن پارتىيە ئەزاسى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا نەمۇنىچى تاز ئۇ. ئۇچىنچىدىن، بۇ پىلانغا ۋەلىنى قوشۇلدىمۇ دەيلى، ئۇنىڭ گېپىنى قارايانتاقتا بىرسى قوللىمايدۇ. يېرىم كېچىده دېھقانلار ۋەلىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماشىنا بۇزغىلى بارمايدۇ. تۆتىنچىدىن، قارايانتاقنىڭ ئىش كۆرمىگەن دېھقانلىرىنى بۇ ئىشقا سالغىلى بولمايدۇ. ھەپتە ئۆتمەيلا ئاشكارىلاپ قويىدۇ. سىلىنىڭ چىرىدىن تېپىپ كەلگەن پاقا تەلپەكلىك چاپارمەنلىرى ئەمەس ئۇلار.

— پۇلنى كۆپرەك بەرسەك ...

— بولمايدۇ. ساقچى دېگەننى تولا كۆرۈپ، ھەرقانداق قاسقان شەپكىلىكىنى كۆرسە تىترەك باسىدىغان بولۇپ قالغان قارايانتاقلىق جونداقلارنى بۇ ئىشقا سالغىلى بولمايدۇ. باجگىرنى كۆرسىمۇ ساقچىمىكىن دەپ، ھەممە ئىشنى بۇزىدۇ ئۇ خەق.

— ئۇنداقتا ...

— ئەڭ ياخشىسى سىلىنىڭ ئىچكىرىدىكى چۇماقچى، قۇلاق كەستى بالىلاردىن ئون - يىگىرمىنى ئەكېلەيلى، — جالالىدىن قارىنىنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى. جىمى خوتەنلىكتىن شۇنچە پىنھان تۇتقان ئۇ بالىلارنىڭ ئىشىدىن مۇنۇ ئىمىن سېۋەتنىڭ قانداقسىغا خەۋەردار بولۇپ قالغىنىنى ئۇقالمىدى. شۇنداقتىمۇ بۇ ھەقته تالىشىپ يۈرۈشنى بىئەپ كۆردى، — شۇنداق قىلالىساق ئىشىمىزدىن چاتاق چىقمايدۇ. ئۇلار كېلىدۇ، بىر كېچىدىلا ئىشنى پۈتكۈزۈپ، ئەتىسى سەھەردە ئايروپىلانلىق قايتىپ كېتىدۇ. بۇ يەردىكى بىگۇناھ كىشىلەرنى ساقچىلار قانچە قىينىسىمۇ سېۋەتكە سۇ ئۇسقاندەكلا بىر ئىش قىلغان بولىدۇ.

جالالىدىن قارىي كۈلدى. ئۆز لەقىمىنى بىلىپ - بىلمەيلا

سۆزنگە قېتىپ قويغىنىنى تۇيغان ئىمىن سېۋەتمۇ كۆلدى. بىراق، كۆلكىلەر پەقەت تىلىم - تىلىم ئويۇقچىلار روشەن كۆرۈنۈپ تۇرغان جاۋنغىيدىلا ئۆز ئىپادىسىنى تاپتىكى، ئەتراپىنى قورۇق باسقان كۆكۈچ كۆزلىرى زادىلا كۆلەلمىدى. ئۇ كۆزلەردىن ھېلىمۇ سوغۇق نۇر تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

توققۇزىنچى باب

باغرى قان دەريا

1

ئابدۇرېشىت بىلەن روزىنىسا ناھىيە بازىرىدىن قايتتى. بىر كۈنلۈك تاماشىسىدىن ھاياجانلانغان روزىنىسا توختىماي سۆزلەۋاتقان، ئابدۇرېشىتتىن ئۇنى - بۇنى سوراۋاتقان، يەڭلىرىگە ئېسىلىپ نازلىق ئەركىلەۋاتقان بولسىمۇ، ئابدۇرېشىتنىڭ گېپىگە ئازلىغان، ئەتىگەن ناھىيە بازىرىغا ماڭغاندىكى قىزغىنلىقىغا كۆيە چۈشكەنىدى. ئابدۇرېشىت زورۇقاتتى - يۇ، ئېچىلالمايتتى؛ تىرىشاتتى - يۇ، كۈلەلمەيتتى. روزىنىسا ئابدۇرېشىتتىكى بۇ ئۆزگىرىشنىڭ ۋەجىنى تۇرلۈك قىياسلاپ باقتى؛ ئابدۇجېلىلنىڭ بۈگۈن ئالدىنقى قېتىمقى قىز دوستىنىڭ ساۋاقدىشىنى ئېلىپ كەلگىنىدىن، چۈشتە ئابدۇرېشىتلارنىڭ ناھىيە بازىرىدىكى «ياشلار باغچىسى»غا بېرىپ سايىداش تەكلىپىگە ھېلىقى قىزنىڭ قوشۇلماي قالغىنىدىن، «مېھرىگىياھ» تېز تاماقخانىسىدا تاماق يەۋېتىپ ئابدۇرېشىتنىڭ ئىختىيارسىزلا ئۆزىدىن مەتياسىنىي سوراپ قېلىشىدىن ئىزدەپ كۆردى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆزىگىمۇ «مېھرىگىياھ»تەك بىر ئاشخانا ماڭدۇرۇپ بېرىش تەكلىپىنى ئابدۇرېشىت بىلەن ئابدۇجېلىلنىڭ باشقىچە ئويلاپ قالغىنىدىنمۇ ئىزدەپ باقتى. مەتياسىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ قارايانتاققا چىققىنىنى، ئازما بېشىدىكى ھېلىقى قارا تېرەكنىڭ كەينىدە مۆكۈپ يۈرگىنىنى

ئابدۇرېشتىنىڭ كۆرۈپ قالغىنىغىمۇ دۆڭگەپ باقتى. ئەپسۇس، سەۋەبلەرنىڭ ھېچبىرى چەك بېسىپ، ھېچبىرى تىكىش تاپمىدى. چۈنكى، روزىنىسا ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولالايدىغانلاردىن، ئۆزىگە ئۆزى يۈز كېلەلەيدىغانلاردىن بولۇپ، ئابدۇرېشتقا كۆڭۈل رىشتىسى چىگىلگەندىن بۇيان ئالغان ھەر قەدەم، ئويلىغان ھەر ئىشىنى ئابدۇرېشتقا باغلاپلا كېلىۋاتقىنى ئۈچۈن ۋاپا گۈلىستاندا ئوغرىتىكەن كۆكلىتىپ، ساداقەت چىمەنىدە غەيرىي چېچەك ئېچىلدۇرۇپ قويۇشتىن بەكمۇ ئېھتىيات قىلاتتى. بۇ ھالدىكى روزىنىسا ئۈچۈن ئابدۇرېشتىنىڭ بۆلەكچە ئويلاپ قېلىشى ئۇۋال ئوچىقىغا ئوت قالىغاندىن باشقا ئىش ئەمەس ئىدى.

شۇنداقتىمۇ، بۇ ناتىۋان قىزنىڭ يۈرىكى يول بويى ئەنسىزلىكتىن خالىي بولالمىدى. بۈگۈن ئابدۇجېلىل ئالدىنقى قېتىم خوتەندىكى ئايرىمخانىغا ساۋاقدىشىغا ئەگىشىپ كەلگەن ماۋۇ قىزنى باشلاپ لوپقا كەپتۇ. كېيىنكى قېتىمدا ئابدۇجېلىلنى ماۋۇ ئەخمەقنىڭ يەنە بىر دوستىنى باشلاپ كەلمەيدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ ئاشۇنداق ئالماشتۇرۇۋېرىپ، قىز دوستلىرىنىڭ ئاغىنىلىرىدىن بىرەرسى بىلەن مۇنۇ ئابدۇرېشتىنى تېپىشتۇرۇپ قويمايدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ كىچىك تۇرۇپ قاش - كۆزلىرىنى بويىاپ يۇرىدىغان بۇنداق مايماقلاردىن بىرسىگە ئابدۇرېشتىنىڭ كۆڭلى چۈشۈپ قالمايدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ بولۇپمۇ ئابدۇرېشت بىلەن ئابدۇجېلىل شاڭخەيدىن بىللە قايتىپ كەلگەندىن بۇيان بۆلەكچىلا يېقىنلىشىپ، باشقىچىلا ئىچەرىكىشىپ كەتتى. غورا غورىنى كۆرسە ئالا بولىدۇ. پەيلىرى ئوخشاش قۇشلار بىللە ئۇچىدۇ. ئادەم دېگەن ئەسلىدىلا بىر - بىرىگە يات نەرسە. ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئازراقلا ئورتاقلىق، مىجەزىدىكى، ھەۋەس - قىزىقىشلىرىدىكى، كەچمىش - كەچۈرمىشلىرىدىكى بەزىبىر ئوخشاشلىقلار ئۇلارنى يېقىنلاشتۇرىدۇ. يېقىنلاشتۇرۇپ دوستقا، بىر - بىرىدىن ھېچ نەرسىنى ئايمايدىغان قەدىناسلارغا

ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. شۇ مەنىدىن ئالغاندا ئوغرىنىڭمۇ، توغرىنىڭمۇ ئۆز خىلى بولىدۇ. ئالىمنىڭ دىلكىشى، خۇنخورنىڭ ئىچەركىشى بولىدۇ. ئەمما، كونىلار: «قىز بالىنىڭ دوستى بولمايدۇ» دەپ بەكمۇ توغرا ئېيتىپتىكەن. بولمىسا ئالدىنقى قېتىمقى ئولتۇرۇشتا «ۋاي ئاداش» دەپ بوينىغا گىرە سېلىپ، مەڭزىگە سۆيۈپ كەتكەن مۇنۇ مېكىجىن ھەپتە ئۆتمەيلا ئاشۇ «ۋاي ئادىشى»نىڭ يىگىتى بىلەن بىقىن چىمدىشىپ، قول ئالمىشىپ لوپقا كېلەمدۇ؟ يېرىم كۈنلۈك تاماشا جەريانىدا «ۋاي ئادىشى»نى بىر ھەر مەرتە تىلغا ئېلىپ قويۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، گويا ئۇنداق بىر قىز بىلەن ئەسلا تونۇشمايدىغاندەك، بىر سىنىپتا ئوقۇمايدىغاندەك بويۇن تىكلەپ، بېشىنى ئارغىماقنىڭكىدەك دىڭ تۇتۇپ يۈرەمدۇ؟ ئابدۇرېشىت بىلەن روزىنىسانىڭ ئالدىدا زادىلا يۇز قىزارتماي، ئابدۇجېلىل بىلەن زاكىسىدىن باشلاپلا مۇھەببەتلىشىۋاتقان بىر جۈپلەردەك مۇشۇلارنىڭ كۆزىچىلا ئابدۇجېلىلغا لەۋ ئۇچلاپ يۈرەمدۇ؟ يەنە خىجىل بولماي ئابدۇرېشىتلارنىڭ ماشىنىسىنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ دېگۈدەك سامپۇلىنىڭ باغچىسىغا قاراپ ماڭامدۇ؟ قارىغاندا، قىز بالا دېگەننىڭ بەك ئۇزاق ئوقۇمىغىنى ياخشىراقتەك قىلىدۇ. ئۆزىمۇ تولۇقسىزنىڭ كەينىنى ئوقۇماي ياخشى قىپتىكەن. مەكتەپ، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپ قىز بالىنى يولدىن ئازدۇرىدىغان، تاپتىن چىقىرىدىغان زەھەرلىك ئۇۋا ئىكەن. خۇدايىم بۇيرۇسا روزىنىسا قىز تۇغۇپلا قالسا، باشلانغۇچتىن كېيىنكى ئوقۇشىنى يوق قىلىدۇ. قىزىنىڭ «يەنە ئوقۇيمەن» دېگەن ئېغىزىغا چۈچۈلا ياقىدۇ.

خىيالىنىڭ تۇرۇپلا قاملاشمىغان بىر يەرلەرگە كېتىپ قالغىنىنى تۇيغان روزىنىسانىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزاردى. ناچىدەك قاڭشىرىدا شەبنەم يالتىرىدى. رولغا چىڭ ئېسىلىپ، نۇرانە كۆزلىرىنى يىراقلارغا تىككىنىچە ئېھتىيات بىلەن ماشىنا ھەيدەۋاتقان ئابدۇرېشىتقا يەر تېگىدىن قاراپ قويدى. ئۆزىنىڭ

قىيا باققىنىنى تۈيۈپ تۇرۇپ نەزەرمۇ سېلىپ قويمىغان مۇنۇ يىگىتتىدىن سۇس رەنجىدى. قارىغاندا، ئوغۇل بالا دېگەنمۇ زادىلا ئىشەنگىلى بولمايدىغان بىرنېمە ئىكەن. ئابدۇجېلىلنىڭ ھەپتىسىگە بىر مېكىجىننى ئالماشتۇرۇپ، ئالماشتۇرغاندىمۇ باشقا بىرىگە ئەمەس، ئۆتكەن ھەپتىدىكى مايماقنىڭ ساۋاقدىشىغا يەڭگۈشلەپ كەلگىنىنى كۆرۈپ مۇنۇ پىستەكنىڭ كاللىسىغىمۇ جىن كىرگەن ئوخشايدۇ. ناھىيە بازىرىغا كىرەر - كىرمەيلا ئۆزىدەك بىر كۈتكۈچىدىن چېنىپ، باشقا بىر قىزغا بۇزۇلىدىغاندەك ئەلپازدا ئولتۇرغىنىنى تېخى!

ئاشىق قىزنىڭ قېيىدىشىمۇ چاغلىق بولىدۇ. سۇزۇك چىرايى بىرپەسكىنە پۈسكايغىنى بىلەن يۈرەك قاتلىمىدىن چىقمىغان قېيىداش تۇيغۇسى قىزنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىنى ئۇزاق خىرەلەشتۈرەلمىدى. روزىنىسا يەنە ئاپتاپتەك ئېچىلدى. ئابدۇرېشىتنىڭ بىلىكىگە يېنىك ئېسىلدى:

— نېمە بولدى سىزگە؟

— ھېچنېمە.

— تۈتۈلۈپلا قالدىڭىزغۇ ئەمىسە؟

— تۈتۈلمىدىمغۇ مانا. تۈتۈلغان بولسام، يېنىڭىزدا ئولتۇرماي، سولاقخانىدا ئولتۇرار بولغىيدىم بۇ چاغقا؟

— چوقۇم بىر ئىش بولدى سىزگە. ئابدۇجېلىلنىڭ كەينىمىزدىن ئەگىشىپ كەلگىنىگە ئاچچىقىڭىز كەلدىمۇ يا؟

— ۋاي ياق. قولىڭىزنى تارتىپ جىم ئولتۇرۇڭا بىردەم.

ئەمىسە ئابدۇرېشىت قاي سەۋەبتىن بىراقلا تۈتۈلۈپ، بارغۇچە نۇر تۆكۈلۈپ تۇرغان چىرايىدىن قايتقۇچە مۇز ياغدۇرىدۇ؟

روزىنىسانىڭ نازۇك كۆڭلىگە بايات ىن يۈز بەرگەن بىر ئىش زادىلا يېقىن يولىمىدى. تۆتەيلەن بىللە رېستوراندىن چىقىپ قايتىش ئالدىدا ئابدۇرېشىت باشقىلارنى ماشىنىدا قالدۇردى. ئۆزى مۇھىم ئىش توغرۇلۇق بىرسى بىلەن كۆرۈشىدىغىنىنى ئېيتىپ ساقچى ئىدارىسىگە كىرىپ كەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ چىرايى

تۇتۇلدىكى، زادىلا ئېچىلمىدى. روزىنىسا ئاشۇ «مۇھىم» ئىشنى سوراپ كۆرگەن بولسا، تۇتۇلۇپ قېلىشنىڭ سەۋەبى روشەنلىشەرمىدىكىن؟

ناتايىن. يول بويى جىمىپ قالغان ئابدۇرېشىتنىڭ كۆز ئالدىغا مۇھەممەتجاننىڭ نەچچە قات تېرىسى كېپەكتەك تۆكۈلۈپ چۈشكەن چىرايى كېلىۋالدى. «تۆگىدە ئولتۇرۇپ، تۆگە ئىزدىگەندەك بىر ئىش قىپتىمەن» دېگەن جۈملىسى قۇلاق تۇۋىدىن زادىلا يىراقلىمىدى.

ئابدۇرېشىت بىلدى: مۇھەممەتجان چىڭخەيدىنمۇ، شاڭخەيدىنمۇ قۇرۇق قول قايتىپ كەپتۇ. «فۇرۇن مەنتاق»نىڭ تاقىر باش غوجايىنىنىڭ قولىدىكى كۆپەيتىلگەن كىملىكتىكى «گۈماندار» هازىرمۇ سامپۇلدىكى خۈمداندا ئوت قالايدىكەن. خېلى يىللاردىن بېرى يۈرتىغا قايتىپ باقماپتۇ. ئىشلەپ تاپقىنىنى ئايمۇئاي ئاتا ـ ئانىسىغا ئەۋەتىپ بېرىدىكەن. ئىككى ساقچىنىڭ ئوغلىنى ئىزدەپ كىرگىنىنى كۆرگەن ياۋاش ئاتا ـ ئانا ئوغلىنىڭ هازىرمۇ خوتەندە ساۋۇر ئاخۇن ئىسىملىك بىر ياخشى كىشىنىڭ خۈمدىنىدا تېخنىك ئىكەنلىكىنى، ساۋۇر ئاخۇن بىلەنمۇ كۆپ قېتىم تېلېفونلاشقىنىنى، كەسىپكە پىششىق ئوغلىنى بالىچىلاپ بېقىۋېلىش ئارزۇسى بارلىقىنى يېنىشلاپ ئېيتقىنىنى دەپ بېرىپتۇ.

مۇھەممەتجان تاغ ئارىسىدىن باشقا جايىنى بىلمەيدىغان شۇ ئاق كۆڭۈل چارۋىچىلارنىڭ ئۆيىدە تىبەت ساقچى بىلەن دەرقەمتە تۇرۇپ ساۋۇر ئاخۇنغا تېلېفون بېرىپتۇ. ساۋۇر ئاخۇن ئىز ـ دېرىكى قىلىنىۋاتقان ئۇ ئىشلەمچىنىڭ هازىرمۇ ئۆز يېنىدا ئىكەنلىكىنى، بۇنداق ياۋاش، بۇنداق ئاق كۆڭۈل، بۇنداق تېخنىكىسى يۇقىرى بالىنى سۈرۈشتۈرۈپ ساقچىلارنىڭ چىڭخەيگە بېرىشىنىڭ ئەسلا زۆرۈرىيىتى يوقلۇقىنى، ساقچىلارغا كېرەك بولسا شۇ هامان ساقچى ئىدارىسىگە ئۆزى باشلاپ كىرىدىغىنىنى ئېيتىپتۇ. شۇ كۈنى ئۇ ئىشلەمچى بىلەنمۇ

تېلېفونلاشتۇرۇپتۇ.

بىچاره توختىياز ئاخۇنۇمنىڭ خۇن دېلوسىدىكى يىپ ئۇچى شۇ يەرده چىگىلىپتۇ. مۇھەممەتجاننىڭ شائگخەيدىكى ئىز - قەدەملىرىمۇ تازا ئۇتۇقلۇق بولماپتۇ. سالىھ ھاجىنىڭ ياردىمىده بىر تىلسىز گاچا بىلەن كۆرۈشۈپ، ساۋاتى بار - يوقلۇقىنى سۈرۈشتۇرگەن كۇنىلا ئىداربدن جىددي تېلېفون بېرىپتۇ. دەرھال قايتىپ كېلىشى ئۇقتۇرۇلۇپتۇ. مۇھەممەتجان ھازىر ئىشتىن توختىتىلىپتۇ. چەت ئەلنىڭ كىنولىرىدىكى شەخسىي رازۋېدكىچىلارده‌ك ئىش قىلىپ يۈرىدىغان بۇنداق ئۆزبېشىمچى، بۇنداق يالغان كېسەل مۇئاۋىن باشلىق خەلق ساقچىلىرى قوشۇنىغا مۇناسىپ ئەمەس ئىكەن. بۇنداقلارنى ساقچىلار قوشۇنىدىن تازىلاش، قوشۇنىنىڭ پاكلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يۇقىرىنىڭ تەلىپى بولغاچقا، مۇھەممەتجاننىڭ ئۆز بېشىمچىلىقىمۇ يۇقىرىغا ئىنكاس قىلىنىپتۇ.

«يۇقىرى» بۇ ئىشقا سەل قارىماپتۇ، مۇھەممەتجانغا «گۇناھىنى تونۇش» پۈرسىتى بېرىپ، بىر مەزگىل بۇيرۇق كۇتۇپ تۇرۇشنى ئۇقتۇرۇپتۇ. ئىداره ئەمدى ئۇنىڭ قاشتاشچىلار بىلەن قانداق يېقىن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى، ئۇلاردىن قانچىلىك «تاپان ھەققى» ئالغىنىنى، شۇلارنىڭ شەخسىيىتى ئۇچۇن نېمىشقا بۇنچىۋالا شاپاشلايدىغىنىنىڭ سەۋەبىنى تەلتۆكۈس ئېنىقلايدىكەن. تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى سامپۇل، قارايانتاقلارغىمۇ چىقىپ، ئالىمجان، ئابدۇرېشىتلاردىنمۇ ئەھۋال ئۇقۇشى تامامەن مۇمكىن ئىكەن.

مۇشۇ ئىشلاردىن بوغۇلۇپ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ قالغان مۇھەممەتجان ئىچىگە سىغدۇرالمىغان دەردۇ پىغانىنى ئۆزىنى يوقلاپ كىرگەن مۇنۇ دېھقانغا تۆكۇپ بەردى. بۇ ھالدا ئابدۇرېشىت تۇتۇلماي نېمە قىلىدۇ؟ «ئۆز ئېغىزىدىن چىقىپ كەتكەنلىرىگە پۇشايمان قىلىۋاتقان» مۇھەممەتجاننىڭ «بىر‌ەرسىگە تىنماسلىق» تاپشۇرۇقىنى ماشىنىغا چىقار -

چىقمايلا مۇنۇ مەنتەڭچىگە دەپ بېرەمدۇ؟

ئابدۇرېشىتنىڭ يول بويى چىرايىنى ئىشىك قىسىۋالغاندەك پۇرۇشتۇرۇپ ئولتۇرۇشىنىڭ ۋەجى ئەنە شۇ ئىدى.

ماشىنا تالۇ تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان چوڭ يولدىن قايرىلىپ، سامپۇل بىلەن ناۋنغا ئايرىلىدىغان كۆۋرۈك بېشىغا كەلگەندە موتوسىكلىت مىنگەن دېھقاننى قوغلىشىپ كېلىۋاتقان ماشىنا، موتوسىكلىت توپىغا ئۇچراشتى. ئۆز خىيالى بىلەن بەند بولۇپ كەتكەن ئابدۇرېشىت باشتا ئۇنىڭغا ئېرەنىشمىدى. روزىنىسانىڭ «بىرسىگە قاشتاش چىققان ئوخشايدۇ» دېگىنىمۇ قۇلىقىغا كىرمىدى. بىر ـ بىرىنى يانداپ، يولغا پاتماي دېگۈدەك چېپىشىپ كېلىۋاتقان موتوسىكلىت، ماشىنىلارنىڭ ئارىسىدىن ئاران ئۆز بوشلۇقىنى تېپىپ ئانچە ماڭمايلا كەينىدىن ئىز بېسىپ دېگۈدەك كېلىۋاتقان ئابدۇجېلىلدىن تېلېفون كېلىپ قالدى:

ـــ ۋەي قەدىردان ئادىشىم، بىرسىگە خۇدايىم بەرگەندەك قىلىدۇ. ھەممە تاشچى شۇ دېھقانىنى قوغلاپ مېڭىپتۇ. بىزمۇ سامپۇلنىڭ باغچىسىنى قويۇپ، ماۋۇ سودىغا قاتنىشايلى. يېنىمىزدىكى پەرىشتىلەرنىڭ رىزقى بولسا، ئۇ تاشنى ئېلىپ، ساتارمىز. پايدىسىغا روزىنىسا خېنىمنىڭ تويىنى قىزىتىپ ...

ئابدۇرېشىت شۇندىلا ئېسىگە كەلدى. ماشىنىسىنى كەينىگە بۇرىدى. قوغلاشقانلار توپىغا قېتىلدى. ئابدۇجېلىلمۇ ئەگەشتى. ئىككى ماشىنا مۇسابىقىگە چۈشكەندەك چېپىپ، قوغلىشىپ مېڭىۋاتقانلار توپىنى يانداپ ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتتى. ياق، ھەممىنىڭ ئەمەس، ئەڭ ئالدىدا بىر كونا موتوسىكلىتقا مىنگىشىۋالغان ئىككى دېھقانغا يېتىشىۋالدى. قارىغاندا، بۇگۈن ئانا دەريادىن رىزقى ئوڭ كەلگەنلەر مۇشۇلاردەك قىلاتتى. كەينىدە ئولتۇرغان دېھقاننىڭ مۇرىسىدە قىزىل رەڭلىك لاتا سومكا تۇراتتى. سومكا بېغىنىڭ چىڭ تارتىلىشىدىن بىلىنىپ تۇراتتىكى، سومكىدا خېلىلا چوڭ، خېلىلا قاتتىق بىرنەرسە بار

ئىدى. تۇغان بېشىدىكى بازار تەرەپتىن شۇنچە كۆپ كىشىنى ئەگەشتۇرۇپ كىرگەن نەرسىنىڭ مۇشۇ تومپىيىپ تۇرغان لاتا سومكا ئىكەنلىكىنى ئابدۇرېشىت پەرەز قىلىپ ئۇلگۈردى. شۇڭا، ئۇمۇ شۇ دېھقانغا، توغرىسى قىزىل رەڭلىك شۇ لاتا سومكىغا ئەگەشتى.

كەينىدىن شۇنچە كۆپ كىشىنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقىنىنى بىلگەن بىر جۇپ دېھقان جان - جەھلى بىلەن قاچتى. يول تار كەلدى. ماي يولدىن ئەگىلىپ، يېزا يولىغا چىقتى. شېغىللىق يولدىن توپىلىق يولغا ئۇلاشتى. تار ۋە ئەگرى - بۈگرى يولدىن دەججال كەلگەندەك، قىيامەت قايىم بولغاندەك ئاسمان - پەلەك بوخۇناق ئۆرلىدى. ئۆز ئۆمرىدە بۇنچە كۆپ ماشىنا، بۇنچە كۆپ ئەزىز مېھمانىنى كۆرۈپ باقمىغان شوخلىق جىگدە، سالۋارىغان سۆگەت، كۆك بىلەن بوي تالاشقان سەگۇ تېرەكلەر گويا ئۆز سايىسىدا بەيگىگە چۈشكەن مېھمانلارغا سالام بېرىۋاتقاندەك يول تامان ئېگىلىپ پۇلاڭلىدى. ئېگىلگەن شاخلاردىكى ئۇچلۇق تىكەنلەر ئەك ئالدىدا قېچىۋاتقان دېھقانىنىڭ مەڭزىنى سۆيۈپ قويدى. سۆيگەن جايدىن قان تەپچىرىدى.

بۇ ئەلۋەتتە بەدەل تۆلەشكە ئەرزىيدىغان قېچىش ئىدى. قاچمىسا بولمايتتى. يېقىندىن بۇيان يورۇقلاشتىن بىرەر پارچە قاشتاش ئۇچراتقان دېھقان تاپقىنىنى ئىلگىرىكىدەك تۇغان بېشىدىكى بازاردا يەك ئۇچىدىن يېرىم چىقىرىپ، خېرىدار كۈتىدىغان ھال ئۆزگەرگەن، مۇشۇنداق توپا سورۇپ قېچىش مودىغا ئايلانغانىدى. قاشتاش تاپقان دېھقان مۇشۇنداق قاچقاندىلا، مۇشۇنداق توپا سورۇغاندىلا شۇ تاشنىڭ قىممىتى ئاشاتتى؛ تالاشقۇچى خېرىدارى كۆپەيەتتى. ناز - كەرەشمىسى، خۇلق - جىلۋىسى قاشتاشنىڭ باھاسىنى ئۆرلەتەتتى. ئەر ۋۇجۇدىدىكى قاچقانىنى قوغلايدىغان، يوشۇرغانىنى ئىزدەيدىغان روھ خېلىدىن بېرى قاشتاش سودىسىغا كۆچكەنىدى. ئاشۇنداق قوغلاپ، قاچقان قاشتاشنى قايسى تاشچى ئەك بۇرۇن كۆرۈش پۇرسىتىگە

ئېرىشەلىسە، شۇ قېتىملىق سودا شۇنىڭ پىچمىدا، شۇنىڭ كېسىمىدە ھەل بولاتتى. شېرىكچىلىكنى شۇ بېكىتەتتى. ئۆزىنى ئوق شېرىك قىلالايتتى. قالغانلارنى بىرنەچچىدىن، ئون نەچچىدىن جۈپلەپ بىردىن شېرىك قىلىپ قويىاتتى. چىققان پايدا شۇ نىسبەت بويىچە ئايرىلاتتى.

روزىنىسانىڭ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ كەتتى. ماشىنا ھېلىلا يولدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك، ھازىرلا بىرنەرسىگە سوقۇلۇپ كېتىدىغاندەك ئەندىشە ئۇنىڭ ئۆپكىسىنى ئۆرلەتتى. ھەر دوقمۇشتا بىر چىرقىراپ، ھەر قايرىلمىدا بىر قىرقىراپ ئابدۇرېشىتنىڭ بىلىكىگە ئېسىلاتتى. شۇ تاپتا ئابدۇرېشىت تېلېۋىزوردىكى بەيگە ئاپتوموبىلى ماھىرلىرىغىلا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇ روزىنىسانىڭ قولىنى سىلكىۋېتىپ شۇ ھەيدىشىدە ئالدىدا توپا توزۇتۇپ كېتىۋاتقان موتوسىكلىتلىق دېھقاندىن ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن بولار ئىدى - يۇ، ئۆتۈپ كەتسە بولمايتتى. ئۆتۈپلا كەتسە، قاشتاشنى يۇدۇپ قېچىۋاتقان دېھقان يان كوچىدىن بىرەرسىگە، ئېتىزلىقنىڭ بىرەر تار يولىغا كىرىپلا كەتسە، كۆز ئالدىدا تومپىيىپ تۇرغان قىزىل رەڭلىك لاتا سومكا غايىب بولاتتى. ياكى بولمىسا ئابدۇرېشىتلارمۇ ئون - يىگىرمە كىشىلىك گۇرۇپپىنىڭ بىر ئەزاسىغا ئايلىنىپ قالاتتى - ده، ئاخىردا قولىغا تەككىنى چىش كوچىلىغۇچقا ئىلىنىپ چىققانچىلىك بىرنەرسىگە ئوخشاپ قالاتتى.

قاچقانلار نۇرغۇن مەھەللىلەرنى ئارقىدا قالدۇردى. قوغلىغانلارمۇ بولۇق قوناق، ئوخشىغان كېۋەزلىكلەرنى كەينىگە تاشلىدى. ئېرىقتىن تاشقان سۇ يامراپ ئېقىۋاتقان كاتاك يولغا كەلگەندە قاچقانلار ئاستىلاپ قالدى. ئابدۇرېشىتمۇ ماشىنىسىنى جىددىي تۇرمۇزلىدى. ئارقىدىن كېلىۋاتقان ماشىنا، موتوسىكلىتلارمۇ چىرقىراشتى. ماشىنىلارنىڭ سوقۇلغان ئاۋازى ئابدۇرېشىتنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. كەينى تەرەپتىن قىيا - چىيا ئۇنى كەلدى. روزىنىسا ئەندىكتى. لېكىن، قاچقانلار توختىمىدى.

ئۇلار توختىمىغانىكەن، ئابدۇرېشىتمۇ توختىيالمايتتى.
— ئابدۇجېلىلنىڭ ماشىنىسى كۆرۈنمەيدۇ، — دېدى روزىنىسا كەينىنى كۆرۈش ئەينىكىگە يېنىشلاپ قارىغاچ، — يول بويى كەينىمىزدىلا ئىدى. ئەمدى يوق تۇرىدۇ. توختاپ باقامسىز يا؟
ئابدۇرېشىتمۇ ئەينەككە كۆز يۈگۈرتتى. سۇلۇق يولدا كەينىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلار بايامقىدىن ئازلاپ قالغان، ئىككى قانات بولۇپ يېيىلىپ چاچراۋاتقان لاي سۇ ئاجايىپ بىر مەنزىرە هاسىل قىلغانىدى. روزىنىسا دېگەندەك ئۇ قاناتلار ئارىسىدا ئابدۇجېلىلنىڭ ماشىنىسى كۆرۈنمەيتتى.
— تېلېفون ئۇرۇڭلا، — يان تېلېفونىنى روزىنىساغا ئۇزارتقاچ دېدى ئابدۇرېشىت، — ئاياغ نۇمۇرى ئون توققۇز، ئاتمىش ئىككى.
— بېشىچۇ؟
— بېشى مېنىڭكى بىلەن ئوخشاش. شۇنىمۇ بىلمەمتىكى؟
تىنتىرەپ تۇرغان بارماقلاردا مىجىلىپ بېسىلغان تېلېفونغا جاۋاب بولمىدى. يېنىشلاپ ئۇرۇلغاندىمۇ ئابدۇجېلىل تېلېفونىنى ئالمىدى.
روزىنىسانىڭ جىددىيلىكى هەسسىلەندى. تىنىقى تېزلەشتى. چوڭ كۆزلىرى تېخىمۇ كېرىلدى. قىياقتەك كىرپىكلەر تىنىمسىز جۇپلەشتى. گىلاستەك لەۋلىرى ئۇمچىيىپ، ئالۇچىدەك مەڭزىگە شەبنەم قوندى.
— تېلېفونىنى ئالمىدى، بايام بىر ئىش بولدىمىكىن يا؟ بىز كەينىمىزگە يانايلى، ئابدۇرېشىت.
ئابدۇرېشىت ئىككىلەندى. ماشىنىنى ئوبدانلا بىر تورمۇزلاپ بولۇپ، كۆز ئالدىدا قېچىۋاتقانلارنىڭ باراقسان بىر مەھەللىگە يەتكىنىنى، كۆجۇم بىر كوچىغا بۇرۇلغىنىچە سۇرئىتىنى ئاستىلاتقىنىنى كۆرۈپ تورمۇزنى يەنە قويۇۋەتتى.
قاچقانلار توختىدى. موتوسىكلىتىنى قىڭغىيىپ قالغان

ئەگۇن ئىشىكنىڭ يان ياغىچىغا يۆلەپ قويغىنىچە ھويلىغا ئۆزلىرىنى ئاتتى. ئەگۇن تاراقشىپ ئېتىلدى. ئارقىدىن تاپ باستۇرۇپلا كەلگەن ئابدۇرېشىت بىر تاقلاپلا ھويلا تېمىغا ئارتىلدى. ئىسىت، ئابدۇرېشىت بويى پاكارلىقنىڭ تۇنجى قېتىم زىيىنىنى تارتتى. ئۇنىڭغىچە كەينىدىن يېتىشىپ كەلگەن يەنە بىر ماشىنىدىكىلەر بىر - بىرىنى يۆلەشتۇرگىنىچە تام ئۇستىگە چىقىپ بولۇشتى. ھويلىغا گۇرسۇلدەپ سەكرىگەندىكى قەدەملەر ئۇدۇل كېلىپ ئابدۇرېشىتنىڭ يۈرىكىگە ئاچچىق ئىز سالدى.

ئابدۇرېشىت ئەگۇن ئىشىككە زەرب بىلەن ئۇرۇلدى. ئىشىك ئىلغۇچىدىن ئايرىلدى. بىر قانىتى تاراقشىپ ئۆرۈلدى. موتوسىكلىتمۇ يىقىلدى. ئابدۇرېشىت ھويلىغا كىرگىنىدە ئۆزىدىن بۇرۇن كىرگەنلەر ئېغىل تېمىغا تىرەلگەن شوتا بىلەن ئۆگزىگە يامىشىۋاتاتتى.

— ئېغىلغا كىرىۋالدى، — دېدى بىرەيلەن، — ئۆيىدىن ئېغىلى مەزمۇت سېلىنغان كىشى ئىكەن بۇ. ئېغىلنىڭ ئىشىكىنى ھېچ قىلىپ ئاچقىلى بولمىدى. ئېغىلنىڭ تۆشۈكىدىن كىرسەك بولغۇدەك.

قاشتاش سودىسىنىڭ ئەڭ قىزىق يېرى مۇشۇ ئىدى. قاشتاشنىڭ ئىگىسى ئۆزى پۇختا دەپ قارىغان جايلارغا يوشۇرۇنۇۋالاتتى. سېتىۋالغۇچىلار مۆكۈشمەك ئويۇنىدىكى ئىزدىگۈچىلەردەك ئەڭ تېز سۈرئەتتە يوشۇرۇنۇۋالغۇچىلارنى تېپىپ چىقاتتى. كۆپىنچە ھاللاردا ئادەم تېپىلغىنى بىلەن قاشتاش تېپىلمايتتى. شۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە قاشتاش ئىگىسى ئۆزىنىڭ گۆھىرىنى بىر يەرگە تىقىشتۇرۇپ بولاتتى. سېتىۋالغۇچىلار يېلىناتتى. تاغاردىكى باغلام - باغلام ئون كويلۇق پۇللىرىنى تورۇكلىتىپ تۆكۈپ، كۆز - كۆز قىلاتتى. راست، قاشتاش سودىسىدا، بولۇپمۇ كەسىپ ئەھلىگە ئايلانمىغان دېھقان تاشچىدىن قاشتاش سېتىۋېلىشتا چوقۇمكى ئون كويلۇق پۇل ئىشلىتىلەتتى. قىممىتى ئوخشاش بولغىنى بىلەن ئون

كويلۇق پۇل دېگەن كۆزگە ھەقىقەتەن كۆپ كۆرۈنەتتى. ئوخشاش قىممەتتىكى يۈز يۈەنلىك پۇلغا ساتمىغان دېھقان بىر دۆڭە ئون يۈەنلىك پۇلنى كۆرۈپ قاشتاشنى سېتىۋالغۇچىلارنىڭ ئالدىغا دومىلىتىپ بېرەتتى.

شۇ ھالنىڭ بۈگۈنمۇ تەكرارلىنىدىغىنىنى ئابدۇرېشىتنىڭ كۆڭلى تۇيدى. لېكىن، نېمىشقىدۇر ئۆگزىگە ياماشقۇسى كەلمىدى. باشقا چاغلاردا قاتاردىن قېلىشنى نومۇس دەپ بىلىدىغان بۇ يىگىت بۈگۈن تۇرۇپلا قاتاردىن قالدى. شوتىغا پاتماي دېگۈدەك يامىشىۋاتقانلارغا ئېرەنسىزلىك بىلەن قاراپ قويۇپ بىر چەتكە ئۆتۈپ تۇردى. روزىنىسا نەدە قالدى، ئۇمۇ ئېسىدىن كۆتۈرۈلدى. بىرپەسنىڭ ئىچىدە ھويلىمۇ، ئۆگزىمۇ ئادەملەر بىلەن تولدى. بىر - بىرىنى تۇرتۈپ، دۆشكەلەپ ئالدىغا ئۆتۈشكە ئۇرۇنۇۋاتقان ئادەملەر ۋارقىرايتتى، بىر - بىرىنىڭ پۇتىدىن تارتىپ شوتىدىن، ئۆگزىدىن چۈشۈرۈۋەتمەكچى بولۇشاتتى.

بۇ ھال ئابدۇرېشىتقا ياقمىدى. تېخى نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا سودا بۇنداق بولمايتتى. قاشتاشچىلىقتا كىرىشكەن ۋاقتى، مەبلىغىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى، گەپ - سۆزىنىڭ ئورۇنلۇق ياكى ئەمەسلىكى، سېتىۋالغان قاشتاشلىرىنىڭ ئاز - جىقلىقى بويىچە تاشچىلار دەرىجىگە ئايرىلاتتى. ئاۋۋال يېتىپ كەلگەن تەرتىپتىن باشقا شۇ دەرىجە پەرقىمۇ سودىدا مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. ئۇ چاغلاردا بۇنداق كۆپ ئادەم يىغىلىپ قالغۇدەك بولسا، سامپۇللۇق، شەھەرلىك، چاھارباغلىق، بۇيىلىق تاشچىلارنىڭ ۋەكىللىرى سايلاپ چىقىلاتتى. سودىنى شۇ ۋەكىللەر قىلاتتى. كەلگەنلەر مۇۋاپىق گۇرۇپپىلار بويىچە شېرىكلەشتۈرۈپ قويۇلاتتى. ئالىمجان بولمىسىلا سامپۇللۇقنىڭ ۋەكىللىك ئىمتىيازى ئابدۇرېشىتقا نېسىپ بولاتتى.

ئابدۇرېشىت بۈگۈن شۇ نوپۇز، شۇ ئىمتىيازنى تەمە قىلغاندەك گېپىنى قىرىپ قويۇپ، سۇپا لېۋىگە كەلدى. پەشنىڭ

تۇرۇكىگە يۆلەنگىنىچە يۆتىلىپ قويدى. ئەپسۇس، قىرىلغان گالىنىڭمۇ، كالتە يۆتەلنىڭمۇ ۋاقتى ئۆتكەندەك قىلاتتى. ئابدۇرېشىتنىڭ بۇ قىلىقىغا ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى. ھويلىدىكىلەرمۇ، ئۆگزىدىكىلەرمۇ گويا بۇ ئۆمرىدە قاشتاش كۆرۈپ باقمىغاندەك، بۇنداق سودىدىن ئون كوي پۇل تېپىپ باقمىغاندەك قىزىل رەڭلىك لاتا سومكىنى قولىغا كىرگۈزۈش كويىدا شۇنچىلىك ئاچ كۆزلۈك، شۇنچىلىك بىشەملىك بىلەن قىيقاس ـ سۇرەن سالاتتى.

بىركەمدە ئۆي ئىشكى ئېچىلىپ، چىرايى تاتارغان، ھازىرلا ئاغرىقتىن قوپقاندەك ئاۋاق بىر ئايال بوسۇغا ئاتلىدى. نە ئاتلىسۇن، بوسۇغىغا ئىلىنىپ سەنتۇرۇلدى. ئابدۇرېشىت ئۆزىنى ئايال تەرەپكە ئاتتى. شۇنچىلىك چاققانلىق بىلەن ئايالنى يۆلىدى. ئۇنىڭغىچە ئۆي ئىچىدىن بوۋاقنىڭ ئاچچىق يىغا ئاۋازى كەلدى.

ــ كۆزلىرى يورۇپتۇ ـ ھە؟ ــ سورىدى ئابدۇرېشىت، ــ مۇبارەك بولسۇن. قانچىلىك بولدى؟

ئايالنىڭ لەۋلىرى تىترىدى. ئاۋازىمۇ بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا شۇنچىلىك زەئىپ ئىدى:

ــ بىرەر سائەت ... بولدىمىكى.

ئابدۇرېشىت بىرپەسكىنە تۇرۇپ قالدى. ئايالنىڭ «بۇ ھويلىدا نېمە ئىش بوپتۇ؟» دېگەن سوئالىغىمۇ دەمالىلىققا جاۋاب بەرمىدى. ئايالنى يۆلىگەن پېتى ئۆيگە كىردى. توپا بىلەن ئايرىغۇسىز دەرىجىدىكى كىگىز ئۈستىدە زاكىسىز ياتقان بوۋاقنىڭ نالىلىك يىغىسى باغرىنى ئەزدى. ئايالنى ئاستا ياتقۇزۇپ قويۇپ، بوۋاقنى قولىغا ئالدى. چاپىنىنى سېلىپ بوۋاقنى يۆگىدى. تاتلىق بىر گەپ بىلەن ئايالنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرمەكچى بولدى:

ــ مۇبارەك بولسۇن. بىرلا ۋاقىتتا خۇدايىم ئۇلىغۇچە بېرىپتۇ مانا.

— نېمىنى؟ ... — شۇنىرلاپ تۇرۇپ سورىدى ئايال.
— بىر سائەتنىڭ ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ كۆزلىرى يورۇپتۇ، قاشتاشتەك بىر ئوغۇل تۇغۇپلا. شۇ بىر سائەتنىڭ ئالدىدا ئەرلىرى مۇشۇ بالىلىرىدەك سۈزۈك قاشتاشتىن بىرنى دەريادىن تېپىپتۇ. ئىگىمىزنىڭ بەرگۈسى كەلسە، مۇشۇنداق قوش بېرىدىكەن قارىسىلا. شۇڭا، مۇبارەك بولسۇن، — ئابدۇرېشىت يانچۇقىغا قولىنى تىقتى. بىر تۇتام پۇلنى چىقىرىپ ساناپمۇ باقمايلا سامان تۆكۈلۈپ تۇرغان تەكىيەنىڭ بېشىدا قويدى، — ئوغۇللىرىنىڭ رىزقى زىيادە، ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن. چوڭ بولغاندا دادىسىدەك قاشتاشچى بولغاي.
ئايال ئاۋۋال ئەجەبلەندى. تەكىيە بېشىدىكى پۇلغا قاراپ كۆزلىرىدىن ياش تۆكتى. پۇلنى ئېلىپ باغرىغا ياقتى. ئارقىدىن پۇلنى ئابدۇرېشىتقا تەڭلىدى:
— رەھ ... مەت ! بۇنچىلىك پۇلنى بىز تۇتۇپ باقمىغان، ئۇكام. ئارتۇق كېتىدۇ. بىز يا سىلىگە ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمىسەك ... بۇ پۇللىرىنى ئالسام بولمايدۇ.
— ئەرلىرى قازغان قاشتاشنى بىزگە سېتىپ بەرسىلە. قىممەت ئالايلى. ئەرلىرىگە مېنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىمنى قىلىپ قويسىلا بولدى.
ھويلىدىكى قىمىقاس ـ سۇرەن ئابدۇرېشىتنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كەتتى. ئۇنىڭغىچە ھويلىغا پاتمىغانلار ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىشتى. كىرگەنلەر بىرده ئابدۇرېشىتقا، بىرده يېڭى تۇغۇتلۇق ئايالغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قېلىشتى. نە قاراپ تۇرسۇن، كەينىدىن تۇرتەكلەپ كىرىشكەنلەر ھېچبىرىنى ئارامىدا قويمىدى.
— كېلىڭلار ! — دېدى ئابدۇرېشىت يۇقىرى ئاۋازدا، — تۇغۇتلۇق ئايالنىڭ يېنىغا قۇرۇق قول كىرسە، ئەمچىكى ئاغرىپ قالىدۇ. بۇنى مەندىن ياخشىراق بىلىسىلەر، شۇڭا ھەممىڭلار ئاتىغىنىڭلارنى چىقىرىڭلار.
ئابدۇرېشىتنىڭ چاقىرىقى ئۇنۇم بەردى. بىرپەسىنىڭ ئىچىدىلا

تەكىيە بېشىغا بىر قۇچاق پۇل دۆۋىلەندى.

— كۆرمىگەن تاشىنىڭ پۇلىنى بېرىپ بولدۇق مانا، — دېدى ئاربىدىن بىرەيلەن، — بۇنچىلىك پۇلغا يارايدىغان تاشمىدىكى ئەمدى ئۇ قىزىل سومكىدىكى؟

— ئې ...رىم تاشچى ئە ... مەس، — ئايال شۇڭىرلىدى، — ئۇ ھاشارغا كەتكەن. بۇگۈن تۈيۈقسىز تولغىقىم تۇتۇپ قالغاچ، قوش ... نامىنى ئېرىمنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتكەنىدىم ... ئۇ سومكىدىكىسى ئەتىگەن ئۆيدىن ئېلىپ چىقىپ كەتكەن زاغرا ...

ئابدۇرېشىتنىڭ كۆڭلى بىرنەرسىنى تۇيغاندەك بولدى. شۇ تۇيغۇ ئۇنى ئايالغا خوش ئېيتقۇزدى. ھويلىغا چىقماقچى، ئاندىن روزىنىسانى تاپماقچى، روزىنىسادا قالغان تېلېفونىدا ئابدۇجېلىلغا تېلېفون بەرمەكچى بولدى. لېكىن، سىرتقا چىقىش ئاسانغا چۈشمىدى. سانجاق ـ سانجاق ئادەملەر توپى ئۇنى ئۆي ئىچىگە ئىتتىرەتتىكى، ئىشىك تەرەپكە زادىلا ماڭدۇرمايتتى. دەل شۇ چاغدا تۇغۇتلۇق ئايال ئىڭرىغىنىچە بوۋىقى يېنىغا دۇملا چۈشتى. ئۇياق ـ بۇياققا دومىلىغىنىچە ئىنجىقلاشقا ئۆتتى. ئايالنىڭ تولغاق يەۋاتقانلىقىنى، يەنە بىر بالا يەڭگىش ئالدىدا تۇرغىنىنى ھېس قىلغان ئابدۇرېشىت سىرتقا چىقىپ كەتمەكچى بولدى. دەل شۇ چاغدا روزىنىسانىڭ چىرقىراق ئۇنى باشلار ئۇستىدىن، تام ـ تورۇسلاردىن ئۇچۇپ كەلگىنىچە ئابدۇرېشىتنىڭ قۇلىقىغا قوندى:

— ۋاي ئابدۇرېشىت ! نەدە سىز؟ بۇياققا چىقىڭ ! ئابدۇجېلىل بولالماي قاپتۇ. ماشىنىسى ئۇسۇشۇپتۇ !

ئۇ ئاۋاز ئابدۇرېشىتنى ئىشىك تامان ماڭدۇردى. ئېغىزىدا نەم دىدارى قالمىغان ئابدۇرېشىت ئۆزىنىڭ ئىشىك ئالدىغا قانداق كېلىپ قالغىنىنى سەزگۈچە بوسۇغىدا روزىنىسانىڭ بېشى كۆرۈندى. يان ـ بەللىرىدىكى ئادەملەرنى كۆچەپ ئىتتىرىپ ئابدۇرېشىتقا يول ئېچىۋاتقان روزىنىسا ئۇنىڭ قولىغا ئۇلاشقاچ تىترەك ئۇندە يەنە دېدى:

— بايامقى جايدا ئابدۇجىلىلنىڭ ماشىنىسى موتوسىكلىت بىلەن ئۇسۇشۇپتۇ. ھازىر تېلېفون بېرىپتۇ، ئەھۋالى چاتاقمىش ...
— كىمنىڭ ئەھۋالى، خېنىم؟ — يۇلقۇنغاچ سوردى ئابدۇرېشىت، — ئابدۇجىلىلنىڭمۇ ياكى ھېلىقى ...
— ۋايتاڭ، مەنمۇ ئۇقمىدىم. ئىشقىلىپ، تېلېفوندا ئابدۇجىلىل يىغلاۋاتىدۇ.
— راست، شىمىنچىكىنىڭ ماشىنىسىدىكى قىزنىڭ ئەھۋالى چاتاق قالغان بايام، — گەپ قاتتى يول بوشتىۋاتقانلاردىن بىرى، — موتو ئۇدۇل شۇ قىز تەرەپكە ئۇسۇپتىكەن. ئۇستىخانلىرى چۈل - چۈل بولۇپ ...
بۇ گەپلەردىن ئابدۇرېشىتنىڭ ئەقلى لال بولدى، سەزگۈسى خىرەلەشتى. ئۆزىدە ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل كۈچتۇكگۈرلۈك بىلەن ئادەملەر ئارىسىدىن يۇلقۇنۇپ ئۆتۈپ ھويلىغا چىقتى. دەل شۇ چاغدا ئېغىل تەرەپتىنمۇ ئاۋۇال قاراسلىغان، ئارقىدىن گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز كەلدى.
— ئۆگزە ئۆرۈلدى ! قېچىڭلار!
— ۋاي ئىسىت، ئىچىدىكىلەر ...
— ۋايجان، ئادەم بارمۇ ؟!... قۇتقۇزۇڭلار!
— قىزىل سومكىنى ئالغاچ چىقىشىنى ئۇنتۇپ قالماڭلار ! قاشتاش شۇنىڭ ئىچىدە !
بۇ ئاۋازلارنىڭ ھېچبىرى ئابدۇرېشىتنىڭ دىققىتىنى تارتالمىدى، كەينىگىمۇ قارىتالمىدى. ئۇ روزىنىسانى يېتىلگەن پېتى ئۆرۈلگەن ئەگۈندىن ئۆتۈپ كوچىغا چىقتى. بىر - بىرىگە چېتىپ قويغاندەك توختىتىپ قويۇلغان ماشىنا، موتوسىكلىتلار ئارىسىدىن ئاران يول تېپىپ ئۆز ماشىنىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. بۇ قىستاڭچىلىقتا ماشىنىنى قوزغىتىشقا كۆزى يەتمىدى. ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇشنىڭ ئورنىغا بايا ماشىنا سوقولغان سۇلۇق يول تەرەپنى پەرەز قىلدى. ئۇدۇل شۇ يەرگە چىقماقچى بولۇپ، روزىنىسانى سۆرىگەن پېتى ئۆزىنى قوناقلىققا ئاتتى.

2

چېن غوجايىن جالالىدىن قارىيىنىڭ ياسىداق خانىسىدىن ئۇزىغاندا تۇن نىسپىگە يېقىنلاپ قالغانىدى. جالالىدىن قارىي مېھمانلارنى ئات بازىرىنىڭ دوقمۇشىغىچە ئۇزىتىپ كەلدى. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان «گۈلباغ» مېھمانخانىسىغىچە ئۇزىتىپ بېرىش تەكلىپىگە چېن غوجايىن ئۆزرە ئېيتىپ تۇرۇۋالدى.

جالالىدىن قارىي چېن غوجايىننىڭ يۈمشاق ئالقىنىنى ئۇزاققىچە قويۇۋەتمىدى. مەڭزىگە مەڭزىنى يېنىشلاپ ياقتى. ئېڭىكىگە سۆيۈپ، بوينىغا گىرە سېلىپ، ياقىسىنى تەكرار تۇزەشتۇرۇپ، «ئۆتكەنگە سالاۋات قىلىش»نى تەكرار جېكىلەپ، ساھىبخانىنىڭ مېھمانغا كۆرسىتىدىغان بارچە ھىممىتىنى تولۇق نامايان قىلدى.

ئەتىگەندىن بېرىقى شاھانە كۈتۈنۈش، ئۆمرىدە كۆرمىگەن نازۇنېمەتلەر ۋە ئاڭلاپ باقمىغان چىرايلىق سۆزلەر چېن غوجايىننىڭ نەچچە كۈندىن بېرىقى كۆڭۈل غەشلىكىنى بىرئاز بولسىمۇ يەڭگىللەتتى. ئالدىنقى ھەپتىدىكى بارماقلىرى بىلەن چاچلىرىنى توختىماي كەينىگە تاراپ ھەسرەتلىك تىنىشلىرىغا، ئاچچىق ياغ ئىچكەن بۇقىدەك ھەر تامان چېپىپ ھاردۇق يەتكەن تېنىگە، ئۆزىگە بۇ ئۆمرىدىكى ئەڭ زور بالايۇ دىشۋارچىلىقنى كەلتۈرگۈچىنى تېزدىن تېپىپ چىقىش ئىستىكىدە ئەسەبىيلەشكەن نېرۋىلىرىغا خىلىلا مەلھەم بولدى. شۇنداقتىمۇ بۇگۈنكى تىلماچىنىڭ ئۆز تىلىغا ئۆرۈپ بەرگەن گەپ - سۆزلەردىن ئايان بولدىكى، چېن جىي ئەمدى خوتەندە تۇرسا بولمايدىكەن، ھېلىمۇ جېنى ھايان قاپتۇ. ئۇنچىلىك زىياننى كۆڭلىگە بەك ئېلىپ كەتمەي، ئىشنىڭ ئىسسىقىدا، پۈت - قولىنىڭ ساقلىقىدا ئۈرۈمچىگە بېرىۋالغىنى ياخشى ئىكەن.

قاربي قېرىندىشى بىلەن ئىمىن ئاخۇن دىلكىشى ئۆزىگە كۆيۈنگىنى، ئۆزىدىن ئايرىلىپ قېلىشنى زادىلا خالىمىغىنى ئۈچۈنلا بۇ ئىچكى گەپلەرنى دەپتۇ، بۇنداق ياخشى تەكلىپلەرنى بېرىپتۇ. خوتەنده كۈنىدىن - كۈنگە غولداۋاتقان ئەسەبىي ئۇنسۇرلارنىڭ كېيىنكى كۈنلەردە يەنە نېمە ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىنى ئالدىن پەرەز قىلغىلى بولمايدىكەن. شۇڭا، قازغۇلىرىنى بۇزۇۋۆتكۈچىنى دەپ تەرسالىق قىلىۋېرىشنىڭ هاجىتى يوق ئىكەن. ئۇيغۇرلاردا «كەلگەن بار ياخشىلىق ۋە هەر يامانلىقنىڭ هەممىسى ئاللادىن» دېگەن هېكمەت بار ئىمىش. ئون نەچچە قازغۇنىڭ بىر كېچىدىلا ئۇزۇل - كېسىل بۇزۇپ تاشلىنىپ، كېرەكسىز تۆمۇر - تەسەككە ئايلىنىپ قېلىشىمۇ ئەسلىي پۈتۈلمىدىكى ئىش بولۇپ، چىن جىيىدەك بەندە ئۇ هېكمەتنىڭ تېگىگە يېتىپ بولالمايدىكەن.

بۇلارنى ئاڭلاپ چىن غوجايىنىنىڭ كۆڭلىگە قانداقتۇر بىر ۋەهىمە سايە تاشلىدى.

كۆڭۈل ئاسمىنىنى تۇمان باسقان غوجايىن چىرايىغا زورلاپ كۈلكە يۈگۈرتتى. جالالىدىن قاربي، ئىمىن سېۋەت ۋە باشقىلارنىڭ قوللىرىنى يېنىشلاپ سىققىنىچە قاچانلاردىدۇر ئۆگەنگەن «رېخىمەيتى» دېگەن يېرىم - يارتا ئۇيغۇرچە سۆزنى كۆپ قېتىم تەكرارلىدى. ئۇزاش ئالدىدا مەزگىلسىز كېلىپ گېلىنى بوغقان خەپرۇكنى يول ياقىسىغا تۈكۈرمەكچى بولۇۋىدى، سوزۇلۇپ چىققان كۆك ياڭاقچىلىك خەپرۇك ئۇدۇل سارقىغىنىچە ئۆزىنىڭ ئايىغىغا چۈشتى. بۇنى كۆرگەن چىن غوجايىن دەرهال قول ياغلىقىنى چىقىرىپ بەتىنكەسىنى سۈرتمەكچى بولۇۋىدى، جالالىدىن قاربي تىزلىنىپ ئېگىشتى:

— غوجايىندەك تۇرۇڭا، ۋاي. بەتىنكەڭزنى سۈرتۈشكە، ئايىغىڭزنى پارقىرىتىشقا، خامۇش كۆڭلىڭزنى ئېلىشقا يارىتىلغان بىز. بىزنىڭ مۇشۇ مەهەللىمىزدىن يوقىلىدىغانلا بولسىڭز، هاپاشلاپ ئۇرۇمچىگىچە ئاپىرىپ قويۇشقا تەييار

هەممىز. كېيىنكى جۈملىنى تەرجىمە قىلمىساڭمۇ بولىدۇ، ئۇكام.

ئېغىزى تاتلىق تەرجىمان بالا كۈلدى. جالالىدىن قارىنىڭ ئاۋۋالقى گەپلىرىنى تېخىمۇ بېيىتىپ ئۆرۈپ بەردى. چېن غوجايىن بىرپەسكىنە ئوڭايسىزلاندى ـ يۇ، ئۆزىگە پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن هىممەت كۆرسىتىۋاتقان بۇ بۇرادىرىنىڭ سۈس چىراغ نۇرىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئايىغىنى سۈرتۈۋاتقان كۆرۈنۈشىدىن هەربىر هۈجەيرىسىگىچە تەسىرلەندى.

ـــ رېخېمەيتى، رېخېمەيتى. خوش، كارى. خوش، يىمىڭ لاۋبەن.

ـــ خوش، بۇدساتۇاغا ئامەنەت.

ئىمىن سېۋەتنىڭ جالالىدىن قاربي چىڭ باغاشلاپ تۇرغان چېن غوجايىنغا ئېيتقان بۇ سۆزى ئەتراپتىكىلەرنى كۈلدۈردى. چېن غوجايىن ماشىنىلىق ئۇزىدى. ياتقىغا كەلگەندىن كېيىن ئاۋۋال ۋاننىغا چىلىنىپ يۇيۇندى. ئۇخلاش كىيىمىنى كىيىپ، تۆشۈبېغىنى ئىلمەكلەپ باغلىدى. تەڭشەلگەن قەھۋەدىن ئىستاكانغا بىر بولاق تۆكۈپ، ئۈستىگە قايناق سۇ قۇيدى. قەھۋەنى سوۋۇتقاچ دېرىزە يېنىغا كەلدى. جەينەكىنى دېرىزە تەكچىسىگە قويۇپ، ئالىقىنى بىلەن ئېڭىكىنى تىرىدى. ئويچان كۆزلىرىنى يۇلتۇزلار چاراقلاپ تۇرغان خوتەن ئاسمىنىغا تىكتى.

چېن غوجايىنىڭ كاللىسى گادىرماچ خىياللار بىلەن تولغاندى. ئۇنىڭ نەزەردە خوتەن ۋە خوتەن خەلقى بۇ قېتىمقىدەك بۇنداق مۇدهىش ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۇچراتقان خوتەنلىكلەرنىڭ هەممىسى جالالىدىن قارىيەدەك ئوڭلۇق، ئىمىن سېۋەتتەك مېهماندوست، ئالىمجاندەك ياۋاش، سالىھ هاجىدەك بىلىملىك، يارى هاجىدەك كېلىشكەن ئىدى. ئادەملەرگە غەمخان، تەبىئەت ۋە هايۋانلارغا مېهرىبان بۇ خەلق تۇرۇپلا ئۆزگىرىپ، بىر كېچىدىلا ئۆزىگە قارا يۈزلۈك قىلغىنى نېمىسى؟

چېن جيې خوتەنلىكلەرگە هېچبىر يامانلىق قىلمىدى.

ئۇرۇمچىگە ئېلىپ بارغان قاشتاشلىرىنى باشقا ئالارمەنلەردىن قىممەت سېتىۋالدى. ئۇلارنى ئەزىزلەپ كۈتتى. ياتاق، تاماقلىرىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇردى. ئۆيىدە مېھمان قىلدى. كۆڭلىگە شەك، دىلىغا گۇمان يولاتماسلىق ئۈچۈن مېھمانلارنى ئۆزى بازارغا باشلاپ چىقىپ يېگۈدىن قازان، چىنە ـ تەخسە، چۆمۈچ ـ ساپلىق دېگەنلەرنى سېتىۋالدى. بەيگە مەيدانىدىكى قۇشخانىغا ئۆزى بىللە چىقىپ، تىرىك پاقلاندىن تاللاتقۇزۇپ، شاپ بۇرۇت قاسساپلارغا تەكبىر ئېيتقۇزۇپ بوغۇزلاتتى. سويۇلغان پاقلان گۆشىگە ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەر زادىلا قول تەگكۈزمىدى. ھەممە تاماقلارنى مېھمانلارنىڭ ئۆزلىرىگە قىلدۇردى. ئۇ بىلىدۇ، ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس تىل ـ يېزىقى، ياشاش ئالاھىدىلىكى، يېمەك ـ ئىچمەك ئادىتى، ئۆزگىچە تۇرمۇش ئۇسۇلى، ئېتىقادى بولىدۇ. ئەگەر شۇلار ھۆرمەتلەنمەيدىكەن، كەمسىتىلىشكە ئۇچرايدىكەن، ئۇلارنىڭ غۇرۇرى پايخان بولىدۇ. غۇرۇر دەپسەندە قىلىنغان جايدا ھۆرمەت، كۆيۈنۈش، ئىشەنچ يوققا چىقىدۇ. ئىشەنچ كەملەيدىكەن، نىزا ـ ئاداۋەت ئەۋج ئالىدۇ. نىزا قارشىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قارشىلىق ھېچقاچان ھېچكىمنىڭ دىلىغا ھۇزۇر، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق ئەكەلمەيدۇ. بۇنچىلىك ئاددىي ساۋات، بۇنچىلىك ئەقەللىي ئۇقۇملارنى بىلگەن خېنەنلىك بۇ سودىگەر ئۆزىگە قاشتاش يەتكۈزۈپ بېرىۋاتقان خوتەنلىك قاشتاشچىلارغىلا ئەمەس، ئۆزى بىلەن ئېلىم ـ بېرىم قىلغانلىكى ھەرقانداق مۇسۇلمان ئەھلىگە، ھەتتا ناتونۇش كىشىگىمۇ شۇنچىلىك سىلىق ـ سىپايە، شۇنچىلىك قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ. خوتەنگە تۇرتكۇ، قازغۇلارنى ئەكەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇ پىرىنسىپىغا زادىلا خىلاپلىق قىلغىنى يوق. كەلگەن ھەپتىسىلا «سالىھ ئوتتۇرا مەكتىپى»گە چىقىپ، دىلكەش بۇرادىرى مەبلەغ سېلىپ قۇرۇپ چىققان، ھېلىھەم شۇ بۇرادىرىنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىۋاتقان بۇ مەكتەپتىكى يېتىم ئوغۇل، يېتىم قىزلارغا بىر قۇردىن يېگۈ

كىيىم تارقاتتى. ئەللىك نەپەر ئوقۇغۇچىنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگۈچە بولغان ھەممە چىقىملىرىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدىغانلىقى ھەققىدە يۇقىرى ئاۋازلىق كانايدا ۋەدە بەردى. ئالىمجانلار تىل ئۆگىنىۋاتقان، يېڭىدىن بىنا بولغان بىزلىي ئوتتۇرا مەكتىپىگە چىقىپ، كۈرسانت دېھقانلارنى يوقلىدى. كۈرس چىقىمىنىڭ ئۆزى نامىدا بولىدىغانلىقىنى نەق مەيداندىلا ئېلان قىلدى.

«سالىھ ئوتتۇرا مەكتىپى» دېكى كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ئۇچقۇنى چاقناپ تۇرغان مەسۇم بالىلار قىزغىن چاۋاك چالدى. كۆزلىرىدىن، چىرايىدىن ساددا ـ ئاق كۆڭۈللۈكى چىقىپ تۇرىدىغان ئاتا ـ ئانىلار ۋەكىللىرى بىلەن مۇشۇ يۇرتنىڭ مۆتىۋەرلىرى چېپن جېپىنىڭ قولىنى چىڭ سىقتى. قاداق باسقان قوللاردىن تارىغان ئوتلۇق بىر سېزىم تەن ـ تېنىگە سىڭىشىپ، ۋۇجۇدىنى ئىللىتىپ ئۆتكەن شۇ دەقىقىدە كېيىنكى ئۆمرىنى خوتەندىن ئىبارەت مۇشۇ قۇمساڭغۇ يۇرتقا ئاتاش ئىستىكى خېنەنلىك بۇ سودىگەرنىڭ ئېڭىدا كۆۋجىدى. ئۇنىڭ بۇ پىلانىنى ۋىلايەتنىڭ شۇ مۇراسىمغا قاتناشقان رەھبىرى مىڭلارچە ھەشقاللاسى بىلەن قوللىدى. تۇرتكۇ، قازغۇلارنى ئېلىپ كەلگىنىنى، يورۇقلاشنىڭ كونا ئېقىن ئىزىدىن قاشتاش كولىماقچى بولغىنىنى، مۇشۇ سەۋەبتىن كەم دېگەندە يۈزدىن ئوشۇق ئەمگەكچىگە مۇقىم كىرىملىك ئىش ئورنى تېپىلىدىغىنىنى ئاڭلاپ، بۇ ئىشنى كەڭ تەشۋىق قىلىشنى يەرلىك ئاخبارات ۋاستىلىرىگە نەق مەيداندىلا ئورۇنلاشتۇردى. چېپن جېپىگە قاشتاش كولاش جەريانىدا چوقۇم سۇ ـ تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى قوغداشقا ئەھمىيەت بېرىشنى جېكىلىدى. ئۆزىدەك پۇل تاپقان غوجايىنلاردىن خوتەنگە يەنە تەكلىپ قىلىپ كېلىشنى، ئۇلارنىڭ خوتەنگە مەبلەغ سېلىشىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللايدىغىنىنى جاكارلىدى. قاتتىق ئوتۇندەك ۋەدە، بەقەمدەك قەسەملەرنى

بېرىشتى.

مانا، ئاربدىن بىرەر ئاي ئۆتەر - ئۆتمەيلا چېن جيېنىڭ بېشىغا كۈن چۈشتى. ئۇ قەسەمچى كاتتىباشلار يەنە بىر قېتىم مەيدە مۇشتلاپ، ئۈستەل گۈمبۈرلەتتى. لېكىن، ھەپتىنىڭ بۈيانىدا بۈزغۇنچى ئۇنسۇرلارنىڭ ھېچبىر يېرى ئۈچى تېپىلمىدى.

چېن جيې قانۇندىن ھىمات ئىزدىدى. ئادىللىقتىن ئۈمىد كۈتتى. تەۋەلىك بويىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە دېلو مەلۇم قىلدى. ئەرز - ئىلتىماسلىرىغا بارماق باستى. جىنايەت گۇماندارلىرىنى تېپىپ بېرىشنى، ئۇلارغا قانۇن بويىچە جازا بېرىشنى ئۆتۈندى. ۋىلايەتتىكى ئۆزى تونۇيدىغان ھېلىقى ۋەدىچى رەھبەرنىڭ يولىيورۇقىنىمۇ يەتكۈزدى. رەھبەرمۇ ئاتايىن ئورۇنلاشتۇرۇش قىلدى. ئەپسۇس، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئالدىراش ئىكەن. «مۇقىملىق ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىكەنۇ»، چېنجيېگە شۇنچە كۆپ زىيان سالغان جىنايەتچىلەرنى ئېنىقلاپ تۇتىدىغانغا «ھازىرچە ساقچى كۈچى يېتىشمەيدىكەن.»

— مۇھەممەتجان جۇيجاڭنى ئىزدەيلى، — دېدى ئالىمجان ئۇ كۈنى، — شۇ كىشى ھەق - ئادالەتنى ياقلايدۇ. ئاۋامنىڭ بېشىغا كەلگەن نى - نى قاتىلاڭچىلىقلار، ئاجىزلارنىڭ ناھەق تۆكۈلگەن كۆز يېشى شۇ باشلىقنىڭ قولىدا ئېرىغدىلىدۇ.

چېن جيې مۇشۇ ياتاقتا بىر كېچە تىك ئولتۇرۇپ ھەممىنى ئاڭلىدى. ئالىمجان ئېيتقان مۇھەممەتجان ھەققىدىكى رىۋايەت تۇسىنى ئالغان ھېكايىلەر چېن جيېنىڭ يۈرەك تارىنى ۋىڭىلداتتى. ئۇنىڭ ئاخىرقى بايانلىرىنى، ئابدۇرېشىتنىڭ دەپ كەلگەنلىرىنى ئاڭلىغاندا بولسا قەلب ئاسمىنىنى يەنە تۇمان قاپلىدى.

— بولمىغۇدەك، — دېدى چېن جيې ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ تۇرۇپ، — مۇھەممەتجاننىڭ بېشىدا كۆيۈۋاتقان ئوت سىز - بىزنىڭ پېشىمىزگە تۇتاشقان ئوتتىن يامان ئىكەن. بۇ ئىشتا

مۇھەممەتجان بىزگە ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمىگۈدەك.
— قانداق دەيسىز؟ — سوردى ئالىمجان كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ، — ئۇ ھەقىقەتەن ئىقتىدارلىق.
— ياق. بۇ ئالەمدە ئىقتىدار ھەممىنى ھەل قىلالمايدۇ، بولۇپمۇ خوتەنده تېخىمۇ شۇنداق ئىكەن. بۇ يەردىكى كىشىلەر تولىمۇ ئىقتىدارلىق ئىكەن. ئەمما، ئادەمده ئەخلاق بولمىسا، بولۇپمۇ ئىقتىدار ئىگىلىرىده شۇنداق بولسا، يەنە كېلىپ بۇنداق ئەخلاقسىز ئىقتىدار ئىگىلىرى ھوقۇق بېشىغا چىقىپ قالسا تېخىمۇ قاباھەتلىك ئىشلار يۈز بېرىدۇ.
چېن جيېنىڭ مۇھەممەتجان ھەقىدىكى قاراشلىرى ئالىمجاننىڭ ئوغسىنى قايناتتى. ئۆزى ھۆرمەت قىلىدىغان، ئۆزى خوتەنگە چاقىرىپ كەلگەن بۇ غوجايىنىغا تۇنجى قېتىم كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقاردى:
— باشقىلار ھەقىقىده نېمە دېسىڭىز مەيلى، لېكىن مۇھەممەتجان ھەققىده بۇنداق گەپلەرنى دېسىڭىز، ئۇنىڭغىلا ئەمەس، خوتەندىكى ياخشى كىشىلەرگە، ئاۋام ـ خەلقىقە سايىۋەن بولىدىغان ياخشى نىيەتلىك ئەمەلدارلىرىمىزغا ئۇۋال بولىدۇ.
چېن جيې كۈلۈپ قويدى، توغرىسى كۈلۈش ئۈچۈن تىرىشتى. ئالدىدا ئولتۇرغان ئۆزى دېمەتلىك بۇ ساددا دېھقانىنىڭ مۇرىسىگە ئالىقىنىنى قويدى. ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە بېقىپ تۇرۇپ دېدى:
— ئاكىلاڭ، ئالىمجان. مەن مۇھەممەتجان ھەقىدىكى بايانلىرىڭىزدىن ئۇ كىشىنىڭ ھەقىقەتەن ئىقتىدار ئىگىسى ئىكەنلىكىگە قول قويدۇم. ئۇنىڭ ئەخلاقىدىنمۇ گۇمان قىلمىدىم. لېكىن، ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىز كۆڭلىمىزده سېزەلەيدىغان، لېكىن كۆزىمىزده كۆرەلمەيدىغان تېخىمۇ ئىقتىدارلىق، لېكىن ئەخلاقتىن چەتنىگەن بىر قول بارەك قىلىدۇ. پەرىزىمچە، ئۇ قول تولىمۇ رەھىمسىز، تولىمۇ يىرگىنچلىك. ئۇ قول ئىگىسىده ساقچىلىق كەسپي

ئەخلاقىدىنمۇ، ئادىمىيلىك ئەخلاقىدىنمۇ قىلچىلىك ئەسەر يوق. مۇھەممەتجاننىمۇ، مۇھەممەتجان تۇتۇش قىلغان بارلىق ياخشى ئىشلارنىمۇ شۇ كۆرۈنمەس قول كونترول قىلىپ تۇرغاندەك قىلىدۇ. كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرۇۋاتىدۇكى، چوقۇم شۇنداق بىر قول بار. مەن بايامقى گەپلىرىمنى شۇ قاتاردىكى ئىقتىدارلىق، ئەمما ئەخلاقسىز كىشىلەرگە قارىتىپ دېدىم.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئالىمجان جىمىپ قالدى. كۆز ئالدىغا مۇھەممەتجاننىڭ زەبەردەس، قورقۇمسىز سىيماسىنى كەلتۈرگەندەك كۆزلىرىنى يېنىشلاپ چىمچىقلاتتى. چېن جيېگە ئويچان كۆزلىرىدە يېنىشلاپ قاراپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. ئاخىردا چېن جيې ھازىر ئېڭەك يۆلەپ تۇرغان مۇشۇ دېرىزە يېنىغا كېلىپ، تۇن بىلەن ئاخىرقى دەملىك ئېلىشىشقا تۇتۇنغان يىراق ئۇپۇققا نەزەر تاشلىغانىدى.

چېن جيېمۇ ئاشۇ چاغدا ئالىمجان نەزەر تاشلىغان ئۇپۇق تەرەپكە كۆز تىكتى. ئۇپۇق سۈزۈلۈشتىن خېلىلا يىراق بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر چېن جيېگە شۇ تەرەپ خوتەن ئاسمىنىنىڭ باشقا يۇلتۇزسىز بوشلۇقىدىن باشقىچىلا سۈزۈك، بۆلەكچىلا مېھىرلىك تۇيۇلدى.

بۇگۈنكى كاتتا مېھماندارچىلىققا ئالىمجاننىمۇ چاقىرىۋېلىش تەكلىپىگە جالالىدىن قارىيلارنىڭ نېمىشقا سۇس قارىغىنىنىڭ ۋەجىنى ئەمدىلەتىن ئاڭقىرغان چېن جيې سوۋۇپ قالغان قەھۋەسىنى ئاستا ئوتلاپ قويۇپ، كارىۋاتقا چىقىپ، مامۇق ياستۇققا باش قويدى. ئەمما، كۆزىدىن يامانلىغان ئۇيقۇ خېلىغىچە ئۇنى يوقلاپ قويمىدى. تىزگىنەكنى توختىماي بېسىپمۇ كۆڭلىگە ياققۇدەك بىرەر كۆرۈنۈش تېپىلمىغان تېلېۋىزورنىمۇ ئۆچۈردى. زېرىكىشلىك كېچىنى تاڭغا ئۇلاشنىڭ بىردىنبىر ياخشى چارىسى كىتاب كۆرۈش ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدىغان چېن جيې سەپەرلىرىنىڭ تولىسىدا ئۆزىگە ھەمراھ قىلىۋالىدىغان خوتەن قاشتېشىغا ئائىت يىغىپ توپلىغان

كىتابلىرىنى ۋاراقلاشقا تۇتۇندى.

ئاۋۋال ماركو پولونىڭ «ساياھەتنامە»سىنى ۋاراقلىدى. ئۆزىگە يادا بولۇپ كەتكەن «ئۇدۇن دەريا ئېقىنىدىن ئالاھىدە بىر خىل قارا، يېشىل رەڭلىك قاشتاش چىقىدۇ. سودىگەرلەر بۇ قاشتاشلارنى كۆچا ۋە تۇرپانغا ئېلىپ بېرىپ پۇل قىلىدۇ» دېگەن بايانلارغا نەزەر تاشلىدى. دۇنياغا داڭلىق سەييياھ ماركو پولونىڭ ئۇ بايانلىرى بىلەن ھازىرقى خوتەن قاشتاشچىلىقى ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى روشەن پەرقنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدى. بۇ يەردىكى روشەن پەرق شۇ ئىدىكى، بۇگۈنكى كۈندە بازارلىق قاشتاشلارنىڭ سېتىلىش يوللىرى، پۇلغا ئايلاندۇرۇش دائىرىسى زور دەرىجىدە خەلقئارالاشقانىدى. دۆلەت ئىچىدىكى بازاردىمۇ، يېڭىدىن گۈللىنىشكە باشلىغان خەلقئارا بازاردىمۇ قارا رەڭلىك قاشتاشنىڭ باھاسى بەك تۆۋەن ئىدى. يېشىل رەڭدىكىسىنىڭ ھەرھالدا بازىرى بولسىمۇ، قوي مېيى رەڭدىكىسىنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيتتى. بولۇپمۇ يۇننەنىڭ تاغلىرىدىن يېڭىدىن قېزىلىشقا باشلىغان يېشىل رەڭلىك تاش خوتەن يېشىل قاشتېشى بىلەن بەيگىگە چۈشكەن بولۇپ، يۇننەن يېشىل تېشى گەرچە قاشتاش بولمىسىمۇ، بايلىق مەنبەسى بەك مول ئىدى. ھازىرقى ئىچكى بازارغا تونىلاپ تاراشلاپ، كېيىنچە يۆتكىلىۋاتاتتى. ھەتتا بەزى كاززاپ مال ياسىغۇچىلار يۇننەن يېشىل تېشىدىن ياسالغان ماللىرىغا «خوتەن يېشىل قاشتېشى» دىن ياسالدى، دەپ نام كارتوچكىسى ئېسىۋېلىشقا باشلىغانىدى.

شۇ ئويلاردىن كۆڭلى غەش بولغان چېن جيې ئەمدى قولىغا ئۇچ - تۆت يۈز يىللار بۇرۇن نەشر قىلىنغان فادېر ئالۋارىز سىمىدونىڭ جۇڭگو ھەققىدىكى «ساياھەتنامە»سىنى، جون باۋرو تۇزگەن «رەسىم ۋە ھۆسنىخەتلەر لۇغىتى»نىڭ يېقىنقى يىللاردا ئۆز تىلىدا نەشر قىلىنغان نۇسخىسىنى ئالدى. ئۆزىگە مۇناسىۋەتلىك بەتلىرىنى قايتا ۋاراقلىدى. ئالدىنقىسىدا «شىنجاڭدىن قاشتاش چىقىدۇ. تۇتۇق ئاقلىرىنىڭ سۈپىتى

نسبەتەن ناچار. يېشىل قاشتاشنىڭ سۈپىتى بەك ياخشى. باھاسى ناھايىتى قىممەت. ئۇنىڭدىن ئەمەلدارلارنىڭ باش بېزەكلىرى ياسىلىدۇ» دېگەن بايانلارنى ئۇچرىتىپ بولسا، كېيىنكىسىدە «خوتەندىن چىقىدىغان قاشتاش يېشىل ۋە قارا رەڭلىك قاشتاشلارغا قارىغاندا، سۈپەت جەھەتتىن كۆپ ئېشىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ قاتتىقلىق دەرىجىسى ھېچقانىڭكىدىنمۇ يۇقىرى بولۇپ، پەقەت كاربونات بىلەنلا كەسكىلى بولىدۇ» دەپ يېزىلغانىدى. بۇ بايانلار چىن جېينىڭ چۈشەنچىسىدىكى خوتەن قاشتېشىنىڭ ھازىرقى ئەمەلىيىتىگە خىلىلا يېقىن كېلەتتى. ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى بۇنىڭدىن ئىككى يۈز يىللارچە بۇرۇن ئېلىمىزگە باش ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن ماركېتىنىڭ ئۆز خاتىرىسىدە چىيەنلۇڭ خان ئەنگلىيە پادىشاھى جورجى IIIكە سوۋغا قىلغان بۇيۇملار تىزىملىكى ھەققىدە توختىلىپ يازغان «ئالىيلىرىغا جۇڭگو خانىنىڭ سوۋغا قىلغان بىرىنچى دەرىجىلىك سوۋغىتى قاشتاش تىلەك بېزەك. ئۇ تىنچلىق ۋە بەخت ـ سائادەتكە ۋەكىللىك قىلىدۇ. جۇڭگولۇقلار تىلەك بېزەكنى ئىنايىن ياخشى كۆرىدۇ» دېگەن بايانلىرىدىن ۋە شۇ تىلەك بېزەك بۇيۇمىنىڭ چوڭلۇقى ھەققىدىكى ئىزاھاتىدىن ئۆزى ئېلىم ـ سېتىمى بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان خوتەن قاشتېشىنىڭ خەلقئارالىق قىممىتىنىڭ قاچاندىن تارتىپ ئېشىپ بارغىنىنى چۈشەنگەندەك بولدى. چىن جيې ھەم باشقا ماتېرىيالدىن بىلگەنىدىكى، پەرەڭ خانىغا سوۋغا قىلىنغان خوتەن قاشتېشىدىن ياسالغان ئۇ تىلەك بېزەك 1822 ـ يىلى جامىس چېرىستى تۇزگەن باھا تالاشتۇرۇپ سېتىلىدىغان رەسىملەر مۇندەرىجىسىگە كىرگۈزۈلگەنىدى.

تاڭ ئاتاي دېگەن بولسىمۇ چىن جېينىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى. قەھۋەدىن يەنە بىر ئىستاكان دەملەپ بولۇپ، ئۇيقۇسىنىڭ قېچىۋاتقىنىنى قولىدىكى مۇشۇ قەھۋەدىن بولدىمىكىن، دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە، ئۇنى ئىچمەيلا قويدى. چارروسىيەلىك ئېكسپېدىتسىيەچى پىرىژىۋالىسكىنىڭ 1885 ـ يىللىرى خوتەن

دەریاسی ۋە ئۇنىڭ ئېقىن مەنبەسى بولغان خوتەن تاغلىرىنى تەكشۈرۈش ھاسىلاتلىرىدىن قالدۇرغان خاتىرىلىرىنىڭ خەنزۇچە نۇسخىسىدىكى يازمىلارنى كۆرگىنىدە كۆزىگە خىرە ياماشقان ئۇيغۇ يەنە ئۇچۇپلا كەتتى. چۈنكى، پىرىنژىۋالىسكى دېگەن بۇ سېرىق ساقال ئۆز خاتىرىسىدە خوتەن قاشتېشىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى يازغاندەكلا نۇرغۇن گەپلەرنى دېگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا خوتەن دەريا‌سى ۋادىسىدىكى تاغلىق رايونلارنىڭ مول قاشتاش ماكانى ۋە خوتەن قاشتېشىنىڭ يىراق - يېقىنقا داڭلىق ئىكەنلىكى، يىراق شەرقتىكى كىشىلەرنىڭ قاشتاشتىن ياسالغان مەبۇد بۇيۇملارنى بالا - قازادىن ساقلايدۇ، دەپ تونۇيدىغانلىقى، بولۇپمۇ ئىچكىرى جايلاردىكى خەنزۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە تولىمۇ يىراق بولغان خوتەن دېگەن جايدىن چىقىدىغان قاشتاشتا ياسالغان بۇيۇملارنى ئەڭ قىممەتلىك تەۋەررۈك سۈپىتىدە ساقلايدىغانلىقى ھەققىدىكى قاراشلىرىنى يازغانىدى. پىرىنژىۋالىسكى تاغ رايونىغا كىرىش ئالدىدا ئۇچراتقان بىر پارچە قاشتاش سودىسىدا شۇ قاشتاش باھاسىنىڭ جۇڭگو پۇلىدا يۈز يامبۇغا توختىغانلىقىنى، ئۇنى ئۆز ئېلىنىڭ رۇبلىسىغا سۈندۇرغاندا ئون مىڭ كۈمۈش رۇبلىغا تەڭ كېلىدىغىنىنى يېزىپ قالدۇرۇپ، خوتەن قاشتېشىنىڭ ھەقىقەتەن قىممەتلىك بۇيۇم ئىكەنلىكىگە بولغان ھەيرانلىقى ۋە سۆيۈنۈشىنى ئىپادىلىگەنىدى.

چىن جيې ئوقۇپ چىققان ئۇ كىتابلاردا خوتەن خەلقىنىڭمۇ ئەينى زامانلاردا قاشتاشنى ئۇلۇغلايدىغانلىقىغا پاكىت سۈپىتىدە ئۇلاردا مېيىتنى قاشتاش بىلەن بىللە كۆمىدىغان ئادەتنىڭ بارلىقى خاتىرىلەنگەنىدى. ئەمما، سالىھ ھاجى ۋە باشقىلاردىن تەكرار ئۇقۇشۇپ كۆرۈشىچە، ھازىر خوتەندە بۇنداق ئادەت ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس ئىكەن. سالىھ ھاجىنىڭ دېيىشىچە، بۇ دۇنيانىڭ ھەرقانداق مادديي مەئىشەتلىرى باقىي ئالەمنىڭ سوراق - سوئاللىرىدا قىلچىلىك رول ئويناپ قالمايدىكەن. ئۇ دۇنياغا قايتقاندا مۇشۇ ئالەمدىكى ياخشى نىيەت، ياخشى ئەمەللەرنىڭلا

دەرىجە، ھىممىتىنى كۆرگىلى بولىدىكەن. شۇ سەۋەبتىن مەيلى چارەكلەپ ئالتۇن، تونىنلاپ قاشتاش ھەمدەپنە سۇپىتىدە مېيىت بىلەن بىللە كۆمۈلسۇن، تىرىكلىكىدە ياخشى ئەمەللەرنى ئاز قىلغان، ياۋاشنىڭ، يېتىمنىڭ ھەققىنى يەۋالغان، باشقىلارنى بوزەك قىلغان، يولىغا ئورەك - لەخمە كولىغان، قانخورلۇق قىلغان بولسا، ئۇنىڭ گۇناھىغا بىر مىسقال كېپەكچىلىكمۇ ئارا تۇرالمايدىكەن.

چېن جيې تۇرۇپلا ئەپسۇسلاندى: قاشتاشنى قانداق كولاشنى، قانداق سېتىپ چىقىرىشنى، ئۇنىڭ قەدىر - قىممىتىنى دۇنيادىكى ھەرقانداق مىللەتتىن بەك چۈشىنىدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ قاشتاش ھەققىدە يېزىپ قالدۇرغان ھېچقانداق يازما تارىخى يوق ئىكەن. بۇ مىللەت يالغۇز قاشتاش ھەققىدىلا ئەمەس، ئۆزلىرى ئىختىرا قىلغان ئالەمشۇمۇل ھۇنەر - كەسىپلىرى، ياساق - جابدۇقلىرى ھەققىدىمۇ نەزەرىيەۋى يەكۈن، ئىلمىي چۈشەندۇرۇشلەرنى يېزىشقا قېرىق ئىكەن. مەسىلىلەرنى نەزەرىيە يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈشنى ئويلىمايدىكەن. يىراق ئۆتمۈشتىدىلا ئەمەس، تىل - يېزىق تەرەققىي قىلغان، نەشرىياتچىلىق تەڭداشسىز قولايلاشقان مۇشۇ دەۋردىمۇ بۇ ئىشلارغا دېگەندەك ئەھمىيەت بەرمەيدىكەن. ئۆزى دەسسەپ تۇرۇۋاتقان مۇشۇ مۇنبەت زېمىن خەلقىنى مىسال قىلىپ ئېيتقاندىمۇ، خوتەن قاشتېشى، خوتەن ياڭىقى، خوتەن گىلىمى، خوتەن ئەتلىسىدىن ئۇلۇغ - ئۇششاق جىمىسى ماختىنىدىكەن. ماختىنىشقا تامامەن ھەقلىق ئىكەنۇ، بۇ گۆھەرلىرى ھەققىدە ئۆزلىرى يېزىپ چىققان بىرەر پارچە مۇكەممەل كىتابى يوق ئىكەن. بۇ خەلق ئۆز ئىجادىنىڭ، ئۆز ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى ھېسابلىنىدىغان بۇ تەۋەررۇكلىرىنىلا ئەمەس، ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخى بىلەن تەڭداش، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاق ئۆتمۈشىنى ھە دېسىلا باشقىلارنىڭ كىتابلىرىدىن ئىزدەشنى ياخشى كۆرىدىكەن. غورۇلاي ئۆز تۇخۇمىنى يات قۇشلارنىڭ ئۇۋۇسىغا تۇغۇپ باچكا

چىقارغۇزغاندەك سەمەرىلىك ئەمگەكنى ئۆزلىرى قىلىدىكەنۇ، يازمىسىنى باشقىلارغا تاشلاپ قويىدىكەن. ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسىلا، ئۆزلىرىنىڭ ئىز - قەدەملىرىنى باشقىلارنىڭ كىتابىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ كېكەچلەيدىكەن.

چېن جيېنىڭ خىيالى يەنە قاشتاشقا كۆچتى: خوتەنلىكلەرنىڭ ھەممىسى قاشتاشنى تونۇيدىكەن. ئۇنى تىك قىيا، چوڭقۇر جىلغىلار ئارىسىدىن جېنىنى تىكىپ قويۇپ قېزىپ چىقىدىكەن. ئەمما، كۈلكىلىك يېرى شۇ قاشتاشلىرىنى ھېچقانداق ئىش قوشمايلا شۇ پېتى سېتىپ چىقىرىدىكەن. ئىلگىرىكى قالاق تېخنىكا دەۋرلىرىدە ئانچە - مۇنچە ئىش قوشۇپ، نەپىس ھۇنەر - سەنئەت بۇيۇمى، ھېچبولمىغاندا چىراغ، چارپاي، شامدان، چىلىم - غاڭزا ياساپ ساتىدىغان ئىشنىمۇ ھازىرقىدەك پەن - تېخنىكا زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، ياساش، ئويۇش ئۇسكۇنىلىرى ئىلغارلاشقان مەزگىلگە يەتكەندە پۈتۈنلەي تاشلاپ، بۇگۈن كۆلىغان قاشتاشنى شۇ كۈنىلا پۈلغا تېگىشىشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە يۈگۈرۈشىدىكەن. مانا، ئۆزىنىڭ ئېنىق ئېسىدە: نەچچە يىل ئاۋۋال جالالىدىن قارىيدىن سېتىۋالغان بىر پارچە قاشتاشتا مال ياستىپ سېتىۋىدى، پايدىسى دەسمايىسىدىن يۈز نەچچە ھەسسە قاتىلاندى. ياسىغۇچىنىڭ ئىش ھەققىنى چىقىرىۋەتكەندىمۇ پايدا يۈز ھەسسىدىن ئازلىمىدى. بۇ ھال ھازىر تېخىمۇ روشەنلەشتى. ئەگەر خوتەنلىكلەر قاشتاشتىن ئويما ئويۇشنى، تۈرلۈك - تۈمەن ھۇنەر - سەنئەت بۇيۇملىرىنى ياساشنى ئۆگىنىۋالسا، تەپەككۇرغا باي، ھۇنەر - سەنئەتكە ماھىر بۇ خەلقنىڭ ئىشى ھازىرقىدىن نەچچە باراۋەر ياخشى بولۇپ كېتەرمىدىكىن؟

چېن جيې يەنە نېمە خىيال، نېمە تەپەككۇرلاردا بولدىكىن، ياتاق ئىشكىنىڭ مەزگىلسىز قېقىلىشى ئۇنىڭ ئوي - خىيالىنى قاپ بېلىدىن ئۈزۈۋەتتى. ئىشىك بىلەن تەڭ يۈرىكىمۇ جىغىلداپ كەتتى. ئۇ چۆچۈدى. بۇنداق ئالا قاراڭغۇدا كەلگەنلەرنى

جالالىدىن قارىي ئىغىزىدىن كۆپۈك قاينىتىپ تۇرۇپ ئىيتقان «ئەسەبىي ئۇنسۇرلار» بولمىسۇن يەنە دېگەن شۇم ئوي پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تىترەك ياماشتۇردى. لەۋلىرى قۇرۇپ، چاترىقى نەم بولدى.

ئىشىك ئىككىنچى قېتىم چېكىلىۋاتقاندا دەقىقە ئىچىدە يۈز بەرگەن بۇ ھالدىن چىن جىيې ئۆزىنىڭ جاسارىتىگە، قورقۇمسىزلىقىغا باھا بېرىپ كۆردى. ئۆزىنى ھېچنېمىدىن قورقمايمەن، دەپ يۈرگىنى بىلەن ئۇ دېگەنلىرى ئۆز - ئۆزىنى ئالداپ كەلگەن ۋەدە ياكى بىر خىل ئارزۇ ئىكەن. ئارزۇ بىلەن ۋەدە نۆۋەتتى كەلگەندە بۇگۈنكىدەك ئىشىكنىڭ يېنىك چېكىلىشىگىمۇ دال بولالمايدىكەن. ئادەمنى جان ۋەھىمىسى باسقاندا تاپقان شۇنچە كۆپ مال - دۇنيايىگىمۇ، مەيدىسىنى يارا قىلغۇدەك مۇشتلاپ ئەنت ئىچكەن قەسەمداش دىلكەشلىرىگىمۇ ھېچنېمىگە ئارا تۇرالمايدىكەن. بولۇپمۇ ئۆز يۈرتۇڭ ھېسابلانمايدىغان بۇنداق ياقا يۈرتتا مۇساپىر بولۇپ تۇرۇۋاتقىنىڭدا ئەھۋال تېخىمۇ شۇنداق بولىدىكەن.

نەم كالتە ئىشتىنىدىن ئۆتۈپ پەرىجىلىك ئۇخلاش كىيىمىنىڭ پەشلىرىگە سۇۋاشقان چىن جىيې تىترەك ئاۋاز بىلەن جاۋاب قايتۇردى:

— كىم ؟!...

بۇ چاغدا ئىشىك ئۇچىنچى قېتىم چېكىلىۋاتاتتى. ئىشىك ئاراچلىرىدىن تولىمۇ يېقىملىق، تولىمۇ مېھرلىك بىر ئاۋاز شۇڭغۇپ كىردى:

— مەن، ئالىمجان.

چىن جىيېنىڭ پېشانىسىدىكى شەبنەم ئۆچتى. كۆز جىيىكىگە سىرغىشقا تەييارلانغان ئىككى تامچە قەتىرىمۇ كەينىگە قايتتى. نەملەشكەن ئۇخلاش كىيىمىنىڭ پەشلىرىمۇ پاچىقىغا چاپلاشتى. مىنۇت ئالدىدا خىيالىغا باستۇرۇپ كىرگەن قوللىرىغا بىسى ئۆتكۈر ئۇچلۇق پىچاق، ئىنچىكە تانا كۆتۈرۈشكەن

ئەسەبىيلەرنىڭ قورقۇنچلۇق سىيماسى نەلەرگىدۇر غايىب بولدى. ئەمما، ئۇ ۋەھىمىلىك كۆرۈنۈشلەرنىڭ سارقىندى تەسىرى ۋۇجۇددىن جاي ئالدى.

ئىشىك ئېچىلدى. ئالىمجان بىلەن روزىتوختى بوسۇغا ئاتلىدى. چېن جيې ئۆزىنى ئالىمجانىنىڭ باغرىغا ئاتتى. كۆپ ئېسەدەشلەردىن كېيىن ئاخىر ئانىسىنى تاپقان بالىدەك بۇقۇلداپ يىغلىدى.

— نېمە بولدى؟ — ئالىمجانىنىڭ ھەيرانلىقى ئاشتى، — كۆرۈشمىگىلى بىر كۈن بولار - بولمايلا بۇنچە بولۇپ كەتسىڭىز، مەن خىجىل بولۇپ كېتىدىكەنمەن. خاپا بولماڭ، تۇنۇگۈن يېنىڭىزدا بولالماي قالدىم.

— ئەجەب بىر خەنسۇكەن بۇ، — دېدى روزىتوختى كۈلۈپ تۇرۇپ، — بىر كۈن كۆرگىلى كىرمىسەك، يىغلاشقا باشلايدىغان. يا دادىسى بولمىساق بىز. ھېلىمۇ ھەپتىنىڭياقى مۇشۇ خەنسۇنىڭ كەتمەنىنى چېپىپ بارمىغان يېرىمىز قالمىدى. رەھمەت دېمەي تېخى، نېمىشقا يىغلايدىغاندۇ؟

ساددا يىگىتلەر چېن غوجايىننىڭ ئۆزلىرىنى سېغىنغىنىدىن ياش تۆكۈۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ قالغانىدى. جالالدىن قاري بىلەن ئىمىن سېۋەتنىڭ ھەپتىدىن بۇيانقى «ئاگاھلىق نەسىھەتلىرى»نىڭ ئۆزلىرىنىڭ بىرپەسلىك ئىشىك قېقىشى نەتىجىسىدە كارامىتىنى كۆرسەتكىنىنى خىيالىغا يولاتمىغانىدى.

— كېتىمەن، — دېدى چېن غوجايىن ناشتىدىن كېيىن، — خوتەندىن بۇگۈنلا كېتىمەن. بۇ يەردە قېلىپ قالغان لاقا - لۇقلىرىمنى، تۆمۈر - تەرسەككە ئايلانغان ھەممە ئۇسكۇنىلىرىمنى سىزگە قالدۇرىمەن. ئوخشىتالمىسىڭىز ئىشلىتەرسىز. بولمىسا كونا تۆمۈر يىغىپ ساتقۇچىلارغا سېتىۋېتەرسىز.

ئالىمجانىنىڭ ھەيرانلىقى يەنە تۇتتى. بۇ گەپلەرنى روزىتوختىغا ئۆرۈپ بېرىۋىدى، ئۇمۇ ئېغىزىنى ئېچىپلا قالدى.

ــ كەتسىغۇ ياخشى بولغۇدەك، ــ دېدى روزىتوختى بوش ئاۋازدا، ــ كونا تۆمۈرلىرىنغۇ بىر نۆرى، ئەگە مۇھىمى ھازىر كولاشقا تۇتۇنغان شۇنچە كۆپ يېرى بىزگە قالغۇدەك.

ئالىمجان دوستىغا ھومىيىپ قويدى. چېن جيېنىگە قولىنى ئالمقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ تۇرۇپ دېدى:

ــ بۇنداق بوشاڭلىق قىلماڭ. مەن ئۇقۇشتۇم. ۋىلايەتتە سىزنىڭ بىر يۈرتلۇقىڭىز بار ئىكەن. يەر ـ تۇپراقنى ئاساسلىقى شۇ كىشى باشقۇرىدىكەن. ئۇنىڭغا ئەھۋالىڭىزنى ئېيتتىم. ئىچ ئاغرىتتى. «قانۇن بار خوتەن بۇ!» دەپ كايىپ كەتتى. «نېمىشقا مېنى ئىزدىمىدى؟» دەپ سورىدى. بۇگۈن مەن سىزنى شۇ باشلىقنىڭ يېنىغا باشلاپ بارماقچى بولۇپ، يېنىڭىزغا كەلگەن. بىزنىڭ بۇ خوتەندە «ئون پارچە تونۇشتۇرۇشتىن بىر تونۇش ئەلا» دېگەن گەپ بار. ئۇ يۈرتلۇقىڭىز بىزنى كۆتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئاۋۋال شۇ يەرگە بارايلى. قالغان گەپنى ...

ــ ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت، ئالىمجان. مەن بىر قارارغا كەلدىم. ئەمدى قارارىمدىن يانمايمەن. يۈرتلۇقۇمنىمۇ ئىزدەپ يۈرمەيمەن. خوتەندىن بۇگۈنلا كېتىمەن. بەلكىم كەسپىمنىمۇ ئۆزگەرتىشىم مۇمكىن.

ــ تاشچىلىقنى تاشلامسىز؟ سارىڭ بولمىغانسىز؟ ئۇنچىلىك زىيان دېگەن سىز ئۇچۇن چوڭ بىر دەرەختىن نەچچە تال غازاڭنىڭ تۆكۈلۈپ كەتكىنىچىلىكلا ئىش تۇرسا ئۇ.

ــ ياق. ماڭا نان بەرگەن قاشتاشچىلىقنى مەڭگۈلۈك تاشلىمايمەن. بۇ مېنىڭ ئۆمۈرلۈك كەسپىم. مەن سىزگە دەپ بەرگەن. لوياڭدىن ئۇرۇمچىگە چىققىنىمدا يېنىمدا ئاران ئىككى يۈز كويلا بار ئىدى. شۇ پۇلغا ئىككى تال يالغان قاشتاش بىلەزۈك ئېلىپ پايدىسىغا سېتىشتىن تىجارەت باشلىغانمەن. ھازىرقى بىساتىمنى ئۆزىڭىز بىلمىسىز. ئەسلىدە بۇنچىلىك زىيانغا ئاھ ئۇرۇپ كەتمىسەممۇ بولاتتى. لېكىن، زىيان دېگەن ھەركىمگە ئاچچىق بولىدىكەن. ئەگە يامىنى خوتەنلىكلەرگە بولغان ئىشەنچ ـ

ئىخلاسىمغا دەز كەتتى. بۇ زىيان تۈرتكۈ، قازغۇلىرىمنى بۇزۇۋېتىشتىن تارتىۋالغان زىيىنىمدىن مىڭ ھەسسە ئېغىر بولدى. پۇل ـ دۇنيادىن تارتقان زىياننى تولدۇرۇۋالغىلى بولمىدۇ، ئىشەنچ ـ ئەقىدە يوقالسا، ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرماق بەك مۇشكۈل. شۇڭا، ئەمدى تالاشمايلى.

ــ نېمە قىلاي دەيسىز؟ ــ سوربدى ئالىمجان چېن غوجايىنىڭ «كەسپىمنى ئۆزگەرتىشىم مۇمكىن ...» دېگەن سۆزىگە قارىتا.

ــ قاشتاش ئويمىچىلىق ئىشىنى قىلايمىكىن، دەپ قالدىم. خوتەندە ھەممىڭلار «كاۋا پۇل ئەمەس، باراڭ پۇل» دېگەن گەپنى ئېغىزىڭلاردىن چۈشۈرمەيدىكەنسىلەر. يەنە ئېشىكىدىن توقۇمى قىممەت، دېگەن گەپنىمۇ تولا ئاڭلىدىم. باشتا ئۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەپتىمەن. ئەمدى تېگىگە يەتسەم، مۇلازىمەت كەسپىلىرىنىڭ پايدىسى ياخشى بولمىدۇ، دېگەن گەپنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى ئىكەن ئۇ. شۇڭا، سىلەرنىڭ قاشتاشلىرىڭلاردا خىلمۇ خىل مەھسۇلات ياساپ، پۇل تاپايمىكىن دەيمەن.

بەزىدە دەقىقە ئىچىدە يۈز بەرگەن ھادىسە ئادەمنىڭ ئۆمۈرلۈك نىشانىنى ئۆزگەرتىۋېتەلەيدۇ. ئالىمجاننىڭ تاڭ سەھەردە ئىشىك قاققان شۇ كىچىككىنە ئىشى چېن جېپىنىڭ ئۆمۈرلۈك تاللىشىدا مەڭگۈلۈك ئۆزگىرىش ياساش ئالدىدا تۇراتتى. ئەمما، چېن جېپ ئۇ ھەقتە ھېچنېمە دېمىدى. ئىشىك چېكىلگەن شۇ دەقىقىدە ئىشتان ئېغىنىڭ نەمدەلگىنىنى، قورقۇپ جېنى چىقاي دېگىنىنى سىر تۇتتى. بۇ سىر ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى تۇمەنلىگەن ئۆتكۈنچى سىرلار قاتارىدىن ئەبەدىيلىك ئورۇن ئالدى.

چېن جېپ تۇيۇقسىز بىر ئىشنى يادىغا ئالغاندەك ئالىمجانغا دېدى:

ــ راست، سىزمۇ ئەڭ ئىشەنچلىك ئادەملىرىڭىزدىن بىر ـ ئىككىنى يېنىمغا ئەۋەتىڭ. مەن ئۆز ئادەملىرىم بىلەن قوشۇپ ياڭجۇۋۇغا يولغا سالىمەن. شۇ يەردە قاشتاش پىششىقلاش

تېخنىكىسىنى ئۆگىنىدۇ. كېيىنكى كارخانىنى ئۇرۇمچىگە قۇرىمەن. بۇ گەپلىرىمنى سىزگىلا دەۋاتىمەن. باشقىلار بىلمەيلا قالسۇن. سىلەردىمۇ، ئۆزۈڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغىمۇ بەرمە، دېگەن گەپ بار ئىكەنغۇ. بىزدىمۇ ھۈنەر - تېخنىكىنى باشقىلاردىن قىزغىنىدىغان ئادەت بار. لېكىن، ئويلاۋاتقىنىم، سىلەردە قاشتاش ئويمىچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كامىل ئۇستىلار يېتىشىپ چىقمىسا بولمايدۇ. ئۆگىنىپ كەلگەن ئادەملىرىڭىز ئۇ ئىشنى مۇشۇ خوتەننىڭ ئۆزىدە قىلسۇن. تەييار قاشتاشنى ئەمەس، ئىشلەنگەن مەھسۇلاتنى سېتىش يولىغا مېڭىڭلار. بۇ ئىشتا نەچچە ھەسسە پايدا چىقىدۇ. ئىگىلىكىڭلار زورايغاندىن باشقا سانائەتلىشىش يولىغا قەدەم ئالالايسىلەر. سانائەتلىشىش ھازىرقى دۇنيا ئومۇميۈزلۈك ئېتىراپ قىلغان ئەڭ توغرا يول.

ئالىمجاننىڭ كۆز ئالدى يەنە بىر قېتىم سۈزۈلگەندەك بولدى. سۆزلىگەنسېرى سالمە ھاجىنىڭ كۆپەيتمە نۇسخىسىغىلا ئوخشاپ قېلىۋاتقان بۇ سۆيۈملۈك كىشىنىڭ خوتەندىن مۇشۇنداقلا كەتمەكچى بولغىنى ئالىمجاننى خېلىلا بىئارام قىلغان بولسىمۇ، گەپ - سۆزلىرى ئارىسىدىن ئۆزىگە نۇرانە بىر يول كۆرۈندى. ئۇ يولدا ئىنىسى ئابدۇسەمەت ۋە باشقىلار قول تۇتىشىپ كېلىۋاتقاندەك بىر تۇيغۇ قەلبىگە سىڭىپ كىرىپ، شۇ ھامان ئېغىز ئاچۇردى:

— ماقۇل، گېپىمىز گەپ. ئاۋۋال ئىنىم ئابدۇسەمەتنى يېنىڭىزغا ئەۋەتىمەن. قالغان بالىلارنى ...

— ھەممە چىقىمى مەندىن. غەم قىلماي تۇغقانلىرىڭىزدىن بولسىمۇ، قوشنىلىرىڭىزدىن بولسىمۇ ئەۋەتىۋېرىڭ. ئۇيغۇرلارمۇ قاشتاشتىن مال ياساشنى ئۆگەنسۇن.

بۇ گەپلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى روزىتوختى ئۇقالمىدى. ئالىمجاننىڭ توختىمايلا كالدىرلاۋاتقان ئېغىزىغا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلەتكىنىچە قاراپ قالدى. ئاخىرقى جۈملىلەردىن

ئابدۇسەمەتنى مۇنۇ غوجايىننىڭ يېنىغا يولغا سالماقچى بولغىنىنى چالا ـ بۇلا چۈشەندى. ئۆزى بارغانچە چوڭقۇر چۈشىنىۋاتقان ئالىمجانىڭ چوقۇمكى پايدىلىق ئىشقا تۇتۇش قىلغىنىنى پەرەز قىلدى ـ دە، بوم ئاۋازدا دېدى:

ـــ هە دېسىلا ئۆز كۆمىچىكلارغا چوغ تارتىۋەرمەكلا، ئالىم ئاخۇن. بىزنىكىمۇ ئۇچ ئوغۇل بار ئۆيدە. شۇلاردىنمۇ بىرەرىنى ئەۋەتەيلى.

چۈشتىن كېيىن چېن جيې ئۇرۇمچىگە قايتىدىغان بولدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قاربي شۇ هامان يېتىپ كەلدى. كۆزلىرىگە ياش ئېلىشتى. لەۋلىرى تىترەپ، زۇۋانىدىن گەپمۇ چىقماي قالدى. بېلەت زاكاز قىلىشقا جالالىدىن قاربي ئۆزى ماڭدى. چېن جيېنىڭ تەكلىگەن پۇلىنى ئاچچىقلاپ ئۆزىگە تاشلاپ بەردى.

تاقىر سايلىققا جايلاشقان خوتەن ئايرودۇرۇمىنىڭ تارغىنا ئۇزىتىش زالىدا يىغا ـ زار كۆتۈرۈلدى. چېن غوجايىنىغا ئېسىلىپ، بوينىغا گىرە سېلىپ، هۆڭرەپ يىغلاۋاتقىنى جالالىدىن قاربي ئىدى. ئالىمجاننىڭ كۆز جىيىكى نەمدەلگەن بولسىمۇ، ئۇمچەيگەن لەۋلىرى بىرەر سۆزگىمۇ قولاشمايۋاتاتتى.

3

ئابدۇرېشىتنىڭ تويى قارايانتاقتا ئۆتكۈزۈلدى. ئابدۇجېلىل قاتنىشالمىغان بولسىمۇ، خۇددى ئۇ ئېيتقاندەك بۇ توي هەقىقەتەن قىزىپ كەتتى. تويدىن هەپتە بۇرۇن ۋەلى مۇدىر قوشنا دېهقانلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، يول ـ يولىلارغا سۇ سەپتۇردى. يول بويىدىكى قىغ دۆۋىلىرىنى يۆتكەتكۈزدى. دەل ـ دەرەخلەرنىڭ تەرتىپسىز يوغىناپ، يولغا سوزۇلۇپ تۇرغان هارام شاخلىرىنى پۈتاتقۇزدى.

— بۇ ئادەتتىكى توي ئەمەس! — دېدى ئۇ كىچىك يىغىندا، — ئالدى ئۇرۇمچىدىن باشلاپ كەينىمۇ خوتەندىن مېھمانلار كېلىدىغان، بىزنىڭ قارايانتاق تارىخىدىكى ئەڭ كاتتا توي بۇ. شائجاڭ مەنمۇ چىقىمەن دېدى. ئائگلىسام، ئابدۇرېشىت ئاخۇن مۇئاۋىن ھاكىمغىمۇ باغاق بېرىپتۇ. قارىغاندا، ئۇمۇ چىققۇدەك. شۇڭا، ھەممىگىز بۇ تويغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشىگىز، يالغۇز بىر ئابدۇرېشىتنىڭ تويى، تۇل خوتۇننىڭ بالىسىنىڭ تويى دەپ قالماسلىقىگىز كېرەك. قارايانتاقتا قايسىگىزنىڭ تويىغا ھاكىم قەدەم تەشرىپ قىلغان؟ شائجاڭ كەلگەنمۇ؟ كەلمىگەن! شۇڭا، دېگەنلىرىمنى قۇلىقىگىزنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلىشىڭ. ھەممىگىزگە ئىش تەقسىم قىلىپ بېرىمەن. تويدىن كېيىن ئۇ ئىشلارنىڭ ھېسابىنى بىرمۇبىر ئالىمەن.

— خۇشامەتچىلىك ئۆز گۈناھىنى سورۇيدىغان شامال ساندۇقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، — دېدى ئالىمجاننىڭ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان دادىسى بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، — بوپتۇ، بۇمۇ خۇدانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى. خۇدا خالىسا دۇشمىنىڭلارمۇ ئايىغىڭلاردا ئۆملەپ خىزمەت قىلىدۇ.

تويىنىڭ ئالدىنقى كۈنى قاق سەھەردە ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت بىر دەستە گۈل ۋە نۇرغۇن سوۋغىلارنى ئېلىپ دوختۇرخانىغا باردى. ئۆسۈملۈك ئادەمگە ئايلىنىپ قالغان قىز دوستىنىڭ ئاپپاق نۇر تالالىرىغا بۆلەنگەن كارىۋىتى يېنىدا بېچارە قىزغا تىكىلگىنىچە جىمجىمدە ئولتۇرغان ئابدۇجېلىل كۆزلىرىدىن تارىملاپ ياش تۆكتى. سەزگۈدىن، سۆزدىن، ھەرىكەتتىن قالغان قىزنىڭ تاتارغان پېشانىسىغا كۆيۈمچان دىلكەشلىرىنىڭ كۆزىچىلا يېنىككىنە سۆيۈپ قويدى.

— بۇ ماڭا ئاللانىڭ بەرگەن جازاسى، — دېدى ئابدۇجېلىل كۆزلىرىدىن تارىملاپ ياش تۆكۈپ تۇرۇپ، — مېنى چىن يۈرىكىدىن سۆيگەن، مەن ئۈچۈن بارلىقىنى ئاتىغان قىزلارنىڭ پاك ئەقىدىسىنى نابۇت قىلغىنىم، ئۇلارنىڭ ماڭا بولغان مېھىر -

مۇھەببىتىنى بىردەملىك خۇشاللىققا تېگىشكىنىم، تالاي قىزلارنى پايخان قىلغىنىم ئۈچۈن ئاخىر مۇشۇ قىسمەتكە دۇچار بولدۇم. ئەمدى مۇشۇ بىچارىنى كۆزنى ئاچقۇچە ساقلايمەن.

— ئۆمۈر بويى كۆزنى ئاچمىسىچۇ؟ — سوراپ قالدى ئابدۇرېشىت، — ئۇ هالدا ... ئۇ هالدا سىلى قانداق قىلىسىلە؟

— مەن ئۇنى بىر ئۆمۈر كۈتىمەن.

— ئۇنداقتا سىلىگە ئۇۋال بولىدۇ، — دېدى ئابدۇرېشىت خېلى سۈكۈتتىن كېيىن، — بۇ قىز بۇلارنى بىلسە ئىدى، ئۆزىنىڭ نەقەدەر بەختلىك ئىكەنلىكىنى هېس قىلغان بولاتتى.

— مەن بۇ ئۇۋالچىلىققا رازى. مەن هەممىگىلارنىڭ نەزەرىدە قىزلارغا نىسبەتەن تولىمۇ ۋاپاسىز بىر بەندە. شاللاق مىجەزىم مېنى بۇ هالغا چۈشۈرۈپ قويدى. مەن تەقدىرىمدىن ئۆكۈنمەيمەن، مەن مۇشۇ ئاجىزەنى بىر ئۆمۈر بېقىشقا رازى. هازىر مەن بۇ قىزغا ئاشىق. مەن بۇ قىزغا بۇنىڭدىن كېيىنكى هاياتىمنى تەسەددۇق قىلىش ئارقىلىق ئۆز نامىمنى ئاقلايمەن. ئۆيدىكىلەرمۇ جىق خاپىچىلىقلاردىن كېيىن بۇ نىيىتىمنى قوللىدى.

— قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىچۇ؟ — سوردى ئالىمجان، — هېلىقى چاغدىن كېيىن قايتا تاپا - تەنە قىلمىغاندۇ؟

— ياق. ئۇلار هازىر كۆپ كەلمەيدۇ. پەقەت پەرىشتەمنىڭ ئاكىسى پات - پات يوقلاپ كېلىدۇ. مەن ئۇلارغا ئەمدى كەلمەڭلار، ئۆزۈملا قارايمەن، دېدىم.

— بۇ ۋاپادارلىقسىز بىلەن لەقمىڭىزنى ئۆزگەرتكۈدەكسىز، — ئالىمجاننىڭ چاقچىقى ئوتتۇرىدىكى كۆڭۈلسىز كەيپىياتنى خېلىلا پەسەيتتى، — ئەمدى سىز خوتەنده ۋاپا بىلەن كۆيۈمچانلىقنىڭ ئۇلگىسىنى ياراتقۇدەكسىز. مۇشۇنداق ياخشى نىيەتكە كەلگىنىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن. هەممىمىز سىزگە بەخت تىلەيمىز.

قوللار چىڭ سىقىلدى. ۋۇجۇدلاردىن ئۆتۈشۈۋاتقان مېهىرلىك

ئېقىم ھەربىر يۇرەكنى يېڭىدىن - يېڭى ھېسلارغا چۆمدۇرۇۋاتقان مۇشۇ مىنۇتلاردا ياتاق ئىشىكى يەڭگىل ئېچىلىپ، سالىھ ھاجى بىلەن يارى ھاجى كىرىپ كەلدى. ئابدۇجېلىل قايتىدىن كۆزلىرىگە ياش ئالدى. يارى ھاجىنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويۇپ، ئىچ - ئىچىدىن تۆكۈلۈپ يىغلاپ كەتتى.

— يىغلىماڭ، — دېدى يارى ھاجى تەسەللى بېرىپ، — ئۇ تەرەپتىكى ئىشلار بەك ئالدىراش بولۇپ قېلىپ، شۇ كەتكىنىمىزچە ۋاقتىدا ئەھۋال سوراپ كېلەلمىدۇق. ئابدۇرېشىتنىڭ تويى بولمىغان بولسا يەنە قاچان كېلەتتۇقكىنتاڭ، بولدى، ئەمدى يىغلىماڭ. ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ.

— مەيلى يىغلىۋالسۇن، — دېدى سالىھ ھاجى ئېغىر تىنىپ، — ئالەمدىكى بارلىق مەۋجۇدات ئىچىدە پەقەت ئادەملا ھەم كۈلەلەيدۇ، ھەم يىغلىيالايدۇ. كىشىلەر يىگىت دېگەن ياش تۆكسە بولمايدۇ، دېيىشىدۇ. مەن ئۇنداق قارىمايمەن. يىگىتنىڭ يۈرىكىمۇ گۆش. نۆۋەتتى كەلگەندە ياش تۆكۈپ، قەھرى تۇتقاندا پولاتتەك قاتمىسا ئۇنى قانداقمۇ ئويغاق يۈرەك دېگىلى بولىدۇ؟ ئابدۇجېلىل ئىنىمىزنىڭ كۆز يېشى ئۆزىنىڭ گۇناھ - سەۋەنلىكلىرىنى يۇيىدۇ. ئەمدى بۇ ئىنىمىز ئۆزىنى ھەقىقىي تاپىدۇ.

ئابدۇجېلىل كۆز يېشىنى سۈرتتى. سالىھ ھاجىنىڭ قولىنى مېھرى بىلەن سىقتى.

— شائىخەيدىكى ئوقۇغۇچىلىرىڭىز سالام ئېيتتى، — دېدى سالىھ ھاجى ئابدۇجېلىلنى كارىۋات يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ، — ئۇلارنىڭ ھەممىسى سىزنى بەك سېغىنىدى. بۇ كېلىشمەسلىكـ- ڭىزنى ئاڭلاپ قايغۇرۇشتى.

— ئۇلارغا يەتكۈزۈپ قويۇڭ، مەن ھازىر تولىمۇ بەختلىك.

— رەھمەت، ئۇكام. مۇشۇنداق قايغۇلۇق دەملەردە ئۆزىنى بەختلىك سېزەلىگەن كۆڭۈل گۈيا ئاپتاپلىق ئاسمان. بۇ

ئاسماندا پارلىغان قۇياش ھەرقانداق مۇدھىشنى ئېرىتىۋېتەلەيدۇ.
— ئۆزىنى تېپىش دېگەن قانداق بولىدۇ؟ — تۇيۇقسىز سوراپ قالدى ئابدۇرېشىت، — مۇشۇ ھاجىم ئاكامنى كۆرسەملا كۆپ نەرسىلەرنى سورىۋالغۇم كېلىدۇ.
— ھەرقانداق ئادەمنىڭ باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى بولىدۇ. ھەربىرىمىز بۇ ئالەمدىكى بىر مۆجىزە. يەر يۈزىدە ئادەم پەيدا بولغاندىن تارتىپ، بىر - بىرىگە تامامەن ئوخشايدىغان ئىنسانلار بولمىغان، ئىنسانلار مەيلى جىسمانىي جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى روھىي جەھەتتىن بولسۇن، بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ. ئادەمنىڭ جىسمىغا روھىيىتى رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. روھ پاكىز بولسا، تەنگە ناپاك نەرسىلەر يېقىن يولىمايدۇ. ئادەم يارالغاندا ھەممە جەھەتتىن گويا شەبنەمدەك غۇبارسىز بولىدۇ. لېكىن، ياشاش جەريانىدا ئەتراپتىكى ياخشى - يامان ئىللەتلەر ئادەمنىڭ ئېڭىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەگەر روھىيىتىڭ ئاجىز بولسا، ئۆزۈڭگە يامان ئىللەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالىسەن. ئادەم ئەنە شۇ يامان ئىللەتلەردىن قول ئۈزۈپ، گۈزەل، ياخشى سۈپەتلىرىنى بايقاپ، ئۇلارنى ئۆزاقمۇددەت داۋاملاشتۇرسا، ئۆزىنى، يەنى ئۆزىنىڭ يارالغان چاغدىكى پاكلىقىنى تاپقان بولىدۇ.
بۇ ھېكمەتلىك جۈملىلەرنى ھەممەيلەن كۆڭۈل بەتلىرىگە ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىشتى.
— يەنە بىر خۇش خەۋەر بار! — دېدى سالىھ ھاجى تۇيۇقسىز ئېسىگە كەلگەندەك ئىپتىخار بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئېلىمىزدە ئۆتكۈزۈلىدىغان خەلقئارا ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە تارقىتىلىدىغان مېدالغا خوتەن قاشتېشى ئىشلىتىلىدىغان بوپتۇ. ئەمدى بىزنىڭ قاشتېشىمىز دۇنياۋى چولپانلارنىڭ بوينىغا ئېسىلىدىغان، شۇلار بىلەن ئوكيان، قىتئە ئاتلاپ دۇنيانىڭ جاي - جايلىرىغا تارقايدىغان بولدى!

— راستما؟! — هەممدىن بۇرۇن هاياجان ئىلكىدە كۆزىنى چاقنىتىپ سورىدى ئابدۇجىلىل، — بۇ ھەقىقەتەن كاتتا خۇش خەۋەر ئىكەن. ئىسىت، مۇنۇ قىز شۇنىڭغىچە ئۆرە بولۇپ، مېنىڭ قولۇم تەگكەن قاشتاشلاردىن ياسالغان مېدالىلارنىڭ چېمپىيونلارنىڭ مەيدىسىگە ئېسىلغىنىنى كۆرەلىگەن بولسا ... تەنتەربىيەنى بەك ياخشى كۆرەتتى بۇ قىز.

ھازىرلا خۇشاللىقتىن تېپچەكلىگەن يۈرەكلەر ئابدۇجىلىلنىڭ ئاخىرقى مىسكىن جۈملىسى بىلەن پەسكويغا چۈشۈپ قالدى. بۇ مىسكىن كەيپىياتنى سالىھ ھاجى ئۆزى كۆتۈرمەككە ئۇرۇندى:

— ئۇمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى، ئۇمىدۋارلىق بولسا ئادەمنى غەلىبىگە باشلايدىغان خىسلەتلىك ئەڭگۈشتەر. ئۇمىدۋار بولۇڭ، ئابدۇجىلىل ئۇكام. تەنھەرىكەت يىغىنى باشلانغۇچە بۇ پەرىشتىڭىز كۆزىنى ئېچىپ قالامدۇ، تېخى.

يەنە نۇرغۇن گەپلەر دېيىلدى. سالىھ ھاجىلار ياڭجۇۋدىن چېن جيې بىلەن ئابدۇسەمەتنىڭ، ئۇرۇمچىدىن ئەخمەتجان ھاجى بىلەن ئابلەت غۇلامنىڭ سالىمىنى ئېلىپ كەپتۇ. زاۋۇتنىڭ زۆرۈرىيىتى سەۋەبلىك ئەخمەتجان ھاجى تويغا كېلەلمەپتۇ. ئەپسۇسلۇق ئۆزرىسىگە توي سوۋغىسىنى قوشۇپ، مۇنۇ دىلكەشلەردىن ئەۋەتىپتۇ. ئابلەت غۇلامۇ داڭ ـ تەۋسىپى بارغانچە زورىيىۋاتقان «ئېسىلزادىلەر» ماركىسىدىكى نەپىس كىيىملىرىدىن كېلىنچەككە بىر يۈرۈش ئەۋەتىپتۇ.

ئالىمجان دىدارلاشمىغىنىغا خېلى ۋاقىتلار بولۇپ قالغان ئىنىسى ئابدۇسەمەتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى ئاڭلاپ هاياجانلاندى. تىرىكچىلىك ھەلەكچىلىكىدە جاي ـ جايلارغا يۈلتۈزدەك تارىغان قەدىردان كىشىلىرىنىڭ تويلۇق سالىمىدىن ئابدۇرېشىتنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلدى. ئۇزاقراق سىر چېكىشىشلەر، بىر ـ بىرىگە زارىقىقان يۈرەكلەرنىڭ مۇڭلىرى يەنە داۋام بولار ئىدى ـ يۇ، ئابدۇرېشىتنىڭ توي ئىشلىرى بۇنىڭغا ئىمكان بەرمىدى. شۇ سەۋەب ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت ئاۋۋال قايتتى. سالىھ

هاجىلار ئابدۇجېلىلنىڭ يېنىدا يەنە بىر دەم ئولتۇرۇپ ماڭىدىغان بولۇپ قېلىشتى.

ئابدۇجېلىل كەينىگە تارتىشىپقىنا بوسۇغا ئاتلاۋاتقان ئابدۇرېشىتنىڭ قولىنى مەھكەم سىقتى:

— يىگىت قولدىشىڭلار بولىمەن، دېگەن ۋەدەمدە تۇرالمىدىم. كەچۈرۈڭلا، ئاداش. ئاللا نېسىپ ئەتمىگەن ھەرقانداق ئىشتا بەندىنىڭ ئىلاجى بولمايدىكەن. سىڭلىم روزىنىساغا تويلۇق سالىممىنى يەتكۈزۈپ قويۇڭلا.

— ئىككىمىز تويدىن كېيىنلا سىلەرنى يوقلاپ كىرىمىز. روزىنىسا بىلەن دېيىشىپ بولدۇق، تويدىن كېيىن ئاشخانىدا ئىشلىمەيدۇ. بۇ يەردە كېسەل باقىدۇ. ئىككىمىز يەنە بۇرۇنقىدەك تىجارەتكە ماڭىمىز. خۇدايىم ھەممىمىزنىڭ بەختىنى زىيادە، پىشانىمىزنى ئوڭ، رىزقىمىزنى چوڭ قىلسۇن.

كىرپىكلەردە شەبنەم، مەڭزىلەردە ئۇنچە پارلىدى. چىڭ سىقىلغان ئالىقانلاردىن ئۆتۈشكەن تىلەكلەر يۈرەكلەرگە ئورناشتى. ئارمان بىلەن چىشلەنگەن لەۋلەرگە ئۇنچىلەر ئىز ئويدى.

توي ئەۋجى پەسلەپ مېھمانلار تارقاشقا باشلىغاندا سالىھ ھاجى مۇھەممەتجان بىلەن ياندىشىپ مېڭىپ، توپا - بوخۇناقلىرى ۋەلى مۇدىرنىڭ ھىممىتى بىلەن يوقىتىلغان كوچىغا چىقتى. دىلىنى چىگىپ كەلگەن تالاي سىر - گۇمانلارنىڭ تۈگۈچلىرىنى يەشمەكنى مەقسەت قىلغان بۇ ئىككى يۈرت سەركىسى مۇڭداشقىنىچە سايىلىك باغلارنىڭ كەينىدىكى چىغىر يول بىلەن جىغانلىققا يەتتى. جىغانلىقنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ دەريا بويىغا كەلدى.

دەريا سۈيى ئۇلغايغان بولۇپ، تۈرتەكلەپ ئېقىۋاتقان دولقۇنلار نېمىگىدۇر ئالدىرايتتى. بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئاقاتتى. كەلكۈن پەسلى بولغىنى ئۈچۈن دەريا قىنىدا قاشتاش ئىزدىگۈچىلەر يوق دېگۈدەك ئىدى. قىرغاقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى

مىلىكئاۋات سايلىقىدىن ئالىمجانىڭ تۇرتكۇ، قازغۇلىرىنىڭ گۈركىرەك ئاۋازى سۈسقىنا ئاڭلىنىپ قالاتتى.

سالىھ ھاجىنىڭ دېيىشىچە، شاڭخەيدە ئۆزى بىر ئوبدان كۇتۇۋاتقان تىلسىز مەجرۇھ ئالدىنقى يىلى ئىككىسى كۆرۈشۈپ كۆپ ئۆتمەيلا تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكىنىچە قايتا ئىز - دېرىكى بولماپتۇ. بەزىلەرنىڭ گەپلىرىگە قارىغاندا، كىملەر تەرىپىدىندۇر قەستكە ئۇچراپ، جېنىدىن جۇدا بوپتۇ.

ھاجىنىڭ دېيىشىچە، بۇنىڭدىنمۇ مۇھىم بىر خەۋەر بار ئىكەن: چېن جېيېنىڭ زىيىنىنى ئاڭلاپ كۆڭلى تولىمۇ غەش بولغان ھاجى خېلىغىچە قويغان - تۇتقىنىنى بىلەلمەيلا قاپتۇ. ئۇ شۇملۇقنى قانداق نائەھلىينىڭ قىلغىنىنى بىلەلمەي ئىچى تىتىلداپتۇ. ئىچكىنى زەھەر، يۇتقىنى ئوغا بوپتۇ. شاڭخەيدىن ئاتايىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ چېن غوجايىندىن كۆڭۈل سوراپتۇ. قىلماقچى بولغان، باشلىغان، يېرىم قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى تاشلاپ، ياڭجۇڭغا قاشتاش ئويمىچىلىقىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن بېرىشقا تەرەددۇتلىنىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ، كۆڭلى بىرده يېرىم بولسا، يەنە بىرده شادلىنىپتۇ. ئالىمجان بىلەن بىرلىشىپ سامپۇللۇق بالىلاردىنمۇ بىرنەچچىنى شۇ ھۇنەرنى ئۆگىنىشكە ئېلىپ بارماقچى بولغىنىدىن ئالەمچە سۆيۈنۈپتۇ.

— ئادەمنىڭ ئەسكىسى ھەممە جاي، ھەممە قوۋمدا بار، — دەپتۇ چېن جېي، — كاللامدىن ئۆتتى. بىرەرسى ئاتايىن بېرىپ مېنىڭ ياشاۋاتقان ماكانىمنى، ئۆيۈمنىڭ ئالدىنى ئاشۇنداق قېزىپ، ئۆرىتۆپە قىلىۋەتسە، يەۋاتقان رىزقىمغا قول سوزسا، مېنىڭمۇ ئاچچىقىم كېلىدۇ. شۇڭا، خوتەنلىك قېرىنداشلىرىمنىڭ ئۇ قىلغىنىنىمۇ ھازىرغا كەلگەندە بەك ھار ئېلىپ كەتمىدىم. كەينىمگە تاشلاپ بولغان ئىشلىرىمغا ھەسرەت چېكىپ ئولتۇرغاندىن كۆرە، دىققىتىمنى مەركەزلەشتۈرۈپ، قىلماقچى بولغان ئىشلىرىمغا كۆڭۈل بۆلگىنىم ئەۋزەل ئىكەن.

شۇڭا، بۇزغۇنچىنى تاپىمەن، دەپ ئارتۇقچە تاپان ئۇپراتقاندىن كۆرە، ياڭجۇڭغا كەتكىنىم ياخشى دەپ قاردىم.

ئۇ ئىشلارنى چېن جيې شۇنداق چۈشىنىپتۇ. لېكىن، بۇ ئىشلار سالىھ ھاجىنىڭ كاللىسىدىن زادىلا ئۆتمەپتۇ. خوتەننى، خوتەن قاشتېشىنى دۆلەت ئىچىگە، ئەلئاراغا تونۇتۇش يولىدا نۇرغۇن ئەجىر ـ مېھنەت سىڭدۈرگەن، بارچە خوتەنلىككە مېھىر ـ مۇشتاقلىقى بىلەن قېرىنداشلارچە مۇئامىلە قىلىدىغان ئۇنداق بىر ياخشى ئىنسانىنىڭ دىلىنى خوتەن بۇنداق چىگىپ قويماسلىقى كېرەك ئىدى، دەپ قارايدىكەن.

ــ ئۇ چاغدا مېنىڭ خىزمىتىم توختىتىپ قويۇلغانىدى. ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتىن ھەمىنى ئاڭلىدىم. مېنىڭمۇ ئىچىم بەك ئاچچىق بولدى. ئەپسۇس، شۇ چاغدا بۇ دېلوغا كۆچىيەلمەيتتىم. ھازىر بولسىمۇ شۇ دېلونى قايتا قولۇمغا ئالمىسام بولمايدۇ. لېكىن، زادىلا كاللامدىن ئۆتمەيدىغىنى مۇشۇ قارايانتاق، بىزلىي تەرەپتە، ئېنىقى قاشتاشچىلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن ھەربىر دېلو تەسەۋۋۇرۇمدىكىدىن نەچچە ھەسسە مۇرەككەپ چىقىۋاتىدۇ. شۇ دېلولارنىڭ بىرەرسىنىمۇ پاش قىلالمىغىنىمغا ئۆكۈنىمەن. خەلق ئالدىدا ئۆز بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىغىنىم ئۈچۈن خىجىلمەن. بەزىدە ئۆزۈمنى تولىمۇ ئىقتىدارسىز ھېس قىلىمەن.

ــ ئۇنداق دېمەڭ، ــ دېدى سالىھ ھاجى، ــ بۇ يالغۇز ئىقتىدار مەسىلىسىلا ئەمەس. سىز ئىقتىدارلىق بولۇپلا قالماي، زامان ۋە ماكانىمىزدىن ھەقىقەتەن ئاز تېپىلىدىغان تالانت ئىگىسى. تالانت دېگەن ئۆز كەسپىگە، ئۆزى مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىشقا ئەسەبىيلەرچە بېرىلىشتىن كېلىدۇ. نەتىجە تىرىشچانلىق نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدۇ. سىزدە ساقچىلىق كەسپىگە شۇنداق قىزغىنلىق، شۇنداق ئىشتىياق بار. سىز ئۆز نىشانىڭىزغا يېتىش يولىدا بارچە مۇشكۈلىلەرنى يېڭىشكە تىرىشتىڭىز. گويا

مۇشۇكنى قوغلاۋاتقان سورتلۇق تايغان كەبى جان پىدالىق كۆرسەتتىڭىز. چىڭخەي بىلەن شائخەيدىكى پىداكارلىقىڭىز مانا شۇ جان پىدالىقىڭىزنىڭ ئىپادىسى. بۇنداق كۆچلۈك قىزغىنلىق ۋە قەتئىي نىيەت تالانتقا يېتىشنىڭ پەلەمپىيى بولماي نېمە؟

— لېكىن، بىزنىڭ بۇ كەسپىتە دېلودىن چىققان نەتىجە ئەڭ مۇھىم. هازىرغىچە رەھمەتلىك توخنىياز ئاخۇنۇمنىڭ قاتىللىق دېلوسى، ئالىمجاننىڭ ئالدامچىلىقىغا ئۇچراش دېلوسى، ئۇلارغا قوشۇلۇپ چېن جيېنىڭ مال ـ مۈلكىگە بۇزغۇنچىلىق سېلىش دېلوسى قاتارلىقلارنىڭ بىرسىدىمۇ ئىلگىرىلەش بولمىدى. بۇ دېلولارنى ئويلىسام، ئۆزۈمدىن نومۇس قىلىپ كېتىمەن.

— مەغلۇبىيەت مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئانىسى. هەر دورەم خاتالىقىمنىڭ سەۋەبىنى تاپقىنىمىزدا ئۇ بىزنى هەقىقەتكە بىر قەدەم يېقىنلاشتۇرىدۇ. هەربىر ئىزدىنىشىمىز بىزنى قايمۇقتۇرىدىغان خاتالىقلاردىن توسۇپ قالىدۇ. بۇ دېلولارنىڭ پاش بولماسلىقىدا مېنىڭچە ئىككى سەۋەب بار: بىرىنچىسى، جىنايەتمۇ تەرەققىي قىلىپ، خەلق ساقچىلىرىمىزنىڭ سەۋىيەسى بىلەن تەڭلىشىپ قالدى ياكى ئۇنىڭدىن هالقىپ كەتتى. يەنە بىر مۇهىم سەۋەب، ئەتراپىمىزدا بىز بىۋاستە كۆرەلمەيدىغان، بىزنى ئېزىقتۇرۇپلا تۇرىدىغان بىر تور بوشلۇقى بار. بۇ تور بەك مۇرەككەپ، بەك مۇكەممەل. قاچانكى مۇشۇ تورنىڭ بىرەر يوچۇقىنى تاپالىساق، هەممىنى ئۆزۈل ـ كېسىل چۈۋۈپ تاشلىيالايمىز.

مۇهەممەتجان خورسىندى. تېشىغا چىقىرالمايۋاتقان بىرەر مۇهىم گېپى بارمۇ ئۇهسىنىپ قويدى. سالىھ هاجى بۇ نۇقتىنى شۇ هامان تۇيۇپ قالدى:

— ئېيتىڭىزدىن چىقىرالمايۋاتقان بىرەر گېپىڭىز بارمۇ قىلىدۇغۇ؟

— راست دەيسىز. ئىنسانغا دېمىگەن بىر قارىشىم بار ئىدى،

سىلىنى يۇرتقا كېلىپ قالسا يول سورايمىكىن، دەپ ساقلىغانىدىم.

— ماڭا ئىشەنگىنىڭىزگە رەھمەت. ئىشەنچ دېگەن بىر ئىنسانىنىڭ قەلبىگە يوشۇرۇنغان قىممەتلىك مۇلكىدۇر. مەن ئۇ ئامانەت مۇلكىڭىزنى مەھكەم ساقلايمەن.

— باشلىقىمدىن گۇمان قىلىۋاتىمەن. بايا سىز ئېيتقان كۆرۈنمەس تور، يوشۇرۇن قوللارنىڭ ئارىسىدا مېنىڭ باشلىقىمنىمۇ بارمىكىن، دەپ قالىمەن.

— پاكىتىڭىز...

— يوق. ئەمما، كۆڭلۈمگە تۇيۇپ تۇرىدۇكى، هامان بىر كۈنى بۇ دېلولاردا باشلىقىمنىڭ قارا قولىنى تۇتۇۋالىمەن. تۇيغۇم مېنى ئالدىمايدۇ. لېكىن ... لېكىن، مەن ئۇنداق بولۇپ قالماسلىقىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىمەن.

— راست ئىكەن، تۇيغۇڭىز سىزنى ئالدىمايدىكەن. ئىداره باشلىقىڭىز هەقىقەتەن بۇ ئىشلارغا ئارىلاشقاندەك قىلىدۇ.

مۇهەممەتجاننىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى. كېسىپلا ئېيتىلغان بۇ گەپنىڭ ئۇرانىدىن سالىھ هاجىدا ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىرەر قىممەتلىك يېپ ئۇچىنىڭ بارلىقى مانا مەن دەپ چىقىپلا تۇراتتى. مۇهەممەتجان بۇ يېپىنى چىڭ تۇتۇش قارارىغا كەلدى. مۇشۇ يېپىنى چىڭ تارتىپ تۇرۇپ، مەيلى كىمنىڭ قولى ئۇچراپ قېلىشىدىن قەتئىينەزەر كېسىپ تاشلاش، پارقىراق ئىشكەلنى شاراقلىتىپ سېلىش ئىرادىسى كۆڭلىده باش كۆتۈردى.

— لېكىن، — دېدى سالىھ هاجى تۇيۇقسىزلا، — مېنىڭ دېگەنلىرىمنى هازىرچە پەرەزلا، خالاس.

گەپ قارىغىش تەگكۈر «لېكىن»دىن باشلانغىنى بىلەن داۋامى سەل قارىغىلى بولمايدىغان يەرگە ئۇلاشتى. هاجىنىڭ دەۋاتقان هەربىر سۆزى مۇهەممەتجاننىڭ كاللىسىدا يېشىلمەي كېلىۋاتقان، يېشىلمىگەننىڭ ئۈستىگە بارغانچە چىگىچلىشىۋاتقان

تۇگۇچلەرگە جاۋاب بولۇۋاتاتتى.

ھاجىنىڭ دېيىشىچە، ئىدارە باشلىقى بىلەن يارى ھاجىنىڭ مۇناسىۋىتى تۆت ـ بەش يىلنىڭ ئالدىدا خېلى قويۇق ئىكەن. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۇلارنىڭ ئالاقىسى سۇسلىشىپتۇ. لېكىن، ئىدارە باشلىقى جالالىدىن قارىي بىلەن يېقىنلىشىپ قاپتۇ. خوتەندە ئادەتتىكىچە ئۆتۈشۈۋاتقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئىدارە باشلىقى ئۇرۇمچى ياكى ئىچكىرىگە كامانداروپكىغا چىققۇدەك بولسا، جالالىدىن قارىي بىرنەچچە كۈن بۇرۇن شۇ يەردە ئۇنۇپ بولىدىكەن، ھەتتا بۇ قېتىم شۇ باشلىقنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئايرودۇرۇمغا ئون ماشىنىلىق ئادەم باشلاپ چىقىپتۇ. باشلىقنىڭ ئايال ـ ئۇششاقلىرىمۇ مەيلى قەيەرگە بارسۇن، جالالىدىن قارىي ياكى شۇنىڭ قۇيرۇق چۆرۈگۈچلىرى يېنىدا يەلپۇپ ماڭىدىغان بولۇپ قاپتۇ. چېن جېيىنىڭ زىيىنى يۇز بەرگەن ھېلىقى قېتىم ئىچكىرىدە ناتوغرا ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان خوتەنلىك يىگىرمە ـ ئوتتۇز ئالىقانات بىراقلا خوتەنگە كەپتۇ. ئىككى كۈندىن كېيىنلا ئۇچ ـ تۆتتىن بولۇشۇپ يەنە ئىچكىرىگە قايتىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ بەزىسى جالالىدىن قارىي بىلەن قويۇق ئالاقە قىلىدىغانلاردىن ئىكەن. ھېلىقى تىلى كېسىك ئەبلەخمۇ جالالىدىن قارىينى ئوبدانلا تونۇيدىكەنمىش. چېن جېي خوتەندىن كەتكەندىن كېيىن جالالىدىن قارىي بىلەن ئىممىن سۆزەت: « ‹بىر ئىش قىلدى ۋاڭ لويى، سۇغا چۈشتى جاڭ لويى، دېگەندەكلا بىر ئىش بولدى، چېن جېي قارىغۇنى خوتەندىن كەتكۈزۈۋەتكەننىڭ پايدىسى ئالىم ئاۋاقتا بولدى» دەپ يۇرۇپتۇ. تېخى ئۇ ئىككىسى قارايانتاقتىكى چېن جېي كان ئاچقان يەرنى تالىشىپ جېدەلمۇ چىقىرىپتۇ.

ـــ بۇ ئىشتىن ئازراق خەۋىرىم بار، ـــ دېدى مۇھەممەتجان، ـــ ئۇ جېدەلنى بېسىقتۇرغىلى باشلىق ئۆزى چىققان. يەرنى جالالىدىن قارىيلارغا ئايرىپ بەرگەن. نېمىشقىدۇر يەنە توختاپ

قالدى. ئاڭلىسام، يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىدىكىلەر: «يەر ماجىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىش بىزنىڭ هوقۇق دائىرىمىزدىكى ئىش، ساقچىلار جېدەلنىلا ئايرىسۇن» دېگەنمىش. كېيىن ئىككى ئىدارىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كۆچكەن بۇ ماجىرانى هاكىم تېلېفون بېرىپ توختىتىپ قويغانلىقى گېپى بار. باشلىق ئۇ هەقتىكى گەپلەرنى مەندىن بەك سىر تۇتىدۇ.

— جالالىدىن قارىم بىلەن ئىمىن ئاخۇنمۇ كان ئېچىۋېتىپتۇغۇ؟

— ئېچىۋاتىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ كولاۋاتقىنى چېن جيې كولىغان قارايانتاقتىكى ئۇ جاي ئەمەس.

— بوپتۇ. ئۇلارغىمۇ ياراتقان ئىگىمىز هالالدىن رىزىق ئېيتقاي، كۆڭلىگە ئىنساب ۋە دىيانەت ئاتا قىلغاي.

ئەمدى هەر ئىككىيلەن جىمىپ قېلىشتى. سالىھ هاجى مۇشۇ بىر قاتار ئىشلارنىڭ ئاۋۋال جالالىدىن قارىي بىلەن، ئارقىدىن ئاشۇ نەمۇنچى ئىدارە باشلىقى بىلەن مۇناسىۋىتى بار دەپ پەرەز قىلىدىكەن. ئۇمۇ ئۆز سەزگۈسىگە ئىشىنىدىكەن، «كۆڭۈل — يېرىم ئەۋلىيا» دېگەن هېكمەتكە چوقۇنىدىكەن. قولىدا ئېنىق پاكىت بولمىغىنى ئۈچۈن كېيىپ بىرنېمە دېيەلمەيدىكەن. ئۇمۇ مۇهەممەتجانغا ئوخشاشلا ئۇ باشلىقىنىڭ پاك بولۇشىنى، شەرەپلىك خىزمەت تارىخىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىنى جالالىدىن قارىينىڭ پوقى بىلەن بۇلغىمىغان بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدىكەن.

— راست، مەنمۇ سىزدىن بىر ئىشنى سوراپ باقاي دېگەنىدىم، — دېدى سالىھ هاجى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا، — چىڭخەيلىك هېلىقى ئىشلەمچى بىلەن كۆرۈشتىڭىزمۇ؟

— كۆرۈشتۇم. ساۋۇر ئاخۇن ئىشخانامغا ئۆزى باشلاپ كىردى. سامپۇلدىكى خۇمدان بېشىغىمۇ چىقتىم. مەن ئىزدەپ چىڭخەيگىچە بارغان ئۇ دېهقان بىزنىڭ سامپۇلدا خۇمداندا ئوت قالايدىغان تېخنىك ئىكەن. كىملىكى نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا يوقاپ

كېتىپتىكەن. قارىغاندا، شۇنىڭ كىملىكىنى ئوغرىلىۋالغان ياكى تېپىۋالغان بىرەرسى توختىياز ئاخۇننىڭ قاتىللىق دېلوسىغا چېتىشلىقىتەك قىلىدۇ.

— ئۇنداقتا، ئەمدى تۆگە ئۇستىدە تۇرۇپ تۆگە ئىزدىگەندەك ئىش قىلىپ يۈرمىگۈدەكسىز.

— خىزمىتىم ئەسلىگە كەلگەن بولسىمۇ، هازىرچە مېنىڭ قاشتاشچىلارغا مۇناسىۋەتلىك هەرقانداق دېلوغا ئارىلىشىش هوقۇقۇم يوق. هەممىنى شۇ باشلىقىم بىۋاستە تۇتىدۇ. بۇنى يۇقىرىدىن بەلگىلىدى. شۇڭا، پۈرسەت كۈتمەكتىن باشقا ئىلاجىم بولمىدى. ئەمما، كۆڭلۈم يەنە تۇيۇپ تۇرىدۇكى، بۇ دېلونىڭ جاۋابى يىراقتىن چىقمايدۇ، هېچبولمىغاندا ئىلگىرى شۇ خۇمداندا ئىشلىگەن، قاتىللىق دېلوسى يۈز بەرگەن ۋاقىتتا يۈرتىغا قايتقان ئىشلەمچىلەردىن چىقىپ قالىدۇ. ئەمما، ئۇ چاغلاردا سىرتتىن كەلگەن ئىشلەمچىلەرنىڭ ئارخىپى تۈرغۇزۇلمايتتى. شاڭخەيدە تىلى كېسىۋېتىلگەن مەجرۇهنىڭ قاتىلىمۇ ئاخىر كېلىپ خۇتەندىن چىقىدۇ. ئەمما، دەۋاتقانلىرىمنىڭ هەممىسى بىر خىل پەرەزدىنلا ئىبارەت، خالاس.

— پەرەز ئىجاد ـ ئىختىرانىڭ ئانىسى دېيىلىدۇ. هەر ئىشنىڭ بېشى پەرەزدىن باشلىنىدۇ. خىزمىتىڭىزنىڭ ئىشىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ. مەن يېقىنلىرىمنى ئىشقا سېلىپ سىزنى ئاقلايمەن، هوقۇقىڭىزنى تەلتۆكۈس ئەسلىگە كەلتۈرىمەن.

مۇهەممەتجان ئەمدى ئوشۇقچە بىرنېمە دېمىدى. خېلىدىن بېرى ئۇنىڭغا ئايان ئىدىكى، قاشتاش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ پۇل، ئىناۋەت تاپقانلارنىڭ خوتەندىكى ئەمەل ساهىبلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى هەقىقەتەن قويۇق ئىدى. قاشتاشچىلار تىجارەت يولىدا پۈت تىرەپ تۇرۇش ئۈچۈنلا ئەمەس، ئۆزىنى كۆز ـ كۆز قىلىش ئۈچۈن بولسىمۇ قولىدىن ئىش

كېلىدىغانلىكى ھەرقانداق چوڭ - كىچىك ئەمەلدار بىلەن يېقىنلىشىش، مۇناسىۋەت ئورنىتىش مۇشۇ كەملەردە خوتەنده مودىغا ئايلانغانىدى. تەڭلىكتىن باش تاتىلىغان ھەر جان، ھاجىتىنى راۋا قىلىشنىڭ يولىنى تاپالمايۋاتقان ھەر ئىنسان تالاي دوقمۇشلاردا بۇرنى قاناپ، تالاي ئىشكىلەردە بويۇن قىسىپ بولغاندىن كېيىن قاشتاشچىلاردىن بىرەرسىنى ئىزدىسە، بۇرنىدىن ئېقىۋاتقان قان شۇ ھامان توختاپ، قاراڭغۇلۇققا پاتقان مىسكىن كۆلبىسى نۇر - زىياغا تولۇك ئاچاتتى. بۈگۈنكى يېتىم دېھقانىنىڭ تويىغا ۋىلايەتنىڭ خېلى - خېلى كاتتا ئەمەلدارلىرىنىڭ، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملارنىڭ، يېزا باشلىقلىرىنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلغىنىمۇ شۇ قۇردىن سانىلاتتى. ۋەلى پاخشەكنىڭ مۇشۇ توي ئىشىنى ئورۇنلاشتۇرىمەن دەپ، قارايانتاق ئاسمىنىنى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك ئاۋازدا كارکىراپ يىغىن ئېچىشلىرىمۇ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ يول - يوللارغا تەكرار سۇ سەپتۈرۈشىمۇ، ھارام شاخلارنى پۈتاتقۇزۇشلىرىمۇ شۇ جۈملىگە تەۋە ئىدى. گەرچە ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىت ئەمەل ئورۇندۇقىنىڭ مۇقەددەس ئىگىلىرى بىلەن بىرەر غەيرىي تەمە، ئەگىرى مۇددىئادا يېقىنلاشمىغان بولسىمۇ، بۇمۇ گۈل بار جايدا ھەسەل ھەرىسى، نىجاسەت بار جايدا چۈشىن ئۇچراپ تۇرغاندەكلا بىر ئىش ئىدى. سالىھ ھاجىنى ئىزدەيدىغان كاتتىباشلارمۇ، ئۇ يوقلاپ تۇرىدىغان ئەلرايىنى رام قىلغان ھوقۇقدارلارمۇ ئەلۋەتتە ئاز ئەمەس ئىدى. مۇھەممەتجان بۇ نۇقتىلارنى بىلگەچكە، ھاجىنىڭ بايامقى سۆزىگە ئوشۇقچە بىرنېمە دېمىدى، كۆڭلىدە رازىمەنلىك بىلدۇردى.

قارايغان قىرغاقتا تولۇن ئاي قوندى. ئالتۇن تاۋاقتەك تاۋلىنىپ تۇرغان ئاينىڭ شولىسى دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان يورۇقلۇقاشنىڭ ئەلۋەك سۇيىدە يۇيۇنۇشقا تۇتۇندى. جىمىرلاپ تۇرغان شوخ يۇلتۇزلار بىر - بىرىنى نوقۇشۇپ، سۇ يۈزىدىكى

ئاي جىلۇسسىنىڭ گاھ كۆرۈنۈپ، گاھ يوقاۋاتقان سىيماسىنى قوغلاشقا باشلىدى. ئۆز كۆڭلىدىكى نۇرغۇن تۇگۈنلەر خىلىلا روشەنلىشىپ قالغان سالىھ ھاجى بىلەن مۇھەممەتجان ساپ ھاۋالىق نەمخۇش قىرغاقتىن كۆزى قىيمىغان ھالدا ئايرىلدى. ئالىمجانلار بىلەن خوشلىشىپ قايتماقچى بولدى. ياندىشىپ مېڭىپ ئابدۇرېشىتنىڭ ئايۇنىغا كەلدى. ئايۇاندا ئالىمجان كۆرۈنمىدى. ئۇلار ئالىمجاننى سۇرۇشتۇردى.

— ھازىرلا بار ئىدى، — دېيىشتى كۆرگەنلەر.

— باغ كەينىگە چىقىپ كەتتى، — دېدى يەنە بىرەيلەن، — سىلىنىمۇ ئىزدىگەندەك قىلغان بايا.

سالىھ ھاجى باغ كەينىگە چىقتى. بۇ ۋاقىتتا سۇتتەك ئاي نۇرى شاخ ـ يوپۇرماقلار ئارىسىدىن سارقىپ ئۆتۈپ، ئالىمجان بىلەن ئۇنىڭ پېشىگە چىڭ ئېسىلىپ سۆزلەۋاتقان يەنە بىر يىگىتنى ئېنىق يورۇتۇپ تۇراتتى.

— چىدىمىدىم، — دېدى ھېلىقى بالا، — بۇگۈنكى توي مەن ئۈچۈن دوزاخ ئازابى بولدى. ئۆلۈۋېلىشىنىمۇ ئويلىدىم. ئۆلۈۋالسام ئانام قانداق قىلار، دادام نېمە بولۇپ كېتەر، دېگەنلەرنىمۇ كاللامدىن ئۆتكۈزدۈم. شۇڭا، سىزنى ئىزدەپ كېلىشىم. ماڭا بىر يول كۆرسىتىڭ، ئالىمجان ئاكا. مەن ئەمدى قانداق قىلسام ...

سالىھ ھاجى بىلەن مۇھەممەتجان ئىزىدىلا توختاپ قالدى. ئالىمجانمۇ بىرپەسكىنە جىمىپ قالدى. قولىنى ئاۋۇال يىگىتنىڭ مۇرىسىگە قويدى، ئارقىدىن بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— چىداڭ، مەتياسىن ئۇكام. بۇنداق بولارىنى مەن بۇرۇن بىلەپتىمەن. روزىنىساغا بۇنچە ئاشىق ئىكەنلىكىڭىزنى بىلگەن بولسام، ئابدۇرېشىتنى بۇ تويدىن ياندۇرارکەنمەن.

مەتياسىن خىتىلدىدى، خىتىلداپ تۇرۇپ ئۆتۈندى:

— مەن ئۈچۈن بۇ يۇرت ئەمدى ھارام بولدى، ئالىمجان ئاكا.

بۇ يەردە ياشسسام ئەمدى بولمايدۇ. شۇڭا، ياقا يۇرتلارغا باش ئېلىپ كېتەيمىكسىن، دېگەنىدىم. بۇ يۇرتنىڭ ئەڭ چوڭ بېشى سىز بولۇپ قالدىڭىز. سىز يول بەرمىسىڭىز ...

ئالىمجان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. يەنە ئويلىنىپ قالدى. سالىھ هاجى مۇھەممەتجانغا قاراپ قويدى. مۇھەممەتجانمۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. خېلىدىن كېيىن ئالىمجاننىڭ ئاۋازى كەلدى:

ـــ بولىدۇ. بىر مەزگىل يۇرت كۆرۈپ كېلىڭ. مەن سىزنى ئۇكام ئابدۇسەمەتنىڭ يېنىغا يولغا سېلىپ قويايي. روزىتوختىنىڭ ئوغلىمۇ شۇ يەردە، ئۇنىڭ بىلەن يېقىنغۇ سىز. شۇلار بىلەن ياڭجۇۇدا هۇنەر ئۆگىنىڭ. كۆڭلىڭىز ئىزىغا چۈشكەندە قايتىپ كېلىڭ. خوتەندە سىز بىلەن قاشتاش ئويمىچىلىق كارخانىسى قۇرىمىز. سىز تېخنىك بولىسىز.

سالىھ هاجى بىلەن مۇھەممەتجان بىر ـ بىرىگە مەنىلىك بېقىشتى. ئاستا قەدەملىرى بىلەن كەينىگە قايتتى.

سالىھ هاجىلار ئايۇانغا قايتىپ، ئانچە ئۆتمەيلا ئالىمجانمۇ قايتىپ كىردى. سالىھ هاجىلار ئالىمجان بىلەن خوشلىشىشقا تەرەددۇتلاندى. دەل شۇ چاغدا چىرايىدا قان دىدارى قالمىغان بىر دېهقان بوسۇغىغا پۇتلىشىپ دېگۈدەك يۇگۈرۈپ كىردى:

ـــ بولمىدى، ئالىمجان ئۇكام. چوڭ چاتاق چىقتى ! كان ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ، بىر تۇرتكۇ چوڭقۇر كاتەككە چۈشۈپ كەتتى !

ـــ شوپۇرچۇ؟ ـــ ئالدىراش سورىدى ئالىمجان، ـــ ئىچىدە قانچە ئادەم بار ئىدى؟!

ـــ ئىچىدە بىرلا شوپۇر بار ئىدى. لېكىن، سىگنار يان بولغان ماشىنىنى ئوڭشايمىز دەپ ئەتراپىغا ئولاشقانلاردىن ...

هەر خۇشاللىقنىڭ بىر يېغىسى، هەر بەختنىڭ بىر كۆز يېشى بولىدۇ، دېگىنى شۇ ئىدى. پۇت ـ قولىنى ساڭگىلاتمايلا كېلىدىغان كەلگۈلۈك دېگەنمۇ شۇ ئىدى. بۇيرۇق دېگەنمۇ،

چاقىرىق دېگەنمۇ شۇ ئىدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ھەممەيلەن دەرۋازا تەرەپكە يۈگۈردى. ماشىنىلار گۈرۈلدەپ ئوت ئالدى. ئىشكلەر گۈمبۈرلەپ يېپىلدى. يېڭى كېلىننىڭ چۈچىلىق رومىلىنى ئەمدىلا ئېچىپ، بەخت جىلۋىسى چاراقلاپ تۇرغان ئاپتاپتەك چىرايىغا ئەمدىلەتىن زەن قويۇشقا تۇتۇنغان ئابدۇرېشىتمۇ ئۇ چاقىرىققا جور بولدى.

— بىز ھازىرلا شۇ تەرەپتىن قايتقان، — دېدى سالىھ ھاجى جىددىيلەشكىنىدىن تىنىقى يېتىشمەيۋاتقان ئالمىجاننىڭ مۇرىسىدىن يېنىك بېسىپ تۇرۇپ، — تېخى بىرەر سائەتنىڭ ئالدىدا بۇ ھەقتە ھېچبىر شەپە يوق ئىدى. بولدى، ھەممە ئىش ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ.

چوڭ قولچىراغلارنى يورۇتۇپ كان ئىچىگە كىرىپ كەلگەنلەر كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى: ئون نەچچە مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى كان ئىچىگە سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتكەن تۇرتكۇنىڭ ئاستىدا ئىككى جەسەت مىجىلىپ ياتاتتى. قايسىسى مەرھۇملارنىڭ بېشى، قايسىسى تېنى، بۇنى پەرق ئەتمەك تەس ئىدى. ئەتراپتا سوزۇلۇپ ياتقان ئۇچەيلىرىنى بىرەيلەن يىغىشتۇرۇۋاتاتتى. يەنە بىرسى شوپۇر بالىنىڭ ئۇزۇلگەن پۇتىنى قۇچاقلاپ ئولتۇراتتى. تۇرتكۇنىڭ كابىنكا ئىشىكى بىلەن زەنجىرلىك چاقى ئوتتۇرىسىغا قىسىلىپ قالغان شوپۇر بالا ئاجىز ناله قىلاتتى.

مۇھەممەتجان تېلېفونىنى ئالدى. قايسىبىر نۇمۇرنى ئالدىراپ باستى.

— بۇ يەردە تېلېفون سىگنالى يوق ئىكەن، — دېدى بايا ئۆزلىرىگە خەۋەر كۆتۈرۈپ بارغان دېھقان، — شۇڭا بايا مەن ...

ئالمىجاننىڭ بېشى قايدى، بوغۇزىغا ئىسسىق بىر سېزىم ياماشقاندەك بولدى. كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. پۈت - قولى بوشىشىپ، قۇمساڭغۇ شېغىللار ئارىسىغا سىڭىپ ئۇلگۈرمىگەن قان ئۇستىگىلا يىقىلدى. سالىھ ھاجى چاققانلىق بىلەن

يۆلىۋالغان بولسىمۇ ئۇلگۈرەلمىدى.

سالىھ ھاجى ئالىمجاننى يۆلەپ كان قاسىغى يېنىغا ئەكەلدى. بېشىغا قۇم دۆۋىلەپ ياتقۇزۇپ قويدى. قالغانلارنى قول تۇتۇشۇپ جان تالىشىۋاتقان شوپۇرنى قۇتقۇزۇشقا تەشكىللىدى. مۇھەممەتجان چاپىنىنى سېلىپ تىتما ـ تىتما بولۇپ كەتكەن جەسەتلەرنىڭ ئۇستىگە ياپتى. خېلىدىن بېرى بۇ مۇدھىش مەنزىرىگە قاراپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ھاڭۇېقىپ تۇرۇپ قالغان ئابدۇرېشىت بىردىنلا ئېسىگە كەلدى ـ دە، ئالىمجاننىڭ يېنىغا ئۆزىنى تاشلاپ ئۇن قويۇپ يىغلاشقا باشلىدى:

ـــ ۋاي ئاكا ! جىگىرىم ئاكا ! يۈرىكىم ئاكا ! بىزنى تاشلاپ مۇشۇنداقلا كېتەمسىز، ئاكا؟! قورالىلىقتىن ساق قايتمىغانمىدۇق، ئاكا؟! ئۆلۈم ـ كۆرۈمدە بىللە بولمىز دەپ ۋەدىلەشمىگەنمىدۇق، ئاكا؟...

سالىھ ھاجى زوڭزايدى. ئابدۇرېشىتنى مۇرىسىدىن تۇتۇپ سىلكىشلىدى:

ـــ بولدى ! كىچىك بالىلىق قىلماي، ئالىمجاننى بىردەم ئارامدا قويۇڭ ! سەل تۇرۇپ ئوڭشىلىپ كېتىدۇ.

ئابدۇرېشىتنىڭ يىغىسى پەسەيمىدى. ئەمدى ئۆزىنى سالىھ ھاجىنىڭ باغرىغا ئاتتى:

ـــ ئالىم ئاكامنىڭ يۈرەك كېسىلى بار ئىدى، ھاجىم. بۇنى مەنلا بىلەتتىم. ئۇرۇمچىدە تەكشۈرتكەن چېغىمىزدىلا ھېچكىمگە تىنماسلىق ھەقىدە مەندىن ۋەدە ئېلىۋالغان بۇ ئاكام. ئەمدى بىزنى مۇشۇنداقلا تاشلاپ كېتەمدۇ، ھاجىم ئاكا؟!

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ سالىھ ھاجىنىڭمۇ ئۆپكىسى ئۆرلىدى. جىددىيلىكى چېكىگە يەتتى. ئۇنىڭغىچە ياری ھاجى بىلەن روزىتوختى يېتىپ كەلدى. ئاسماندىن چۈشكەندەكلا مەتياسىنمۇ كان ئىچىدە پەيدا بولدى. ھەممەيلەن قول ـ قولىچە ئالىمجاننى دۆڭگە ئېلىپ چىقىشتى.

— مەن بۇ يەردە نەق مەيدانىنى ساقلاپ قالاي، — دېدى مۇھەممەتجان جەددىي رەۋىشتە، — سىز ئالىمجانىنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كىرىڭ. ياری هاجىم بىلەن قالغانلار ئاۋۋال ماۋۇ شوپۇر بالىنى بىرنېمە قىلىپ كاندىن چىقىرايلى. ئۇنىمۇ دوختۇرخانىغا ئاپارمىساق بولمايدۇ.

— ياق، — دېدى سالىھ هاجى، — مەنمۇ سىز بىلەن بۇ يەردە قالىمەن. دوختۇرخانىغا ياری هاجىم كىرسۇن.

بۇ كۆپ تالىشىدىغان چاغ ئەمەس ئىدى. ياری هاجى ماشىنىنى ئوت ئالدۇردى. مەتياسىن: «مەنمۇ ئالىم ئاكام بىلەن بىللە دوختۇرخانىغا باراي» دېگىنىچە ماشىنىغا چىقتى. روزىتوختى بىلەن سالىھ هاجى تۇرتكۇنىڭ پۇكلىنىپ كەتكەن ئىشىكىنى كۇچەپ تارتقۇچلىدى. شوپۇر بالا تولىمۇ زەئىپ بىر ئاۋازدا نالە قىلىپ قويۇپ جىمىپ قالدى. سۇس تىترەۋاتقان بېشى بىر تەرەپكە تولۇق قىيسايدى.

— بولمىدى، — دېدى مۇھەممەتجان، — ماشىنىدىن بىرنى كان ئىچىگە ئېلىپ چۇشەيلى. تۇرتكۇنىڭ ئىشىكىنى ئارقان بىلەن تارتىپ ئاچايلى!

بۇ ئامالنىڭ ئۇنۇمى بولدى. گەرچە كىچىك ماشىنىلارنىڭ هېچقايسىسى كان ئىچىگە كىرەلمىگەن بولسىمۇ، بىر قازغۇ قارشى تەرەپتىن چۇشۇرۇلدى. پولات ئارقان ئىشىككە باغلاندى. تۇنجى هەرىكەت مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، ئىككىنچى قېتىملىق تارتىش نەتىجىلىك بولدى. بىر پۇتى يوتىسىدىن چورتلا ئۇزۇلگەن بىچارە شوپۇر بالا تارتىپ چىقىرىلدى. سالىھ هاجى كۆڭلىكىنى چاقچانلىق بىلەن سېلىپ، شوپۇرنىڭ توختىماي قان ئېقىۋاتقان يوتىسىنى ئوردى، يەڭ ئۇچى بىلەن مەهكەم چىگدى.

— ئەمدى بۇ بالىنى دەرهال دوختۇرخانىغا ماڭدۇرايلى!

هەممەيلەن بىرلىكتە شوپۇر يىگىتنى قاش ئۇستىگە ئېلىپ چىققان شۇ ۋاقىتقا ئولگۇرۇپ ياری هاجىنىڭ ماشىنىسى قايتىپ

كەلدى. ماشىنىدىن ئالىمجان بىلەن مەتياسىن چۈشتى. ياری هاجىمۇ چۈشتى.

— دوختۇرخانىغا كىرمەپسىلەرغۇ؟ — سوردى سالىھ هاجى جىددىي تەلەپپۇزدا، — نېمىدەپ قايتىپ كەلدىڭلار؟

— ئابدۇرېشىت بىزنى ئالداپتۇ، — دېدى ياری هاجى، — ئانچە يول ماڭمايلا ئالىمجان هوشىغا كەلدى. ئۆزىدە هېچقانداق كېسەلنىڭ يوقلۇقىنى، ماۋۇ كۆرۈنۈشلەردىن جىددىيلىشىپ كېتىپ هوشىدىن كەتكىنىنى دېدى. شۇڭا، قايتىپ كەلدۇق.

— شۇنداق دېمىسەم، بايا ئالىمجان ئاكامنى ياتقۇزۇپ قويۇپلا هېچكىمنىڭ كارى بولمىدى، — دېدى ئابدۇرېشىت، — شۇڭا يالغان ئېيتقانىدىم.

— بۇ مۇشۇنداق چاقچاق قىلىدىغان ۋاقتىما، پىستەك؟ — چېچىلدى روزىتوختى، — هەممىسى سىلىنىڭ مۇشۇنداق نەس باسقان كۈندە توي قىلغىنىڭلارنىڭ كاساپىتى.

— تويىنى قاچان قىلسام بولاتتى ئەمىسە؟

— بولدى ! — ۋارقىرىدى سالىھ هاجى، — پۈل كۆرگىنىڭلار بىلەن هەممىڭلار تېخىچە كىچىك بالىلار ئىكەنسىلەر. ياری هاجىم، سىز ماۋۇ شوپۇر بالىنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كىرىڭ. روزىتوختىمۇ بىللە كىرسۇن. بەلكىم ... بەلكىم قان سېلىشقا توغرا كېلەر. شۇڭا ...

— ئۇنداقتا مەن بىللە كىرەي، — بايىاتىن بېرى شوپۇر يىگىتنىڭ بېشىنى يۆلەۋاتقان مەتياسىن تۇيۇقسىز ئۇن قاتتى، — مېنىڭ قېنىم «O» تىپلىق، بەلكىم ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالار.

ئۆزى ئىلگىرى زادىلا كۆرۈپ باقمىغان بۇ بالىنىڭ ئىنكاسىدىن سالىھ هاجى سۆيۈندى. بۇ بالىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈشنىڭ پەيتى بولمىغاچقا، دەرهال ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلدى:

— بولىدۇ، مەتياسىنمۇ بارسۇن. ئەمىسە مېڭىڭلار.
ياری هاجىلار ئۇچقاندەك يۇرۇپ كەتتى. مۇھەممەتجان قاش ئۇستىگە چىقتى. تېلېفونىنى ئېگىز كۆتۈردى. سىگنال گاھ پەيدا بولۇپ، گاھ ئۇزۇلدى. مۇھەممەتجان بىر ياندا توختىتىپ قويۇلغان يەنە بىر قازغۇنىڭ كابىنكىسى ئۇستىگە بىر تاقلاپلا چىقتى. شۇنچىكىم ئېگىزلىكىنىڭ رولى چوڭ بولدى — تېلېفوندا سىگنال كۆرۈندى.
مۇھەممەتجان كىمگىدۇر تېلېفون ئېلىپ، بۇ يەردە يۈز بەرگەن قانلىق پاجىئەنى قىسقىچە بايان قىلدى. بۇ ئىشنى بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىرىغا، ناھىيە باشلىقلىرىغا، ھەتتا ۋىلايەتتىكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغىچە مەلۇم قىلىپ قويۇشنى ئۇقتۇردى.
مىلىكئاۋات لەرزىگە كەلدى. قارايانتاقمۇ لەرزىگە كەلدى. ساقچى ماشىنىسىنىڭ چىرقىراق ئۈنى چوڭ تۇغان ئۇستىدە ياڭرىدى. ئۇلارنى ئىداره باشلىقى ئۆزى باشلاپ كەلگەنىدى. باشقا ماشىنىلارمۇ ئارقا - ئارقىدىن مىلىكئاۋاتقا ئۇنۇشتى.
— سىزمۇ بۇ يەردىمىدىڭىز؟! — مۇھەممەتجانغا قاراپ كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقاردى ئىداره باشلىقى، — سىزغۇ مۇشۇ تاشچىلارنىڭ بىرنېمىسىنىڭ ئاستىدىنغۇ چىقالمايسىز!
نەق مەيدان تەكرار سۈرەتكە تارتىلدى. جەسەتلەر يىغىشتۇرۇلدى. قىسقىلا باش قوشۇش يىغىنى ئېچىلدى. كۆپ ئۆتمەي ئەھۋالدا ئۆزگىرىش يۈز بەردى: «بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش شەرتىنى هازىرلىماي، هېچقانداق ئورۇن ياكى تەشكىلنىڭ ئىجازىتىنى ئالمايلا، باشقىلارنى كان بايلىقلىرىنى قانۇنسىز ئېچىشقا تەشكىللىگەن» ئالىمجاننىڭ قولىغا كويزا سېلىندى. مۇھەممەتجان ۋە باشقىلارنىڭ كۆز ئالدىدىلا ساقچى ماشىنىسىغا ئىتتىرىپ چىقىرىلدى. مۇشۇ سائەتتىن باشلاپ ئالىمجاننىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى بارلىق كولاش، قېزىش ئۇسكۇنىلىرىنىڭ

پېچەتلىنىدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلدى.

قاچان، قانداقسىغا بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىنى ھېچكىم تۇيمىغان جالالىدىن قارىيىنىڭ شۇنىرلاپ تۇرۇپ ئېيتقان «خوپ بولدى ! خېلى بۇرۇنلا مۇشۇنداق بولۇشىنى بىلەتتىم مەن» دېگەن سۆزىمۇ ئۆزىدىن بۆلەك ھېچكىمگە ئاڭلانمىدى.

ئاسمان بېتىدە لەرزان لەيلەۋاتقان تولۇن ئاي يەر يۈزىدە زاھىر بولغان بۇ مەنزىرىلەرگە نەزەر سېلىشتىن خۇدۇكسىرىگەندەك قويۇق تۇمانلار ئارىسىغا شۇڭغۇدى. يۇلتۇزلارمۇ بىر - بىرلەپ خىرەلەشتى.

ئوننىچى باب

بۇزۇلغان چۈش

1

ۋەلى ئۆز ئۆيىنىڭ ئۈدۈلىغا قىيپاش توغرا كېلىدىغان كونا ئېقىن ئىزىغا يەنە كەلدى. بۇ يەردە ئىمىن سېۋەتلەر ئۈچۈن كان قېزىۋاتقان قازغۇنىڭ يېقىمسىز ئۈنى ۋەلىنى كۈن - تۈن ئارامسىزلاندۇراتتى. گويا ۋەلىنىڭ كېلىشىنى بىلگەندەك، ۋەلى مۇدىرنى قەستەن زادىلىق قىلىۋاتقاندەك بۇ يېقىمسىز ئۈن بۇگۈن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ كەتكەنىدى. كانغا يېقىنلاشقانسېرى ئادەمنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەيدىغان بۇ ئاۋاز تېخىمۇ ئۇلغايدى، تېخىمۇ يېقىمسىز تۇس ئالدى.

— ئىمىن ئاخۇن بۇگۈنمۇ يوقما؟ — قوپالغىنا سورىدى ۋەلى مۇشۇ كاننىڭ ئىش بېشىدىن.

— يوق، — پەرۋاسىز جاۋاب بەردى ئىش بېشى.

— چۈشتىن كېيىن كېلەرمۇ؟

— ئۇقمايمەن.

ۋەلىنىڭ جۇدۇنى ئۆرلىدى. بىر خىل خورلۇق يۈرىكىنى قاساپ كەلدى. باغرى كاۋاپتەك پۇچىلاندى. بۇرۇن تۆشۈكى كېڭەيدى. يېرىك ئالقانلىرى تۈگۈلۈپ مۇشتقا ئايلاندى. شۇنداقلا قارىماقتا ئەگرىدەك كۆرۈنىدىغان بارماقلىرىدىن غىرىسلىغان ئاۋاز چىقتى. كېۋەزلىكتە مەزگىلسىز ئۈنۈپ قالغان قوناق تۈپىدەك شالاڭ چاچلىرى ئارىسىدىن تەپچىرىگەن تەر قىرى مايلىشىپ كەتكەن ئەنجان دوپپىسىنىڭ گىرۋەكلىرىنى بويلاپ

ئۆزىنى ئاشكارىلىدى. «ئىمىن سېۋەت بۇگۈن نەدە بولسۇن، ئۇنى تاپماي قويمايمەن!» دېگەن كۈچلۈك ئىرادە پۈت ـ قولىغا ماغدۇر ئاتا قىلدى. ئايىغى ئىچىگە توختىماي كىرىۋاتقان قۇم ـ توپىغمۇ پىسەنت قىلماي كەينىگە قايتتى. قايتتى ـ يۇ، ئىش بېشى ئالداپ قويغان بولمىسۇن يەنە، دېگەن ئوي بىلەن كەپە يېنىغا باردى. قېلىن كىگىزنى ئۆرۈپ كەپە ئىچىگە بېشىنى تىقىپ كۆردى. ئىش بېشى يىگىتىنىڭ ئۆزىگە زادىلا ئېرەن قىلمىغىنىنى كۆرۈپ چىرتتىدە بىرنى تۈكۈردى. ئىمىن سېۋەتكە بولغان بار غەزىپىنى، ئىمىن سېۋەتتىن كۆرگەن جىمى خورلۇق ـ ھارىنى شۇ تۈكۈرۈكىگە جەملىگەندەك، ئۇدۇل چۈشكىنىچە قۇم ئارىسىغا سىڭىپ مايا‌قچىلىك لايغا ئايلىنىپ بولغان تۈكۈرۈكىنى كۈچەپ دەسسىدى.

ۋەلىنىڭ ئارزۇسىچە بولغاندا، ئىمىن سېۋەت بىردىنلا مۇشۇ تۈكۈرۈككە ئايلىنىپ كەتكەن بولسا بەك ياخشى بولاتتى. ئەگەر تۈيۇقسىز شۇنداق بىر ھال يۈز بەرگەن بولسا، ۋەلى لايغا ئايلانغان ئۇ تۈكۈرۈكنى ھازىرقىدەك دەسسەپ، مىجىپ، بىر چىمدىم تۈپراقا ئايلاندۇرۇۋەتكەن بولسا ... شۇ بىر چىمدىم تۈپراقنى ئالىقىنىغا ئېلىپ، قادىلىپ قارىغىنىچە: «ئىمىن سېۋەت دېگەن قىمارۋاز سەنمۇ؟!» دەپ سورىۋېتىپ، «پۇۋ ...» دەپلا پۈۋلىۋەتكەن بولسا ...

ياق، شۇنداىمۇ ئۇنىڭ ئاچچىقى تولۇق چىقمىغۇدەك. ئىمىن سېۋەتنىڭ مۇشۇ يىللاردا ئۆزىنى بوزەك ـ ئانىي تېپىشلىرىنىڭ ئالدىدا ئۇ تۈكۈرۈكىنى، ئۇ سېسىق ماكىقىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ قاراپ يۇرۇشنىڭ ئۆزىمۇ ۋەلى ئۈچۈن يەنە بىر قېتىملىق خورلۇق، يەنە بىر نۆۋەتلىك نومۇس بولۇپ قالغۇدەك! شۇڭا، ۋەلى تىرىنقىنى بىرەر يىل ئۆستۈرۈپ، چاقلاپ ـ ئۈچلاپ، ئىمىن سېۋەتنىڭ گۆشىنى بىر چىمدىم، بىر چىمدىمدىن ئۈزۈپ تىتىۋەتسە ئاندىن ئاچچىقى يېرىملىغۇدەك. ئۆچى بىرئاز بولسىمۇ پەسكارىغا چۈشكۈدەك. شۇنداقتىمۇ ۋەلى ئاخۇنىڭ

زادىلا ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدىغان بىر ئىشى بارکى، ئىمىن سېۋەتتىن پۇلىنى ئالماي تۇرۇپ ئاللانىڭ دەرگاھىغا پۇركۇۋەتسە زادى بولمايدۇ. ئاۋۋال ئۇنىڭدىن پۇلنى ئېلىش كېرەك!

شۇ تاپتا ۋەلىنىڭ ئايۇنىندا ئىككى كېچە - كۈندۈز ئويىنالغان قىماردىن باشلىنىپ بارغانچە ئۇلغىيىپ بارغان ئار - نومۇس كۈچىنى، شۇ كۈچنىڭ ئوچىقىدا يەتكۈچە تاۋلانغان، پىشىپ كاۋاپ بولۇپ كەتكەن ئۆچمەنلىك ھېسىنى پەرەز قىلغىلى بولاتتى. بۇ ھېس بارغانچە قۇتراپ، بارغانچە كۆۋەجەپ ئەمدىگە كەلگەندە، تامامەن قىساسكارلىققا ئورۇن بوشاتقانىدى. ئايالى بىلەن چوڭ قىزى ئۆزىگە تەتۇر قارىغان ھەربىر كۈندە، قەرز ئىگىلىرى پۇل سۈيلەپ كېلىپ ئۇيقۇسىنى قاچۇرغان ھەربىر تۇندە ئۇ قىساسكارلىق تۇيغۇسى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، گويا ئىمىن سېۋەت ئاشۇ سېرىق چىشلارنىڭ قۇرت يەپ كەتكەن كاۋىكىغا كىرىۋالغاندەك توختىماي چاينىدى. تولا چاينىۋېرىپ ئېزىق چىشلارمۇ ئۇپراپ تۇگىدى.

ئىمىن سېۋەت چاينىلىشقا ھەقلىق ئىدى. ھېچبولمىغاندا ۋەلى ئۇچۇن شۇنداق ئىدى. كۆزىگە قادالغان مىخ، تاپىنىغا سانجىلغان تىكەن بولمىش ئابدۇرېشىت بىلەن ئالمىنىڭ بۇرنىغا چۈلۈك بولۇپ بېرەرمىكىن، كۈنسېرى كۆكلەۋاتقان روزىغارى، يىلسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان ئىناۋەت - ئوبرازىغا كۈيە بولۇپ چۈشەرمىكىن دەپ، ئۇ چۈلۈق سېۋەتنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈردى. بېغىدىن چىققان تۇنجى ئوتياش، قارا مېكىيانلىرى تۇغقان تۇنجى تۇخۇم، كۆك كەپتەرلىرى ئۇچۇرما قىلغان تۇنجى باچكا كەم - كوتىسىز ئىمىن سېۋەتنىڭ ئۆيىگە يەتكۈزۈلدى. سۇت - قايماق، ئۇجمە، گۈلە - قاق، مۇرابباالارنىڭ بىرىمۇ كەم قالمىدى. ئىمىن سېۋەت بىلەن ئاۋۇ چاڭگا ساقال قاربي «يازدا يېزا ياخشى» دەپ ھەر قېتىم ۋەلى ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە چىققاندا قىلمىغان قىلىقى، سالمىغان سېلىقى قالمىدى. ۋەلى مۇدىر ھەممىگە چىدىدى. ھەممىگە لەۋ چىشلىدى. نېمىشقا؟ بىرلا سەۋەب ئۇچۇن! بىرلا

مەقسەت ئۇچۇن !

بىچارە ۋەلى ئاخۇنىڭ شۇ مۇرادى تەل بولۇپ، شۇ ئاددىيغىنا مەقسىتى چېچەك ئاچتىمۇ؟ ياق. ھەرگىز ياق ! مۇراد ـ مەقسىتى قانات كېرىشنىڭ ئورنىغا ئابدۇرېشىت پىستەك بىلەن ئالىمجان ھاجەتخانىنىڭ يېنىدا ئايىنىغان بولجادەك كۇنسېرى باراقسانلاپ، يىلسېرى شاخ يايدى. ئەمدى مۇنۇ ۋەلى ئاخۇنىڭ مۇقەددەس ئىلكىدە بولۇۋاتقان قارايانتاقتىلا ئەمەس، پۈتكۈل سامپۇلدا، ھەتتا پۈتكۈل ناھىيەدە بۇ بىرنېمىلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان پۇل ئېگىسى، بۇ ناكەسلەردىن ئۇزۇپ كەتكەن ئىناۋەت ئېگىسى ئاز قالدى. ئالىمجان دېگەن جىن قوشۇقى ھەپسىگە ئېلىنىپ بەك ئوبدان ئىش بولغانىدى، نېمە نېمە بولدى، ئانچە ئۆتمەيلا سۆيۈملۈك قارا دەرۋازىدىن قايتىپ چىقىۋالدى. كولاۋاتقان قاشتاش كانلىرى بىر مەزگىل توختىتىلغان، ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلىرى ۋاقىتلىق پېچەتلىۋېتىلگەن بولسىمۇ، ۋەلى ئاخۇنىڭ قۇلىقىغا يېتىشچە، تېخى ئۇ ئاۋاقنىڭ كەتمىنىنى بەك كۆپ ئادەم چاپقانمىش. تەرىپىنى قىلىپ، كەتمىنىنى چاپقانلار ئارىسىدا قايسىبىر ھاكىمنىمۇ بار، دېيىشىدۇ. ئۆلگەنلەرنىڭ ئائىلىسىگە، يارىلانغانلارنىڭ چىقىمىغا خېلى كۆپ چىقىمدار بولغىنى بىلەن، ئالىم ئاۋاقنىڭ ۋەجى، ئۆيىگە باسۇرۇۋالغان يارام قاشتاشلىرىنىڭ ئالدىدا ئۇ ھېچ گەپ ئەمەس. ئالىمجان دېگەن ئۇ جىن قوشۇقى توزغاق كوچىسىدا ئىش تەۋرەتكەننى ئاز دەپ، ئەمدىگە كەلگەندە «خوتەندە ھېچكىم قىلمىغان ئىشنى قىلىمەن» دەپ يۇرگۈدەك !

ۋەلى ئاخۇن شۇنىڭ ئۇچۇن تىلەپ، شۇنىڭ ئۇچۇن باش تاتىلىدىمۇ؟ يوقسۇ ! قارىغاندا، ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن قارىيدىن كۆتكەن تەمە ـ ئۇمىدلىرى ئەكسىچە ھەل بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ. بۇمۇ مەيلى. نەق گەپنى دېگەندە، نەچچە پاقلىنىنى يەپ، ئۆزىدەك بىر مۇدىرنى كۆزگە ئىلماي ئايۇنىدا ئىككى كېچە ـ كۈندۈز قىمار ئوينىغانىنى ئاز دەپ، قوشنىلىرىدىن

تىزلىنىپ تۇرۇپ ئۆتىنە ئېلىپ ئەكېلىپ بەرگەن شۇنچە كۆپ پۇلنىمۇ نەچچە يىلغىچە بەرمەمدۇ؟ «قىمار سورۇنىدىكى قەرزنى قايتۇرغان نەدە بار؟» دەيدۇ تېخى ! ئۇنداق ئىش قارايانتاقتا بار. ۋەلى ئاخۇندەك ھەقسىز ئەركەكلەرنىڭ مىجەزىدە بار. ئىمىن سېۋەت بىلەن جالالىدىن دېگەن تاھارەتسىز ناماز ئوقۇيدىغان سولتەك قارىيلار قىمارۋاز بولغىنى بىلەن، ۋەلى ئاخۇن دېگەن قىمارۋاز ئەمەس، بەلكى پارتىيە تەربىيەلەپ ئۆستۇرگەن ئاساسىي قاتلام كادىرى، مۇشۇ تەۋەلىكتىكى خەلقنىڭ باشلامچىسى، مەھەللىنىڭ سەردارى ! شۇنداق ئىكەن، ئۇنداق لاتاقاس شەھەرلىكلەردىن پۇلنى ئالالمىسا، ۋەلى ئاخۇن مۇدىر دېگەن نامىنى ئېشەك ئۆلتۇرۇپ تۇرۇپ يۆتكۈپتىدۇ !

شۇنداق ئىراده، ئاشۇنداق دەرغەزەپ بىلەن چوڭ يولغا چىققان ۋەلى ئاخۇن شەھەرگە كىرىدىغان ماشىنىنى ساقلاپ خېلى ئۇزاق تۇرۇپ قالدى. كۆز ئالدىغا يەنە ئىمىن سېۋەت كېلىۋالدى. لېكىن، ئىمىن سېۋەتنىڭ ھېلىقى كۈنى قىزىنى قۇچاقلىغان پېتى ئايۇانغا ئەكىرىپ قىمارۋازلارنىڭ ئالدىغا تاشلىغىنى، «ئەمدى تىكىدىغىنىم مۇشۇ پېچىتى بۇزۇلمىغان قىز !» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلىغىنى، يەكەنلىك قىمارۋازنىڭ چىرقىراپ تۇرغان قىزىنىڭ مەيدىسىنى سىلاشتۇرۇپ تۇرۇپ: «بۇ قىزنى ئۇتۇۋالسام، يەنە نېمە تىكىلا؟» دېگەن سوئالىغا: «بۇ قىزنىڭ ئانىسىنى تىكمەن !» دەپ ۋارقىرىغىنىنى ئېسىگە ئېلىشتىن ئىلگىرىكىدەكلا ئۆزىنى قاچۇردى. ئۇ گەپلەرنى دەپ بېرىۋاتقاندا ئايالىنىڭ ئېغىزىنى تۇتۇۋالغاندى ۋەلى ئاخۇن.

ماشىنىلار غۇيۇلداپ ئۆتەتتى - يۇ، قول كۆتۇرۇشتىن نومۇس قىلىپ، كەلگەن ھەربىر ماشىنىغا كەينىنى قىلىپ تۇرۇۋالغان ۋەلى مۇدىرغا توختىمايتتى. بەزىلەر ھەرنېمە دەپ كاپشىغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ۋەلى مۇدىر نومۇس قىلىشنى بىلەتتى. قولۇم - قوشنىلارنىڭ كۆپىنچىسى كىچىك ماشىنا سېتىۋالدى. تېخى نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىلا «بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان

ئائىلە» دېگەن خەت چۈشۈرۈلگەن كىچىككىنە تۆمۈر تاختا قىلغىر دەرۋازىسىنىڭ پېشانىسىغا قاداپ قويۇلغان ئائىلىلەردىن بىرنەچچىسىمۇ ماشىنا سېتىۋېلىشتى. قالغانلىرىمۇ يېپىيېڭى موتوسىكلىتلارنى مىنىشىۋاپتۇ. ئۇ تاختايچاقلارنى دەرۋازىسى بىلەن قوشۇپ نەلەرگىدۇر چۆرۈۋېتىشتى. ناھىيەنىڭ ھاكىمى ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئالغان «ئاپتونوم رايون بويىچە پۈتكۈل دېھقانلىرى ماشىنىلىق بولغان كەنت ــ قارايانتاق» تەۋەلىكىدە ياياق يۈرگۈچىدىن ئۆزىلا قاپتۇ. ناھىيە، ۋىلايەتتە ئېچىلغان كېڭەيتىلگەن يىغىنلاردا «دېھقانلارنى بېيىتىشتا باشلامچى بولۇش تەجرىبىسى»نى كۆپ قېتىم سۆزلىگەن ۋەلى مۇدىر ئەمدى كەنت يىغىنىدا «بېيىش، هاللىق سەۋىيەگە يېتىش ئۇچۇن ئەتىدىن - كەچكىچە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتماي، يەڭنى تۇرۇپ كۇچەپ ئىشلەش كېرەك!» دەپ ۋارقىرىيالمايدىغان بولۇپ قالدى. قاچانكى، شۇنداق گەپنى يەنە دەپ قويۇۋېدى، بىر دېھقان كۇلۇپ تۇرۇپ: «ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلىمەستىن قۇرۇق گەپ ساتىدىغاندىن كەنتىمىزدە بىر ئۆزلىرىلا قالدىلا، مۇدىر» دەپ مەسخىرە قىلدى. ئۆزىگە ئورۇن بوشاتقان كونا مۇدىرمۇ پات - پاتلا: «ۋەلى ئاخۇن، ھازىر دېگەن قۇرۇق شوئار بىلەن جاھان سورايدىغان چاغ ئەمەس. باشلامچى دېگەن ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن باشقىلارغا ئۈلگە بولىدىغان گەپ. شۇڭا، سىلىمۇ دەرياغا چۈشۈڭلا. قاشتاش بازىرىغا كىرىڭلا» دەپ ئۆزىنى كۆز - كۆز قىلىۋالدى.

بۇلاردىن ۋەلى مۇدىرنىڭ يۈزىمۇ، گەدىنىمۇ قىزاردى. سورتلۇق بۇقىنىڭكىدەك گەدىنىغۇ ئەسلىدىمۇ قىزىل ئىدى، شۇنداقتىمۇ خىجىللىق ئاشۇ قىزىل گەدىنگىچە يامرىدى. شۇڭا، بۇگۈنكىدەك يول بويىدا ماشىنا كۈتۈپ تۇرغان چاغدىمۇ يىلسېرى ئىنچىكىلەپ بېرىۋاتقان قىزىل گەدىنى يەنىلا پارقىراپ كەتتى.

تۇيۇقسىز تورمۇزلانغان ماشىنىنىڭ چىرقىراق ئۇنى ۋەلىنى

ئېسىگە كەلتۈردى. ماشىنىدىن ئابدۇرېشىت چۈشتى. ۋەلى يەنە كەينىنى قىلىۋالدى.

ــ ماشىنىغا چىقىۋالسىلا، ۋەلى مۇدىر. قارىغاندا، شەھەرگە ماڭغان ئوخشايلا، مەن ئالغاچ كېتەي.

ۋەلى ماشىنىغا چىقتى. چىقمىسا بولمايتتى. چىقمىسا بايامقىدەك گەدىنىنى پاشىغا يەم قىلىپ، بىر قېچىشىنى ئىككى قىلىپ تۇراتتى. ئەمما، ھەممەيلەن ئېغىزىدىن كۆپۈك قاينىتىپ ماختاۋاتقان ئابدۇرېشىتنىڭ «خانتاجى» ماركىلىق بۇ ماشىنىسى ۋەلى ئاخۇنغا راھەت بېلىنمىدى. گويا بىر ھارۋا يانتاقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك، خۇرۇم قاپلىق ئورۇندۇق تېگىدىن ھازىرلا يوغان ـ يوغان ئۇچلۇق تىكەنلەر ئۇنۇپ چىقىپ كاسسىغا سانجىلىپ كېتىدىغاندەك بىر تۇيغۇدا بىئارام بولاتتى. كۆڭۈل غەشلىكىنى تۇگىتىش ئۈچۈن بىرەر گەپ قىلغۇسى كەلگەن ۋەلى سوراپ قويدى:

ــ بىرەر سودا ئۈچۈن ماڭغانما شەھەرگە؟

ــ ياق. بىر دوستۇمنىڭ ئايالى بالىنىستتا يېتىپ قالغانىدى. روزىنىسا شۇنىڭغا قاراۋاتقان. يوقلاپ چىقاي دەپ ماڭغانىدىم. ئۆزلىرىچۇ؟ بايام قوللىرىنى كۆتۈرسىلە، ماشىنىنى توستىمۇ ياكى گەدىنىنى قاشلاۋاتقانمىدۇ، دەپ ئويلاپ قاپتىمەن تېخى.

زەھەردەك سېسىق، نەشتەردەك ئۆتكۈر ئاخىرقى جۈملە ۋەلىنىڭ كاسسىدىن ئۇنگەن تىكەننى تېخىمۇ ئايىنىتتى. تىكەن كاسسىدىن ئۆتۈپ ئۇدۇل كېلىپ يۈرىكىگە سانجىلدى. بۇ پىستەككە نېمىدەپ سوئال قويغاندۇ ۋەلى ئاخۇن؟

ئەمدى ۋەلى ئېغىزىنى يۇمىدى. لېكىن، ئابدۇرېشىتنىڭ ئېچىلىپ كەتكەن ئېغىزى يۇمۇلمىدى:

ــ ئادەمنىڭ بېشى ئاپتاپتا بەك قېچىشامدۇ ياكى بىرەر ئىشقا قاتقاندىمۇ، مۇدىر؟

ۋەلى جاۋاب بەرمىدى. كۆزلىرىنى ماشىنا دېرىزىسىدىن يىراقلارغا تىككىنىچە ئابدۇرېشىتنىڭ سېسىق گېپىنى

ئاڭلىماسقا سېلىپ ئولتۇرۇۋالدى.

— شائخەيدە بىر ئېلان كۆرۈپ قالدىم، قارىسىلا مۇدىر، — ۋەلى مۇدىرنىڭ جاۋاب بەرمىگىنى بىلەن قىلچىلىك ھېسابلاشمايلا سۆزىنى داۋام قىلىۋەردى ئابدۇرېشىت، — بىر خىل دورىنىڭ ئېلانى ئىكەن. ئۇ دورا ئۇزاق يىل ساقايمىغان باش قېچىشىشقا شىپا قىلىدىكەن. بىرلا قېتىم سۈزۈپ قويسا، بەش مىنۇتقىچە ئارام بېرىدىكەن. مەدەكنى قوشۇپ ئىشلەتسە ئۇنۇمى تېخىمۇ يۇقىرى بولىدىكەن. ئۆزلىرىگە بىر يەشىك ئالغاچ كېلەي دەپ ...

ۋەلى مۇدىر ئەمدى چىدىمىدى. ئابدۇرېشىت ئۆزىنى مەسخىرە قىلىش ئۈچۈنلا ماشىنىسىنى توختاتقاندەك بىر خىل تۇيغۇ بېشىنى ئەمەس، دىلىنى قېچىشتۇردى. شۇ تاپتا ۋەلى مۇدىرنىڭ كۆڭلى ھەرقانداق دورىنى خالىمايتتى، پەقەت ئابدۇرېشىتنىڭ زۇۋانى تۇيۇقسىز تۇتۇلۇپ قېلىشىنى تىلەيتتى.

— قارىسام، بىزدىن تارتىۋالغان يەرلەرنى ئوت بېسىپ كېتىپتۇ. قارىغاندا، ئۇ يەرلەرنىڭمۇ كاللىسى قېچىشۋاتقان ئوخشىمامدۇ؟ تېرىلغۇ يېرىمىزنى تارتىۋېلىپ، ئۆزلىرىنى سامپۇلىنىڭ كاتتىبېشى بولامدىكىن دېسەك، يەنە مۇشۇ قارايانتاقتا شۇمەكباش بولۇپ تۇرىۋەردىلىيا سىلى؟

— ماشىناڭنى توختات ! — ۋارقىرىدى ۋەلى، — چۈشۈپ قالمەن ! ماشىناڭغا چىققىنىمغا تويدۇرامتىڭ مېنى؟!

— ماشىنام مەنزىلىگە بارماي تۇرۇپ توختايدىغانغا بېشى قېچىشىپ قالمىدى.

— ئەمىسە سەكرەيمەن !

— باشلىرى يېرىلىدۇ، بىر يارىسى ئىككى بولىدۇ.

ۋەلىنىڭ بېشى چىڭقالدى، چىڭقالغاندىمۇ يېرىلىپ كەتكۈدەك چىڭقالدى. قولى بېشى تامان يۈگۈردى. گۈرەن تومۇرلىرى كۆپۈپ، كۆزلىرىگە قان تولدى. لەۋلىرى مىتىلداپ، ئومۇرتقىدىسىدىن بىر ئېغىم تۆۋەنگە قاراپ ئاقتى. تىنىقلىرى

رىتىمنى بۇزۇپ، ئىككى قولىنى ئامبۇرغا ئايلاندۇردى. بوغۇم - بوغۇملىرىنى تۆك باسقان ئامبۇر بىلەن ئابدۇرېشىتنىڭ گېلىنى بوغۇپ ...

— ئىمىن ئاخۇندىكى پۇللىرىنى تېخىچە ئالالماپلا - ھە؟ باشلىرى تازا قاتقاندۇ ھەرقاچان؟

بۇ سوئال ۋەلىنى ئېسىگە كەلتۈردى. ئۆزى گېلىنى بوغماقچى بولغان كىشىنىڭ ئىمىن سېۋەت ئەمەس، ئابدۇرېشىت ئىكەنلىكىنى يادىغا ئالدى. بايىاتىن بېرى ئىمىن سېۋەت دېگەن ئالۋاستى بىلەن ماۋۇ توختىماي كاسىلداۋاتقان ئابدۇرېشىت يۇغۇرۇلۇپ بىر گەۋدىگە، ئېشىلىپ بىر پىلتىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

ۋەلى ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. تۇتۇۋالمىسا بولمايتتى. بۇگۈنچە ئالۋاستىنىڭ گېلىنى سىقىش، بوينىنى چۈجىنىڭ بوينىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈش كېرەك. مۇنۇ زۇۋانى تۇتۇلغۇرنىڭ گېلىنى بوغۇش ئىشىنى كېيىنكى دورەمگە قالدۇرسىمۇ بولىدۇ.

— قەيەردە چۈشۈپ قالىلا؟

— ئات بازىرىدا.

دوختۇرخانىمۇ شۇ يەردە ئىدى. ئابدۇرېشىت ماشىنىنى يېنىك توختاتتى. ۋەلىنى چۈشۈرۈپ قويۇپ، كەينىگە قاراپمۇ قويمىدى. كۆزلىرىدىن قانخورلۇق چاقناپ تۇرغان ۋەلىگە خوشمۇ دېمەي «خانتاجى»سىنى ئۈچۈرغىنىچە كېتىپ قالدى.

ۋەلى نەپرەتلىك كۆزلىرى بىلەن ماشىنا كەتكەن تەرەپكە بىرھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئىمىن سېۋەتنىڭ ئۆيىگە تۇتىشىدىغان كوچىغا قەدەم يۆتكىدى.

دەرۋازىنى يەنە ھېلىقى سېمىز خوتۇن ئاچتى. ۋەلىنى كۆرۈپ، ئېچىلىپ بولغان بىر قانىتىنى ياپماقچى بولۇۋىدى، ۋەلى ئىتتىرىپ دېگۈدەك ھويلىغا كىردى.

— ئىمىن ئاخۇن ئۆيدە يوق ! — ۋەلىنىڭ كەينىدىن تاپ بېسىپ دېگۈدەك كېلىۋاتقان سېمىز خوتۇن ئۆي تەرەپكە قاراپ

ژارقىرىدى، ۋەلىنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى، ــ ئەر كىشى يوق ئۆيگە كىرىدىغان قانداق ئابدال سەن؟! كەنت مۇدىرى دېگەنمۇ سەندەك بولامدا؟ سېنىڭ ئىشكايىلاڭغا، قارايانتاقتا چىقىپ كەتتىيا ئىمىن ئاخۇن !

ۋەلى مۇنۇ خوتۇننىڭ ئۆيئىچىگە شەپە بېرىۋاتقىنىنى سەزدى. بىلىكىنى كۇچەپ پۇلاڭلىتىپ، سېمىز خوتۇننى سىلكىشلىدى. بېشەم خوتۇن پور كۆتەكتەك يېقىلىپ، قېرى چوشقىدەك چىرقىرىدى:

ــ ۋايجان، ئادەم بارمۇ؟! ماۋۇ ۋەلى تاز مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرەي دېدى ! ھۇ ـ ھۇ !...

ۋەلى ئىمىن سېۋەتنىڭ ھويلىسىغا كىرسىلا تىترەك ئولىشىدىغان ۋۇجۇدىغا بۇنداق كۇچ ـ قۇدرەتنىڭ، بۇنداق غەيرەت ـ شىجائەتنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلمەيتتى. پەلەمپەيدىن تاراقشىپ چىقىپ، باراقسان ئۆسكەن سۆگەت گۇللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، خانىنىڭ قوش قاناتلىق ئەينەك ئىشىكىگە مۇشتلىدى.

قېلىن ئەينەك ئىشىك سىلكىنىپ كەتتى. جالاقشىغان ئاۋاز ھويلىنى بىر ئالدى. ئىشىك ئېچىلدى. ئىشىكنى ئىمىن سېۋەت ئاچتىمۇ، ئۆزىنىڭ مۇشتىمۇ، ۋەلى تۇيمىدى.

ئىشىك ئېچىلدى. قاپقى بادامدەك ئىششىغان، كۆزلىرى قان قۇيغاندەك قىزارغان ئىمىن سېۋەت ۋەلىنىڭ بۇرنى تۇۋىدىلا ئۇندى. ۋەلىنىڭ پەيلىرى سىرقىرىدى. پۇتۇن ۋۇجۇدىغا تىترەك ياماشتى. تىزى ئېگىلىپ، چىڭ تۇگۇلگەن مۇشتلىرى يېشىلىپ كەتتى. ئالىقانلىرى لاقاسلاپ ...

ۋەلى ئېسىنى تاپقۇچە ئىمىن سېۋەت ئۇنىڭ بوينىنى تاھارەت چۆگۇنىنىڭ بوينىنى سىققاندەك سىقتى. بىر باغلام كۇدىنى يۇلغاندەك كۆتۇردى. چويۇن توپ ئاتقاندەك كۇچەپ پەلەمپەي تۇۋىگە تاشلىدى !

يوپيورۇق ئاسمانىنى قاراڭغۇلۇق باستى. پېلەكلەر ئارىسىدا

مونچاق ـ مونچاق ساڭگىلىشىپ تۇرغان ساپاق ـ ساپاق ئۈزۈملەر پىرقىرىدى. ۋەلى گۈللۈك كاھش يېيىتىلغان ھويلىغا ـــ بەش پەلەمپەيلىك پەشتاق تۈۋىگە ئۇچۇپ چۈشتى. «ھىق ...ق» قىلىپ بىرنى ئىنجىقلىدى. تۈلۈقتەك دوملاتقاندا سوزۇلۇپ چىققان شۇ ئىنجىقلاشتىن كېيىن ئۆرە بولدى. ياق، ئۆرە بولالمىدى. ئۆرە بولۇش ئۈچۈن تىرىشىۋىدى، ئىمىن سېۋەت ئوڭ قولىدىكى كەڭ تىغلىق پىچاقنى ئۇنىڭ گېلىغا تىرىدى. سول قولى بىلەن گەدىنىدىن كۈچەپ باستى.

دۇمبىسى ھەرە چىشلىق پارقىراق پىچاق گېلىغا تىرەلگەن شۇ دەقىقىدە ئىلمان بىر سۈيۇقلۇق ۋەلىنىڭ گېلىدىن «غۇرتتىدە» ئۆتۈپ كەتتى.

«جېنىم شۇ ئوخشايدۇ ...» ۋەلىنىڭ كاللىسىدا شۇ ئوي يالت قىلىپ ياندى. پۈتۈن بەدىنى بوشىشىپ، گۈللۈك كاھىش ئۈستىدە سۇنايلىنىپ ياتتى. ئىمىن سېۋەت ئۇنىڭ قورسىقىغا ئوڭ تىزى بىلەن نىقتىدى. ئارقىدىن ئۆزىنى ۋەلىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. ۋەلى سوزۇپقىنا ئاۋازلىق يەل قويۇۋەتتى. «بو ...ف ...» قىلغان ئاۋازدىن سەسكىنىپ كەتكەن سېمىز خوتۇن ۋەلىنىڭ دوپپىسىنى بىر تېپىپلا نەلەرگىدۇر ئۇچۇرۇۋەتتى. ئىمىن سېۋەت قولىدىكى پىچاقنى ۋەلىنىڭ تەر دەستىدىن ھازىرلا مايلاپ قويغاندەك كۆرۈنمىدىغان گېلىغا تىرىدى. ۋەلى نالىلىك چىرقىرىدى:

ـــ بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچىلە، ئىمىن ئاكا! قىزلىرىمنىڭ يۈزىنى قىلىپ ...

ئىمىن سېۋەت ئۆرە بولدى. ۋەلىنى تارتقۇچىلىدى. كونا كىگىزنى سۆرىگەندەك سۆرەپ دەرۋازا تۈۋىگە ئەكەلدى. بوسۇغىغا بېشىنى ئۇستۇرۇپ توختاتتى. پىچاقنى يەنە بىر قېتىم بويىنىغا تىرەپ تۇرۇپ، پەس، لېكىن غەزەپلىك ئۈندە دېدى:

ـــ كۆزۈمدىن يوقال! ئىككىنچى كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما. يەنە بۇ بوسۇغىدىن ئاتلايدىغان بولساڭ، كاللاڭنى مۇشۇ بوسۇغا

تۇۋنگە كۆمىمەن !
ـــ ماقۇل ...
ـــ ئىمىن ئاخۇندا ئېلىشىم يوق، دەپ قەسەم ئىچ !
ـــ ئىللا بىللا ئېلىشىم يوق ...
ۋەلىنىڭ بېشى بوسۇغىغا يەنە بىر قېتىم ئۇستى. مىڭ بالالىقتا ئۆرە بولۇۋىدى، كاسىسىغا زەرب بىلەن تەككەن تېپىك يەنە دومىلىتىۋەتتى. ياخشى يېرى بۇ قېتىم ۋەلى كوچىغا دومىلىدى. مىجىلغان دوپپىسى خېلىدىن كېيىن يېنىغا ئۇچۇپ كەلدى ...
ۋەلى ئېغىر قەدەملىرى بىلەن قىزىق دەرۋازىدا پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قان سىرغىۋاتقان بېشى ساڭگىلىغانىدى. قان گېلىدىنمۇ سىرغىۋاتاتتى. ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىدىن بوراندەك تۆكۈلۈۋاتقان ياش بىر كۈننىڭ ئىچىدىلا ئۆسۈپ كىرلەشكەن قويۇق ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭىپ ئۇلگۈرمەيتتى. كىيىملىرىگە چاپلىشىپ قالغان قوغۇن ئۇرۇقىنىمۇ، شاپتۇل شۆپۈكىنىمۇ قېقىشتۇرمىغىنىدىن ۋەلىنىڭ بىر يەرلەردە ئېغىنىغانلىقىنى، ئېشەكتەك دومىلىغانلىقىنى بىلۈۋالغىلى بولاتتى.
تايتاڭلاپ ماڭغىنىچە چوڭ جامەنىڭ ئالدىغا كەلگەن ۋەلى ئۆزىنىڭ قەيەرگە كېلىپ قالغىنىنىمۇ، بۇ يەرگە نېمىشقا كەلگىنىنىمۇ بىلمەيتتى.
ـــ ياراتقان ئىگەم غەلىرىنى يوق قىلغاي، مۇسۇلمان ! ئاللا يولىدا بېشىدىن ئۆرۈپ سەدىقە بەرگەن بەندىسىگە ئاللا ئوھۇد تېغىدەك ساۋاب بېرىدۇ ! دىلىدىكى ھەممە غەم ـ ئەندىشىلىرىنى پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈپ كېتىدۇ ! باشلىرىدىن ئۆرۈپ ئاتىغانلىرىنى تاشلاپ بەرسىلە، ئاكوڭ ...
قۇلىقىغا سۇس ئاڭلىنىۋاتقان بۇ ئاۋازنىڭ نەدىن كېلىۋاتقىنىنى ۋەلى بىلەلمىدى. بىلگۈسىمۇ كەلمىدى. ھازىرلا يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك قەدەم، ھەر نەپەسىدە جاھانغا ئوت قويۇۋېتىدىغاندەك ئېغىر تىنىقلىرى بىلەن نىشانسىز

مېڭىۋەردى.

ــ ئەلى شاھمەردانەك بەستلىرى بىلەن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىرى ...

ۋەلىنىڭ قۇلىقىغا «ئەلى» دېگەن بىرلا سۆز ئېنىق ئاڭلاندى. نە ئېنىق ئاڭلانسۇن، «ۋەلى» دەپلا ئىشتىلدى. ۋەلى كەينىگە قايرىلدى. ئۆزىنى «ۋەلى شاھمەردان ...» دەپ چاقىرغۇچىغا ئېرەنسىز قاراپ قويدى. ۋەلى كۆردى: ئۆسۈك چاچ ـ ساقاللىرى چىگىچلىشىپ كەتكەن، كۆزلىرىنى چاپاق باسقان، پۈۋۈلىسىلا ئۆرۈلۈپ چۈشكۈدەك ۋىجىك بىر دۇانە ئۆزىنى زاڭلىق قىلىۋېتىپتۇ.

ۋەلى ئالدىغا بىر قەدەم چامداپ بولۇپ، دۇانىگە يېنىشلاپ زەن قويدى. دۇانىمۇ زۇۋاندىن توختاپ ئۆرە بولدى. ۋەلىنىڭ ئالدىراپ كەلدى.

ــ ئۆزلىرى ۋەلى ئاخۇن مۇدىر ئەمەسما؟ مەن ... مەن ... ئاغىنىلىرىنىڭ ئىنىسى باربجان.

ۋەلىمۇ باربجاننى تونۇدى. لېكىن، سالامغا سوزغان قولىنى تۇتمىدى. ئالىمجاننىڭ دادىسىدىن قاچانلاردىدۇر ئاڭلىغان «ئىتنىڭ قېرىنداشى لالما بولىدۇ» دېگەن ھېكمەت يادىغا غىل ـ پاللا يەتتى. ئىمىن سېۋەتكە چەكچەيتىشكە ئۇلگۈرمىگەن كۆزلىرىنى باربجانغا چەكچەيتتى. بۇ ھالدىكى ۋەلىنىڭ كۆزلىرىنىڭ چەكچىيىشىمۇ چاغلىق ئىدى. باربجان بۇنداق خۇنۇك چەكچىيىشنى سەزمىدى. ئىككى قولىنى كەڭ يېيىپ ۋەلىنى قۇچاقلىدى.

ــ دېسەم، دېمىسەم ئاكام دېگەن جوھۇت مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى سىلىنى. مېنى قەرزدار قىلىپ قويۇپ ... ھامان بىر كۈنى ئىت ئۆلۈمىدە ئۆلىدۇ ئۇ ئىستارى.

ئېھ، نېمىدېگەن ئىللىق قۇچاق، نېمىدېگەن يېقىملىق ئاۋاز بۇ!

ۋەلىمۇ باربجاننى چىڭ قۇچاقلىدى. ئۇن قويۇپ يىغلىغاندىكى

سلكىنىشلىرى باربجانىنىمۇ سلكىتىۋەتتى.
ـــ خاپا بولمىسلا، مۇدىر. سىلى دېگەن بۇنداق يىغلايدىغان ئادەم ئەمەس ئىدىلە. ئەر كىشىنى بۇنداق يىغلاتقان ئۇنداق پېسە هامان بىر كۈنى بېشىنى يەيدۇ. پۇللىرىنى تېخى ئالالمىغانما؟
ۋەلى ئۆزىنى تۇتالمىدى. باربجانىنىڭ سوئالىغا جاۋابمۇ بېرەلمىدى. پەقەت بېشىنى گىلدىڭلىتىپ «هەئە» دېگەن مەنىنى بىلدۈردى.
ـــ مەيلى، هازىر بەرمىسە قىيامەت كۈنى بېرىدۇ. مېنىمۇ شېرىكلىشىپ كان ئاچمىز دەپ مۇشۇ هالغا چۈشۈرۈپ ...
ۋەلىنىڭ قۇلاق تۈۋىدە بومبا پارتلىدى ! كۆز ئالدىدا تۈيۈقسىز چاقماق چېقىلدى. خىرەلەشكەن سەزگۈسى ئەسلىگە قايتتى. بېشىنى باربجانىنىڭ قوينىدىن سۇغۇردى. چىرايىغا راسا تىكىلىپ قارىۋەتكىنىدىن كېيىن غارىڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا دېدى:
ـــ راست ! شېرىكلىشىپ كان ئاچقىنىڭلاردا تاپقان بىر پارچە قاشتاشنى ئاكىڭىز دېگەن ئۇ يالماۋۇز سىزگە بىلدۈرمەي بىزنىڭ ئۆيگە يوشۇرۇپ قويغان. كېيىن ئۇچ مىليون ئالتە يۈز مىڭ كويغا ساتتى !
باربجانىنىڭ لەۋلىرى قىمىرلىدى. كىرپىكلىرى يېنىش ـ يېنىش جۇپلەشتى. باشتا يېنىك باشلىنىپ بارغانچە ئۇلغايغان هاسىرىشى ئاخىردا كىندىكىدىن بىراقلا پارتلاپ چىقتى:
ـــ دېگەنلىرى راستما؟!
ـــ ئەزبىرايى خۇدا، راست.
باربجان تۇلكىگە تاشلانغان بۆرىگە، قاپلانغا ئېتىلغان دۈشمىگە ئايلاندى. ۋەلىنىڭ ياقىسىدىن بوغدى. دارقىرىتىپ سۆرىگىنىچە مەسچىت هويلىسىغا ئېلىپ كىردى. نەقىشلىك تۇۋرۇككە تىرەپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:
ـــ مۇشۇ يەردىن قىمىرلىماي تۇرۇپ تۇر! بىر قەدەم مىدىرلايدىغان بولساڭ، نامىزىڭ بۇگۈنلا مۇشۇ مەسچىتتە ئوقۇلىدۇ !

ۋەلى يەنە بىر قېتىم ھوشىنى يوقاتتى. تۇۋروك يېرىقچىسىغا سۇۋالغان زاماسكىدەك باربجان يۆلەپ قويغان تۇۋروككە چىلك چاپلاشقىنىچە قېتىپلا قالدى. ئۇنىڭغىچە كىرىچتىن ئايرىلغان يا ئوقىدەك ئۇچقان باربجان ئايىغىنىمۇ سالمايلا ئىچكىرى مەسچىتكە كىرىپ كەتتى. كىملەرنىڭدۇر ھايلاشلىرىغىمۇ پەرۋا قىلماي ئۇدۇل مېھراب يېنىغا كەلدى. ئويۇقتا تىزىپ قويۇلغان قۇرئانلاردىن بىرنى يۇلۇپ دېگۈدەك ئالدى ـ دە، كەينىگە ياندى.

نۇرسىز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە ۋەلى بايامقى جايدا تۇراتتى. باربجان قولىدىكى مۇقاۋىسىغا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن قۇرئاننى ۋەلىنىڭ بۇرنىغا ئۇستۇردى:

— بۇنى ئال! ئېگىز كۆتۈر! ياق، چىڭ قۇچاقلا! قۇچاقلاپ تۇرۇپ بايامقى دېگەنلىرىڭنى يەنە دە! دېگەنلىرىم راست دەپ، ئاللا يولىدا قەسەم قىل!

ئەتراپقا كىشىلەر ئولاشتى. نەۋاقتىن بېرى كۆز ئالدىدىلا يۈرۈپ، بىرەر چېچەكنىمۇ ناھەق تۆكۈپ باقمىغان، پاشىغا چاغلىق بىرەر جانغا زەرەر يەتكۈزمىگەن باربجاننىڭ قولىغا ئېسىلىپ، قۇرئاننى تارتىۋالماق بولۇشتى. باربجان يۇلقۇندى. يارىلانغان شىردەك ھۆركىرىدى:

— ئەي، جامائەت! بۇگۈن ئاللانىڭ بۇ مۇقەددەس جايىدا ئېغىر بىر گۇناھ ئاشكارا بولىدۇ! ھەربىرلىرى گۇۋاھ بولۇشۇپ بەرگەيلا! ھەق يولىغا قايتقان مەندەك بىر ئاجىز بەندىگە ئىچ ئاغرىتىپ بولسىمۇ، بۇ پەسەندىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ قويۇڭلا!

باربجاننىڭ ئەلپازىدىن جامائەت ياقىسىنى تۇتۇشتى. ۋەلىنىڭ تاتىراڭغۇ چىرايىغا قاراپ، كىمگە ئىچ ئاغرىتىپ، كىمگە ھېسداشلىق قىلىشنى بىلەلمەيلا قېلىشتى.

— جامائەتنىڭ ئالدىدا ئېيتە، نائەھلىي! بايام دېگەنلىرىڭ راستمۇ؟!

— خۇدا ھەققى راست.

— بايامقى گەپلىرىڭنى يەنە بىر قېتىم دېگىن!
— ماقۇل.
ۋەلى تۇۋرۇك تۇۋۈگە تىزلاندى. بۇرنىدىن ماڭقا، ئېغىزىدىن شالۇك، كۆزىدىن ياش تۆكۈپ تۇرۇپ بىلىدىغانلىرىنىڭ ھەممىنى بايان قىلدى. ئۆزىنىڭ بۇگۈن تارتقان ئۇۋالچىلىقلىرىنىمۇ چالا قويمىدى. جامائەت ياقىسىنى يەنە بىر قېتىم تۇتاملاشتى. بارماقلىرىنى قايتىدىن چىشلەشتى.
— قەلەم ـ قەغەز ئەكېلىمەن. ھازىر دېگەنلىرىڭنى قۇرئان ئۈستىدە قويۇپ تۇرۇپ يېزىپ بېرەلەمسەن؟!
— يېزىپ بېرەي.
— ياق، ئۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ، — دېدى جامائەت ئارىسىدىن ئاپپاق ساقاللىق بىرەيلەن، — قۇرئان دېگەن ئاللاتائالانىڭ مۇقەددەس ۋەھيىسى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەرقانداق نەرسىنى قويۇشقا بولمايدۇ. ئىنسانلىقتىن چىققان بايامقىدەك قىلمىشلارنى قۇرئاننىڭ ئۈستىدە قويۇپ پۈتكىلى تېخىمۇ بولمايدۇ.
باربجان چېچىنى تۇتاملىدى. كۆڭۈل تامان بېقىپ ۋارقىرىدى:
— ئەي ئۇلۇغ خۇدا، كۆرۈۋاتامسەن بۇ ناھەقچىلىكنى؟! قېنى سېنىڭ ئادالەت نۇرۇڭ؟!...
ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي يەنە كايىدى:
— ئۇنداق دېمەڭ، ئۇكام. ئىمىن ئاخۇندەك ئازغۇن بەندىنىڭ ئۇ ناشايان ئىشلىرىغا ھەقتائالا شېرىك ئەمەس. شۇڭا، بۇنداق گەپنى دېمەڭ، باربجان. بولدى، قەسەمىۋ قىلمىسۇن مۇنۇ بەندە. خەتمۇ يازمىسۇن. مۇشۇنچىۋالا مۇسۇلمان ئاڭلىدۇق. ۋاقتى كەلگەندە ھەممىمىز گۇۋاھلىق بېرىمىز.
باربجان ھۆكۈرەپ يىغلىغان پېتى جامائەت توپىدىن ئايرىلدى. ھەممە يېرى لاقاسلاپلا قالغان ۋەلىمۇ كىملەرنىڭدۇر يۆلەپ قويۇشىدا ئۆرە بولدى. ئۈستىدىن ئېغىر يۈك ئېلىۋېتىلگەندەك يېنىكلەپ، مەسچىت ھويلىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ

كۆز ئالدى خېلىلا سۇزۇلگەنىدى. ھەرھالدا كېتىۋاتقان تەرەپنى پەرق ئېتەلەيتتى.

ۋەلى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ بويىغا كەلدى. مۇنۇ ئۇدۇل كېلىشنى كۆرۈڭ. ۋەلى كۆۋرۈككە پۈت قويۇشى بىلەن تەڭلا كەينىدىن يېتىشكەن ئابدۇرېشىت «خانتاجى»سىنى يەنە توختاتتى. يەنە كەينى ئىشكنى ئاچتى:

— باشلىرىنى چۈشۈرگەن ساتىراش ھۇنەرگە نائۇستىمۇ نېمە، ۋەلى ئاخۇن مۇدىر؟ ساقاللىرىنى چۈشۈرمەي، گاللىرىنى كېسىپ قويۇپتۇ دېسە.

ۋەلى ھېچنېمە دېمىدى. يول بويى بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۇرمىدى. ئۆزىنىڭ بېشى بىلەنلا قالغان مۇنۇ قوشنىسىنىڭ قوشاق قاتقاندەك ھەزىللىرىمۇ ئەتىگەنكىدەك سېسىق، يىرگىنچلىك ئاڭلانمىدى، ئەكسىچە تولىمۇ يېقىشلىق، تولىمۇ سىپايە تۇيۇلدى.

ۋەلى قاچان ماشىنىدىن چۈشتى، قاچان ئۆيىگە كىردى، خوتۇن ـ قىزلىرى قانداق ھالدا قارشى ئالدى، ھېچقايسىسىنى بىلمىدى. بىلگۈسىمۇ كەلمىدى. قەرز ئىگىلىرىنىڭ بۇگۈن كەچتە توشىدىغان مۆھلىتىنىمۇ ئېسىدىن چىقاردى. ئۆزىنى ئايۇان سۇپىسىدىكى كىگىز ئۈستىگىلا تاشلىدى.

بىركەمدە ئەگۈن ئىشىك گۈمبۈرلەپ قېقىلدى. ۋەلى تۇيدى: ئىشىكى بىرەرىنىڭ ئېچىپ بىرىشىنىمۇ كۈتمەيلا ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ھويلىغا گۈرسۈلدىگەن قەدەملەر كىردى. «چوقۇم قەرز ئىگىلىرى كەلدى، — دەپ ئويلىدى ۋەلى، — ئەمدى ئىسسىق جېنىمنى ئالسۇن.»

ۋەلىنىڭ ئويى ئوي پېتى قالدى. داۋامىنى خىيال قىلىش مۇمكىن بولمىدى. چۈنكى، ۋەلى بېشىنى ئېرەنسىزلىك بىلەن كۆتۈرۈۋاتقان شۇ ۋاقىتتا ئايۇان بوسۇغىسىدىن ئىمىن سېۋەتنىڭ بېشى كىرىپ كەلدى. ئىمىن سېۋەت بوسۇغىدىلا يىقىلىپ چۈشكەنىدى. ئىتتەك يۇمىلاپ كىرىۋاتقان ئىمىن سېۋەتنىڭ

كەينىدىن تاپ باستۇرۇپ دېگۈدەك باربجان كىرىپ كەلدى. باربجاننىڭ قولىدا بايام ۋەلىنىڭ گال، بويۇنلىرىغا تەكرار سۇركەلگەن كەڭ بىسلىق پىچاق ئايۇان تورۇسىدا ساڭگىلاپ تۇرغان چىراغ نۇرىدا ۋالىلدىدى.

ۋەلى يەنە بىر قېتىم مەڭدىدى. لېكىن، بۇ مەڭدىشى باربجاننىڭ ۋارقىرىشى بىلەن نەلەرگىدۇر يوقىدى:

— مۇنۇ مۇناپىق دېگەنلىرىڭدىن بىرىنىمۇ تەن ئالمىدى. ھەممىدىن تېنىۋالدى. يۈزلەشتۇرگىلى ئالدىڭغا ئېلىپ چىقتىم. ئېيتە تاز، ئىككى يالماۋۇز قاشتېشىمنى نەگە، قانداق يوشۇرۇشقانتىڭ؟!

ئۇششۇك تەگكەن ياپراقتەك لاغىلداپ، كۆكۈيۈن چاقچان ئېشەكنىڭ ساغرىسىدەك تىترەپ تۇرغان ئىمىن سېۋەتنىڭ بىچارە تۇرقىنى كۆرۈپ ۋەلىگە جان كىردى. سۇپا ئۈستىدىن ئۇچۇپ دېگۈدەك سەكرىدى. ئىمىن سېۋەتنىڭ يېنىغا كېلىپ، گېلىدىن بۇغۇپ تۇرۇپ ئۆرە قىلدى:

— ماڭە، ھېجىقىز ! ئۇكاڭنىڭ قاشتېشىنى تىقىپ قويغان ساندۇقنى سەنمۇ بىلگەندىكىن، قازناقتا ئۆزۈڭ باشلاپ كىر !

كۆز ئەتراپى كۆكىرىپ ئىششىغان، بۇرنىدىن ئېقىۋاتقان قان جاۋنغىيىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان ئىمىن سېۋەتنىڭ چۈشتىكى سۇر ـ ھەيۋىسىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ۋەلىنىڭ شۇنچىلىك تارتقۇچلىشىدا ئۆرە بولۇپ، شۇنچىكىم ئىتتىرىشىدە كونا پالاستەك يىقىلدى. لېكىن، بىر جۇملىنى جۆيلۈگەندەك ئۈدا تەكرارلىدى:

— خۇدا ھەققى، مەن باربجان ئۇكامنىڭ تېشىنى تىقىۋالمىدىم . خۇدا گۇۋاھ ... خۇدا گۇۋاھ ...

— ئېغىزىڭنى يۇم ! — جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى باربجان، — سەن ئەمدى خۇدانى ئېغىزىڭغا ئالما !

ۋەلى بىلەن باربجان ئىمىن سېۋەتنى دارقىراتقان پېتى قازناق ئۆيگە ئېلىپ كىردى. ئىمىن سېۋەت بىركەملەردە مەغرۇر

ئاتلىغان بوسۇغىلارنىڭ ھەممىسىگە ئەمدى بېشى بىر قېتىمدىن ئۇسۇپ ئۆتتى.

ئۇجمە ياغىچىدا ياسالغان ساندۇقنىڭ ئېغىزى ئېچىلدى. ئىمىن سېۋەتنىڭ بېشى ساندۇق ئىچىگە تىقىلدى. ساندۇق ئىچىگە قان ئارىلاش شالۋاك ئاقتى. ئىمىن سېۋەتنىڭ بوينىدىن كۆچەپ بېسىپ تۇرغان ۋەلى ۋارقىرىدى:

ــ ھېلىقى قاشتاشنى ئۆز قولۇڭ بىلەن مۇشۇ ساندۇققا تىقىپ قويغىنىڭ ئېسىڭگە كەلدىمۇ، ھېجىقىز؟!

ساندۇق ئىچىدىن خارقىراق ئاۋاز كەلدى:

ــ خۇدا ھەققى ... خۇدا ھەققى. ئۇكام بارى ... مەن تىنالمايۋاتىمەن، مېنى تارتىۋال، ئۇكام ...

ئىمىن سېۋەتنىڭ خارقىرىقى بارىجانغا يېقىن كۆچ ئاتا قىلدى. ئاكىسىنىڭ پەللىكىدىن كۆچەپ كۆتۈردى. بېشىنى ساندۇق تېگىگە يەتكۈزۈپ، پۇتىنى چىڭ باستى.

ــ ئېيتە، جوھۇت، ۋەلى تازىنىڭ دېگىنى راستمۇ؟!

ــ خۇدا ھەققى يالغان ...

ۋەلى بىلەن بارىجان تەڭلا كۆچەپ، ئىمىن سېۋەتنى ساندۇقتىن تارتتى. بوينى ساندۇق ئېغىزىغا يەتكەندە ئېغىزىنى كۆچەپ ياپتى. ۋەلى ساندۇق ئۈستىگە سەكرەپ چىقتى. شال ئىشىك ئىمىن سېۋەتنىڭ بوينىنى قىستى. شۇنىڭغا ئۇلگۈرۈپ ئاخشامدىن بېرى قەيەرگىدۇر يوقالغان ۋەلىنىڭ چوڭ قىزى ئانىسىنىڭ يېتىلىكىدە ئۇچلۇق دەرەشنى چېنىگىنىچە يۇگۈرۈپ كىردى. ۋەلى ساندۇق ئىشىكى ئۈستىگە بار كۈچى بىلەن دەسسىدى. ۋەلىنىڭ قىزى قولىدىكى دەرەشنى ئىمىن سېۋەتنىڭ كاسىسىغا كۆچەپ سانجىدى. ئىمىن سېۋەتنىڭ ھالى ۋاي بولدى. چىرقىراق ئاۋنى شال ساندۇقنى يېرىۋەتكىلى تاس قالدى.

ــ ۋايجان !

ــ ئېيىت دەيمەن ! ئېيتمىساڭ، مۇشۇ ساندۇق ئىچىدە بوينۇڭ ئۈزۈلۈپ ئۆلىسەن !

ساندۇق ئىچىدىن خىرىلدىغان بىر ئاۋاز كەلدى:
ــ ما ... ماقۇل، ئۇكام، مەن ... دەي، ھەممىنى ئېيتاي. ئۇكام، مېنى تارتىۋال ...
ــ مۇشۇنداق تۇرۇپ دە، جوھۇت !
ــ ماقۇل ...
ۋەلى ساندۇق ئۈستىدىن چۈشتى. شۇنداللا ئىمىن سېۋەتكە زۇۋان سۈرگۈدەك ئىمكان تۇغۇلدى. جېنى ھەلقۇمىغا كەلگەن ئىمىن سېۋەت ھەممىنى دەۋەتتى. شېرىكچىلىككە ئۆزىنىڭ بىر پۇتۇمۇ پۇل چىقارمىغىنىنى، قاشتاشنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ ۋەلى دېگەن باھادا ساتقىنىنى خىرىلداپ تۇرۇپ، مىشىلداپ تۇرۇپ تولۇق دېدى. ئانىسىنىڭ «ئۇكاڭ قەلەندەر بولۇپ كەتتى، ئىچىڭ ئاغرىسۇن» دېگەنلىرىگە مىتمۇ قىلىپ قويمىغىنىنىمۇ چالا قويمىدى.
ــ شۇ پۇلدىن ئانامغا قانچە پۇل بەردىڭ؟!
ــ بەرمىدىم. يا ... ياق، تەڭلىسەم ئۆزى ئالغىلى ئۇنىمىدى ...
ــ سەن بەرمىگىنىڭ بىلەن، مەن بەردىم ! تىلەپ تاپقانلىرىمدىن بىر تەرەپتىن قەرز تۆلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئانامغا ... ئانا !...
باربجان قولىدىكى پىچاقنى ئېچىز كۆتۈردى. ئاكىسىنىڭ دۇمبىسىگە كۇچەپ سانجىدى. پىچاق ئارقىدىنلا زەرب بىلەن سۇغۇرۇلدى. سانجىلغان جايدىن قاپقارا قان ئېتىلىپ چىقتى. ئىمىن سېۋەت چىرقىرىدى. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ۋەلىنىڭ ئايالىمۇ چىرقىرىدى. قىزىمۇ چىرقىرىدى. پىچاق ئىككىنچى قېتىم كۆتۈرۈلۈپ، قان سارقىغان تىغ ئۇچىدىن سۈس قىزغۇچ نۇر قايتقاندا ۋەلى تۇيۇقسىز باربجانىنىڭ قولىغا ئېسىلدى:
ــ ئەمدى مەن تىقاي ! پىچاقنى ماڭا بەر !...
ئۇنىڭغىچە ئانا ـ بالا ئىككىيلەن قىرقىراشقىنىچە تالاغا ئۆزلىرىنى ئاتتى. ۋەلى ئىمىن سېۋەتنى ئوڭدىسىغا ياتقۇزدى. نەۋاقتىن بېرى ئۆزىنى تىترەتكەن كۆزلىرىگە، يىللاردىن بېرى

ئۆزى ئەيمەنگەن يۇزىگە شالاققىدە تۇكۇردى. چانىقىدىن ھازىرلا چاچراپ چىققۇدەك ھالغا كەلگەن بۇ كۆز، تاتىرىپ قۇرۇق تېزەككە ئوخشاپ ئالغان بۇ يۇزدىن ۋەلى ئەمدى زادىلا قورقمىدى، زادىلا ئەيمەنمىدى. باربجاننىڭ قولىدىن تارتىۋالغان پىچاقنى ئوڭشاپ تۇتۇپ، بار كۇچىنى ئوك قولىغا يىغىپ، ئىمىن سېۋەتنىڭ قورسىقىغا ئۇدۇللاپ ...

— ياق ! — ۋەلىنىڭ قولىغا ئېسىلغىنىچە تۇيۇقسىز ۋارقىرىدى باربجان، — بۇ سېسىق جانغا ھەر ئىككىمىز شۇمپەن بولساق بولمايدۇ ! پىچاقنى ماڭا بەر، تاز !

پىچاق قانداقسىغا ئۆز قولىغا چىقىپ قالغىنىنى بىلمىگەن باربجان دەستىسىدىنمۇ قان سارقىۋاتقان پىچاقنى ئىمىن سېۋەتنىڭ قورسىقىغا كۇچەپ سانجىدى. پىچاق ئىمىن سېۋەتنىڭ قورسىقىغا سېپىغچە پاتتى. ئىمىن سېۋەت توك قاغىدەك قاقىلدىدى:

— قا ... ھىق، قى ...ھىق، ھىق ...ق ...

سوزۇلۇپ ئاڭلانغان ئاخىرقى ھىق بىلەن تەڭ ئىمىن سېۋەتنىڭ زۇۋانى ئۆچتى. ئېسىلىپ ئىششىغان كاللىسى بىر تەرەپكە قىيسايدى. باربجان شۇندىمۇ بولدى قىلمىدى. پىچاقنى سۇغۇرۇۋېلىشنىڭ ئورنىغا تۆۋەن تەرەپكە كۇچەپ سۇرۇپ، ئىمىن سېۋەتنىڭ قورسىقىدىن يوغان بىر يېرىق ئاچتى. ئۇ يېرىقتىن ئاۋۋال سېسىق يىن پۇرقى بۇخسۇپ چىقتى. ئارقىدىن قاپقارا ئۇچەي تۆكۇلۇپ چۈشتى. تۆكۇلگەن ئۇچەي بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ قالغان ۋەلى ئىككى قولىنى تەڭلا ئىشقا سېلىپ، ماي قاپلىغان ئۇ ئۇچەينى سىيرىشقا باشلىدى. باربجان شۇندىلا قولىدىكى پىچاقنى چۆرۇۋېتىپ، ئوق تەگكەن شىرەك ھۆركىرىدى:

— ئانا !... مېنى كەچۈرگىن !... باققىنىڭغا رازى بول !...

يېرىم كېچىدە قۇرۇلغىنىغا ئانچە ئۇزاق بولمىغان بىزلەي ساقچىخانىسىنىڭ دەرۋازىسى كۇچەپ قېقىلدى. ۋەلى بىلەن باربجان بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ دېگۈدەك نۆۋەتچى ساقچىنىڭ

ئالدىغا ئۆتتى:
— قاتىل مەن. كويزىنى مېنىڭ قولۇمغا سېلىڭ!
— ياق، مېنىڭ قولۇمغا ...

2

روزىتوختى ئايالىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى، يوتىسىغا مەڭزىنى يېقىپ، پاقالچىقىنى قۇچاقلاپ يېلىندى:
— ئەزبىرايى خوتۇن، ئەمدى ئۇ جالاپنىڭ سۆزىنى راستلا بېرىۋېتىمەن، ئىككىنچىلەپ ئۇنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالمايمەن.
ئايال روزىتوختىنىڭ تۇمشۇقىغا تىزىنى ئۇستۇردى. چېچىدىن تۇتۇپ سىلكىشلىدى:
— يەنە ئۆيىدە دەيسەنغۇ؟! قانداقسىغا ئۇ پاسكىنىنىڭ ئۆيى بولىدۇ؟ سەن ئېلىپ بەرگەندىكىن، سېنىڭ ئۆيۈڭ، ياق، بىزنىڭ ئۆيىمىز بولىدۇ. ئۇ جالاپنى ئۆيدىن مەن قوغلاپ چىقارغاندىكىن، ئۇنى مېنىڭ ئۆيۈم دېسەممۇ بولىدۇ تېخى. ئەمدى شۇ ئۆينىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ باقسۇن قېنى، توڭكىيىنى چېقىپ، چالا ئۆلۈكىنى ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن ئۇ قېرى جالاپنىڭ.
— ماقۇل، شۇنداق قىلىڭلا. ئۇ ئەمدى بىزنىڭ ئۆيىمىز. ياق، سىلىنىڭ ئۆيۈڭلا. سىلىنىڭ ئۆيۈڭلا بولغاندىكىن، ئاچقۇچنى ماڭا بەرسەڭلا بولا؟
شۇ گەپ روزىتوختىنىڭ ئېغىزىدىن قانداق چىقىپ كەتتى، ئايالغا بولۇپ بەردى. روزىتوختىنىڭ قامالاپ تۇرغان چېچىنى قويۇپ بېرىپ، تۇمشۇقىغا كۇچەپ تىزلىدى. ئوڭدىسىغا چۈشكەن روزىتوختىنىڭ ئۈستىدىن ئاتلاپ دېگۈدەك ئۆتۈپ، ئاشخانىغا كىردى. قازاننى تاراڭشىتىپ، چۆگۈننى ئۆرۈپ، چىنە ـ قاچىلارنى بولۇشىغا چاقتى. نېمىلەرنىدۇر دەپ قالايمىقان ۋارقىرىغىنىچە ئاشخاننىنى بېشىغا كىيدى. ئاشخاننىنى بېشىغا كىيىسىغۇ مەيلى، ئۆينىڭ تۆت تېمىدىن، دېرىزە ـ تۈڭلۈكلەردىن

قېچىپ ئۇلگۈرەلمەيۋاتقان سادا مەھەللىنى سەيلىتىپ ئۆتتى. ئۇ ئاۋاز، ئۇ سادالارنىڭ قايسى كوچا، قايسى ئۇزۇن قۇلاقلارنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ بارغىنىنى پەرەزلەپ ئۇلگۈرەلمىگەن روزىتوختى ئۆمىلەپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئايالىنىڭ نېمە قىلىۋاتقىنىنى كۆزەتمەك بولۇپ، ئاشخانا ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە كەلدى. گەۋدىسىنى ئىشىك يېنىغا يوشۇرۇپ تۇرۇپ، بېشىنى ئاستا سوزدى.

ئايال بىرنەرسە ئىزدەۋاتاتتى. روزىتوختىنىڭ بويۇندىشى بىلەن تەڭ ئىزدىگىنى تېپىلدى: پەشتاختا كەينىگە يوشۇرۇپ قويۇلغان بىر قۇتا دورىنى ئالدى. قۇتىنى چىڭ سقىملىغىنىچە كەينىگە بۇرۇلدى. روزىتوختىنىڭ ئۆزىنى كۆزىتىپ تۇرۇۋاتقىنىنى بىلدى. دورا قۇتىسىنىڭ ئېغىزىنى يۇلۇپ دېگۈدەك ئېچىپ، ئىچىدىكىنى ئالمىنىغا تۆكتى. روزىتوختىنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك كەينىنى قىلىپ تۇرۇپ، قولىدىكى دورىلارنىڭ ھەممىسىنى كاپ ئەتتى.

ــ ئىچكىنىڭلا نېمە ئۇ؟! ــ روزىتوختى چۆچۈدى، ــ ئەكېلىڭلا، مەن كۆرۈپ باقاي!

ئايال دورا قۇتىسىنى ئوچۇق دېرىزىدىن چۆرۈۋەتتى. دورا قۇتىسى ئۇدۇل ئۇچقىنىچە دېرىزە تۈۋىدىن شاۋقۇنلاپ ئېقىۋاتقان ئۆستەڭگە چۈشتى.

ئايال شۇندىلا چالۋاقاشتىن توختىدى. كۆزلىرىنى ئالايتىپ، سەنتۇرۇلدى. روزىتوختى يۈگۈرۈپ كېلىپ يۆلىگەندە بولسا، پۈتۈن بەدىنى لاغىلداپ تىترەپ، روزىتوختىنىڭ ئايىغىغىلا يىقىلدى. ئاۋازىمۇ خارقىراپ چىقتى:

ــ خوش ... مەندىن رازى بول ... ئىككى خوتۇن ئالغانغا توي. ئەمدى مەن بۇ ئالەمنى تاشلاپ بەردىم، شۇ جالىپىڭ بىلەن ياشىۋال ...

روزىتوختى ئايالىنىڭ «زەھەر» ئىچىۋالغىنىنى بىلدى. جىددىيلىشىپ، يۈرىكى ئېغىزىغا تىقىلىپ قالدى. بېشى قايدى. ئايالىنى يۆلەۋاتقان قولى بىراقلا بوشىدى. پۈتلىرىدىمۇ ماغدۇر

دىدارى قالمىدى. پۈتۈن بەدىنى كونا لاتىدەك بوشاپ، ئايالىنىڭ ئاياغ تەرىپىگە يىقىلدى.

خېلىغىچە بىر خىل رىتىمدا خارقىراپ ياتقان ئايال ئېرىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى. روزىتوختى تىنىقى يېتىشمەي ياتاتتى. «بىرەر ھىيلە ئىشلىتىۋاتىدۇ ...» دەپ ئويلىدى ئايال. كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئىككىنچى قېتىم قارىغاندا روزىتوختىنىڭ ئۆزىنىڭكىدىنمۇ بەتتەر ھالىنى كۆرۈپ، چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.

— ۋاي مۇسۇلمان، نېمە بولدى سىلىگە؟!

روزىتوختىدىن سادا كەلمىدى. ئوزايىدىن قارىغاندا، ئەمدى ئۇ ئەتىگەن ئوتتۇرانچى ئوغلى بىلەن ئايالى ئۈرۈپ ماكچايىتىۋەتكەن توقال بىلەنلا ئەمەس، بۇ ئالەم بىلەنمۇ ۋىدالىشىدىغاندەك قىلاتتى.

روزىتوختىنىڭ ئايالى ئەندىكتى. بىر چۆگۈن سوغۇق سۇنى ئېرىنىڭ يۈزىگە چاچتى. بۇرنىنىڭ ئاستىنى ئۇۋۇلىدى. ئېرىنىڭ يەنىلا ئىنكاسسىز ياتقىنىنى كۆرۈپ، ئۇن قويۇپ يىغلاشقا ئۆتتى:

— ۋاي ئالتۇن بويلۇق ئېرىم، ۋاي تاتلىق خۇيلۇق ئېرىم !... ئىچىۋالغىنىم زەھەر ئەمەستىغۇ، ئېرىم !... سىلىنى قورقۇتۇپ قويماي دەپ ... ئاچقۇچنى يەنە شۇ جالاپقا بېرىۋېتەمدىكىن دەپ ...

روزىتوختى كۆزلىرىنى پاللىدە ئاچتى. ئايالىنىڭ كۆزىگە قاراپ ھىجايدى:

— مەنمۇ يالغاندىن يېتىۋالغان، خوتۇن.

— ھۇ ئادەم سەتى.

— ئەسكى.

— ئەسكى دېگەن ئۆزۈڭ. سېنىڭ ئەسكىلىكىڭدىن بىر ئوبدان يۇرۇشۇۋاتقان كانچىلىقىڭمۇ توختاپ قالدى مانا.

— بىزنىڭلا ئەمەس، ھەممە ئادەمنىڭ توختىدى. ئەمدى ھۆكۈمەت كان قازغۇچىلارغا مەخسۇس كىنىشكا تارقىتىپ بېرىدىكەن. كىنىشكىسى يوقلار كان ئاچسا بولمايدىكەن.

ئالىمجان شۇ ئىشنىڭ يولىنى مېڭىۋاتىدۇ. كانچىلىق توختىغان بولسا، قازناقتىكى قاشتاش بىزگە ئايرىلدى. كانچىلىق توختىمىغان بولسا، قاچانغىچە ئالىمجاننىڭ ئېغىزىغا قاراپ، ئايرىپ بەرگەن پۇلىغا دۇئا قىلىپ ئۆتەتتۇق؟ شۇڭا، شۇكۇر دەيمەن. ئەمدى قولىمىزدىكى قاشتاشلارنى پۇلغا ئايلاندۇرساق، بىر ئۆمۈر يېتىپ يېسەكمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. تاقىر سايدا توپا سورۇپ، كاتەك كولايدىغان ئىشنى ئاشۇ ئىككىسى قىلىۋالسۇن ئەمدى.

— ئەمدى ئۇستۇمگە خوتۇن ئالماڭلا. ھۆكۈمەت بىر بىلىپ قالىدۇ، ئۇ چاغدا ئىككى پۇتۇڭلا بىر پاي ئۆتۈككە تىقىلىدۇ.

— ئالمايمەن ھاي.

— قەسەم قىلىڭلا قۇرئان تۇتۇپ.

— ماقۇل، خوتۇن. ۋاي خوتۇ ... ن، ئاپپاق خوتۇن ! مۇشۇ سۇتتەك بوينىڭلىغا، مۇشۇ بوغماق بىلەكلىرىڭلىگە يېڭى ئالتۇن بىلەزۈك، يېڭى بولاپكا ئېلىپ بېرىمەن، ئىبادەتخانىنىڭكىدىن يوغان قىلىپ تازا.

— ھېيجپن، ئىبادەتخانىنىڭ ئالتۇنى يوق. ئىشۇ ھېپىنەڭ بىرنېمىلىرىنى ئالتۇنۇم بار دېگىلى بولامتىكى؟ نەدىكى خوتۇنلارمۇ ئىبادەتخانىنىڭ ئالتۇنلىرىغا قاراپ، ئۇنىڭدىن: «سىلى ئالىمجاننىڭ توقىلىمۇ؟» دەپ سوراپتۇ.

— سىلىدىن ئۇنداق دەپ سورىمايدۇ. بۇگۈنلا بازارغا كىرىپ، ئىككى - ئۈچ يۈز گىرامىلىقىدىن ئېلىپ تازا ...

روزىتوختىنىڭ قەسىمى شۇ بولدى. خوتۇننىڭ ئېڭىكىنى سىلاپ، بوينىدىن تارتىپ ئەركىلەتتى. يىغىدىغان نېسى پۇللىرىمنى سۈيلەپ باقاي ... دېگىنىچە «كالا بېشى» ماركىلىق ماشىنىسىنى گۈرۈلدىتىپ يولنى خوتەنگە توغرىلىدى.

— خاپا بولما، — دېدى روزىتوختى قاپاقلىرى رەڭچىنىڭ خالتىسىدەك كۆكەرگەن، جاۋغىيىدىكى يېرىقتىن ھېلىمۇ سۇس قان سارقىۋاتقان زىلۋا بوي توقىلىغا، — ئۇ ئاشۇنداق ھازازۇل

خوتۇن. مېنىڭ جېنىمغىمۇ ئۆۋال. ئاجرىشىپ كېتەي دېسەم تېخى، بالىلىرىم يېتىم بولغۇدەك.

ئايال ئۇندىمىدى. ئۇ نېمىمۇ دېيەلەيتتى؟ قانۇنغا ئەرز قىلالامتى؟ ئاكىلىرىنى باشلاپ كېلىپ، ئۇ ھازاۋۇلىنى ئۇرغۇزالامتى؟ روزىتوختىنىڭ ئەتىگەن ئۆزى قوغلاپ چىقىرىلغان ئۆيىگە ياكى چوڭ ئۆيىگە بېرىپ ئولتۇرۇۋالالامتى؟

ياق، ھەرگىز ياق ! نومۇس، ئەخلاق، ئادەت كۈچى قاتارلىقلار بىرلىشىپ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى مۇنۇ زىلۋا بوي چوكانغا نېسىپ ئەتمىگەن. ئۇ پەقەت ئەتىگەندىن بېرىقىدەك بۇقۇلداپ يىغلىيالايدۇ. روزىتوختىنىڭ بوينىغا ھازىرقىدەك گىرە سېلىپ يىغلىيالايدۇ. ھاياتنىڭ ئۆزىگە نېسىپ ئەتكەن بارچە كۈلپەتنى كۆز يېشى دەرياسىدا ئېقىتىۋەتمەكچى بولغاندەك، روزىتوختىنىڭ چوڭ خوتۇنىنىڭ تىرناقلىرىدىن ئېشىپ قالغان يۈزىنى مورلاپ، يۇلۇنماي قالغان چاچلىرىنى تۇتاملاپ سىلكىنىپ يىغلىيالايدۇ. تۇنجى ئېرىنى قانۇن قارا ئۆيگە مۇددەتسىز ئېلىپ كەتكەن، ئىككىنچى ئېرى قاشتاش سۈزىمەن دەپ جىلغىدىن ئۇچۇپ كەتكەن، تۇللۇقنىڭ، يوقسۇزلۇقنىڭ، يەنە ياشاشنىڭ، ئىككى دادىدىن قالغان ئىككى قىزنى بېقىشنىڭ كۈلپەت ـ رەنجىدە روزىتوختىدەك بىر تاشچىغا ئاشنا ـــ توقال بولۇپ قالغان بۇ چوكانىنىڭ قولىدىن يىغلاشتىن باشقىسى كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ بايلىقىمۇ، شادلىقىمۇ، قايغۇ ـ ھەسرىتىمۇ پەقەت ۋە پەقەتلا تۇغمەس كۆز يېشى !

ـــ يىغلىما. بۇگۈنلا ئۇچ يۈز گىرام ئالتۇن ئېلىپ بېرىمەن. يېڭى ئۆيمۇ ... كېيىنكى ھەپتە ئۇرۇمچىگە بېرىپ، ھەپتە ـ ئون كۈن ئويناپ كېلەيلى، كۆڭلۈڭ كۆتۈرۈلۈپ قالىدۇ.

ـــ مەن بارمايمەن، ـــ چوكان گويا ئۆزىگە شۇنىرلاۋاتقاندەك بوش ئاۋازدا دېدى، ـــ باشقا ئۆيىڭىزمۇ، ئالتۇنلىرىڭىزمۇ كېرەك ئەمەس ماڭا. پەقەت قىزلىرىمنىڭ مەكتەپكە، يەسلىگە تۆلەيدىغان پۇللىرىنى تۆلىۋالساملا بولىدى. ئۇرۇمچىگە ئۆزىڭىز بېرىپ

كېلىدۇ.

روزىتوختى ئۆيىنىڭ تۆت تەمىغا قارىدى. نامراتلىقنىڭ جىمى كۆرۈنۈشىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن، ئۆزى بىركەملەردە دۇم يېتىپ، دۇم قوپۇپ قوتاز باققان تىكىلىك تاغدىكى گەمىسىدىن ھېچقانچە پەرقى يوق بۇ ئۆيدىن كۆڭۈلى غەش بولدى. ئۇنسىزلا سىرتقا چىقىپ كەتتى.

كەچتە روزىتوختى يېڭى بىر ئاچقۇچنى چوكانغا تەڭلىدى:

— ساڭا باشقا بىر ئۇي تېپىپ قويدۇم. شۇ يەرگە بۇگۈنلا كۆچۈرۈپ قويمەن. ئۇن، ياغ، گۆش، گۈرۈچ ھەممىنى تەخلەپ قويدۇم. كەچلىك لازىملىقنىڭ مەندە بار.

كېيىنكى جۇملىدىن چوكان تەڭداشسىز بىر خورلۇق ھېس قىلدى. بۇ خورلۇق ئىچ ـ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتتى. يىغا دەرياسى قايتىدىن يار ئالدى. يار ئالغان قاش روزىتوختىنىڭ يېلىنىپ سورىغان ئەپۇسىغمۇ، كۇچۇكلىنىپ تۇرۇپ قىلغان ئامراقلىقىغمۇ، قوزىدەك سۇۋۇنىپ، مارالدەك ئەركىلەشلىرىگىمۇ ئەسلىگە كەلمىدى. ئاچچىقلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشلىرىمۇ، ئىشكنى يېنىشلاپ ئېچىپ ـ يېپىشلىرىمۇ، «ئىككىنچى يېنىڭغا كەلمەيمەن!» دەپ ۋارقىراشلىرىمۇ كار قىلمىدى.

روزىتوختى چوكاننى قوپال سىلكىشلىدى. بىر چەتكە تاشلاپ قويۇلغان ئاچقۇچنى يانچۇقىغا نىقتاپ تىقىنىچە ئىشىككە قاراپ ماڭدى. ئەتىگەندىن بېرى ئانىسىنىڭ ھالىغا قاراپ يۇرەك ـ باغرى ئېزىلگەن، ھېلىھەم بۇلۇڭدا شۇمشەيگىنىچە بىرده ئانىسىغا، بىرده مۇنۇ «يوزەك دادىسى»غا قاراپ قېتىپ قالغان كىچىك قىز شۇ چاغدىلا بارماقلىرىنى شوراشنى توختىتىپ، يۇگۇرۇپ كەلگىنىچە ئانىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى:

— ئانا ... مەن قويقۇۋاتىمەن. يوزەك دادام كەتمىسۇن...

چوكان شۇندىلا ئېسىگە كەلدى. چوڭ قىزىنىڭ مەكتەپتىن ئۇدۇل ھېلىقى ئۆيگە بارىدىغىنى يادىغا يەتتى. ئۆزىنىڭ بۇ ھالى بىلەن سىرتقا چىقالمايدىغىنى، قىزىنىڭ يۇزىگە قانداق قاراپ ...

بوسۇغىدىن ئاتلاپ بولغان روزىتوختى چوكاننىڭ مۇنۇ گېپى بىلەن توختاپ قالدى:

— چوڭ قىزىمنى مەكتەپتىن ئەكېلىپ بېرەمسىز؟

تىرىكچىلىك غېمى، كۆڭۈل ئارزۇسى بىر ئۆيگە جەملىگەن بۇ تۆت جان خۇپتەن بىلەن تەڭ يېڭى ئۆيىگە كۆچۈپ كەلدى.

ھەپتىدىن كېيىن روزىتوختى ئىككى چامادان قاشتاشنى ئېلىپ ئۇرۇمچىگە ماڭدى. مېڭىش ئالدىدا خوتۇنىغا: «ياڭجۇڭغىچە بېرىپ، خېلىدىن بېرى كۆزىمىزگە سۇرتكۇدەك بولۇپ كەتكەن چوڭ ئوغلىمىزنى يوقلىغاچ ئوبدان بىر سودا قىلىپ كېلەي» دېدى. زىلۇڭا بوي چوكانغا بولسا: «خىزمەتكار ئايال بىلەن دېيىشىپ قويدۇم. پۇلىنىمۇ بېرىپ بولدۇم. بالىلارغا ئوبدان قارايدىغان بولدى. سەن غەم قىلماي، ئەتە كەچتىلا ئۇرۇمچىگە چىققىن، مانا بۇ ئايروپىلان بېلىتى» دېدى. ھەر ئىككى ئايال بېشىنى گىلدىڭلاتتى. بۇ گىلدىڭلاشتىن پۇلنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى، قاشتاشچىلىقنىڭ ھېچبىر سودا ـ تىجارەتتىن تاپقىلى بولمايدىغان ئالاھىدە ئىمتىيازىنى ھېس قىلغان روزىتوختىنىڭ يۈرىكىمۇ گىلدىڭلاپ كەتتى.

روزىتوختى ئايروپىلانىنىڭ ئالدىنقى رەتتىكى ئازادە ئورۇندۇقىدىن قوپماي تۇرۇپلا «فۇرۇن مەنتاق»دىكى تاقىر باش غوجايىنىغا تېلېفون ئالدى:

— ۋو ۋۇلۇمۇچى لەيلى، نى پىجىچاق لەيلما؟

ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتقا قارىغاندا، خەنزۇچىنى ياخشى ئۆگىنەلمىگەن روزىتوختىنىڭ بۇ سوئالىنى مەنەن چۈشەنگەن تاقىر باش غوجايىن جاۋاب قايتۇردى:

— مەن ئاللىقاچان ئايرودۇرۇمغا چىقىپ بولدۇم. زالدا سىزنى ساقلاۋاتىمەن.

چاترىقى كېرىلگەن، مەيدىسى كۆپكەن روزىتوختى ھەممىدىن كېيىن زالغا چىقتى. تاقىر باش غوجايىنىنىڭ قىزغىن سالىمىنى بۇرنىدا پىننە سورىغاچ ئىلىك ئالدى. قولىدىكى چامادانلارنى

غوجايىنغا تۇتقۇزدى. ئۆزى چاپىنىنى سېلىپ، بىلىكىگە تاشلىدى. بىر قولىنى يانچۇقىغا تىققىنىچە مەغرۇر قەدەملەر بىلەن ماشىنا توختىتىش مەيدانىغا كەلدى.

— ئالدىمغا ئېلىپ چىققان ماشىناك مۇشۇما، تاقىر؟ — روزىتوختى «بېنىز» ماركىلىق ماشىنىنى مەنسىتمىدى، — كادىللاكمۇ، لىنكولىنمۇ ئېلىپ چىقماي.

غوجايىن ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقىنىنى ھەرھالدا ئۇقتى. «دۇيبۇچى» (كەچۈرۈڭ) دېگەن گەپنى ئۇدا تەكرارلىدى.

— ئۆزۈڭ دۇربۇنچى، ئاداش. ما تازنىك مېنى تېخى دۇربۇنچى دەپ كېتىشلىرىنى كۆرەيمۇ. مەن دېگەن تاشچى. خوتەن دېگەن شەھەردىن چىققان قاشتاش سودىگىرى مەن. مەن دۇربۇن سېتىپ جان باقىدىغان ئادەم ئەمەس جۇمۇ!

روزىتوختىنىڭ ئۆزىچە دېگەن گەپلىرىنى تاقىرباش غوجايىن ئاساسەن ئۇقالمىدى. لېكىن، روزىتوختىنىڭ نېمىگىدۇر خاپا بولۇپ قالغىنىنى ئىلغا قىلالىدى. ئۆزىگە ئىلگىرىكىدىنمۇ زىيادە ھاكاۋۇرلۇق قىلىۋاتقىنىنمۇ بىلىپ ئۇلگۈردى. شۇندىمۇ ھار ئالمىدى. چىرايىدىن تەبەسسۇمنى، ئېغىزىدىن كۈلكىنى كېمەيتمىدى. روزىتوختىنىڭ بۇنچە مەمەدانلىشىپ، شۇنچە تەكەببۇرلىشىپ كېتىشىگە مۇشۇ بىر جۈپ چامادانىنىڭ سەۋەبكار ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە ھەم بۇلارنىڭمۇ ئىلگىرىكىدىن ئېغىر ئىكەنلىكىنى دىتلاپ ئۇلگۈرگەچكە، مۇنۇ سەھرا يىگىتىنىڭ قىلمىقلىرىنى يوللۇقا چىقاردى. ھېچبولمىغاندا سودا پىشىپ بولغۇچە مۇشۇنداق لەۋ چىشلىمەي ئامال يوق ئىدى.

— ئەمدى دۇكىنىڭنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئوچ يۇلتۇزلۇق مېھمانخانىدا ياتمايمەن، بەش يۇلتۇزلۇق مېھمانخانىدا ياتىمەن. قاچان كەلسە، دۇكىنىنىڭ ئالدىدىكى مېھمانخانىغىلا ئورۇنلاشتۇرىدىكەن بۇ تاز.

غوجايىنىنىڭ تۇكسىز بېشىمۇ خوتەنده قالغان ئىككى خوتۇنىنىڭ بېشىدەك گىلدىڭلىدى. بۇ گىلدىڭلاشتىن

روزىتوختىنىڭ قەددى يەنىمۇ تىكلەندى. بۇرنى قاناپ قالغانىدەك ئاسمانغا بېقىپ ماڭدى.

— ئاۋۋال تاماق يەيمەن، — دېدى روزىتوختى يېرىم ئۈيغۇرچە، يېرىم خەنزۇچە سۆزلەپ، — دۆڭكۆۋرۈكىكە بارايلى. «ئوردا»نىڭ تامىقىنى بەك سېغىندىم.

— سالىھ ھاجىم بىلەن ئەخمەتجان ھاجىمنى چاقىرمامدۇق؟

— ياق، ئەتىلىككە بىر گەپ بولسۇن.

بۇ قېتىم ئۇرۇمچىگە پۇت قويۇپلا خورىكى ئۆسۈپ بېرىۋاتقان روزىتوختى ئۆزى خان، ئۆزى بەگ بولۇۋىنىڭ تەمىنى تېتىدى. خوتەندە ئالىمجاننىڭ، ئۇرۇمچىدە ئەخمەتجان ھاجىنىڭ كىشەن – بويۇنتۇرۇقلىرىدىن قۇتۇلالمايۋاتقىنىچە كەپتۇ. يەنە قاچانغىچە باشقىلارنىڭ سىزىقىدا مېڭىپ يۈرگۈدەك؟

ئالىمجاندىن ئايرىلىپمۇ ئوبدان بولدى. كان ئېچىش توختىتىلدى، قاچان ئىجازەت بېرىدىغانلىقى ئېنىق ئەمەس. ئىجازەت قىلىنغاندىمۇ ئالىمجاننىڭ گېپىچە بولغاندا، ئەمدى كان ئېچىشنى مەخسۇس كەسىپ قىلىۋېلىشنى قويۇپ، پۇتكۈل دەسمايىسىنى جەملەپ، سالىھ ھاجىلارغا تۇتقۇزىدىغان ياكى خوتەن مېۋىلىرىدىن ئىچىملىك ئىشلەپچىقىرىدىغان، مال – چارۋا بورىدايدىغان، بوز يەر ئېچىپ باغ بىنا قىلىدىغان ... گەپ ئىكەن. مال – چارۋا دېگەننى ئۆزى بېقىپ كۆرگەن. ئالىمجانلار بىنا قىلمىسىمۇ خوتەندە باغ تولا، مېۋىلەردىن شىرنە چىقىرىمىز دەپ خوتۇن كىشى ئوسما سىققاندەك چىلان، ئانار سېقىپ ئولتۇرۇپمۇ ئىشمۇ؟ سالىھ ھاجى بىلەن ئۆزى بىر يولدىكى ئادەملەر ئەمەس. سالىھ ھاجى دېگەن ئالىي مەدرىسىلەردە ئوقۇغان، ئىككى گەپنىڭ بىرىدە قۇرئان – ھەدىسلەردىن مىسال كەلتۈرۈپ ئادەمنىڭ بېشىنى قايدۇرىدىغان كىشى. ئەسكى بولمىغنى بىلەن ئادەمنىڭ ھەممە ئىشىغا چات كىرىۋالىدۇ. باشقىلارغا توختىماي تەنبىھ – تەربىيە بېرىدۇ. ئۆزىنىڭ ئىككى خوتۇن ئالغان ئىشىنىمۇ زادىلا ياقتۇرمىدى. «پەيغەمبىرىمىز

ئاپتەكەن، دەپلا كۆپ خوتۇنلۇق بولىدىغانغا سىلىمۇ پەيغەمبەرمۇ؟ بۇ دېگەن قايسى زامان ؟!» دەيدۇ تېخى. «دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنىمۇ، مىللىي ئەخلاقىمىزمۇ قوش نىكاھلىنىشقا يول قويمايدۇ !» دەپ ۋارقىراپ كېتىشلىرىچۇ تېخى ! بۇ ئىشىمنى ئۇنىڭغا چوقۇم ئالىمجان دەپ قويغان گەپ. بولمىسا خوتەندە قانچىلىك ئۇزاق تۇرالىغىنىغا ئۆزىنىڭ ئىككى خوتۇنلۇق بولغىنىنى بىلىپ قالاتتى ئۇ ھاجى؟ ئەخمەتجان ھاجىمۇ شۇ: ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسىلا «روزىتوختى ھاكىم ...» دەپ زاڭلىق قىلغان، ئۇرۇمچىدىكى جىمى قەدەم، بارلىق ئويۇنلىرىغا چەك قويۇپلا تۇرغان. شۇڭا، بۇ قېتىم شۇلارنىڭ سىزىق ـ رامكىلىرىدىن خالاس تېپىپ، ئۆز ئەركى، ئۆز خاھىشى بويىچە يول تۇتۇپ باقسۇن. تېكىلىك داۋاندا پادا باققاندا بۇلارنىڭ سايىسىنمۇ كۆرمەيمۇ خېلى كۆپ پۇل تاپقان. كاللىسى ھازىرمۇ ئۆز جايىدا بولغاندىكىن، ھېچبولمىغاندا بۇگۈنچە بولسىمۇ ئاشۇلارنىڭ سىزىقىسىز بۇ شەھەردە كەچنى تاڭغا ئۇلىيالايدىغانلىقىنى، كېيىنمۇ مۇشۇنداق ياشاپ كېتەلەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قويسۇن.

ئۆزىنى تۇنجى قېتىم شۇنداق راھەت، شۇنداق ئازادە سېزىۋاتقان روزىتوختىنىڭ ئوي ـ خىياللىرى بارغانچە كەڭ قانات يايدى. تاقىر باش غوجايىننى خېلى ئىشلارغا بۇيرۇپ كۆردى. غوجايىن ئۇنىڭ ھەربىر بۇيرۇتمىسىنى جان دەپ ئادا قىلدى. باشقىلارنى ئىشقا بۇيرۇشنىڭ، ئۆزىدىن باي، ئۆزىدىن كۈچلۈك ئادەمنى باشقۇرۇشنىڭ قانچىلىك راھەت ئىش ئىكەنلىكىنى روزىتوختى ئەمدى چۈشەندى. ئالىمجان، سالىھ ھاجى، ئەخمەتجان ھاجىلارنىڭ ھە دېسىلا ئۆزىنى باشقۇرۇپ تۇرۇۋېلىشىدىكى سەۋەبنىڭ تېگىگىمۇ ئەمدى يەتكەندەك بولدى.

روزىتوختى ئاشخانا پەلەمپىيىدىن چۈشۈۋېتىپ سوزۇپقىنا كېكىردى. كېكىرىپ تۇرۇپ چىشىنى كوچىلىدى. بۇرنىنىمۇ كوچىلىدى. تاقىر باش غوجايىن سۇنغان يۇمشاق قەغەزدە

لەۋلىرىنى سۈرتتى. بىر خىل شاھانە سېزىمدە ماشىنىغا چىقىپ، ئورۇندۇقتا چۆكۈپ ئولتۇردى. مەغرۇرلۇق، ئۆز - ئۆزىدىن سۆيۈنۈش ئالامەتلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىنى دېرىزە سىرتىغا تىكتى ...

دېرىزە تۈۋىدە شۇنچىلىك نازۇك بەدەن، شۇنچىلىك خۇش پېچىم بىر قىز تۇراتتى. نە بىر قىزكى، كۆكتىكى ئاي ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا يەرگە قونغاندەك، ئۆز گۈلىنى تاپالماي ئېزىلگەن ھال رەڭ كېپىنەك تۈيۈقسىز روزىتوختىنىڭ تەكچىسىگە قونغاندەك بىر ھال ماشىنا يېنىدىلا يۈز بەرگەندى.

دېرىزە ئەينەكىنى چۈشۈرۈپ ئۈلگۈرگەن روزىتوختى قىزغا قاراپ ئېغىزىنى ئېچىپلا قالدى. ئاللانىڭ بۇنداقمۇ مۆجىزىسى بارلىقىدىن ياقىسىنى تۇتتى. دەل شۇ چاغدا ئۇ ئايىپەرى جانىنى ئالغۇر ئوق قېشىنى لەككىدە كۆتۈرۈپ قويدى. لەۋلىرىنى ئۇچلاپ، كۆزىنى يېنىك قىستى. قىياقتەك كىرپىكلەر جۇپلىشىپ، گىلاستەك لەۋلەر يىمىرىلغان شۇ دەقىقىدە روزىتوختى ئەقلىدىن ئازدى.

ماشىنا قوزغالدى. روزىتوختىنىڭ ئازغىشۇاتقىنىنى سەزگەن غوجايىن ماشىنىنى دەرھال تېزلەتتى.

— توختات ماشىنىنى ! — ۋارقىرىدى روزىتوختى، — نېمە ئىت قوغلىغاندەك قاچىسەن؟

روزىتوختىنىڭ ساپ ئۇيغۇر تىلىدا ئېيتىلغان بۇ سۆزىنى غوجايىن ئۇقالمىدى. لېكىن، ئۆزىگە كايىۋاتقىنىنى، ئۇنىڭ رۇخسىتىسىزلا ماشىنىنى قوزغىغىنىدىن رەنجىگەنلىكىنى ھېس قىلدى.

غوجايىن ماشىنىنى ئاستىلاتتى، لېكىن توختاتمىدى. روزىتوختى تاقىر باشنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى:

— توختا دەۋاتىمەن سېنى !

— بۇنداق قىلماڭ، — دېدى غوجايىن جىددىي رەۋىشتە، — قارىسام، بايىقى قىز بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۆزى كىچىك

كۆرۈنگىنى بىلەن ...

روزىتوختى ماشىنىنىڭ ئىشكىنى ئاچتى. غوجايىن ماشىنىنى توختاتتى. روزىتوختى ئىشكىنى قايتا يېپىپ، ئەينەكنى چۈشۈردى. بېشىنى دېرىزە سىرتىغا سوزۇپ چىقىرىپ كەينىگە قارىدى.

روزىتوختىنىڭ كەينىدىن قىيالماسلىق نەزەرى بىلەن قاراپ قالغان پەرى كۈلدى. ماشىنا خېلى يىراقلاپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۆمرىدە بۇنداق ئىللىق تەبەسسۇمنى كۆرۈپ باقمىغان روزىتوختىغا ئۇ كۈلكە ناھايىتى ئېنىق كۆرۈندى. روزىتوختى ھېجايدى. پەرىشتە كۈلگەن پېتى چۈنقىتەك بىلەكلىرىنى ئىككى تەرەپكە شوخ تاشلاپ چاققان قەدەملىرى بىلەن ماشىنىغا قاراپ كەلدى.

— بۈگۈن ئويىنىمايمىز، — دېدى غوجايىن، — نېمە قىلسىڭىز ئەتە قىلىڭ. ھەممە ئىشىڭىزنى مەن ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرەي.

روزىتوختى ئۇندىمىدى. توغرىسى بۇ تېتىقسىز گەپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. ئەتىلىككە مۇنۇ تاز ئورۇنلاشتۇرمىسىمۇ ئۆزى ئورۇنلاشتۇرۇپ چىقتى خوتەندىن. قاچانغىچە باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىدىن خالاس تاپالمايدۇ بۇ روزىتوختى؟!

ھەش - پەش دېگۈچە يېتىپ كەلگەن پەرىشتە گويا كونا تونۇشلاردەك ئىجازەت كۈتمەيلا ماشىنىنىڭ كەينى ئورۇندۇقىغا جايلىشىپ، روزىتوختىغا قىيا باقتى. ئۇدۇل يۈرەكنىڭ بېغىشىغىلا سانجىلىدىغان نىگاھ بىلەن روزىتوختىنىڭ ئەقلىنى لال قىلدى. تاقىر باش غوجايىننىڭ ئۆزىگە ھومىيىۋاتقىنىغىمۇ پەرۋامۇ قىلماي ئېغىز ئاچتى:

— قاراپ تۇرسام كېتىۋەرگىنىنى تېخى.

گۈزەل جاناننىڭ قېيىدىشىمۇ چىرايلىق بولىدىكەن. پەرىشتىنىڭ قىيا بېقىپ، نازلىنىشىدىن ۋۇجۇدى سىمابتەك ئېرىگەن روزىتوختى سۆز ئالدى:

— خاپا بولماڭا، ئاپپاق قىز.

— ياقەي، خاپا بولۇپمۇ ئىشمۇ؟ نەگە بارىمىز؟ ماشىننى تېزرەك ھەيدىسۇنا شوپۇرىڭىز. ئاكام كۆرۈپ قالدى.
بۇ قىزنىڭ تاقىر باش غوجايىننى ئۆزىنىڭ شوپۇرى دەپ قالغىنىدىن روزىتوختىنىڭ جېنى چېچەكلىدى. تولىمۇ شېرىن بىر سېزىم ئۇگە ـ ئۇگىلىرىگە سىڭىپ كەتتى.
— ھەيدە ! — دېدى روزىتوختى بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا، — ئۇدۇل خەلق مەيدانىغا ئاپار. بۇگۈن «خەيدې» مېھمانخانىسىغا چۈشىمەن.
— سىز خوتەنلىك ئىكەنسىز ـ ھە، ئاكاش؟ تاشچىمۇ يا؟
— قانداق بىلىۋالدىڭىز، خان؟
— گەپلىرىڭىز بەك قىزىقكەن.
پەرىشتىنىڭ ئەركىلەپ تۇرۇپ ئېيتقان ئاخىرقى سۆزىمۇ روزىتوختىغا شۇ قەدەر يېقىملىق تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇنىڭ قىزغا بولغان مۇشتاقلىقى ھەسسىلەندى.
ماشىنا قوزغالمىدى. تاقىر باشنىڭ بۇ ئىشىدىن روزىتوختىنىڭمۇ، پەرىشتىنىڭمۇ جۇدۇنى تۇتتى. روزىتوختى ئۇيغۇرچە، پەرىشتە خەنزۇچە كايىپلا كەتتى. قىزنىڭ تاقىر باشقا كالدىرلاپ: «بۇ دېگەن مېنىڭ ئاكام» دېيىشلىرى، روزىتوختىغا بۇرۇلۇپ: «نېمىدەپ باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلىمايدىغان شوپۇرنى ئىشلىتىسىز؟» دەپ خۇيلىنىشلىرى روزىتوختىنىمۇ، غوجايىنىنمۇ ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويدى.
— بۇگۈن بىزنىڭ ئىشىمىز بار، — دېدى غوجايىن قىزغا قاراپ، — بۇ ئاكىڭىزنى ئەتە ئىزدەڭ.
— نېمە دەيدۇ ماۋۇ؟ — سوردى روزىتوختى، — ئۆرۈپ بېرىڭا، ئاپپىقىم.
— ئۆرۈپ بېرەمدىم؟ — پەرىشتە نازلىنىپ كۈلدى، — چۆرۈپ بەرمەمدىم؟ بۇ سوپۇن باش بىزنىڭ ئىشىمىز بار، ئەتە كۆرۈشۈڭلار دەۋاتىدۇ. شۇنداق قىلامدۇق يا؟
ئۆزىنى ئۆرۈپمۇ، چۆرۈپمۇ بەخش ئېتىشكە ئالدىراۋاتقان

پەرشتىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ، قولىغا كىرىپ بولغان باغى ئېرەم ئالمىسىنىڭ مۇشۇ تازىنىڭ سەۋەبىدىن قولىدىن چىقىپ كېتىش ئالدىدا تۇرغىنىنى سەزگەن روزىتوختى كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقاردى:

— بولدى. بۇ تاز ماشىنىسىنى ھەيدىمىسە ھەيدىمسۇن. ماشىنا دېگەن جىق!

قىز بۇ سۆزنى يەنە نېمىلەرنى قوشۇپ تەرجىمە قىلدى، روزىتوختى بىلەلمىدى. غوجايىن بېشىنى چايقىغىنىچە ئەيۋەشكە كەلدى.

بوينىنى سىلاۋاتقان نازۇك بارماقلاردىن ۋۇجۇدىغا ئېقىپ كىرىۋاتقان تەڭداشسىز شېرىن سېزىمدىن مەستخۇشلانغان روزىتوختى ماشىنىنىڭ يېنىك توختىغىنىنى سېزىپ، كۆزلىرىنى ئاچتى. ئۆزلىرىنىڭ «فۇرۇن مەنتاق»غا كېلىپ قالغىنىنى بىلگەندە بولسا قوشۇمىسى تۇرۇلدى.

— مېھمانخانىغا ھەيدە!

— چامادانلارنى چۈشۈرۈپ قويۇپ ...

— ياق، سودا قىلمىدىغان كۈن ئەمەس بۇگۈن.

بايام پەرىشتىنىڭ «قاشتاشچىمۇ يا؟» دېگەن سوئالىنى ئاڭلىغان ۋاقتىدىلا روزىتوختىنىڭ نېمىشقىدۇر چامادانلاردىكى قاشتاشلارنى مۇنۇ پەرىشتىگە كۆرسىتىپ قويغۇسى كەلگەنىدى. شۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن پەرىشتە ئۆزىنىڭ قاشتاشچى ۋە مۇنۇ تازىنىڭ باشلىقى ئىكەنلىكىگە چىنپۇتەتتى. شۇ ئوي، شۇ نىيىتىدىن قارامىلىقى تۈتقان روزىتوختى تاقىر باشىنىڭ قولىدىن چامادانلارنى يۇلۇپ دېگۈدەك ئالدى ـ ده، تېخىچە ماشىنىدا قىمىر قىلماي ئولتۇرغان پەرىشتىنىڭ ئوڭ يېنىغىلا جايلاشتۇردى.

— ماڭ، مېھمانخانىغا ئاپىرىپ قوي.

ئىشىنىڭ تازا قاملاشمايۋاتقىنىنى سەزگەن غوجايىن باشتا قوشۇلمىدى. روزىتوختىنىڭ يول بويىغا چىقىپ كىرا ماشىنىسى

توسۇۋاتقىنىنى كۆرگىنىدە بولسا، ماشىنىسىنى قوزغىدى.
— بۇ تاز ياتاققا چىقماس؟... — پەرىشتە تۇيۇقسىز سوراپ قالدى، — ئىشىمىزغا كاشىلا بولۇپ ...
— مەن دېسەم چىقمايدۇ.
ئاجايىپ كۆركەم بېزەلگەن «خەيدې» مېھمانسارىيىنىڭ مۇلازىملىرى چامادانلارنى قوش قوللاپ كۆتۈرۈشتى. بىزەك غوجايىندىن مىڭ بالالىقتا قۇتۇلغان مۇنۇ ئىككىسى ياتاق رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ، لىفىت ئالدىغا كەلگەندە، پەرىشتە تۇيۇقسىز روزىتوختىنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى. لەۋلىرىنى ئۇچلاپ، يېنىدىكىلەرگە پەرۋاسۇ قىلماستىن روزىتوختىنىڭ يېرىك تۇكلەر ئۇچ كۆرسەتكەن ئېڭىكىگە لەۋ يېقىپ شۇنىرلىدى:
— بۇ جاي بولمىغۇدەك، جېنىم، باشقا مېھمانخانىغا كېتەمدۇق يا؟
— نېمىشقا؟
— قارىسام بۇ مېھمانخانىدا كۆزىتىش ئاپپاراتى بار ئىكەن. قوپاللىقلىرىڭىز سۇرەتكە تارتىلىپ قالارمىكىن، ئاكاش ...
— مەيلى ئەمەسمۇ؟ كېيىنكى كۈنلەردىمۇ كۆرۈپ ...
— قولىڭىزغا بېرەمدا ئۇنى؟ قىزىقكەن بۇ.
روزىتوختى ئويلىنىپ قالدى. دېمىسىمۇ بۇ مېھمانخانىنىڭ ياتاقلىرى بەك قىممەت ئىدى. بايا پۇل تۆلەۋېتىپمۇ يۇرىكى چىممىدە قىلغان. روزىتوختى ئۇنى ياتاق پۇلىنى تۇنجى قېتىم ئۆزىنىڭ تۆلىگىنىدىن كۆرگەنىدى. ئەتە زىلۋا بوي توقال چىقىدۇ. ئۇنىڭغا بۇنداق ئالىي مېھمانخانا زايە كېتىدۇ. بۇنچە ئېغىر يۈك بىلەن ياتاق كۆچۈپ يۇرۇشمۇ ئاۋارىچىلىك. ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى مۇنۇ گۈل بەدەن بۇ مېھمانخانىنى ياقتۇرمىغانىكەن، ئەلۋەتتە باشقا مېھمانخانىغا — مۇشۇ نازىنىن خالىغان جايغا چۈشكۈن قىلىش كېرەك.

تىنىقلىرىدىن بىر ئىشقا ئالدىراۋاتقانلىقى بىلىنىۋاتقان روزىتوختى مۇلازىمنىڭ قولىغا ئېسىلدى. چامادانلىرىنى سۆرەشتۇرۇپ دېگۈدەك ئۆزىنى سىرتقا ئاتتى.

ئەي، پەلەك ! ئامەت ۋە بايلىقتىن رىزىق ئېيتقان بەندىلىرىڭنى ئەقىل ۋە دىيانەتتىنمۇ قىسىي قويمىغايسەن !

شەھەرنىڭ ئۇيقۇسى ئەمدى باشلىناي دېگەندە، روزىتوختى ئاددىي بېزەلگەن، لېكىن پاكىز بىر مېھمانخانىغا يېتىپ كەلدى. ئۆزىنى ئۇرۇمچىنىڭ كوچىلىرىغا خېلىلا پىششىق دەپ يۈرگىنى بىلەن، شۇ تاپىتا قەيەرگە كېلىپ قالغىنىنى زادىلا ئىلغا قىلالمىدى.

ياتاق ئىشىكىنى ئالدىراپ تاقاپ، چامادانلارنى جايلاشتۇرۇپ، بېلىنىڭ ئۇستىدىكى كىيىملىرىنى تولۇق سېلىۋەتكەن روزىتوختى پەرىشتىگە تاشلاندى. پەرىشتە نازلىنىپ قاچتى. روزىتوختى قوغلىدى. مايمۇندەك چاققان، توشقاندەك چەبدەس پەرىشتە ئېيىتقىلا ئوخشاپ قالغان روزىتوختىغا تۇتۇق بەرمىدى. بايا ئۆزىچە قاش ئېتىپ، كۆز يۇمۇشلاپ ئەمدىگە كەلگەندە تۇتۇق بەرمىگىنى نېمىسى؟ بۇنداق مېكىنجىلارنىڭ تۇتۇق بەرمىگىنىگە قاراپ تۇرىدىغان روزىتوختى ئەمەس بۇ.

— بەك تەر پۇراپ كېتىپسىز. بۇرۇن پادا باقامتىڭىز، ئاكاش؟ — روزىتوختى ئۇجۇقۇپلا كەتتى. نېمانچە ئەقىللىك پەرىشتە بۇ؟ — ئاۋۇال يۇيۇنۇپ چىقىڭ. ئاچىغىچە مەن ئۆيدىكىلەرگە تېلېفون ئۇرۇپ، ئۇلارنى خاتىرجەم قىلاي. بولامدۇ، يېگىت؟

ئۆزىنىڭ ئەسلىنى بىلىپ قالغىنىدىن زۇۋانى ئۆچكەن روزىتوختى قۇلاق تۇۋۈگىچە قىزاردى. ئارتۇقچە بىرنەرسە دەپ يۇرۇشكە ئېغىزىمۇ بارمىدى. مۇنچىغا كىرىپ، كىيىملىرىنى بىراقلا سېلىۋەتتى. سۇنى ئۇلۇغ قويۇۋېتىپ، سوپۇننى سىقىپ چىقىرىپ ئەستايىدىل يۇيۇنۇشقا باشلىدى. ئاردا كۆڭلى

بىرنەرسىنى تۇيغاندەك پات ـ پاتلا پەرىشتىسىگە گەپ تاشلاپ تۇردى. يېقىشلىق جاۋاب، شوخ كۆلكە ساداسىدىن مەستۇ مۇستەغرەق بولغان روزىتوختى ئۆزىدىكى تەر پۇرىقىنىڭ تولۇق يوقىغىنىغا ئىشەنچ قىلغاندىن كېيىن كالتە ئىشتىنىنى كىيىۋېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ، مۇنچىدىن چىقتى.

ياپىر ! بىركەملەردىكى سۇغا چۈمۈلدۇرۇپ، يۇيۇندۇرۇپ قويغان ئايقىزلارنىڭكىدىنمۇ ئىنچىكە كالتە ئىشتان، ئۇلارنىڭكىدىنمۇ جەلپكار باغىرداق بىلەنلا كارىۋاتتا ياتقان پەرىشتىنى كۆرۈپ، روزىتوختىنىڭ بېشى قايدى. يۇمشاق ياستۇقتا يېيىلىپ چۈشكەن قۇندۇز چاچلار ئەقلىگە ئارغامچا، ئۆزى تالاي قېتىم ساتقان قوي مېيى رەڭلىك قاشتاشتىن ئويۇپ ياسالغان سەنئەت بۇيۇمىدەك سۇپسۇزۇك زىلۇا بەدەن هوشىغا سىرتماق بولدى. روزىتوختىنىڭ يىگىتلىك نەپسىگە ئوت تۇتاشتى. پۇتۇن بەدىنى چىدىغۇسىز بىر خىل هارارەتتىن قىزىشىپ، بىر نەپەستىلا كارىۋاتنى ئېرىتىۋەتكۈدەك ئەلپازدا ...

ئىشىك قەھرىلىك ئېچىلدى ! خانىمگە بىر ـ بىردىن بەتبەشىرە ئۇچ ئەر باستۇرۇپ كىردى. پەرىشتە بېشىنى يوتقانغا چۈمكىگەچ چىرقىرىدى. روزىتوختى ئۆز قولى بىلەن تاقىغان ئىشىكنىڭ قاچانلاردا ئېچىلىپ كەتكىنىنى پەرەز قىلغۇچە گېپىلىغا تىرەلگەن قىڭغىراقنىڭ ئۆتكۈر بىسىدىن قايىتقان سوغۇق نۇر جېنىنى ئېلىپ جاڭگالغا تاشلىدى ! قۇلىقىغا بوم، زىلۇا ئاۋازلار غۇۋۇا ئاڭلاندى:

ــ تاپقان ئاشناڭ مۇشۇ خوتەنلىك تاشچىمىدى، قانجۇق؟!

ــ مەن تاپمىدىم. ئۆزى ياتقىغا زورلاپ ئەكىرىپ ...

3

جالالىدىن قارىي ياش توقىلىغا ئېلىپ بەرگەن قەۋەتلىك

بىنادىكى ئۆيىگە ئوتتۇز قارىينى يىغدى. خوتەن بويىچە تاللاپ يىغىلغان بۇ قارىيلار ئۈچ كىچە ـ كۈندۈز دۇئا ـ تىلاۋەتتە بولدى. دۇئالاردا جالالىدىن قارىينىڭ نامى شىپى كەلتۈرۈلدى. قارىيغا سايە تاشلاپ كىيلىۋاتقان كۆرۈنمەس قازا، شەپسىز بالا ـ ئاپەتلەرنىڭ دەپنى بولۇشى ھەق ئىگىسىدىن يىلىنىپ تۇرۇپ ئىلتىجا قىلىندى.

جەم بولغان قارىيلارغا «ئىيتماقتا كۆرۈنمەس، دېمەككە شەپسىز» بولغىنى بىلەن يوپۇرۇلۇپ كىيلىۋاتقانلىرىنىڭ قانداق بالا ـ ئاپەت ئىكەنلىكى جالالىدىن قارىيغا ئېنىق ئىدى. بولۇپمۇ رەھمەتلىك دىلكىشى ئىمىن سىۋەتتىنىڭ ئۈچىيىنىڭ ۋەلى تازىنىڭ ھويلىسىغىچە سوزۇلۇشى، بىچارىنىڭ جەسىتىنىڭ نەچچە كۈنگىچە گۆر كۆرمەسلىكى جالالىدىن قارىينىڭ ئىلگىرىكى قاپ يۇرىكىنى خالتا قىلىۋەتتى. قىلىۋەتكەندىمۇ ھەممە يېرى ئۆتمىتۆشۈك سۇزمە خالتىسىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ئەمدى بۇ خالتىغا ياماق توشۇمايدىغاندەك قىلاتتى. بىر تۆشۈكىنى ئەتسە، يەنە بىر يېنى؛ بۇ يېقىنى يامىسا، ئۇ بىقىنى سۆكۈلۈپلا تۇراتتى. بۇ تۆشۈكلەردىن جالالىدىن قارىينىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرى كۆرۈنەي، پاش بولاي، دەپلا تۇراتتى.

كۆرۈنۈپ قالاي، چۈۋۈلاي دېگەن گۇناھلار ئارىسىدا خوتەندىكىسىمۇ، ئۇرۇمچىدىكىسىمۇ، ھەتتا شاڭخەي، سۇجۇۋلاردىكىسىمۇ بار ئىدى. بەلكىم، ھەممىسى يوقتۇر، «ئىشتانغا چىققىنى كۆڭۈلگە تايىن» دېگەندەك، قارىيغا شۇنداق تۇيۇلۇۋاتقاندۇ. بەلكىم، ئىدارە باشلىقى دېگەن ئاچ كۆزنىڭ جالالىدىن قارىيغا بولغان مۇئامىلىسى بىراقلا سوغۇقلىشىپ، تېلېفون ئۇرسىلا ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۇرگىنى قارىينى مۇشۇنداق تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويغاندۇ.

قازغۇ، تۇرتكۈلىرىنىڭ ھەممىسى ئىشتىن توختىتىلغان كۈنلەردە قۇلىقىغا يەتكىنىدىن مەلۇم بولۇشچە، ئۆزىنىڭ ئەشەددىي دۇشمىنىگە ئايلانغان مۇھەممەتجان دېگەن تۆكباشنىڭ

ئوشۇقى كۈندىن ـ كۈنگە ئوك چۈشۈپ، ئىداردە شۇنىڭ دېگىنى دېگەن بولۇۋېتىپتۇ. ئۆزىگە كۈنلۈك بولۇپ بېرىۋاتقان قېرى تۇلكە گەرچە مەنسەپ كۈلاھىدىن ئايرىلمىغان بولسىمۇ بېشىنى ئىچىگە كىرىپدەك تىقىۋاپتۇ. خېلى يىللاردىن بېرى كېرىلىپ ئولتۇرۇپ، راھىتىنى يەتكۈچە سۈرگەن ئەمەل كۈرسىسى پات ئارىدا مۇھەممەتجانغا بوشىتىلغۇدەك.

شۇنىڭدىمۇ ھېچقىسى يوق. مۇھەممەتجان دېگەنلىرىمۇ قارىي كۆرگەن. ئۇنىڭمۇ نان يەيدىغان ئېغىزى، پۇل سالىدىغان قاپچۇقى بار ئىكەن. شۇ ئىككىسى نەرسىسىلا بولىدىكەن، ئۇنداق باشلىق دېگەننى قولغا كەلتۈرۈش جالالىدىن قارىي ئۇچۇن ئويۇنلىق ئورنىدىكى ئىش.

جالالىدىن قارىي مۇشۇ كۈنلەردە نېمىشقىدۇر ئۆزىگە ئۇۋال بولۇۋاتقاندەك، زامان ئۆزىدىن ھەممەت يۈزىنى تەتۈر قىلىۋالغاندەكلا ھېس قىلاتتى. چۈنكى، ئۇ ئۆمرىدە قىلغان، قىلىۋاتقان، قىلماقچى بولغان بىرەر ئىشىنىمۇ خاتاغا چىقارمايتتى، ھەممىنى يوللۇق دەپ قارايتتى. يېقىندىن بېرى ئۆزىگە تۇتىشاي دەۋاتقان ئوتنىمۇ ئۆزىنى كۆرەلمەيدىغان، ئۆزىگە ھەسەت قىلىدىغان نائەھلىيلەرنىڭ قىلىقلىرى، دەپ ھېسابلايتتى. شۇڭا، بۇ ئوتنى ھەر ئامال بىلەن ئۆچۈرگۈسى كېلەتتى. قىلىنىۋاتقان دۇئا ـ تىلاۋەتلىرىمۇ شۇنىڭ قۇرىدىن ئىدى.

ئىمىن سېۋەت قازا قىلغاندىن كېيىن جالالىدىن قارىي ھەپتە، ئايلاپ تالا ـ تۇزگە چىقالمىدى. بۇرادىرىنىڭ مېيىت نامىزىغىمۇ قاتنىشالمىدى. گېلىدىن لوقما، بۇغدىيىكىدىن نەم دىدارى ئۆتمىدى. بىر يىلنىڭ ئالدىدا ئېلىۋالغان مۇشۇ توقال چوكانىنىڭ ئۆيىدە لاغ ـ لاغ تىترەپ ياتتى. توختىماي قىزىدى. تىنىم تاپماي جۆيلۈدى. پۇت ـ قولىدا جان قالمىدى. گويا ئۆزىنىڭ روھىمۇ ئاشۇ جەسىتى سېسىشقا باشلىغاندىلا يەرلىككە قويۇلغان بۇرادىرىنىڭ روھى بىلەن بىللە ئۇچۇپ كەتكەندەك،

مۇشۇ كۈن، مۇشۇ تۈنده كىمدۇر بىرى ئۆزىنىڭ قورسىقىدىنمۇ سىيرىتمىلىق سومكىسىنىڭ ئېغىزىدەك كامار ئېچىپ قويىدىغاندەك ۋەھىمىلىك تۈيغۇ جېنىنى ئېلىپ جائىگالدا قويدى.

قارىي ئويلىدى: بۈنداق تەگسىز ۋەھىمە، بۈنداق چېكى يوق ئەندىشە ئىچىدە ياشىماقتىن ئىمىن ئاخۇندەك ئۇ دۇنياغا كەتكەنمۇ مىڭ ئەۋزەل ئىكەن. مىنۇتلۇق ئازابتىن كېيىن پانىي دۇنيانىڭ كۈلپىتىدىن خالاس تاپىدىغان ئىش ئىكەن. مۇقەددەس كىتابلاردا باقىي ئالەمنىڭ بىر كۈنلۈك ئازابى ئالدىدا پانىي ئالەمنىڭ مىڭ يىللىق قىينىقى قۇياش ئالدىغا يورۇتۇپ قويۇلغان پىلىكچىلىكمۇ يوق، دەپ پۈتۈلگىنى بىلەن، بۇ ئالەمنىڭ دەردىنمۇ ئۆزىدەك تارتىپ باققانلار بىلىدۇ. مۇمكىن بولسا ئىدى، ئىمىن ئاخۇن رەھمەتلىكنىڭ روھى بىلەن بىرەر مەرتەم مۇئىدىشالىغان بولسا، ئۇ بۇرادىرى نېمىلەرنى دەر ئىدىكىن؟ ...

توقال چوكان ياتاق ئۆينىڭ ئىشىكىنى چەكتى. جالالىدىن قارىيدىن ئىجازەت بولمىدى. چوكان كىرىۋەردى.

— قارىملار ئۆزلىرىنى ئاخىرقى دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ بەرگەن بولسا دېيىشىدۇ.

— مەن چىقالمايمەن. سەن دەپ قوي، كۆڭلۈمدىكى غەشلىكنىڭ، كەينىمدىكى پىتنە - پاسات، ئۆسەك سۆزلەرنىڭ يوقلىشى ئۈچۈن ئىچىدىن چىقىرىپ دۇئا قىلىپ قويسۇن.

— ئوبدان.

— توختا، يەنە بىر گەپ، چامادانىدىكى پۇلدىن ئېلىپ ھەربىرىگە بەش يۈز كويدىن تارقىتىپ بەر.

جالالىدىن قارىي بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە شۇنچىلىك ئۇزاق ياتتىكى، قات - قات مەخمەل كۆرپىنىڭ ئۆزى ئۆرۈلمەي، چۆرۈلمەي ياتقان جايىنىڭ مېكىيان پىتلانغان كاتەككىلا ئوخشاپ قالغىنىنى ئىلغا قىلغىنىدا كېچىنىڭ يېرىملاپ قالغىنىنى خىرە سەزدى. شۇ كەمگىچە يېنىغا كىرمىگەن توقلىنى بوغۇق ئاۋازى

بىلەن چاقىردى. ئۆزىگىمۇ تۇزۇك ئاڭلانمىغان ئاۋازنىڭ سىرتقى خانىگە يەتمىگىنىنى سەزدى. كۇچەپرەك توۋلاشقا ئۇرۇنۇۋىدى، ماغدۇرى يەتمىدى.

جالالىدىن قارىيىنى چەكسىز غەربىلىق باستى. ئەمەلىيەتتە قەلب ئاسمىنىدا قارا بۇلۇتتەك تۇرۇلۇپ كەلگەن بۇ تۇمانىنى غەربىلىق دېگىلى بولمايتتى. ئۇ ھەقىقىي مەنىدىكى غەزەپ ئىدى. لېكىن، بىچارە قارىينىڭ تېنىدە غەزىپىنى ئىپادە قىلغۇدەك ماغدۇر قالمىغاچقا، غەزەپ تۇيغۇسى غەربىلىقا ئوخشاپ قېلىۋاتاتتى.

جالالىدىن قارىي ئۆزىدىن ھەيران قالدى. بىر كەملەردەكى ھەركىمنى كەينىگە داجىتقۇدەك سۇر - ھەيۋە مۇجەسسەملەنگەن ئۇستىخىنى ئەمدى ئۆزىنىمۇ كۆتۇرەلمىگۇدەك ھالغا، كىمگە چەكچەيسە شۇنى سۇر باسىدىغان نۇرانە كۆزلىرى چاپاقتا ئورۇن بوشاتقىنى نېمىسى؟!

ياق، ئۇنداق بولمايدۇ. جالالىدىن قارىينىڭ جەسۇرانە روھى ھازىرمۇ ئۆزى بىلەن بىللە. ئۇ ھەرگىزمۇ ئىمىن سېۋەتنىڭ سۇزۇلغان ئۇچىيىگە ئەگىشىپ كېتىپ قالمىدى. مۇھەممەتجان ئەۋەتكەن ساقچىلارنىڭ ئۆزىنى بىرنەچچە قېتىم ئىزدىگىنى، ساقچىخانىغا چاقىرتقىنى، «ئىمىن سېۋەت تىقىپ قويغان قاشتاشنى ئىككىڭلار ئۇرۇمچىگە بىللە ئاپىرىپ، بىللە ساتقانمۇ؟»، «ۋەلىنىڭ ئۆيىدە تەشكىللىك قىمار ئويىنىغانمۇ؟» دەپ يېنىشلاپ سورىغىنى بىلەن، ئۇنداق كۆتمەك سوئاللارغا تەمتىرەپ قالمىغان جالالىدىن تېخى تۇغۇلمىدى.

«ساتقان ! لېكىن، مەن ئۇنىڭ ئۆز ئىنىسىدىن تىقىۋالغان قاشتاش ئىكەنلىكىنى ئەمدى سىلەرنىڭ ئېغىزىڭلاردىن ئاڭلاۋاتىمەن» دەپ گۆلەيدى. «مەن دېگەن خوتەنده خېلى ناممم بار قارىم. شۇ سۇپەت - ساقىلىم، شۇ ئىلىم - بىلىمىم بىلەن مىنى قىمار ئويىنىدى، دېسە كىم ئىشىنىدۇ ؟!» دەپ سوئالچىنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلىدى.

ئەگەر «ئالىمجانغا ساتقان كاۋاشنى كۆتۈرتۈپ ئۆيگە كىرگۈزگەن ئادەملىرىڭ قولغا چۈشتى، بىرىنى ئاۋۋال مېيىپ قىلدۇرۇپ، ئارقىدىن ئۆلتۈرگۈزۈۋېتىپسەن، قالغان ئىككىسىمۇ يۈرت مېھرىدە زار يىغلاپ ئاخىر زەھەرگە خۇمار بولۇپ قاپتۇ» دېيەلىگىنىدە، «چىن جىيې دېگەن غوجايىنىڭ ئون نەچچە قازغۇ، تۈرتكۇ، ئۇسقۇسنى سەن ئادەم ئەكەلدۇرۇپ بۇزدۇرۇپسەن !» دېيەلىسە، «ئىچكىرى ئۆلكىلەردە نۇرغۇن قۇلاق كەستىلەرنى تەشكىللەپ يانچۇقچىلىق، زەھەر ئەتكەسچىلىكى بىلەن شۇغۇللاندۇرۇپسەن !» دېيەلىسە، «ساتقان شۇنچە قاشتاشلىرىڭغا باج تۆلىمەپسەن» دېيەلىسە، ئاندىن بىرئاز بولسىمۇ كېكەچلەپ قالار. «بىر ئۆمۈر پاك ياشاپ، خەلقە پاسىبان بولغان پالۋان سۈپەت ئەمەلدارلىرىمىزنى ئىزىقتۇرۇپسەن !» دېسە، تېنى شۇ چاغدا ئازراق تىترەپ كېتەر.

ياق ! شۇ چاغدىمۇ ئاسانلىقچە تىترەك باسمىغان تەن جالالىدىن قارىيغا تۇغۇلۇشىدىلا نېسىپ بولمىغان. كېكەچ زۇۋان ئۇنىڭ ئۈچۈن تەرك ئېتىلگەن. تىترەك بېسىشنىڭ ئورنىغا «پاكىتىڭ بولسا چىقىرىش !» دەپ ۋارقىرايدىغان ئىغىز، مەن - مەن دېگەن ئادەمگە پۈرۈشتۈرەلەيدىغان چىراي، ئۇستەل مۇشتلاپ، ئىشخانىنى بېشىغا كىيەلەيدىغان بەھەيۋەت مىجەز بەخش ئېتىلگەن !

ئاخىرقى ماغدۇرىنى مۇسەللەس خۇمارى ئەسكەن كاللىسىغا جەملىگەن جالالىدىن قارىيىنىڭ سەزگۈسىنى شۇ خىياللار يوقلاپ كەلدى. لېكىن، شۇ خىياللارمۇ ناھايىتى خىرە ئىدى. قارىي بۇ خىرەلىككە تەن بەرمىدى، ئېنىقراقى تەن بەرگۈسى كەلمىدى. «يېتىپ قالغۇچە، ئېتىپ قال» دېگەن ھېكمەت يادىغا يەتكەندە تىرەجەپ ئورنىدىن تۇردى. كۆيۈشكەن پۈت - قوللىرىدىن غىرىس چىقىپ كەتتى. بېشى قېيىپ سەنتۈرۈلدى. تامنى سىلاشتۇرۇپ توقىلىنىڭ خانىسىگە يېتىۋالدى.

خانە قۇرۇق تۇراتتى. يوتقان - كۆرپىلەر قالايمىقان چېچىلىپ

ياتاتتى. ئۇ خوتۇننىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىمۇ، پات ـ پات سىلاپ ئويناپدىغان زىبۇ ـ زىننەت قۇتىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. جالالىدىن قارىيىنىڭ يۈرىكىنى ئەندىشىلىك خىياللار چۈلغىدى. شۇ ئەندىشە ئاتا قىلغان غەيرىتى بىلەن شۇ تاپتىكى ھالىغا ماس كەلمەيدىغان چاققانلىق بىلەن پۇل قاچىلانغان چامادان بار ئۆيگە كىردى.

ـــ سېپىق جالاپ !

جالالىدىن قارىيىنىڭ چىشلىرى ئارىسىدىن شۇ سۆز قىسىلىپ چىقتى. مەخسۇس مۇشۇنداق چاغلاردىلا ئىشلىتىدىغان تېلېفون كارتىسىنى ئالدىراپ ئالماشتۇرۇپ، كىمگىدۇر تېلېفون ئۇردى:

ـــ ۋەي .... ھەئە مەن. ئىش بولمىسا بۇ كارتىدا تېلېفون بېرەمتىم؟ بىنا ئۆيدىكى پەيشەنبىلىك سېپىق خوتۇن بىر چامادان پۇلنى ئېلىپ قېچىپ كەتتى. ئىككى بالا ئورۇنلاشتۇر ! تۇتقان يېرىدە زۇۋاننى ئۆچۈرۈپ، چامادانىنى قايتۇرۇپ كەلسۇن !

جالالىدىن قارىي تېلېفونىنى ئۆچۈردى. تىنىقى ئۆزگە جەڭ ئېلان قىلغاندەك ئۇلغايدى. ئۆينىڭ تۆت تېمىغا قارىۋېتىپ ۋارقىرىدى:

ـــ قېچىش، ھەممىڭ يوقىلىش ! ھۇ ئۆيگە ئوغرى كىرگەندە سىيگىلى كەتكەن ئىتلار ! ھۇ تۇز يەپ، تۇزلۇقنى چاقىدىغان مەدىكارلار !

بەزىدە غەزەپمۇ ئادەمنى روھلاندۇرۇۋېتىدۇ. جالالىدىن قارىي تېتىك قەدەملىرى بىلەن ئۆيدىن چىقتى. ئىشىكنى شاراقلىتىپ تاقىدى. ئۆزىنى تاشلاپ كەتكەن ۋاپاسىزلارنى ھازىرلا چاينىۋېتىپ، پۈركۈۋېتىدىغان ئەلپازدا پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چۈشتى. ئىككى پەشتاقنى بىر تاقلاپ ئالدىراپ چۈشكىنى بىلەن، مەيدانچاقتا توپا بېسىپ كەتكەن ماشىنىسىغا چىققىنىدا ئولتۇرۇپ قالدى. ئولتۇرۇپ قېلىشى ماغدۇرسىزلىقىدىن ئەمەس، شۇ تاپتا نەگە بېرىپ، نېمە قىلىش كېرەكلىكى ھەققىدە كاللىسىدا بىر پىلاننىڭ يوقلۇقىدىن ئىدى.

جالالىدىن قارىي ماشىنا ئىچىدە پۈشۈلداپ خېلى ئۇزاق

ئولتۇرۇپ قالدى. بىچارىنى غەربىلىق باستى. بىرەر سىرداش تېپىپ قانغۇچە مۇڭداشقۇسى كەلدى.

كىمنى تاپسا بولار؟

تۇنبويى قويىندا نازلىق ئەركىلەپ، يېقىشلىق خۇلقى بىلەن كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ كېلىۋاتقان ۋاپاسىز بوغماق قېچىپتۇ. قاچقاندىمۇ يۈرىكىنى قاپتەك قىلىپ، ئۆزىنىڭ بىر چامادان پۇلىنى كۆتۈرۈپلا تىكىۋېتىپتۇ. قارىغاندا، بۇنىڭغا خېلى بۇرۇنلا تەييارلىق قىلىپ قويغاندەك قىلىدۇ. شۇ تاپتا ئۇ ۋاپاسىز قانجۇق ئۆزىنىڭ باغلام - باغلام پۇللىرىنى قايسى بۇقا گەدەن ئاشىنىسىنىڭ كارىۋىتىغا يېيىپ، ئۆز كۆڭلىنى، ئۆز ساداقىتىنى ئىزھار قىلىۋاتقاندۇ؟!

جالالىدىن قارىينىڭ چىشلىرى بىر - بىرىنى يەۋەتكۈدەك دەرىجىدە غۇچۇرلاپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا باشقىلارمۇ كەلدى. ئۇلارنىڭ كۆپرەكى نەچچە يىلدىن بېرى ئۆزى بىر قوللۇق تەربىيەلىگەن، ئۆزى ئىشەنگەن بالىلار ئىدى. ئۇ گۈيلارمۇ ۋاپاسىزلىقتا بوغماق جالاپتىن قېلىشمايدىكەن. يىللاردىن بېرى «گاھ !» دەپلا قويسا، ئۆزى كۆرسەتكەن نىشانغا قاراپ ئېتىلىدىغان تۆمۈر تىرناق قۇشلىرىمۇ قېچىپتۇ. ئۆزلىرىنى «جالالىدىن قارىينىڭ بۇركۈتلىرى» دەيىشىپ، ئاشقان - تاشقان دان - ئوزۇققا كۆنگەن سار چۈجىلىرىمۇ شۇ تاپتا قايسىبىر قاۋاقخانا، قوناقخانىلاردا يۇندى يالاپ يۈرگەندۇ؟!

تۇرۇپلا جالالىدىن قارىينىڭ غەزىپى تېشىپ، تومۇر - تومۇرلىرىدىكى قانلىرى ئۆركەش ياسىدى. چىشلىرى قايتىدىن كىرىشتى. تۇيۇقسىز كۆز ئالدىدا مۇشۇنداق چاغلىرىدا ئۇدۇللا ئىزدەپ باردىغان ئىمىن بۇرادىرى زاھىر بولدى. ئىمىن سېۋەت قان تەپچىرەۋاتقان قولىنى بىلەر - بىلىنمەس پۇلاڭلىتىپ، جالالىدىن قارىينى چاقىردى. قارىغاندا، ئىمىن ئاخۇن باقىي ئالەمدە تۇرۇپمۇ مۇنۇ دىلكەشكە ئىچ ئاغرىتىپ، دەردىگە

دەرمان، رەنجىگە شىپا بولغۇسى كەلگەن ئوخشايدۇ.

كۆزلىرى ئەنە شۇ سىيماغا باغلانغان جالالىدىن قارىي ماشىنىسىنى گۈرۈلدىتىپ ئوت ئالدۇردى - دە، ئات بازىرى تامان چاپتۇردى. چاپتۇردى - يۇ، يول ياقىسىغا تارتىلغان شوخىلىق سىمنى كۆرۈپ، ماشىنىنى توختاتتى. ئورمان، گۈل - گىياھلارنى قوغداش مەقسىتىدە تارتىلغان ئۇ سىملار جالالىدىن قارىينىڭ قان تولغان كۆزلىرىگە گويا ئىمىن سېۋەتنىڭ سوزۇلغان ئۈچىيىدەك كۆرۈندى. سوزۇلغان ئۈچەيلەر ئارىسىدا تۈرقى تولىمۇ قورقۇنچلۇق باربجان، چىرايى بارغانچە سۈزۈلۈپ قېلىۋاتقان ۋەلى تازمۇ باردەك قىلاتتى.

ئەمدى جالالىدىن قارىينىڭ كۆز ئالدىغا مۇھەممەتجان كەلدى. ئالىمجان، ئابدۇرېشىت، روزىتوختىلارمۇ كەلدى. چىن جېيىمۇ كەلدى. مۇھەممەتجاننىڭ قولىدا بەتلەنگەن تاپانچا، ئالىمجاننىڭكىدە بىر باغلام ئارقان تۇراتتى. ئارقا تەرەپتىن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئابدۇرېشىت بىلەن روزىتوختى: «ماڭا قويۇپ بېرىڭلار، مەن باغلاي بۇ ئېشەك تېپىۋەتكەن قارىمىنى!» دەپ ۋارقىرايتتى. سوغۇق كۈلۈپ تۇرغان چىن جېيې: «ئۇيغۇر دېگەنمۇ سەندەك بولامدۇ؟» دەپ سوراقلايتتى.

جالالىدىن قارىي چۆچۈدى. قورقۇنچ ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىگە ئەمدى شاڭخەينىڭ ئادەملەر مىغىلداپ يۈرگەن كوچىسى، شۇ مىڭ - مىڭ ئادەملەر توپى ئارىسىدا قېقىلىپ، سوقۇلۇپ يۈرگەن بىر تىلەمچى گاچا كەلدى. ئۇ تىلسىز دۈشمەن جالالىدىن قارىيغا قاراپ نىمىلەرنىدۇر دېيىشكە ئۇرۇناتتى. مۇھەممەتجانغا قاراپ ئۇنسىز ياش تۆكەتتى. كۆز ياشلىرىنى سۈرتكەچ مۇھەممەتجانغا جالالىدىن قارىينى ئىشارەتلەيتتى.

جالالىدىن قارىينىڭ كۆزلىرىگە بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ دېگۈدەك سىغدىلىشىۋاتقانلار كۆپەيدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنى قارىي تونۇيالمىدى. تونۇغاندەك قىلاتتى - يۇ، ئېسىگە

ئالالمايتتى. قارىغاندا، ئۇلار ئاي ـ يىللاپ تاپقان قاشتاشلىرىنى جالالىدىن قارىيغا ئەرزان سېتىپ بەرگەن يالاڭ تۆش دېھقانلار بولسا كېرەك!

جالالىدىن قارى بېشىنى سىلكىدى. كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى. شۇنداق قىلىش ئارقىلىق كۆز ئالدىغا توپلىشۇالغانلارنى ھەيدىۋەتمەكچى بولغاندەك قىلاتتى. لېكىن، سىيمالار تارقىمىدى. تارقىمىغانلىقى ئۈستىگە بارغانچە ئاۋۇپ، بارغانچە قىستىلىشتى. شۇ چاغدا توپ ئالدىغا مۇھەممەتجان ئۆتتى. قولىدىكى تۆشۈكىدىن ئەجەل كۆرۈنۈپ تۇرغان ناگانىنى جالالىدىن قارىينىڭ نەق پېشانىسىغا تەگكۈزۈپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ــ ئەسكىلىكتە ئۇچىغا چىققان جالالىدىن، ئەمدى سېنىڭ پەيمانىڭ توشتى!

جالالىدىن قارى ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشتى. شوخلىق سىم يولىنى توسۇمىغان بولسا، ئۆزىنى نەلەردە كۆرەتتىكىن، تىكەنلىك سىمغا پۈتلىشىپ دۈملا چۈشتى.

ئۇ خېلىدىن كېيىن ئىنجىقلاپ ئۆرە بولدى ـ دە، ماشىنىسىغا يامىشىپ چىقتى. قويۇن يانچۇقىغا قولىنى تىقتى. بىر تۇتام پۇلنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، قان سىرغىۋاتقان بۇرنىنى سۈرتتى. قان يۇقى پۇلنى مىجىقلىدى. تاشلىۋەتمەكچى بولۇپ ... يەنە توختاپ قالدى.

«مەن پۇلنى نېمە ئۈچۈن تاپتىم؟ ــ جالالىدىن قارىينىڭ كاللىسىدا تۇرۇپلا شۇ ئوي پەيدا بولدى، ــ قانىغان بۇرنۇمنى سۈرتۈش ئۈچۈنمۇ؟ ياق، ھەرگىز ياق! پۇل دېگەننى تاشلىۋېتىش ئۈچۈن تاپىدىغان ئىش بولسا جاننى ئالىقانغا ئېلىپ، نى ـ نى خەتەرلەرگە تەۋەككۈل قىلىشنىڭ زۇرۇرىيىتى بارمۇ؟ تاشلىۋېتىش ئۈچۈن پۇل تاپىدىغان ئىش بولسا ...»

ئىلگىرى ئۇنىڭ ئويىغا بۇنداق خىيال زادىلا يېقىن

يولىمىغانىدى. جالالىدىن قارىي پەقەت قاشتاش تېپىشنىڭ، پۇل تېپىشنىڭ، پۇلىنى كۆپەيتىشنىڭلا كويىدا بولغان. مۇشۇ كۈنگە مىڭ بالالىقتا ئۇلاشتى. گەرچە «خوتەن بويىچە بىرىنچى باي بولۇش» شېرىن چۈشى ئەمەلگە ئاشمىغان بولسىمۇ، بايلىق جەھەتتە بارماق سانلىپ بىر يەرگە كەلگەندە جالالىدىن قارىنىڭمۇ ئىسمى ئاتىلىدىغان ھالغا يەتتى. لېكىن، تاپقان شۇ قاشتاشلىرى بىچارىگە قۇت بەخش ئەتتىمۇ؟ تاپقان شۇنچە پۇللىرى قارىينى بەختلىك قىلالىدىمۇ؟! چىرايىغا كۈلكە، ۋۇجۇدىغا كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلالىدىمۇ؟ ئەتراپىنى ئايلىنىپ كېتەلمەيدىغان يالاقچىلىرى ئۆزىگە قورقۇپ ئەمەس، چىن كۆڭلىدىن ھۆرمەت قىلدىمۇ؟!

«ياق! ــ ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەردى جالالىدىن قارىي، ــ مەن ... مەن پۇل تاپتىم ـ يۇ، خۇشاللىق تاپالمىدىم. قاشتاشقا ئېرىشتىم ـ يۇ، بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشەلمىدىم. ئەتىگىنىگە تاپسا، چۈشلۈكى يوق نى ـ نى نامرات كىشىلەر غەم ـ غۇسسىدىن خالي ھالدا شېرىن ئۇيقۇدا ئەللەيلىنىۋاتقان مۇشۇ دەقىقىدە مەن ئۆز پۇلۇم بىلەن ئۆز بۇرنۇمدىكى قانىنى ئېرىغدايمەن دەپ يۇرۇپتىمەن. پۇل تېپىپ ئات ـ قېچىر ئاپتىمەن. نە ـ نەلەردىن بومبۇر ئىتلارنى سېتىۋېلىپ كەپتىمەن. سوقۇشقاق خوراز، جاۋىلداق قۇشقاچلار بىلەن ھويلامنى توشتۇرۇپتىمەن. ئىت تالاشتۇرۇپ، خوراز سوقۇشتۇرۇپ كۆڭلۈمنى ئاچماق بوپتىمەن. نەدىكىنى؟ تالاشقۇر ئىتنىڭ ئىگىسى دېگەنمۇ شۇ ئىتنىڭ مىجەزىنى تارتىپ قالمىدىكەن. نۇرغۇن جەڭگى ـ جېدەلدىن كېيىن ئىتلارنىمۇ، خورازلارنىمۇ، قۇشقاچلارنىمۇ يوق قىپتىمەن. راست، پۇل تېپىپ نېمە ئەڭ قىممەت بولسا شۇنى سېتىۋاپتىمەن. كىيىم ـ كېچەك، گۆش، سەي ـ كۆكتات، قوغۇن ـ تاۋۇزلارنىڭ سودىسىنى باھا تالاشمايلا پۈتكۈزۈپتىمەن. ئۇنىڭدىن باشقىسى قولۇمدىن

كەلمەپتۇ. مەن پۇل تېپىپ پەقەتلا خوتەندە مال باھاسىنىڭ باشقا يۇرتتىكىدىن تېز ئۆرلىشىگە ھەسسە قوشۇپتىمەن ... مۇشۇ قىلغانلىرىم بىر پاي ئوققا تېگىشلىسە ...»

جالالىدىن قارىنىڭ خىيالى شۇ يەرگە يەتكەندە يېقىنلا يەردىكى مەسچىت قۇببىسىدىن سۈزۈك ئەزان ئاۋازى كەلدى. ئەزان ئاۋازى ئۇزاقتىن بېرى مەسچىتكە ئاياغ باسمىغان جالالىدىن قارىنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى. ئۆزى تەرەپكە چاقىرغاندەك بولدى. ئۆز كۆڭلىدىكى غەم - ئەندىشىنى، كۆزىگە كىرىشۈپلىپ ئارام بەرمەيۋاتقان مۇھەممەتجانلارنى ئەنە شۇ جاي قاياققىدۇر سۈپۈرۈپ تاشلايدىغاندەك سۈس بىر ئۈمىد جالالىدىن قارىنى ماشىنىغا ئاچقۇچ سالدۇردى. تەگسىز ئوي - خىياللار بېشى قاپاقتەك ئېسىلغان، يۈرىكى غەم - ئەندىشىدىن چوڭقۇر ئىزتىراپقا يەم بولۇۋاتقان قارىي ماشىنىسىنى ئاستا ھەيدەپ، تاناي يولى تەرەپنى نىشانلاپ ماڭدى.

بۇ يەردە ھەممە نەرسە تەخ ئىدى، ھەتتا ناشتىلىقمۇ بار ئىدى، كىملەردۇر يول بويىدىكى سۆگەت شاخلىرىغا ئېسىپ قويغان چىرايلىق قەپەسلەردە قۇشلار توختىماي نەغمە - ناۋا قىلاتتى. لېكىن، جالالىدىن قارىنىڭ ناشتىغا رايى، نەغمىگە تاۋى تارتمىدى. ئۇدۇللا «بەيتۇللا» مەسچىتىگە قەدەم قويدى. ئۆزىنى تىنىمسىز ئازابلاۋاتقان ۋەھىمىلىك ئوي - خىياللارنى كاللىسىدىن پاك - پاكىز يۇيۇۋەتمەكچى بولغاندەك ئىستىنجاخانىغا يول ئالدى. كامىل تاھارەت ئېلىپ، ئاللىقاچان پەرز نامازغا تۇتۇنغان جامائەتنىڭ سېپىگە قوشۇلدى.

ئەپسۇس، جالالىدىن قارىي دىققىتىنى يىغالمىدى. تولىمۇ مۇڭلۇق ئاۋازدا قىرائەت قىلىنغان سۈرە ئۇنىڭ قۇلىقىغا گويا تەكلىماكاننىڭ ئىچكىرىسىدىن ئۇچۇپ كېلىۋاتقاندەك بەكمۇ خىرە ئاڭلاندى. يان - بەللىرىدىكى نامازخانلار قاتارى رۇكۇ، سەجدىگە بېرىۋاتقىنى بىلەن، دىققىتى نامازدىن يىراق، كۆڭلى

چەكسىز كەتكەن بىر بوشلۇقتا سەيلە قىلاتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ دىل قەسرىگە ئىككى جاھاننىڭ ئىگىسى ئەمەس، بەلكى ھېلىقى «سېپسىق» ۋە ئۇ ئېلىپ قاچقان كۆك رەڭلىك چامادان ھۆكۈمران ئىدى!

بامدات نامىزى ئاخىرلاشتى. ئىمامنىڭ مۇڭلۇق قىرائىتىدىن كېيىن جامائەت دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى. دۇئا ئاربىلىقىدا كىملەردۇر ئېسەدەپ يىغلىدى. كىملەردۇر ئۇلۇغ - كىچىك تىندى. يۇرەكنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا تىنىپ ماگمىغا ئايلانغان قايغۇ - ھەسرەتنى قوزغايدىغان تولىمۇ مىسكىن بىر كۈي جالالىدىن قارىينىڭ قەلب تارىنى چەكتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چىمچىقلىدى، لەۋلىرى ھەربكەتكە كەلدى. قولىنى قايتىدىن جۇپلەپ، كۆڭلىدىن يىراق بولسىمۇ، ئېغىزىغا يېقىن ھەقتائاللانىڭ نامىنى شىپى كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى بالا - قازادىن ساقلاشنى، ياخشىلىق ئاتا قىلىشىنى ئىلتىجا قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، جامائەتنىڭ دۇئا - تىلاۋىتى ئاخىرلاشتى. ئىمام ئورنىدىن تۇردى. جامائەتمۇ ئورنىدىن تۇردى.

جالالىدىن قارىي ئاخىرقى سەپتە ئىدى. ئالدىدىكىلەر تۇرۇپ كەتكەنىكەن، جالالىدىن قارىيمۇ ئەلۋەتتە تۇرۇپ كەتمىسە بولمايتتى. لېكىن، قارىينىڭ ئىلتىجالىرى ئەمدى بوغۇزىنى ئېچىشتۇرۇپ ئۆتۈپ، لەۋلىرىگە سۇۋۇنداي دېگەندە ...

جالالىدىن قارىيمۇ ئۇرنىدىن تۇردى. خېلىدىن بېرى يۈز كۆرۈشمىگەن جامائەتتىن ھېيىقىپ، بىر چەتكە ئۆتتى. ئۇلارغا قارايدىغانغا يۈزى يوقتەك بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇۋالدى.

مەسچىت ھويلىسىغا چىققاندىن كېيىن جامائەت ئىمامغا يول بوشىتىپ قول باغلاپ تۇرۇشتى. جالالىدىن قارىي تېخى ئىچكىرى مەسچىتتىن چىقمىغاندى. ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاشقا تەمشىلىۋاتقان پەيتتە مەسچىت ھويلىسىدىن تۇيۇقسىز بىر توپ ئايالنىڭ يىغا - زارلىق ئۆتۈنۈشى ئاڭلاندى. ئۇلار ئارىسىدىكى زۇۋاندار بىرنەچچە

ئايالنىڭ قەھرلىك ئۈنى جالالىدىن قارىينىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتىۋەتتى:

ــ ئەي، مۆھتەرەم قارىي ھاجىم! ئەي ئەھلى ئىلمى مۆسۈلمان ئەركەكلەر! بىز خوتەندىكى تاشچى بايلارنىڭ ھالال، مۆمىن خوتۇن، قىزلىرى. بىز سىلەرنىڭ ئاچا ـ سىڭىللىرىڭلار! بىزنىڭ ئاشۇ قاشتاشچى ئەرلىرىمىز، تاش سېتىپ بېيىغان دادىلىرىمىز بىر نانغا زار، بىر پۇلغا قەرزدار چاغلىرىدا چېچىمىزنى سۈپۈرگە، قولىمىزنى كۆسەي قىلىپ، ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ كەلگەنىدۇق! ئۇلار شۇ چاغلاردا بىزگە بەكمۇ مېھرىبان ئىدى، ئاشۇ ئىللىق باغرى بىز ئۈچۈن دائىم ئوچۇق تۇراتتى. ھالا بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئاللا ئەرلىرىمىزگە، دادىلىرىمىزغا يورۇقلۇق دەرياسىدىن رىزىق ئاتا قىلدى، ئۇلار قاشتاش سېتىپ، پۇل تاپتى. پۇل بىلەن تەڭ ئىناۋەت تاپتى. پۇل ـ ئىناۋەتلىرىگە قوشۇپ بىر ـ ئىككىدىن، ھەتتا ئۈچ ـ تۆتتىن خوتۇن تاپتى! گۈلدەك چاغلىرىمىز تۈزۈپ كەتكەن بىز قېرى خوتۇنلار ئەمدى ئەرلىرىمىزنىڭ كۆزىگە سىغمىدۇق. بالاغەت يېشىمىزغا تولغان گۈلگۈن چاغلىرىمىزدا نىكاھىمىزنىڭ ئۈستىدە تۈرۈپ بېرىدىغان دادىمىزدىن ئايرىلدۇق. بىز بىچارىلەرنى ئەمدى كىمسەل چاقتى! نۇرغۇن بالىلىرىمىز، قېرىنداشلىرىمىز يېتىم، سەرسان بولدى! ئاھ خۇدا!...

ئەلەملىك يىغا ـ زار شۇ يەرگە يەتكەندە جالالىدىن قارىينىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تىترەك باستى. ھويلىدا يىغا ـ زار قىلىۋاتقانلارنىڭ ئارىسىدا ئۆزىنىڭ كىمسەل كۆرپىسىنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى بىلىش ئۈچۈن، دېرىزە تۈۋىگە كەلدى. سۈزۈك ئەينەككە بۇرىنىنى تىرەپ ھويلىغا بويۇن سوزدى. ئوخشاشلا ئاق ياغلىق، ئوخشاشلا قارا پەرىجە ئوراشقان بىر توپ قىز ـ ئايال ئىمام باشلىق جامائەتنىڭ ئالدىدا دۇم يېتىپ، توپا سۆيۈپ ناله قىلىۋاتاتتى. ھەممىسى يەرگە يۈز يېقىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن

ئۇلار ئارىسىدا ئۆز خوتۇنىنىڭ بار - يوقلۇقىغا جالالىدىن قارىي دەماللىققا ھۆكۈم قىلالمىدى. شۇ تاپتا ئاشۇ بىچارە مەزلۇملارنىڭ ئاھ - پىغانى توختىماستىن ئۇنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يېدى:

— ئەي، خوتەنلىك ئەركەكلىرى ! بىزگە قاراپ بېقىڭلار ! بىزنىڭ كۆزلىرىمىزدىن ياش ئورنىغا قان ئاقتى ! يۈرەك - باغرىمىز زەردابقا تولدى ! ئەرلىرىمىز ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلگەن شۇ كۈندىن باشلاپ ئوغۇللىرىمىز تەربىيەسىز، قىزلىرىمىز ھىماتسىز قالدى ! تەربىيەسىز ئوغۇللىرىمىز قىمار بىلەن خىروئىنغا، پاناھسىز قىزلىرىمىز پاھىشىخانىلارغا يەم بولۇپ كەتتى ! بۇ كۈلپەتكە سىلەر ئەرلەر چىدىغان بىلەن بىز مەزلۇملار چىدىمىدۇق ! ئاھ خۇدا، بۇنداق كېتىۋەرسە شەھىدانە خوتەنلىك كەلگۈسى نېمە بولۇپ كېتەر؟! ئەزىز ماكانىمىزنىڭ كېيىنكى ۋارىسلىرى قانداق كۈلپەت، قانداق ئېچىنىشلىق قىسمەتلەرگە دۇچار بولار؟! ئاھ خۇدا ! مەيدىسىدە تۆكى بار ئەركەك تۇرۇپ مۇشۇ مۇدھىش تەقدىردىن ۋىجدانىڭلار قاينىمىدىمۇ، ئەي ئادەم بالىلىرى؟! گۆش يۇرىكىڭلار ۋاژىلداپ ئېچىشمىدىمۇ، ھوي بۇ يۇرتنىڭ بېشى بىز دەپ مەيدەڭلارنى كېرىپ يۇرۇشكەن بۇرۇت ئىگىلىرى؟! بۇ مۇدھىشتىن بىز ئېرىپ تۈگىدۇق. بۇ خىل نومۇستىن بىز كۈل بولۇپ توزۇدۇق... ھۇ - ھۇ - ھۇ ... ئاھ، خۇدا ! ...ئاھ، خۇدا !...

بىچارە ئاياللارنىڭ ئاھۇزارى خوتەن ئاسمىنىدا لەرزان لەيلىشىپ يۇرگەن قويۇق توپا - چاڭ ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى. جامائەت ئارىسىدىن كىملەرنىڭدۇر خىتىلدىغان، كىملەرنىڭدۇر ئېسەدىگەن، كىملەرنىڭدۇر ياقا چىشلەپ پىچىرلىغان ئاۋازى كېلىشكە باشلىدى. دەل شۇ چاغدا ساقىلى ئۇچىتەك ئاقارغان، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان ئىمام ئىككى قولىنى كەڭ يېيىپ، يەر سۆيۈپ نىدا قىلىۋاتقان ئاياللارغا تولىمۇ ۋەزمىن بىر ئاھاڭدا شۇنداق دېدى :

ـــ ھەقتائاللا ئاسىي بەندىلەرگە تەۋپىق، قاراڭغۇ دىللارغا ھىدايەت نۇرى ئاتا قىلسۇن ! ئەمدى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشسىلا، ئى مەزلۇمەلەر !

ـــ ياق ! ـــ ئاياللار ئارىسىدىن قەھرلىك سادا ياڭرىدى، ـــ قاچانكى ئۆزلىرى ئاللانىڭ مۇشۇ مۇقەددەس ئۆيىدە جامائەت بىلەن دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ، ياراتقان ئىگىمىزدىن ئەرلىرىمىزگە يورۇقلىقاشتىن قاشتاش ئۇچرىماسلىقىنى، دادىلىرىمىزنى قاشتاشچىلىقنىڭ ناپاك يولدىن قايتۇرۇشىنى ئىلتىجا قىلسىلا، ئاندىن بىز ئورنىمىزدىن تۇرىمىز ! ھەرقايسىلىرى ئەر ! ئۇستىمىزدىن ئاتلاپ ئۆتۈشسىلە بىز رازى. ئاياغلىرىدا دەسسىلىپ ئۆلۈشكە بىز رازى ! ئەمما، بىز ئۇچۇن بايامقىدەك دۇئا بەرمەسلە ئورنىمىزدىن ھەرگىز تۇرمايمىز !

جامائەت تەۋرىدى. ئىمامنىڭ نۇرانە چىرايىنى تۇمان قاپلىدى. قارىغاندا، ئىمامنىڭ ۋۇجۇدىنى غەزەپ يالقۇنى كۆيدۇرۇۋاتقاندەك قىلاتتى. ئەپسۇس، بۇ غەزەپنى جالالىدىن قارىي ھېس قىلالمىدى. لېكىن، قۇلاق تۇۋىدە ئىلتىجالىق سادالار ياڭراشقا باشلىدى:

ـــ شاھ سۇپەت ئەرلىرىمىزگە ئىككىنچىلەپ قاشتاش نېسىپ قىلمىغايسەن، ئىلاھىم !...

ـــ پالۋان سۇپەت دادىلىرىمىز ئىلگىرىكى نامرات، جوندىاق ھالىتىگە قايتقاي، ئىلاھىم !

ـــ ئازغۇن ئەرلىرىمىزنى ناپاك يولدىن قايتۇرۇپ بەرگەيلا، ئىلاھىم !...

مەسچىت ھويلىسىنى بىر ئالغان ئىلتىجالىق سادالار، يىغا ـ زار ئاۋازى جالالىدىن قارىينىڭ قۇلىقىنى پاك قىلدى. سەزگۈ ئەزالىرى ھەركەتتىن توختىدى. كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، بېشى قايدى. نەقىشلىك تورۇس، سالاسۇنلۇق ئەينەك پەنجىرە پىرقىرىدى. ئويۇق ـ مېھرابمۇ، جايناماز ـ گىلەمىرمۇ

پىرقىرىدى.

جالالىدىن قارىي ئۆزىگە نەمە بولغىنىنى ھېس قىلغۇچە ئىمامنىڭ زىل ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئەمدى بولدى، مەزلۇملار ! بۇ دېگەن مەسچىت ! مەسچىت دېگەن ئاللاتائالانىڭ مۇقەددەس بەيتى ! شۇڭا، بۇ يەردە ئاللاغا سىغىنىپ، ياخشىلىق، تەۋپىق ـ ھىدايەت تىلەپ يىغلايدىغان گەپ ! كۆز ئالدىمىزدا روي بېرىۋاتقان ئۇ ناشايان ئىشلارغا ھەقتائالا شېرىك ئەمەس ! بۇ مۇقەددەس جايدا بەندىلەرنى قارغاپ، ياراتقان ئىگىمىز ئاتا قىلغان رىزىق ـ نېسىۋىنى رەت قىلىپ دۇئا قىلساق بولمايدۇ. قاشتاش دېگەن غايىب نېسىۋە، بۇ نېسىۋىنى ئىگىمىز كىمنى خالىسا شۇنىڭغا بېرىدۇ. شۇڭا، بىز ئاللانىڭ ئىرادىسىگە مۇخالىپ كېلىدىغان ئىشنى قىلماي، ئۇ كەرەمىلىك زاتتىن ئەرلىرىمىزگە ئىنساب ـ دىيانەت، قىز ـ ئاياللىرىمىزغا شەرم ـ ھايا تىلەيلى. ئەي ئاللانىڭ مۆمىن بەندىلىرى، ئەمدى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇڭلار !

جالالىدىن قارىي بېشىنى دېرىزىگە يېقىن ئەكەلدى. كۆزىنى ھويلىغا تىكتى. ئۇ كۆردىكى، ئاياللار تۇگمەندەك سىلكىنىپ، يامغۇردەك ياش تۆكۈپ، جامائەتنىڭ ئايىغىغا باش ئۇرۇپ يېتىۋەردى. ئىمام ئاخىر بۇ ھالغا چىدىماي ئېسەدەپ تۇرۇپ دېدى:

— ماقۇل، مەن دۇئا قىلاي. ئىلاھا ئامىن !

جامائەتمۇ ئىمامغا ئەگىشىپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى. خۇش ئاۋاز ئىمامنىڭ ھەربىر تىلىكىگە جامائەتنىڭ گويا بىر ئېغىزدىن چىققاندەك ئېيتىلغان «ئامىن !...» دېگەن ساداسى تەڭكەش بولۇپ، ۋۇجۇدلارنى لەرزىگە سالدى:

— ئەي ئۇلۇغ ئاللا، بەندىلىرىڭنى توغرا يولغا باشلىغىن، ئامىن !... ئاجىز قىز ـ ئاياللىرىمىزنى ئىنسابلىق ئەرلىرىمىزنىڭ قانات ـ پاناھىدا قىلغىن، ئامىن !... ئوغۇللىرىمىزغا ئىمان ـ

ئېتىقاد، ئىلىم - مەرىپەت، قىزلىرىمىزغا ياخشى خۇلق، شەرم - هايانى يار قىلغىن، ئامىن !... جىمى ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداشلىرىمىزغا ئىناق - ئىتتىپاقلىقنى يار قىلغىن، ئامىن !... زامانەڭنى كەڭ، هەر بەندەڭنى تەڭ، پېشانىمىزنى ئوڭ، تەختىمىزنى چوڭ قىلغىن، ئامىن !... ئاتا - ئانىلىرىمىزغا ئۇزۇن ئۆمۈر، بىزگە خاتىرجەملىك ئاتا قىلغىن، ئامىن !... هەربىر مۇسۇلمانغا ئىككى ئالەملىك بەخت، نۇسرەت - كامالەت يار قىلغىن، ئامىن !... ئازغۇن بەندىلىرىڭنى غەلەت كوي، يامان ئويدىن ياندۇرغىن، ئامىن !... مۆمىن بەندىلىرىڭنى جەننىتىڭدىن نېسى، شاپائىتىڭدىن قىسىي قويمىغىن، ئامىن !...

ئىمام ئېسەدىدى. جامائەت بۇقۇلدىدى. بۇ ئەزگۇ سادالارغا ئەرلەرنىڭمۇ، ئاياللارنىڭمۇ داد - پەريادى، يىغا - زارى ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. تىلەك - ئىلتىجالارنىڭ مۇجەسسىمىدە ئەۋجگە چىققان مىسكىن بىر كۈي جالالىدىن قارىينىڭ باغرىنى ئەزدى. ئۇ ئىچكىرى مەسچىتتىن چىقىپ، تەۋرىنىۋاتقان جامائەتنىڭ ئەڭ كەينىگە قوشۇلدى. بۇ چاغدا ئالدىنقى رەتتىكى ئەرلەر ئەمدىلەتىن ئۆرە بولۇشقان ئاياللارنىڭ پېشانىسىدىكى توپا - چاڭلارنى سۈرتۈشكە، ئۈستباشلىرىدىكى توپا توزۇندىلىرىنى قېقىشتۇرۇشىغا هەمدەم بولۇشۇۋاتاتتى. قىز - ئاياللار ئارىسىدىن جالالىدىن قارىي بىر سىيمانى تونۇپ قالدى. چىرايى ساماندەك سارغايغان ئۇ سىيما ئۇنىڭ چوڭ قىزى ئىدى !

جالالىدىن قارىينىڭ بوغۇزى ئېچىشتى، بۇرنىنىڭ ئۇچىمۇ ئېچىشتى. كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالدى. توغرىسى، كۆزلىرىنى ئەسلىدە پەرىشتە سىياق قىزىنىڭ بۇگۈنكى بەترەڭ چىرايىدىن ئېلىپ قاچتى. قىزى هېلىلا بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆزىگە قارايدىغاندەك، «بىز دېگەن ئەرلەر ئارىسىدا مېنىڭ نومۇسسىز داداممۇ بار !...» دەپ ۋارقىرايدىغاندەك بىر خىل قورقۇنچلۇق

تۇيغۇ ۋۇجۇدىنى سىلكىتىپ ئۆتتى. قانداقتۇر بىر خىل سۈيۇقلۇق كېكىردىكىنى قىچىشتۇردى. تاڭلىيى قۇرۇدى. تىلى تاڭلىيىغا چاپلىشىپ قالدى. گۇناھسىز كۆزلىرى چىمچىقلىدى. لەۋلىرى ئۇمچەيدى.

قىز ـ ئاياللار قاچان ئۆره بولدى، جامائەت قاچان هويلىدىن چىقىپ كەتتى، جالالىدىن قارىي تۇيمايلا قالدى. سەلگىنە ئېسىگە كېلىپ، نەملىشەي دەۋاتقان كۆزلىرىنى ئاچقىنىدا ئۆزىگە تەلمۇرۇپ تۇرغان قىزنىنى كۆرۇپ مەڭدەپلا قالدى.

ــ ئۆيگە كېتەيلى، دادا. بىز ... بىز سىزنى بەك سېغىنىدۇق. ئانام يولىڭىزغا قاراپ ... ــ دېدى قىز كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش تۆككىنىچە.

جالالىدىن قارىينىڭ مىسكىن كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش سىرغىپ چۈشۈپ مەڭزىده قېتىپ قالدى. قىز زۇۋاڭان سۈرمىدى. دادىسىنىڭ يېشىنىمۇ سۈرتمىدى. يېڭىدىن ئاستا تارتقۇچلاپ مەسچىت هويلىسىدىن ئېلىپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى. جالالىدىن قارىي ماڭالمىدى. شۇنداللا ئۇ ئېسىگە تولۇق كەلدى. ئېنىقراقى، ئۆز ۋۇجۇدىدا قەدەم يۆتكىگۈدەك ماجال، قىزغا قارىغۇدەك دەرمان قالمىغىنىنى سەزدى. پۇتلىرى شۇ سەۋەبتىن ئۆزىگە بويسۇنماي، لاغىلداپ تىترەۋاتاتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ قەدەم يۆتكەشكە تىرىشتى. قىزنىڭ ئۆزىنى يۆلەشتۇرۇۋاتقان ماغدۇرسىز قوللىرىدىن تاراۋاتقان تەڭداشسىز بىر كۈچ جالالىدىن قارىينىڭ ۋۇجۇدىغا ماغدۇر بەخش ئەتتى.

ــ ئاناڭ ... ئاناڭ ... ئۇنىڭ ئەهۋالى قانداقراق؟

جالالىدىن قارىينىڭ بۇغۇق ئاۋازدا ئېيتىلغان بۇ سوئالى جاۋابسىز قالدى. ياق، جاۋابسىز قالمىدى، ئۆز باغرىغا شۇڭغۇپ ياپراقتەك تىترەپ تۇرغان قىزنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن ئېتىلىپ چىققان هەسرەتلىك يىغىسى بىلەن جاۋابلاندى.

ــ يىغلىما، بالام. قېنى ئېيتە، ئاناڭ قانداقراق تۇردى؟

سىڭلىڭچۇ؟

ئەمدى جاۋاب جالالىدىن قارىينىڭ ئۆز باغرىدىن كەلدى:

ـــ ئانام بەك تارتىشتى. بۇگۈن ـ ئەتىلىكىلا قالدى .... سىڭلىم ئىچكىرىگە كىتىپتىكەن ... ھېچبىر خەۋىرى يوق ... ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى ... دادا ...

ئون بىرىنچى باب

سۆزۈلگەن ئۇپۇق

1

خوتەنده قاشتاش قىزغىنلىقى بارغانچە يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلدى. چوڭلار سۆزۈكرەك تاشنى كۆرسىلا «قاشتاشمىكىن؟...» دەپ قولىغا ئېلىپ يۈزىگە سۈرتىدىغان، ئايىغى چىققان بالىلارمۇ ئۇچرىغانلىكى تاشلارنى «كاشتاش» دەپ تېرىۋېلىپ، يۇگۇرگەن پېتى بېرىپ ئانىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتىدىغان هالەت شەكىللەندى.

قاشتاش قىزغىنلىقى خوتەن بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا خوتەن قاشتېشىغا بولغان ئىنتىلىش يېڭى پەللە ياراتتى. خوتەن قاشتېشىنىڭ داڭقى هەتتا دۆلەت هالقىدى. خوتەنگە مۇخبىرلار، تېلېۋىزور رىياسەتچىلىرى، تەتقىقاتچىلار كەلدى. چەت ئەللىكلەرمۇ كەلدى. ئۇلار قاشتاشنى كۆرۈپ، هەيران قالدى، چىرايى قاشتاشتەك پارلىدى، كۆزلىرى قاشتاش نۇرىدا چاقنىدى. مۇخبىرلار قاشتاش هەققىدە ئۆزلىرىنىڭ پاساهەتلىك ئىبارىلىرىنى قاشتاشتەك سۆزۈك قەغەز يۈزىگە ئۇنچە قىلىپ تۆكتى. فوتوگرافلار بىلەن تېلېكامېراچىلار ئاپپاراتلىرىنىڭ فوكۇسىنى قاشتاشقا توغرىلاشتى. شۇنداق ئىكەن، قاشتاشچىلارمۇ ئۇلارنىڭ دىققەت مەركىزىدىن ئورۇن ئېلىشتى.

— سىز قاشتاشچىلىققا قاچان كىرىشكەنىدىڭىز؟ سىز نەچچىنچى ئەۋلاد قاشتاشچى؟ سىز قاشتاش تىجارىتىدىن

قانچىلىك پۇل تاپتىڭىز؟ بېيىش تەجرىبىڭىزنى سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز؟ — دېدى مۇخبىر.

— سىزنىڭ يورۇڭقاش دەرياسىدىن قاشتاش سۈزۈۋاتقان كۆرۈنۈشىڭىزنى سۈرەتكە ئالايلى، تېلېۋىزوردا چىقىسىز. سىز قولىڭىزدىن چىقارغان قاشتاشلارنى كىمنىڭ نېمىلەرگە ئىشلىتىدىغىنىنى بىلەمسىز؟ — دېدى تېلېكامېراچى.

— قاشتاشنىڭ تەركىبى زادى نېمە؟ ئۇنىڭ باشقا تاش تۈرلىرىدىن تۈپكى پەرقى نەدە؟ قاشتاشنىڭ سۈپىتىنى نېمىگە ئاساسەن بېكىتىمىز؟ — دېدى تەتقىقاتچى.

— كېيىنكى ئەۋلادلارغا بىر پارچىمۇ قالدۇرماي، ھەممىنى تېرىۋالايلى، دەپسىلەر - دە؟ — دېگىنىچە باش چايقىدى چەت ئەللىكلەر.

بۇ سۆزلەردىن قاشتاشچىلار مەڭدىدى، كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىشتى. چۈنكى، ئۇلار سېپى ئۆزىدىن دېھقان ئىدى. دېھقان بۇنداق قىيىن سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قانچىنچى ئەۋلاد قاشتاشچى ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيتتى. دادىسىدىنمۇ سوراپ كۆرمىگەنىدى. دەريادىن قاشتاش سۈزەي دېسە، سۇدا چايقىلىپ ئاقىدىغان قاشتاش ھازىر يوق ئىدى. قاشتاشنىڭ باش ئېقىندىن — تېكىلىك داۋاننىڭ يۇقىرىسىدىن ئۆز دائىرىسىگە قاچان ئېقىپ كېلىدىغىنىنى بىلمەيتتى. قاشتاشنىڭ نېمە كاربونات ئىكەنلىكىنى بولسا ئۇلار ئەسلا ئۇقمايتتى. لېكىن، خوتەنلىك «قاشتاشچىلار»نىڭ ھەرقاندىقى قاشتاشنى تونۇيتتى. كۈندۈزى كۆز بىلەن كۆرۈپلا ئەمەس، كېچىسى سىلاپمۇ سۈپىتىنىڭ ياخشى - ناچارلىقىغا ھۆكۈم قىلالايتتى. قاشتاشنىڭ قىممەت ئىكەنلىكىنى، ھەتتا ئالتۇن، كۈمۈشتىن نەچچە باراۋەر قىممەت باھادا ساتقىلى بولىدىغىنىنى بىلەتتى. قاشتاش ئاشۇنداق قىممەت بولمىسا، قىممەت سېتىلمىسا بولمايتتى. چۈنكى، خوتەن قاشتاشچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ بارلىقىنى بېغىشلىغان قاشتاشنىڭ بارغانچە

ئازلاۋاتقىنىنى بىلەتتى. شۇڭا، قاشتاش كولاش ئىشىنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا ئەمەس، ئەتىگە قالدۇرۇشقىمۇ بولمايتتى.

قاشتاش كولاش، قاشتاش ئىزدەش يولىدا يىلىغا نەچچە ئادەم، ھەتتا نەچچە ئون ئادەم ھاياتىدىن ئايرىلىۋاتاتتى. جىلغىدىن ئۇچۇپ كېتىپىمۇ، ئۆزى كولىغان كان - كاتەككە چۈشۈپ كېتىپمۇ، كان بېسۋېلىپمۇ ئۆلۈپ كېتەتتى. بىر - بىرىدىن سودا قىزغىنىپىمۇ، بىر - بىرىدىن كان كولايدىغان يەر تالىشىپمۇ ئۆلۈپ كېتىۋاتاتتى. ھەممىدىن ئېچىنىشلىقى قاراقاشتىن كېلىپ، مىلىكئاۋاتقا يېقىن سايدا شېرىكلىشىپ كان ئاچقان ئاكا - ئىنى تۆت قېرىنداش ئوزاقى يىلى بىراقلا كان ئاستىدا قالدى. ئۇنىڭدىن باشقا خوتەن ناھىيەسىنىڭ توسالغا باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچىسى كونا كان ئىزىدىن قاشتاش ئىزدەۋاتقاندا سىيرىلىپ چۈشكەن توپىنىڭ ئاستىدا قېلىپ، بۇ دۇنيادىن مەزگىلسىز ئايرىلدى. مانا بۇ قاتارلىق پاجىئەلەر كىشىلەرنىڭ يۈرەك - باغرىنى لەختە - لەختە قىلدى.

دېمەك، خوتەن خەلقى ئاشۇ غايىب بايلىققا ئېرىشىش يولىدا نۇرغۇن قان - تەر ئاقتۇردى، ئاشۇ تاقىر سايلىقلاردا ئۇچىسى يالىڭاچ، قورسىقى ئاچ - توق قالدى، ئۇرۇق - تۇغقانلار ياتلاشتى، بەزىلەر پۈتۈن بىساتىدىن ئايرىلىپ، يوقسۇزلۇق كوچىسىدا سەرسان بولدى، ھەتتا بەزىلەر ئىسسىق جېنىدىن جۇدا بولدى. بۇلا ئەمەس، يەنە تاشچىلىق قىلىپ بېيىغان بەزى ۋۇجۇدى بىلەن قەلبى ناپاك ئەرلەرنىڭ دىيانەتسىزلىكى تۈپەيلى نۇرغۇن خوتۇن - قىزلارنىڭ باغرى تىلىندى، كۆزلىرىدىن ياش قۇرۇمىدى، ئائىلە ۋەيران، بالىلار سەرسان بولدى. قىسقىسى، خوتەنلىكلەر قاشتاش ئۈچۈن بەك زور بەدەل تۆلىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ باھاسى ئۆرە ئىدى. بۇنداق بولۇشىدىكى يەنە بىر سەۋەب، سالىھ ھاجى ئېيتقاندەك «يورۇقلۇقاشنىڭ قاشتېشى تۇغەيدىغان كۈن» بارا - بارا يېقىنلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. كىشىلەر ئەمدى

يېڭى قاشتاش مەنبەسى ئىزدەشكە تۇتۇندى. تاقىر دۆڭلۈكلەرنى، ئېگىز - ئېگىز چوققىلارنى تۇزلەشكە، قېدىرىشقا باشلىدى. ھۆكۈمەتمۇ بۇ ھەقتە ئوبدان سىياسەتلەرنى چىقاردى. ئۇ سىياسەتلەر گەرچە خېلىلا كېچىككەن بولسىمۇ، دەرھال ئۇنۇم كۆرسەتتى: دەريا قىنىدىن قول بىلەنلا قاشتاش كولاشقا رۇخسەت قىلىنىپ، ماشىنا - ئۇسكۇنىلەر بىلەن دەريا ئىچىنى كولاش چەكلەندى. قاشتاش تېپىش ئۇچۇن دەريا قىنىنى كولىغانلاردىن تاش - تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، بۇزۇلغان تۇپراقنى ئەسلىگە كەلتۇرۇش ئۇچۇن «ئەسلىگە كەلتۇرۇش ھەقىقى» ئېلىنىدىغان بولدى. ئاۋۋال دەريا باشقۇرۇش تارماقلىرى، كېيىنرەك يەر - زېمىن باشقۇرۇش تارماقلىرى تەرىپىدىن كان قازغۇچىلارغا مەخسۇس ئىجازەتنامە تارقىتىپ بېرىلدى. ئىجازەتنامە تارقىتىش ئىشى تالاشتا قالدى. «بىر - بىرىدىن قىزغىن، بىر - بىرىدىن ئالدىراش» ھالدا يەرلەر ئۆلچىنىپ، قوزۇقلار قېقىلىپ، پاسىل - بۆلەكلەر ئايرىلدى.

ئەمدى خوتەنده تېرىچى قالمىدى. ئەمدى خوتەنده باققال - يېمىشچى، مىسكەر - تۆمۇرچى، كوزا - كۇلالچى قالمىدى. ئەتىدىن كەچكىچە دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاپ ياتىدىغان بىكارتەلەپلەر ئازلىدى. بۇنىڭ سەۋەبى يەنىلا شۇ قاشتاش ئىدى. قاشتاش ئۇچۇن «پۇلى بارلار پۇل، كۇچى بارلار كۇچ» چىقىرىشتى. ئەتىگەن ئۆيلىرىدىن ئالدىراپ چىققىشقان ئەر - ئايال، قېرى - ياش ھەممەيلەن يوروقىقاشقا يۇگۇرۇشتى. دەريا قىنىدا قاراقۇشقاچتەك جاۋلدىشىپ، كەكلىكلەردەك تاقلىشىپ قاشتاش ئىزدەشكە تۇتۇنغانلار «كۇچى بار»لىرى، سومكىلىرىنى پۇل بىلەن لىقلاپ، كاتەك بېشىدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيدىغانلار «پۇلى بارلىرى» ئىدى. قاشتاشنى ئاۋۋال «كۇچى بارلار» تېپىپ، ئاندىن «سومكىسىدا پۇلى بارلار»غا ئۆتكۇزەتتى. «سومكىسىدا پۇلى بارلىرى» ئۇ قاشتاشنى تاغاردا، بىخەتەر ئىشكاپتا، بانكىدا پۇلى بارلارغا سېتىپ بېرەتتى.

تۇرتكۇ، قازغۇلار بىلەن كان ئېچىۋاتقانلارنىڭ ھەم پۇلى، ھەم كۆچى بار ئىدى. دەل ئاشۇ تاغاردا، ئىشكاپتا، بانكىدا پۇلى بارلىرى، «تاغنى تۇرتۇپ، چۆلنى كولاپ قاشتاش ئىزدەيدىغان» لىرى خوتەن قاشتېشىنى ھەر جاي، ھەر تەرەپكە يولغا سالاتتى.

ئەمدى تۇرتكۇنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ، قازغۇنىڭ بازىرى چىقتى. شەندۇڭدىكى «لىگۇڭ»، يەنە بىر يەردىكى «كات» ماركىسىدىكى قازغۇلارنى ياسايدىغان زاۋۇتلار ئالدىراش بولۇپ كەتتى. ئۆزلىرى ياسىغان شۇنچە كۆپ ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنىڭ خوتەن دېگەن بىرلا جايغا سېتىلىۋاتقىنىدىن ھەيران قېلىشتى. ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ، بارماقلىرىنى شۇمۇشۇپ خوتەنگە كېلىشتى. ئۇلار كۆردى، ئۆزلىرى ياسىغان بۇ ئات كۇچى يۇقىرى ماشىنىلار خوتەن چۆللۇكىدە، خوتەن ئېدىرلىقىدا گويا جەڭگاھتىكى تانكا ـ بىرونېۋېكلارغا ئوخشاش كارامىتىنى كۆرسىتىۋېتىپتۇ. توپا ـ بوخۇناق دېگەننى ئاسمان ـ پەلەك ئۆرلىتىپ، تاش ـ شېغىل دېگەننى ئوقتەي ـ تۇقتەي قىلىۋېتىپتۇ!

ئىسىت، تاغ ـ دۇمبەللەرنى تۇزلىگەن، چۆل ـ جەزىرىلەرنى كولىغان ھەربىر تۇزلەمچى ـ كولىغۇچىغا رىزىق ـ نېسىۋە نېسىپ بولىۋەرمىدى. نۇرغۇن ئادەم بېيىپ تىقىلىپ كەتكەن بۇ يولدا يەنە نۇرغۇن دېھقان قۇلىقىغىچە قەرزگە بوغۇلدى. قەرزگە ئالغان قازغۇنىڭ پۇلىنى تېخى تاشلاپ بېرىشكە ئۇلگۇرمىگەن ئىككى مو يېرىگە تايىنىپ قايتۇرۇشقا ئۇلارنىڭ كۆزى يەتمىدى. قەرزنى قايتۇرۇشقا كۆزى يەتمىگىنى بىلەن بۇ كۆزلەرگە غەم يەتتى، شەبنەمدىن سۈزۈك، ئۇنچىدىن نۇرانە ياش يەتتى! خوتەن ئاسمىنىدا ھەر كۇنى «بۇگۇن پالانچىغا ئات بېشىدەك، ساندۇقتەك قاشتاش چىقىپتۇ!» دېگەن داۋراڭ ئۇچۇپ يۇرەتتى ـ يۇ، «پالانچى بىلەن پوكۇنچىغا يىل بويى ھېچنېمە چىقماپتۇ!» دېگەن گەپ ـ سۆز ئاپتاپ كۆرمەيتتى.

ياق، ئۇنداق گەپلەرنى زادىلا دېيىلمىدى، دېگىلى بولمىغۇدەك. ئۇنداق بولمىسا بۇگۇن ئەتىگەن ئالىمجاننىڭ

دەرۋازىسى ئالدىدا توختىياز ئاخۇن بىلەن روزىتوختىنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ، بالىلىرىدىن ئەھۋال سوراشنى نىيەت قىلىپ بوسۇغا ئاتلىغان ئالىمجاننىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ ھۆكۈرەپ يىغلىغان ئالتە دېھقاننى نېمە دېگۈلۈك؟!

— ئۆلۈۋالايلى دېسەك جان تاتلىق، ئۆلمەي دېسەك كۈن قاتتىق بولۇۋاتىدۇ ! — دېيىشتى ئۇلار كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆكۈپ، — ئون ئۇچمىز شېرىكلىشىپ قازغۇ سېتىۋالغانىدۇق. تاپقىنىمىز كۈندىلىك چىقىمغا يەتمىدى. قەرز دەستىدىن بالىمىزدىن باشقا ھەممە نەرسىمىزنى سېتىپ بولدۇق. شۇڭا، ئۆزلىرىنى پاناھ تارتىپ كەلدۇق. بالىمىزدىن بىر ـ ئىككىنى سېتىۋېلىپ ... بېشىمىزنى سىلاپ، بىزنى قىيىن ئەھۋالدىن قۇتقۇزۇپ قويارلىمۇ؟!

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئالىمجاننىڭ ۋۇجۇدىغا تىترەك ئۇلاشتى، يۈرىكى خەستەك ئېزىلدى. ئايىغىغا باش قويۇپ ياتقان بېچارىلەرنى ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، ئۇستىبېشىنى قېقىشتۇردى.

— بۇگۈنگىچە بولغان قەرزىڭلار ماڭا ھېساب، — دېدى ئالىمجان، — لېكىن، ئەتىدىن باشلانغان ھەممە چىقىمىڭلارغا ئۆزۈڭلار ئىگە. بالىلىرىڭلار مەكتەپتە ئوقۇسۇن. ھازىر ئوقۇش چىقىمىنى ھۆكۈمەت كۆتۈرۈۋېتتى. ئالىي مەكتەپكە ئۆتسە، يەنە مېنى ئىزدەڭلار.

ئېرىنىڭ بۇ ئالىيجاناب خىسلىتىدىن قەۋەتلا سۆيۈنگەن ئىبادەتخان بىر تاۋاقتا كەمپۈت ئېلىپ چىقتى. خىزمەتكار ئايالنى بۇيرۇپ بىر سومكا كىيىممۇ ئاچقتۇردى:

— بۇلارنى بالىلىرىڭلارغا ئۇلەشتۇرۇپ بېرىڭلار. ئېرىم راست گەپ قىلدى، بالىلىرىڭلار ئالىي مەكتەپكە ئۆتسە، ھەممە چىقىمغا بىز ئىگە.

قاشتاش كويىدا پۇتۇن بىساتىدىن ئايرىلغانىنىڭ ئۈستىگە، قەرز دەستىدىن ئۆزلىرىنىڭ يۈرەك پارىسىنى ساتقۇدەك ھالغا

يەتكەن بىچارە دېھقانلار كەتتى. ئۇلار ئالىمجاننىڭ ھۆزۈرىغا تاغدەك بىر يۈكنى يۈدۈپ ئېغىر قەدەملەر بىلەن كەلگەن بولسا، ئەمدىلىكتە قۇش پېيىدەك يەڭگىللەپ، ئىلدام قەدەملەر بىلەن قايتىشتى. يۈرەكلىرى گويا قايتىدىن ھاياتلىققا ئېرىشكەندەك ھاياجان ئىلكىدە تېپىچەكلەيتتى. كۆڭۈللىرىدە ساخاۋەت ئىگىسى بولغان ئالىمجانغا تەشەككۇر ئېيتاتتى، ئالالدىن ئاشۇ ئاق كۆڭۈل، سېخىي بەندىسىگە تېخىمۇ كۆپ رىزىق، ئۆزۈن ئۆمۈر ئاتا قىلىشىنى تىلەيتتى.

ئالىمجان ئايالىغا سۆيۈنۈچ نەزىرىدە قارىدى. ئىبادەتخان ئېرىگە مەمنۇنىيەت بىلەن باقتى. دەل شۇ چاغدا يىراقتىن بىر ساقچى ماشىنىسى توپا توزۇتۇپ كېلىپ، ئالىمجاننىڭ ئالدىدىلا توختىدى. ماشىنىدىن مۇھەممەتجان چۈشتى. ئالىمجان بىلەن قول سىقىشىپ كۆرۈشتى.

— بالىلار چوڭۇپ قالغاندا، ئىككىڭلارغا ئۆي تارچىلىق كەپتۇ - دە، — دېدى مۇھەممەتجان چاقچاق قىلىپ، — بىر يەرگە ماڭغىلىۋاتقانمۇ؟

— روزىتوختى بىلەن توختىياز ئاخۇنۇمنىڭ بالىلىرىنى يوقلاپ كېلەيمىكىن، دەپ ماڭغانىدىم. قېنى ئۆيگە ...

— ئۆيگە كېيىن كىرىمىز. قېنى ماڭايلى، مەنمۇ توختىياز ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە سىز بىلەن بارای.

— يېڭىلىق بار ئوخشىمامدۇ ئىشلاردا؟

— شۇنداق، يېڭىلىق بار ! — مۇھەممەتجاننىڭ ئاۋازىدىن مەمنۇنىيەت ھەم قەتئىيلىك چىقىپ تۇراتتى، — بولغاندىمۇ بەك كۆپ، بەك مۇھىم يېڭىلىقلار بار.

— روزىتوختى ئادىشىمنىڭ ئىشى توغرىسىدىمۇ بىرەر گەپ - سۆز بارمۇ؟

— ھەممىسىدە بار. بۈگۈن شۇ ئىشلارنى سىز بىلەن مەسلىھەتلەشكىلى كەلدىم.

ئالىمجاننىڭ تىنىقى تېزلەشتى. مۇھەممەتجاننىڭ ئېغىزىغا

كىرىپ كەتكۈدەك ئەلپازدا تەلمۈردى.
مۇھەممەتجان ئالىمجان بىلەن ئىبادەتخاننىڭ ئۆيگە تەكلىپ قىلىشلىرىغا ئۆزرە ئېيتتى. ئالىمجاننى ماشىنىسىغا چىقىرىپ، ئېلىپ كەلگەن مۇھىم خەۋەرلىرىنى ئېيتىشقا تۇتۇندى.
— ئۇرۇمچى ساقچىلىرى تۆت نەپەر جىنايەت گۇماندارىنى تۇتۇپتۇ، — دېدى مۇھەممەتجان جىددىي رەۋىشتە، — تۇتۇلغانلار ئارىسىدا ھېلىقى سەتەڭمۇ بار ئىكەن. لېكىن، ئۇلار روزىتوختىنىڭ قاشتاشلىرىنى بۇلىغىنىدىن تېنىۋاپتۇ. ئۇ ساقچىلار: «گۇماندارلارنىڭ قولىدىكى ئىسپاتلاردىن قارىغاندا، ئۇلار روزىتوختىنىڭ قاشتاشلىرىنى بۇلاپ كەتمىگەندەك تۇرىدۇ» دەۋاتىدۇ. بىزنىڭ ماسلىشىشىمىزنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.
— قانداقسىغا تېنىۋالغۇدەك؟ — سورىدى ئالىمجان، — ئاشۇ تاشلارنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان روزىتوختى ئەخمەتجان ھاجىمنىڭ ئاشخانىسىدا جۆيلۈپ يېتىۋاتىدۇ. دەرد ئېغىر كەلمىسە، شۇ ھالغا چۈشۈپ قالامدۇ ئۇ؟
— ئۇرۇمچى ساقچىلىرىنىڭ بۇگۈن ئەتىگەنكى ئالاقىسىدە دېيىلىشىچە، گۇمانداراڭارنىڭ قولىدا روزىتوختىنىڭ قاشتاشلىرىنى شۇلارغا بازار نەرخىدە سېتىپ بېرىپ، پۇلىنى نەق تاپشۇرۇۋالغانلىقى ھەققىدە ئۆز قولى بىلەن يېزىپ بەرگەن ھۆججىتى بار ئىكەن. جىنايەت گۇمانداراڭارنىڭ روزىتوختىنى تۇتقۇن قىلغانلىقى ۋە مەجبۇرىي ھۆججەت يازغۇزغانلىقى ھەققىدە ھېچقانداق پاكىت تېپىلماپتۇ. روزىتوختى ھازىر تاقىقا ـ تۇققا سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغاچقا ساقچىلارغا ماسلىشالماپتۇ. ئۇرۇمچى ساقچىلىرى قاشتاش دېلولىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا تەجرىبىسىز. شۇڭا، مېنىڭچە سىز بۇگۈنلا ئۇرۇمچىگە يولغا چىققان بولسىڭىز. روزىتوختىنىڭ ئەس ـ ھوشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ... مەنمۇ ئىدارىمىزدىن قابىل ساقچىلارنى ئورۇنلاشتۇردۇم. ئۇلارمۇ بۇگۈنلا ئۇرۇمچىگە ماڭىدۇ.
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئالىمجان جىمىپ قالدى. كۆز ئالدىغا

بىركەملەردىكى بەردەم، قاۋۇل، ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان روزىتوختى كەلدى. ئارقىدىن چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ چىگىچلەشكەن، كۆزلىرىنىڭ نۇرى ئۆچكەن، بۇرنىنى توختىماي تارتىۋاتقان روزىتوختى كەلدى، ھەتتا ئۇنىڭ ئورۇقلاپ جىن قوشۇقىدەك بولۇپ قالغان، پاخپايغان چاچلىرى ياغلىقىنىڭ گىرۋىكىدىن ھەرەك ـ سەرەك چىقىپ تۇرغان ئايالىمۇ كەلدى. روزىتوختى جۆيلۈيتتى، ئايالىمۇ جۆيلۈيتتى. كۆزلىرىدىن ياش سىرغىيتتى، بۇرنىدا كۆك ماڭقا ساڭگىلاپ تۇراتتى. بۇ كۆرۈنمىلەرگە ئالىمجان چىدىمىدى. كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە پەس ئاۋازدا دېدى:

— بولىدۇ، بۇگۈنلا ماڭاي. توختىياز ئاخۇنۇمنىڭ خوتۇن-بالىلىرىنى يوقلىۋېتىپلا يولغا چىقاي.

— ھە راست، ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قاپتىمەن، — دېدى مۇھەممەتجان ماشىنىنىڭ كەينى تەرىپىنى ئىما قىلىپ، — سىز «فۇرۇن مەنتاق»دىن سېتىۋالغان قاشتاشنى ئالغاچ كەلدىم. ئىداره ئىسكىلاتىدا توپا بېسىپ تۇرغۇچە...

— دېلو پاش بولۇپ، قاتىللار تۇتۇلغۇچە پاكىت سۇپىتىدە ساقلايمىز، دېگەنتىڭىزغۇ؟ — ئالدىراپ سوردى ئالىمجان، — بۇگۈنلا...

— بۇ قاشتاش ھازىر سىزنىڭكى. سوت جىنايى پاكىتلارنى نەقلەشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن سىزگە قايتۇرۇپ بېرىمىز. توختىياز ئاخۇنۇمنىڭ بالىلىرىغا بەرسىڭىزمۇ، ئۆزىڭىز ساتسىڭىزمۇ، ئۇ سىزنىڭ ھوقۇقىڭىز.

بۇ گەپلەردىن كۆڭلى بىرئاز يورۇغان ئالىمجان تېخىمۇ جىددىي تەلەپپۇزدا سوردى:

— گېپىڭىزدىن قارىغاندا، توختىياز ئاخۇنۇمنىڭ قاتىللىق دېلوسىدىمۇ ئىلگىرىلەش بوپتۇ ـ دە؟

— شۇنداق. ئۇ قاتىل جىنايەتچىلەردىنمۇ ئىككىسى تۇتۇلدى. جىنايى قىلمىشلىرىنى تەن ئالدى. قېچىپ يۈرگەن يەنە بىرسىنى

تۇتۇپ كېلىشكە ساقچىلىرىمىز ئاتلىنىپ بولدى. ساۋۇرئاخۇن بىلەن تاقىر باش غوجايىن پىدائىي بولۇپ بىللە ماڭدى.

مۇھەممەتجاننىڭ بايانلىرى ئالىمجاننىڭ ھەق - ئادالەتنىڭ ھىماتچىسى ھېسابلىنىدىغان خەلق ساقچىلىرىغا بولغان قايىللىقىنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى.

— جالالدىن قارىمۇ تۇتۇلسا بولاتتى، — دېدى ئالىمجان بىرئازدىن كېيىن پەس ئاۋازدا، — ئۇ قېرى تۇلكىنىڭمۇ تۇمشۇقىدىن ئىلىنىدىغان ۋاقتى بولدى.

— توغرا، ئۇنىڭمۇ پەيمانى توشاي دېدى. لېكىن، ئۇ تۇلكە بىز ئويلىغاندىن نەچچە ھەسسە قۇۋۇ ئىكەن. ئاڭلىغانسىز، ھازىر ئۇ بىر چۆرۈلۈپلا خەلقپەرۋەر بولۇۋاپتۇ. ھەر كۈنى دېگۈدەك ئىمىن سېۋەتنىڭ ئانىسى بىلەن باربىجانىنىڭ بالىۋاقىلىرىنى يوقلاپ تۇرىدىكەن، ئىمىن سېۋەتنىڭ خوتۇنىنىمۇ يوقلايدىكەن. تېخى مۇشۇ ھەپتە «سالىھ ئوتتۇرا مەكتىپى»گە بېرىپ، يېتىم بالىلاردىن بايرىمىلىق ھال سوراپ كەپتۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ ئۆزىنى نىقابلاشتىن باشقا ئىش ئەمەس. بىز ئەمدى ئۇنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشسەك بولمايدۇ. شۇڭا، تورنى كەڭ يېيىپ، ئۇنىڭ بارلىق جىنايى پاكىتلىرىنى تولۇق توپلاش ئۈچۈن مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسى قۇردۇق. ئىشنى يەنىلا سىزنىڭ كاۋاش تاش سېتىۋالغىنىڭىزدىن باشلايمىز. بۇ گەپلەر مۇشۇ يەردىلا قالسۇن. دۇشمەنلەر بىرەر ھەرىكىتىمىزنى سېزىپ قالمىسۇن.

ئالىمجان بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇلار توخنىياز ئاخۇنىنىڭ مەھەللىسىگە يەتتى. ئىشىك ئالدىدا بويۇن قىسىپ ئولتۇرغان ئوغۇلنى ئالىمجان باغرىغا باستى. مۇھەممەتجان يەنە بىر بالىنى يېتىلەپ ھويلىغا كىردى. ئالىمجان مۇشۇلارغا ئاتاپ ئېلىپ كەلگەنلىرىنى سۇپا لېۋىگە قويدى.

ھويلىنىڭ ھەممە يېرىدىن مۇڭ تۆكۈلۈپ تۇراتتى. چەللىدىكى كاۋا پېلەكلىرى قۇرۇشقا باشلىغان، چۆنەكلەردىكى ئوتياش، كۆكتاتلارمۇ قۇلاقلىرىنى ئاپتاپتىن قاچۇرماقچى بولغاندەك

توگۇلۇۋېلىشقاندى. ئۆزىچە ئۇنۇپ قالغىنىنى قاراپلا بىلىۋالغىلى بولمىدىغان ئىككى تال تاۋۇز پېلىكى خېلىلا بوي سوزغان بولسىمۇ، بۇ پېلەكلەرنىمۇ مۇگدەك بېسىپ، مۇشتچىلىك ئۇچ تاۋۇز سولىشىپ قالغانىدى.

توخنىياز ئاخۇننىڭ ئايالى ئېغىلدىن چىقتى. مۇھەممەتجانلارنى كۆرۈپ، تېزەك يۇقى قولىنى قولتۇقىغا يوشۇردى. مەزگىلسىز قورۇق باسقان كۆز جىيەكلىرىگە كۈلكە يۈگۈرتتى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، جۇيجاڭ. بىرەر ياخشىلىق بارمۇ ماڭا؟ بولمىسا ئۆزلىرى ئاتايىن چىقىپ يۈرمەيتتىلە.

مۇھەممەتجان زورىغا كۈلدى. كۆزلىرىنى ئايالىنىڭ ئىلتىجالىق كۆزلىرىدىن قاچۇرۇپ دېدى:

— ياخشىلىق دېگىلى بولامدۇ، يوق، بىرنېمە دېيەلمەيمەن. قاتىل تۇتۇلدى، لېكىن مەرھۇم ئېرىڭىزنىڭ قاشتاشلىرىدىن بىرسىمۇ تېپىلمىدى. بۇ قاشتاشنى ئالمجانىنىڭ ئۇرۇمچىدىن سېتىۋېلىپ كەلگىنىگىمۇ ...

ئايال پاڭىدە يىغلىۋەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ يىغىسى مۇھەممەتجانىنىڭ «قاتىل تۇتۇلدى ...» دېگىنىنى ئاڭلاپلا باشلانغانىدى. كېكىردىكىدە بوغۇلغان ئاۋازى ئەمدى تېشىغا پارتلاپ چىقتى. ئالمجانىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىملىۋالغان ئوغۇلمۇ ئانىسىغا جور بولدى. ئانا ـ بالا ئىككىيلەنىنىڭ يىپى ئۇزۇلگە مونچاقتەك ياش تۆكۈشى هويلىنى تېخىمۇ غېرىبانە تۇسكە ئەسىر قىلدى.

— بۇ ئوغۇللىرىنى ماڭا بەرسىلە، — دېدى ئالمجان كېتەردە، — ئىنىم ئابدۇسەمەت مۇنچا كوچىسىدا ماڭدۇرۇش ئالدىدا تۇرغان قاشتاش ئويمىچىلىق كارخانىسىدا ئىشلىسۇن. چوڭ ئوغلۇمۇ شۇ يەردە ئىشلىمەكچى. ئوغۇللىرىنى ئىككىنچى تۇركۈمدە ئۆگىنىشكە باردىغانلارغا قوشۇپ ياڭجۇڭغا ئەۋەتىمەن.

— بالا سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا، — دېدى ئايال كۆز يېشىنى

ئېرتىپ تۇرۇپ، ــ ئىگىمىز بەندىسىنى كۆزىدىن ئايرىسىمۇ، هاسىسىدىن ئايرىمايدىكەن. هۆكۈمەتتىن قالسا سامپۇلغا سىلىدەك هاتەمسۇپەت ئەر كىشىدىن بىرنى بېرىپتىكەن خۇدايىم. بېشىمىز ئاغرىسىمۇ، چىشىمىز ئاغرىسىمۇ سىلىنى ئىزدەيمىز. هېلىمۇ نەچچە يىلدىن بېرى هالىمىزدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىۋاتىلا. هۆكۈمەتمۇ يارەمدە بولۇۋاتىدۇ.

بۇ گەپلەردىن ئالىمجاننىڭ بېشى ساڭگىلىدى. ئۆزىنىڭ خېلى كۈنلەردىن بۇيان بۇ تەرەپلەرگە ئۆتەلمىگىنىدىن، مۇڭ قاپلىغان بۇ هويلىغا هازىرقىدەك ئازغىنا بولسىمۇ خۇشاللىق ئاتا قىلالمىغىنىدىن خىجىللىق هېس قىلدى. يۈز ـ كۆزلىرىنى پاكىز يۇيۇپ تەيىرلانغان ئوغۇلنىڭ ئىككى قولىدىن مۇهەممەتجان بىللە يېتىلگىنىچە هويلىدىن چىقتى. ماشىنىغا چىقاي دېگەندە ئايالىنىڭ يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ بايامقى قاشتاشنى مەن كۆرۈۋالدىم. ئەمدى ماڭا لازىم ئەمەس. قاتىللارنىڭ چالىسى تۇتۇلغاندىن كېيىن ئۆزلىرى ئىشلەتسىلە.

ئالىمجاننىڭمۇ، مۇهەممەتجانىنىڭمۇ بۇرنى ئېچىشتى، كۆزلىرى ياشاڭغىرىدى. چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرغان ئوغۇلنىڭمۇ كۆز جىيىكى نەملەشتى. ئۇلار چىرايىنى بىر ـ بىرىدىن قاچۇرۇپ، كۆز ياشلىرىنى يوشۇرۇشتى.

چۈشتىن كېيىن ئايروپىلانىنىڭ ئاخىرقى رېتىدىن يالغۇزلا ئورۇن ئالغان ئالىمجان دېرىزە سىرتىغا كۆز تىككىنىچە خىيالغا پاتتى. ئىككى قېتىم قەھۋە كۆتۈرۈپ كەلگەن نازۇك بەدەن كۈتكۈچى قىزمۇ ئۇنىڭ ئۈيقۇسىغا دەخلى يەتكۈزۈپ قويماي، دېگەندەك يېنىك قەدەملەر بىلەن كېتىپ قالدى.

ئوزايىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭغا هاردۇق يەتكەندەك قىلاتتى. ئۇخلاپ قالغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە باتىن كۆزى ئوچۇق، تۈيغۇسى ئويغاق ئىدى. كۆڭۈل ئېكرانىدىن كەچۈرمىشلىرى بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆز

ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقان كۈرۈنمىلەر ھەقىقەتەن كۆپ ئىدى. بۇ كۈرۈنمىلەردىن ئالىمجان ئۆزىنى قايسىبىر كىنونىڭ باش قەھرىمانىغا، قانداقتۇر بىر رومانديكى باش پېرسوناژغا ئوخشىتىپ قالدى. ئۆز كەچۈرمىشلىرى كىملەر تەرىپىدىندۇر يېزىپ قويۇلغاندەكلا تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئەملىيەتتە ئالىمجانغا ئېنىق ئىدىكى، ئۆزى رېئاللىقتىكى تىرىك ئادەم ئىدى. بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىرى بىرەر ئۇستا رەسسام سىزىپ قويغان چاتما رەسىم، بىرەر مۇئەللىپ يازغان تەسىرلىك ھېكايە ئەمەس ئىدى.

مۇشۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن ئالىمجان ئۆزى ھەققىدە، ئۆزىنىڭ ھايات تەجرىبىلىرى ھەققىدە خۇلاسىلىك پىكىر يۈرگۈزۈشكە، ئېنىقراقى ئۆتكەننى يادلىغاچ ئۆز ئۆمرىدىن مەنتىقلىق ھۆكۈم چىقىرىشقا تۇتۇندى. شۇنداق قىلىشنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ھايات مۇساپىسىگە زور پايدىسى بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى.

ئالىمجاننىڭ ئەزگۈ پىكىرلىرى ئۆز تەرتىپى بويىچە قاناتلاندى. ئۇنىڭچە، ھايات دېگەن تولىمۇ سىرلىق ۋە قىزىقارلىق بولىدىكەن. ئادەم ئۆز ھاياتىدا بىر مەزگىل تازا گۈللىنىپ، بەخت بۆشۈكىدە ئەللەيلىنىدىكەن، ئالمىچىلىك يۇرىكى ئالەمچە شادلىققا تولىدىكەن. بۇنداق ۋاقىتتا كىشىنىڭ ھاياتقا، تۇرمۇشقا، قىلىۋاتقان ئىشىغا بولغان قىزغىنلىقى گويا گۈلخاندەك لاۋۇلداپ تۇرىدىكەن. كۆزۈڭگە ھەممە نەرسە گۈل كۆرۈنىدىكەن. سەن ئەگەر ئاشۇ بەختتىن، ئاشۇ خۇشاللىقتىن سەللا بىخۇدلاشساڭ، ساڭا خاپلىق، مەغلۇبىيەت سايە تاشلايدىكەن. ئاۋات بېغىڭغا قۇرت، شادىيانە دەملىرىڭگە كۈيە چۈشىدىكەن. ئادەم روھىيىتى ئاجىز بولسا، ئاسانلا زاۋاللىققا يۈزلىنىدىكەن. ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادا قانداق ياشىمىقى روھىي دۇنياسىغا باغلىق بولىدىكەن. ئەگەر روھىيىتىڭ پاك ۋە كۈچلۈك بولسا قىلغان ئىشلىرىڭ رونىاق تاپىدىكەن. ئەگەر پۈتۈن ھەرىكىتىڭگە قوماندانلىق قىلغۇچى كاللاڭغا چىركىن ئوي -

خىياللار ھۆكۈمرانلىق قىلسا، ھەرقانچە تىرىشقىنىڭ بىلەنمۇ، «سەن قىلارسەن ئوتتۇز، خۇدا قىلار توققۇز» دېگەندەك ئىشلىرىڭ ئىلگىرى باسمايدىكەن. ئادەم ئۆمرىدە ھايات تەجرىبىلىرىنى ئۇزۇكسىز يەكۈنلەپ، شۇ ئاساستا كەلگۈسى نىشانىنى بەلگىلەشمۇ بەك مۇھىم ئىكەن. چۈنكى، نىشان دېگەن سېنىڭ ئاخىر بېرىپ قانداق ئادەمگە ئايلىنىشىڭنى بەلگىلەيدىكەن.

ئالىمجان ئويلىغانسېرى تەپەككۇرى تېرەنلەشتى. شۇنىڭغا ئەگىشىپ كۆڭۈل ئاسمىنىدا قۇياش پارلىدى. ئۇنىڭچە، ئادەم ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇسا بولىدىكەنۇ، ئۆزىنىڭ دۇنياغا نېمىشقا ئاپىرىدە بولغىنىنى ئۇنتۇپ قالسا، شۇ ھەقتە ئويلىنىپلا تۇرمىسا بولمايدىكەن. ئەمەلىيەتتە مەسىلىلەرنى ئويلاش، خىيال قىلىش بىلەن بىلىش، چۈشىنىش، تېگىگە يېتىش، ئۇلاردىن مەنتىقلىق خۇلاسە چىقىرىش دېگەن باشقا - باشقا بولىدىكەن. ئادەمنىڭ ئۆمرىگە قايغۇ - ھەسرەت بىلەن خۇشاللىق تەڭلا ھەمراھ بولىدىكەن. لېكىن، ئىنسان تۇپ ماھىيىتىدىن راھەت - پاراغەت ۋە خۇشاللىقنا ھېرىسمەن بولغاچقا، بەختسىيار ياشاۋېتىپمۇ ئۆزىنى بەختسىز ھېسابلايدىكەن، خۇشال چاغلىرىنى بولسا قايغۇلۇق دەملىرىدىن ئاز دەپ قارايدىكەن.

«قايغۇ - ھەسرەت» دېگەن سۆز يادىغا يېتىشى بىلەن تەڭ ئالىمجاننىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى. دېرىزە ئەينىكىنى سۆيۈپ دېگۈدەك ئۆتۈۋاتقان توپ - توپ بۇلۇتلارغا قاراپ، تۇيۇقسىز ئۆزىنى مۇشۇ بۇلۇتلار توپىنى يېرىپ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان ئايروپىلانغا ئوخشاتتى ۋە بۇ خىيالىدىن پەسكەشىدە كۈلۈپ قويدى.

راست ئەمەسمۇ؟ ئادەمنىڭ ئۆمۈر تارىخىمۇ تۇرلۇك سىلكىنىشلەردىن، سەكرەپ ئىلگىرىلەشلەردىن، ئەگرى - توقايلىقلاردىن خالىي بولالمايدىكەن. دۇنيادىكى بارچە مەۋجۇدات ئادەم ئۇچۇنلا مەۋجۇت بولۇۋاتقاندەك، ئادەم ئۇچۇن خىزمەت قىلىۋاتقاندەكلا بىلىنىدىكەنۇ، ئادەم بولسا ئۆزى ئۇچۇنلا

ياشايدىكەن. ئۆزىنى ھەممىنىڭ ئالدىغا قويىدىكەن. ئادەم قانچىكى ئاق كۆڭۈل، ئاددىي ـ ساددا بولسا، ئۇنىڭغا يۇقىدىغان بەتنام، ئۇ دۇچ كېلىدىغان رەنجۇ كۈلپەتلەر شۇنچە كۆپ بولىدىكەن. چۈنكى، چىرايلىق ئالمىغا قۇرت ئامراق بولغانغا ئوخشاش ساپ قەلبىنىڭ يامان غەرەزلىك دۇشمىنى كۆپ بولىدىكەن. شۇنداقتىمۇ، ئىنسان ئۆزىنىڭ پاك ئېتىقادىدا چىڭ تۇرسا، ھەرقانداق كۈچ قەلب ئىشىكىنى چېكەلمەيدىكەن.

ئايروپىلان تۈيۇقسىز پەسلىمىگەن بولسا، ئالمجان ئۆز ئۆتمۈشىدىن يەنە قانداق ھېكمەتلىك خۇلاسىلەرنى چىقىرار ئىدىكىن، تەپەككۇر قۇشى شۇ يەرگە يەتكەندە ئۆزىمۇ ئايروپىلان بىلەن تەڭ سىلكىندى. لېكىن، بۇ سىلكىنىش ئۇنىڭ تەپەككۇر كەپتىرىنى ئاخىرقى مەنزىلگە قاراپ قانات قېقىشتىن توسۇپ قالالمىدى: ئىنسان ئېرىشكەنلىرىگە شۈكۈر ـ قانائەت قىلسا، ئۇنىڭ روھى ئۆلگەن بولىدۇ. مەن روھسىز تەن بولۇپ ياشاشتىن ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆرىمەن. مەن جەزمەن توختىماي تىرىشىپ، مەسلەكداشلىرىم بىلەن تەڭ تەرەققىي قىلىپ، تېخىمۇ گۈزەل ئىستىقبال يارىتىمەن!

ئەخمەتجان ھاجى بىلەن ئابلەت غۇلام زالدا ئالمجاننى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇلار ئالمجانىنى باغرىغا بېسىپ قارشى ئالدى. روزىتوختىنىڭ ئېچىنىشلىق ھالى يۇرىكىنى لەختە قىلىۋەتكىنى ئۈچۈنمىكىن، ئەخمەتجان ھاجىنىڭ ئىلگىرىكى سۆزمەنلىكى، چاقچاقخۇمارلىقى سۇسلىغانىدى. بۇگۈنكى تۇنجى چاقچاقنى ئابلەت غۇلام قىلدى:

— ئالدىڭلارغا تاقىر باش غوجايىن چىقسا، سىلىنىمۇ ئوردىغا باشلاپ قويمىسۇن، دەپ ماۋۇ ئىككىمىز چىقتۇق بۇگۈن. ئوردىنىڭ كېنىزەكلىرى سىلىنىمۇ يالىڭاچلاپ قويسا ...

— روزىتوختىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — پۇتۇن ئەس ـ يادى شۇ شەھرىكىدىلا قالغان ئالمجان ئابلەت غۇلامنىڭ چاقچىقىنى قاق بېلىدىن ئۈزۈۋەتتى، — ئۆتكەن قېتىم كۆرۈشۈپ

قايتقىنىمدىن كېيىن ئەھۋالى بارغانچە يامانلىشىپ قاپتۇ ـ ھە؟
ئالىمجاننىڭ سوئالى جاۋاب كۆرمەي تۇرۇپلا يانفونى سايرىدى:
ـــ ئاكاما؟! ـــ تېلېفوندىن ئابدۇسەمەتنىڭ يىغلامسىرىغان ئاۋازى كەلدى، ـــ دادام تۇيۇقسىز ئۆزگىرىپ قالدى ! سىز قايتىپ كەلمىسىڭىز بولمىغۇدەك ...
ـــ قاچان؟! ـــ ئەنسىز سورىدى ئالىمجان، ـــ ئىككى سائەتنىڭ ئالدىدا خوشلاشقىنىمدا بىر ئوبدان قالغانىدىغۇ؟! راست گەپنى قىلە، ئۇكام، دادام ئۆزگىرىپ قالدىمۇ ياكى ...
ئابدۇسەمەت بوتىلاقتەك بوزلاپ، ئاھۇدەك ئاھلىدى. ئەمدى ئالىمجاننىڭ كۆز ئالدىنى قاراڭغۇلۇق باستى. قۇلىقىدىن باستۇرۇپ كىرگەن ئۇ قاراڭغۇلۇق زال ئىچىنىلا ئەمەس، پۈتكۈل جاھاننى يۇتۇپ كەتتى. يەر تورۇس، تورۇس يەر بولدى. ئەخمەتجان ھاجىنىڭ باغرىدا ئېرىپ، ئابلەت غۇلامنىڭ قۇچىقىدا ھوشى كەملەپ بېرىۋاتقان ئالىمجاننىڭ خىرەلەشكەن كۆز ئالدىدا دادىسىنىڭ نۇرانە سىيماسى نامايان بولدى. ھەر سۆزىدىن بىر ھېكمەت، ھەر جۇملىسىدىن مىڭ دۇر تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان خىزىرسىياق دادىسىنىڭ سۇس تىترەۋاتقان لەۋلىرى ئالىمجانغا قاراپ ئۇمچەيدى. ئۇ لەۋلەردە ئوغلىغا دېمەكچى بولغان بىر سىرى، ئېيتماقچى بولغان ئۆگۈت ـ نەسىھەتى بارەدەك قىلاتتى. يۇمۇلمايۋاتقان كۆز، جۇپلەشمەيۋاتقان كىرپىكلىرىدە سۇپسۇزۇك بىر قەتىرە قېتىپ قالدى. قاتقان شەبنەم يالتىرىدى. سۇسقىنا يالتىرىغان شەبنەمدە يۇرەك پارىلىرىگە، ئۆي ـ ئائىلىسىگە، ئۆزى ياشاپ ئۆتكەن بۇ دۇنياغا قىيالماسلىق ئەكس ئەتتى.
ئالىمجان لەۋلىرىنى چىشلىدى. كۆزلىرىنى يېرىم يۇمدى. چىدىغۇسىز ھىجران ئازابىغا باغرىنى ئاچقاندەك تورۇس تامان بېقىپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى. بۇ ھالدىن دوستىنى ھوشسىزلىنىپ يىقىلىدىغان بولدى، دەپ ئويلىغان ئەخمەتجان ھاجى بىلەن ئابلەت غۇلام چاققانلىق بىلەن ئالىمجانىنى

يۆلىۋالدى.

— قازاغا رىزا بولماق، ئازابنى سەۋر بىلەن يەڭمەك سىز، بىزنىڭ ئىرادىمىزنى سىنايدۇ. سەۋر قىلىڭ، قېرىندىشىم. بۇ كەتمەكنىڭ ئالىمى. بىز بۇ دۇنياغا مېھمان. كەلمىكى بولغان ھەر نەرسىنىڭ كەتمىكى ھەم بار.

— بىر قايغۇنىڭ بىر خۇشاللىقى بار. ئەخمەتجان ھاجىم توغرا ئېيتتى. سەۋر ئىمانىمىزنى چىڭىتىپ، ئىرادىمىزنى تاۋلايدۇ. ھەقتائاللامۇ بەندىلىرىگە بالا ـ قازاغا سەۋر قىلىشنى بۇيرۇغان.

دوستلىرىنىڭ قوينىغا بارغانچە چۆكۈپ بېرىۋاتقان ئالىمجان ئۇنسىز ياش تۆكتى. ئۇچ دوست قىسقىغىنا مەسلىھەتلىشىپ، ئالىمجان مۇشۇ يەردىنلا خوتەنگە قايتىدىغان بولدى. ئابلەت غۇلام ئالىمجان بىللە بارىدىغان، ئەخمەتجان ھاجى روزىتوختىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغاچ خوتەندىن كەلگەن ساقچىلارغا يارەملىشىپ، «ئوغرى پەرىشتە» نىڭ قىلمىشلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرىدىغان بولدى. سالىھ ھاجى بىلەن شېرىكلىشىپ ماڭدۇرماقچى بولغان زاۋۇتنىڭ ئىشمۇ ئاخىرقى باسقۇچقا يېرىپ قالغانىدى. بۇ ئىشقىمۇ ئەخمەتجان ھاجى ئۇرۇمچىدە تۇرمىسا بولمايتتى.

ئۇلار مەسلىھەتىنى پىشۇرۇپ تۇرۇشىغا خانقىز بىلەن زۆھرە بۇۋىدىن ئەرلىرىگە تېلېفون كەلدى:

— روزىتوختىنىڭ ھالى يامانلىشىپ كەتتى. ساراڭلىقى ئېشىپ، بىز ئايالىلار باشقۇرۇپ بولالمايۋاتىمىز. توختىماي ئالىمجاننىڭ ئىسمىنىلا توۋلايدۇ. ئالىمجان تېخى كەلمىدىمۇ؟!

ئەخمەتجان ھاجى بىلەن ئابلەت غۇلام ئايالىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئالىمجاندىن سىر تۇتماقچى بولۇشتى. نە سىر تۇتالىسۇن؟ ئۇ سىرنى ئالىمجاننىڭ كۆڭلى تۇيۇپ قالدى. يۇرىكىنى ئاتىدىن ئايرىلماقنىڭ چىدىغۇسىز ئازابى چىرمىۋالغان ئالىمجاننىڭ ئازابى ئەمدى ئىككى بولدى. پەدەرىمنىڭ مېيىتىنى

ئۇزىتىش ئۈچۈن خوتەنگە يول ئېلىش كېرەكمۇ ياكى ئۆز ئىممىنى ھەر نەپسىدە زىكىر قىلىۋاتقان روزىتوختىنى باغاشلاپ، مىسكىن كۆڭلىگە تەسەللى بېرىشىم كېرەكمۇ، دېگەن ئاچالمىغا نەق دوقمۇشىدا تۇرۇپلا قالدى. بىر تەرەپتىن مۇرۇۋۋەتلىك دادىسىنىڭ «ئوغۇل بالا دېگەن ئاتا ۋاپاتىدىن كېيىن ئاندىن ھەقىقىي ئوغۇل بالىغا ئايلىنىدۇ» دېگەن ھېكمىتى، يەنە بىر ياقتىن روزىتوختىنىڭ «سىلى بولمىسىڭلار مەن ھېچ ئىش قىلالمايدىكەنمەن ...» دېگەن ئىلتىجاسى ئاڭلانغاندەك بولدى.

2

شائېخەي بويىچە ئەڭ ئاۋات جاي — خۇاڭپۇجياڭ دەرياسى ساھىلى. قىرغاق بويلىتىپ ئورنىتىلغان ۋادەكلەر ۋالىلداپ كىشىنىڭ كۆزىنى چاقاتتى. «شەرق مەرۋايىتى» دەپ ئاتالغان ئاسمان ـ پەلەك مۇنارغا يېقىن جايدىكى سىرتى كۆك رەڭلىك ئەينەك بىلەن بېزەلگەن بىنانىڭ ئوتتۇز ئىككىنچى قەۋىتىدىكى سولدىن سانىغاندا تۆتىنچى دېرىزە يېنىككىنە ئېچىلدى.

سالىھ ھاجى دېرىزىدىن كېيمە، قېيىقلار لەرزان ئۇزۇۋاتقان دەريادا نەزەر تاشلىدى. قارشى قىرغاقتا ئۆزىگە قۇچاق ئاچقاندەكلا بىلىنىۋاتقان «نەنجىڭ يولى»غمۇ نەزەر تاشلىدى. جاھاندىكى ئەڭ ئېسىل رەڭلەرنىڭ سۈلكىتىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن، قاينام ـ تاشقىنلىقتا چۆمگەن، قاتمۇقات بىنالار قورشاۋىدا قالغان «نەنجىڭ يولى»غا مىغىلدىشىپ يۇرگەن ئادەملەر توپى ئىچىدىن بىرەر تونۇش سىيمانى ئۇچرىتىپ قالىدىغاندەك ئۇزاققىچە تىكىلدى.

سالىھ ھاجى ئۆزىگە داغدام يول ئېچىپ، كامال تاپتۇرغان بۇ كوچىدىن بۇگۈن ئايرىلىدۇ. ئىشخانىسىدىنمۇ ئايرىلىدۇ. بۇ يەرگە قاچان قايتىپ كېلىدىغانلىقىغا ھازىرچە بىرنەرسە دېيەلمىگىنى ئۈچۈن، خوتەن قاشتېشىغا ھېرىسمەن كەسىپدىشى

داۋى ئەپەندىگە ئىشخانىسىنى بوشتىپ بېرىدۇ. ئىشخانىدىكى ھەممە نەرسە شۇ پېتى قالىدۇ. داۋى ئەپەندى ئەمدى بۇ نەرسىلەرنى ۋە بۇ ئىشخانىنىڭ ئەلئارا ئىشلىرىنى سالىھ ھاجى بىلەنكى كېلىشىم بويىچە باشقۇرىدۇ.

سالىھ ھاجى ئاستا كەينىگە بۇرۇلدى. بېزەكلىرى بەكمۇ سىپتا، ئادەمگە شۇنچىلىك ئازادە تۇيغۇ بېرىدىغان ئىشخانىنىڭ تۆت تېمىغا نەزەر تاشلىدى. ئاشۇ تاملاردىكى ئۆزۈنلۈك مۆجىزىلىك ئىز ـ قەدىملىرىنىڭ شاھىتى بولغان ئىزنالارغا ئاخىرقى قېتىم قىيالماسلىق نەزەرىدە قارىدى. تۆر تامدىكى يورۇقلىق دەريا سىنىڭ قاشتاش چايقاپ ئېقىۋاتقان دولقۇنلۇق كۆرۈنۈشى چۈشۈرۈلگەن گىلەمگە زەن قويۇۋاتقىنىدا بۇ گىلەم تۇيۇقسىز ئۇنى ئۆتمۈش قويىنىغا باشلىدى.

سالىھ ھاجى بۇ گىلەمنى سۆيۈملۈك يۇرتى خوتەنىنىڭ قولى گۈل خالۋاپلىرىغا بۇيرۇتۇپ توقۇتقانىدى. ھەر قېتىم يۇرەك ـ باغرىنى يۇرت سېغىنچى تىلغىغاندا ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق قاراپ، دىل خۇمارىنى بېسىپ ئۆگىنىپ قالغان خۇيى بۇگۈنمۇ تۇتتى. كۆز نۇرى تۇتىلەر ئارىسىغا، دىل مېھرى ئاقاقلار قېتىغا سىڭىپ كەتتى.

سالىھ ھاجى گىلەم يۈزىدىكى ئاشۇ قىرغاقتىن ئۇچۇرما بولدى. شۇ قىرغاقتىن ئېتىلغان تاش كەبى يىراق ـ يىراقلارغا قاچقىدى. باشتىن ـ ئاخىر دۇرۇس نىيەت بىلەن ئىش قىلدى، ناپاك يولغا قەدەم باسمىدى. جاھان كۆردى، ئىلىم ئۆگەندى. يۇرتتىن تۇنجى ئايرىلىش ئالدىدا بۇرۇتى ئەمدىلا قىياق كۆرسەتكەن ئوغلىغا چىدىمىغان ئانا كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆككىنىچە: «يۇرەك پارەمنى ھېچ يەرگە بارغۇزمايمەن» دېدى. دادا باش چايقىدى، ئوغلىنى چىڭ قۇچاقلىدى:

ـــ ئاناڭنىڭ نەزەرىدە سەن تېخى كىچىك، ئوغلۇم. يۇرتىمىزدىكى كۆيۈمچان ئانىلارنىڭ ھەممىسى ئوغۇللىرىنى ياقا يۇرتلارغا بېرىشتىن توسىدۇ. ئەقىل سۈيىدە سۈغىرىلمىغان

بۇنداق مېھرىبانلىق سېنىڭ ئالەمنى قۇچاقلاشقا ئىنتىلىۋاتقان روھىڭغا مەدەت بېرىشنىڭ ئورنىغا سوغۇق سۇ سېپىدۇ. بۇ خىل شېرىن چەكلىمە بالىلارنىڭ روھىي جەھەتتىن ئەركىن - ئازادە ئۆسۈپ يېتىلىشىگە توسقۇن بولىدۇ، بالىلارنىڭ بوينىغا زەنجىرلەپ ئېسىلغان تاش بولۇپ قالىدۇ. مەن سېنى چۈشىنىمەن، مەن قوللايمەن. سەن بوسۇغا ئاتلاپ، يۇرت ئارىلا. ئىلىم - مەرىپەت ئۆگەن. دۇنيا سىرلىرىنى ئىگىلە. خەلققە يارامليق ئادەم بول.

دادىنىڭ يوللۇقى شۇ سۆز بولدى. ئانىنىڭ ئۈمچەيگەن لەۋلىرىدىن چىققان دۇئا ئاۋۋال تىترەۋاتقان ئالىقانلارغا، ئارقىدىن سالىھجاننىڭ بېشىغا، يۈزىگە، قۇلاق - بويۇنلىرىغا، ئاخىردا تاپانلىرىغىچە «سۈپ»لەندى.

ئەزگۈ تىلەك سالىھجاننىڭ غۇبارسىز قەلبىگە مۆھۈر بولۇپ بېسىلدى. شۇ مۆھۈردىن ئاقيول ئالغان سالىھجان ھاياتنى شائىرلارنىڭكىدەك ئوتلۇق كۆزى، سەييا ھلارنىڭكىدەك مۇستەھكەم ئىرادىسى بىلەن قۇچاقلىدى. ئۆز يېشىغا قارىغاندا كۆپ كەچمىشلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى. ھەر قەدىمىدىن گۈل ئۈندۈرۈپ، مانا بۈگۈنگە ئۇلاشتى. ئىسىتكى، «ئوغلىنى دۇنيا سىرلىرىنى بىلىش»كە ئۈندىگەن دادا ئوغلىنىڭ بۈگۈنكى كامالىتىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالمىدى. ئانىسىمۇ ئاران تەڭ يولغىچە ھەمراھ بولالىدى.

سالىھ ھاجى ئەقىل - ئىدراكتا كامالەتكە يەتكەندە ئانا يۇرتى خوتەننىڭ گۆھىرى ھېسابلىنىدىغان قاشتاش مەملىكەتنىڭ ئىچى - سىرتىدا داڭ چىقاردى. ئۆزگە يۇرتتا تۇرۇپ ئەنە شۇ گۆھەرگە دىل رىشتى باغلانغان سالىھ ھاجى شۇنىڭدىن باشلاپ قىلىۋاتقان تىجارىتىگە قاشتاش تىجارىتىنىمۇ قېتىۋالدى.

ئەمدى ئۆزىنى قاڭقىتقان يورۇڭقاش سالىھ ھاجىنى چاقىرىۋاتاتتى. ئۆزى ئۇچۇرما بولغان قىرغاق ئۇنىڭغا كۆز قىسىۋاتاتتى. ئۈرۈمچىدىكى ئىشلىرىغا بارچە جان كۆيەرلىكى

بىلەن ھەمدەم بولۇۋاتقان ياری ھاجی بىلەن ئەخمەتجان ھاجی زاۋۇتنىڭ ئىش باشلاش مۇراسىمىنىڭ ھەممە تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ بوپتۇ. ئۆزىنى كۈتۈۋېتىپتۇ. خوتەندىكى دىلكەش بۇرادەرلىرىمۇ، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ھەمنەپەس دوستلىرىمۇ مۇراسىمغا قاتنىشىدىغان بوپتۇ. داۋى ئەپەندىمۇ چەت ئەللەردىكى پىكىرداش، نىشانداشلىرىنى باشلاپ بارىمەن دەۋاتىدۇ. ئەمدى ھاجی ئۇرۇمچىگە قايتمىسا بولمايدۇ.

بوسۇغىنىڭ مېھری ئىسسىق كېلىدۇ. شۇنداقتىمۇ بۇنىڭدىنمۇ مېھرىلىك، تېخىمۇ كۆركەم بوسۇغىلار چاقىرىۋاتقان سالىھ ھاجی بوسۇغىدىن ئاتلىدی. ئىشكىنی قولۇپلاپ ...

— سالىھ ھاجىم دېگەن سىز بولامسىز؟ — كەينی تەرەپتىن ئاڭلانغان ۋەزىنلىك سوئالدىن سالىھ ھاجی چۆچۈپ، دەرھال كەينىگە قارىدی، — مەن فۇدۇڭ رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكی ئىدارىسىدە ۋەزىپە بىلەن چېنىقىۋاتقان ساقچی مەردان. بۇلار مېنىڭ كەسىپداشلىرىم.

مەردان خىزمەت كىنىشكىسىنی كۆرسەتتی. ئۇنىڭ يېنىدا پۇقراچە كىيىنگەن يەنە ئۈچ نەپەر خەنزۇ يىگىت تۇراتتی. ئۇلارمۇ ساقچىلىق ئىسپاتىنی چىقىرىشتی. ھەممىسىنىڭ چىرايی سۇرلۇك، ئوزايی جىددي ئىدی.

— ئىشخانىڭىزغا كىرسەك بولامدۇ؟ — سوريدی مەردان ۋە سالىھ ھاجىنىڭ ئىجازىتىسىزلا ئىشكىنی ئىتتىرىپ تۇرۇپ دېدی، — بىزنىڭ كېلىشىمىزدىن خەۋىرىڭىز بارمىدی؟

تېگىدە گەپ بارەدە بىلىنمۇاتقان بۇ سوئالدىن سالىھ ھاجی ئاۋۇال مەڭدىدی، ئارقىدىن ئۆزىنی تەمكىن تۇتۇپ ئىشككە ئاچقۇچ سالدی:

— قانداق دەيسىز؟ قېنی، مەرھەمەت.

مەردان جاۋاب بەرمىدی. قالغانلارمۇ سۆزسىزلا ئىشخانىغا كىرىشتی. كاريدوردا قالغان بىری گويا سالىھ ھاجی قېچىپ كېتىدىغاندەك ئىشىك تۇۋىده تىك تۇردی. بۇ ھالدىن سالىھ ھاجی

قانداقتۇر بىر بىنورمالللىقنى سەزدى. ئۇنىڭغىچە مەردان سومكىسىدىن بىر ۋاراق تامغىلىق قەغەزنى چىقاردى:
— بۇ ئاختۇرۇش ئىجازەتنامىسى. هازىرچە ئىشخانىڭىزنى تەكشۈرىمىز. بىرەمدىن كېيىن سىز بىلەن بىللە بېرىپ تۇرالغۇڭىزنى ئاختۇرىمىز. بىز بىلەن ماسلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز.
— سەۋەبىنى سورىسام بولامدۇ؟ — تەمكىنلىك بىلەن دېدى سالىھ هاجى، — مەن بۇگۈن شىنجاڭغا قايتماقچىدىم.
— ئەپسۇس، هازىرچە قايتالمايدىغان بولدىڭىز. تەكشۈرۈشىمىز تۈگىگەندە بىر گەپ بولىدۇ.
— نېمە سەۋەبتىن تەكشۈرۈلىمەن؟
— بۇنى هېلى ئىدارىگە بارغاندا بىلىپ قالىسىز.
گەپ ئۇزۇلدى. ئىشخانا تەلتۆكۈس تەكشۈرۈلدى. ساقچىلارنىڭ ئەستايىدىللىقىدىن سالىھ هاجى هەيران قالدىكى، هەتتا ئۆزى بۇ ئىشخانىدا شۇنچە يىل ياشاپمۇ دىققەت قىلمىغان بۇلۇڭ - پۇچقاقلارغىچە ئالا قويماي ئاختۇرۇشتى. لېكىن، سالىھ هاجى ئۆزىنىڭ قانداقلارچە گۇمانداردىغا ئايلىنىپ قالغىنىنى، نېمە سەۋەبتىن تەكشۈرۈلىدىغىنىنى زادىلا بىلەلمىدى. تۇرۇپلا غۇرۇرى پايخان بولۇۋاتقاندەك، كەمستىلىۋاتقاندەك بىر تۇيغۇ ۋۇجۇدىنى ئاچچىق سىلكىتىپ ئۆتتى.
— ئىشخانامدىن نېمە ئاختۇرۇۋاتىسىلەر؟ — سورىدى سالىھ هاجى كۆتۈرەڭگۇ تەلەپپۇزدا، — ئىزدەيدىغان نەرسەڭلارنى ئۇدۇللا ئېيتساڭلار، بار بولسا بار، يوق بولسا يوق، دەپلا جاۋاب بەرمەمدىم؟
— كەسىپىدىشىڭىز داۋى دۆلىتىدىن قاچان كېلىدۇ؟ — سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى مەردان.
— كېيىنكى هەپتە كېلىدۇ.
— ئىشلىرىڭىزنى شۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپسىز - يۇ، ئەجەب ئۇنى ساقلىمايلا ئۇرۇمچىگە ماڭماقچى بولۇپ قاپسىزغۇ؟

بۇ سوئالدىن بۇگۈنكى تۈيۈقسىز تەكشۈرۈشنىڭ داۋاى ئەپەندى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماي، ئۆزلىرىنىڭ ھەممە ئىش - قەدەملىرىدىن ساقچى تەرەپنىڭ تولۇق خەۋەردار ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇلگۈرگەن سالىھ ھاجى ئۆزىنى تۇتالمىدى:

— داۋاى ئەپەندى دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنىغىمۇ، خەلقئارا قانۇن - نىزاملارغىمۇ ئاڭلىق رىئايە قىلمىدىغان ياخشى كىشى. ئۇنىڭدىن گۇمانلانغىنىڭلار توغرا بولمىدى.

— كىم ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىپتۇ؟ سىز ئەڭ ياخشىسى ھازىرچە جىم تۇرۇڭ. دېگەنلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى سوتتا پاكىت بولىدۇ.

ئۆزىنىڭ سوتقا چىقىشىنى پەقەتلا ئويلاپ باقمىغان سالىھ ھاجىغا بۇ گەپ ئېغىر كەلدى. ئۇ ئۆزىنى گويا تۈيۈقسىز قارا بوراندا دۇچ كەلگەندەك ھېس قىلدى. لېكىن، ھەق - ئادالەتنىڭ ھامان سۇزۇلىدىغىنىغا، داۋاى ئەپەندىنىڭمۇ، ئۆزىنىڭمۇ قىلچىلىك گۇناھسىزلىقىغا ئىشەنگىنى ئۈچۈن ئارتۇقچە تالاشمىدى.

بىر ئېغىزلىق ئىجارە ئىشخانا دېگەندە قانچىلىك يوشۇرۇن جاي بار دەيسىز؟ ئاختۇرۇش بىرپەستىلا ئاياغلاشتى. ساقچىلار بىر - بىرىگە قاراپ «تېپىلمىدى» دېگەن مەنىدە باش چايقاشتى.

— بىز بىلەن ئىدارىگە بارىسىز، — دېدى مەردان خەنزۇچە سۆزلەپ، — خەنزۇچە سەۋىيەڭىز خېلى يۇقىرىغۇ دەيمەن؟

— تۇرالغۇمنى ئاختۇرمامسىلەر؟ — جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا ئەمدى ئۇمۇ ئورتاق تەلەپپۇزدا سوئال قويدى، — باياتىن ئۆيۈڭنى ئاختۇرىمىز، دېگەنتىڭلارغۇ؟

سالىھ ھاجىنىڭ سوئالىمۇ جاۋابسىز قالدى. قولىدىن تارتقۇچلىمىغان بولسىمۇ ئىشكنى ئۆزلىرى تاقاپ، ئاچقۇچنى ئۆز يېنىغا سېلىشقان ساقچىلار سالىھ ھاجىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ كاربىدوردىن ئۆتتى.

* * *

جالالدىن قارىي تۇچتىن ياسالغان نەقىشلىك ناسۇالنىڭ ئېغىزىنى يۇلۇپ دېگۈدەك ئېچىپ، نەچچە تال خولىنجانىنى ئالىقىنىغا تۆكتى. بۇرنىغا كۈچەپ شوراپ، ئۇدۇللا مېڭىسىگە ئاپاردى. كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، بۇرنىنى كۈچەپ تارتتى. خۇش پۇراقلىق خولىنجان قوزغىلىپ كەتكەن سەزگۈسىگە ئارام بېرەلمىدى. ئارام بەرگەندەكمۇ قىلدى - يۇ، ئىلگىرىكى دەملەردىكىدەك شىرىن ھۇزۇر ئاتا قىلالمىدى. ئۆرلىگەن سەپراسى پەسەيمىدى. شۇنىڭ بىلەن قولىدىكى ناسۇالنى جەھلى بىلەن قاياققىدۇر چۆرۈۋەتتى. ئالدىدا قول باغلاپ تۇرغان ئىككى يىگىتنىڭ بىرسىنىڭ بۇرنىغا كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى تىقىپ تۇرۇپ تۇكۇرۇك چاچراتتى:

— ئىت دېگەننى ئون يىل بېقىپ، بىر قېتىم تالاشقا سالمىدۇ! مەن سەنلەرنى مۇشۇنداق كۈنلەردە ئەسقاتمىدۇ، دېمىسەم نېمىگە باقمەن؟! يېيىشىڭ مەندىن، يېتىشىڭ مەندىن، ئويىنىشىڭ مەندىن. شۇنداق تۇرۇپ، سالمە دېگەن ھېجىقىزنىڭ ياتقىغا ساقچىلاردىن بۇرۇن بارالمىغىنىڭنى قارا؟ يەنە تېخى ئىككى لالمىنى تۇتقۇزۇپ قويۇشۇپسەن! ئۇ ئىككى پىت ئېغىزىدىن چىچىپ قويسا قانداق قىلىشىسەن؟! ئاۋۇال سوراق بەرگەن لالمىلار بىلەن يۈزلەشتۇرسە قانداق قىلىشىسەن؟! ھوي پىت، سەنمۇ قېنىمنى شوراشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان پىت ئىكەنسەن!

بۇ «پىت» گۆشىيىپ تۇرىۋەردى. جالالدىن قارىي ئەمدى بۇرنىدىن سارقىپ چۈشكەن قاننى ئېرىتىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي خارتىلدىتىپ ئىچىگە تارتىۋاتقان يەنە بىر يىگىتنىڭ زاڭقىدىن كۆتۈردى:

— ھەي ماڭقا! ماڭقاڭنى تارتىپ تۇرماي جاۋاب بېرە قېنى، ساقچىلارغا نېمىلەرنى دېگەنتىڭ؟

«ماڭقا» كېكەچلىدى. كېكەچلەپ تۇرۇپ ئۆزلىرى ئورۇنلاشتۇرغان ئادەملەرنىڭ قارىيىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە «پىت» بىلەن بىللە ساقچى ئىدارىسىگە بارغىنىنى، شىنجاڭدىن دۇنيا سودا يەرمەنكىسىنىڭ بىخەتەرلىك خىزمىتى ئۈچۈن شاڭخەيگە يارەمگە كەلگەن ساقچىلارنى ئىزدەپ تاپقىنىنى، ئۆزلىرىنىڭ تىجارەتتىكى بىر ھەمراھىنىڭ سالىھ ھاجىم ئاتلىق بىر كىشى بىلەن «مۇھىم سودا قىلىمەن» دەپ چىقىپ كەتكىنىچە يوقاپ كەتكىنىنى مەلۇم قىلغىنىنى دېدى. مەلۇم قىلغانلىرى ئارىسىدا شۇ قېرىندىشىنى سالىھ ھاجىنىڭ بىر مەزگىل «داۋالىتىپ» يۈرگەنلىكىنى، كېيىن ئۇنىڭ تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكىنىمۇ چالا قالماپتۇ. ئاتايىن خوتەنگە بېرىپ، چىن جىيې دېگەن بىرسىنىڭ ئون نەچچە توپا تۈرتۈش ماشىنىسىنى بۇزۇۋېتىپ بىر كېچىدىلا قايتىپ كەلگىنىمۇ بار ئىكەن.

«ماڭقا»نىڭ دېيىشىچە، ساقچىلار دەرھال خاتىرە تۈرغۇزۇپتۇ. يوقاپ كەتكۈچىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى، كەسپىنى، ئىسىم - فامىلىسىنى سوراپتۇ. سالىھ ھاجى دېگەننىڭ ئىش - تىجارىتىنى، تۇرۇشلۇق ئورنىنى، يوقاپ كەتكەن «تىلسىز قېرىندىشىنى»نى سالىھ ھاجىنىڭ قاچان، نەدە داۋالاتقىنىنى، يەنە كىملەرنىڭ گۇۋاھ بولىدىغىنىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ. خوتەنگە بېرىپ، توپا تۈرتۈش ماشىنىسىنى «رېمونت» قىلغان ئالمقاناتلارنىڭ ھازىر قەيەردە ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ.

— بولدى ! — جالالىدىن قارىيغا بۇ بايانلار تېتىمىدى، — ئىش مۇشۇ يەرگە كەلگۈچە پىلانىمىزدىكىدەك داۋام قىلغان ! ئۇنداقتا چاتاق زادى نەدىن چىقتى، ھۇ پوقباشلار؟!

— بىز سالىھ ھاجىنىڭ چەت ئەللىك داۋى دېگەن بىرسى بىلەن خىروئىن ساتىدىغىنىنىمۇ، داۋىنىڭ چېگرا سىرتىدىن كىرگۈزۈشكە مەسئۇل ئىكەنلىكىنى، ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلغان ئۇ ئىككىسىنىڭ سالىھ ھاجىنىڭ قولىدىن توپ ئېلىپ، چېكەرمەنلەرگە پارچە ساتىدىغىنىنىمۇ ئېنىق ئېيتقان.

جالالدىن قارىي تۇرۇپلا ئويلاپ قالدى. ئەجەبا، خىروئىن ساتقىنىنى ئۆز ئېغىزى بىلەن ئىقرار قىلىشقان ئۇ شۇملار بىلەن بىللە بارغان مۇنۇ پوقباشلارنى ساقچىلار ئەجەب تۇتماپتۇ يا؟ بۇگۈنمۇ شۇنداق بوپتۇ. بۇ يەردە بىر گەپ بار ! خوتەندىكى چاغدىلا كۆڭلى تۇيغان ئىش راستقا چىقىپتۇ. مۇنۇ ماڭقىلار ...

جالالدىن قارىي بۇ ئىككىسىگە سىنچىلاپ قارىدى. كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى. «پىت» بىلەن «ماڭقا» كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى. قارىينىڭ كۆزلىرىدىن ئۇچۇپ چىققان نۇر يىگىنىسىگە ئۇدۇل بولالمىدى. شۇنداقلا كۆڭلى بىرنەرسىنى ئېنىق تۇيغان جالالدىن قارىي تۇرۇپلا چىرايىغا كۇلكە يۈگۈرتتى. كۆزلىرى كۇلەلمىگەن بولسىمۇ، جاۋابىغا روشەن كۇلكە زىننىخى پەيدا قىلدى:

— بوپتۇ، سىلەرمۇ نەچچە يىلدىن بېرى كەينىمدە يۈرۈپ كۆپ جاپا تارتتىڭلار. پۇل تاپتۇق دېگەن بىلەن يۈرتتىن ئايرىلىپ ياشىماقنىڭ قانچىلىك تەس ئىكەنلىكىنى بىلگۈچىلىكىم بار. سىلەرگىمۇ ئىچىم ئاغرىيدۇ. شۇڭا، بۇگۈن مۇشۇ يەردە خوشلىشايلى. بۇنىڭدىن كېيىن ھەممىز ئۆز يولىمىزغا ماڭايلى. سىلەر بۇ جايدا سەل ساقلاپ تۇرۇڭلار. بىرسى سىلەرگە ئايرىپ قويغان پۇلنىڭ كارتىسىنى ئەكېلىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن مەن سىلەرنى تونۇمايمەن، سىلەرمۇ مېنى ...

جالالدىن قارىي قارا پەلتوسىنى ئۇنتۇدى. ئالدىراپ سىرتقا چىقىپ بىرسىگە تېلېفون ئۇردى:

— ۋەي، نەدە سەن؟ ... سالىھ ھاجىنى ساقچىلار تۇتتى؟... پوق گەپ. ئۇ دېگەن بىر ئويۇن ! بىزنى قىلتاقتا چۇشۇرۇش ئۇچۇن ئويىنىغان ئويۇن ئۇ ! ئىش ئويلىغىنىمىزدەك بوپتۇ. بۇ ئىككىسى ئېغىزىدىن چىچىپ بوپتۇ. ھازىرلا ئادەم ئورۇنلاشتۇر، مۇنۇ پىتلارنى زۇۋان سۇرەلمەس قىلىۋەتسۇن... نېمە؟ ھەممىسى قېچىپ كەتتى؟! ... ئۇنداقتا ئۆزۈڭ قول سال ! مېنىڭ شاڭخەيگە كەلگىنىمنى، بۇ يەردىن چەت ئەلگە ماڭغىنىمنى ئىنسانغا

تىنغۇچى بولما !
دەل شۇ چاغدا «پىت» بىلەن «ماڭقا»مۇ قوللىرىغا تېلېفون ئالدى:
— ۋەي، مەردان ساقچىما؟ سالىھ ھاجىم يېنىڭىزدا بارمۇ؟ ئېشەك قاربي قاچىدىغاندەك تۇرىدۇ.
— نەگە؟
جالالىدىن قاربي تاكسىغا قول كۆتۈردى.
— ئايرودۇرۇمغا !

* * *

مۇھەممەتجاننىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتقان روزىتوختى ئۆكسۈدى. قولاشمايۇاتقان قوللىرى بىلەن چامادانىنى ئېچىپ قاشتاشلىرىنى سىلاشتۇرغاندا ئۆكسۈشلىرى ھۆڭگۈرەككە ئورۇن بوشاتتى. ئابلەت غۇلامنىڭ ئايالى زۆھرە بۇۋى كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:
— پۇل تاپقىنىڭلار بىلەن كۆزۈڭلار ئېچىلمىغان خوتەنلىكلەر، ئەمدى پەخەس بولۇڭلار. ئىككىنچى قېتىم يالىڭاچلىنىپ قالساڭلار، بىزنىڭ «ئېسىلزادىلەر» كىيىمىمىز سىلەرگە ياراشماي قالىدۇ جۇمۇ.
ئۇلار ساقچىخانىدىن چىقتى. ئابلەت غۇلام ماشىنىنى ئۇدۇللا «ئاققوۋۇق» يولىغا ھەيدىدى. ئۆزلىرىنى ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ مېھمان قىلماقنى نىيەت قىلغىنىنى سەزگەن مۇھەممەتجان مۇنۇ ئاق كۆڭۈل بىرجۇپلەردىن سۆيۈندى - يۇ، ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان يەنە بىر مۇھىم مەنزىلنى ئېسىگە ئېلىپ كۈلۈمسىرىگىنىچە دېدى:
— مېنى ئايرودۇرۇمغا ئاچىقىپ قويۇڭ، ئابلەت ئادىشىم.
— نېمىشقا؟ — ئەندىككەندەك سورىدى زۆھرە بۇۋى، — ئۆيدە تاماق تەييارلاۋاتىدۇ. مەيلى قەيەرگە بېرىڭ، ئاۋۋال ئاپام

ئۆز قولى بىلەن ئەتكەن تاماقتا ئېغىز تېگىپ ئاندىن مېڭىڭ. ھېلىمۇ جېنىڭىز تۆمۈردىن مەزمۇت ئىكەن سىزنىڭ.

زۆھرە بۇۋىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن مۇھەممەتجاننىڭ ئېسىگە چىڭخەي ئېگىزلىكىدە ئاڭلىغاندەك قىلغان شۇنداقراق مەنىدىكى بىر جۈملە كەلدى. ئۇ چاغدا مۇھەممەتجان نەپىسى قىسىلىۋاتقىنى ئۈچۈن ھېلىقى ساقچىغا جاۋاب ئورنىدا بىرەر كەلىمە دېيەلمىگەنىدى. ئەمدى بۇ ئاق كۆڭۈل بوۋاق چوكانغا جاۋاب ئورنىدا چاقچاق ئارىلاش دېدى:

— خەلقنىڭ ئامان - ئېسەنلىكى، يۇرتىمىزنىڭ ئەبەدىي ئامانلىقى ئۈچۈن بارغانچە مۇشۇنداق تۆمۈر ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىۋاتىمەن.

— ئەمدى سىلىنى مۇھەممەتجان دېمەي مۇھەممەت تۆمۈر دەيدىكەنمىز - دە؟

ئابلەت غۇلامنىڭ بۇ سۆزى ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى. بايات بېرى كۆز ئالدىدا يۇز بېرىۋاتقان چۈشىمان ئىشلار قويىنىدىن تېخى تولۇق سۈغۇرۇلۇپ چىقىپ بولالمىغان روزىتوختىنىڭ چىرايىغىمۇ تەبەسسۇم يۈگۈردى.

— شۇنداق قىلسىلا، تۆمۈر جۈيجاڭ، ئاۋۋال داستىخىنىمىزغا داخىل بولۇپ ئاندىن ماڭسىلا.

— رەھمەت. ھازىرلا شاڭخەيگە ماڭمىسام بولمايدۇ. ئۇ يەردىكى ئىش بەك جىددىي. مەرھۇم ئانىمىزنىڭ تامىقىنى شاڭخەيدىن قايتقىنىمدا يەۋالاي.

ئابلەت غۇلام ئايرودۇرۇم زالىدا مۇھەممەتجانىنىڭ قولىنى چىڭ سىقتى. زۆھرە بۇۋى «تۆمۈر جۈيجاڭ»غا سىنچىلاپ قارىدى. مۇھەممەتجانىنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، قاپاقلىرى ساڭگىلىغان، ساقىلى ئۆسۈپ كەتكەنىدى. بۇ ھالدىن زۆھرە بۇۋىنىڭ ئىچى سىيرىلدى. قەلبىنى قايىللىق بىلەن ئېسەنگىرەش ئارىلىشىپ كەتكەن بىر تۈيغۇ، ئېنىقراقى ئىچ ئاغرىتىش تۈيغۇسى سىيپاپ ئۆتتى.

مۇھەممەتجان زەبەردەست قەدەملىرى بىلەن زال ئىچىگە قاراپ يول ئالدى. دەل شۇ چاغدا بىرنەرسىدىن ئەنسىرىگەندەك بولغان زۆھرە بۇۋى تۈيۈقسىز سوراپ قالدى:

— نەگە بارسىڭىز يالغۇزلا ماڭمىدىكەنسىز، تۆمۈر جۇيجاڭ. ئابلەت شائاخەيگە سىز بىلەن بىللە بارسۇنمۇ يا؟

— رەھمەت. نەگىلا باراي خىزمىتىمگە سىلەردەك خالىس يارەمدە بولىدىغان خەلق ئاممىسى بار تۇرسا، مەن قانداقسىغا يالغۇز بولاي؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە شائاخەيدە ۋەزىپە بىلەن چېنىقىۋاتقان مەردان ئىسمىلىك بىر ساقچىمىز بار. ئۇ بەك قابىلىيەتلىك. بىز شائاخەيدە «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» ناملىق بىر پىستىرما قۇرغان. بېيلىقىنىڭ چوڭى ئەمدى تورغا چۈشىدۇ.

— «سالىھيار» زاۋۇتىنىڭ ئىش باشلاش مۇراسىمىغىمۇ ئۇلگۈرۈپ كېلەرسىز؟ ياري هاجىم بىلەن ئەخمەتجان هاجىممۇ يېمەكلىك خۇرۇچلىرىنى ئېلىپ سەئۇدى ئەرەبىستانىدىن بۇگۈن يولغا چىقىپتۇ.

— كەلمەمتىكى. مەن شائاخەيدىن سالىھ هاجىمنى ئېلىپ كەلمەسەم، زاۋۇت ئىش باشلىيالماس ...

3

ئاپپاق نۇر تالىسىغا بۆلۈنگەن ئاپپاق كارىۋاتنىڭ بېشىدا تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەن قىزغا قاراپ تۇنىقىدىن ھەسرەت تۆكۈۋاتقان ئابدۇجېلىل قولىغا يەنە «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنى ئالدى. قىزغا قاراپ بوشقىنا شۇنرلىدى:

— مەن «ئاخىرقى ئەستىلىك» ناملىق ھېكايىنىڭ داۋامىنى ئوقۇپ بېرەي، سىز ئاڭلاڭ، تۇنۇگۈن ئوقۇپ قەيەرگە كەلگەن بولغىيدۇق؟ ... ھە راست، ئون ئالتىنچى بەتكە كەلگەن - ھە، پەرىشتەم.

ئابدۇجىلىل ئۆزى قاتلاپ قويغان بەتنى ئاسانلا تاپتى. ياش لىغىرلاپ تۇرغان كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ، يۇمشاق ئاۋازى بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى:

«... بەك جىق سۆزلەپ قويدۇم، يۈرەك پارەم. خەتلىرىم دىلىڭىزنى چىگكەن، كۆڭلىڭىزنى رەنجىتكەن بولسا رازى بولۇڭ. ئەگەر ئۆتۈپ كەتكەن ئاشۇ تېپىلغۇسىز پۈرسەتلەر ماڭا باشقىدىن نېسىپ بولسىدى، سىزدەك جاھاندا تەڭدىشى يوق نازىنىنىڭ نازۇك دىلىغا قىلچىلىكمۇ ئەرزىيەت يەتكۈزمىگەن، قەلب ئاسمىنىڭىزغا غەم بۇلۇتلىرىنى يېقىن يولاتمىغان، شۇ چولپان كەبى نۇرانە كۆزلىرىڭىزدىن بىر تامچىمۇ ياش تامدۇرمىغان بولاتتىم. چىرايىڭىزغا كۈلكە، قەلبىڭىزگە شادلىق، ئۈيقۇڭىزغا شېرىنلىك، ئالتۇن بويىڭىزغا ساقلىق ھەمراھ قىلاتتىم ! ئەتىگىنى سۆيۈپ تۇرۇپ بوسۇغا ئاتلىتىپ، كەچتە ئىشىكتىن كۆتۈرۈپ ئەكىرگەن، ھارغىنىڭىزدا ئەمچى، زېرىككىنىڭىزدە قىزنەچچى بولاتتىم. بىتاپ بولىڭىز، يېنىڭىزدىن بىر قەدەم نېرى كەتمەي، قارلىغاچ بالىسىنى باققاندەك، دەمدەر باچكىسىنى ئاسرىغاندەك كۆيۈنەر ئىدىم. ھەر قەدىمىڭىزگە ئېسىلىك، ھەر تىنىقىڭىزغا خۇرسەنلىك بېغىشلايتتىم. قولۇڭىزنى ئۇزۇن، رىزقىڭىزنى زىيادە، يۈزىڭىزنى يورۇق، كۈنلىرىڭىزنى مەنىلىك قىلار ئىدىم. ئۇز كۆرۈنگىنىنى سوۋغا، كۆزىڭىز چۈشكىنىنى ھەدىيە قىلىپ، تەڭتۇشلىرىڭىزنىڭ ئالدىدا بېشىڭىزنى ئېگىز قىلاتتىم ! قىسقىسى، ئەر زاتىنىڭ قولىدىن كېلىدىغانلىكى كۆيۈمچانلىقنى سىزگە بېغىشلاپ، ئەل كۆزىچە بېشىمدا كۆتۈرۈپ، سىزنى ئەڭ ئالىي بەختتىن بەھرىمەن قىلار ئىدىم ! قىزىمىز ئامانگۈلگە ئاتىلىق بۇرچۇمنى تولۇقى بىلەن ئادا قىلىپ، شۇ ناھەسىدەنىڭ ھەربىر قەدىمگە كۈلكە يار قىلار ئىدىم ! بارلىقىمنى پاك مۇھەببىتىمىزنىڭ يادنامىسى بولغان ئاشۇ يۈرەك پارىمىزگە

بېغىشلاپ، ئۇنىڭغا ھەم دوست ـ قاياش، ھەم دىلكەش ـ مۇڭداش، ھەم غەمخان ـ پاسىبان بولۇپ، قىيامەتكىچە نەمۇنە دادا بولۇر ئىدىم!

ئاھ، توقۇز قىزنىڭ گۈلتاجى! ئۇ پۇرسەتلەر ئەمدى كەلمەسكە كەتتى. ئارمان يېگەن، لەۋ تەمشىگەن، بارماق چىشلىگەن بىلەن ھېچقانداق ئىش ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئەمدى بىز ئۇچۇن ئۆتكەن كۈنلىرىمىزدىن ساۋاق ئېلىپ، ھەر قەدىمىمىزدە دانا ۋە ئاگاھ بولۇشىمىزلا كېرەك بولۇپ قالدى. ھەر ئىككىلىمىز بىر يېقىلىپ، ئورنىمىزدىن تۇردۇق. ئەمدى ھايات دوقاللىرىدا پۇتلىشىپ يۇرسەك، بىزدەك ئەقىل بىلەن ئىش قىلمىدىغانلارغا ياراشمايدۇ.

خېتىمنىڭ ئاخىرىنى رۇس شائىرى پۇشكىننىڭ «ئەگەر ھايات ئالدىسا سېنى» دېگەن شېئىرى بىلەن ئاخىرلاشتۇرغۇم كەلدى:

ئەگەر ھايات ئالدىسا سېنى،
زەخمەت چەكمە، بولما بىئارام.
تىنچلانماق لازىم قايغۇدا،
قوۋناق كۈنلەر كېلىدۇ هامان.

مەڭگۇ ئالغا تەلپۈنەر يۈرەك،
رازى بولماس بۇگۈندىن ئىنسان.
ئۆتۈپ كېتەر ھەممە بىرپەستە،
ئۆتكەنلىرى بولۇر قەدىردان.

خەير، بۇ ئالەمدىكى قىسمىتى شورلۇق پۇتۇلگەن، گۈلگىنەم! ئامان بولۇڭ. مەيلى قانچىلىك ئۆمۈر كۆرەي، مەيلى قەيەردە بولاي، سىز هامان قەلبىم تەختىدە ھۆكۈمرانسىز. كۆڭۈل ئاسمىنىمدا مەڭگۇ چاقناپ تۇرىدىغان زۆھرە يولتۇزۇمسىز. ئەمدى كىم سىزنى سۆيسە مېنىڭدەك جان ـ دىلى بىلەن

ئەزىزلەپ سۆيگەي ! قەدرىڭىز ئەڭ بۈيۈك بولغاي ! قولىڭىزنى كۆزۈم قىيمىغان ھالدا ئۇزاققىچە سىقىمەن.

باتۇر

ئابدۇجېلىل ھېكايىنى ئوقۇپ تۈگەتتى. خانە ئىچىنى ئېغىر مۇڭ باستى، پەر ياستۇق كۆز يېشى بىلەن نەمدەلدى. ھېكايىدىكى باتۇرنىڭ خېتى شۇ يەردە تۈگىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئابدۇجېلىلنىڭ كۆز يېشى ئەمدى باشلاندى. ھېكايىدىكى باتۇر بىلەن ئۆزى، ھېكايىدىكى گۈلگىنە بىلەن مۇنۇ ئۇيقۇدىكى پەرىشتە ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر ئورتاقلىق باردەك بىر تۇيغۇدىن ۋۇجۇدى ئېرىدى. قىسمىتى ھېكايىدىكى گۈلگىنەنىڭكىدىنمۇ ئېچىنىشلىق مۇنۇ «گۈلگىنە»سىگە قاراپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى:

ــ ئاھ، گۈلۈم ! ئوقۇغانلىرىمنى ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ گۈلگىنەگە ئىچىڭىز ئاغرىدىمۇ؟ باتۇرغىچۇ؟ مېنىڭ ھەر ئىككىسىگە ئىچىم ئاغرىدى. كىچىككىنە تۇرۇپلا ئىللىق ئائىلە مېھرىدىن مەھرۇم بولغان ئامانگۈلگە تېخىمۇ ئىچىم ئاغرىدى. ياق، لالەم ! ھايات يولىنىڭ بىر قەدىمىنى خاتا باسقان شۇ ئاشىقلار گەرچە ئايرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ھېلىمۇ ئۆرە يۈرۈۋاتىدۇ. قۇياش نۇرىنى تەڭ كۆرۈپ، ئىللىق باھار شامىلىنى تەڭ ھىدلاپ ئۆتۈۋاتىدۇ. بىر - بىرىنى دىللىرىدا ياد ئېتىشىپ، گۈزەل چاغلىرىنى ئەسلىشىپ ئۆتۈۋاتىدۇ. سىزچۇ؟... سىزچۇ، ئاق لالەم؟! ... تەڭتۇشلىرىڭىز خۇشال ـ خۇرام ياشاپ ھايات پەيزىنى سۈرۈۋاتقان مۇشۇ كۈنلەردە سىز ھېچنېمىنى سەزمەي ئۇخلاۋاتىسىز ! سىزنىڭ ... سىزنىڭمۇ قانچىلىغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭىز، قانچىلىغان ئۇمىدلىك خىياللىرىڭىز بار بولغىيدى ـ ھە؟! ... ئاھ ... كۆزۈمنىڭ نۇرى ! بۇنىڭغا مەن سەۋەبكار، مېنىڭ شاللاقلىقىم سەۋەبكار ! ھاياتنىڭ مەنىسىنى ئويۇن ـ كۈلكە دەپلا چۈشەنگەن بىخۇدلۇقۇم سەۋەبكار ! مەن ئەمدى سىزگە باتۇرنىڭ ئاشۇ

خىتابىنى تەكرارلاپ بېرەي:
ئاڭلاڭ جاھانىم، مەيلى قانچىلىك ئۆمۈر كۆرەي، مەيلى قەيەردە بولاي، سىز ھامان مېنىڭ قەلبىمدە تەختىدە ھۆكۈمرانسىز. كۆڭۈل ئاسمىنىمدا مەڭگۈ چاقناپ تۇرىدىغان زۆھرە يۇلتۇزۇمسىز...

* * *

ئالىمجاننىڭ ئەتىگەن ئىچكەن چېيىدا ئۇچ تال شامال تىكلەنگەنىدى. تىكلەنگەن شامنى كۆرگەن ئىبادەتخانىنىڭ «مېھمان كېلىدىغان ئوخشايدۇ» دېگىنى مانا ئەمدى راستقا ئايلاندى. كۈنگۈرىلىك هويلا كەلگەن مېھمانلار بىلەن جانلاندى.
مېھمانلار ئىشكىتىن بويۇنلىرىنى ئەتىگەنكى چاي شامىسىدەك قوپۇرۇپ كىرگەن بولسىمۇ، يېقىملىق ئاۋازى ئالىمجانغا قۇۋۋەت ئاتا قىلدى.
— ئالىم ئاخۇن، بولۇڭلا تېز، تۇغان بېشىدىكى بازارغا بارىمىز. هاكىم سىلىنى شۇ يەردە ساقلاپ قالدى، ۋالىيمۇ بىرەر سائەتتىن كېيىن سىلىنىڭ شۇ يەردىكى قاشتاش دۇكىنىڭلىنى كۆرگىلى چىقىدىكەن.
مېھمانلار ئارىسىدا سامپۇلنىڭ يېڭىدىن تەيىنلەنگەن يېزا باشلىقى، ناھىيەلىك هۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرىمۇ بار ئىدى. ئۇلار نېمىگىدۇر ئالدىرايتتى، نېمىگىدۇر بىتاقەت بولاتتى. ئالىمجان بىلەن ئىبادەتخانىنىڭ «ئۆيگە كىرەيلى، بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچىپ ...» دېيىشلىرىنىمۇ سىپايىلىك بىلەن رەت قىلىشتى. ئالىمجاننى تۇغان بېشىدىكى بازارغا ئامال بار تېزرەك ئېلىپ بېرىشقا ئالدىراشتى:
— چېيىڭلارنى قويۇڭلا، قۇرماقچى بولغان زاۋۇت ۋە ئىشلەپچىقىرىش پىلانىڭلارنى ئېلىڭلا. ۋالىي سىلىنىڭ مۇشۇ كاتتا پىلانىڭلارنى ئاڭلىغىلى كېلىدىكەن.

ئەمدى ئالىمجانمۇ ئالدىراپ قالدى. ئۇ ئەلۋەتتە ئالدىرايتتى. ئالدىرىمىسا بولمايتتى. نەۋاقتىن بېرى تولا قاتارغان ئىش بۇگۈن ئۆزلۈكىدىن ھەل بولاي دەۋاتسا، ئۆزى تولا تەلمۇرۈپ، تولا يېلىنغان ئۇ ئېگىز بوسۇغىلارنىڭ كاتتا ساھىبىلىرى ئۆز ئايىغى بىلەن ئىشكى ئالدىغا كېلىپ، ئۆزىنى چاقىرىشقا مۇنۇ ئەلچىلەرنى ئەۋەتكەن تۇرسا ئالدىرىماي قالامتى؟

ئالىمجان بوسۇغا ئاتلىدى. «ئەلچىلەر»نىڭ ماشىنىسىغا چىقىقان ـ چىقمىغىنى بىلەنمۇ ھېسابلاشماي «كالا بېشى» ماشىنىسىنى گۈرۈلدىتىپ ھەيدىگىنىچە تۇغان بېشىدىكى بازارغا ـــ ئۆزى يېڭىدىن بىنا قىلغان «قاشتاش سودا شەھەرچىسى»گە قاراپ قۇيۇندەك چاپتى.

ئالىمجان «قاشتاش سودا شەھەرچىسى»گە يەتكەندە پاكار بويلۇق ھاكىم بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىنىڭ بالكونىدا قولىنى كەينىگە تۇتقىنىچە ئاستا قەدەم بىلەن ئايلىنىۋاتاتتى. ئالىمجاننىڭ چوڭ ئوغلى ئابدۇلئەھەت ھاكىمغا ئۆزىنىڭ بۇ «شەھەرچە»نىڭ باشقۇرۇش ئەھۋالىنى، يەنە قانداق يېڭى تۇرلەرنى يولغا قويۇش پىلان ـ غايىلىرىنىڭ بارلىقىنى ئىشتىياق بىلەن سۆزلەۋاتاتتى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھاكىم، مۇبارەك قەدەملىرى بوسۇغىمىزغا يەتكەندە ئالدىلىرىغا چىقالماي قاپتىمەن.

ـــ ئوغلۇمىلا سىلىدىنمۇ ياغلاش، زۇۋاندار بالا بوپتۇ، ـــ دېدى ھاكىم سەل كېكەچلىگەندەك ئاۋازدا، ـــ بايىاتىن بېرى كۆپ پىلانلىرىنى دېدى. مېنىڭمۇ كۆزۈم ئېچىلىپ قالدى. قارىغاندا، ئوغلۇمىلار پۈل تېپىشتا سىلىدىنمۇ ئېشىپ چۈشكۈدەك.

ـــ بۇمۇ خۇدايىمنىڭ بەرگىنى، ـــ دېدى ئالىمجان قول باغلاپ تۇرۇپ، ـــ ئوغۇللىرىمنىڭ ئالدى كارغا كەلگۈدەك بولدى. ئىنىلىرىمۇ ...

ـــ ۋالىي ھازىرلا كېلىدۇ، ـــ ئەمدى ھاكىمنىڭ ئاۋازىمۇ، چىرايىمۇ جىددىيگىنە تۇس ئالغانىدى، ـــ ئۆتكەندە ماڭا ئېيتقان

پىلان ـ تەسەۋۋۇرۇڭلارنى ۋالىيغا ئىخچام، چۈشىنىشلىك بايان قىلىڭلا. ئامال بار ئاغزاكى بولسىمۇ تەستىق ئېلىۋالايلى.

ـــ بولىدۇ.

توۋا، ئىش دېگەننىڭ سائەت ـ مۇھلىتى قارار تاپقاندا بىردەملىكلا گەپ ئىكەن. چىرايى پارقىراپ تۇرىدىغان ۋالىي كەلدى. ھاكىمنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى. ئالىمجانلارنىڭ ئىگىلىك تىكلەش جەريانىنى مۇئەييەنلەشتۈردى، بولۇپمۇ توزغاق كوچىسىغا جايلاشقان «خوتەن قاشتاش ھۈنەر ـ سەنئەت كارخانىسى»نى زوق ـ ئىشتىياق بىلەن ماختىدى.

ـــ يامان بولغىنى دۆلەت ئىگىلىدىكى بىر كارخانىنى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدۇڭلار، ـــ دېدى ۋالىي يېرىم چاقچاق تەلەپپۇزىدا، ـــ ئەمدى ئۇنىمۇ سىلىنىڭ كارخانىغا قوشۇۋەتسەك بولغۇدەك.

ـــ ئۇ مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ئارزۇيۇم ئىدى، ـــ ئالىمجان كۆڭلىدىكىنى يوشۇرمىدى، ـــ شۇڭىمۇ باشقا جايدىن يەر كۆرسىتىپ بېرەيلى دېگەنلىرىگە ئۇنىمايلى، توزغاق كوچىسىنى تاللىغان مەن. قارىغاندا، رىزقىم توزغاق كوچىسىغىلا چۈشكەن ئوخشايدۇ.

ـــ ئەمدى كېيىنكى پىلانلىرىڭلارنى ئاڭلاپ باقايلى.

ئالىمجان تەمكىن ھالدا ئۆز پىلانىنى ھاكىمنىڭ تاپىلىغىنىدەك تولىمۇ مېغىزلىق بايان قىلدى.

ۋالىي زوڭزايدى. ھاكىممۇ زوڭزايدى. بۇنداق كاتتا ئەربابلارنىڭمۇ زوڭزىيىپ ئولتۇرالايدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئالىمجانمۇ، ئابدۇلئەھەتمۇ، ئەتراپىقا ئولاشقانلارمۇ تەڭلا زوڭزىيىشتى.

ـــ بولىدۇ، ـــ دېدى ۋالىي كېسىپلا، ـــ ئوبدان پىلان ئىكەن. يۇرتىمىز خوتەنده كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، كۈن نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى ئۇزاق بولغاچقا، مېۋە ـ چېۋىلىرىمىزنىڭ تەمىمۇ تاتلىق. ئەپسۇس، بىز

هازىرغىچە پەقەت يەپ تۇگىتىش تىپىدىكى باغۋەنچىلىك بىلەنلا شۇغۇللىنىپ كەلدۇق. ئەمدى ئالىمجان مېۋە - چېۋىلىرىمىزنى بازارغا يۈزلەندۈرۈشكە تۇتۇش قىپتۇ. بىز پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئالىمجاننى قوللايمىز. قالغان پىلانلىرىمۇ تامامەن يولغا قويغىلى بولىدىغان تۇرلەردىن ئىكەن. ۋىلايىتىمىزنىڭ ئەھۋالىغا ماس كېلىدىكەن. بولسا هەممە ئىش هالقىلىرىنى يۈرۈشلۈك پىلانلاشلار. مەهسۇلاتلارنى ئىمكانقەدەر ئۆز جايىمىزدا ئىشلەپچىقىرايلى، سۇپىتىنى چىڭ تۇتايلى. بولسا ۋىلايىتىمىزنىڭ ئۇيغۇر دوىگەرلىك كەسپىنىمۇ ئويلىشىپ قويۇشلار. مېنىڭ تەكلىپىم: ئالىمجان يۈرۈشلەشكەن چوڭ شىركەتتىن بىرنى قۇرسۇن. هەرقايسى ئىش تۇرلىرى تارماق شىركەتلەر ئارقىلىق يۈرۈشسۇن.

ۋالىي ئورنىدىن تۇردى. هاكىمۇ ئورنىدىن تۇردى. ئون مىنۇتقا يەتمىگەن شۇ زوڭزىيىش هەمىنى هەل قىلدى: ئەتىلا ۋىلايەتلىك سودا كومىتېتى، تەرەققىيات - ئىسلاهات كومىتېتى ۋە ئالىمجان تېخى نامىنىمۇ ئاڭلاپمۇ باقمىغان كومىتېت - ئىدارىلەرنىڭ ئادەملىرى ئالىمجاننى ئىزدەپ كېلىدىغان بولدى. هاكىمنىڭ دېيىشىچە، ئەمدى ئالىمجان ئۇلارنى ئىزدەپ ئاۋارە بولمىسىمۇ بولىدىكەن.

— يەنە باشقا تەلىپىڭلار بارمۇ؟ — سوردى ۋالىي قايتىشقا تەرەددۇتلىنىۋېتىپ، — ئەگەر مېنى ئىزدەپ بولالمىساڭلار هاكىمنى ئىزدەڭلار. هاكىم دېگەن ناهىيەنىڭ بېشى، سىلىدەك پۇقرانىڭ چاكىرى.

— مەبلەغ مەسىلىسىنى دېگۈلۈك ئىدى، — دېدى هاكىم خېلىدىن كېيىن، — ۋالىي نېمە تەلىپىڭلار بار، دېگەندىلا شۇنى دەمدىكىن دېۋېدىم. ۋىلايەتتىن كۆپرەك ئۆسۈمسىز قەرز ئېلىۋالغان بولساق ...

— ياق، هاكىم، مەبلەغ مەسىلىسىنى تولۇق ئويلىشىپ بولدۇق، — دېدى ئالىمجان ئىشەنچ بىلەن، — خوتەن، ئۈرۈمچى

ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردە قاشتاشچىلىق قىلىۋاتقان سامپۇللۇقلار بىرلىشىپ مەبلەغ چىقىرىدىغان بولدۇق. بىزگە لوپلۇق، بۇيىلىق، چاھارباغلىق تاشچىلارمۇ قېتىلدى. سىلى پەقەت باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق بازىمىز ئۇچۇن يەر - يايلاق ئاجرىتىپ بەرسىلە، زاۋۇت، شىركەتلىرىمىزنىڭ رەسمىيەتلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرسىلە ... بىزگە ھازىر پەقەت مۇشۇنچىۋالا ئىش تۇرلىرىنى يۇرۇشلەشتۇرۇپ كېتەلەيدىغان بىر باش كېرەك. ھەممىمىزنىڭ بېشىنى قاتۇرۇۋاتقىنى مۇشۇ بىرلا ئىش. بىزدە پېتەرلىك مەبلەغ بار، لېكىن شۇ مەبلەغنى جايىدا يۇرۇشتۇرىدىغان باشلامچى يوق.

— بۇ ئىشتىن خاتىرجەم بولۇڭلار. سىز ئۇ ئىشنى يۇرۇشلەشتۇرۇپ كېتەلەيسىز. پېتىشەلمىگەن يېرىڭىزگە شىركىتىڭلارغا پارتىيە ياچېيكىسىدىن بىرنى قۇرۇپ بېرىمىز. كېيىنچە پارتكوم بولۇپ قالامسىلەر تېخى. مەركەزمۇ خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى كارخانىلاردا پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا مەخسۇس ھۆججەت تارقاتتى.

*　　*　　*

جالالىدىن قاريي ئىمىن سېۋەتتىن قالغان كارىۋاتقا ئۆمىلەپ چىقتى. ئۇزاق مەزگىل ئاغىنىسىنىڭ تېنىنى ئىسىستقان يۇمشاق يوتقانىنى يېپىندى. يۇڭ ئەدىيال بىلەن بېشىنى چۇمكىدى. شۇ ھالدىمۇ ئۇنىڭ تېنى پەقەت ئىسسىمىدى. لاغىلداپ تىترىگىنىچە ئىڭرىدى. چىشلىرىنىڭ كاسىلدىقى ئاشخانىدا ناۋات چاي دەملەۋاتقان بىغىبىق خوتۇنغىمۇ ئاڭلاندى.

— ئىسسىتىپ قويايمۇ؟ — سورىدى كارىۋات بېشىدىكى تومپۇچكىغا جانان چەينەكنى قويغان ئايال سېرىق داغ قاپلاپ كەتكەن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجىيىپ، — بىرەر پەنەك

چېكىۋالسىلا، ئاندىن ئىسسىتىشامدۇق يا؟

بىغبىق خوتۇننىڭ «ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشسە، تېگىدە مانتا يەپتۇ» دېگەندەك بۇ گېپىگە سىلكىنىۋاتقان يوتقان ئىچىدىن زەئىپ جاۋاب كەلدى:

— ئىسسىقى بارمىدىكى ...

— تېتىمىغانما؟

پىخىلداق كۈلكە قېتىدىن تۆكۈلگەن بۇ تېتىقسىز گەپ جالالىدىن قارىيغا ياقمىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۈلى توزۇغان بۇنداق پۇچۇق ئوچاق ئۇياقتا تۇرسۇن، ئون سەككىز ياشلىق نازىنىنغا قارىغۇدەكمۇ رەپتار يوق ئىدى. سول كۆكسى چىڭقىلىپ ئاغرىۋاتاتتى.

جالالىدىن قارىينىڭ مۇشۇنداق ياتقىنىغا خېلى كۈنلەر بولدى. بىچارە قارىي توختىماي قىزىدى. قىزىدى - يۇ، ئۆزىگە بارغانچە مۇزلاپ كېتىۋاتقاندەك بىلىندى. چاپاق قاينىغان كۆزلىرىگە بىر توپ سىيما تىقىلىۋالدى. كۆزلىرىنى يۇمۇپمۇ، بېشىنى سىلكىشلەپ چايقاپمۇ ئۇ بەتچىرايلارنى ھەيدىۋېتەلمىدى. تەۋەررۇك چىلىمنى قوۋۇزىنى توشتۇرۇپ، ئۆپكىسىگە يەتكۈزۈپ شوراپمۇ، سېمىز خوتۇننىنى زورۇقۇپ قۇچاقلاپمۇ دىققىتىنى يىغالمىدى. جالالىدىن قارىي ئاخىر شۇنى ھېس قىلدىكى، بېشىغا كەلگەن بارچە كەلگۈلۈك سالىھ ھاجى دېگەن ئاشۇ دۆيۈزدىن، مۇھەممەتجان دېگەن شۇ توخۇ پوقىدىن، ئالىمجان دېگەن شۇ ئۆلگۈردىن، چېن جيې دېگەن شۇ پىت كۆزدىن كەپتۇ. ۋەلى تازدىنمۇ، يەنە باشقىلاردىنمۇ كەپتۇ. ئۆزىچە باشتا ھەممىنى مۇھەممەتجاندىن كۆرۈپ، ئاغرىنىپ يۈرگىنى بىلەن سالىھ ھاجى دېگەن يالاقچى مۇھەممەتجان دېگەن غالجىر ئىتقا ئىچكىرىدە كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى ئۇدۇللۇق مەلۇم قىلىپ تۇرمىغان بولسا، ئۆزىچە شەھەرمۇشەھەر قاتراپ يۈرۈپ، ئادەم ماڭدۇرۇپ ئۆزى توغرۇلۇق قارا ماتېرىيال توپلىمىغان بولسا، ئۆزى بۇگۈنكى ھالغا چۈشۈپ قالامتى؟ ئۆتكەنكى «ماڭقا، پىت»لارمۇ

ئۆزىنى سالىھ ھاجىغا سېتىۋەتمىگەن بولسا، بۇگۈنكى كۈندە مەككە مۇكەررەم ياكى تايىفتا بېشىغا چاقماق ياغلىق ئارتىپ يۈرمەمتى؟! بۇ ئالەمدىكى كىشىلەر نېمانچە رەزىل، نېمانچە ۋاپاسىز؟ نېمانچە تاش يۈرەك، نېمانچە چىدىماس؟!

تېگى يوق شۇ خىياللار بىلەن ئۆچ - كېچە كۈندۈز كىرپىك قاقمىغان جالالىدىن قارىي ئۆز قۇلىقىغىمۇ تەسلىكتە ئاڭلانغۇدەك ئۈندە توۋلىدى:

— سۇ ...

كارىۋات بېشىدا جالالىدىن قارىينىڭ مەيدىسىدىكى كۈچىنى يوقاتقان غۇۋزىمەك تۈكلەرنى سىلاپ ئولتۇرغان سېمىز خوتۇن ئورنىدىن ئىرغاڭلاپ تۇردى. بىر ئىستاكان سوغۇق چاي قۇيۇپ قارىيغا ئۇزارتتى. سوغۇق چاينىڭ كۈچىدىن خېلىلا ئەسلىگە كەلگەن قارىيغا ئېسىلىپ تۇرۇپ ئەركىلىدى:

— ماڭا دەيدىغان بىرەر ئېغىز يۈرەك سۆزلىرىمۇ يوقما، ئوماق قارىم؟

جالالىدىن قارىي سېمىز خوتۇننىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى ئاڭقىرالمىغاندەك كۆزلىرىنى ئاۋۋال چوڭ ئاچتى، ئارقىدىن توختىماي چىمچىقلاتتى. سېمىز خوتۇن ئاخىر كۆڭلىدىكىنى مىشىلداپ تۇرۇپ ئىزھار قىلدى:

— ئىمىن ئاخۇن دېگەن چوشقىغۇ بار - يوقنىڭ ھەممىسىنى تاۋكاغا تىكىپ بولغان. ئېشىپ قالغىنىنىمۇ ساقچىلار مۇسادىرە قىلىشتى. ئالمادىس ئۆزلىرىمۇ كېسەل كۆرپىسى خوتۇنلىرىنىڭ كەينىدىن كېتىپ ... ياق، قارا كۈن كېلىپ ... كۆزلىرى يۇمۇلسا ... مەن زادى چىدىمايمەن.

— نېمىگە؟ ...

ئايال يەنە جالالىدىن قارىينىڭ مەيدىسىنى سىلاشقا باشلىدى:

— پۇللىرىنى ئامانەت قويغان كارتىلارنى مەن ساقلاپ بىرەيمىكىن دېگەنىدىم شۇ.

جالالىدىن قارىي كۆزلىرىنى يۇمۇپ، جىممىدە يېتىۋالدى. خېلى بىركەمىلەردە ئۆز - ئۆزىگە شۇنچىلىغاندەك ئاۋازدا

سوربدی:
— ئا ... ئاسلانچىلىك بالىلىرى يوق .... پۇلنى نېمە قىلىلا؟
— پۇل دېگەن كىمگە ئاچچىق دەيدىلا، قارىم؟
جالالىدىن قارىي يەنە شۇكلىۋالدى. خېلىدىن كېيىن لەۋلىرى سۇسقىنا مىدىرلىدى. سېمىز خوتۇن قۇلىقىنى بىلىنەر - بىلىنمەس مىدىرلاۋاتقان لەۋلەرگە چاپلىدى.
— ئۇ ... ئۇ كارتىلارنىڭ ... ئىگىسى بار ... پۇللىرىمنىڭ ھەممىسىنى شۇلارنىڭ نا ... نامىغا يۆتكەپ بولغانمەن.
ئايال جىددىيلىشىپ سوربدى:
— كىمۇ ئۇ؟
— قىز ... قىزلىرىم.
سېمىز خوتۇن جالالىدىن قارىيىنىڭ مەيدىسىنى سىلاۋاتقان قولىنى چايان چاققاندەك تارتىۋالدى. ئانچە ئۆتمەي يان ئۆيدىن ۋارقىرىغاندەك ئاۋازى ئاڭلاندى:
— ۋەي - ۋەي - ۋەي ! جالالىدىن دېگەن قېرى بىزنىڭ ئۆيگە يوشۇرۇنۇۋالدى !... خېلى بولدى. ئۆتكەن قېتىمما؟... ئۇ چاغدا ئۇزاق بولدى كۆرمىدىم، دېگىنىم راست. شۇ چاغدىمۇ بار ئىدى.
ساقچى ماشىنىسىنىڭ قەھرىلىك ئۇنى ئات بازىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. تولۇق قوراللانغان بىر توپ ساقچى ئىمىن سېۋەتتىنىڭ ئۆيىنى قاتمۇقات قورشىدى. تۆشۈكىدىن ئۆلۈم ۋەھىمىسى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان تاپانچا جالالىدىن قارىيىنىڭ پېشانىسىغا تىرەلدى ! مۇھەممەتجاننىڭ ياڭراق ئۇنى جالالىدىن قارىيىنىڭ ئېغىنى نەمدىدى:
— قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان جالالىدىن، پەيمانىڭ توشتى !

* * *

ئابدۇرېشىت بىلەن روزىنىسا ماشىنىدىن چۈشتى. ئېگىز - پەس ئېدىرلىقلار ئارىسىدىكى چىغىر يول بىلەن قول تۇتۇشۇپ

مېڭىپ كان بېشىغا كەلدى. ئابدۇرىشىت ئۆزلىرىگە ئىشلەۋاتقان نەچچە يۈز ئادەم ئارىسىدىن سۇغۇرۇلۇپ، پۈكلىنىپ دېگۈدەك ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن ۋەلىگە قولىدىكى «كان ئېچىش ئىجازەتنامە» سىنى ئۇزارتتى:

— مانا، ۋەلى ئاخۇن ئاكا. يېڭى كانىنىڭ ئىجازەتنامىسىمۇ پۈتتى. ئوبدان ئىشلەڭ. ئادەملەرنى ئوبدان باشقۇرۇڭ. بىز ئۇرۇمچىگە بارىمىز. پات ئارىدا قايتىپ كېلىمىز. ئۇنىڭغىچە بۇ يەردىكى ئىشلار سىزگە قاراشلىق قالدى ئەمىسە.

— خاتىرجەم بولسىلا، ئابدۇرېشىت ئاخۇن ئۇكام، — ۋەلى يەنە بىر قېتىم قەددىنى پۈكتى، — بۇ يەردىكى ئىشلاردىن ئەنسىرىمىسىلە. هەممە ئىشنى جايىدا قىلىمىز.

ۋەلى ئىش ئورنىغا قايتتى. ئابدۇرېشىت بىلەن روزىنىسامۇ قايتتى. كەينىچە كېتىۋاتقان ۋەلىنىڭ كۆزلىرىدە پىلىلداپ تۇرغان سۇسقىنا خىجىللىقنى كۆرۈپ ئابدۇرىشىتنىڭ كۆڭلى بىرقىسمىلا بولۇپ قالدى. كان بېشىغا كەلگۈچە ئايالىغا قىلغان شوخلۇقىمۇ كەملىدى.

— نېمە بولدىڭىز؟ — ئېرىنىڭ بىقىنىنى يېنىك چىمدىپ تۇرۇپ سوريدى روزىنىسا، — تۇرۇپلا تۇتۇلۇپ قالدىڭىزغۇ؟ ئۇرۇمچىگە سىز بىلەن بىللە بارىمەن، دېگىنىمگە ئاچچىقىڭىز كېلىۋاتامدۇ؟ ئاچچىقىڭىز كەلگەن بولسا بارمايمەن. ياق، بارىمەن. ئالىمجان ئاكام سىزمۇ بېرىڭ دېگەن مېنى.

— بارمىسىڭىز، مەنمۇ روزىتوختىدەك يۈيۈنمەن. يالىڭاچ بولۇپ تازا ... ها ـ ها ـ ها ...

— ئۇنىڭدەك يۈيۈنۈپ بېقىڭ قېنى. سىزمۇ تاشچىلىقنى تاشلاپ، تېكىلىك داۋاندا قوي بېقىشنى قايتىدىن باشلايسىز تازا ...

شوخ كۈلكىلەر دۆڭلۈكلەر ئارىسىدا ئەكس سادا قايتۇردى. ئۇ سادا تولىمۇ سۈزۈك، تولىمۇ جەلپكار ئىدى. ئەكس سادا بېسىقماي تۇرۇپ روزىنىسا سوريدى:

— بۇ كاندا قاشتاش تۇگسه قانداق قىلارمىز؟
— يېڭى كان ئاچمىز.
— كان ئاچىدىغان يەرمۇ تۇگسىچۇ؟
ئابدۇرېشىت يىراقلارغا نەزەر تاشلىدى. ئاقۇچ تۇمانلار ئارىسىدىكى توڭگۇزلۇقتا سالۇئاراپ تۇرغان قېرى سۆگەتنى كۆرسەتتى:
— قورامىلىققا چىقىمىز. قىيالىقتىن جىلغا ئېچىگە ئېسىلىپ چۈشۈپ ...
— ئېغىزىڭىزغا تاش. شۇ يەرگە ئىككىنچى چىقىمەن، دەڭ قېنى ...
— نېمە قىلىسىز ـ هە، جېنىم؟ نېمە قىلىسىز؟ ...
ئابدۇرېشىتنىڭ هەييارلىقى تۇتتى. روزىنىسانى قوغلاپ ماشىنا يېنىغا كەلدى. تۇتۇلۇپ قالاي دېگەندە ماشىنا ئىشىكىگە يەتكەن روزىنىسا تۇيۇقسىز كەينىگە بۇرۇلدى. ئۆزىگە يېتىشەلمەي ھۆمۈدەپ قېلىۋاتقان ئوماققىنا ئېرىنى باغاشلىماقچى بولۇپ باغرىنى ئاچتى.
— ماڭە سارائ، — دېدى ئابدۇرېشىت خۇيلىنىپ، — بۇنداق يەردە ئەسكى ئىش قىلساق، تىجارەت ئاقمايدۇ.
روزىنىسا ئاۋۇال كۈلدى. قولىنى چۈشۈرۈپ باغرىنى ياپتى. ئارقىدىن دومسىيىپقىنا دېدى:
— كىم سىزگە ئەسكى ئىش قىلايلى، دەپتۇ؟ سىز ھېلى سەپەرگە چىققاندىكىن، يوللۇق تۇتاي دېدىم شۇ.
— بىللە بارىدىغان ئادەمگىمۇ يوللۇق تۇتىدىغان ئىش بارما، سارائ؟
— مەن بارمايمەن، — ئەمدى روزىنىسانىڭ كۈلكىسى ئۆچتى، — دوختۇرخانىدا كېسەل باقمەن. ئابدۇجىلىل بېرىپ كەلسۇن. ئۇنداق كاتتا مۇراسىمغا بارمىسا ئابدۇجىلىلغا ئۇۋال بولىدۇ.
بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئابدۇرېشىت جىمىپ قالدى. شۇ قەدەر

ئىللىق ۋە شېرىن بىر سېزىم تومۇرلىرىغا تاراپ كەتتى. ماشىنا رېتسملىق گۈركىرەپ، سىلىق قوزغالدى.

— مەنمۇ بايا قورامىلىققا چىقىمەن، دەپ چاقچاق قىلىپ قويدۇم. ئويلىغىنىم بار. شەھەردە قەۋەتلىك ئۆيلەرنىڭ باھاسى كۈندىن - كۈنگە ئۆسۈۋاتىدۇ. كېلەر يىلى كانچىلىقنى تاشلاپ، ئۆي - مۈلۈك شىركىتىدىن بىرنى قۇرۇپ ... ئالىمجان ئاكام بىلەنمۇ دېيىشىپ قويدۇم.

— ئۆزىمىزگە داچا سالايلى.

— سالىمىز، سالمامتىكى ...

— ئۇرۇمچىدىنمۇ ئۆي ئالايلى.

— ئالىمىز، ئالمامتىكى ...

* * *

ئايروپىلان دۆڭباغرى سوزۇلۇپ ياتقان سامپۇل قەدىمىي قەبرىستانلىقىنى پەستە قالدۇرۇپ، زەڭگەر رەڭدە تاۋلىنىپ تۇرغان خوتەن ئاسمىنىغا كۆتۈرۈلدى. مىلىكئاۋات، قارايانتاق، بىزلىيدىكى شىپاڭلىق ئۆگزىلەر ۋە شەنبە بازاردىكى كۆك تامان بويي سوزغان چوڭ تېرەك بارغانچە كىچىكلەشكە باشلىدى. سۈپسۈزۈك دېرىزىگە مەڭز ياققان ئالىمجانىنىڭ كۆزلىرىگە زىلال سۈيىدىن ئۇپقۇن چاچرىتىپ ئېقىۋاتقان يورۇڭقاش دەرياسى كۆرۈندى. دەريا بىلەن قوشۇلۇپ قورامىلىقمۇ، قىيالىقمۇ كۆرۈندى. تۇغان بېشىدىكى ئاۋات بازارمۇ كۆرۈندى. ئاشۇ كۆرۈنمىلەر ئارىسىدا ئىلچىنىڭ ئازادە، رەتلىك رەستىلىرىمۇ، يېپىيېڭى تۇسكە كىرگەن توزغاق كوچىسىمۇ باردەك قىلاتتى.

— تولىمۇ ئەقىللىك بىر قىزنىڭ باتۇر ئىسىملىك دادىسى، گۈلگىنە ئىسىملىك ئانىسى بار ئىكەن، — ئالىمجانىنىڭ كىچىك ئوغلىنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇۋالغان ئابدۇجېلىل يەنە «ئاخىرقى ئەستىلىك»نى ھېكايە قىلىشقا باشلىغانىدى، — ئاتا - ئانىسى

بىر ـ بىرىگە بەكمۇ ۋاپادار، بەكمۇ كۆيۈمچان ئىكەن. بىر كۈنى ئانىسى گۈلگىنە ئەخمەقلىق قىلىپ ...

دېرىزىدىن كۆزلىرىنى يۆتكىگەچ سۈس كۈلۈمسىرىگەن ئالىمجان بېشىنى چايقىدى. ئورۇندۇق يانچۇقىدا تومپىيىپ تۇرغان قېلىن كىتابچىنى ئېلىپ، مەقسەتسىز ۋاراقلاشقا باشلىدى. بەتلەر توختىماي ئۆرۈلۈپ كىتابچىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، ئالىمجاننىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ بىر مەنزىرە ئايان بولدى: چوغدىن رەڭ، ئوتقاشتىن ئەنداز ئالغان بىر پارچە خوتەن قاشتېشىدىن شۇنچىلىك سىپتا، شۇنچىلىك كۆركەم ئويۇلغان يۈرەك ! گۈپۈلدەپ سوقۇۋاتقاندەكلا بىلىنىدىغان يۈرەك قېتىدا يەنە بىر پارچە قاشتاش ! قاشتاش قېتىدا ... قات ـ قاتلىرىدا قۇياش بىلەن سىڭىشىپ، نۇر چېچىۋاتقان يەنە بىر يۈرەك !

ئالىمجاننىڭ كۆز قارىچۇقى مۇشۇ بەتتە خېلى بىر كەمگىچە تىنىپ قالدى. تولىمۇ نەپىس ئويۇلغان چوغ رەڭلىك بۇ قاشتاش يۈرەكنى ئالىمجان تونۇۋالدى. قولى گۈل ھەيكەلتىراشنىمۇ تونۇۋالدى.

ـــ ھەممەيلەن ئەخمەتجان ھاجىمنىڭ جەنۇبىي ئازادلىق يولىدىكى ئۆيىگە جەم بوپتۇ. خانقىز سىڭلىمىزنىڭ پولۇسىدىن ھۇزۇرلىنىپ ...

ـــ ئابلەت غۇلام بىلەن زۆھرە سىڭلىمىزچۇ؟

ـــ ئۇلارمۇ كەپتۇ. ئىچكىرىدىكىلەرمۇ، چەت ئەلدىكىلەرمۇ يىغىلىشىپ بوپتۇ. ھەممىسى بىزنىڭ يولىمىزغا قاراپ تۇرۇشۇپتۇ. بىز بارساقلا، مۇراسىم مەيدانىغا جەم بولىدىكەنمىز.

ئايرودۇرۇمغا كۈتۈۋېلىشقا چىققان يارى ھاجىنىڭ بايانلىرىدىن شۇلار ئايان بولدى.

سالىھ ھاجى ئالىمجان بىلەن ئابدۇرېشىتلارنى قۇچاقلاپ قارشى ئالغان شۇ كۈنى كەچتە كاتتا بايرام ھەممەيلەنگە ئېتەك يايدى. بايرام ئەتىسىمۇ داۋام قىلدى. «سالىھىيار» گۈرۇھىنىڭ

قۇرۇلۇش مۇراسىمى ۋە كۆلەمـلەشكەن مـۇسۇلمانچە يېمـەك ـ ئـىچمەك زاۋۇتـىنىڭ ئـىش باشلاش مەجـلىسى شـۇ بايرامـدا يـۈز ئاچتـى. تـەڭداشـسـىز مەنـىلـەرگە تـويـۇنـغان شـەھـرىـن زۇۋان ئەنجۇمەنگە، يىراق كەلگۈسىگە تۇتاشقان ئۇلۇغۋار بىر مۇساپىنىڭ باش پەللىسىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ مۇراسىمدىن ئالىمجان يېڭىدىن ـ يېڭى ئىلھاملارغا، پۈتمەس ـ تۈگىمەس كـۈچ ـ مادارغا ئىگە بولدى. كۆز ئالدىدا تېخىمۇ كەڭ، تېخىمۇ نۇرانە بىر مەنـزىل نامايـەن بولدى. كـىشـىنـىڭ دىل زوقـىنـى تارتقۇدەك ئـۇ مەنزىلگە ئالىمجان تۇغۇلۇپ ئۆسكەن قارايانتاقنىڭ، ئالـمجانغـا بەرىكەت قۇچقىنى كەڭرى ئاچقان يۇرتى سامپـۇلنىڭ، ئـۇنىڭغـا پەرۋاز قانىتى ئاتا قىلغان سېخىي دەريا يورۇقلاشنىڭ ۋە ئەزىزانە يۇرت خوتەنـنـىڭ نۇسرەتـلىك كەلـگۈسى سـىڭىشـىپ كەتكەنـدەك قىلاتتى.

2010 ـ يىلى 4 ـ ئىيۇن، ئۇرۇمچى

ئۆرتەنگەن دەريا (رومان)

ئاپتورى: مۇتەللىپ سەيپۇللا ئەزىز
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەزىز تۇردى
مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلشەھەر نېغمەت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون: 2827472 – 0991
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 14
نەشرى: 2012 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2012 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 3000 – 1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 228 – 15822 – 5
باھاسى: 40.00 يۈەن